I. POPOV

LA CAPĂTUL NOPȚII

Cartea Rusă

IVAN POPOV

LA CAPĂTUL NOPȚII

ROMAN

Traducere din limba rusă de
G. C. NICOLESCU și PETRE SOLOMON

1952

EDITURA A.R.L.U.S. — „CARTEA RUSĂ"

Traducere după originalul în limba rusă:

Иван Попов

НА ИСХОДЕ НОЧИ

Советский Писатель — Москва 1950

PREFAȚĂ

Scriitorul sovietic Ivan Feodorovici Popov s'a născut în 1886 în satul Camenca din regiunea Moscova. Din fragedă tinerețe, el a intrat în rândurile mișcării revoluționare, iar în 1907 a fost arestat și deportat în Gubernia Arhanghelsc. In 1908 s'a întors la Moscova, dar a fost nevoit să plece peste hotare, pentru a nu fi din nou arestat.

După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, Popov a lucrat în diferite instituții sovietice, în deosebi în edituri, colaborând în același timp la o serie de ziare și reviste.

Cele mai bune lucrări ale scriitorului sunt: nuvela „Pasărea de aur", al cărei erou este un adolescent — elev la o școală de meserii; nuvela „Sub steaua Moscovei", a cărei temă este mișcarea de rezistență din Belgia împotriva ocupanților fasciști; piesa „Familia" despre familia lui Vladimir Ilici Lenin și romanul „La capătul nopții", pe care îl prezentăm acum în traducere românească.

Acest roman autobiografic are ca temă activitatea desfășurată în anii 1908-1910 de bolșevici pentru

făurirea partidului de tip nou. Romancierul ne introduce în atmosfera întunecată din perioada reacțiunii stolâpiniste, evocând dezorientarea și zăpăceala ideologică din rândurile mișcării muncitorești, dar în același timp și dârzenia și claritatea de gândire a bolșevicilor, care pregăteau, strângându-și rândurile, Marea Revoluție.

După cum se știe, prima revoluție burghezo-democratică din Rusia, din anii 1905-1907, a fost înfrântă din pricină că alianța dintre muncitori și țărani nu era încă trainică, din pricină că rândurile proletariatului nu erau pe deplin unite și din pricină că în însuși partidul proletariatului domnea desbinarea. Dar prima revoluție a însemnat o adevărată școală politică pentru muncitorii și țăranii Rusiei, o repetiție generală a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Iar bolșevicii, care au condus această acțiune, au tras învățăminte multiple din felul în care s'a desfășurat ea și au putut duce cu și mai mare hotărire lupta pentru făurirea partidului capabil să conducă înfăptuirea măreților sarcini ale revoluției.

După înfrângerea primei revoluții ruse, s'a manifestat și mai ascuțit deosebirea fundamentală existentă încă din 1903 în Partidul Muncitoresc Social-Democrat din Rusia (P.M.S.D.R.) — între linia bolșevicilor și cea a menșevicilor. In condițiile intensificării reacțiunii, menșevicii ca și alți „tovarăși de drum" ai revoluției, părăsesc pozițiile și capitulează în fața dușmanului de clasă, ba mai mult, se pun nemijlocit în slujba lui, acționând ca elemente dizolvante și provocatoare în rândurile mișcării muncitorești. In această perioadă crescuseră ca ciupercile după ploaie, tot felul de „teorii" reformiste, menite să abată clasa muncitoare dela calea revoluției. Pa-

ralel, guvernul condus de moşierul Stolâpin şi sprijinit de puterile imperialiste occidentale, umplea ocnele şi închisorile cu revoluţionari, iar spânzurătoarea — poreclită „cravata lui Stolâpin" — funcţiona în întreaga ţară.

In aceste condiţii excepţional de grele au trebuit să-şi desfăşoare bolşevicii lupta pentru crearea partidului clasei muncitoare. Spre deosebire de menşevici, bolşevicii, în frunte cu Lenin şi Stalin, erau încredinţaţi că revoluţia n'a murit şi pregăteau massele în vederea unui nou şi inevitabil avânt revoluţionar. Retrăgându-se în ordine, fără panică, după vremelnica înfrângere a revoluţiei, bolşevicii îşi refăceau forţele, menţinând şi întărind contactul cu massele şi, printr'o tactică nouă — cea a îmbinării activităţii ilegale cu cea legală — se pregăteau activ în vederea noii ofensive revoluţionare. Impotriva acestei linii clare şi ferme a bolşevicilor se ridicau tot felul de elemente oportuniste, începând cu menşevicii — lichidatori făţişi ai partidului — şi terminând cu aşa numiţii otzovişti — „lichidatori pe deandoaselea", cum îi numea Lenin — care cereau renunţarea la orice activitate legală.

Romanul lui Popov descrie şi reconstitue tocmai această perioadă agitată din istoria Partidului Comunist al U.R.S.S.

Printr'o serie întreagă de personaje, prin zugrăvirea veridică a atmosferei din anii 1908-1910, prin evocarea unor evenimente reale, autorul izbuteşte să dea viaţă acestei perioade, făcându-ne să înţelegem limpede sensul evenimentelor şi să pătrundem tâlcul desfăşurării lor.

Romanul lui Popov prezintă cititorului o imagine complexă şi sugestivă a luptei revoluţionare din acei

ani și, cu toate că acțiunea se desfășoară mai mult într'un singur raion al Moscovei, ea este tipică pentru situația din întreaga Rusie. Romanul este însuflețit de optimism, de încredere în victoria cauzei lui Lenin și Stalin. Figurile de bolșevici prezentate de autor: Sunduc, Pavel, Prohor, ca și cele de muncitori înaintați, crescuți de partid și devotați cauzei sale, contrastează puternic cu tipurile de menșevici și de otzoviști.

Autorul împletește cu măestrie descrierea luptei revoluționare cu zugrăvirea vieții sufletești a eroilor principali.

Astfel plin de o bogată viață interioară apare Sunduc — care întruchipează înaltele calități ale activistului bolșevic: curajul, dârzenia, consecvența revoluționară, simțul răspunderii, capacitatea de a se orienta în împrejurările cele mai grele, principialitatea în relațiile cu oamenii. Sunduc este cel care exprimă în roman punctul de vedere al Partidului, în chestiunile principale. Dar el nu este un simplu purtător de cuvânt, ci un om viu, un bolșevic autentic, devotat cu trup și suflet cauzei revoluționare. Sub privegherea și îndrumările lui Sunduc, crește și Pavel, dobândindu-și treptat maturitatea politică și călindu-se în încercări grele.

Numeroase și luminoase sunt în cartea lui Popov personajele din mediul muncitoresc, ca de pildă Timofei — tipul activistului devotat, conștient, ridicat din massă. Ele demonstrează prin varietatea și forța lor creșterea conștiinței revoluționare a clasei muncitoare din Rusia, în perioada premergătoare Marii Revoluții. Romancierul se ocupă în același timp și de mediul țărănesc, zugrăvind procesul de creștere a principalului aliat al proletariatului — țărănimea, în perioada reacțiunii stolâpiniste.

In această amplă și sugestivă frescă a societății ruse din anii 1908-1910, un loc deosebit îl ocupă imaginea luminoasă a genialilor conducători ai revoluției, Lenin și Stalin. Cu toate că ei nu apar direct în evenimentele descrise de autor, prezența lor este vie, pregnantă, hotărîtoare. Personalitatea lui Lenin este minunat sugerată în pasajul în care se arată cum Pavel ghicește din privirile înflăcărate ale lui Sunduc că acesta l-a văzut pe marele dascăl al proletariatului. „Parcă ești tot numai lumină" — îi spune el lui Sunduc, — iar acesta evocă în felul următor întâlnirea lui cu Lenin:

«...l-am privit pe Lenin și mi-am adus aminte de cuvintele poetului: „El simțea cum se zămislește viața în ierburi". Cuvintele acestea trebue să le spui despre Lenin. El simte cum crește germenele vieții în popor, cum se îndreaptă spre suprafață și caută să răzbească spre soare. Noi vedem tot soiul de bălării; tot câmpul e plin numai de bălării. Dar acestor bălării le-a venit vremea să se usuce. Noi nu ne dăm seama că din pământ se ridică ceva nou. Lenin își dă seama. Bălăriile nu-i abat privirea dela perspectiva cea justă. Iată, dela această perspectivă leninistă nu trebue să ne depărtăm noi».

Iar când se întoarce din străinătate, dela Paris, unde l-a văzut încăodată pe Lenin și a primit instrucțiuni dela el, Sunduc insuflă o viață nouă organizației raionale de partid pe care o conduce. El îi spune atunci lui Pavel:

„Lenin m'a întrebat dacă noi la Moscova cunoaștem și dacă cunoaștem bine, experiența organizațiilor de partid din Transcaucazia. Și tot atunci m'a sfătuit în mod insistent ca, în timpul cât stau la Paris, să studiez „scrisorile din Caucaz" ale lui Stalin, de curând tipărite, să studiez temeinic și

alte articole și corespondențe ale lui, trimise organelor de partid, precum și alte materiale asupra muncii din Transcaucazia. Le-am studiat... Ei, frate Pavluha, am văzut în ce fortăreață bolșevică de nesdruncinat a transformat Stalin organizația de partid din Bacu, din momentul în care a apărut din nou în Transcaucazia, după fuga lui din deportare. Și atunci am înțeles de ce acolo toți ai noștri îmi spuneau: — „învață dela tovarășii din Bacu, învață dela tovarășul Stalin cum să lupți împotriva lichidatorismului și a împăciuitorismului de toate nuanțele, cum să construești partidul în condițiile reacțiunii".

Urmând acest exemplu, organizația raională condusă de Sunduc creează la Moscova condițiile unui nou avânt revoluționar, situându-se în fruntea muncitorilor conștienți, devotați partidului. Desorganizarea și zăpăceala sunt definitiv biruite, în urma triumfului liniei leniniste, linie care, după expresia lui Sunduc, își găsește cea mai strălucită întruchipare „în planul clar, de fier, al tovarășului Stalin: convocarea unei conferințe generale de partid, scoaterea unui ziar legal al partidului și crearea unui centru practic ilegal al partidului în Rusia".

Romanul lui Popov ridică o serie întreagă de probleme, dintre cele mai actuale, în legătură cu lupta pentru construirea partidului de tip nou. Romancierul ilustrează în paginile cărții legea stalinistă a întăririi Partidului prin curățirea lui de elementele oportuniste de tot felul. Insușindu-și experiența gloriosului Partid bolșevic, Partidul Muncitoresc Român a tradus în viață acest principiu, atât prin verificarea continuă a rândurilor Partidului cât și prin demascarea și sdrobirea devierii oportuniste de dreapta.

Referindu-se la verificarea rândurilor Partidului,

tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej arată în articolul „Pentru puritatea rândurilor Partidului":

„Hotărînd verificarea rândurilor partidului, Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român s'a călăuzit de învățătura lui Lenin și Stalin asupra partidului de tip nou, ca și de măreața experiență istorică a P.C.(b) al U.R.S.S., care a confirmat în repetate rânduri justețea ideii că partidul se întărește curățindu-se de elementele oportuniste, străine și dușmănoase". (Gh. Gheorghiu-Dej „Articole și cuvântări" p. 402).

In romanul lui Popov este deasemenea definit cu vigoare împăciuitorismul. In persoana lui Vichenti, autorul caracterizează cu preciziune această atitudine dăunătoare.

„M'am obișnuit — declară Vichenti — să caut netezirea asperităților și a contradicțiilor".

Referindu-se la categoria din care face parte Vichenti, Sunduc spune la un moment dat: „...împăciuitoriștilor le place minciuna lor; ei fac pe mierosii și încearcă să ne convingă: adică de ce să nu cedăm puțin lichidatorilor, puțin otzoviștilor, numai ca să rămânem împreună într'o singură corabie! Ei tună și fulgeră împotriva luptei între fracțiuni, se bat cu pumnul în piept și jură că sunt, cică, credincioși principiilor revoluționare".

In cele din urmă se dovedește că împăciuitorismul lui Vichenti ascundea propriile lui greșeli, și el este demascat de bolșevici și împiedicat să dăuneze luptei duse de ei împotriva lichidatorilor.

Prin felul în care pune toate aceste probleme și prin bogatul material de viață pe care-l cuprinde, romanul lui Popov reprezintă o prețioasă contribuție la cunoașterea luptei glorioase duse pentru făurirea Partidului bolșevic.

Romanul „La capătul nopții" este de o deosebită actualitate pentru oamenii muncii din țara noastră, care construesc socialismul sub conducerea Partidului Muncitoresc Român. Lectura acestui roman este un minunat auxiliar pentru înțelegerea experienței marelui partid al lui Lenin-Stalin, care s'a întărit în lupta împotriva oportunismului și împăciuitorismului. In momentul de față, când în Partidul Muncitoresc Român a fost descoperită și înfrântă devierea oportunistă de dreapta și când se duce o luptă hotărîtă împotriva împăciuitorismului, pentru bolșevizarea Partidului, romanul lui Popov oferă oamenilor muncii din țara noastră — încă un prilej de a vedea limpede izvorul forței de nebiruit a primului partid de tip nou, marxist-leninist, după pilda căruia se călăuzesc partidele comuniste și muncitorești de pretutindeni.

Prin actualitatea lui politică și prin înaltele sale calități literare, romanul „La capătul nopții" este menit să trezească interesul viu al masselor de cititori din țara noastră.

SANDU PETRESCU

PARTEA ÎNTÂIA

LIMPEZIRE

I

Fuga mea din deportare s'a hotărît într'o bună zi, pe neaşteptate, după multă zăbavă şi amânări.

Era în zori şi noaptea nordică stăruia încă. De sub un şopron răzbăteau în curte izbiturile unui toporaş. Pe cerul parcă încremenit de ger, scăpărau stelele. La lumina lor am băgat de seamă, de îndată ce-am ieşit în pridvorul casei, cum gazda mea îşi pregăteşte sania pentru drum.

— Bravo ţie, te-ai apucat de sanie!

Gazda prinse să zâmbească.

— Ei, te-ai îndurat de mine, Timofei Potapâci? — îl întrebai eu.

— De ce vorbeşti aşa, parcă eu n'aş fi vrut? — spuse Potapâci. — Gerul s'a îndurat de tine. Cred că acum a îngheţat taibola [1]).

— Ei şi când plecăm, Timofei Potapâci?

Timofei Potapâci nu-mi răspunse numaidecât, lăsându-mă să mă frământ în aşteptare.

— Chiar acum, dacă vrei. La miezul nopţii putem s'o ştergem. Numai să nu dai înapoi.

---

1) *Taibola* — denumirea dată imensei întinderi mlăştinoase din regiunea Arhanghelsc situată între râurile Tinega, Mezen şi Peciora. (N. trad.)

E drept c'ar fi trebuit să „dau înapoi". Nu erau puține treburile de zi cu zi. Pierdusem nădejdea într'o plecare apropiată — Timofei Potapâci mă amâna mereu. Iar între timp, fel de fel de sarcini urgente — referate, cercuri de studii — mă acaparaseră cu totul.

Poate c'ar fi trebuit să mai amân cu o zi-două, dar în niciun caz să „dau înapoi". Trebuia să profit de făgăduiala lui Potapâci. Cu vreo două luni înainte, ne înțeleseserăm să mă ducă la vreo cincizeci de verste de Mezen. Acolo urma să mă ia în primire unul din neamul nevestei sale, care trebuia să meargă cu mine pe cel mai scurt dintre cele două drumuri ce duc la Pinega, și acolo să mă predea cumnatului lui; lângă Arhanghelsc cumnatul urma să mă predea cuscrului și acesta la rândul lui trebuia să mă ducă la Arhanghelsc.

Ne înțelesesem noi, însă după aceea începuseră pretextele: ba că „așteaptă să se facă drumul taman bun de sanie", ba că „să termine cu batogul", ba că „așteaptă să pun somonul la saramură", ba că „așteaptă să sărbătorim hramul intrării maicii domnului", ba că, în sfârșit, venise știre dela ruda nevestei sale, cum că „Taibola Mică nu-i înghețată deabinelea". Despre taibola nu putea încăpea discuție. In privința asta hotărau cunoscătorii.

Pe uscat, Mezenul e despărțit de restul întregii lumi prin brâul lat al taigalei și al mlaștinilor (taibola). Acest brâu de păduri și de mlaștini e străbătut de două drumuri.

Unul dintre ele are o lungime de vreo două sute de verste: e Taibola Mare. Pe acolo trece drumul oficial, pe care se transportă corespondența și gonesc dela Arhanghelsc și spre Arhanghelsc troicile de poștă, pentru oficialități și particulari. In locurile deosebit de mlăștinoase de pe traseu, drumul e pietruit și așezat pe piloți de lemn. Dealungul Taibolei Mari se întâlnesc așezări omenești; la fiecare 20—30 de verste te întâmpină două-trei căsuțe ale statului: clădirile stațiilor de poștă.

Cel de al doilea drum are ceva mai mult de o sută de verste. E Taibola Mică — sălbatică, părăsită, fără poduri, trecând prin locuri cu totul nelocuite, un fel de coridor îngust, tăiat printre brazi şi pini, ce nu poate fi străbătut decât în toiul iernii şi atunci numai când gerurile sunt foarte mari, căci un ger potrivit nu-i în stare să-i ferece mlaştinile.

Vara, îndată după sosirea mea în deportare, când m'am împrietenit cu Timofei Potapâci, stăteam cu el în nopţile de Iulie, pe mal, aproape de gura fluviului Mezen, pe fundul unui „carbas" răsturnat (aşa le zicea pe aici bărcilor), admiram soarele ce nu mai apunea şi tăifăsuiam în noaptea luminoasă.

— De te vei gândi să fugi, — mă dăscălea el, — să fugi pe drumul pe care ai fost adus aici, pe mare. Dac'o s'o iei pe drumul uscat, ai să fii prins fără doar şi poate, fiindcă pe Taibola Mare gardienii foesc ca suveicile, în toate părţile. Pe Taibola Mică drumul e mai scurt, dar nici să nu te gândeşti la el; pe-acolo doar iarna poţi să te strecori. Dar ce grozăvie e! Lupi, mlaştini, şi n'ai nici măcar unde să te adăposteşti de frig. Nicăieri, nicio casă. Numai la caz de mare desnădejde s'o ei pe-acolo. Cât despre drumul pe mare, uite ce trebue să faci: statul o să trimeată transportul de votcă. Vaporul o să intre pe gura fluviului şi noi o să ne năimim la descărcat. Eşti un flăcău sdravăn şi ai să poţi veni de hac unei lăzi. Ei, şi-am să conving eu un soldaţ — tu să nu te-amesteci — pentru-o „roşcovană"[1]), o să te bage colo, jos, la şobolani şi-o să stai acolo să mesteci pesmeţi până la Arhanghelsc. Dar ce zic eu o roşcovană! Zece ruble, pentru noi, vasăzică un pud şi jumătate de somon. Şi pentru una de cinci ruble, pentru-o „albastră" o să te bage în cală. Iar de s'o găsi unul dintre ei mai prostălău, te bagă şi pentru trei ruble, pentru una „verde". Uite aşa, măi vecine.

„Măi vecine, îmi spunea Potapâci, şi eu sunt ca şi tine din Rusia, dela Iaroslavl. Pescuitul somonului

1) Hârtia monedă rusească de zece ruble, din vremea aceea, era de culoare roşie (N. trad.)

m'a adus aici, la gura fluviului, şi m'am însurat cu o fetişcană de prin partea locului".

Din păcate n'a ieşit cum plănuisem eu cu Potapâci. Când a venit vaporul, ispravnicul nu a îngăduit să fie angajaţi deportaţi la descărcarea votcăi. Am dat noi târcoale cu luntrea în jurul vaporului, dar gardienii ne-au făcut vânt cât-colo. Vaporul venea însă la noi de două ori pe vară. In preajma sosirii celui de al doilea vapor, am înduplecat pe doi ţărani din Ecaterinoslav, care se întorceau acasă „după expirarea termenului", să mă ia cu ei până la Arhanghelsc într'un coş mare, ca pe-un bagaj. Potapâci s'a împotrivit:

— Iţi pui capul în cumpănă! O să se sperie ţăraranii, n'o să aibă grijă, n'o să privegheze, au să te-arunce la nimereală printre alte bagaje şi cine-o să-ţi mai dea de urmă?

Cu toate astea am cumpărat coşul, am făcut şi o probă — m'au aşezat în coş, mi-au pus capacul deasupra, m'au închis înăuntru şi m'au purtat aşa prin casă.

— Merge bine, — au spus ţăranii.

— Văd că pot îndura, — le-am răspuns eu.

Tovarăşii de deportare, prietenii mei, m'au binecuvântat şi ei:

— Face să te'ncumeţi.

Dar n'am avut parte de aşa încumetare. Cu puţin înainte de plecarea vaporului, ţăranii „s'au spăimântat". Apoi a venit toamna şi drumurile s'au desfundat. Şi-a trebuit să aştept până la îngheţul Taibolei Mici.

— Ţi-e scris să mergi la desnădejde, — rosti ca un verdict Timofei Potapâci.

De rostit, rostise el verdictul, dar de aprobat nu mă aproba. Chiar acum, cu toate că în urmă cu câteva clipe făgăduise să mă ducă în noaptea asta, văd că tot stă pe gânduri şi mormăe:

— Ce-ai zice să rămâi iarna asta aici, la noi? Ce-ţi veni s'o iei aşa, razna? Că doar nu-i o palmă de loc pân'acolo? Tutun avem; fetele care-s deportate cu voi aici văd că-ţi dau, care mai de care, târcoale;

plăcinte cu peşte mâncăm; seminţele se vând cu cincisprezece copeici funtul, iar după Bobotează ai să vezi aurora boreală. O să ne uităm împreună la ea şi o să ne minunăm. Zău aşa! Ce-ţi mai trebue? Rămâi!

— Nu, Timofei Potapâci, dacă-i vorba să nu dau înapoi. nici tu să nu dai.

— Dacă-i aşa, eu nu dau înapoi. O vorbă are omul. Vezi-ţi de treburile tale, că spre miezul nopţii o să fiu gata.

Trebuia să ne grăbim. Minunate sunt clipele, orele, zilele, când prin propria-ţi voinţă şi hotărîre trebue să curmi firul lucrurilor obişnuite, întreaga desfăşurare a vieţii de toate zilele şi să o schimbi, cu un viitor necunoscut, care te atrage şi te neliniştește totodată. Minunat lucru e să simţi că, deşi mai este în puterea ta să te răsgândeşti, să renunţi la hotărîrea luată, pentru nimic în lume n'ai să te răsgândeşti, n'ai să renunţi, n'ai să dai înapoi. Şi în această credinţă faţă de tine însuţi, în acest legământ pe care ţi-l impune propria-ţi hotărîre, vei cunoaşte puternica bucurie a adevăratei libertăţi. N'am decât douăzeci de ani, dar cât de bine cunosc bucuria chinuitoare şi amară pe care ţi-o dă smulgerea neaşteptată şi definitivă din deprinderile obişnuite!

M'am dus la Maria Fiodorovna ca să-mi dea legătura de Partid pentru Arhanghelsc. După cum spunea Potapâci, Maria Fiodorovna era pentru noi, în deportare, „oglinda curată a minţii şi experienţei" — spre ea duceau toate firele acţiunilor şi planurilor noastre comune.

Afară, lumina pornea de jos, din albul zăpezii. Cerul îmi părea mai întunecos decât în clipa când îl privisem de sub şopronul din curte. Pe trotuarul îngust, făcut din scânduri, trecea grăbit un grup de deportaţi, care se înghesuiau în jurul unuia din mijlocul lor.

Deportarea te face sau nepăsător sau curios peste măsură. M'am îndreptat în grabă spre ei şi-am aflat

că duceau la Maria Fiodorovna pe un bolşevic deportat, care sosise în localitate.

In orăşel fusese „mânat" tocmai atunci un convoi de deportaţi, şi sosiseră câţiva novici.[1]). La poliţie formalităţile nu durau prea mult. Confruntau chipul omului cu fotografia lui, înscriau ceva într'un registru şi te lăsau să te duci unde pofteai, că tot n'aveai unde: în trei părţi se întindeau taigaua şi mlaştinile, într'a patra parte era gura largă a unui fluviu, iar dincolo de ele pustietăţile Mării Albe.

Novicii erau luaţi în primire de deportaţii mai vechi, chiar aci, la ieşirea dela poliţie. Fiecare îşi recunoştea imediat pe ai săi. E adevărat că nimeni nu întreba „din ce partid eşti" — socotindu-se că nu se cade să faci asta dela cea dintâi întâlnire. Primul semn distinctiv era răspunsul pe care îl dădea novicele la întrebarea cea mai arzătoare pentru toţi deportaţii: „Ce mai e pe-acolo, în Rusia? Mai trăim? N'am fost sugrumaţi?" „Trăim! striga triumfător noul venit. In Gjatsc a fost ucis ispravnicul". Cât ai clipi din ochi, în jurul noului venit se îmbulzeau social-revoluţionarii. Altul începea să povestească cum a jefuit o ceainărie; pe acesta îl iau cu ei anarhiştii. Al treilea, care începea să vorbească în mod savant despre activitatea social-democraţilor germani sub Bismark, era oaspetele menşevicilor.

Şi de data aceasta, bolşevicii luară cu ei pe bolşevic, anarhiştii pe anarhist, socialiştii-revoluţionari pe socialistul-revoluţionar, bundiştii pe bundist, daşnacii pe daşnac[2]). Polonezii pe pepşist[3]). Numai un ţăran fără de partid, deportat pentru „tulburări agrare", încercând să fie precaut, nu s'a dus cu nimeni — i se păruse bătător la ochi faptul că toţi îl chemau să vină cu ei.

— Eu n'am nicio grabă. O să trag o ţigare şi o să chibzuesc cum să mă aciuiez. Nu-s de prin partea

---

1) Aşa erau numiţi cei aduşi pentru prima oară în deportare. (N. trad.)

2) *Daşnac* — membru al partidului contrarevoluţionar burghezo-naţionalist armean.

3) Membrii partidului polonez socialist (P.P.S.). (N. trad.)

locului şi la Vologodsc m'am pierdut de consăteniĭ mei. Ca să vezi, ceasul rău!...

In faţa casei cu pridvor, în care locuia Maria Fiodorovna, alaiul cu noul sosit se opri. Toţi căzură parcă pe gânduri. Maria Fiodorovna era o tovarăşă de-a noastră şi-ţi venea uşor să vorbeşti cu ea, de parc'ai fi vorbit cu o soră. Dar greutatea cea mare era să începi vorba. Până şi cei mai desgheţaţi se fâstâceau când trebuiau să înceapă a vorbi cu ea. Un deosebit respect faţă de ea te împiedica să-i intri în casă, să o deranjezi, să-i răpeşti timpul. Grupul nostru se împrăştie dintr'odată. Intrară numai trei: noul sosit, eu şi tovarăşul meu de locuinţă, moscovitul Lefortovschi.

Maria Fiodorovna lăsă fără grabă cartea pe care-o citea, se ridică ceremonios, îşi netezi rochia tot atât de ceremonios şi ne strânse puternic mâna la fiecare. In începere, nu era nici urmă de confort: o desordine pe care nimic nu o putea lecui se împletea cu rânduiala în lucrurile mărunte. Maria Fiodorovna nu avea mai mult de treizeci şi cinci de ani. Dar, desigur, fusese aceeaşi şi cu cincisprezece ani în urmă şi avea să fie la fel şi peste douăzeci de ani: uscată, subţirică, cu o lucire tinerească în ochi, totdeauna la fel îmbrăcată, fără nimic caracteristic vârstei, anotimpului şi stării sufleteşti în care se afla. Cu o prietenie rece, cu o amabilitate distantă de om destoinic şi ocupat, Maria Fiodorovna ne pofti să luăm loc.

— Cum şi cu ce trebue să vă ajutăm, tovarăşe? — întrebă ea pe noul sosit. — Vom face tot ce putem.

Noul sosit făcu ochii mici şi spuse cu un aer şiret:

— Lasă chestiile astea oficiale. Eşti un om minunat. Am auzit multe despre dumneata. Hai să bem ceai. Eu sunt Ivan Drozdov, din Moscova. Dar tovarăşii îmi zic Sunduc [1]). Asta mi-e numele şi aşa să-mi spuneţi şi voi. Incepu să râdă şi râserăm şi noi.

Maria Fiodorovna îl bătu pe umăr pe noul sosit.

---

1) *Sunduc* — cufăr. (N. trad.)

— Hai, Sunduc, scoate-ţi „şuba". — Apoi, mi se adresă mie: — Pavel, ia ceainicul şi adu-ne apă din ciubărul de pe coridor, ca să bem ceai. Uite, eu aprind îndată focul.

Era o altă Maria Fiodorovna. Inceputul anevoios al convorbirii cu ea, care intimida pe toţi, trecuse. Mi s'a plâns ea odată cât suferea din pricina felului ei de a fi.

La ceai începurăm să-l descoasem pe Sunduc.

— Ei, cum aţi călătorit?

— Ce să zic, am călătorit bine.

— Cine a mai venit?

— Cine a venit? Tot felul de oameni.

— Şi cum s'au purtat paznicii convoiului? V'au căutat nod în papură? Au fost severi?

— Paznici? De, nu-i ştiţi? Aşa şi-aşa.

Nu s'ar fi putut spune că Sunduc nu voia să răspundă. Se vedea că pur şi simplu n'avea chef de toate astea. Totuşi era plin de voiebună. Nu ne întreba cum o ducem; ne privea pe toţi trei stăruitor, cu băgare de seamă, ne cântărea pe fiecare cu privirea, observa cea mai neînsemnată mişcare, cu prindea totul într'o chibzuială a lui. Nu degeaba fusese poreclit Sunduc: tot băga şi iar băga în el, închidea în sine şi nu era uşor să scoţi ceva din taina aceea. Iar dacă glumea, însemna că se ascunde după glumă, caută să tăinuiască ceva.

Cu vioiciune şi curiozitate de copil, la masă era preocupat de toate fleacurile. Lua o bucată de zahăr, o ţinea în mână, o învârtea.

— Zahăr bucăţi? Nu tos? — Aruncă zahărul în ceai. — Ia te uită ce spumă face! Lefortovschi începu la un moment dat să-i explice:

— Situaţia materială a deportaţilor în acest ţinut...

Sunduc se concentră deodată, se retrase cu totul în sinea lui, îl apucă pe Lefortovschi de cot şi-i spuse:

— Aici, dimineaţa soarele e potolit de parcă i-ar fi şi lui frig.

Sunduc tuşea adesea. După înfăţişare părea să fie tuberculos. Maria Fiodorovna îl întrebă:

— Cum o duci cu sănătatea? Nu cumva ai venit bolnav?

Această întrebare îl înveseli mult de tot. Sunduc își răsuci voinicește mustața și prinse să zâmbească:

— Lasă astea. Iar e ceva oficial.

Auzisem dinainte, la Moscova, dela muncitori, că Vania Drozdov trecea drept povestitor și orator, dar acum nu-mi venea să cred.

L-am rugat pe Sunduc să ne povestească despre Rusia. El încercă să scape printr'o glumă. Dar Maria Fiodorovna stărui și îi spuse pe un ton poruncitor, cu răceală:

— Sunduc, tovarășii te roagă să ne povestești despre lucrurile care pentru noi sunt de cea mai mare importanță. Povestește-ne ce mai e cu mișcarea muncitorească, ce mai e în Partid.

— Bine, fie...

Sunduc începu să povestească și atunci înțelesei de ce avea faimă de povestitor. Începură să curgă amănunte fără legătură între ele, pe care le prinsese din sbor spiritul lui de observație, atent și iscoditor; prin fața ochilor noștri începură să se perinde aspecte din viață, nelegate câtuși de puțin unele de altele. Și apoi toate se contopiră într'o unitate de simțire, gândire și viață. Sunduc însuși deveni un altul — e adevărat, ca și mai înainte, cu mișcări domoale, parcă nepăsător, dar atent, nearuncând niciun cuvânt de prisos — un Sunduc la lucru, îndeplinindu-și munca de revoluționar. Poate că tocmai deaceea, în mod obișnuit, nu era vorbăreț. Se păstra totdeauna pentru discuțiile despre cauza noastră.

— La Moscova, am trecut într'o zi pe la niște cizmari. Mâncau ciorbă de varză. Meșterul lovi cu lingura în marginea castronului și știți cum se spune în ocazii de-astea: „Cărați tot", vasăzică poți lua în lingură și bucăți de carne. Povestea asta s'a întâmplat cu vreo două săptămâni după ce fusese luată la goană Duma a doua și deputații noștri fuseseră arestați. Așadar, meșterul spuse: „Cărați tot". Începură să care. Și deodată, meșterul pălì cu lingura fruntea unui ucenic. Asta însemna: dă înapoi, că'n

loc de-o bucată ai cărat două. Mă uitam să văd ce-o să se'ntâmple. Mai înainte, de pildă în nouă sute cinci sau în nouă sute șase, ba chiar și la'nceputul lui nouă sute șapte, nu s'ar fi răbdat una ca asta. Dealtfel, știu că în cei doi ani de revoluție meșterul ăsta nu-și bătuse ucenicii pentru nicio greșeală. Iar acum, lovise. Băiatul se roși și deabia-și mai ținea lacrimile, dar nu scoase o vorbă. Lucrătorii ceilalți tăcură și ei. Eu îi spusei meșterului: „Prea ești aspru, Simioane. Nu făcea să-l bați." Meșterul îmi răspunse însă cu năduf: „Patruzeci de ani le-am dat în cap pentru lucruri de astea și-o să le dau și de-acum înainte. Vă tot străduiți să-i transformați pe toți, dar uite că n'ați putut să-i transformați și n'ați putut schimba nimic." Băgați de seamă să n'o pățiți în curând și voi. Mă uitai la toți și zâmbii fără să spun nicio vorbă. Flăcăii se înviorară deîndată, de parcă i-aș fi întărîtat cu zâmbetul meu și'ncepură să discute aprins: „Am tot umblat și iar am umblat, ca niște draci, cu steaguri roșii, am tot făcut greve într'una și acum, uite unde am ajuns cu umblatul și grevele".

Meșterul scuipă, sări dela masă, se trase de gulerul cămășii de-și rupse nasturele și fugi în tindă. „Ce i-a venit?" întrebai pe flăcăi. Nu-mi răspunseră. „Dar ce ziceți, cum am face noi să ne mai întâlnim și să mai stăm de vorbă despre treburile noastre? îi întrebai eu, dar ei tăceau sau mormăiau ceva de nu înțelegeai nimic. Pe unul îl apucă setea și se duse după cvas; altul văzu pe cineva pe fereastră și o șterse; al treilea începu să-mi spună ceva dar parcă nu vorbea cu mine. „Uite, zicea el, intelectualii membri de Partid pleacă vara la băi și toată munca organizației stă'n loc". Imi dădeam seama că nu vorbeau deschis, ci tot în doii.

După aceea, am stat de vorbă serios. Organizația se destrăma de tot. La plecare, meșterul mă opri în tindă și-mi spuse: „Nu le spune nimic, băieților, despre ce-o să vorbim noi acum, dar te rog să nu mai dai pe la noi vreo lună, două. Las' să li se liniștească băieților sufletul, că parcă nu-s în apele lor.

Altminteri, iese şi mai rău: tu îi îndrumi într'o parte, iar ei de supărare şi ciudă de toate câte se întâmplă s'ar putea s'o ia în partea ailaltă", şi ce organizaţie puternică avusesem acolo până atunci!

Lefortovschi scrise ceva pe un petec de hârtie şi mi-l întinse. Citii : „Fleacuri! Prostii! Ce legătură au toate astea cu revoluţia? Nici nu vreau să mai ascult. E un incult, un mediocru. Plec. Nu vreau să-mi pierd timpul."

Lefortovschi se sculă şi porni spre uşă.

— Incotro? — îl întrebă Maria Fiodorovna

— Mă duc să citesc. Studiez problemele teoretice, — răspunse apăsat Lefortovschi.

Fără să se sinchisească, Sunduc îşi urma povestirea. Lefortovschi se foi pe lângă uşă, se întoarse şi se aşeză iar lângă noi. Sunduc îl privi cu coada ochiului, dar îşi stinse imediat zâmbetul ironic.

Sunduc povestea despre nimicirea organizaţiilor noastre, despre dezertarea prietenilor noştri de ieri, despre renegări, trădări, înşelări.

Il ascultam şi toate amănuntele povestirii lui se contopeau pentru mine într'un tot unic, aşa cum se contopesc într'un singur tablou trăsăturile multicolore de penel, aruncate ici şi colo pe pânză, de o mână de maestru.

Da, suntem puşi la grea încercare. E ca şi cum am fi împins pe un deal înalt, până aproape de vârf, o căruţă cu o încărcătură uriaşă. Dar deodată, căruţa începe să o ia înapoi, la vale. Roţile se învârtesc odată, apoi încă odată şi povara greutăţii care trage înapoi devine de nesuportat, iar cei ce încercau să oprească cu umărul această rostogolire înspăimântătoare, sar laoparte. Chiar unii dintre cei care cu câteva clipe mai înainte au pus umărul ca să împingă încărcătura la deal, fug acum speriaţi care încotro, iar celor ce s'au lăsat cuprinşi de panică li se pare zadarnică orice piedică pusă în grabă în drumul ei ca să o oprească: beţe, pietre, bulgări de pământ. Totul va fi măturat şi striviţ, chiar de i s'ar aşeza deacurmezişul mormane de oameni.

Ce dureros e să dai înapoi!

Dar îmi ziceam: nu, istoria nu s'a pronunţat încă! Cauzele care au determinat revoluţia continuă să acţioneze. Convingerea, încrederea noastră, unitatea rândurilor noastre ne vor mai putea aduce victoria.

— Tovarăşi, — spusei eu când Sunduc termină de povestit, — eu fug în noaptea asta!

Sunduc mă privi cu un zâmbet şi întrebă:

— Spusele mele te-au înflăcărat aşa?

Lefortovschi mormăi supărat:

— Slavă domnului, era pregătit cu mult înainte de a fi sosit dumneata aici.

I-am spus Mariei Fiodorovna că Potapâci se învoise să meargă în noaptea asta şi i-am cerut o legătură de Partid la Arhanghelsc.

Cele ce s'au petrecut după aceea, mi-au dat o strângere de inimă mai dureroasă decât toate povestirile de până atunci. Ochii lui Sunduc deveniră deodată aspri, reci. O clipă luci în ei neîncrederea, pe care apoi şi-o ascunse. Incepu să mă tragă de limbă: pentru ce plec, unde mă duc, cu ce intenţii?

— Dar ce, dumneata Sunduc, n'ai auzit de mine? Intreab-o pe Maria Fiodorovna!

— La ce s'o întreb pe ea? Mai bine te întreb pe dumneata. Am auzit de dumneata în Zamoscvorecie... Pe acolo te laudă. Dar acum în ce ape te scalzi?

— Parcă nu ştii? Sunt bolşevic.

— Bolşevic ? E prea general. Ce fel de bolşevic? Degeaba te-ai alarmat. N'ai decât să fugi. N'am de gând să te opresc. Vreau doar să ştiu cine se va număra acolo printre ai noştri: un prieten sau un duşman.

Lefortovschi, stăpânindu-se, spuse calm :

— Dumneata, tovarăşe Sunduc, ai face bine să nu mai vorbeşti în doi peri. Dumneata crezi că printre bolşevici pot fi şi duşmani?

— Câte lucruri nu sunt cu putinţă pe lumea asta! — îi răspunse tot atât de calm Sunduc. — Pe-aici voi n'aţi auzit oare despre otzovişti, despre ultimatişti?

Şi Sunduc arătă cum sciziunea cuprinsese şi rândurile bolşevicilor. Ne dădu şi câteva nume. Şi a-

ceste nume ne arătară că divergenţele pătrunseseră în nucleul de conducere al centrului bolşevic.

— Eu ştiu un singur lucru: a îngădui o sciziune între bolşevici este o crimă, — spuse Lefortovschi.

- Nu cumva o să ne apucăm să-i batem pe ai noştri cum i-am bătut pe menşevici?

Mă simţeam sdrobit. Ştiam că există divergenţe, dar nimeni nu credea că ne ameninţă chiar o sciziune în toată legea.

— Dar dumneata ce zici, Pavel? — mă întrebă Sunduc.

— Vreau să fiu acolo. Vreau să văd totul, cu ochii mei, vreau să văd dacă e necesar să ne scindăm şi de cine anume să ne scindăm. Iar dacă este necesară, n'am să mă sperii de sciziune.

— In mâini bune, ai să rămâi un om bun — îmi spuse Sunduc, pe jumătate în laudă, pe jumătate în răspăr.

Sunduc ne uimi apoi cu o nouă întrebare surprinzătoare:

— Mi se pare c'aveţi pe aici o suburbie?

— Da, la o verstă de oraş.

— Îi zice Slobodca?

— Slobodca.

— Atunci, uite ce e: mâine răspândiţi pe aici svonul că am plecat la Slobodca să-mi caut o locuinţă, iar la Slobodca cineva să spună, de faţă cu gardianul, că am fost acolo, dar că m'am întors înapoi în oraş, fiindcă nu mi-am găsit o locuinţă potrivită. Până să se dumirească gardienii şi să mă caute, or să treacă vreo cinci zile. Iar eu am s'o şterg de aici cu tovarăşul Pavel. Mă iei cu dumneata, tovarăşe Pavel? Numai, nu în noaptea asta. Să aşteptăm până mâine. Ar trebui să dormi. Pe drumul dela Iaroslavl încoace n'am dormit cum trebue.

Demult visam să fug singur. Voiam să rămân cu mine însumi, să petrec nopţi şi zile întregi în mijlocul câmpiilor înzăpezite, în liniştea pădurilor, sub cerul înalt, neclintit şi nemărginit, să privesc cu calm şi limpezime în mine însumi, să verific şi să pun la încercare tot ce se ascunde în adâncul meu, să mă

întreb despre multe şi să-mi răspund odată pentru totdeauna cu sinceritate. Demult visam să mă cufund în mine însumi. Voiam să mă odihnesc după învălmăşeala convoaielor şi a mutărilor, după înghesuiala în care trăiesc oamenii în deportare. Jignisem o fată din aceeaşi „comună" cu mine, Sonia, refuzând s'o las să fugă odată cu mine. Leforţovschi avusese şi el de gând să fugă cu mine. M'am opus stăruinţelor lui încăpăţânate şi am avut o discuţie aspră cu el.

Ce să-i răspund lui Sunduc? Să fiu făţarnic? Sunduc observă nehotărîrea mea. Mi se păru chiar că-i plăcuse că nu-mi dădusem de îndată consimţământul.

In locul meu hotărî Maria Fiodorovna.

— Vom sprijini cu toţii propunerea ca Pavel să fugă cu dumneata. E bine şi suntem de acord. Să ne sfătuim acum cum să facem mai bine. Dar fuga nu o putem amâna pe mâine. Sau dumneata, Sunduc, porneşti acum cu Pavel, sau va trebui să rămâi. El va pleca neapărat azi noapte, la miezul nopţii, fără nicio amânare.

— Vezi, spuneam eu... — rostii eu, agăţându-mă bucuros de un pretext.

Maria Fiodorovna continuă:

— Am aflat aseară, tovarăşe Sunduc, că s'a primit din Arhanghelsc un ordin secret ca Pavel să fie transferat la Ust-Ţâlma, pe Peciora; desigur din cauza recentului său referat ţinut în pădure despre cartea lui Lenin „Ce-i de făcut?" Pesemne că l-a denunţat cineva... In locul ăla, tovarăşe Sunduc, Pavel ar muri de scorbut... Suntem datori să-l ajutăm pe Pavel să dispară cât mai repede de aici... Se spune că, chiar săptămâna asta, o să treacă un convoi spre Ust-Ţâlma... Se poate oare să amânăm? N'avem dreptul să punem în primejdie viaţa lui Pavel...

— Fără îndoială. Nu mai e nevoie să mă convingeţi. Sunt de acord să plec chiar în noaptea asta. Eî şi, n'am să dorm; nu-i nici-o nenorocire. Dumneata. — mi se adresă Sunduc, — dumneata să mă ciupeşti dac'am să aţipesc în momentele de primejdie, să mă ciupeşti fără nicio sfială, până m'oi face numai vânătăi.

Cunoscând firea plină de toane a lui Potapâci, am ținut să-i vorbesc dinainte despre Sunduc și să-i fac cunoștință cu el. Nu odată îmi spusese Potapâci: „N'o să mă apuc să car pe fitecine și n'o să mă'ncred în fitecine la o treabă ca asta".

Nu i l-am prezentat dintr'odată pe Sunduc lui Potapâci. L-am lăsat la Lefortovschi în aripa de casă pe care o ocupam noi și m'am înfățișat singur lui Potapâci. Am adus vorba despre el, pe ocolite. M'am apucat mai întâi să-l laud pe Sunduc, apoi l-am întrebat sfios pe Potapâci:

— Ce-ai zice, Potapâci, să am un asemenea om ca tovarăș de drum? In doi e mai plăcut, iar la vreun necaz ai mai mult curaj.

— De, — spuse Potapâci, — tu ești cam cu capu'n nori, nu prea ești descurcăreț și ți-ar prinde bine un tovarăș de drum, desghețat. Ia-l. Da'nu cumva i-ai și spus despre mine: uite, ăsta e ăla care ne duce? Ia vezi!

— Vai, Potapâci, se poate? Acum, când îmi dai voie, deabia acum am să-i spun.

— Așteaptă! Arată-mi-l mie mai întâi.

Potapâci trecu în încăperea noastră ca și cum ar fi venit cu o treabă, să ceară tutun; stătu puțin și plecă fără să-și fi terminat „piciorul de capră"[1]), răsucit din tutunul tare de foi, oferit de Sunduc. M'am dus să-l trag de limbă. Auzindu-l, am simțit că mă păleș'e ceva în moalele capului.

— Pe unul ca ăsta nu-l iau. Fă ce știi, dar eu nu-l duc. Nici să nu-mi mai pomenești de asta. Nu-l duc.

— Dar de ce, Potapâci? E un muncitor, un om simplu, de încredere.

— E un flecar. Prea o face pe deșteptul. O ține numai în glume și snoave. Toate-s un fleac pentru el. Îi știm noi pe de-alde ăștia — un neisprăvit de meșteșugar; de țărani s'a depărtat, de oameni învățați nu s'a lipit. Ia-l, de pildă, pe domnul Lefortovschi; e un om cumpănit în toate, păstrează distanța și nu lasă pe orișicine să se apropie de el.

---

1) Lulea răsucită din hârtie. (N. trad.)

Planul nostru de fugă putea fi dat peste cap. Potapâci era atât de furios, încât declară că nu mă mai duce nici pe mine:

— Cum să mai plec acum? Pe el nu-l iau. Să plec cu tine, şi să-l las pe el aici? Dar a băgat de seamă că ai pus la cale să fugi cu mine. Nu, mai bine căutaţi-vă pe altcineva.

In timp ce-i povesteam lui Sunduc şi lui Lefortovschi despre acest insucces, veni în fugă Sonia. Ea locuia tot în casa lui Potapâci, într'o cămăruţă dela mansardă. După chip se vedea că e turburată şi plină de îngrijorare, dar nu se hotărăşte să vorbească de faţă cu Sunduc. Ii spusei că Sunduc e de-ai noştri. Incepu să ne spună atunci că pe la Potapâci trecuse gardianul, care-l întrebase de mine: dacă sunt acasă, dacă plec des de acasă şi unde mă duc, iar la plecare l-a luat gura pe dinainte şi i-a spus lui Potapâci că se aşteaptă din Arhanghelsc un convoi şi că gardienii care vor aduce pe noii deportaţi vor lua o parte din cei de aici, pe cei „pedepsiţi", cum le-a zis el, ca „să-i mâie la Ust-Ţâlma". Gardianul făgăduise: „Am să trec pe seară să controlez".

Eu şi Lefortovschi nu i-am ascuns Soniei cum stau lucrurile cu Potapâci. In scurtul răstimp ce-l petrecusem în deportare mă obişnuisem să găsesc totdeauna sprijin la Sonia. Era cu doi ani mai tânără ca mine: n'avea decât optsprezece ani. Dar mintea ei era un minunat exemplar de bun simţ femenin şi de spirit practic. Deosebea fără greş ceea ce era realizabil, de ceea ce era sortit să rămână o fantezie şi nimic mai mult. Ne-am împrietenit de cum ne-am cunoscut, în vagonul de arestaţi al convoiului expres ce mergea dela Moscova spre Arhanghelsc. Tot timpul drumului, şi aci în deportare, a fost pentru mine bună şi plină de grijă ca o soră. Nicio adiere de îndrăgostire nu a umbrit prietenia noastră.

— Aşteaptă, Pavel şi nu întreprinde nimic. Am să revin peste o oră, poate cu veşti bune. De două zile îţi pregătesc ceva, — spuse Sonia şi fugi.

M'am urcat în odăiţa mea — era alături de a Soniei. Am căzut pe gânduri. Ce să fac? Nu mă înspăi-

mânta nici plecarea la Ust-Ţâlma. De ce să nu încerc şi asta? Un gând năstrușnic de băieţandru îmi tot dădea ghes: o să fugim şi din Ust-Ţâlma. Se zice că de acolo n'a fugit încă nimeni. Eu însă am să încerc. Şi m'am simţit deodată înflăcărat de bucuria de a trăi. Ce bine e să trăeşti când porţi în inimă un vis măreţ, când ai întrezărit un ţel minunat.

Sonia se întoarse într'adevăr cu veşti bune. Doi deportaţi, ţărani lituanieni, Convaitis şi Volaitis, erau eliberaţi şi trimişi în patrie. Fuseseră deportaţi pe timpul stării de asediu. În gubernia lor, fusese ridicată starea de asediu şi li se dăduseră „certificate de liberă trecere", adică acte de identitate provizorii pentru a ajunge în patrie, pe orice drum ar fi vrut. Sonia i-a convins să ne dea aceste certificate de liberă trecere pentru vreo 10—15 zile, până când vom ajunge la Moscova şi vom avea timp să le trimitem înapoi. Sunduc şi cu mine ne obligam să nu prezentăm certificatele decât în cazul când ne-ar fi ameninţat arestarea.

Bineînţeles că pentru lituanieni afacerea prezenta un oarecare risc. Dar riscul făcea toate paralele, căci ceruseră o sută de ruble. Şi-apoi ceruseră fără să creadă că visul li se va putea împlini. Amândoi erau lefteri. Nu văzuseră în viaţa lor o sută de ruble. Işi şi făceau visuri: „Ne-am putea dura case noi".

Sonia era plină de înflăcărare; ne înfăţişa toate amănuntele: cum o să se răspândească printre deportaţi svonul că lituanienii au şi plecat, cum şi unde o să-i ţină ea ascunşi până o să primească dela noi, dela Moscova, actele de identitate, cum noi la Moscova va trebui să cumpărăm ultimul număr al „Şipovnic"-ului[1]), să s'recurăm actele undeva, pe la mijlocul acestui volum gros, printre paginile netăiate, să le lipim şi să trimetem cartea prin poştă — fie ei, fie Mariei Fiodorovna.

M'am dus fuga la Potapâci. Discuţia a fost scurtă.

— Dacă e cu acturi, nu mai am atâta grijă. Bine,

1) *Şipovnic* — măcieş. (N. trad.).

o să vă duc la douăzeci de verste de aici, iar de acolo treaba cuscrului.

Numai că noi n'aveam banii, cele o sută de ruble.

Ce zi plină de griji şi de bătaie de cap! Ne-am strâns iarăşi la Maria Fiodorovna. Ce să facem? Să ne lăsăm păgubaşi din pricina banilor? Planul conceput era din nou primejduit.

Lefortovschi era de părere că toate metodele propuse pentru a obţine banii sunt nerealizabile. Şi cu cât erau mai convingătoare dovezile lui, cu atât păreau ele mai neplăcute, zâmbetul lui mai rece, iar scepticismul lui mai îngâmfat. In încheiere însă ne spuse:

— Am cincizeci de ruble. Le-am strâns pentru evadarea mea. Să-i ia Pavel şi Sunduc şi să mi-i trimeată apoi dela Moscova.

Sonia sări şi-i strânse mâinile:

— Ce tovarăş bun şi minunat eşti!

Eu însă n'am primit acest nobil sacrificiu, ci am propus o altă soluţie. Sunduc, după ce mă ascultă, începu să râdă cu hohote, iar Maria Fiodorovna se opuse „principial".

— Aici nu este vorba, — îi răspunse Sunduc, — de niciun principiu. Numai că n'are să iasă nimic din toate astea. Totuşi să încerc; câte trăsnăi nu face dracul, când dumnezeu trage la aghioase!

In faţa clădirii de lemn cu un cat a poliţiei se înalţa o casă de cărămidă, tot cu un cat şi cu o firmă mare cât toată faţada, pe care sta scris cu litere aurii: „Casa comercială a negustorului Lujnicov şi fiii. Produse coloniale şi de băcănie".

Cele două case se privesc una pe alta de parcă s'ar admira: numai noi două suntem cu etaj, numai noi ne înălţăm ca nişte boieroaice.

Când mă apropiai de casa lui Lujnicov, din clădirea poliţiei ieşi grăbit ispravnicul. Apoi se opri, cercetă cerul, pământul şi firma lui Lujnicov, rămase mulţumit de toate şi se îndreptă spre mine. Pentru omul ăsta, întâlnirea cu un deportat era totdeauna o plăcere, aşa cum ar fi pentru altul, în mijlocul unei

vieţi monotone, o scrisoare plăcută, o onomastică, o masă cu invitaţi sau un chef vesel. Când vedea vreunul de-ai noştri, începea, încă de departe, să-şi netezească îmbrăcămintea, luându-şi un aer grav, marţial. Aceste întâlniri îi stimula imaginaţia administrativă; niciuna din ele nu trecea fără o improvizaţie strălucită: ba spunea câte un aforism caustic, ba ţi-aducea aminte de vreo dispoziţie uitată cu privire la conduita deportaţilor, ba îţi trăgea o săpuneală, aşa, din senin, fără niciun fel de motiv. Prima oară mă întâlnisem cu el cu prilejul sosirii dela Moscova a unui colet poştal pe numele meu. Ispravnicul cerceta totdeauna personal conţinutul pachetelor. Funcţionarul poştei punea cu respect lădiţa sau sacul pe tejghea, apoi domnul ispravnic tăia cu propriile lui mâini sforile, despacheta, rupea hârtia sau cârpele, scotea conţinutul şi începea o măiastră interpretare a diferitelor instrucţiuni.

— Uite, aici în pâine sunt stafide! Vedeţi? Nu pot permite! Sunt obligat să confisc, conform instrucţiunilor, întrucât e un obiect de lux!...

Alteori făcea comentarii desinteresate:

— Cum vine asta? Rudele n'au avut bani pentru pesmeţi albi? Te tratează cu pesmeţi negri? Dă-le laoparte; ţi-e silă să te uiţi la ei — parcă ar fi traista unei cerşetoare bătrâne. Altul la rând.

Până să ajung eu la tejghea, ispravnicul şi începuse să desfacă pachetul meu, trimis de o tânără din Moscova.

Fără să mă fi văzut, el îşi începu astfel analiza critică:

— Ia te uită! Ciocolată! Ei, poftim! Ceai de cea mai fină calitate, marca „Trandafir", din grădinile lui Bogdâhanschi, ehe... ehe... — şi deodată un ţipăt de ură înfiorătoare. — Al cui e? Apropie-te! Te'nvăţ eu minte! — Îşi ridică ochii de pe lădiţa rebelă şi mă zări. — Numele dumitale? — I l-am spus. — Cum? N'am înţeles. — L-am repetat. Mi s'a părut că ispravnicul e gata-gata să ia poziţia de drepţi. — Dumneata eşti cel... cu renumita firmă de ceai?...

Nu i-am răspuns. S'a întors atunci spre funcţio-

narul dela poştă. — Ştiţi? E o firmă cu un capital de milioane! Toată Rusia, toată Europa cunoaşte ceaiul lor.

Biet tiz al patronilor renumitei firme, n'am încercat să spulber iluziile ispravnicului.

— Ei, aşa colet mai zic şi eu! Zău, parc'ai respira parfumul milioanelor.

Din clipa aceea îl năpădi o furtună de sentimente dintre cele mai contradictorii faţă de mine: mă şi invidia, mă şi dispreţuia, mă şi ura, dar şi tremura de respect. Respectul şi-l manifesta în cuvinte, iar ura în fapte.

— Imi pare foarte rău că îndatoririle serviciului mă obligă să confisc acest pachet. Conţine obiecte de lux interzise. Imi pare foarte rău!

Ispravnicul strigă pe gardian :

— Pune asta la obiectele confiscate.

După o ceartă aprigă, înverşunată i-am impus ca pachetul să fie strâns la loc şi trimis expeditorului înapoi.

De atunci ispravnicul îmi căuta mereu nod în papură. Fără îndoială că el mă pârîse la Arhanghelsc şi izbutise să obţină să fiu trimis la Peciora.

Şi iată că acum, ajungând în dreptul meu, mă întrebă politicos :

— Vă plimbaţi? Păi, cine să se mai plimbe dacă nu dumneavoastră!

Mă duceam la negustorul Lujnicov. Dar a trebuit să cotesc după colţ. Eram sigur că ispravnicul o să fie curios să vadă unde mă duc. Şi, într'adevăr, cotind după colţ m'am uitat peste umăr şi l-am văzut că şi el se uita înapoi.

Când ispravnicul dispăru, mă îndreptai din nou spre ţinta mea.

In prăvălia lui Lujnicov, un vânzător mă anunţă mai întâi unuia din fiii lui Lujnicov:

— Uite, dumnealui doreşte să-l vadă pe stăpân.

— Doriţi să vorbiţi personal cu taţaia?

— Da personal.

— Fiţi bun şi treceţi în camera asta încălzită.

Intrai într'o încăpere cu pereţi de cărămidă, con-

struită lângă prăvălie. Într'un colţ, dogorea o sobiţă. Pe masă era un ceainic de aramă. Bătrânul socotea pe abac.

— Vin la dumneavoastră din partea Mariei Fiodorovna.

Maria Fiodorovna dădea lecţii de muzică nepoţilor lui. Bătrânul nu se întoarse până nu isprăvi de socotit cu bilele. Apoi împinse laoparte abacul.

— Luaţi loc.

Imi spusei numele. Bătrânul dădu din cap, în semn că auzise de mine.

— Am venit să vă rog, domnule Lujnicov, să-mi daţi cu împrumut o sută de ruble.

Bătrânul nu se clinti şi şopti parcă cu tristeţe, mişcându-şi repede buzele:

— O sută de ruble! O sută de ruble!

— Vi-i trimit cum ajung la destinaţie.

Bătrânul mişcă iar din buze. Eu tăceam, iar el nici nu se gândea să răspundă. In mod instinctiv mi-am dat seama ce aştepta. Bănuia, fără îndoială, despre ce era vorba şi aştepta să vadă dacă am sau nu încredere în el.

Maria Fiodorovna spunea că bătrânul ăsta colţos se considera „adeptul contelui Lev Nicolaievici Tolstoi".

— Vreau să fug, domnule Lujnicov. Am nevoie de o sută de ruble.

Bătrânul se ridică repede, se apropie de uşa de fier care dădea în prăvălie şi o închise cu zăvorul. Străbătu apoi camera, fără să mă privească şi dispăru printr'o uşiţă din peretele din fund. Auzii cum cheia scârţâe în broască.

Hm, ciudat! Privii în jur: fereastra era zăbrelită cu gratii de fier. Parcă-aş fi într'o capcană. Dar ce fel de capcană, când la uşa din spre prăvălie zăvorul e pus pe dinăuntru şi pot să-l trag lesne. Doar oamenii din prăvălie nu ştiu nimic. Dar dacă o să le dea el de veste? Poate că ar trebui să mă grăbesc.

Timpul trecea şi bătrânul nu se mai întorcea. De ce zăbovea atât? Rămăsesem locului. O mândrie de neînţeles nu-mi îngăduia să fac nici cea mai mică

mişcare, nici măcar să-mi schimb poziţia. Iar el nu se mai întorcea.

In cele din urmă intră! Era singur! N'adusese pe nimeni! Imi întinse un teanc.

— Uite, poftim!

— Te-am făcut să mă aştepţi — se scuză el. — Luasem la început patru hârtii de câte douăzeci şi cinci de ruble, dar m'am răzgândit şi m'am întors ca să iau hârtii de câte o rublă... Pe drum o să-ţi fie mai uşor cu bani mărunţi.

Ii mulţumi şi el îmi răspunse, îndoindu-se de mijloc. Tulburat, îi făcui şi eu o plecăciune.

Ajuns în stradă m'a cuprins un râs pe care, cu toate silinţele mele, nu l-am putut opri multă vreme.

Acum nu-mi rămânea decât să-mi iau rămas bun dela ai mei.

„Dela Sonia am să-mi iau rămas bun la urmă", îmi spuneam. Voiam să-mi iau rămas bun cu cât mai multă căldură dela Lefortovschi. Nu ştiu cum se întâmpla, dar toate discuţiile noastre se sfârşeau printr'o ceartă, iar cearta devenea duşmănie. Era un om rece. Ordonat şi curat, producea o impresie neplăcută, pentrucă aceste trăsături îşi aveau obârşia într'o repulsie plină de teamă: nu-i plăcea nici apa, nici soarele, nici pădurea. Era ceva mecanic, mort, în logica lui, în inteligenţa lui. Dar socoteam că nu cunoaşte altă iubire, alt scop, altă viaţă, decât lupta noastră, scopul nostru, iubirea noastră. Pătimisem mult împreună. Simţisem împreună dogoarea primelor raze fierbinţi ale zorilor când, fiind încă elev, frecventasem cu el un cerc marxist. Citind împreună din filosofi şi economişti, parcă stăteam, în întunericul rece al nopţii, în jurul aceluiaşi foc, încălziţi de aceeaşi flacără, a cărei scânteiere ni se părea că trebue să rămână pentru toată viaţa în noi.

Mai întâi am trecut pe la Maria Fiodorovna.

— Ah, ce ţi-am pregătit, ce ţi-am pregătit pentru drum! O să fii mulţumit. L-am păstrat pentru dumneata, pentru fuga dumitale.

Ştiam că va începe, ca de obicei, să caute nebuneşte prin tot locul. Aşa se întâmpla totdeauna cu Maria Fiodorovna când ascundea câte ceva cu o grijă deosebită. Scotoci peste tot întorcând camera pe dos.

— In tavan nu v'aţi uitat? — întrebai eu.

Deodată strigă triumfătoare:

— Am găsit! — şi scoase un volum în safian al lui Guyau — „Morala estetică", — în limba franceză.

— Ia-l cu tine la drum, Pavel. Guyau are aici nişte idei care te vor interesa mult.

— Maria dragă, dar cum se poate!...

— Ştiu, ştiu; eu nici nu-l consider pe Guyau ca unul de ai noştri. Dar aici sunt multe lucruri care vor fi bune şi în societatea socialistă.

— In societatea socialistă, da. Dar acum, la fuga din deportarea ţaristă? Inchipue-ţi, Maria, că un ţăran lituanian, Convaitis, în vârstă de douăzeci şi patru de ani, ar citi un filosof francez, în limba franceză. Grozavă conspirativitate, n'am ce zice!

— Ai dreptate, Pavel! E adevărat! Nu ştiu cum de mi-a trecut prin minte.

Dar Maria Fiodorovna ţinea morţiş să-mi dăruiască ceva cu prilejul plecării mele. Avea nişte mănuşi foarte bune, îmblănite, din cele care se poartă în regiunile nordice. Şi cu toate refuzurile mele, îmi declară:

— Am să ţi le pun eu însumi în buzunarul şubei şi să nu cumva să mă refuzi.

Distrată cum era, băgă mănuşile în buzunarul paltonului ei de postav, care atârna în cui alături de şuba mea. Când mă pregătii de plecare, Maria Fiodorovna mă rugă să încerc mănuşile:

— Vreau să văd cum îţi vin.

Am refuzat.

M'am înţeles cu Maria Fiodorovna ca seara să mă duc la clubul de şah — cum numeam noi odăiţa din casa unui pescar — pe care unul dintre tovarăşii deportaţi ne-o punea seara la dispoziţie ca să jucăm şah. De clubul acesta ştia şi ispravnicul şi în fiecare seară până la închidere, adică până la ora 11, era postat acolo un gardian. Ca în toate adevăratele clu-

buri, şi în clubul nostru era în fiecare seară câte cineva de serviciu. Maria Fiodorovna îşi luase angajamentul să pună dinainte un anunţ că în seara aceea eu eram de serviciu.

Scurta zi de iarnă nordică se sfârşise. Apropiindu-mă de casa unde locuiam, observai de departe că în preajma ei alerga cineva încolo şi încoace bătându-se peste umeri cu braţele încrucişate când pe-o parte când pe cealaltă, aşa cum fac birjarii pe vreme de ger ca să se mai încălzească. Când mă apropiai de portiţă, omul acesta veni în fugă spre mine şi mă întrebă dacă nu cumva sunt cel pe care-l aştepta. Într'adevăr, pe mine mă aştepta.

— Am îngheţat deabinelea, aşteptându-vă. Domnul Lefortovschi n'a avut încredere şi nu m'a lăsat să aştept în casă. Nu sunt de pe meleagurile astea; abia am venit cu convoiul. Şi mă mai încălzeam niţel. Aş dori să vorbesc cu dumneata.

Era deportatul nou venit, care nu voise să meargă cu nimeni când se împărţiseră oamenii sosiţi cu ultimul convoi. In schimb, nechemat de nimeni, izbutise într'o singură zi să treacă pe la reprezentanţii tuturor partidelor şi curentelor şi-i descususe pe toţi după un plan şi într'o ordine a lui. Şi izbutise, cum zicea el, „să se aciueze cum nu se poate mai mulţumitor": găsise un colţişor, un fel de câşlă călduroasă; îl rugase pe stăpânul casei să-i coacă pâine, cineva îi dăruise o găleată de apă şi un braţ de paie pentru căpătâi — aşa că acum se socotea aranjat. „Deseară mă culc în gospodărioara mea". Vizitele pe la deportaţi le făcea din curiozitatea de a cunoaşte oamenii şi gândurile lor. Trecuse şi pe la casa noastră să întrebe cine locueşte acolo. Lefortovschi nu catadicsise să stea de vorbă cu el, nici nu-i dăduse voie să aştepte înăuntru, până la venirea Soniei şi a mea.

— Nu vă supăraţi că-s cam pisălog. Pentru prima oară'n viaţă dau de oameni ca voi. N'am văzut nicio dată oameni dealde voi; doar din auzite vă ştiam. Mi s'a vorbit numai despre ce fel de oameni cu ştiinţă sunt pe lumea asta. Eu „am trăit ca în pădure şi mă închinam doar la butuci".

Il dusei pe oaspe drept în camera lui Lefortovschi. În faţa uşii el se opri:

— Aici stă dumnealui?

— Ţi-e frică? — îl întrebai. — Intră mai cu curaj!

Voiam să-i dau o lecţie lui Lefortovschi.

— Iţi aduc un oaspe, ai ocazia să întrebi ce mai gândeşte acum ţărănimea, cum o mai duce.

Lefortovschi pofti politicos pe oaspe să intre:

— Intraţi, luaţi loc.

Oaspetele nostru, Sofron Ivanovici, ceru „o măturică ca să-şi scuture pâslarii". Măturică nu se găsi.

— Ei, când o să mă gospodăresc eu, o să vă fac o măturică.

Sofron Ivanovici ieşi fuga în tindă, îşi scutură pâslarii pe prag, se întoarse repede şi, pe loc, fără nicio introducere, se năpusti cu întrebările:

— Mai întâi şi întâi, vreau să vă întreb, cu dumnezeu cum e la voi? Nu vreţi să ştiţi deloc de el sau îl mai îngăduiţi o leacă?

Sofron Ivanovici era atât de nerăbdător să întrebe, încât apucase să scoată doar o mânecă a podiovchei[1]) iar pe cealaltă o uitase. Podiovca se ţinea aşa într'un umăr, atârnându-i până la pământ.

— In sat la noi, eu cu ginerele meu ne tot întrebam de doi ani încoace dacă dumnezeu o fi sau n'o fi. Intr'o bună zi, el s'a dus la plasă şi a stat de vorbă cu sanitarul despre treaba asta. S'a întors noaptea târziu şi mi-a bătut în geam. Am ieşit fuga afară. „Sofroane, s'a repezit el, nu este dumnezeu". Toată noaptea am tot stat noi de-am chibzuit: este ori nu este? Ne-am chinuit noi, dar răspuns n'am aflat. Ne-am hotărît însă să ne schimbăm viaţa cu totul.

Lui Sofron Ivanovici îi apăru atât de vie în minte noaptea aceea de frământări, de căutări şi de mari hotărîri, încât se înfierbântă deabinelea. Îşi aruncă podiovca de pe umăr, svârli căciula şi mănuşile pe

---

1) **Haină rusească încreţită în brâu şi lungă în poale. (N. trad.).**

masă, se așează călare pe scaun și se trase și mai mult spre mine.

— Știți ce sunt eu acum? Eu sunt materialist sadea, și mi-am dorit să stau de vorbă cu dumneavoastră, fiindcă mi s'a spus că ați fi și dumneavoastră materialiști sadea.

— Dar unde ai auzit cuvântul ăsta, Sofron Ivanovici? In sat?

— Da'de unde, în sat! Ginerele meu habar n'avea și nici până azi nu știe că el și cu mine suntem materialiști sadea. Astea mi le-a tot lămurit, la transbordarea dela Vologda, un șchiop roșcovan. De-aia m'am și pierdut de consătenii mei și de ginerile meu. L-am pocnit peste bot pe gardian când am luat apărarea roșcovanului ăluia și m'au băgat la carceră pe trei zile, numai cu apă și pâine, și m'au și bătut. M'am rătăcit de-ai mei și nici pe roșcovan nu l-am mai văzut. L-au mânat de acolo în vreme ce eu eram la carceră, oaspete la șobolani. Și, uite, vreau să vă fac o întrebare... Cum s'ar zice așa stau lucrurile: dumnezeu nu este! Bine, nu este!... Atunci nici suflet nu este... Curios lucru! Nu este și pace bună! Vasăzică gândul omului vine dela trup. Dela trup? Bine zic sau nu? Acum, uite ce mă gândesc eu: uite mâna — să zicem: se mișcă, lucrează. Uite piciorul — umblă, iar creierul se frământă și din el purced gânduri și dorințe sau, cum se spunea pe vremuri, sufletul. Dar uite, aici e ceva care nu merge. Muncește mâna, crește și mușchiul. Se mișcă piciorul crește și mușchiul. Se duce hrana în stomac, se așează grăsimea în om. Dar când lucrează mintea ce crește în trup de pe urma gândului? Mușchi sau grăsime? Și m'am socotit eu: dacă gândul dă grăsime, înseamnă că cu cât e mai deștept omul, cu atât e mai gras; iar dacă de pe urma gândului cresc mușchi, înseamnă că cu cât e omul mai deștept cu atât mai multă putere are! Și dacă te uiți la oameni, vezi că nu-i așa. Vă rog să-mi răspundeți la asta. Inc'o întrebare și gata. E despre socialism: adevărat e că în socialism se vor desființa părinții? Sau nu-i adevărat, și atunci vor mai fi părinți?

Ascultând cele spuse de Sofron Ivanovici era greu să nu izbucneşti în râs. Nu-i vorbă că Sofron Ivanovici răspundea la râsul meu, râzând şi el. Lefortovschi însă stătea tăcut, ciupindu-şi bărbuţa şi strâmbându-se ironic. La nefericita întrebare despre soarta părinţilor în socialism, Lefortovschi se sculă şi ieşi fără să spună un cuvânt.

— Nu catadicseşte să răspundă? Sau n'are ce să răspundă? — arătă cu capul Sofron Ivanovici în urma celui plecat.

Acele ceasornicului de perete se apropiau de şapte. Gândurile mele sburau departe de Mezen, iar Sofron Ivanovici se îmbăta de propriile sale întrebări.

— Am să mai viu şi mâine pe la dumneavoastră. Mie-mi place să judec. In sat, ţăranii râdeau de mine. Imi ziceau: „Firoscosule, ia spune câţi peri sunt pe cap?"

Sofron Ivanovici îmi puse fel de fel de întrebări: despre Tolstoi, despre stele, despre rocile de munte, despre balene, despre insecte, despre păsările călătoare, despre sectele religioase. Numai despre pământ nu întrebă nimic. Când îi sugerai acest lucru, el dădu din mână cu nepăsare.

— Poporul are neapărat nevoie de pământ ,dar asta n'are face cu sufletul. Asta-i treabă uşoară. Ajunge să te apuci să chibzueşti cum e mai bine. Socoteala-i lesne de făcut. Ajunge să stai lângă popor şi el o să-ţi spună singur cum să faci.

Sofron Ivanovici rezolva cu toată pasiunea unui proaspăt convertit problemele fundamentale ale vieţii. Omul acesta copilăros şi înflăcărat, care nu despărţea gândul şi vorba de fapte, mi se părea necesar cauzei noastre.

Dar acul ceasornicului înainta.

In sfârşit sosi şi Sonia. O ajutai să pregătească masa.

— Voi socoti drept o mare cinste, — spuse Sofron Ivanovici, — să mănânc pâine şi sare cu oameni ca dumneavoastră.

La masă apăru şi Lefortovschi. Se aşeză în tăcere

la masă; pe față îi flutura iar zâmbetul acela ironic. Sofron Ivanovici se sculă:

— Nu vă supărați, dar am să părăsesc tovărășia dumneavoastră.

Cât nu l-am rugat, Sonia și cu mine — ba chiar și Lefortovschi — n'a vrut cu niciun chip să mai rămână. A făcut însă tot ce-a putut ca să-și ascundă obida.

Praful se alesese din toate bunele mele intenții de a mă despărți prietenește de Lefortovschi. S'a încins între noi o ceartă, e drept domoală, dar cu lovituri dureroase. I-am spus că e indiferent față de oameni.

— Să zicem de exemplu, față de tine? — mă întrerupse el.

Voia desigur să-mi amintească ce grijuliu fusese mereu față de mine și cum chiar în ziua aceea propusese, în hatârul meu, să-și amâne fuga. I-am replicat că rezolva problema revoluției ca pe o problemă de matematică.

— Ca tip psihologic, tu, Pavel, ești un revoluționar sentimental, — îmi răspunse el cu un zâmbet triumfător și ironic, răsucindu-și liniștit vârful bărbuții. — Psihologicește, tu ai rămas în urmă cu vreo șaizeci de ani. Iar eu am ajuns în revoluție, pe calea teoretică, nu sentimentală. Săracii, nenorociții și desmoșteniții nu m'au interesat niciodată în calitatea lor de săraci și de desmoșteniți. Dealtfel în toate astea nu-i nimic original. Revoluția a devenit o știință. E limpede că dacă am înțeles misiunea istorică a proletariatului ca clasă, nu rezultă deloc din aceasta că trebue să mă ploconesc în fața fiecărui proletar în parte, atunci când acest proletar luat în parte este un prost, un porc, și așa mai departe. Iar tu îmi bagi pe gât o căpățână de țăran mic burghez, confuz și pe deasupra tare prost și plicticos. Eu, în genere, nu-i iubesc și nu-i înțeleg pe țărani; nu-mi plac nici privighetorile nici păduricile, nici peisajele; nici cvasul, nici uleiul de candelă. Revoluția proletariatului are nevoie de strategie și nu de sentimentalism narodnic. Iar pe tine dacă te scormonește cineva nițel dă peste un patriot „style russe".

— Iar pe tine, Lefortovschi, dacă te scormonește cineva nițel, vede că tu nu cauți în revoluție decât aventura.

— A, așa! Cu alte cuvinte nu sunt decât un aventurier?

— Nu-ți atribui niciun fel de interese meschine.

— Aha! Sunt, adică, un aventurier desinteresat!

Ridică disprețuitor din umeri, își luă porția de pește și pâine și „se deplasă" țanțoș, afară din cameră.

Mi-am petrecut toată seara la clubul de șah. Eram parcă beat de așteptare și îngrijorare. Pe la club, veni și domnul ispravnic, în persoană. Nu cumva din cauza mea? Se opri în fața tablei de șah la care jucam eu.

— Situația dumitale e mai proastă, — mi se adresă el.

Partenerul meu îmi făcu cu ochiul și-mi spuse:

— Am pierdut — deși în realitate situația lui era mai favorabilă.

Am confirmat cele spuse de el.

— Te-aș fi făcut mat la a noua mișcare.

— Dați-mi voie! Cum așa, la a noua mișcare? Ai calculat atât de departe? — se miră ispravnicul.

Dar partenerul meu răsturnă cu mâna figurile de pe tabla de șah.

— De mâine mă înfund pentru câteva zile în Slobodca, — zisei eu. — Acolo sunt jucători mai tari.

Mă pregătii să plec dela club cam cu vreo zece minute înainte de închidere. Maria Fiodorovna își luă rămas bun dela mine, privindu-mă îndelung. Cineva îmi povesti că venind spre club, Mariei Fiodorovnei era cât p'aci să-i degere mâinile. Îi spusei în treacăt:

— Maria Fiodorovna, când o să ajungi acasă, uită-te în buzunarele paltonului dumitale de postav: ai să-ți găsești acolo mănușile!

Ea clătină din cap dojenitor.

Ajungând acasă, primul lucru pe care l-am făcut a fost să-mi dau jos cu foarfeca barba neagră și lungă, în formă de lopată, apoi să mă bărbieresc. În

locul unui bărbos fioros, am văzut în oglindă un tânăr slab şi palid. Vara trecută, când convoiul trecuse prin Arhanghelsc, fusesem fotografiat acolo cu barbă. Să poftească să mă mai recunoască acum după fotografie, dacă ispravnicul va prinde de veste şi va telegrafia despre fuga noastră, înainte ca noi să fi ajuns la Arhanghelsc!

Am urcat apoi în camera Soniei. Când mă văzu, izbucni în râs — atât de neaşteptată, de bruscă era transformarea înfăţişării mele. Ce minunat râdea, aruncându-şi pe spate, cu o mişcare vioaie a capului, cele două cozi bălaie, bogate şi lungi! Imi aducea totdeauna aminte de un măIin care, înflorind primăvara, împrăştia în jur petalele albe ca zăpada ale florilor sale, şi îmbăta aerul cu mireasma lui puternică şi dulceagă.

O lampă mică — un opaiţ — lumina camera.

— Uite că plec, — spusei eu.

— Uite că pleci, — îmi răspunse ea.

Stăteam în faţa ferestruicii, privind în tăcere reflexele albăstrii ale stelelor pe broderiile de ghiaţă de pe geam. Imi aduceam aminte cum zăcusem tâmplă lângă tâmplă, în cala vaporului, pe nişte bănci, în faţa unei ferăstruici înguste, urmărind fuga monotonă şi necontenită a valurilor, fără a-mi putea lua privirea dela ele, fără a ne spune ceva unul altuia. Imi mai aduceam aminte cum sosisem aici în Iulie, când soarele nu apune nici noaptea, şi cum stătusem tot aşa, în tăcere, îndelung, nopţi dearândul, la râu, pe câmp, la marginea pădurii pipernicite, mărunte a tundrei. Soarele care nu mai apunea îţi dădea impresia că timpul se oprise, că în întreg universul mişcarea încetase, şi totul încremenise aşa pentru vecie. In clipele acelea mă cuprindea ceva asemănător groazei. Imi venea să fug din faţa acestui soare încremenit pe cer la miezul nopţii. In cameră îmi astupam ferestrele, dar prin câte o crăpătură răsbătea ascuţişul lung al vreunei raze, strălucitor ca focul şi iarăşi se ştergea hotarul dintre zi şi noapte şi te îngrozea încremenirea vremii.

— Poate că sunt așa de trist pentrucă nu eu, ci Lefortovschi rămâne aici cu tine.

Sonia râse încet, își puse capul pe umărul meu, apoi mă sărută deodată, drept pe gură. O îndepărtai. Ea mă privi și spuse cu glas sugrumat:

— A, așa!

Apoi sări brusc în picioare, se înfășură în șal și fugi.

O găsii în camera mea. Era întinsă pe patul meu, cu fața ascunsă în pernă, plângând în hohote. Ce să fac și ce să-i spun? Ședeam alături de ea, pe marginea patului, neputincios, țeapăn, fără să mă pot gândi la ceva.

— Pleacă și nu fii supărat pe mine. O să-mi treacă, — spuse Sonia.

Iar mie-mi scapă parcă fără voie.

— Sonia, ți-am vorbit doar despre o fată care e acum la Moscova, și ți-am spus că ne scriem unul altuia.

Sonia nu-mi răspunse nimic.

Cineva mă strigă tocmai atunci din josul scării, din tindă. Era glasul nevestei lui Potapâci.

— Pavel Ivanovici, Potapâci a înhămat și așteaptă.

— Sonia, plec. A înhămat. Potapâci mă așteaptă. Sonia!

Sonia se ridică.

— Fleacuri, Pavel. Nervii... Nici eu nu știu ce mi-a venit. Nu te supăra pe mine. Totul a trecut.

— Oare n'o să ne mai vedem, Sonia?

— O să ne vedem, Pavel.

Mă gândeam s'o sărut, dar nu îndrăzneam. Și-mi spuneam că e mai bine așa; nu trebue s'o sărut. Dar cu toate că luasem această hotărîre, mă întorsei spre ea și o sărutai.

Când ieșii în curte, stelele îmi apărură și mai strălucitoare, iar cerul și mai îndepărtat. Sub șopron, Potapâci și Sunduc stăteau fără să-și vorbească. Potapâci începu să mă certe:

— Ce-ai stat atâta?

Potapâci ne aşeză, pe Sunduc şi pe mine, în fundul saniei adânci, ce semăna cu o sanie ţărănească dar avea un spătar de lemn, loitrele înalte şi în faţă o capră. Ne acoperi cu puţin fân şi apoi cu o piele. Aruncă peste piele un braţ de fân şi legă totul cu frânghii.

— Staţi culcaţi cu faţa spre coada saniei. Acolo, în spătar, sunt nişte crăpături şi o să vă fie mai uşor să răsuflaţi.

Se auziră apoi tălpicile scârţâind şi sania se urni. Potapâci mergea pe delături, ţinând pesemne hăţurile. Cineva deschise poarta din fundul curţii. Din spre câmpie se simţi răbufnind frigul. Potapâci sări pe capra saniei:

— Ei. Acu, cu dumnezeu înainte! Am pornit-o...

Peste câteva minute auzirăm:

— Stai! Cine-i acolo? Ce duci?

Ne aflam probabil la ieşirea din oraş, la controlul gardienilor. Un schimb de voci. Cineva loveşte în bucata de piele care ne acoperă. Din nou voci şi apoi, iar:

— Ei, cu dumnezeu înainte!

Tălpicile saniei scârţâiră iarăşi. O bună bucată de vreme se scurse în tăcere. Apoi se auzi un şuierat slab al lui Potapâci şi calul se opri. Potapâci ne eliberă şi ne aşezarăm în partea dinapoi a saniei.

Deasupra noastră, cerul înstelat; în jur, pustietatea zăpezilor.

Gândurile mele sunt acum departe, în viitor. Sunt pe deantregul acolo, unde, risipite prin întreaga ţară, duc astăzi lupte de tranşee unităţile salvate din armata noastră, mică, dar neînfricată. Acolo, alături de ele, este întreaga mea viaţă, întreaga mea dragoste.

2

Potapâci, stătea în faţa mea, cu gulerul uriaş al cojocului ridicat, neclintit ca un monument. Numai mâna i se mişca, plimbând biciul în sus şi în jos, nu ca să îndemne calul, ci aşa din obişnuinţă. Nu se în-

toarse spre noi măcar o singură dată, dar se răstea mereu la cal:

„Ce te tot împiedici! sau: „Ce te-a apucat? Te-ai speriat, drace? Ei, ce te-ai oprit? Nu te prostil"

Imbrăcat într'o scurtă vătuită, încălțat cu cizme de pâslă vechi, încăputate cu piele, Sunduc se tot foia și se ghemuia lovindu-și mereu picioarele unul de altul. Potapâci își cruța calul și îl lăsă să meargă mai tot timpul la pas. „Cine a mai văzut să gonești calul peste treizeci de verste, fără să-i dai de mâncare?"

Ne târam așa agale. Iar inima-mi sbura, mai iute ca vântul. Din când în când, calul, înfrigurat, trecea fără să fie îndemnat la trap ușor. Până la satul de unde se pătrundea în Taibola și unde locuia cuscrul n'am întâlnit pe nimeni. Era un drumeag puțin umblat, mai lăturalnic față de drumul de poștă.

Am intrat în sat dis-de-dimineață. Nu se vedea nici țipenie de om. Doar la o ferestruică fulgeră flacăra tremurătoare a unui opaiț, dar se stinse numaidecât.

Potapâci bătu la o poartă mare, solidă. Sunduc sări repede afară ca să se mai desmorțească.

— Ce te repezișI? — țipă supărat Potapâci. — O să mai ai destulă vreme! Vrei să trezești lumea? Poftește-te, că doar n'ai venit la soacră, la blinele[1]).

După ce intrarăm în curte, Potapâci și fiul cuscrului deshămară imediat calul, îl duseră sub un șopron. într'un colțișor mai călduț; întoarseră hulubele sanieî în sus, iar cuscrul închise poarta, astupându-i partea de jos cu o scândură, de n'ar mai fi putut să se strecoare pe sub ea nici vreun băiețaș curios, nici vreun câine, nici vreo găină și nici vreun șoarece. Băgă în scoabe o bârnă groasă care închise porțile ca un zăvor apoi le propti pe amândouă cu trunchiuri de brad și le închise cu un lacăt mare.

---

[1]) **Mâncare rusească, un fel de clătite. Pe vremea aceea exista obicelul să se mănânce blinele de lăsata secului și cu acest prilej să se facă vizite pe la rude și cunoscuți, chiar la distanțe mari. (N. trad.)**

— Şi tu, Potapâci, — spuse Sunduc, — mai zici că n'am venit la soacră, la blinele. Dar asta miroase a petrecere lungă.

— Ce să mai lungim vorba? Peste un ceas se crapă de ziuă. Unde să vă ducem? Aşteptăm să vie noaptea, — spuse cuscrul cu supărare în glas.

Potapâci al nostru tăcea de parcă se simţea cu musca pe căciulă şi încerca să se poarte ca şi cum lucrurile astea nu-l priveau pe el şi ca şi când nu el ne adusese pe noi, ci noi pe el.

Curând am înţeles de ce se muiase Potapâci: prea era aspru şi crunt cuscrul, un adevărat nordic, din neamul ţăranilor vânjoşi din Holmogorie.

In tindă ne ieşi în cale o femeie tânără şi frumoasă.

Ea se feri brusc, apoi lunecă pe lângă noi, privindu-ne în treacăt, cu o curiozitate neprietenoasă, fără să zâmbească. Am intrat într'o încăpere curată, cu perdele de horbotă, cu lăicere de pânză aspră, groasă, aşternute ca o potecă până la icoanele din colţul din faţă. Nevasta cuscrului, o femeie în vârstă cu chipul umbrit de tristeţe, ne pofti, ploconindu-se fără încetare. In ochii ei citeai un fel de milă faţă de noi.

— Nu-mi plac oamenii ăştia, — spuse Sunduc. — De ce-i este milă de noi? S'ar zice că am dat de un drac cu care nu poţi cădea la învoială. Dar nici noi nu suntem proşti. Ia să vedem!

Am fost lăsaţi singuri în odaie şi mult timp n'a venit nimeni la noi.

Prea se sfătuesc mult cumetri noştri. Nici ăsta nu-i semn bun, — se îngrijoră Sunduc.

Dar în aceeaşi clipă atenţia îi fu atrasă de altceva: zărise o floare în fereastră.

— Ia te uită: au o agavă în ghiveci. E foarte bună la răni, când te tai. Uite unde a ajuns: pe ţărmul Mării Albe!

Curând apăru şi Potapâci. Era îngrijorat şi neliniştit:

— Am înhămat iar. Pornesc îndată înapoi, ca să ajung acasă înainte de se luminează de ziuă.

— Cum aşa? Fără să te odihneşti? Fără să dai de

mâncare calului? O să-l omori şi de ajuns tot n'o să ajungi. De ce te-ai speriat aşa, dintr'odată, Timofei Potapâci? — întrebă Sunduc.

Potapâci nu catadicsi să-i răspundă şi se întoarse spre mine:

— Hai să facem dar socoteala. Plec numaidecât.

Scosei banii, îi dădui în tăcere lui Potapâci şi mă întorsei la fereastră.

— Iartă-mă, dacă... — începu Potapâci.

— Ce-ţi mai pierzi vremea să-ţi iei rămas bun [1]), — i-am tăiat eu vorba. — Du-te fără să-ţi mai iei niciun rămas bun, altminteri întârzii.

Potapâci se simţea, se vede, cam stingherit, fiindcă-şi desfăcu brâul cu care era încins peste cojoc:

— Păi numai cuscrul ăsta e de vină. Zice că au început să vină cam des gardienii, ca să controleze şi să adulmece. Să fi ştiut dinainte, zise el, nu m'aş fi băgat. Iţi găseşti doar beleaua. Ei, Pavel Ivanovici, nu mă judeca prea aspru. Iar cu el, cu cuscrul, fii cât mai dârz, cât mai dârz şi mai cu seamă nu te sgârci la votcă, Pavel Ivanovici.

In sfârşit, Potapâci se hotărî să spună şi lucrul principal:

— Şi poate că ai să-i mai dai ceva peste preţul hotărît...

Era limpede că trebuia să facem ceva — dacă nu, rămâneam să fim jumuliţi de cuscru. Am schimbat o privire cu Sunduc şi mi-am dat seama că amândoi judecaserăm la fel situaţia. Mi-am luat căciula şi i-am spus lui Sunduc:

— Atunci ne întoarcem şi noi înapoi.

Sunduc confirmă:

— Aşa suntem noi; ne e tot una. N'a mers — atâta pagubă.

Potapâci rămase încremenit. Nu se aşteptase la una ca asta.

— Dar calul nu poate duce trei oameni, că e nemâncat.

---

[1]) In limba rusă „iartă-mă" şi „rămas bun" se spune la fel. (N. trad.)

— Dă-i de mâncare; noi nu ne grăbim.

— O să se facă ziuă şi o să dăm peste gardieni.

— O să le spunem gardienilor că am fost în vizită la soacra, la blinele.

Nu ne-am lăsat convinşi de Potapâci:

— Du-ne înapoi.

Potapâci era acum în stare să facă orice numai ca să scape de noi. Ne-am îmbrăcat şi am ieşit în curte. Am început să potrivesc fânul, ca să mă aşed mai comod. Atunci se mai înmuie şi cuscrul. Căzurăm la învoială să rămânem acolo în ziua aceea, iar el să aibă grije să fie caii pregătiţi de drum şi să ne ducă apoi cu preţul la care ne înţelesesem. Urma să bem înainte de plecare un sfert de căldare de votcă, şi îndată ce oamenii din sat vor fi adormit, să pornim pe Taibola Mică

Potapâci plecase.

Nu izbuteam să adormim. Numai de somn nu ne ardea nouă. Pe la unsprezece dimineaţa cuscrul intră la noi în odaie.

— E o băbuţă de prin partea locului care a adus un sfert de căldare de samagon [1]). Ce zici, începem?

— E prea devreme, — răspunsei eu.

Cuscrul începu să râdă mulţumit de parcă ar fi şi simţit pe limbă gustul băuturii.

— Ştii cum se zice: un beţiv adevărat se bucură dis-de-dimineaţă de sărbătoare. Iar noi o să avem ce sărbători astăzi: o călătorie norocoasă.

Se vădi că cuscrul avea un porc de curând tăiat. Aduseră tot felul de mâncăruri din carne de porc: piftie, friptură, carne opărită cu sfeclă, carne rece, tobă cu caşa.

La început ne-am aşezat la masă în trei: cuscrul, Sunduc şi cu mine. S'au ivit apoi „fiul meu Timoşca", „finul fiului" şi „bunicul": „are nouăzeci de ani, nu bea nimic, doar îşi moaie buzele". După aceea aduşi parcă de miros, începură să sosească, la un pă-

1) **Samagon** — rachiu pregătit în casă. (N. trad.)

hărel şi alţii, dornici de vorbă şi de veselie. Fără să mai întrebe pe nimeni băbuţa puse pe masă încă un sfert din rachiul „fabricat de mine, drăguţule, fabricat de mine". Spre seară, camera era ticsită de oameni străini. Un anume Erioma, un ţăran scund, pipernicit, cu o bărbuţă rărită, de parcă i-o jumulise cineva, şi cu un glas de cocoşel, începu să facă pe şeful, fără să-l fi pus cineva. La toate încercările mele de a curma beţia, cuscrul cherchelit deabinelea — căci băuse cu lăcomie ca un smintit — răspundea una şi bună:

— Nu mă bate la cap... Eu nu-s ca aia, ca aia... am spus o vorbă, s'a terminat — o să te duc... Eu nu-s ca ăia, ca ăia. Şi n'ai de ce (pronunţa cuvintele astea ca pe un singur cuvânt *şinaidşe)* să mai pomeneşti de asta...

Oaspeţii se prefăceau că nu ştiu nimic despre ce pusesem noi la cale. Poate că unii din ei nici nu ştiau. De bunăseamă că prin sat se răspândise svonul că la cuscrul se chefueşte. Dar totul trăda că noi suntem nişte deportaţi politici, „oameni, pare-se, învăţaţi" — şi dela asta nu mai era mult până la a ghici de ce ne aflăm la cuscru şi de ce pe masă licărea otrava minunată, „fabricaţia băbuţei". Primejdia creştea şi puteam fi luaţi prin surprindere. Pe de altă parte, începuse să se întunece. Era timpul să terminăm şi să ne pregătim de plecare.

Cuscrul, care dimineaţa fusese atât de speriat de sosirea noastră, uitase acum cu totul de orice teamă. Ochii lui ba străluceau de parcă erau unşi cu untdelemn, ba se aprindeau, ca de foc; mâinile lui vânjoase tremurau de nerăbdare când ducea paharul la gură.

— Nu se tem de dumnezeu, păcătoşii, nu se tem! Uite în ce ticăloşie au tras pe un om care se dă în vânt după băutură! — spuse din prag femeia cea tânără către nevasta cuscrului, privindu-ne cu ură pe mine şi pe Sunduc.

— Vom bea patruzeci de zile şi patruzeci de nopţi! — sbiera ca un apucat cuscrul, bâlbâindu-se şi încurcând cuvintele.

— Mai toarnă un sfert pe socoteala mea, bată-te norocul! — răcnea Erioma către babă.

— Ajunge! — încercai eu să-l opresc, dar lui îi sări ţandăra:

— La noi, calafagiii, că eu mă ocup cu călăfătuirea, la noi la calafagii, e o vorbă: fără băutură nu-i nicio bucurie. Eu beau numai din respect — numai din respect beau, iar dacă nu respect nu mai beau. Atunci poţi să zici orice-ai zice şi în genunchi să-mi cazi şi la picioare să mi te târăşti, tot n'ai să-l faci pe Erioma să bea... Nu gust nici de-un deget...

M'am ridicat dela masă şi am ieşit din cameră, făcându-i un semn lui Sunduc. In tindă ne-am sfătuit. Imi dădeam seama că dacă mai întârziem puţin „descurcăreţul meu tovarăş de drum" cum îi zisese Potapâci lui Sunduc, îşi va pierde şi el firea şi se va lăsa biruit de cheful ce se întindea tot mai mult. Sunduc începuse şi el să se ameţească. Fie că nu-i trecuse prin minte, fie că nu avusese curajul, el nu-şi vărsase paharele sub masă, cum făcusem eu.

Am trimis-o pe femeia cea tânără să-l cheme în tindă pe Timoha, dar acesta, cu toate că era mai spătos şi mai înalt decât taică-său n'a avut curajul să-l scoată dela băutură:

— Acum nu-i chip să te apropii de tăicuţul. Te ucide, te taie'n bucăţi.

Timoha ne spuse că tatăl lui se înţelesese cu Erioma să ne ducă cu două căruţe. Il chemai pe Erioma. Acesta începu numaidecât să vorbească de urcarea preţului.

— Asta mai ales fiindcă nu-i deloc lesne să străbaţi Taibola Mică. Eu o să călăfătuesc fără nicio grije vreo casă în Pinega, capăt bani şi nici capul nu mă doare. Nimeni nu-mi poate porunci şi toate's după lege. Cu treaba asta, nu-i lucru de glumă... Ce-mi trebue mie aşa ceva... Nu merg dacă nu mai daţi ceva!

Plecarea noastră şi necontenita vânzoleală a lui Timoha şi Erioma ba înăuntru, ba afară din odaie,

sparseră cheful. Cei mai ruşinoşi şi mai fricoşi începură să plece pe la casele lor.

— Ce tot o sucești şi tot faci pe grozavul cu noi?! — se burzului deodată Sunduc la Erioma.

— Da'de ce să nu facem pe grozavii cu voi? — răspunse Timoha. — Suntem în dreptul nostru. Ia te uită cine şi-a găsit să ţipe aici! Nu vă place, duceţi-vă la ispravnic, dar de ţipat să nu îndrăzniţi să ţipaţi...

Sunduc răspunse cu o liniște aproape sinistră:

— Inhamă imediat, că de nu...

Timoha şi Erioma, amândoi beţi-turtă, se speriară.

— Hai, Timoşca, scoate roibul, şi-l înham eu, — spuse Erioma.

Cuscrul ieşi din casă în fugă, fierbând de mânie.

— Nu dau voie! — răcni el.

Uriaşul Timoha, ajutat de Erioma, îl legă cu niște hăţuri şi-l închise într'o şură pe jumătate înghețată.

După sfatul lui Erioma, înhămară doi cai la două sănii. Hotărîsem ca sania din faţă să meargă goală, ca să încerce ghiaţa de pe drumul de deasupra mlaştinei, urmând ca în partea de drum care trecea pe uscat, să ne împărţim câte doi de sanie.

In sania din faţă se aflau Timoha şi Erioma, iar în cea din urmă, eu cu Sunduc.

Iată-ne din nou în plin câmp. Inaintea noastră se vedea dunga neagră a Taibolei. Părea să fie aproape de tot, la doi paşi de calul saniei din faţă, dar mergeam într'una şi tot nu ajungeam.

Gerul se înteţea, aerul era tăios, iar vântul îţi ardea sprâncenele şi fruntea. Genele se lăsau, îngreunate. Ţi se tăia răsuflarea.

Am intrat într'o pădurice rărită, unde vântul mătura drumul, ridicând trâmbe de zăpadă, rostogolind vârtejuri turbate şi ridicându-le aidoma unor năluci care se spulberau într'o clipă la rădăcina tufelor pitice. Deoparte şi de alta a drumului, brazii şi pinii deveneau mai înalţi, tot mai înalţi. Vântul se potoli, speriat parcă de locul acela strâmt şi întunecos. Caii mergeau la pas. Treceam printr'un coridor îngust.

Copacii erau așa de înalți că nici nu le mai puteam vedea vârfurile. Capul mi-era înfășurat într'o glugă și-mi era greu să-l dau pe spate. Mi se părea că vârfurile copacilor se cufundaseră în înălțimea nesfârșită a cerului. Mă lăsai cu tot trupul pe spătarul saniei; deasupra capului stelele străluceau.

Cu cât înaintam în coridorul Taibolei urmele cailor deveneau mai adânci, iar zăpada mai moale. Timofei și Erioma opriră calul; lovindu-se de spătarul saniei din față, se opri și al nostru. Erioma și Timofei trecură în sania noastră, iar cea din față porni goală. Fețele lui Erioma și Timofei erau acoperite de promoroacă. Tăceam toți patru. Deodată sania din față se opri iarăși. Timofei sări jos și se duse să vadă ce s'a întâmplat. Calul din față intrase până la genunchi în zăpadă. Îl ajutarăm să-și scoată picioarele, îl lăsarăm să se odihnească nițel și pornirăm din nou. Dar după câțiva pași, iar se poticni: calul se cufundase în zăpadă aproape până la burtă. Ne duserăm toți patru să-l scoatem. Îl scoaserăm, pornirăm și din nou se auzi sgomotul înfundat al unei căderi: calul din față intrase cu câteși patru picioarele adânc în zăpadă. După ce-l scoaserăm, Erioma vârî biciul în gaura făcută de cal, dar biciul nu atinse fundul; băgă mâna până la cot și scoțând biciul ne spuse că „s'ar putea ca sub zăpadă să fie apă".

Timofei și Erioma o luară pe jos înainte. După câtva timp, se opriră și se sfătuiră, dar noi nu auzeam ce-și spuneau. Apoi porniră mai departe. Și deodată Timofei se scufundă în zăpadă până la genunchi. Erioma se repezi spre el și se cufundă și el în zăpadă.

Ne duserăm la ei. Întorcându-se spre Sunduc, Erioma începu să se vaiete ca o muiere:

— Omoară-mă, dar mai departe nu mai merg. O să prăpădim și caii și o să ne prăpădim și noi toți. Uite ce ger e, iar calul e tot numai aburi. S'a istovit de tot.

— Ce tot bocești ca la mort? Vorbește ca lumea. Oricât de greu ne-a fost să luăm această hotărîre, totuși a trebuit să ne întoarcem.

Tot timpul, până am ajuns în sat, nimeni dintre noi n'a scos o vorbă.

In noaptea tăcută şi rece, satul părea lipit de pământ şi strâns ca un ghemotoc. Ai fi zis că încremenise şi că-i era frică să se mişte, atât de tăcut şi de mort părea. Până şi câinii tăceau: se ascunseseră şi ei.

Erioma prinse curaj când văzu în apropiere siluetele negre ale şoproanelor şi caselor.

— Ia latră, latră cățelule la Erioma, — glumi el.

Drept răspuns, ca şi când l-ar fi auzit, un cățeluş lătră de undeva, prin somn, apoi tăcu.

Şi iată că iarăşi bătem la aceeaşi blestemată poartă solidă. Trebue să ne grăbim — şi noi ne învârtim de două zile în jurul aceluiaşi loc.

Femeia cuscrului ne descuie, luminându-ne calea. Cuscrul dormea. După ce deshămară caii, Timofei şi Erioma, fugiră de îndată la casele lor. Rămăsesem sub şopron cu Sunduc, neştiind ce să facem. Stăpâna casei se învârtea cu felinarul pe lângă cai.

— Mi-aduc aminte, că Turgheniev spune undeva: „Ferice de cel ce poate găsi adăpost într'o noapte ca asta. Ajută-i, doamne, pe cei ce rătăcesc fără adăpost!" — spusei eu.

Sunduc se supără:

— Ce intelectual până în măduva oaselor mai eşti, lua-te-ar dracul! Intr'o situaţie ca asta nu te mai gândeşti nici la mama care te-a născut, iar tu ţi-a-duci aminte de Turgheniev.

Dar tocmai Turgheniev ne scăpă. Se vede că stăpâna casei fusese mişcată de cuvintele lui:

— Vai de voi, nenorociţilor, fără de adăpost! — oftă ea. — Să mă duc să vorbesc cu Timoha. Iar voi, intraţi de vă încălziţi în casă.

Tratativele cu Timoha n'au fost scurte şi nici uşoare. Flăcăul n'a vrut cu niciun chip să mai iasă de sub cojoc. Stăpâna l-a sculat atunci pe „prâslea", pe Chiriuşca, un băieţandru de vreo 15 ani, i-a poruncit să înhame, la „sania cu lăicere la spate", „un cal odihnit" şi să ne ducă... spre drumul mare, de

poştă. Eu şi Sunduc ne învoirăm, Chiriuha spuse vesel:

— De aici, pe drum drept, sunt vreo şase-şapte verste. Am să gonesc calul. Ajungem acolo până se luminează de ziuă.

Calea spre drumul de poştă era şi mai puţin umblată decât cea pe care venisem din Mezen, până'n satul acela. Pe câmp, vântul sufla jos de tot şi pe alocuri ridicase troiene înalte, de nu mai puteai deosebi unde-i câmpul şi unde-i urma drumului. Dunga neagră a Taibolei trecea acum la dreapta noastră, iar la stânga se întindea câmpia brăzdată de numeroase râpe şi păduri tinere. Vizitiul nostru nu luase nici fân şi nici scoarţe, aşa că vântul sufla din toate părţile prin săniuţa noastră cu spătarul rotund.

Nu-mi ieşea din minte gândul că nu pornisem încă pe drumul spre Arhanghelsc, că deocamdată nu făceam decât să îndreptăm o greşeală, dar că fuga propriu zisă nici nu începuse încă. Şi deabia simţeam o apăsare pe suflet.

Sunduc făcea ce făcea şi aţipea. Il înghionteam şi-l trezeam. Gerul se înăsprea. Din limpede şi senin, văzduhul deveni pâclos şi pătrunzător. Aerul era din ce în ce mai tăios.

— Parcă râpşoara asta nu trebuia să fie pe aici, — spuse Chiriuşca.

Sări de pe capra saniei, alergă pe drum, apoi se întoarse. Şi tufişurile parcă sunt altele. Unde am ieşit, măicuţă dragă?

Sunduc întrebă batjocoritor:

— Ai pierdut drumul? Halal vizitiul

— Ei, am pierdut drumul! Ai fi pierdut tu drumul! — răspunse Chiriuşa, ca şi când totul ar fi fost în ordine. Şi mână calul la deal, peste râpşoară.

Eram îngrijorat, dar tăceam. Spaima îl înviora şi pe Sunduc. Ii pierise somnolenţa, ba chiar încercă să şi fluiere; dar fluieratul îi încremeni pe buze. Atunci Sunduc se lăsă în voia pasiunii lui de a pune întrebări:

— Ia spune-mi Chiriuha, de ce una din hulube, a din stânga, e mai scurtă decât a din dreapta?

— I-am tăiat capătul, că se rupsese.

— Cum s'a rupt?

— Taica a rupt-o. L-a mângâiat pe Timoşca.

— Cum l-a mângâiat?

— Ei, cum?! După ceafă.

— Cu huluba?

— Păi cu ce? Cu huluba, că-i mai bine.

Sunduc îi descusu mai departe cu întrebările lui plicticoase.

— Da'de ce-i mai bine cu huluba, Chiriuha?

— Ce mă tot bârâi la cap cu huluba aia? Iac'aşa, cu huluba. Taica zice: „Nevasta şi copiii să ţi-i baţi după ceafă; o să-i doară capul şi o să ţină minte mai multă vreme."

Când ieşirăm din râpă, Chiriuşa privi de jur împrejur şi mormăi:

— Ar fi trebuit să fie pădure pe aici şi când colo e numai câmpie de-a roata.

— Ne-am rătăcit? — întrebă Sunduc.

— Nu mai cobi! O să ne aduci nenoroc cu cobitul ăstal — se oţărî Chiriuşa.

A doua noapte de nesomn nu întârzie să-şi arate urmările: aţipii şi eu. Nu ştiu cât timp trecuse, un ceas sau doar o clipă, dar am deschis ochii cuprins de o spaimă neînţeleasă: de jur împrejur, la dreapta, la stânga, în faţă, în spate, deasupra, totul era alb ca într'un vis. Nu ne mişcam. Calul se oprise parcă încremenit, cu capul plecat jos de tot; Chiriuşa dormea şi lunecase de pe capră în partea din faţă a saniei. Sunduc se făcuse ghem, sprijinindu-şi capul de umărul meu. In noapte, totul era încremenit. Doar un vânticel uşor, adunase în jurul nostru un mic troian. Ii înghiontii pe Sunduc şi pe Chiriuşa. Amândoi abia dacă răspunseră, ca şi cum nu le păsa de nimic. Incepui să-l sgâlţâi pe Sunduc. Chiriuha, dându-şi seama în ce situaţie eram, începu să plângă. Ca şi noi, nici el n'avea habar unde ne aflăm. Nu ştiam decât că suntem în câmp, într'un punct oarecare al

pământului. Nici stele nu erau. In promoroacă, cerul părea jos de tot. Ne rătăcisem.

Dându-mă jos din sanie, intrai adânc în zăpadă. Nu ne aflam nici măcar pe drum. Mă îndreptai spre troianul ridicat de viscol. Acolo zăpada era şi mai mare şi mai moale. Nicăieri, nici urmă de drum. Te întrebai cum de izbutisem să ajungem aici? Mă întorsei şi... mă cuprinse groaza. Nici urmă de cai, de sanie şi de tovarăşii mei de drum. De jur împrejur, totul era alb, pustiu, neînsufleţit. Strigai. Strigătul se roti şi muri lângă mine. Strigai mai tare. Strigătul se stinse mai'nainte de a-şi fi luat sborul de pe buze. Parcă nu strigam eu, ci altcineva din mine. Vântul jucăuş prindea sunetele, le sfărâma, le arunca în toate părţile şi le gonea în depărtări fără de sfârşit. „De ce sunt singur şi unde mă aflu?" Stăteam în picioare. Inchisei ochii, arzând de dorinţa de a sta jos, de a mă culca. Deschisei ochii, privii în jur şi nu departe, în spatele meu, văzui sania, calul adormit şi pe Sunduc şi Chiriuşa lângă sanie, în partea bătută de vânt.

— M'am depărtat mult de voi?

— Nu.

— Aţi auzit când am strigat?

— Nu.

Ne hotărîrăm să ne cruţăm forţele, să nu ne despărţim, să nu căutăm drumul, şi să aşteptăm zorile. Dar vor veni ele oare curând?

Ne cuprinse un fel de nepăsare. Mai puternică decât orice era dorinţa de a dormi, de a uita. Ne aşezarăm în sanie. Sunduc şi cu mine ne strânserăm unul în altul, pe când Chiriuşa se ţinea departe, de parcă se ferea de noi.

— E mai plăcut să îngheţi ascultând poveşti. Pavel ia adă-ţi aminte de ceva, — mă rugă Sunduc.

N'aveam nicio poftă de vorbă şi mă îngrijora oboseala plăcută ce mă cuprinsese. Cu frigul mă obişnuisem, nu-l mai simţeam şi în clipa când închideam ochii mi se părea că plutesc, uşor şi fără nicio sforţare, într'o ceaţă călduţă.

Sunduc mă sgâlţâi, spunându-mi:

— Numai să nu adormi, — apoi tăcu.

— Spune, spune ceva, nene, — ţipă deodată Chiriuşa.

Sunduc începu să vorbească, parcă mai mult pentru sine decât pentru noi:

— Nu cumva am ajuns? Mă simţeam bine, vesel. Eram mulţumit de viaţă.

Mă sgâlţâi din nou:

— Pavel, nu adormi! Mă întreb acum: Sunduc, eşti mulţumit de viaţa şi de faptele tale? Şi îmi răspund: sunt mulţumit.

— Sunduc, e frig; când vorbeşti îţi îngheaţă gâtlejul.

— Am să vorbesc în palme, ca într'o pâlnie. Şi nici tu, Chiriuşa, să nu adormi! Tata, mama şi cu mine am trăit mai totdeauna pe lângă fabricanţi, pe lângă diferiţi directori, administratori, ingineri, funcţionari. Şi ne socoteam mai prejos decât ei toţi. Mereu spuneam despre ei: „Ehe, ce mai oameni sunt ăştia!" Imi plăcea o fată de-a lor. Doi ani am tot umblat cu ochii după ea, dar nu m'a luat în seamă nici măcar o singură dată. In sufletul meu, recunoşteam că ei sunt mai presus de mine. Şi mai apoi, la 15 ani, băieţii mi-au dat o carte a lui Bebel: „Femeia şi socialismul". Credeam că e vorba de niscaiva aventuri deochiate şi o citeam pe ascuns. Şi m'am înflăcărat. Mi s'au aprins gândurile; căutam să aflu totul; simţeam că-mi pot lămuri totul şi că o năzuinţă mă însufleţea. Mi-aduc aminte: când coboram din pod după ce citeam cartea, parcă nu mai eram eu cel care umbla, ci un conducător de oşti. Mă aşezam să mănânc cu tata şi cu mama, dar gândurile-mi sburau departe, departe, de parcă aş fi fost şi n'aş fi fost acolo, şi cine ştie ce m'ar fi aşteptat. Iar sufletul mi se legase de ceva măreţ. E ca şi cum ai stăpâni o taină pe care, afară de tine, nu o mai ştie decât soarele, luna şi pământul. Şi-mi aduc aminte că de atunci am prins a-mi iubi tinereţea, viaţa, părinţii. Iar la ăia mă uitam şi mă gândeam: „Hei, viermi orbi ce sunteţi!" Şi-mi părea că sunt puternic, mare, iar lăuntric cum nu se poate mai bogat! Respiră,

piept! Involburaţi-vă, pletel Cântă, inimă! Şi ce vor face cu tine? Te vor închide, te vor bate, te vor ucide, te vor spânzura — dar lucrurile astea n'au nicio importanţă. Ce mai contează când eşti fericit?

In vreme ce Sunduc povestea, Chiriuşa se dădu jos de pe capră şi se aşeză lângă noi, în fundul săniei, ghemuindu-se şi lipindu-se de genunchii lui Sunduc.

— Eu am furat dela taica 20 de copeici. Le-am înfăşurat într'o cârpă şi le-am îngropat în gunoi sub şopron. In afară de voi doi şi de mine, nimeni nu ştie şi n'o să ştie.

Chiriuşa tăcu, apoi adăugă:

— Poate că am să i le pun taichii pe ascuns, înapoi...

Sunduc aplecă capul lui Chiriuşa între genunchii săi.

— Ehei, Chiriuha, Chiriuha! — murmură el. — Şi cu toate astea ce fericiţi suntem noi, — şi, cuprins de moţăiala pe care nu o putea birui, se lovi cu capul de partea din faţă a saniei.

Adormi şi Chiriuşa. Mă simţeam cuprins de o dulce pace şi uitare.

Părea că se apropie sfârşitul. In minte mi se înfăşurau şi mi se depănau nişte cercuri, iar ceva alb se întindea ca nişte fire cleioase de melasă. Nu cumva îngheţ, mor? Şi deodată parcă mă sgudui ceva şi deschisei ochii. La început nu deosebii nimic, în afară de o nesfârşită strălucire albă, care acoperea totul. Apoi, chiar în faţa ochilor mei, fulgerară ochii unui lup. Lupul mă privea ţintă.

Il privii drept în ochi şi ochii lui începură să clipească. Priveam în ochii lupului şi simţeam că nu-l priveam cu ochii mei, cu ochi adevăraţi, că nu-l privesc cu ochii vieţii, ci cu nişte ochi în delir, poate cu ochii morţii care pătrunsese în mine. Şi am aflat atunci înlăuntrul meu dorinţa şi forţa de a privi cu ochii vieţii, cu ultima rămăşiţă de viaţă pe care o mai aveam în mine. Mă reîntorsesem la viaţă, iar vedenia pierise. Lupul începu să se depărteze şi dispăru dincolo de hotarul câmpiei, retrăgându-se

parcă din faţa mea. Apoi mă învălui o durere fizică, un fel de spasm. Revenit la viaţă, mi-am recăpătat simţul realităţii. In faţa noastră, în fundul câmpiei, se zăreau luminile aprinse dimineaţa într'un sat. Dar din clipa în care conştiinţa mea înţelesese că aceasta este salvarea, mâinile şi picioarele îmi deveniră ca de lemn, totul se tulbură în faţa ochilor, luminile se stinseră şi căzui, lovindu-mă cu capul de Chiriuşa.

Il auzii pe Chiriuşa plângând şi simţii cum el şi Sunduc mă sgâlţâiau şi-mi frecau urechile şi faţa.

Dincolo de o râpă mică, se vedeau lumini, undeva mai departe se zăreau case neluminate, se auzea lătratul câinilor. Speranţa ne mai învioră, începurăm să ne mişcăm, să dăm din mâini, încălzindu-ne care cum puteam.

Când am ajuns în sat, se luminase de ziuă. Am fost primiţi într'o casă şi-am aflat că ajunseserăm la drumul mare.

Sunduc intră, privi în jur şi se aşeză pe o laviţă. Apoi începu să se lase într'o rână, închise ochii, îşi băgă capul într'un ungher, îşi strânse picioarele dedesubt şi curând începu să sforăe.

Un bătrân cărunt şi curăţel, care semăna cu un sfânt zugrăvit într'o icoană, îmi spuse:

— Sărăcuţul de tine, sărăcuţule sue-te pe cuptor. Pici de somn. Impinge-o pe fata aia să-ţi facă loc.

Imi scosei cizmele şi mă urcai pe cuptor. Acolo, cu faţa întoarsă spre mine, dormea o fată ca de vreo douăzeci de ani, pesemne nepoata bătrânului. Somnul dulce îi îmbujorase obrajii care ardeau ca nişte maci, iar fruntea îi strălucea de parcă o lumina o rază de soare. O împinsei uşor şi ea se trase mai spre perete, fără să se trezească, sprijinindu-şi de mine mâna grea. Abia apucai să mă întind şi căzui în nesimţire, uitând de toate şi cufundându-mă într'un somn adânc.

Când mă trezii, se lumina de ziuă. Fata nu mai era pe cuptor. Undeva în tindă se auzi un sgomot de găleţi şi cineva aruncă pe podea nişte cobiliţe.

Eu şi Sunduc ne-am hotărît să ieşim la staţia oficială de poştă. In acest scop, am scos certificatele de

liberă trecere ale lui Volaitis şi Convaitis, punându-le într'un buzunar mai la îndemână şi ne-am luat înfăţişarea caracteristică ţăranului, de nepăsare cuviincioasă faţă de tot ce se petrece în jur şi faţă de autorităţi. Acestea au fost singurele noastre pregătiri de călătorie.

Bătrânul ne chemă în cealaltă odaie să bem câte un ceai.

Sunduc găsi într'un buzunar o bucăţică de zahăr. Lui Chiriuşa îi sticliră ochii.

Sunduc suflă cu grijă peste zahăr şi i-l oferi. Chiriuşa se făcu roşu şi clătină din cap că nu vrea. Bătrânul îl îmbărbătă:

— Ia-l, prostuţule, ce te ruşinezi?

Dar Chiriuşa clătină şi mai vârtos din cap şi îl podidiră lacrimile.

— Ia-l, ia-l.

Sunduc îi puse zahărul în faţă. Chiriuşa îl luă, apoi îşi băgă nasul în farfurie, neputând rosti niciun cuvânt.

Nepoata bătrânului veni şi spuse, adresându-se nu nouă, ci moşului:

— S'o fi deschis poşta, fiindcă a început să iasă fum pe coş.

Iar pe noi ne privi cu atâta indiferenţă, încât ceaiul fierbinte din cană îmi păru rece.

Când ne luarăm căciulile şi-i spuserăm bătrânului rămas bun, Chiriuşa scoase din gură restul din bucăţica de zahăr, îl înfăşură într'o hârtie şi-l întinse lui Sunduc.

— Ce-i asta? — se miră Sunduc.

— Plecaţi la drum lung, — răspunse Chiriuşa şi se înroşi iar până în albul ochilor.

Sunduc începu să râdă, îi dădu mâna laoparte, dar Chiriuşa îi băgă bucăţica de zahăr în buzunarul dela haină. Sunduc îl apucă de umeri; Chiriuşa, simţind gingăşie în această mişcare a lui Sunduc, se trase brusc. Sunduc se aplecă şi-l sărută pe creştet. In ochii lui Chiriuşa străluciră lacrimi de ruşine şi de mânie. Râse silit, mitocăneşte, şi spuse:

— Ce, eşti viţel, de mă lingi?

Chiriuşa s'a înăsprit. N'a scos o vorbă cât ne-am luat rămas bun dela bătrân, în pridvor. Mi s'a părut însă că la un moment dat buzele i s'au schimonosit de amărăciune.

Eram la vreo douăzeci de paşi de pridvor când vocea sonoră a lui Chiriuşa ne făcu să întoarcem capul.

— Nu uitaţi ce-a spus moşul: cum treci de paraclis, o iei la dreapta spre staţia de poştă. Să nu uitaţi.

Faţa lui Chiriuşa părea scăldată în lumină. Am păstrat pentru totdeauna amintirea acestei lumini.

— Sunt sigur c'o să dea înapoi tatălui său cele douăzeci de copeici, — spuse Sunduc.

N'aveam niciun chef să mai spun ceva. Şi, după o clipă de gândire, Sunduc adăugă:

— Şi ce papară o să mai mănânce dela taică-său pentruc'o să fie cinstit. Uite, pe un asemenea flăcău l-aş prelucra.

3

Apropiindu-ne de staţia de poştă, am devenit foarte atent: începea o nouă etapă a evadării noastre şi se cerea o tactică nouă.

— Tare a început să mai miroasă a autorităţi, — spuse Sunduc.

Clădirea staţiei de poştă avea acoperişul de tablă, vopsit în culoarea cerului; cercevelele ferestrelor erau vopsite în roşu, iar pridvorul în galben. Deasupra tăbliţei cu firmă, pe o bucată de tinichea găurită de rugină, atârna strâmb un vultur cu două capete.

— Ei, Pavluha! — îmi spuse Sunduc. — Urcatul în pridvorul ăsta e pentru noi cam cum a fost trecerea Rubiconului pentru Cesar.

Planul nostru — dealtfel unicul posibil — era următorul: la poştă, să ne dăm drept lituanienii Convaitis şi Volaitis, să cerem, din poştă în poştă, caii care li se cuveneau unora ca ei, la preţ eftin, oficial, să nu ne sgârcim la „suplimente" şi „bacşişuri", să înlăturăm diferitele tergiversări ale autorităţilor, să-i zorim

pe funcţionari cu ruble, să fim cât mai precauţi la întâlnirea cu gardienii, şi, în sfârşit, în registrele de călători să iscălim cât mai neciteţ numele lui Convaitis şi Volaitis, pentruca, atunci când vor trece pe acelaşi drum şi cu aceleaşi acte, adevăraţilor Convaitis şi Volaitis să nu li se întâmple vreo nenorocire.

Când deschiserăm larg uşa care da în încăperea staţiei de poştă, clopoţelul sună şi intrarăm la căpitan.

Pereţii erau acoperiţi de sus până jos cu „anunţuri", „decizii", şi „regulamente", îngălbenite, înghesuite unele în altele şi pline de urme de muşte. Un „ordin imperial" fusese găurit de un cot neglijent. Din gaură ieşeau nişte cârlţi şi pe marginea ruptă se vedeau numeroase urme de ploşniţe. Pe o bancă murdară şi lustruită de vreme, şedea gardianul. Prima întâlnire, primul salut cu care ne întâmpina Taibola Mare!

— Am avea nevoie de un căluţ pentru drum. Suntem cu treburi oficiale. Avem certificat de liberă trecere pentru a obţine cai de poştă, — spuse Sunduc.

Drept răspuns, gardianul privi, dar nu spre noi, ci în jos, spre uşă, pe unde, odată cu noi, pătrunseseră valuri de frig.

— O, doamne, doamne, — căscă el, făcându-şi alene cruce peste gură.

Şi nu ne răspunse nimic. Dar nici nu ne întrebă nimic: nici de unde venim, nici unde ne ducem. Nu-l interesa absolut nimic.

Se ivi apoi căpitanul de poştă, cu părul vâlvoi, cu o faţă îngrijorată, cu glasul nervos, cu ochii speriaţi şi miraţi, părând însă totodată că îşi cerea iertare, că se aştepta la ţipete, înjurături şi pretenţii. Când vorbea, aveai impresia că ceda şi ataca în acelaşi timp.

— Cum de nu? Putem să înhămăm şi acum. Cum de nu? Putem da şi doi cai. Dar de unde o să vă iau doi? Şi de ce chiar acum... Ce, sunteţi curieri?

Totuşi ni se înhămară doi cai. Căpitanul de poştă ne spuse:

— Vă rog, unul dintre dumneavoastră să treacă

în registrul de călători datele necesare: luna, data eliberării certificatului de liberă trecere, scopul călătoriei şi celelalte lucruri pe care le veţi vedea indicate acolo, la rubricile respective.

— Ce-ar fi dacă-ai face-o dumneata? Eşti mai deprins, — îl ispiti Sunduc.

Căpitanul de poştă răspunse:

— Nu eu am stabilit aşa. La toate staţiile e aceeaşi rânduială. Călătorii scriu singuri. Dealtfel, noi nici n'avem timp pentru aşa ceva.

Am completat „datele cerute", mintind pe toată linia. Bine ar fi dacă la toate staţiile ar domni „aceeaşi rânduială".

Ne văzurăm de drum. Şi, la fiecare staţie, aceeaşi poveste monotonă. „Anunţuri", „ordine imperiale", gardieni căscând, căpitani nervoşi sau uneori gardieni nervoşi şi căpitani căscând. Şi urmară nopţile lungi, nordice, cu intervale foarte scurte de zi, zile palide, ceţoase, din pricina gerului.

Foarte mult timp — mie mi s'a părut că a durat o jumătate de zi — am mers dealungul malului jos al Pinegăi, pe alocuri coborînd pe ghiaţă. Un vânt năprasnic, turbat, ce părea că te rupe în bucăţi şi te arde, sufla din spre Nord-Est, măturând mereu zăpada de pe malul înalt, din dreapta, care rămânea descoperit, ieşind în afară ca un zid măcinat de vremuri şi roşu ca focul, fie din pricina rocilor de culoare stacojie, fie din pricina lutului.

— Ei, ce ţinuturi, ce ţinuturi! Curat ca'n basme! — spunea Sunduc. — Pe aicea trebue să fie bogăţii cât lumea şi de tot soiul.

Chiar când soarele obosit, anemic, al tundrei, se stinse, roşeaţa vie a malului nu dispăru. Se adumbrise puţin, dar continua să se vadă ca o flacără ce mocneşte sub cerul alburiu, fără de stele.

Când ne apropiarăm de staţia de poştă dintr'un sat mare, dincolo de oraşul Pinega, doi gardieni tocmai scoteau din clădirea administraţiei plăşii nişte deportaţi, aşezându-i în două sănii. Surugiul nostru strigă surugiului dela prima sanie:

— Incotro?

Omul răspunse:

— La Mezen, cu deportaţii.

— Coboară repede şi... intră în casă! — îmi şopti Sunduc. — Să nu dăm cumva de vreun gardian care te cunoaşte!

Intr'o clipă săririm amândoi din sanie şi o sbughirăm spre clădirea staţiei de poştă. Observai cu coada ochiului sau mai degrabă simţii, ghicii după bocănitul cizmelor, că din clădirea administraţiei plăşii ieşea gardianul-şef. Dar, din grupul de deportaţi, răsună un râs de fată, atât de plin de viaţă, că păru o sfidare la adresa gerului. De ce râdea oare fata asta? Râdea fericită, fără grijă. Fără să vreau, mă oprii şi mă uitai la ea. Privirile noastre se întâlniră. Şi imediat aflai totul despre ea şi ea înţelese pe loc totul despre mine: „Fără îndoială e de-ai noştri, e un om de-al nostru". Iar ea îmi spuse din ochi: „Ştiu, sunteţi fără îndoială de-ai noştri. Ştiu că fugiţi, ştiu. Şi vă doresc succes". Şi numaidecât ne aruncarăm amândoi ochii spre gardieni: „Noi ne bucurăm de viaţă, domnilor gardieni, iar voi nu". Dar în aceeaşi clipă mă posomorîi. Il recunoscusem pe gardianul-şef: era „al nostru" din Mezen, un călău şi un ticălos renumit, meşter în tot felul de torturi, mâna dreaptă a ispravnicului nostru, al „nostru" — al dracului să fie!

Avusese oare timp să mă recunoască sau nu? Râsul acesta, ochişorii aceştia inteligenţi, şireţi, mă făcuseră să uit totul. Trebuia să mă ascund cât mai repede în casă.

Iată-mă ajuns în pridvorul staţiei de poştă. Nimeni nu mă strigă din urmă. Se vede că gardianul nu m'a observat sau nu m'a recunoscut. Dar cum să nu întorc capul, să mai prind încă odată privirea aceea plină de voie bună, să mai văd încă odată ochii aceia şăgalnici! Şi am întors capul. Se întoarse şi gardianul spre mine. Iar în ochii fetei scânteiă desaprobarea, dojana şi ea se întoarse cu spatele spre mine.

— Camera pentru călători e închisă acum, se repară podelele. Nu vă supăraţi, treceţi în camera de

vară, — ne anunță o femeie, înfofolită în tot felul de boarfe, cu pâslari în picioare și cu obrajii unși cu grăsime.

— Chemați-l pe căpitanul de poștă, — îi poruncii eu.

In „camera de vară", pereții trosneau de un ger năpraznic. O promoroacă alburie, ca niște câlți creți, apărea printre crăpăturile dintre bârne, părând că fumegă ușor.

Ii povestii lui Sunduc întâmplarea cu gardianul. Sunduc se hotărî să facă o recunoaștere, spunându-mi că trebue neapărat să plecăm cât mai repede de aci.

Peste câteva clipe, din recunoașterea lui Sunduc aflai în primul rând, că gardianul-șef nu se grăbește să expedieze convoiul și că a fost, nu se știe pentru ce treabă, pe la căpitanul de poștă. In al doilea rând, aflai că nu vom reuși să plecăm curând, pentrucă nu sunt cai; în grajd nu era decât o troică pentru curieri.

Sunduc se hotărî să încerce „să stea de vorbă" cu căpitanul de poștă și să-l întrebe de ce se calcă regulamentul, de ce adică în camera pentru „călători" stau musafiri de-ai căpitanului de poștă.

— Să-i sgândărim nițel buba asta.

In timp ce Sunduc îl „sgândărea" și-l „juca pe degete", căpitanul de poștă fierbea de indignare, dar în același timp trăgea și o spaimă bună.

— Dumneavoastră aveți pretenții, — spuse el cu un accent polonez, — dar trebue să aveți și respect față de demnitatea unui om.

Sunduc răspunse:

— Eu am respect față de demnitatea dumneavoastră.

— Aveți?

— Am.

— Dovediți-o.

— O voi dovedi.

— Deranjăm pe tovarășul dumneavoastră țipând aici. Să ieșim în tindă, — propuse căpitanul de poștă.

Ieșiră amândoi.

Sunduc se întoarse în curând:

— Totul e'n regulă. Ne dă troica de curieri. Au şi început să înhame. I-am strecurat o „roşcovană". A luat zece ruble. Ce zici. Un om ca ăsta e făcut numai din sdrenţe: o slugă de şleahtic[1]).

Şi deodată Sunduc se uită pe fereastra cămăruţei noastre.

— Gardianul se îndreaptă spre pridvor. Nu cumva vine la noi? Ce-i de făcut? Pe mine nu má cunoaşte. Dar cu tine ce să fac? Dacă intră aici, o să te recunoască.

Mă culcai repede pe laviţă, întorcându-mă cu faţa la perete:

— Sunduc, eu sunt bolnav, am friguri, auzi...

— Ei, drace, jos la picioare se vede blana dela şubă şí te poate recunoaşte.

Sunduc îşi scoase scurta vătuită şi-mi acoperi picioarele şi poalele şubei.

— Şi uite şí căciula asta a ta o recunoşti dela o poştă, lua-o-ar dracul! Dă-mi-o s'o pun la mine în buzunar. Dar cu ce să-ţi acopăr capul?

Sunduc îşi scoase haina şi o aruncă pe grumazul meu, aşa încât să nu se poată vedea gulerul şubei.

— Faţa nu trebue să fie acoperită, că bate la ochi.

Sunduc rămase doar într'o flaneluţă găurită. Gardianul îl găsi lăsându-se pe vine.

— Vă e cald? — îl întrebă gardianul.

— Da, fac gimnastică. Aşa obişnuesc dimineaţa.

— Şi ăsta? — mă arătă gardianul pe mine.

— Călătorim împreună. Are friguri. Tremură şi trage la somn într'una.

— Hm... şi dumneata poţi să te îmbolnăveşti de friguri aşa desbrăcat cum eşti. Şi unde vă duceţi voi amândoi?

Cineva bătu în geam cu biciul şi strigă:

— Trofimov, au înghеţat deportaţii.

Gardianul răspunse:

— Las'să înghеţe că nu-s boieri mari. Apoi se a-

1) Nobil polonez. (N. trad.)

dresă din nou lui Sunduc: Unde vă duceţi voi amândoi?

Sunduc îi spuse.

De afară bătu iar cineva.

— Trofimov, au îngheţat caii.

— Nici caii tăi nu-s boieri mari; las's'aştepte.

Căpitanul de poştă intră şi-i spuse lui Sunduc:

— La ordinul dumneavoastră, troica de curieri a fost înhămată şi vă aşteaptă în faţa pridvorului.

Gardianul rămase buimac.

— Troica de curieri?!

Şeful poştei raportă:

— De curieri, conform actelor prezentate, întrucât călătoresc într'o misiune oficială extrem de urgentă

— Hai, Trofim, hai, — se auzi din nou cineva de afară, zorindu-l pe gardian.

— Ei, cu bine. Imi place să stau de vorbă, dar nu pot ţine caii în ger.

Şi gardianul plecă.

Cu cât ne apropiam mai mult de Arhanghelsc, cu atât era mai multă lume pe drum. Tot mai des întâmpinam şi ne ajungeau din urmă căruţele repezi cu gardieni, soldaţi, uriadnici,[1]) comisari sau funcţionari.

Nu mai semăna deloc cu călătoria pe care o făcusem dela Mezen până la drumul de poştă. Atunci gonisem peste întinderi pustii, prin câmpii, păduri şi râpe, iar în jurul nostru nu era decât vântul şi foşnetul brazilor înalţi şi trebuia doar să ne păstrăm curajul, stăpânirea de sine şi calmul pentru a ne putea cufunda liniştiţi în gândurile noastre curate. Acum acest ameţitor du-te-vino de căruţe te scotea din fire. Şi această forfoteală, îţi abătea atenţia, îţi sporea îngrijorarea, te făcea să fii mereu cu ochii în patru.

La Holmogorî, la staţia de poştă, era mare vălmăşag de oameni. Şi erau mai ales mulţi oameni în uniforme. Nu am îndrăznit să ne prezentăm şi aci certificatele şi să cerem cai. Fără să mai trecem pe la clă-

1) Grad inferior în poliţia de judeţ. (N. trad.)

direa staţiei de poştă, intrarăm într'o ceainărie din vecinătate, care purta firma „Hanul Dunărea — fără consum de băuturi spirtoase", cu gândul de a încerca să găsim acolo o căruţă particulară până la Arhanghelsc, renunţând la cea a poştei oficiale. Un ospătar cu pâslari şi cu o jiletcă de pânză roz, peste cămaşa lungă şi albastră, luă o cârpă murdară de funingine, şterse cu o mişcare vioaie băltoacele de ceai de pe masă, ne făcu semn cu ochiul şi ne întrebă cu un aer conspirativ :

— Apă clocotită după regulă sau botezată ?

— Cum adică? — se miră Sunduc.

— Fierbinte sau rece? Albă sau colorată?

— Adică? — făcu Sunduc, nedumerit.

Ospătarul lămuri:

— La noi e han fără consum de băuturi spirtoase. Dar în ceainicele pentru apă clocotită noi servim călătorilor ce vor dumnealor. Adică, să nu vă fie cu supărare, votcă. Se'nţelege că nu oricui, ci călătorilor de seamă. Dacă cer însă maderă, porto sau vişinată, le dăm în ceainicele alea mici: turnaţi din ele de parcă ar fi ceai; iar din cele mari turnaţi votcă, de parc'ar fi apă clocotită. Unii de prin partea locului au prins aşa de mult gustul, că amestecă „apa clocotită" şi „ceaiul".

La masa de alături stătea un ţăran firav şi un flăcău posomorît, plin de sgrăbunţe, şi-şi turnau în ceşti numai din ceainicul ăl mare, deşi pe masă se găsea şi un ceainic mic, în care se ţinea esenţa de ceai. Flăcăul îi spunea ţăranului cel slab „Văduvoi".

— Bea, Văduvoiule, nu te ruşina.

Iar văduvoiul povestea cu înflăcărare:

— Şi uite, domnul secretar m'a ascultat şi mi-a spus : „eşti un prost, Văduvoiule." Mi-a spus-o chiar domnul secretar, care-le-i om deştept. „Tu, zice el, eşti un prost." Asta mi-a spus-o chiar domnul secretar în persoană: „Eşti un prost", zice. Uite, jur în faţa lui dumnezeu din ceruri că nu mint. Chiar domnul secretar mi-a spus-o. Aşa, deadreptul, pe şleau, cum ţi-aş fi spus-o eu ţie sau tu mie: „Văduvoiule eşti un prost". „Prost?" întreb eu. „Prost", zice el. Asta mi-a spus-o

chiar domnul secretar. Nu i-a fost silă de mine! Iacaaşa! — încheie triumfător Văduvoiul şi, încreţindu-şi fruntea, deşertă ceaşca.

Băgând de seamă că-l ascultăm, Văduvoiul, care era stăpânit de dorinţa fără margini de a vorbi cu cineva, ni se adresă:

— Am la Arhanghelsc pe Vasiutca.

— E fiul tău? — întrebai eu.

— Nu! Vasiutca! Ei, e fiică-mea! Înţelegi? Am o fată de zece ani, Vasilisa. E fată'n casă la o negustoreasă.

— Cum adică? — întrebă Sunduc.

Văduvoiul răspunse:

— E cu alergătura, adică face drumuri, serveşte, curăţă câte ceva. Iar eu sunt văduv şi în afară de Vasiutca, mai am încă doi copii mai mititei... Şi fără Vasiutca în casă la noi toate merg de-a'ndoaselea. Iar negustoreasa nu vrea să-mi dea fata înapoi. Mi-a făgăduit un pud de făină de Paşti. Iar secretarul spune: „Ia-l, Văduvoiule". Eu nu ştiu să scriu, iar Vasiutca nu ştie să citească, aşa că nu-i pot trimite o scrisoare. O să-mi spui să mă duc la negustoreasă la Arhanghelsc şi s'o iau, s'o iau cu sila, spunându-i: „Nu-mi trebue făina ta". Dar cu ce să te duci? Am un cal dar până-acolo şi înapoi calului nu-i trebue hrană? Iar până-acolo şi înapoi nu trebue să mestec şi eu ceva. Cât stai la oraş iar îţi trebue bani. Şi bani n'am — sunt văduv. Dacă n'aş fi văduv aş avea bani berechet. Dar sunt văduv. Şi uite aşa, joacă de mai poţi.

Am ieşit din „Hanul Dunărea — fără consum de băuturi spirtoase" împreună cu Văduvoiul.

— Ascultă Văduvoiule! — îi spuse Sunduc. — Ce-ai zice să faci o plimbare la Arhanghelsc. Cu ocazia asta ne duci şi pe noi, iar noi o să-ţi plătim.

Văduvoiul ne duse la Arhanghelsc în sania lui şi cu mârţoaga lui, nu mai repede ca o broască ţestoasă. Poposeam cam des pe la cârciumi, „să hrănim calul". Şi, de fiecare dată, după ce se înfierbânta, Văduvoiul cădea în extaz şi începea să povestească plin de admiraţie:

— „Ești un prost, Văduvoiule, îmi spune domnul secretar, ești un prost". Uite, jur ca în fața lui dumnezeu sfântul, că nu mint. „Prost?" îl întreb eu. „Prost" zice el.

Pe drum, Văduvoiul prinse mult drag de noi.

— Din sbor simt oamenii. Sunteți oameni care vreți numai binele, și vă tot feriți de ceva. Oamenii răi sunt țanțoși și de mândri ce sunt nici nu le mai ajungi cu prăjina la nas. Unui om rău ce-i pasă. Omul de treabă se ferește: poate să mă obijduiască cineva, își zice el.

In a șaptea zi de drum, socotind dela plecarea din Mezen, am ajuns în Arhanghelsc. Am intrat seara târziu, într'o ulicioară liniștită, și-am pornit spre adresa pe care ne-o dăduse la Mezen Maria Fiodorovna din partea organizației noastre.

— Așadar, n'aveți nevoie de han? — ne întrebă Văduvoiul, când ne luarăm rămas bun. — Ați ajuns, v'ați dat jos și ați plecat, domnul știe unde. Am înțeles eu cum stau lucrurile. Am văzut de îndată că sunteți oameni de treabă. Și mulți oameni de treabă au început să se ivească pe la noi. Nouă, rușilor, ne plac oamenii de treabă.

Pășind pe trotoare de scânduri, am ajuns la o căsuță din fundul unei curți. Și-am bătut într'o ușă căptușită cu rogojini. Mult timp nu ni se deschise. Incepeam să avem emoții : am nimerit oare unde trebue? Băturăm din nou.

— Cine-i acolo? — întrebă de după ușă un glas de femeie.

— Il căutăm pe Alexandr Fedotovici Blagov, — spuse Sunduc cu vocea lui de bas.

— Alexandr Fedotovici s'a culcat.

Nu puteam să strigăm parola prin ușa închisă.

— Deschideți pentru o clipă. E neapărată nevoie.

Ne deschise o femeie tânără. Avea niște ochi de care, după ce-i vedeai pentru prima oară, nu-ți mai venea să-ți deslipești privirea. De ce zâmbeau ei, în noaptea aceea rece și întunecoasă, unor străini? Ochii

ei luceau plini de zâmbet, în ciuda istovirii şi suferinţelor ce i se citeau pe faţă. Femeia era însărcinată.

Rostirăm prima parte a parolei. Ea nu ne spuse numaidecât partea a doua cu care trebuia să răspundă. Buzele ei rostiră parcă în neştire:

— De trei luni n'a mai venit nimeni pe la noi şi apucasem să ne liniştim. Ah, da, trebue să dau răspunsul la parolă. Poftim: „mâine e Vineri".

Se vedea limpede că se zăpăcise şi nu mai ştia ce să facă cu noi. Numai ochii îi străluceau, reflectând o lumină puternică, ascunsă adânc în lăuntrul ei. Stăteam în faţa ei cu căciula în cap şi cu mânuşile în mâini. Femeia nu ne pofti să intrăm. In curând se ivi şi Alexandr Fedoţovici Blagov:

— Căutaţi legătura de Partid? Ei, ce să-i faci! Bine! Desbrăcaţi-vă.

— Poate că legătura a fost schimbată dela dumneavoastră. Sau s'a întâmplat ceva, — îl întrebai eu.

— Nu s'a întâmplat nimic. La noi se întâmplă numai prostii.

Blagov era foarte înalt şi ne privea parcă, de sus, de departe. Capul şi-l ţinea mândru, ca şi când se pregătea să înfrunte o sfidare din partea oricui. In obraji îi ardeau bujori de oftică. Ochii lui negri şi lipsiţi de strălucire erau plini de tristeţe.

— Rămâneţi peste noapte? — întrebă Alexandr Fedotovici.

— Da, rămânem peste noapte. Şi mâine plecăm.

— Ei ce să-i faci, Iulia, pune-le aşternutul în sufragerie.

Pe mine tonul lui Blagov mă scoase din fire:

— Dar dumneata ce tot spui „ei, ce să-i faci, ei, ce să-i faci"? Ce, ne faci o favoare? Sper că ne aflăm la tovarăşi de-ai noştri. Iar de nu, atunci...

Alexandr Fedotovici nu mă lăsă să termin:

— Nu eşti tuberculos? Nu scuipi sânge? Vei fi tuberculos, vei scuipa sânge şi vei spune şi dumneata la toate „ei, ce să-i faci."

Alexandr Fedotovici aduse în sufragerie două saltele şi le puse pe duşumea. Iulia începu să aştearnă cearşafuri albe, curate, înfăţă plăpumile cu cearşafuri,

înveli pernele în fețe de pernă foșnitoare și strălucitoare de albeață. Tăceau amândoi. Sunduc se gândi să aducă o undă de împăcare și începu să vorbească cu blândețe:

— Demult nu ne-am mai culcat ca oamenii. Nu ne-am mai desbrăcat de șapte nopți. Și nici de dormit n'am dormit cum trebue. Tot stăteam de veghe. Și uite acum ce rai!

Ca să-l sprijin, mă adresai Iuliei:

— Degeaba vă deranjați atâta! Oricum ne-ați așterne, noi tot vom fi mulțumiți.

Ghiața se spărsese puțin. Gazdele începură să ne întrebe cum trăesc deportații. Despre ei, ne povestiră că Alexandr Fedotovici era de o jumătate de an funcționar la filiala din Arhanghelsc a Țentrosoiuz-ului. Impreună cu Iulia, el alcătuia un anuar statistic, pentru o editură din Petersburg. Avuseseră un băiat care murise înainte de a fi împlinit două luni. Când Sunduc întrebă „de ce a murit", amândoi se simțiră stingheriți. Iulia roși, lumina plăcută din ochi i se stinse și-și întoarse capul, iar Alexandr Fedotovici începu să tușească:

— Ei, câte nu se întâmplă! Mai bine să vorbim despre dumneavoastră. De ce ați fugit din deportare? De ce n'ați vrut să vă îndepliniți termenul? Să fi stat cât trebuia să stați, că doar nu e cine știe ce grozăvie. V'ați fi făcut sorocul și apoi ați fi intrat în deplină legalitate.

Eu îi răspunsei:

— Am fi intrat în legalitate și, după câteva zile... am fi devenit din nou ilegaliști.

— Și de ce trebue neapărat să deveniți din nou ilegaliști, — întrebă parcă supărat Alexandr Fedotovici.

— Ce om ciudat ești! — râse Sunduc. — Parcă poți duce mult o muncă ilegală și să rămâi în legalitate. Noi am fugit ca să lucrăm din nou în organizația de Partid.

— In care? In cea ilegală?

— Bineînțeles că în cea ilegală. Nici nu există alta.

— Cui și la ce servește munca dumneavoastră

ilegală? Cine foloseşte de pe urma ei? Credeţi că foloseşte clasei muncitoare?

Mă pregăteam să-i explic cu blândeţe, să argumentez, să fac propagandă.

— Ciudată întrebare! Dumneata, de pildă, ne ajuţi doară: la dumneata e o casă conspirativă; ne dai adăpost în timpul nopţii. Inseamnă că socoteşti că facem un lucru folositor.

— Nu-mi ţine o conferinţă de popularizare, — mă repezi Blagov. — Crezi că în faţa dumitale se află un filistin simpatizant al revoluţiei, sau un intelectual-liberal sătul? Ei, fir'ar al dracului! Eu am trecut şi prin foc şi prin apă. Am fost membru al unuia dintre comitetele de Partid şi o să rămân marxist până mi-oi da sufletul.

— Sunteţi menşevic? îl întrebai eu.

— Da, menşevic! — răspunse el mândru.

Fără să vreau îmi scăpă de pe buze:

— Aha! Aşadar, sunteţi lichidator.

Alexandr Fedotovici sări cu pumnii strânşi. Iulia se repezi spre el. Alexandr Fedotovici avusese probabil intenţia să ţipe; începu însă să vorbească încet, dar totodată cu mânie:

— Ni se spune că vrem să lichidăm Partidul. Nu Partidul, ci cercurile dumneavoastră, comitetele ilegale... Să existe o organizaţie muncitorească, fie cum o fi... chiar cu cele mai înapoiate concepţii, dar la lumina zilei...

— Şi cu aprobarea lui Stolâpin?

— Pe Stolâpin îl recunoaştem ca un fapt care trebue luat în consideraţie. Revoluţia a fost nimicită şi s'a terminat.

Nu m'am mai putut stăpâni. Am sărit în picioare.

— Sunduc, să plecăm! Nu vreau să rămân aici!

— Dracu' să vă ia! Duceţi-vă, — ţipă Alexandr Fedotovici şi duse batista la gură. Indată batista i se coloră puternic de sânge.

Incercai din răsputeri să mă stăpânesc, cu toate acestea, în ciuda voinţei mele, ţipai ca şi el:

— Cum nu ţi-e ruşine să vorbeşti aşa despre Partid, despre glorioasa noastră organizaţie ilegală? Pe

cine și ce calci în picioare? Cât sânge a curs, câte jertfe au fost aduse, câte dovezi de eroism s'au dat!... Cum îndrăznești? Sunteți niște trădători și nici nu meritați alt nume... Vă lepădați de noi acum când au venit încercări grele... ne trădați!

Sunduc mă apucă de umeri și mă așează cu deasila pe un scaun.

— Taci, Pavel. Toate astea n'au nici un sens, — și mi-l arătă pe Alexandr Fedotovici care stătea pe divan cu capul înfundat într'o pernă.

— Cu ce drept vorbiți în felul ăsta despre Alexandr Fedotovici? — se repezi Iulia la mine. — Sașa a stat în închisori și s'a îmbolnăvit de tuberculoză în deportare... Am răbdat de foame... Băiatul mi-a murit de foame...

Eu însă nu-mi dădeam seama ce fac, simțeam că tremur tot și că pot spune lucruri și mai grele. Sării de pe scaun și mă adresai lui Sunduc:

— Eu plec; tu fă ce vrei.

— Iar eu, Pavel, îți spun că n'ai să pleci. Rămâi. Lasă. Unde ai să te duci? Vrei să „cazi"?... N'ai dreptul să riști!

— Ți-am spus că plec; ți-am spus că nu rămân.

Ieșii în antreu și începui să mă îmbrac în grabă. Ajunsesem lângă ușă, când mă opri Iulia care ieșise în fugă din cameră.

M'apucă de mânecă și-mi spuse:

— Nu pleca. Sașa o să fie foarte mâhnit dacă o să pleci. El doară nu a renunțat să-și dea adresa ca loc de întâlnire conspirativă și nici nu ia atitudine dușmănoasă, numai tovarășilor le vorbește așa.

— Aha! Subminează încrederea tovarășilor, — făcui eu neputând să mă stăpânesc.

— De ce vorbești așa? — mă dojeni ea cu amărăciune. — Sașa e un om foarte talentat. Ai dela Academie i-au scris că e un talent excepțional. A trimis la Academie o lucrare de matematici pe care i-o vor tipări... Suntem obosiți, nu mai avem pic de vlagă în noi... Doar în vremea din urmă ne-am mai venit puțin în fire... Sașa are o leafă de 30 de ruble la cooperație.

Iar eu repetam fără sens:

— Mă rog, mă rog, mă rog...

— Ce voiam să-ţi spun, — urmă Iulia. — Mi-e ruşine să-ţi vorbesc despre asta, după toate cele ce le-ai spus lui Saşa. Poţi să crezi ce vrei dar de dragul lui Saşa am să-ţi spun: ai un fular de lână aşa de călduros... Asemenea fulare pe aici nu se pot găsi... iar Saşa ar avea atâta nevoie de el... Il doare aşa de tare pieptul şi gâtul... Vinde-mi fularul ăsta...

Imi scosei fularul, i-l pusei în mână şi fugii.

Afară era un ger de scârţâia zăpada sub picioare. Din spre Dvina se ridica ceaţă. Uitasem să mă închei la haină, să-mi pun mănuşile şi-mi era foarte frig, dar mă aşezai pe prima bancă pe care-o văzui, lângă o poartă. Stăteam în frigul aspru al nopţii, cu umerii aplecaţi, cu mâinile sprijinite pe genunchi, cufundat în gânduri nelămurite. Deodată băgai de seamă că îmi cade pe mâini ceva cald. Erau lacrimi... Plângeam.

Ridicându-mă de pe bancă o pornii pe stradă, fără să ştiu încotro. Mergeam fără să mă gândesc la ceva şi, deodată, mă auzii spunând cu voce tare:

— Nu, n'am plâns pentrucă mi-era milă de el. Din altă pricină am plâns.

M'am simţit năpădit de un puhoi de gânduri fără nicio noimă, despre ceea ce ne aştepta la Moscova.

— Stai! — strigă cineva în urma mea. Continuam să merg, în neştire. — Stai îţi spun!

Intorsei capul — în faţa mea era Sunduc.

— Incotro ai pornit-o, fiţi-ar de cap să-ţi fie! Incotro? — se răsti el la mine.

Nu-i răspunsei nimic, nu-i puteam răspunde, nu ştiam ce să-i răspund. Iar el continuă:

— Mă uitam dacă nu te urmăreşte cineva. Ce nebunie! Ce nebunie! Asta-i din cauza tinereţii. Eşti încă tânăr de tot! Nu ştii să înnoţi la adânc, îţi iese spatele afară. Să te fi gândit măcar unde te duci Uite, am luat dela Blagov o adresă unde am putea să rămânem peste noapte. Zice că e un om de-al nostru un oarecare Proşa dela Riabovscaia.

Mă bucurai:

— Proşa! Din Moscova. Dela manufactura Riabovscaia. Il cunosc. E deportat aici?

— De ce te-ai repezit în halul ăsta la Blagov?

— De ce? In cazul ăsta şi tu eşti un oportunist, Sunduc.

Cu chiu cu vai am izbutit să-l trezim pe Proşa dela Riabovscaia. Deschizându-ne, mă recunoscu, se bucură şi totuşi ne certă:

— Dracu' vă poartă noaptea pe drumuri! De ce n'aţi rămas peste noapte la Fedotâci? Şi aşa nu mai ştiu unde mi-e capul şi v'aţi mai apucat şi voi să mă mai treziţi la miezul nopţii. Eu învăţ tâmplăria acum. Din ţesător, mă fac tâmplar.

Proşa nu avea o cameră a lui. Locuia în atelier şi dormea pe tejgheaua lui.

— Nici n'am unde să vă culc. Ce nenorocire! Culcaţi-vă în colţ, pe talaş; am să întind un sac deasupra, ca să nu vă intre talaşul în păr şi în gură; cât despre perne, nu se obişnuesc pe la noi.

Mirosea foarte tare a clei de tâmplărie. După ce se stinse lămpiţa, lângă mine, în colţ, pisica prinse un şoricel. De câteva ori urechea mea desluşi un chiţcăit subţire şi jalnic. Dar adormii adânc şi visai că pluteam pe Nilul cu valuri groase ca pelteaua, printre nisipuri galbene, iar crocodilii îşi căscau gurile uriaşe spre mine.

Când mă trezii a doua zi dimineaţă, un şoricel mort zăcea lângă obrazul meu pe talaş. Sacul lunecase pe podea. Capul şi faţa mi-erau pline de talaş.

— Proşa, n'ai cumva un pieptene? Să mă pieptăn niţel.

— Cum de nu!

Şi după ce îl şterse de mânecă, Proşa îmi întinse un pieptene cu şase dinţi, dintre care patru erau rupţi. Ce să-i faci? A trebuit să-mi scot toată ziua talaş din păr.

Când se trezi de dimineaţă, primul lucru pe care îl spuse Sunduc, fu în legătură cu Blagov:

— Proşa, comunică-le tovarăşilor să nu mai dea adresa lui pentru întâlniri ilegale. Şi trebuc să rupeţi

complet legătura cu el. Nu uita, comunică asta de îndată tovarăşilor.

Proşa cunoştea exact şi în amănunt mersul trenurilor. Trebuia să aşteptăm trenul accelerat de seară care ducea la Moscova. Ne înţelesesem ca el să ne conducă la gară, să ne ia bilete şi să observe dacă nu ne urmăreşte cineva. Dar unde şi cum să petrecem toată ziua? In atelier munca începea încă înainte de a se lumina de ziuă. Trebuia deci s'o ştergem, deşi ne era grozav de somn şi ni se părea că am fi fost în stare să dormim toată ziua.

— Poate că e vreo magazie în care am putea aţipi niţel? — îl întrebă Sunduc pe Proşa.

— Aş, de unde — îi răspunse Proşa.

— Nu s'ar putea oare în pod?

La început Proşa păru încântat de ideia asta.

— In pod cred că s'ar putea. Acolo avem o cahlă de cărămidă ce trece dela sobă la horn. Lângă ea tot e mai cald.

Dar chibzuind, respinse acest plan.

— Doamne fereşte să nu se sue în pod o bătrânică de aici, soacra unui subofiţer, rea de speriat, care fără doar şi poate o să stârnească o zarvă...

N'aveam unde ne duce. Ne hotărîrăm să umblăm pe străzi. Ieşind din atelier şi reţinând bine adresa, o pornirăm, eu şi Sunduc, fără nicio ţintă, cu un mers grăbit, de oameni ocupaţi care se duc după treburi şi se tem să nu întârzie.

Cotind după un colţ, ne-am pomenit, pe neaşteptate, în faţa intrării reşedinţei guvernatorului din Arhanghelsc. Jandarmul care tocmai ieşea pe poartă, ne privi cu asprime. Făcui pe grozavul şi folosii o „supraconspirativitate", cum zicea Sunduc. Mă oprii şi începui să citesc un anunţ al poliţiei. Jandarmul trecu pe lângă noi, fără să ne ia în seamă.

— Iar te-ai purtat ca un băieţandru, — îmi spuse Sunduc.

— Iartă-mă, — îi răspunsei, — o să încerc să îmbătrânesc odată şi-odată.

Pe'nserate îl întâlnirăm pe Proşa, aşa cum ne înţeleseserăm în poarta casei lui. Tocmirăm o sanie cu

spătar rotund, din lemn de tei. Proșa se așeza în față, lângă birjar. Sania porni peste Dvina, pe ghiață, spre gară. Râul părea nesfârșit de larg. Parcă mai mult a durat drumul peste Dvina decât cel dela Mezen la Arhanghelsc. Bătea un vânt umed ce te pătrundea până la oase. Venea de undeva, dela marginea pământului și, neîntâlnind niciun fel de piedici pe pustiul de ghiață al râului, se deslănțuia și se învolbura cu puterea unui uragan. Când ne apropiarăm mai mult de țărm, în fața noastră apărură, negre, în ceața cenușie, vase și corăbii uriașe, încremenite în ghiață. Apoi se zări o lumină palidă: era clădirea din lemn, strivită parcă, a gării.

La ușa dela intrare scârțâi un scripete de care atârna, legată cu o sfoară, o cărămidă. Se auzi larma caracteristică unei gări. Mă trecură fiori când intrarăm în sala de așteptare de clasa a treia. Mirosul de mahorcă, de cojoace de oaie, de pâslari umezi, de saci vechi, larma neîntreruptă de glasuri, de țipete, înghesuiala desordonată a oamenilor care alergau în toate direcțiile, mă ameți ră ca un carnaval de basm. Tremuram, înfrigurat, plin de nerăbdare. Proșa se duse să ia bilete, iar eu și Sunduc pornirăm fiecare în altă direcție pentruca în cazul când unul dintre noi ar fi arestat, celălalt să o poată șterge la timp. Ne înțelesesem ca fiecare să controleze dacă celălalt nu e urmărit. Lui Proșa îi dădusem sarcina să observe „situația generală".

Il văzui luând biletele, dându-se apoi laoparte, examinând biletele la lumină, numărând banii. Prohor făcu pe îndelete toate aceste lucruri, dându-le multă importanță. Ii ieșii înainte. Trecând pe lângă mine, el îmi strecură biletul în mână și-mi spuse repede:

— Se pare că te filează un copoi. Ieși pe peron ca să pot verifica mai bine.

Trecui mai întâi într'o sală unde se afla bufetul, și de acolo mă îndreptai spre culoarul ce ducea la sala de așteptare de clasa a treia. Rămăsei acolo câtva timp, cercetând cu luare aminte, apoi mă îndreptai cu pas grăbit spre ușa care ducea la peron.

Peronul era cu desăvârșire gol.

Abia avui timp să fac cinci-şase paşi că în spatele meu scârţâi uşa şi cineva ieşi pe peron în urma mea. Imi văzui de drum fără să-mi schimb pasul şi încercai să observ cât mai repede totul împrejur, ca să ştiu încotro m'aş putea face nevăzut la nevoie.

Intr'o parte, pe linia ferată cea mai apropiată, era un tren de marfă; dincolo de el, pe liniile următoare, se zăreau vagoane izolate; mai departe, în spatele liniilor un fel de şanţ adânc sau o râpă, apoi un teren îngust, deschis, dincolo de care începeai să cobori spre Dvina. De cealaltă parte, dealungul peronului, se ridicau nişte gratii înalte, peste care n'aş fi putut sări. Inaintea mea, peronul se închidea cu un perete înalt, tencuit, pesemne zidul vreunei magazii de mărfuri.

Mă întorsei şi văzui un jandarm: ieşise pe peron şi păşea pe urmele mele. Acum ne îndreptam unul către celălalt.

Din nou se auzi scârţâind uşa care da pe peron. Prin ea ieşi Proşa, care se opri în mijlocul peronului. Nu mai încăpea nicio îndoială: era un semnal clar că agentul care mă urmărise mă dăduse în primirea jandarmului. Probabil că jandarmul ieşise pe peron pentru a „discuta" cu mine în linişte, departe de privirile mulţimii. Văzui că jandarmul avea în mână ceva ce aducea cu un bloc-notes cu nişte fotografii. Poate că din Mezen se telegrafiase că am fugit.

Jandarmul cerceta din mers fotografiile din carnetul lui şi apropiindu-se începu să mă privească cu atenţie. Oare mă va salva faptul că uriaşa mea barbă dispăruse? Jandarmul venea spre mine şi eu mă îndreptam spre el; peste câteva clipe aveam să fim unul în dreptul celuilalt. Nu-mi schimbai mersul şi încercai să nu-mi trădez emoţia în niciun fel. Totuşi trebuia să fac ceva. Trebuia cu orice preţ să încerc s'o şterg!

Mă gândeam că desigur un om cu experienţă în conspirativitate, într'o situaţie ca a mea, ar fi găsit până acum soluţia, în vreme ce eu nu mă dumeream ce era de făcut, tocmai fiindcă eram un ilegalist tânăr, lipsit de experienţă. Continuai să merg şi jandarmul se apropie şi mai mult de mine. Deodată mă străfulgeră un gând: s'o cotesc brusc spre liniile ferate,

să mă arunc sub trenul de marfă care staționează, să trec peste șanț, să străbat terenul acela deschis, dincolo de care se află Dvina — pustietatea întunecată; corăbiile și vasele încremenite în ghiața fluviului. Acolo mă voi pierde ca un fir de nisip în ceață și promoroacă... Jandarmul nu era tânăr: avea un început de burtă și față buhavă, așa că nu s'ar fi putut ține după mine. Și până să scoată revolverul, eu voi fi deja la adăpostul vagoanelor de marfă de pe linie. Așa voi face — mă hotărîi eu...

Era nevoie doar de o clipă, o singură clipă de hotărîre; o săritură rapidă în direcția liniilor și am să fiu sub vagoane, am să alerg, am să alerg din răsputeri și am să dispar. Dar nu știu de ce mi-e înțepenit tot trupul... Jandarmul se apropie de mine. Suntem unul în dreptul altuia: eu nu-l privesc, dar simt că el mă privește țintă, mă privește și trece pe lângă mine. Ajungând la ușa din spre sala de așteptare, mă întorc, ne întâlnim din nou, și din nou trecem fiecare mai departe. Trecând prin fața lui Proșca, îi întâlnesc privirea și citesc în ochii lui că-mi admiră calmul.

In clipa în care trenul intră în gară, mă urcai în vagon. Din mulțime, Sunduc îmi făcu supărat un semn cu capul privindu-mă cu multă asprime. N'am înțeles ce însemna privirea asta. Proșa se sui odată cu mine și se așeză alături pe bancă. Amândoi eram plini de voie bună. Părea că totul era în ordine și că trecusem de toate recifurile și stâncile Arhanghelscului, când deodată descoperirăm că Sunduc nu mai era pe peron. Ce se întâmplase cu el? Unde dispăruse?

Proșa coborî să-l caute pe peron; îl căută apoi și în gară. Nicăieri nu se vedea nici urmă de Sunduc. Inainte de a ne fi urcat în vagon apăruse pentru o clipă în mulțime, iar acum parcă intrase în pământ. Eram speriat. Dar cu un minut înainte de plecarea trenului când clopotul gării începuse să sune ultimele trei lovituri, Sunduc apăru deodată, ca din neființă, și se instală în fața mea cu un zâmbet ironic în ochi, privind spre ușă.

Bătăile clopotului încetară. In mod normal, imediat după ele, trebuia să urmeze fluieratul șefului de tren,

care dădea semnalul de plecare. Proşa se ridică să-şi ia rămas bun şi să coboare. Dar fluieratul nu se auzea. Şi deodată văzui că de pe buzele lui Sunduc dispăru zâmbetul ironic, iar chipul îi deveni parcă de piatră. Ce se întâmplase? Mă uitai la Proşa — era palid, iar ochii lui trădau spaima. Parcă tras de o aţă, întorsei privirea spre uşa compartimentului: în uşă stătea jandarmul. El tuşi, se foi în loc, apoi ieşi.

Proşa începu să ne strângă mâinile — mie şi lui Sunduc — şi uitând de toate precauţiile, murmură chiar ceva care suna a „felicitările mele". Sunduc îi spuse din cale-afară de supărat: „E timpul să pleci", pe un ton mai aspru decât dacă i-ar fi făcut morală. Proşa o luă la goană.

Ce însemnase această apariţie misterioasă a jandarmului, ce urmărise — n'am reuşit s'o aflăm niciodată. Se auzi fluieratul şefului de tren, apoi urletul locomotivei, roţile scârţâiră şi trenul se urni.

— Unde dispăruseşi, Sunduc? — îl întrebai eu.

— Ţine minte: oameni ca noi trebue să se urce în tren în ultima clipă.

Arhanghelscul rămăsese în urmă. Următoarea capcană ne aştepta abia la Vologda. Dealtfel şi biletele le aveam numai până la Vologda. In tradiţia deportaţilor se stabilise ca toţi fugarii care plecau spre Moscova, sau mai spre sud, să aleagă drumul pe la Vologda, pentru a merge la Petersburg. Asta ca să evite Iaroslavlul, un punct de transbordare periculos, mişunând de agenţi şi copoi. La Iaroslavl nu exista pod peste Volga; trebuia să te dai jos din tren pe malul stâng, cel nordic, să treci Volga pe ghiaţă şi apoi să-ţi continui călătoria dela gara „Moscova". Era un lanţ foarte comod de puncte de urmărire. Se spunea că din zece fugari care o iau direct spre Moscova, opt „cad" la Iaroslavl.

Vagonul nostru era aproape gol şi cufundat în întuneric. Doar un felinar mic şi afumat lucea gălbui. Fereastra era întunecată. Acum nu mai puteam adormi ca în noaptea trecută, pe talaşul lui Proşa. Ascultând sgomotul ritmic al roţilor şi şuieratul vântului, mă gândeam la Moscova, mereu la Moscova. Mergeam,

mergeam şi cu fiecare ceas ne apropiam tot mai mult de Moscova. Acum evadarea nu mai era un vis, acum eram sigur că am evadat şi că s'ar putea să ajung la ţintă. Ah, de-aş ajunge la ţintă!

Abia acum îmi îngădui să mă gândesc la Clavdia, de care fusesem îndrăgostit înainte de a fi fost arestat. Ea se află la Moscova. Atât timp cât nu eram convins de reuşita evadării, mă străduisem să nu mă gândesc la ea. Dar acum parcă se dăduse laoparte un zid şi vedeam: iată-mă, intru, mă întâlnesc cu ea, îi vorbesc şi ea îmi răspunde.

Când eram în clasa şasea, o zărisem într'o zi pe stradă. Era dimineaţă. Mă duceam la şcoală şi socoteam, concentrat, câţi paşi sunt de acasă până la liceul de fete, care se afla pe Novaia Basmannaia. Numărul exact era necesar pentru rezolvarea unei dispute din clasă, în care eu fusesem ales arbitru. In faţa liceului m'am lovit nas în nas cu Clavdia. Am ridicat capul, am cercetat-o şi ea a zâmbit, iar eu i-am dat în sinea mea porecla „năsuc în vânt" şi am pierdut socoteala paşilor.

Vreme de doi ani şcolari am întâlnit-o în fiece dimineaţă în unul şi acelaşi loc, la câţiva paşi de liceul de fete. Şi cu toate că întâlnirile noastre erau scurte, aveam totuşi răgaz să schimbăm o privire lungă, din cale afară de lungă, într'o clipă foarte scurtă. Niciodată în decurs de doi ani nu se schimbase ceva în întâlnirile noastre: o privire lungă, un zâmbet discret şi vedenia dispărea. Despre acest „roman" au aflat colegii mei de clasă. Probabil că el era cunoscut şi în liceul de fete: prietenele ei întorceau capul după mine. Ne-am cunoscut abia după absolvirea şcolii, prin sforţările comune ale clasei mele şi ale clasei ei.

Ce trist m'am simţit când am fost prezentaţi unul altuia. De ce, nu ştiu. Doar mi se păruse mai drăguţă decât înainte! Salutând-o i-am strâns puternic mâna. Şi iată, acum, când vântul urla dincolo de fereastra întunecată a vagonului, iar noi goneam printre brazi şi pini scunzi, ca prin coridoare întunecoase, ea îmi răsărea înaintea ochilor: cu părul bălai, strâns într'un

coc greu pe ceafă, cu năsucul în vânt şi cu ochii albaştri şi senini.

După ce făcusem cunoştinţă, la a doua întâlnire, în grădiniţa de lângă casa unde locuia, ea mi-a dăruit o panglică lungă şi lată, de culoare roz, din cozile ei. Cu un an mai târziu, când am fost arestat, la percheziţia dela închisoare, am reuşit să dosesc panglica şi ea a rămas la mine. Dar când, „pentru protest", gardienii mă bătură, într'o celulă izolată a închisorii Butârchi, în aşa hal încât mi se rupseseră toţi nasturii dela bretele, iar bretelele se pierduseră cine ştie pe unde, am făcut un sacrilegiu, încingându-mă cu panglica cea roz şi am umblat aşa o săptămână, până când mi-am găsit o curea. In decurs de o săptămână panglica, se mototolise şi se tocise, dar eu continuam s'o păstrez; iar acum se afla în buzunarul hainei mele.

Deodată deschisei ochii şi-i spusei lui Sunduc:

— Eu o iau direct spre Moscova.

— Prin Iaroslavl? — întrebă el.

— Da!

— Şi de ce, mă rog?

Nu mă gândisem la o asemenea întrebare.

— Vreau să văd cât mai repede nişte rude, — îi răspunsei.

— Asta nu-i un motiv serios.

Dar încercările lui Sunduc de a mă convinge nu avură nici un efect. Voiam să văd cât mai repede „năsucul în vânt". Sunduc cedă, dar spuse:

— Măi, măi! In apropiere de Moscova locueşte nevasta mea Agaşa, şi uite, nu mă duc. Dar tu eşti încă o vrăbiuţă cu caş la gură.

— Şi pe mine mă cuprinde disperarea, când mă analizez — îi răspunsei. — Probabil că n'o să iasă din mine un ilegalist cum trebue.

Sunduc râse. Il privii, dar nu putui să-mi dau seama care-i părerea lui: o să iasă ori n'o să iasă.

— Te pomeneşti că eşti supărat pe mine pentru Blagov ăla din Arhanghelsc, îi spusei eu.

Sunduc râse şi mai vesel, spunându-mi :

— Nu, pentru el nu sunt supărat.

Tăcu, se gândi şi apoi adăugă:

— De un lucru sunt sigur: când ai să ajungi la Moscova, n'ai să aluneci spre dreapta, spre lichidatori. Numai să nu începi să fii saşiu de ochiul stâng. De asta nu sunt încă prea sigur: prea eşti mânz nărăvaş, nestrunit.

La Vologda mă despărţii de Sunduc, înţelegându-ne să ne întâlnim la Moscova. Trenul spre Petersburg plecă înaintea trenului meu spre Iaroslavl. După plecarea lui Sunduc, când mă îndreptai spre trenul de Moscova, mi se păru că mergeam altfel, de parcă aş fi pierdut un toiag de care mă sprijineam. Cam cu vreo oră şi jumătate înainte de sosirea trenului la Iaroslavl, o pornii prin vagoane să caut tovarăşi de drum pentru trecerea peste Volga. Intr'un compartiment şedea o doamnă foarte elegantă. Deasupra locului ei erau aşezate pe poliţe câteva geamantane. Mă aşezai în faţa doamnei şi intrai în vorbă cu ea. Făcurăm cunoştinţă. Doamna mergea la Moscova.

La Iaroslavl îi propusei să trecem împreună Volga. Coborîi din vagon împreună cu ea, ducând în fiecare mână câte unul din geamantanele ei. Unde s'a mai pomenit să fugă cineva din deportare cu o doamnă elegant îmbrăcată şi cu nişte geamantane aşa de luxoase şi de încărcate!

După ce-am trecut Volga, a trebuit să mai aşteptăm vreo două ore trenul de Moscova. Invitai pe doamnă să luăm masa la restaurantul de clasa întâia. Cina ne-a costat scump: 75 de copeici „de persoană". Eu alesesem locul cel mai vizibil, în mijlocul sălii, sub candelabru, la masa cea mare.

In timp ce mâncam, vedeam cum năvăleau agenţii în restaurant: intrau grăbiţi unul după altul, cercetau prin colţuri şi se întorceau înapoi cu un aer plictisit. In sală nu era lume, o singură pereche — noi doi — ciripea la o masă.

La urcarea în vagoane, m'am pierdut în mod intenţionat de tovarăşa mea de drum. In vagon, mă urcai pe banca de sus şi dormii buştean până la Moscova, fără nicio grijă.

4

Iată şi Moscova! Ies din gara Iaroslavl. Mă duce valul de oameni; în jur, pe braţe, în spinare, pe capetele oamenilor, sacii, traistele, bocceluţele, genţile, parcă plutesc. Piaţa Calancevscaia vueşte, tună şi răsună de huruitul tramvaielor. Sute de trăsuri se înşiruie, hulubă lângă hulubă, aşezate în unghi ascuţit, iar birjarii lor ţipă şi chiue ca un stol de gâşte în zbor:

— Poftiţi, poftiţi, boierule, poftiţi! Vă duc cu cai de Viatca! Poftiţi la saftea!

Ce dragă mi-e Moscova! Dar acum parcă mi-e străină! Incotro să mă duc?

In răstimpul de un an şi jumătate cât am lipsit din Moscova, prietenii mi-au fost împrăştiaţi prin închisori şi deportări. Oare mulţi dintre ei — şi cine anume — au mai rămas în libertate? Şi unde să-i caut?

Moscova e acum pentru mine asemenea unui ocean fără margini, fără nicio insulă, un ocean pe care nu se vede, cât cuprinzi cu ochii, nici cel mai mic vas, niciun semn de viaţă în monotonia şi indiferenţa valurilor.

Când sosești dintr'o călătorie lungă şi ieşi din gară, pornind pe străzi fără a şti unde şi pentru ce te duci, încerci o senzaţie de libertate, dar şi de apăsare.

Picioarele mele ştiau însă încotro să meargă.

M'am pomenit, ca „din întâmplare", în faţa casei unde locuia Clavdia. Inima începu să-mi bată cu putere.

Pe neaşteptate, uşa dela intrare se deschise larg. Un bătrân ieşi, aruncă o privire spre mine şi mă întrebă:

— La noi veneaţi?

Nu ştiu de ce îi răspunsei:

— Nu.

Bătrânul o porni pe stradă, cu un pas rar de om cufundat în gânduri. Era probabil tatăl Clavdiei, un renumit savant din Moscova, hidroelectrician. Clavdia

nu avusese vreme să-mi facă cunoştinţă cu el, înainte de arestarea mea.

Aşadar, Clavdia era acum singură acasă. Mi-era ciudă pe mine: Oare deaceea fugisem eu din deportare, pentru a căuta întâlniri sentimentale? Dar o voce lăuntrică îmi spuse: „Dar atunci de ce ai plecat direct prin Iaroslavl?" Ce bine ar fi fost ca vocea asta să nu-mi fi amintit lucruri atât de supărătoare! Mă depărtai de casa Clavdiei. O să am eu vreme s'o văd mai târziu. Sau te pomeneşti că-mi era frică să aflu că nimeni din casa asta nu mă mai ţine minte.

Mă hotărîi să obţin cât mai repede legătura cu comitetul orăşenesc de partid.

La locuinţa unei cunoscute cântăreţe trebuia să spun parola: „aici se vinde după anunţ un covor Techinian?[1] Urma să mi se răspundă: „covorul a şi fost vândut, dar puteţi vorbi cu stăpâna". Mi se dădu însă un alt răspuns. O femeie grasă, blajină şi roşie la faţă, care abia plecase de lângă plita din bucătărie, îmi spuse:

— Noi n'am dat nici un anunţ pentru covoare. Dar poftim, dacă vrei, îţi arăt un frac vechi.

— N'am nevoie de frac.

— Nu spune „n'am nevoie", până nu-l vezi. Uită-te mai întâi la el.

Fără să m'asculte, femeia strigă:

— Feona, adă fracul, a venit un telal!

Am fost nevoit să cercetez fracul.

— Nu-i bun, spusei.

— Stai, nu pleca, uită-te la el la lumină. Ţi-l dau cu douăzeci de ruble.

Fugii. Ea mă strigă din urmă:

— De cât să fugi, mai bine spune ce preţ dai dumneata!

Era limpede că la noi în deportare ajunsese o adresă veche demult părăsită.

Ieşind pe poarta casei unde locuise cântăreaţa văzui un om cu faţa palidă, vânătă, cu ochii stinşi, care

1) *Techinieni* — ramura cea mai numeroasă a Turcmenilor. (N. trad.)

se îndreaptă către mine, fără să mă vadă. Îl recunoscui și mă cuprinse un nelămurit simțământ de îngrijorare.

— Grigori, — îl strigai eu din urmă.

— Cu ce drept îmi spui dumneata mie pe nume? Doar n'am fost slugă la dumneata, — bombăni Grigori fără să se întoarcă.

Îl oprii. In sfârșit mă recunoscu, dar nu se arătă deloc mișcat. Numai sub iureșul întrebărilor mele, parcă începu să se învioreze, să se trezească ca dintr'un somn greu. Datorită acestei întâlniri, Moscova îmi deveni din nou, ca totdeauna, a mea, familiară, dragă, caldă și apropiată.

— Grigori! Imi pare așa de bine că te văd!

— Îți pare bine? Că mă vezi pe mine? Asta-i cam ciudat... Ei bine, să zicem!

Brutarul Grigori era cu câțiva ani mai mare ca mine. Făcusem cunoștință vara, la Serpuhovo, cu o lună înainte de arestarea mea, și ne împrieteniserăm așa cum se împrietenesc tinerii bucuroși și senini. Dar nu reușisem să fac din el un om cu totul al nostru. Dacă ne-am fi întâlnit în primăvara revoluției, când aceasta era în avânt și pășea victorioasă la ofensivă, fără îndoială că ar fi mers cu noi. Dar întâlnirea avusese loc, tocmai când începuse retragerea plină de jertfe grele.

Grigori era posomorît din fire. Avea o inteligență independentă, îndârjită, neîncrezătoare, care căuta să pătrundă în adâncime și care, în același timp, se învecina cu naivitatea. Prin felul lui de a gândi, era un filosof, dar citea cu greu, căci era pe jumătate analfabet. Intr'o zi, văzând pe măsuța mea „Emile" de Rousseau, mă rugă să-i dau această carte, care îi deveni apoi dragă. Grigori scrîa versuri, versuri proaste.

Purta o pălărie cu borurile largi, ca Gorchi în tinerețe, și-i plăcea să le spună tovarășilor lui dela brutărie: „Și Maxim Gorchi a fost brutar".

Ieșii cu Grigori într'un mic bulevard și ne așezarăm pe o bancă.

— Ce-i cu dumneata, Grigori? Eşti bolnav? Eşti aşa de palid!

— Nu, nu sunt bolnav. Dar parcă n'am niciun chef să mai trăesc.

— Tremuri? Ţi-e frig? Să intrăm undeva la căldură.

— Nu, nu merg nicăieri.

— Luorezi, Grişa?

— Nu, flămânzesc demult.

— Hai să mergem să mâncăm împreună, chiar acum. Am ceva bani.

— Nu-i nevoie. M'am obişnuit să rabd. N'am nicio poftă să mănânc. Şi nu primesc niciun fel de bani. Pentru ce să-i iau? Dacă am să-i iau, o să-i cheltuesc, şi pe urmă?

— Grigori, te înţeleg. Dar acum totul va fi altfel. Te vom ajuta. Îţi vom găsi de lucru.

— Pentru ce? Dacă aş putea scrie...

— Şi de scris, ai să scrii.

— La ce-aş mai scrie? Mi-am pierdut încrederea în toate, Pavel. Iată Moscova — de veacuri stă aşa.

Arată spre mulţimea care ieşea dintr'o biserică, dela slujbă. Era într'o duminică. Vântul purta deasupra oraşului dangătul clopotelor.

— Cu mii de ani în urmă, — continuă Grigori, — oamenii se rugau lui dumnezeu şi se sfâşiau unii pe alţii. Şi o mie de ani de acum înainte la fel o să fie. Şi nimeni, n'o să-i poată îndrepta. Se zice: „Moscova-i mare, dar tot stingher te simţi". Aicea, nu trebue să te încrezi decât în tine; nimeni n'o să te ajute şi nimănui n'o să-i fie milă de tine. Am încercat de toate. Am lucrat într'o uzină dar nu mi-a plăcut. Mie nu-mi plac uzinele: îmi plac pădurile, pâraiele, câmpiile.

— Dar cu oamenii noştri, oare nu te-ai întâlnit?

— Pe când eram la uzină, am simţit eu cine se ocupă cu politica, dar au început să fie foarte cu băgare de seamă, nu au încredere unul în altul, iar de mine, fiind nou acolo, se fereau. Dealtfel nici nu eram simpatic nimănui. Un muncitor bătrân mă tot făcea aiurit: „Eşti un aiurit", spunea el. M'am întâl-

nit şi cu intelectuali. Astora le eram eu simpatic, dar nu-mi erau ei mie. Poate că sunt printre ei oameni cum trebue, dar rar; cei mai mulţi sunt din ăia pentru care oamenii de felul meu sunt ca nişte jucării. Pentru ei revoluţia parc'ar fi un prilej de a se îmbopoţona ca să meargă în vizită sau la o serbare, plictisiţi de monotonia vieţii de fiecare zi. Şi pe deasupra mai şi chibzuesc cam aşa: dacă vreau — mă duc în vizită; dacă nu — stau acasă; bine e în vizită, dar acasă la tine e şi mai bine. Iar când la vizită au început să-i bată cu ce se nimerea şi-au zis: mai bine să stăm acasă. Şi s'au întors acasă. Ei au de unde alege. Dar noi ăştia, n'avem de ales. Am început să umblu hoinar. La început am fost fericit, dar mai apoi m'a cuprins tristeţea în singurătatea mea. Nu-i vorba de foame. Foamea o poţi îndura; dar nu poţi îndura să nu mai ai nădejdi, să nu mai vezi nimic înaintea ta!

— Grigori, hai să mergem de aici, să intrăm într'o ceainărie, să stăm de vorbă.

— Aşadar, tu n'ai trădat cauza? Lucrezi pentru ea ca şi înainte?

— Lucrez.

— Dar nu te-a denunţat niciun prieten?

— Nu.

— Ei, o să te denunţe. Asta e acum ceva obişnuit.

— Ţi-e frig, Grigori. Hai într'o ceainărie, sau într'o cârciumă.

— Mi-e frig. Şi asta-i principalul. Ţi-aduci aminte de cojocul meu, ăla de oaie, de râdeai că mă îmbrăcam cu el vara în zori de zi? Când mi-aduc aminte de cojocul ăla îmi vine să-mi sfărâm ţeasta.

— De ce?

— Mă îndrăgostisem de o învăţătoare dela cursurile din Precistenscaia. O iubeau toţi muncitorii. Aveau încredere în ea. Mă duceam şi eu la dânsa. Imi îndrepta versurile, mă dojenea pentru ele, şi-mi citea cu voce tare „Dialogul despre artă" al lui Lunacearschi. Intr'o bună zi, i se îmbolnăvi soţul. Un soţ minunat: cu cravata în formă de fundă, cu ochelari şi fără mustaţă. Se interesa de toată activitatea ei prin-

tre muncitori. Când s'a îmbolnăvit i-am dat cojocul meu ca să-i fie mai cald. Că erau săraci. Ea mă plăcea. Intr'o seară, când plecam, îmi dădu un buchet de flori şi începu să plângă. A doua zi dis-de-dimineaţă am înţeles că mă iubea şi m'am dus fuga acasă la ea. Când am ajuns mi s'a spus: „A murit. S'a otrăvit azi noapte". „Cum s'a otrăvit?" am întrebat eu. „Cu gămălii de chibrituri: le-a topit în apă şi le-a băut. Au dus-o la spital şi a murit acolo", mi-au mai spus. „Dar de ce a făcut asta?" întrebai. Şi oamenii îmi răspunseră în şoaptă, după ce la început priviseră în jur speriaţi: „S'a descoperit că soţul ei era agent provocator. Afla totul dela ea şi trăda. Când a aflat, ea n'a putut îndura". Şi eu dădusem cojocul meu ticălosului ăla! Imi fusese milă de el!

Nu puteam să mai rămân mult cu Grigori pe bulevard. Se ţinea de noi un individ suspect şi era limpede că ne urmărea. Mă înţelesei cu Grigori să ne întâlnim mai târziu în aceeaşi zi: el îmi spuse în ce ceainărie şi la ce oră şi stărui să fiu punctual.

— Am să te aştept. Iar de nu vrei să te întâlneşti cu un om care a ajuns în halul ăsta, atunci, nu veni. N'o să mă supăr. Am să-mi zic că sunt plicticos şi că aşa mi se cuvine.

Mă despărţii de Grigori, cuprins cu totul de dorinţa de a intra cât mai repede în legătură cu ai noştri, de a intra cât mai repede în miezul muncii noastre. Situaţia generală începea să mi să pară mai grea şi mai complicată decât o aflasem în deportare, din povestirile lui Sunduc.

Neavând la îndemână niciun indiciu pentru a găsi organizaţia, pornii să caut la întâmplare pe vreunul din tovarăşi. Locul cel mai sigur era cantina-bufet a studenţilor, aşezată în aripa stângă dela parterul noii clădiri a universităţii, de pe strada Mohovaia. Adeseori fixam acolo aşa numitele întâlniri fulger, când trebuia să schimbăm două-trei comunicări cu tovarăşii, sau să transmitem vreo sarcină urgentă. Acolo era totdeauna înghesuială şi zarvă mare. Intâlnirile acestea nu-ţi impuneau decât o singură con-

diţie: să nu iei niciun fel de note, că ţii minte totul, pe de rost, să nu scoţi din buzunar şi să nu transmiţi dela unul la altul niciun fel de bileţele. Iar dacă, în caz de forţă majoră, era nevoie să transmiţi vreun document, trebuia să-l pui într'o carte şi să alegi pentru asta vreun manual universitar de largă circulaţie.

Socoteala mea nu dădu greş. Mă întâlnii la cantina studenţească cu un tovarăş din raionul Zamoscvorecie. Numele lui în ilegalitate era „Vasile şi Jumătate". Ajunsese în scurt timp cel mai activ şi mai punctual om din organizaţia muncitorească dela Uzina „Dobrov şi Nabholz". Se spunea despre el: „dacă Vasile şi Jumătate a spus că o să facă, o să facă". Venise în uzină dela armată. Era un ţintaş strălucit; luase şi premii. La noi devenise organizatorul instrucţiei militare. Duminica pleca cu grupuri nu prea mari de tineri muncitori, câte cinci-şase oameni, în dumbrava de dincolo de satul Nijnie Cotlî şi acolo îi învăţa să tragă la ţintă. Tot el ţinea evidenţa armamentului şi era răspunzător pentru el, în faţa Comitetului de raion.

La întâlnirea noastră ne-am purtat ca şi când ne-am fi despărţit cu un ceas înainte. Nici măcar „bună ziua" nu ne-am spus. Văzându-mă, Vasia m'a întrebat:

— Cu ce vrei să fie tartina?

Intr'un colţişor, mestecând, ne-am spus repede ce aveam să ne spunem. M'a mirat că Vasia s'a simţit cam stânjenit când i-am cerut adresa sediului ilegal al raionului de Partid.

— Deocamdată nu o cunosc dar am s'o aflu pentru tine. Treci pe la mine.

Imi dădu adresa.

— Numai să nu vii azi; trebue să mă pregătesc pentru un cerc de studiu.

— O să vin mâine, Vasia.

Apoi spusei cu voce tare:

— Colega, mă grăbesc să merg la curs. La revedere, — şi plecai de lângă Vasia.

Acum voiam să mă duc la Clavdia. Se apropia însă ora întâlnirii cu Grigori.

Eram foarte aproape de ceainăria unde trebuia să mă aştepte el, când deodată se auziră din lăuntru ţipete, de afară răsunară fluierile gardienilor, iar din ferestrele ceainăriei sburară ţăndări de geamuri sparte. Fără îndoială că se încinsese o încăierare între beţivi. Cum eram fără acte trebuia să mă feresc de asemenea lucruri.

A trebuit să aştept mult până să se potolească scandalul. Indrăznii să intru în ceainărie numai după ce gardienii, sub comanda unui sub-comisar, ridicaseră de acolo, luându-i în trăsură cu ei, trei oameni plini de sânge, care înjurau de mama focului.

Intrând în ceainărie — altă poveste. In sala mare, din faţă, toată lumea forfotea agitată, bulucindu-se la uşa dinspre o cameră mică din fund. M'a luat şi pe mine vârtejul de oameni. Era greu să mai dau înapoi. Din camera din fund se auzeau ţipete:

— Lapte, aduceţi mai repede lapte!

O femeie ţipă:

— Gardian! Ajutor!

Femeia care ieşise în goană din camera din fund se repezi la noi, cei ce ne îngrămădeam în sala din faţă.

— Ce staţi ca nişte proşti! se prăpădeşte un om, iar voi nici nu vă mişcaţi.

Din camera din fund se auzi un strigăt:

— Scoateţi-l afară! Daţi-vă laoparte!

Apoi, prin faţa mea, fu dus Grigori. Braţele lui atârnau ca nişte beţe.

Nu lăsară pe nimeni să se apropie de el. Il aşezară într'o sanie şi porniră cu el spre spital. Ce se petrecuse?

Chelnerul, cu o cămaşă albă şi murdară pe el, încins cu un brâu roşu cu ciucuri, începu să-mi povestească:

— De cum a intrat, mi-am dat seama că ăsta pune ceva la cale. Se aşezase la masă şi se uita într'una la ceas. M'a şi întrebat: „Merge bine ceasul vostru?" Am izbucnit în râs şi i-am răspuns: „Dumneata nu ştii că oamenii fericiţi nu se uită la ceas?" La care el îmi spuse: „Dar tu, dobitocule, eşti fericit?" Nu înţeleg, i-am spus, de ce vă supăraţi? V'am răspuns aşa, ca la teatru: In piesa „Preamultă-minte strică".

Chelnerul pronunţă într'un singur cuvânt: „Preamultămintestrică". A cerut două ceaiuri, spunând: „Dă-mi apă cât mai clocotită". A scos apoi o hârtie şi a început să scrie ceva, dar mai mult moşmolea creionul prin gură decât scria. La drept vorbind, cred că nu prea-i ardea lui de scris. Intr'o situaţiune atât de critică, nu-i uşor să scrii. Ba eu chiar m'am şi gândit: Vagabonzilor şi cerşetorilor mai mult ca orice le place să topească gămăliile de chibrituri în apă clocotită şi să le bea în loc de ceai. Tocmai atunci am fost strigat în sala din faţă. Când m'am întors el era aproape gata. Băuse gămălii de chibrituri topite în apă clocotită. Tare-aş vrea să ştiu ce-a scris în bileţel. Dar cine ştie pe unde s'o fi rătăcit. Poate c'o fi rămas la el, şi o să-l găsească la circumscripţie şi după aia o să se scrie în „Moscovschi listoc" [1]).

Mă aşezai la măsuţa la care Grigori şezuse în ultimele sale clipe. In faţa măsuţei, pe perete, atârna o pendulă. Grigori o privise poate, aşteptându-mă pe mine. Piciorul meu atinse pe duşumea, sub masă, o hârtiuţă. Ii cerui chelnărului să-mi aducă un ceai şi când ieşi, mă aplecai şi ridicai de pe podea un bileţel. Conţinea versuri. Recunoscui scrisul lui Grigori. Sus stătea scris: „Dedicat prietenului Pavel, pe care l-am desamăgit". Urmau apoi trei versuri:

Cu inima sensibilă de om,
Cu sufletul înflăcărat, deschis,
Tu asculţi larma veacului acesta.

[1]) Foaia Moscovei. (N. trad.).

Într'un colț era scrisă mărunt probabil tema ultimului vers, căruia Grigori nu avusese timp să-i găsească forma definitivă :

„Și pe culmile înalte ale minții..."

Mă hotărîi să plec la spital unde fusese transportat Grigori: poate că am să-mi mai văd prietenul.

Chelnerul se întoarse și-mi spuse:

— Au venit dela spital și spun c'a murit. Era încă tânăr. Și eu am avut un frate care a murit de tânăr, în războiul cu japonezii. Dar să vă spun drept, eu cred că e mai bine să mori pe câmpul de luptă decât acasă de bătrânețe.

*

Ieșii pe stradă. Portarii curățau cu niște răzuitoare trotoarele și ca semănătorii aruncau nisipul auriu din coșuri, sub picioarele trecătorilor. Mergeam și dam ba peste o răzuitoare de zăpadă, ba nimeream în șuvoiul de nisip aruncat pe trotoar.

— Ei, gură-cască! Ai să iei tot nisipul cu tine. — îmi strigă un băiețaș.

Într'altă parte un portar bombăni:

— Ei, guleratule! Ferește-te că-ți spintec galoșii!

Și, deodată, îmi trecu prin minte un gând: „Acolo, în deportare fusesem mai fericit decât aici".

Cu toate acestea, în ciuda tuturor întâmplărilor prin care trecusem, un fior de neliniște, plină de bucurie, îmi străbătu toată ființa când începui să mă apropii de casa profesorului. Încă înainte de a ajunge la ușă, înainte de a fi sunat, îmi închipuiam ce avea să se întâmple peste o clipă. Uite, sun, ușa se deschide, Clavdia îmi aude glasul, iese în fugă din cameră în antreu: văzându-mă se va simți desigur stingherită, va lua fără îndoială un aer indiferent, poate chiar sever, apoi va începe să vorbească cu foarte multă căldură, și când va vedea că mă bucur că o văd grijulie și mângâietoare, se va supăra și pe mine și pe ea, va deveni ironică, îmi va căuta nod în papură, îmi va

face în ciudă şi mă va chinui. Acum înţeleg toate acestea, dar atunci îmi va fi greu şi voi suferi. Şi toată seara mă voi legăna astfel ca pe nişte valuri, ba urcând pe culmea bucuriei, ba căzând în adâncul disperării, ba încredinţat că sunt iubit, ba înspăimântându-mă că n'o interesez, că-i sunt nesuferit. Şi apoi îi voi povesti despre Grigori. Ea va deveni dintr'odată serioasă. Poate mă va învinui că am întârziat la întâlnirea cu el. Dar cum puteam să intru în ceainărie eu, un om fără acte, când acolo era poliţia?

Dar iată uşa. Iată tăbliţa pe care scrie: „Profesorul Ivan Matveevici Seliverstov". Trebue să sun. Aş fi bucuros să fug, să dispar, să nu mai exist, dar trebue să sun.

Imi deschide uşa o servitoare pe care n'o mai văzusem, pe vremea când veneam pe la Clavdia, înainte de a fi fost arestat. Intreb de Clavdia cu glas tare, ca să audă şi ea şi să vină din cameră.

— Domnişoara nu-i acasă.

Lucrul acesta mi se pare îngrozitor. Nu ştiu ce să spun, ce să mai fac.

— Domnişoara noastră lipseşte în fiecare seară până târziu. Nici noi nu ştim unde se duce. Nu ne spune niciodată. Am început să şi râd de ea: „Nu cumva te-ai îndrăgostit?" Şi râde şi ea. Parcă poţi să ştii de ce râde? O să aşteptaţi degeaba. Nu mai veniţi astăzi. Se întoarce târziu, dar Ivan Matveevici e acasă. Să vă anunţ?

— Nu, am să plec.

— Ehei, de multe ori o caută pe domnişoara unele persoane care nu vor să fie anunţate lui Ivan Matveevici. Dar ce să-i spun domnişoarei, cine să-i spun că a fost?

— Nu-i spune nimic.

O pornii direct spre Vasia. Nu-i nicio nenorocire că m'a rugat să nu vin astăzi.

Răzuitoarele de zăpadă ale portarilor scrâşneau ca şi mai înainte curăţind trotoarele. Şi scrâşnetul acesta dădea zarvei de pe stradă un fel de vioiciune şi energie. Iar eu mergeam cu gândul la munca pe care aveam s'o îndeplinesc, la planurile mele. Doar undeva, foarte

adânc în fundul sufletului, zăcea o disperare întunecată, ca un chiag rămas în urma impresiilor din ultimele zile, dela Arhanghelsc încoace şi pe care nimic nu-l putea risipi.

Vasia locuia pe Şabolovca într'un imobil în care se afla un han. Trecui pe lângă sănii, pe lângă cai, de boturile cărora atârnau traiste cú ovăz, şi coborîi în subsolul unei clădiri de lemn, din fundul curţii. Treptele de piatră ale scării, ce ducea în subsol, erau pline de polei şi mă rostogolii până jos, de era cât p'aci să-mi rup picioarele. Uşa nu avea sonerie. In locuinţă era mare hărmălaie, şi bătăile mele n'au fost auzite. In sfârşit mi-a deschis Vasia.

— De ce ai venit astăzi? — mă întrebă el nemulţumit şi îngrijorat. — Ei, haide acum intră.

Intrarăm într'o cameră întunecoasă şí umedă.

— Rămâi puţin în antreu; mă întorc numaidecât.

Vasia trecu după un paravan. Cuvintele lui se auziră până la mine. Spusese cuiva:

— Ia de aici toată distracţia asta. A venit un preacuvios călugăr.

Drept răspuns, cineva izbucni în râs. O voce cunoscută strigă:

— Ei, dumneata de colo! Intră mai cu curaj: aici sunt oameni buni.

Intrai. In clipa aceea Vasia căuta să ascundă o sticlă de votcă de pe masă.

— De ce o ascunzi, Vasia? — spusei eu. — Nu văd nimic rău în asta.

Vasia răspunse posomorît:

— Nu-mi place mie — nu că mi-e ruşine de tine. Ne aşteaptă o discuţie înfocată şi n'are niciun rost să amestecăm votcă în ea. Astea-s invenţiile lui Mişca. Dela o vreme nu mai vrea să discute fără votcă.

— Ce-i Pavel, nu m'ai recunoscut? — se amestecă în vorbă Mişca.

— E de-ai noştri dela Dobrovo-Nabholz — spuse Vasia.

— Da, Mişa, nu te-am recunoscut şi nici nu te recunosc.

— Vrei să spui că m'am făcut mai rău.

Mihail era mai tânăr decât Vasia, dar în organizaţie intrase înaintea lui şi el îl adusese şi pe Vasia. Mişa se bucura de un mare prestigiu la uzina lui, mai ales în rândurile tineretului. Câştiga bine, se îmbrăca curat, era totdeauna bărbierit, purta gulere sorobite, se ducea pe la teatru, cumpăra regulat almanahul „Znanie“ [1]), editat de Gorchi. Acum îşi lăsase barbă, obrajii i se buhăiseră şi ochii îi erau tulburi.

In afară de Mihail şi de Vasia, la masă mai şedea un om cam de vreo patruzeci de ani, puţin ciupit de vărsat, îmbrăcat ca un filfison dela oraş, dar cu înfăţişarea şi apucăturile unui om dela ţară.

Se recomandă:

— Sunt adeptul doctrinei lui Mahaischi. Consider pe oamenii muncii intelectuale drept o clasă de paraziţi şi exploatatori, iar pe socialişti drept duşmanii cei mai periculoşi ai oamenilor muncii fizice. Invăţătura este o unealtă de asuprire a unui om de către altul. Totuşi anumitor persoane din rândurile oamenilor instruiţi şi din rândurile socialiştilor în mod excepţional le întind mâna, dar îi sfătuesc să se ocupe de munca fizică şi îi chem la răsturnarea disciplinei. Noroc!

— Mai lasă flaşneta asta, — se răţoi Vasia la mahaist, explicându-mi apoi:

— Mă cert cu el de înnebunesc, iar ieri era cât p'aci să-l pocnesc pentru predici de-astea.

— Nu-i nimic, Vasili; în practică o să găsim noi o platformă comună. Ne unesc muşchii. Ce zici? Nu-i aşa? Noi o să acţionăm şi o să dărâmăm lumea veche fără filosofări de prisos, cu muşchii, şi o să învingem. Noroc!

Cerui şi eu un pahar de votcă:

— Am umblat aproape toată ziua pe stradă şi m'a pătruns frigul deabinelea.

Şi rugămintea şi motivarea au fost bine primite.

— Dacă te-a pătruns frigul trebue să bei, — mă aprobă mahaistul.

---

1) „Ştiinţa“. (N. trad.).

După aceasta luai parte la discuție nu ca un străin, ci cu drepturi egale.

Vasili se rezemă de perete, își încrucișă mâinile pe piept și începu să vorbească:

— Eu n'am să beau. Mișca ăsta, al dracului, încearcă să tot toarne votcă în mine. Dar eu n'o să beau. Tata avea obiceiul să spună: „Îmi arde sufletul" Înainte, nu înțelegeam ce înseamnă asta. Dar acum fraților am înțeles: unui muncitor, ca noi, nu se poate să nu-i ardă sufletul. Și ce ciudă îi-e uneori, ce amărăciune te cuprinde! Te cuprinde o dorință grozavă să faci totul praf și să întorci după poarta inimii tale toată șandramaua asta blestemată! Prieteni, vă dați seama, noi ne retragem! Lichidatorii ne spun: „Așa sunt legile istoriei!" Să le ia dracu' legile astea! Lichidatorii au și început să spună, pe față: „Predați-vă lui Stolâpin, lichidați orice fel de muncă ilegală, lichidați Partidul ilegal, și lucrați numai în organizațiile îngăduite de lege". Otzoviștii... ăștia spun pur și simplu: „Dați-o dracului cu legalitatea asta: n'o să ne aducă nimic bun; pregătiți mai bine deadreptul insurecția, iar leniniștii... mi-i greu să-i înțeleg... spun „Ține-ți direcția spre revoluție, pregătiți-vă pentru ea, adunați-vă forțele, și cu toate acestea folosiți-vă de orice posibilități, de orice mijloace legale".

— Dar ce, tu nu ești cu leniniștii? — îl întrebai eu.

— Eu sunt pentru pregătirea insurecției... fără să mai căutăm niciun fel de posibilități, și fără niciun fel de mijloace. Știu c'ai să-mi spui: insurecția se pregătește numai când există o mișcare de massă, când există avânt și ai să-mi spui că următorul val de avânt este departe. Dar cine va dovedi aceasta? Privește în jur: poporul e sdrobit, execuțiile și sinuciderile se țin lanț. Mâinile se strâng fără voie, devin pumni, cer arme. Dați arme și insurecția e gata. Dar nu se dau arme și oamenii părăsesc organizația. Uite-te la Misca, muncitorul Mișca, aproape c'a și plecat dela noi; se îndreaptă spre stânga. Iar intelectualii fug spre dreapta. Înființează acum cercuri pentru studiul problemei sexuale. Ce? Nu-i adevărat? —

strigă deodată Vasia. — N'avem nimic de lucru, Pavel. Nu văd unde e acţiunea. Daţi-mi o muncă revoluţionară adevărată şi n'am să plec nicăieri, nici la dreapta, nici la stânga. Eu am luptat pe baricade. Eu nu mă pricep să pregătesc revoluţia în casele de ajutor de boală, în sindicate şi în cooperative. Vreau să-i învăţ pe oameni cum să-i bată pe gardieni, pe ispravnici, pe comisari, iar de-o să-mi cadă pe mână un burjui, o să-i viu de hac şi burjuiului. Toarnă Mişa, un pahar de votcă. Nu mi-e poftă, dar am să beau.

Vasia dădu pe gât un pahar mare de votcă şi spuse:

— Mă bucur că te-ai întors Pavel. Tu ai să ne ajuţi. Spune-mi de ce leniniştii le zic „otzovişti"-lor „lichidatori pe de-a'ndoaselea"?

— Da'ce, tu ai devenit otzovist? — îl întrebai eu din nou.

— Eu n'am devenit încă nimic, dar, în raionul nostru a apărut o nouă secretară tehnică, care habar n'are de tradiţiile noastre revoluţionare din Zamoscvorecie, şi nu ştie că aici nu se poate să baţi pe stângişti, adică, după cum ziceţi voi, pe otzovişti, aşa cum îi batem pe lichidatori. Ce zici, Pavel?

— Vasia, nu oricine face pe grozavul cu o frază „stângistă" este în realitate un stângist. Dar aş vrea să te ascult până la sfârşit Vasia.

— Eram sigur că mă înscrii printre „lichidatorii pe de-a'ndoaselea". Oamenii şi-au luat acum obiceiul să-şi împodobească tovarăşii cu porecle jignitoare. N'ar strica însă ca mai întâi să te lămureşti. Uite pentru ce ne-am întâlnit noi...

Mişa îl întrerupse pe Vasili:

— Vasili, se înţelege, faci cum vrei, dar nu cred că e necesar să dau socoteală oricui.

Mahaistul îl susţinu pe Mişa. Niciunul dintre ei nu vroia ca Vasia să se sfătuiască cu mine. În cele din urmă Vasili cedă:

— Bine! Dealtfel, Pavel nici nu e nevoie să ştii treaba asta.

Dar din cearta lor am înţeles limpede că Mihail

şi mahaistul îi cereau lui Vasia revolvere „cu împrumut", pentru „o acţiune războinică", dubioasă.

Încercând să-l convingă pe Vasia să nu divulge secretul, mahaistul se dădu de gol:

— De ce trebue să ceri voie? Ce nevoie ai să te mai sfătueşti? Faci o afacere grozavă! Ai să dai şase căţei unor oameni de acţiune; oamenii de acţiune o să găsească bani cu aceşti căţei iar cu bani o să găsească pentru tine două sute de căţei. Ce mai vrei altceva? Ai să înarmezi două sute de oameni; iacă ai un detaşament de luptă. Iar de n'ai încredere în noi, mă rog, hai cu noi să controlezi. Băieţii noştri n'o să aibă nimic împotrivă.

Am încercat să scăpăm de musafiri, am încercat să-l scot pe Vasia de acolo, am încercat, în sfârşit să amân hotărîrea. Mihail spuse:

— Vasca, nu umbla cu şoalda! Fă ce vrei, dar mai întâi dă-ne ce ne-ai făgăduit. Ai spus doar că ai totul aici, că totul e pregătit, că rămâne doar să le luăm. Ei, o să le luăm şi-o să plecăm. Ţine-ţi cuvântul faţă de noi şi du-te cu Pavel unde vrei.

Vasia şovăia. Mahaistul se sculă şi izbi cu pumnul în masă:

— Nu ne mai trebue, Vasca! La naiba cu toate mofturile astea! Dar ţine minte, Vasca! Să nu-ţi pară rău. Când mi se spune de la început „nu" — n'am nimic împotrivă, dar când mi se spune „da", am un obicei!... Ce mai tura-vura, în treburi de-astea să nu-ţi iei vorba înapoi. Iar tu ai fost în combinaţie cu noi, şi apoi, ba da, ba nu. Bine! O să vină vremea să te prind la strâmtoare!

Era timpul să intervin.

— Vasia, — spusei eu, — tu n'ai dreptul să dispui de armament. Intreabă organizaţia. Gândeşte-te Vasia!

Mahaistul începu să râdă cu hohote şi mă îngână:

— Gândeşte-te! Indemn la muncă intelectuală. Noi o să acţionăm cu muşchii.

Vasia se năpusti asupra mea:

— Ce drept ai tu să mă oprești? N'ai niciun drept! Niciunul! Și nimeni nu are; eu răspund, eu dispun.

In momentul acela cineva bătu la ușa de afară. Nimeni nu se mișcă. Bătăile răsunară și mai tare. Vasia nu se ducea să deschidă. Bătăile deveniră și mai stăruitoare.

— Cine dracu'o mai fi și ăsta? Nici n'aveți unde să vă ascundeți aici la mine. Dacă se întâmplă ceva, îi opresc pe oaspeți în antreu, iar voi spargeți ferestrele și săriți pe geam.

Mișa întrebă:

— Dar unde sunt revolverele?

Vasili făcu un semn că se găsesc într'un loc sigur și alergă să deschidă.

Așteptam, ascultând cu încordare. Auzirăm un glas domol de femeie, care îmi păru foarte cunoscut. Vasili intră primul în cameră și avu timp să-mi șoptească:

— A venit secretara raionului nostru; aia nouă, severă.

In urma lui Vasili intră imediat Clavdia. Ea să fie oare? Clavdia nu fusese doar niciodată revoluționară. Și fața ei e parcă alta: îngrijorată, obosită.

Când mă văzu Clavdia se miră atât de mult încât rămase locului, pălind.

— Ești la Moscova, Pavel?

— Am sosit.

— Și n'ai dat niciun semn de viață.

— Am trecut... Vreau... să stabilesc legătura cu organizația.

Imi dădeam seama că spuneam altceva decât ceea ce trebuia, că vorbeam pe un ton rece și nu știam cum să îndrept asta.

Mahaistul își mângâie mustața și se adresă Clavdiei:

— Nu doriți să poftiți?

— Ce să nu doresc? — întrebă Clavdia, cu răceală.

— Să zicem, să stați la masă.

— Am venit aici cu treburi! Și mă grăbesc. Trebue să vorbesc de îndată cu Vasili. Ce-ar fi să ple-

cați de aci pentru o clipă? Pleacă și dumneata, Mihail.

Clavdia vorbea nervos și tăios, ca un om care se pregătise dinainte pentru luptă, pentru scandal și care se grăbește să treacă imediat la acțiune hotărîtoare. Tonul ei trezi în mahaist dorința de a se împotrivi:

— Și dacă nu plec?

— N'ajungi la niciun rezultat. L'aș chema pe Vasili în camera cealaltă. Atâta tot. Ei, plecați vă rog.

— Am înțeles, — spuse mahaistul. — Ai venit să ne încurci socotelile. Lucrezi mână în mână cu Pavel ăsta; hotărăște, Mișa!

— Am să hotărăsc, — răspunse Mișa râzând. Scoase din buzunar un revolver și-l îndreptă repede spre Clavdia. Mâinile sus! — sbieră el.

Clavdia îl privi țintă pe Mișa fără să ridice mâinile. Mahaistul însă le ridică fără să-și dea seama. Dar le lăsă în jos, în aceeași clipă. Vasia care era alături de Mihail, ridică repede mâna pentru a-i smulge arma, dar acesta îi dădu mâna laoparte, ascunse revolverul și spuse foarte mulțumit:

— Așa fată zic și eu! A reușit la examen. Dar tu, mahaistule, o cam sfecliseși.

— Ce glumă tâmpită, — spuse Vasili.

Mișa se sculă și o salută pe Clavdia.

— Văd că trebue să plecăm; n'o să facem nimic cu Vasili. Să mergem, mahaistule.

Dar Clavdia îl opri :

— Mișa, l-ai citit pe Nat Pinkerton?

— L-am citit. L-am citit și pe Pinkerton și pe Arsene Lupin i-am citit și-mi plac foarte mult. Mai mult decât Tolstoi și Gorchi.

— Deaceea ai un gust așa de prost. Ai citit tot soiul de prostii. Știi, Mihail, s'a publicat de curând o statistică: toți elevii de liceu au înnebunit după romane polițiste. Dar dumneata ești elev de liceu? Dumneata ești muncitor, Mișa. Trebue neapărat să stăm de vorbă. E nevoie pentru o muncă de un om destoinic, de un om îndrăzneț, cum ești dumneata.

Mihail se prefăcu la început că nu-l interesează propunerea Clavdiei, dar se vedea că era măgulit.

Şi într'adevăr, la plecare o întrebă pe Clavdia unde să vină să stea de vorbă cu ea despre această muncă.

După ce mahaistul şi Mişa plecară, Clavdia spuse:

— Vasia, comitetul îţi cere să predai armele.

Vasia întrebă:

— Cui? comitetului?

— Da, comitetului.

— O să le predau comitetului.

— Dar comitetul m'a însărcinat pe mine să iau în primire armele dela dumneata.

Vasia era sguduit, jignit.

— Aşadar nu mai au încredere în mine. Bine, am să le predau mâine.

— Nu, Vasia, trebue să le predai chiar acum. Pentru asta am şi venit.

— Toate astea, Clavdia, le-ai scornit acum, la repezeală. L-ai văzut la mine pe Mişa şi te temi că după ce pleci tu o să vină înapoi şi, prin rugăminţi, o să-mi smulgă revolverele. Nici nu te-ar fi trimis după revolvere pe dumneata singură. Şi, dealtfel, cum ai să le duci?

Clavdia îşi desfăcu şuba.

— Ai şase revolvere, Vasia, nu? Uite-te: am cusut pe halat şase buzunare.

Sub şubă peste rochie, Clavdia era îmbrăcată cu un halat de pânză cu şase buzunare, câte trei în fiecare parte. Vasia trecu la masă, se aşeză şi ne făcu semn să ne apropiem de el.

— Staţi jos, vă rog. O să avem o discuţie serioasă. Staţi jos.

Aşteptam să văd ce va face Clavdia. Ea nu se aşeză la masă. Rămăsei şi eu în picioare. Vasia îşi sprijini capul în mâini şi o clipă rămase fără să spună nimic. Apoi înălţă capul şi spuse:

— Nu, n'o să avem niciun fel de discuţie. La ce bun să mai discutăm? Am să-ţi dau revolverele, Clavdia. De vreme ce s'a hotărît că trebue să le predau, le voi preda. Aşteaptă-mă nitel.

Sub cuptorul sobei, unde păstra armele, avea un dispozitiv foarte complicat. Ne arăta toate acestea

cu mândrie şi amărăciune, ne explica, şi se uita mereu la Clavdia ca şi când ar fi sperat şi ar fi aşteptat că ea va spune dintr'o clipă în alta: „Ei, Vasia, le ascunzi aşa de bine că e păcat să ţi le luăm". Dar Vasia nu auzi aceste cuvinte. Unul după altul, cele şase revolvere fură scoase din ascunzătoare şi Clavdia nu-i spuse până la urmă nimic mângâietor.

— Desigur, — oftă el, — înţeleg. Inseamnă că mă bănuiţi pe mine că aş putea ajunge la aventurieri, ca Mişa. Voi credeţi poate că şi eu sunt în stare de exuri.

Incă din deportare auzisem că „exuri" înseamnă „expropierile", atacurile contra proprietăţii de stat şi particulare. Dar auzind aceste cuvinte amare ale lui Vasili, Clavdia nici nu căută să-i schimbe părerea, nici nu-i exprimă vreo părere de rău, nici nu-i făcu vreo făgăduială pentru viitor. Se purta cu el aspru, aşa cum ar fi făcut-o însuşi Sunduc.

— Ei, ce să-i faci! — se consola Vasia singur.

I-am propus Clavdiei să duc revolverele unde-mi va spune ea. N'a fost de acord.

— In primul rând, această sarcină mi s'a trasat mie şi nu dumitale şi eu trebue s'o duc la îndeplinire. In al doilea rând, pentru dumneata ar fi neconspirativ: abia ai sosit şi probabil că n'ai încă actele în regulă.

— Ei, atunci dă-mi să duc o parte, că dumitale ţi-e greu.

— De ce să riscăm să cadă doi? E absurd.

Când trecui cu Clavdia prin curtea hanului ea mă rugă s'o iau de braţ şi se apropie tare de mine. Mi se păru că tremură puţin.

— Ţi-e frig, Clavdia?

— Nu, mi-e numai niţel teamă. Pe aici sunt nişte oameni cu caftane lungi, atât de ciudaţi, atât de antipatici şi pe deasupra mă tem foarte mult de cai, iar pe aici mai sunt şi câini.

— Tot aşa fricoasă ai rămas?

— Ehe! Am devenit şi mai fricoasă. Mă tem până şi de pisici.

— Şi cum de-ai venit aici singură?

— Știi, nici nu mai țin minte cum am trecut singură prin curtea asta. Mi se pare că am uitat să-mi fie frică, pentrucă mă gândeam tot timpul cum am s'o scot la capăt cu Vasia. Știam că la el se află Mișa și mahaistul. Spune-mi, sunt caraghioasă, m'am făcut mai urâtă? Ah, Pavel, sunt acum cu totul alta decât aceea pe care o cunoșteai dumneata înainte!

— Ia spune-mi Clavdia, cum ai ajuns în rândurile noastre. Inainte, doară, nu te interesau toate astea.

— Nu, Pavel, să nu vorbim despre asta pe stradă. Am să duc astea, am să mă duc acasă și ai să vii și dumneata la noi. Vii? O să-mi facă plăcere, Pavel. Vino! Iți voi face cunoștință cu tata.

Ieșirăm în stradă. O țineam de braț. Și mi se păru că sunt un om cu totul liber, că nimeni nu mă poate urmări, că sunt mai fericit decât oricine. Cerul era sus, sus de tot. Undeva, după case, se pitula luna, dar lumina ei se revărsa pe acoperișuri și pe caldarâm.

— Mai ții minte, Clavdia, cum ne întâlneam lângă liceul vostru? Ți-ai mai adus aminte de mine?

— Ți-am scris.

— Dar ți-ai mai adus aminte, sau nu?

Clavdia se supără.

— Nici despre asta nu trebue să vorbim pe stradă. Acum am o sarcină serioasă, Pavel. Spune-mi, dumneata de ce mergi cu mine? Du-te acasă la noi și așteaptă-mă acolo. Viu și eu îndată.

Ii spusei că n'o las singură. Dar ea îmi declară că nu admite s'o mai însoțesc.

— Și de ce mă rog, să riscăm amândoi?

Insistai să rămân cu ea.

— Dar ce, trebue să știi unde vor fi duse pistoalele predate de Vasia?

Cuvintele ei mă îngroziră. Nu cumva nu avea încredere în mine?

— Unde-ai ajuns! Mă bănuești și pe mine?...

Clavdia era la fel de emoționată ca și mine. Nu știa cum să mă liniștească și repeta într'una:

— Du-te acasă la noi, așteaptă-mă acolo și-ți explic eu apoi tot, tot.

Vroiam să plec imediat de lângă ea şi să nu o mai văd niciodată. Dar cum să pleci c'o inimă atât de grea? Ii spusei:

— Ori şi ce ai face şi ori şi ce ai spune, eu nu te pot lăsa acum singură şi n'am să te las.

Se vede că în glasul meu era multă amărăciune. Clavdia mă prinse de încheetura mâinii:

— Nu trebuia să vorbesc aşa. Iartă-mă, Pavel. Dar dac'ai şti, cum mă tem că dumneata chiar în prima zi...

O întrerupsei :

— Taci. Nu trebue să vorbim despre asta pe stradă.

Intr'o ulicioară dosnică din Cojevnichi, pe povârnişul ce duce spre râul Moscova, intrarăm în demisolul unei case de lemn aplecate într'o rână. In jur, pe stradă şi în curte, domnea o duhoare puternică de argăseală.

Printr'o uşă strâmtă de tot ne strecurarăm cu greu într'o cămăruţă cu pereţii de scânduri. Pe masă fumega o lampă numărul trei. Mirosea a gaz.

De sub o plapumă de vată şi cârpe, aşternută pe o laviţă, se iviră capetele negricioase ale unor copii. La masă, aproape de lampă, un muncitor, cu ochelarii legaţi la ceafă cu o bucată de cârpă, citea cu încordare ceva ce aducea cu un ziar. Când intrarăm, el ascunse maşinal ziarul în buzunar, probabil din obişnuinţa de a citi lucruri ce nu trebuiau să fie văzute de vecini.

Se ridică în întâmpinarea noastră. De după un paravan de cit ieşi o femeie şi se înclină în faţa mea şi a Clavdiei, adânc şi respectuos, ca ţăranii.

— Aţi adus? — o întrebă muncitorul pe Clavdia.

— Am adus, Timofei.

— Ei, slavă domnului, c'ai adus.

Femeia şterse cu şorţul un scaun şi mă pofti:

— Luaţi loc, odihniţi-vă.

In timp ce Clavdia şi Timofei se duseră să ascundă revolverele, copiii începură să se joace cu mine: ba îşi scoteau capul de sub plapumă, ba şi-l ascundeau făcând „bau-bau". Când eram gata să plecăm unul dintre băieţi, prinzând curaj, îmi şopti:

— Mai vino și altă dată pe la noi.

Conducându-ne în tindă, Timofei mă bătu pe umăr:

— Așadar, dumneata ești Pavel? Am auzit, am auzit de dumneata! Ei, nu-i nimic, nu-ți face sânge rău.

Nu înțelesei la ce se referea și dealtfel, cred că nici el nu știa, ci voia doar să mă îmbărbăteze și în același timp să-și facă și lui curaj. Din urmă, nevasta lui Timofei, ne spuse:

— Aveți grijă să nu vă loviți pe scară... Ei, să fie într'un ceas bun și maica precistă să vă ocrotească. Ce tineri și frumoși sunteți amândoi. Să fie într'un ceas bun. Să fie într'un ceas bun!

— Te iubesc oamenii pe-aici, Clavdia, — îi spusei eu când ajunserăm în stradă.

— Vezi că și pe dumneata te-au îndrăgit dintr'odată, — îmi răspunse ea.

Imi simții deodată inima ușurată.

— Vezi ce simplu și firesc a fost totul, iar noi, Pavel, era cât p'aci să ne certăm.

Deschizând ușa casei unde locuia familia Seliverstov și văzându-ne împreună, Agrafena îmi spuse:

— Ați găsit o pe domnișoara noastră?

— Am găsit-o.

— Se vede că ați căutat-o bine.

Ea îi întinse Clavdiei un bilet. Clavdia îl citi și mi-l arătă și mie. In bilet scria: „Iți mulțumesc. Clavdia. Vasili".

— Nu e om rău, am spus-o totdeauna, dar poate foarte ușor să devină rău.

De îndată ce rămaserăm numai noi doi în cameră, Clavdia îmi spuse:

— Și ai putut să-ți închipui că n'am încredere în dumneata? Te-am așteptat. M'am gândit adesea la dumneata. Mă gândeam cum o duci pe acolo. Imi păreai un copil care are nevoie să fie îngrijit. Doar ești așa de puțin pregătit pentru viață!

O ascultam și n'o recunoșteam. Când ne-am despărțit, după ce ne întâlnisem de două ori înainte de arestarea mea, era timidă, sălbatică, năzuroasă, căuta

mereu nod în papură. Innăbuşea în ea orice pornire de sinceritate, se speria de orice manifestare de afecţiune, se supăra şi se indigna dacă cineva presupunea că nu-i este indiferent interlocutorul şi prefera să se menţină într'o atitudine de intenţionată indiferenţă şi independenţă. Acum însă era simplă, firească şi nu-şi ascundea emoţia pe care i-o produsese întâlnirea noastră.

— Pavel, Pavel, ce puţin timp a trecut şi ce maturi am devenit în acest timp; cum am îmbătrânit la douăzeci de ani, ca şi când ar fi trecut o veşnicie, ca şi când am fi străbătut în goană toată tinereţea noastră. Ce timpuri înspăimântătoare!

Ii luai mâna. Ea nu şi-o retrase. Rămaserăm mult timp fără să ne spunem niciun cuvânt.

— Te-ai mirat când am apărut acolo, la Vasia? — spuse ea în sfârşit ca şi când ar fi răspuns la cine ştie ce gânduri care o frământau. — Nu te aşteptai să lucrez în organizaţie?

— Povesteşte-mi Clavdia, cum s'a întâmplat.

— Am să-ţi povestesc cândva. Ţineam foarte mult să lucrez în raionul în care ai lucrat şi dumneata.

O trăsei de mână spre mine. La început nu se împotrivi, dar când o atrăsei mai aproape, mă respinse brusc şi începu să se sbată cu furie.

— Pavel, n'am să ţi-o iert niciodată. Lasă-mă.

Am vrut s'o sărut, dar ea se întoarse şi-şi ascunse faţa.

In uşă bătu cineva :

— Domnişoară, Ivan Matveevici vă poftеşte la cină.

Ii dădui drumul. Ea fugi din cameră şi mă chemă din antreu. Ieşii în urma ei, iar ea mă prinse de mână şi spuse Gruşei:

— Spune-i tatei că venim îndată.

Mă trase în camera ei, închise uşa şi mă sărută cu putere. Apoi fugi imediat.

Cinarăm în trei: ea, tatăl ei şi cu mine. Cu Ivan Matveevici trebuia să taci. Tot timpul vorbea numai el.

— In casa noastră s'a vorbit mult despre dumneata.

Eu şi Clavdia am rezolvat foarte bine problema raporturilor dintre părinţi şi copii. Suntem pur şi simplu prieteni, fără niciun amestec de radicalism. Aproape în nicio problemă nu suntem de acord unul cu altul, dar în mod loial nu ne amestecăm în treburile lăuntrice ale celuilalt. E adevărat că ea îmi interzicea să critic faptele dumitale şi-apoi nici eu nu prea sunt amator de critică. Eu mă ocup de ştiinţă şi prin firea mea sunt un muncitor, un salahor. Imi place mai mult ca orice dârzenia şi perseverenţa în muncă. Iubesc ştiinţa, pentrucă ne desvălue tainele distrugerii şi creaţiei care se desfăşoară prin transmutări regulate de energie şi forţă. Discuţia mea cu Clavdia despre dumneata s'a iscat pentrucă mi-am permis să-mi exprim o oarecare mirare în ce priveşte nepăsarea dumitale. Nu e vorba numai de dumneata personal, lucrul se referă şi la Clavdia. Faceţi ce vreţi, dar înainte de a face ceva, trebue să învăţaţi, tinerilor. Dumneavoastră însă n'aveţi răgaz să învăţaţi, vă grăbiţi să învăţaţi pe alţii. Uimitor de dinamică generaţie! Pe vremea mea, noi ne schimbam mai rar cureaua dela pantaloni, de cât intraţi voi în închisori, fugiţi din deportări, rupeţi legăturile cu familiile şi prietenii. Poate că, într'adevăr, unei asemenea generaţii îi sunt sortite realizări măreţe! Dar să vă spun deschis: mie mi se pare caraghioasă pasiunea asta a voastră de a vă converti semenii la „credinţa adevărată". Nu eşti de acord că daţi o importanţă exagerată unor lucruri, ca, de pildă, cele privitoare la părerea omului despre dumnezeu, sau la felul în care înţelege el soarta, viitorul omenirii ori al ţării sale? Nu vă preocupă oare prea mult ceea ce crede omul despre lucruri pe care nici el, nici noi şi nimeni altcineva nu le cunoaşte? Nu vi se pare oare că judecaţi cam aşa: nu-ţi iubi munca, îmbracă-te murdar, nu te spăla, nu căuta să stăpâneşti domeniul specialităţii tale, toate astea ţi se vor ierta, iar noi, semenii tăi, ne vom aşeza la aceeaşi masă cu tine dacă eşti de aceeaşi părere cu noi, în ce priveşte necunoscutul destin al omenirii; dar dacă ştii să lucrezi, eşti curat, sănătos şi-ţi cunoşti bine şi meseria, însă în ceea ce

privește conducerea vreunui falanster căruia îi este dat să apară peste o mie de ani gândești altfel decât noi, atunci iartă-ne, fă bine și pleacă dela masă și nu ne pângări ospățul prin prezența ta.

Ii răspunsei bătrânului că, într'adevăr, astăzi în rândurile noastre se duc multe discuții și că într'adevăr suntem foarte rigizi, dar că nu are dreptate, deoarece acum nu ne gândim atât cum va fi organizată viitoarea societate, cât mai ales luptăm pentru ea și discutăm aprig mai cu seamă pentru a vedea care sunt cele mai bune mijloace spre a ajunge la victorie.

— Nu sunteți oare de acord, — îi spusei eu pe același ton lui Ivan Matveevici, — că dacă într'un canal navigabil, îngust, un cârmaci — oricât de bine ar fi el bărbierit, oricât de curat ar fi îmbrăcat, oricât de harnic ar fi — dacă s'ar abate din drum cu o iotă dintr'un grad, această abatere, cât de mică ar fi, ar putea amenința cu pieire corabia?

— Dar e vorba de-un cârmaci! — mă întrerupse Ivan Matveevici.

— Iar noi aparținem unui Partid care este chemat să joace tocmai rolul de cârmaci în mersul înainte al omenirii.

— Așteptați o clipă, — îmi răspunse Ivan Matveevici la aceasta și ieși din sufragerie.

— Tata s'a dus desigur, să caute vreun citat, — spuse Clavdia.

Ii luai mâna și i-o lăsai numai când se întoarse Ivan Matveevici.

— Știți ce? — strigă el intrând pe ușe. — Am citit acum un pasaj din jurnalul meu și iată ce mi-a trecut prin cap: darul cel mai minunat, care deosebește pe toți reformatorii, creatorii, revoluționarii, de oamenii obișnuiți, constă desigur în posibilitatea de a simți ca o realitate ceea ce nu a devenit încă realitate, dar este pe cale de a deveni, ceea ce nu există încă, dar este pe cale să apară. Ceea ce nouă ni se pare veșnic, trainic, de nesdruncinat, reformatorul consideră că e de domeniul trecutului, ca un miraj care s'ar putea spulbera dintr'o clipă în alta. Mie îmi

lipseşte un asemenea dar şi poate că în asta constă viciul întregei mele structuri lăuntrice.

— Tatăl meu se pricepe să afirme unele lucruri şi în acelaşi timp să discute în contradictoriu cu sine însuşi. N'aş putea niciodată să-l combat atât de bine cum ştie el să se combată, — spuse Clavdia.

Ivan Matveevici râse şi mi se adresă mie:

— Atunci am să-ţi spun şi eu câte ceva despre dânsa. Dumneata, Clavdinca, n'ai decât să protestezi sau să nu protestezi; eu tot am să povestesc. Clavdinca noastră este o persoană neîngăduitoare, capricioasă, încăpăţânată. Ştii, Pavel, ea s'a făcut revoluţionară numai din încăpăţânare.

— Tu, tată, spui totdeauna şi pe toate drumurile că noi doi am rezolvat problema raporturilor dintre părinţi şi copii, dar tu însuţi te încăpăţânezi şi ai vrea să fac ceea ce-ţi place ţie.

— Eşti o încăpăţânată, nu încape îndoială! Ţin minte, Pavel, când la Moscova toată lumea citea almanahul „Znanie", al lui Gorchi, ea nu vroia să-l citească: „Lasă să-l citească toţi, eu n'am să-l citesc". Şi nu l-a citit multă vreme. Mai târziu însă, când pe Gorchi îl încolţiseră ziarele, şi-a făcut din el un idol. Aşa e şi cu munca ei de ilegalitate: când revoluţia atinsese punctul ei culminant, Clavdia spunea că lucrul principal pentru om este autoperfecţionarea. Dormea pe scânduri şi îngrijea o bolnavă contagioasă, nevasta unui sacagiu, încercând să cultive în ea sentimentul de dragoste pentru om. Iar când toată lumea a început să critice revoluţia, s'a apucat să citească lucrări marxiste şi a devenit bolşevică.

Clavdia îmi făcu un semn din cap, râse cu şiretenie la spusele tatălui ei şi întorcându-se spre el îl bătu mângâietor peste mână:

— Tăicuţule drag, dacă ai şti cât de puţin mă înţelegi, cât de departe eşti de adevăr şi cum inventezi lucruri care nici n'au existat!

— Ei, poftim! Inseamnă că tatăl îşi calomniază propria lui fiică. Ce-ai de spus la una ca asta, Pavel?

— Am să spun probabil, că la dumneavoastră pro-

blema raporturilor dintre părinți și copii nu este încă rezolvată.

Ivan Matveevici râse vesel:

— Zici că nu e rezolvată? Nu e rezolvată deloc? Și de ce crezi asta?

Clavdia răspunse în locul meu:

— Păi sigur că nu e rezolvată. Tata se supără foc dacă îndrăznesc vreodată să-l compar cu alți părinți... Dar toți părinții obișnuesc să creadă despre copiii lor care s'au făcut mari că sunt încă mici și că toate le fac din capriciu. Și tu, tată, nu vrei să recunoști; tu consideri un capriciu ceea ce reprezintă pentru mine totul, totul... Și te consolezi închipuindu-ți că „ăsta-i un capriciu de-al ei, dar o să-i treacă..."

Ivan Matveevici o întrerupse:

— Nu pot să vă consider pe amândoi altfel decât ca pe niște copilași. Nu pot și nici n'am să vă consider altfel. Am s'aștept să vă faceți mai mari.

Clavdia mă conduse la locuința unde aveam să fiu găzduit peste noapte, la o familie unde puteam fi în deplină siguranță, pentrucă nimeni dintre ei nu lucra în vreo organizație revoluționară.

Treceam cu ea prin grădina Alexandrovschi. O țineam de braț. Era o noapte rece. Pe cerul senin și înstelat plutea, luminoasă, luna. Razele ei răspândeau valuri albastre peste troenile de lângă zidul Cremlinului.

Așadar se terminase prima mea zi de libertate la Moscova. Eram fericit.

5

Cam peste vreo două zile, un tovarăș din Piter [1]) îmi aduse dela Sunduc actele lui Volaitis.

Trecui pe la Clavdia. Aveam un motiv serios, dar chiar dacă n'aș fi avut acest motiv, cu greu m'aș fi putut abține să nu trec pe la ea. După prima noastră întâlnire, din ziua sosirii mele, nu mai avusesem

1) Denumire a vechiului Petersburg. (N. trad.).

prilejul să rămân singur cu ea. Acum trebuia să trimetem urgent prin poştă, la Mezen, Mariei Fiodorovna, „certificatele de liberă trecere" ale lui Convaitis şi Volaitis.

— Am pregătit un număr nou din „Şipovnic", — spuse Clavdia. — Il aduc imediat.

Nu mă chemă în camera ei să luăm revista, ci mă lăsă să aştept singur în sufragerie. Mi se păru că se fereşte să rămână singură cu mine. Intorcându-se cu revista, o strigă pe Agrafena:

— Gruşa, pune masa şi cheamă-l pe tata să vină la masă. Pavel mănânci cu noi, nu-i aşa?

— Nu.

— De ce?

— Eu... Eu am mâncat.

— Ai mâncat aşa de devreme?

— Adică mă grăbesc să nu întârzii la miasă.

— Păcat că nu vrei să rămâi; tatii o să-i pară foarte rău. „Tatii o să-i pară foarte rău" — cuvintele acestea îmi răsunară dureros în urechi. Se petrecuse ceva cu Clavdia.

Când începurăm să ascundem certificatele printre paginile netăiate ale revistei „Şipovnic", mâinile noastre se apropiară. Ii strânsei degetele. Ea îşi trase brusc mâna şi se dădu laoparte cu câţiva paşi.

— Pune-le dumneata singur sau dă-te laoparte. Mă pricep să le pun şi fără ajutorul dumitale.

Cât era de mânioasă! Cât era de jignită şi de surprinsă! Dar parcă mă sărutase în seara primei noastre întâlniri!? Sau toate astea se petrecuseră într'un vis? Nu străbătusem împreună cu ea grădina Alexandrovschi şi nu ne scăldase pe amândoi lumina lunei?

— Ascultă, Pavel, trebue să mai ştii un lucru...

— Ştiu totul... Nu trebue să mai ştiu nimic.

— Ba, trebue! Iar nu pricepi lucrurile cum se cuvine... Vreau să-ţi spun că ieri am trimis negustorului Lujnicov o sută de ruble. Banii aştia ni i-a dat grupul de lectori de pe lângă comitetul din Moscova şi reprezintă suma netă realizată din două conferinţe despre mişcarea Chartistă.

Intră Ivan Matveevici. Nu puteam şi nici nu voiam

să vorbesc. Simţeam nevoia să rămân singur cât mai repede, cât mai repede.

— Eu plec, Ivan Matveevici, vă rog să mă iertaţi.

Ivan Matveevici începu să râdă:

— V'aţi certat. Te-a frecat şi pe dumneata, Pavel? Ţi-am mai spus odată: Clavdinca noastră e o fiinţă neîngăduitoare şi năzuroasă. Se răzbună pentru faptul că te-a primit bine în prima zi când ai sosit, şi o să se mai răzbune încă multă vreme.

Când am ieşit din casa lor, parcă m'aş fi prăbuşit într'o groapă adâncă sau aş fi înnotat printr'o pâclă întunecoasă. Era ceva înjositor şi jignitor în faptul că crezusem în fericire şi că fericirea aceasta nu exista. Trecui prin grădina Alexandrovschi, pe aceeaşi aleie pe care trecusem cu Clavdia în prima seară. Mă aşezai pe o bancă şi, fără să mă gândesc la ceva, mă uitai la crenelurile zidurilor Cremlinului. Norii pluteau foarte jos şi bătea un vânt umed. Sgomotul oraşului şi larma glasurilor se auzeau necontenit, fără să se potolească o clipă.

N'aveam chef să mă duc nicăieri, n'aveam poftă să văd pe nimeni, nu-mi venea să mă gândesc la nimic. Era noapte, iar eu rămăsesem pe străzile pustii, reci şi întunecoase. Trecuse ora la care mă mai puteam duce la adresa unde trebuia să fiu găzduit peste noapte. Amintindu-mi, mă simţii tulburat. Sunduc îmi vorbise doară de răspundere, iar eu mă expuneam rămânând noaptea pe străzi.

Mă gândeam ce să fac ca să ies din situaţia în care mă aflam. Mi se păru că lucrul cel mai conspirativ ar fi s'o pornesc pe bulevardul Tverscoi. Acolo se întâlneşte toată lumea şi oamenii foesc toată noaptea pe acolo fără a trezi bănuielile poliţiei.

Mă aşezai pe o bancă de lângă monumentul lui Puşchin, şi peste câteva clipe se apropie de mine un om înfofolit în rămăşiţele sărăcăcioase ale unor haine de intelectual şi în nişte sdrenţe desperechiate.

— *Mylord,* împrumutaţi-mi douăzeci de copeici pentru o mizerabilă şi scârboasă alimentaţiune, sau pentru o clipă de dulce uitare cu un păhărel de licoare, dacă ar fi să aleg după preferinţa mea.

Ii dădui banii şi se aşeză lângă mine pe bancă.

— Poate că lordul îmi va oferi o havană, o ţigaretă sau pur şi simplu o ţigăruşă de mahorcă marca „buruiana odiosa".

Ii dădui o ţigară.

— Cu ce v'aş putea fi de folos, *mylord?* — continuă el. — Cunoscând societatea înaltă şi aristocraţia de aci, aş putea desigur să vă dau câteva indicaţiuni folositoare în relaţiunile de bulevard. Vedeţi pe fecioara aceea minoră care şade melancolică pe bancă? Feriţi-vă să o invitaţi la dumneavoastră dacă aţi venit cumva cu asemenea intenţii.

Mă închisei în gândurile mele, fără să-i răspund. Deodată individul mă trase de mânecă:

— Ia uitaţi-vă! Se petrece o scenă destul de lirică...

Aruncai o privire: fata nu mai era singură. Lângă ea se aşezase o femeie în vârstă, care bocea:

— Fata mea, copilul meu! Ce ţi-a venit? De-aia te-am crescut?

— Măicuţă, nu plânge. Am vrut să-ţi fac viaţa mai uşoară.

— Am să mă spânzur. Uite-mi fac cruce, am să mă spânzur... De-aia te-am crescut?...

Mă ridicai şi plecai. Mă uitam cu ură la îngrămădirile semeţe ale clădirilor. Mi-era ruşine de tristeţea mea de mai'nainte.

Nu aveam o locuinţă stabilă; în fiecare noapte schimbam gazda. Neavând acte, nu mă puteam stabili într'o locuinţă permanentă.

Clavdia mă trimise după un act de identitate la atelierul fotografic „Rusia".

— Intreabă acolo de Ivan Semionovici. E un omuleţ rotofei şi roşu la faţă. E foarte rău! Dar numai în aparenţă! De fapt are un suflet de înger.

Lui Ivan Semionovici i se spunea, oficial, „Biroul de acte" iar mai pe scurt, „Technicul".

După ce ascultă parola, „Ingerul" mă duse într'o cameră din fund.

— Ei, ce-ţi trebue dumitale în fond? Dacă ai ne-

voie de un act de identitate fals, ţi-l pot confecţiona numaidecât. Am formulare de-alea adevărate dela funcţionarii prefecturii... Numele şi pronumele ţi le poţi alege după cum pofteşti. Dar dacă-ţi trebue o „copie" atunci e mai complicat.

Pe atunci nu eram încă iniţiat în toate subtilităţile actelor de identitate şi răspunsul meu îl uimi pe Ivan Semionovici.

— Cum, adică, — spuse el, — ţi-e indiferent? O să activezi în ilegalitate? Ei, dacă eşti ilegalist, atunci îţi trebue copie. Nu pricepi care-i diferenţa? Să presupunem că la sediul conspirativ, la vreo întrunire sau pur şi simplu dintr'o neînţelegere, te înhaţă cineva. Potrivit obiceiului te percheziţionează, dar dumneata n'ai nimic asupra dumitale. Iţi percheziţionează locuinţa şi iar nimic. Ei, şi ţi-ar da drumul. „Dar mai întâi, zic ei, permiteţi-ne să vă controlăm actele". Cine şi când le-a emis? Se iau informaţii la locul de emitere al actului de identitate, iar dumneata ai unul fals, alcătuit după inspiraţia mea. Deaceea la întrebarea lor vine răspunsul: în ziua cutare, cu numărul cutare, persoanei cutare, din cutare circumscripţie poliţienească, nu i s'a eliberat niciun act de identitate. Iată-te strâns cu uşa. Şi atunci încep să te ţină şi să se intereseze de biografia dumitale. Pricepi? Nu te supăra, dar cu un act fals, poţi să ajungi la anaghie pentru orice fleac. Dar dacă-ţi voi înscrie în formularul actului de identitate, pronumele, numele, numărul actului, data emiterii şi toate celelalte de pe un act adevărat, asta o să fie o copie. De obicei, cerem datele acestea unui simpatizant, dar unuia care nu va locui în oraşul unde-o să locueşti dumneata şi care nu va rămâne nici în locul natal, de unde i-a fost eliberat actul, ci va figura ca plecat. Ei, şi să presupunem că te'nhaţă. Poliţia se informează telegrafic „i s'a eliberat cutăruia, în ziua cutare şi aşa mai departe?" Iar de acolo se răspunde: „într'adevăr, actul cu numărul cutare, s'a eliberat în ziua cutare". Şi totul e în ordine. Se prea poate să-ţi şi dea drumul, dacă ai norocul să nu se agaţe de altceva. Ai priceput?

— Atunci dă-mi o copie.

— Pentru copie trebue să mai aştepţi. Copia nu depinde de mine, ci de o ocazie favorabilă. Trebue să-mi pice un om potrivit. Mai treci pe-aici, mai interesează-te.

In camera lui de lucru era mare zăpuşeală.

— Tare miroase a spirt la dumneata, — îi spusei.

„Ingerul" se mânie:

— Habar n'ai! In atelierele fotografice totdeauna miroase a spirt. Uite ce e, drăguţule: mai bine nu mai trece pe la mine şi nu mă mai întreba deasurda. Am să te înştiinţez eu însumi printr'o legătură de Partid.

Omul ăsta era însă cu adevărat ca un înger: îi părea rău că m'a jignit. Dând din mână ca şi când ar fi răspuns unor gânduri ce-l frământau, îmi spuse:

— Dracu' să-i ia! Dac'ai avea deaface mereu cu conţopiştii ăia dela prefectură, dacă i-ai tot cără pe la cârciumi, dacă ai avea nevoie să faci rost prin ei de formulare pentru acte de identitate, nu numai nasul, dar şi galoşii ţi s'ar învineţi, şi ţi-ar mirosi şi căciula a votcă. Nu te supăra, dar nu trebue să vii degeaba pe la mine. Spune-i Clavdincăi, secretara raionului vostru, să nu mai trimită oamenii direct la mine, ci să vină doar unul singur. E adevărat că un atelier fotografic e ca un pasaj, totuşi n'ar fi prea conspirativ dacă mulţi tovarăşi ar şti despre mine.

— Poate că totuşi e mai conspirativ dacă nu un singur om, ci mai mulţi vin pe la dumneata? Dar în fond asta-i treaba dumitale. La revedere.

— Stai niţel. Până una alta nu strică să-ţi aranjez un act fals. Spune, cum vrei să te cheme?

Mi-am dat seama că nu-i aşa uşor să-ţi alegi un nume şi un pronume „după pofta inimii". I-am spus câteva nume şi pronume, dar Ivan Semionovici le respinse:

— Nu ţi se potrivesc. Par nefireşti.

— Dar Ivan Semionovici, când stai să te gândeşti, chiar numele adevărat, care se dă omului, la naştere, tot arbitrar e.

— Ei, dragul meu, ăsta-i misticism. Nu ştiu cum se face, dar fiindcă ţi s'a dat numele din copilărie ţi se pare că ţi se potriveşte cel mai mult. Iar de te-apuci

să-l scorneşti mai târziu, atunci trebue să vezi care ţi se potriveşte mai bine, ca să pară că-i predestinat. Aici, dragul meu, e aceeaşi relaţie ca între artă şi realitate: realitatea poate face orice trăsnăi i-ar trece prin cap şi le vom crede pe toate. Dar în artă admitem numai lucrurile care ne apar determinate de legi. Vrei să te numeşti Arcadi Nicolaevici Vihrev?

Am respins numele de Vihrev, ca şi numele de Nabatov, Golubiov şi Landâşev.

— Ei dragul meu, alege-ţi dumneata singur. Eu nu sunt vânzător într'un magazin de haine gata ca să-ţi fac toate mendrele, — se oţărî Ivan Semionovici.

— Şi ce-ar fi dacă am lua un nume simplu: Să zicem Ivan Ivanovici Ivanov?

— Asta ar însemna să sări peste cal. Se vede numaidecât că-i ceva aranjat.

— Hai să zicem atunci nu Ivanov, ci Ivan Ivanovici Nicolaiev.

— Nu se poate. Există deja un Nicolaiev, oraşul Nicolaiev. Iar Ivan Ivanovici... e ceva silit. Nu, nu merge.

— Ei, atunci hai Ivan Sergheevici.

— Nu se poate. Asta-i Turgheniev.

In sfârşit, am căzut de acord cu „Ivan Nicolaievici Sergheev".

— Asta s'ar putea să meargă. Nu e o îmbinare meşteşugită.

După ce completă formularul şi puse pecetea, Ivan Semionovici începu să-şi admire opera:

— Straşnic a eşit. Iar acum ascultă: paşaportul ăsta fals trebue să fie înregistrat. Deaceea, dela felul dumitale nomad de viaţă, trebue să treci la o viaţă sedentară. Ţi se recomandă să iei o serie de măsuri de precauţie. Să faci bine să-ţi găseşti cameră neapărat în circumscripţia a doua, Serpuhovo. Ai înţeles? Nu uita: a doua. De ce? E un secret de stat. După ce-ţi vei închiria camera şi vei plăti arvună, dă paşaportul fals gazdei, ca să-l înregistreze. Şi, sub un pretext oarecare, pleacă. Să nu locueşti în camera aceea. Spune-i gazdei: „Mătuşă-mea a murit subit. Mă duc s'o îngrop". Sau spune-i că te-au luat de

viu în cer pe vreo trei zile, pentru virtuţile dumitale sau ceva de genul ăsta. Şi aşteaptă. Am să mă interesez eu dacă te-au înregistrat sau nu. Şi dacă ceva nu-i în ordine, să nu mai dai pela camera închiriată. Iar dacă totul se rezolvă cu bine, întoarce-te şi schimbă-ţi în grabă locuinţa. Actul odată înregistrat, îl veî putea înregistra în orice loc: iar cu două înregistrări, actul dumitale fals va avea un aspect prezentabil. Ai înţeles? Aşa să faci.

In majoritatea cazurilor Clavdia îmi găsea găzduire pentru noapte la intelectualii cu greutate şi situaţie. Seara eram întâmpinat cu o politeţă silită, nefirească, morocănoasă. Dimineaţa eram condus cu uşurare: fusese îndeplinită şi datoria faţă de revoluţie şi în plus, totul se terminase cu bine. O singură grijă nu-şi ascundeau oamenii aceştia: nu cumva să mai vin şi a doua oară. „Aştia sunt galoşii dumitale, iar aştia sunt ai noştri. Te previn că dacă-i încurci n'o să mai avem ocazia să ne întâlnim şi să-i schimbăm". Iar ochii celui care te conducea trădau îngrijorare: o să iasă din casa mea, la poartă, o să-l înhaţe şi maî caută-ţi galoşii dacă poţi.

Mi-am început munca de Partid în raionul Zamoscvorecie, pe care-l cunoşteam foarte bine. Trebuia să aleg între munca de propagandist şi cea de organizator. O alesei pe aceasta din urmă.

Imi reveni subraionul Cojevniceschi, cu o populaţie muncitorească înapoiată.

Nu trecu mult până să mă conving că în subraionul meu trebuia să fiu şi organizator şi propagandist. Aşa zisul „Colegiu de propagandişti" al raionului era alcătuit dintr'un singur om.

Singurul om pe care mă puteam bizui în stabilirea legăturilor, era Timofei, la care Clavdia ascunsese armele în prima zi a sosirii mele la Moscova.

Numai după vreo două-trei săptămâni, reuşii să obţin prin propriile mele forţe încă două adrese, la două întreprinderi din subraion. Mă dusei la aceste două adrese. La una din ele găsii un bătrân muncitor ilegalist, veteran al revoluţiei din 1905. El se bucură

de apariţia unui organizator şi-mi făgădui că va aranja o întâlnire cu câţiva muncitori dela uzina lui. La cealaltă adresă mă aştepta un tinerel dornic să activeze.

— Eu, unul, — spuse el plin de entuziasm, — ţin foarte mult la bolşevici. Te rog din suflet, vorbeşte-mi despre deosebirea dintre bolşevici şi menşevici. Unchiul meu mi-a spus că bolşevicii vor mai mult, iar menşevicii mai puţin. Eu ştiu că nu-i aşa. Bolşevicii sunt, pur şi smplu, mai dârji.

Să lărgesc, să lărgesc reţeaua legăturilor: iată ce trebuia să fac în primul rând.

Mă hotărîi să pătrund în toate uzinele din subraion, să fac cunoştinţă cu oamenii, să-i cercetez atent, să cântăresc pe fiecare şi să le dau sarcinile potrivite. Era un scop limpede, dar nu usor de atins.

Cu asemenea griji, trecură pe nesimţite aproape două luni, grele şi spinoase pentru mine.

In schimb, ce vesel umblam pe străzi! Şuşoteala vântului îmi vorbea mie; noaptea, lumina stelelor se răsfrângea în adâncul inimii mele şi visam că în curând vom deveni o forţă de neînvins. Visam să călesc în mine dârzenia, credinţa, consecvenţa. Şi câte alte lucruri nu visam! Parcă sburam, purtat de aripi puternice. Erau geruri năprasnice, aerul era tăios, cerul părea încremenit şi acoperit de un zăbranic. Dar în sufletul meu era primăvară! Ce însemnau oare toate acestea? Care-i isvorul acestei fericiri ce mi-a năpădit întreaga fiinţă?

— Astăzi a sosit Sunduc dela Piter, — îmi şopti Clavdia într'o zi, la sediul conspirativ. — A întrebat de dumneata. E trimis la noi în Zamoscvorecie, ca membru al comitetului din Moscova, pentru a conduce comitetul nostru raional.

Sunduc îmi fixă întâlnire dis-de-dimineaţă: „când poliţia mai slăbeşte urmărirea". Era stabilit să ne întâlnim, nu la sediul conspirativ, ci la locuinţa profesorului Seliverstov.

Inainte de a mă duce să mă întâlnesc cu Sunduc, voiam să-mi dau seama care e situaţia noastră. Voiam să-i înfăţişez lui Sunduc realitatea adevărată,

fără niciun fel de înfrumusețare. Din organizația noastră nu mai rămăseseră decât fărâme și munca politică în raion se împrăștiase ca stropii, formând mici lacuri închise sau chiar băltoace, aproape fără nicio legătură unele cu altele. Nu exista un puls comun. Eram cuprins de o mare îngrijorare, dar de o îngrijorare care te dinamizează.

Mergeam spre locuința Clavdiei. Pe stradă domnea o agitație vie și totodată o atmosferă de preocupare. Natura, încătușată de iarnă, începuse să simtă suflarea primăverii. Pe caldarâm, zăpada era galbenă. Stoluri de vrăbii sburau, ciripind, de pe garduri pe trotoar, și-și luau apoi din nou sborul, speriate. Pe cer, ba se aprindeau, ba se stingeau luminile albăstrii ale primăverii. Școlari îmi ieșeau în cale sau mă ajungeau din urmă și mi-o luau înainte. Păreau nerăbdători să vorbească și să râdă; se întrerupeau unii pe alții, țipau și flecăreau despre tot ce le trecea prin cap. Mi se părea că îngrijorarea și însuflețirea mea erau întrucâtva înrudite cu fericirea de care sunt luminați adolescenții: aceeași senzație a unui drum lung care duce înainte și care te cheamă — drum fără sfârșit, făgăduind necunoscutul. Și îngrijorarea mea și grijile lor izvorăsc din aceeași conștiință curată, neîntunecată de nimic, desinteresată și plină de speranța că totul va trece, că totul ne va surâde din nou.

Sunduc mă primi cu asprime. Nu mă așteptam la una ca asta. Imi închipuiam că intrând pe ușă, cum ne vom vedea ne vom repezi unul spre celălalt. El însă, aplecându-se peste masa la care ne așezasem, făcu ochii mici, strânse în palmă firimiturile de pe masă și-mi spuse:

— Așa, tovarășe Pavel! Ce-i cu cunoștințele astea pe care le-ai făcut? Un mahaist suspect se laudă că s'a întâlnit cu dumneata. Așa îți păzești dumneata organizația și pe dumneata însuți? Te distrezi cu asemenea riscuri?

Mă supărai. Ii povestii că întâlnirea cu mahaistul la Vasili a fost o întâmplare. Sunduc începu din nou să mă tutuiască.

— Ştii cum l-au poreclit muncitorii pe acest mahaist? „Senca-Gură-Spartă". E un clănţău, un palavragiu, un om pierdut pentru revoluţie, iar, Pavel, vedeţi dumneavoastră, începe discuţii teoretice cu el. Asta era într'adevăr lucrul cel mai potrivit pentru tine după fuga din deportare! Gură-Spartă vorbeşte pe toate drumurile despre tine, fălindu-se cu cunoştinţe printre ilegalişti. Ai să-ţi schimbi subraionul, din Cojevniceschi ai să treci în subraionul Golutvinschi, altminteri Senca Gură-Spartă ăsta o să te discrediteze. Şi care-s raporturile dintre tine şi Vasili? Care din voi doi are influenţă asupra celuilalt?

Gruşa aduse ceaiul.

Pe când Clavdia turna ceaiul, prin fereastră străbătu deodată pieziş o rază strălucitoare de soare şi în această rază începu să joace aburul ceaiului.

— Ia te uită ce rază jucăuşe! — spuse Sunduc, apoi întinse mâna spre ceainic, ridică capacul şi aspiră aroma băuturii. — Minunat, straşnic! — râse Sunduc şi adăugă pe un ton de scuză: — Imi place foarte mult să beau ceai.

El pronunţa „să beau ceai" într'un singur cuvânt, după vechiul obicei moscovit.

Sunduc începu să mă descoasă în legătură cu situaţia din subraion. Ascultând, intervenea din când în când; „aşa, aşa, aşa!" luminându-se tot şi privindu-mă în ochi.

— Şi cum a spus flăcăul ăla despre bolşevici: că sunt mai dârji? — Sunduc începu să râdă. — Nu, orice-ai zice, flăcăul ăla nu-i prost. Bineînţeles că încă nu pricepe nimic, dar vrea să priceapă singur şi să-şi facă o părere proprie. Şi zici că-i tânăr? Vezi, ne mai vin şi oameni noi. Nu-i nimic, nu trebue să avem numai veterani din 1905. O să meargă treaba, o să meargă!

Sunduc începu să se plimbe prin cameră cu pas liniştit şi egal, dar se simţea că fierbe de nerăbdare. Nu era agitaţie, ci nerăbdare. Parcă auzeai din el uruitul unui motor. La fel se întâmplă şi cu un vapor: se cutremură lângă chei în aşteptarea semnalului de plecare, totul se frământă în el, întreg corpul îi vi-

brează, însă o forță calmă, plină de încredere, nu dă încă semnalul. Iar vaporul se frământă din toate mădularele, gata să pornească împotriva valurilor și a vânturilor.

Și deodată, Sunduc începu să gândească cu voce tare, discutând cu sine însuși, ca și când ar fi fost singur, cum și ce anume e de făcut de acum înainte.

Când căuta și cântărea, devenea mai blând; asprimea îi dispărea, mergea cu îndrăzneală în întâmpinarea oricărei îndoieli care se furișa spre el. Calcula toate piedicile, toate insuccesele posibile și era liniștit. Simțeai în el o bărbăție chibzuită, un calm senin și netulburat, cea mai potrivită stare sufletească pentru cel ce vrea să ia o hotărîre. Sunduc mi se părea aidoma acelor zile mohorîte de vară, cu vânturi năprasnice, zile în care se ivesc clipe potolite și senine, când toate lucrurile îți apar în contururile și liniile lor precise.

Îl priveam pe Sunduc, îl ascultam și deodată m'am simțit năpădit de un sentiment nou, cu totul diferit de îngrijorarea aceea plină de bucurie, pe care o încercasem la întâlnirea cu școlarii. Era un sentiment de răspundere, de nemărginită răspundere... Față de viitor, față de propria mea conștiință, față de toți oamenii, față de acea măreață cauză cu care cutezasem să-mi contopesc întreaga viață. Și din clipa în care acest sentiment îmi deveni clar, în mintea mea se înfiripă o imagine pe care o mai avusesem și altădată... Dar care anume? Acuși, acuși se va lămuri și totul va fi limpede până la capăt! Îmi amintii de o senzație de răspundere, tot atât de puternică, pe care o mai încercasem cândva. Dar când a fost asta și cu ce prilej? Și ce văd nou acum la prietenul meu Sunduc, în comparație cu ceea ce-mi era cunoscut? Și în vocea lui, în mersul lui, în toată structura lui sufletească?

Da, da! asta este... Am găsit, am găsit! Eram atât de înflăcărat de descoperirea mea, încât îl întrebai imediat pe Sunduc:

— L-ai văzut pe Lenin? Când ai avut răgazul să pleci în străinătate?

Eram convins că Sunduc se va bucura de descoperirea mea, de agerimea mea.

— Se vede cât de-colo Sunduc. Parcă eşti tot numai lumină...

— Ce-i interogatorul ăsta? — spuse încet, dar mâniat Sunduc. — Şi, dealtfel, cum aş fi putut în acest timp să plec în străinătate şi să mă şi întorc?

Lui Sunduc îi scăpă un cuvânt aspru, o înjurătură, şi-mi spuse pe un ton poruncitor: „Abţine-te să mai faci descoperiri". Il înţelesei şi nu mă supărai. Despre un asemenea lucru nu se poate vorbi cu voce tare nici măcar între ai tăi; te pot auzi pereţii. Imi rămase convingerea că totuşi ghicisem. — Sunduc sosise acolo luminat de o întâlnire recentă cu Lenin.

Imi adusei aminte cum îl văzusem eu pentru prima oară pe Lenin, în Ianuarie 1906, la şedinţa grupului de lectori, de pe lângă comitetul din Moscova. Era într'o locuinţă particulară, într'o cameră mare. Mă ascunsesem într'un ungher, departe de toţi, şi-l sorbeam din ochi pe Lenin.

Simţeam în sufletul meu o atmosferă solemnă şi sărbătorească. N'aş fi putut pronunţa niciun cuvânt dacă mi s'ar fi cerut să vorbesc. Mă supăra faptul că alţii spuneau cuvinte obişnuite, glumeau, râdeau, beau ceai. Lenin nu stătuse mult timp şi spusese puţine cuvinte. Când isprăvise, nu fusesem în stare să fac niciun gest care să exprime cât de cât emoţia ce o resimţisem. Şi dealtfel nici nu ştiam ce-i cu mine... După plecarea lui, m'am grăbit să plec şi eu. Şi abia când am rămas singur, am simţit cât de multe lucruri se petrecuseră înlăuntrul meu şi ce însemnătate aveau pentru mine cele petrecute. Indrăzneala, îndrăzneala în gândire: iată senzaţia care mi-a rămas de pe urma cuvintelor lui. Indrăzneala care nu poate fi nici tulburată, nici sdruncinată, de nimic. Gândirea lui viguroasă şi triumfătoare, prin forţa ei, caută sigur şi descoperă cu repeziciune şi cu sânge rece cea mai măruntă fărâmă de iluzie, de miraj, împrăştie orice ceaţă şi ne pune faţă în faţă cu adevărul cel mai aspru şi mai pur. Şi atunci toate problemele, toate principiile, toate relaţiile, apar în contururi şi linii precise,

întocmai ca în lumina liniştită şi senină a unei zile însorite. Şi această îndrăzneală a gândirii am resimţit-o ca o chemare morală — nouă pe atunci pentru mine — ca o chemare spre un sentiment statornic al răspunderii în faţa cauzei noastre pentru fiecare pas greşit şi iluzoriu. Mult timp după aceasta, am umblat îmbogăţit lăuntric, plin de o severă concentrare, iar în exterior imitând în mod inconştient vocea şi gesturile lui Lenin.

După ce Sunduc mă mustră pentru descoperirile mele de prisos, toţi trei — el, eu şi Clavdia — tăcurăm. Sunduc părea că se află undeva departe de noi. Aveam impresia că în clipa aceea îşi amintea o întâlnire recentă, undeva, departe. Faţa îi era inspirată şi în acelaşi timp aspră.

— Iată ce-i, copilaşi, — spuse el, în sfârşit. — Avem de mutat din loc un munte uriaş. De fapt, în raion nu există o organizaţie. Dar oamenii trăiesc. Şi noi o să-i scuturăm pe toţi, o să facem o triere; să vedem cine e viu şi cine nu. Celor care au început să putrezească, o să le tăiem putregaiul; iar pe cei ce s'au depărtat cu totul, o să-i svârlim cu totul din mijlocul nostru. La început vom încerca să refacem comitetul raional. Mai întâi o să convocăm o consfătuire preliminară. Iată sarcini pentru voi doi: să-l chemaţi pe Vasili. El începe să cam tragă cu coada ochiului spre stânga, dar poate că până la urmă o să fie de partea noastră. Să-l chemaţi şi pe Mişa dela „Dobrov şi Nabholz". Cu ăsta e cam riscant, nu poţi şti dinainte ce atitudine o să aibă, dar cred că nu este încă mort pentru noi. Şi, Pavel, mai du-te şi încearcă să-l atragi în muncă pe bătrânul veteran din Zamoscvorecie, zetarul din tată'n fiu, Sviazchin Efim Ivanovici. El e stâlpul cursurilor muncitoreşti din Precistenscaia. Are ochii albaştri şi mersul lin de parc'ar umbla în papuci, a citit toate cărţile despre revoluţia din 1848, a fost cândva menşevic dar e un om foarte cinstit. Îl cunoşti?

— Cum să nu-l cunosc, Sunduc. El e cel care la începutul lui 1905 m'a atras în munca de partid.

— Aşadar, el e naşul tău, iar tu, finul. Făcuşi ce

făcuşi şi devenişi bolşevic. N'are noroc Efim Ivanovici. Mi s'a şi plâns dealtfel: „Am adus, zice el, atâţia băieţi de ispravă în Partid şi aproape toţi s'au făcut bolşevici". Să-l punem la încercare. Acum multe hotare vechi se strămută. Există intelectuali care au fost pe vremuri de partea bolşevicilor, iar acum fug de revoluţie; există muncitori care din inconştienţă erau menşevici, iar acum, când au văzut în ce mocirlă îi târăsc menşevicii sunt gata să ne sprijine! Noi vom atrage pe toţi cei în stare să lupte pentru Partid. Iar pe cei ce se vor dovedi incapabili să-i dăm dracului fără nicio milă. Trebue să lucrăm mai realist, mai calculat, mai cu calm, mai îndrăzneţ şi mai repede. Trebue să cultivi în tine aceste calităţi de luptă. De îndată ce-ţi dai seama ce trebue să faci şi ştii că eşti în stare să faci, acţionează fără întârziere. E ca şi la război: orice greşeală şi amânare din partea noastră va fi un avantaj pentru duşman. Iar fiecare lovitură rapidă şi dată drept la ţintă, va face să încline balanţa de partea noastră. Insuccese? Acum o să avem desigur nenumărate insuccese. Pregătiţi-vă pentru aşa ceva. Şi nu-i nicio nenorocire dacă greşeşti. Numai într'un singur lucru n'avem voie să greşim acum, şi anume în orientarea noastră generală. Uite, eu l-am ascultat pe Lenin, l-am ascultat... De ce aţi început să râdeţi? Ei, bată-vă să vă bată! M'am dat de gol? Ei, dar voi tot v'aţi dat seama şi fără să vă spun eu că l-am văzut. Am făcut din asta ceva conspirativ, aşa, din obişnuinţă. Acum nici nu se mai află acolo unde ne-am întâlnit cu el. Şi, ascultaţi ce vă spun: l-am privit, l-am privit pe Lenin şi mi-am adus aminte de cuvintele poetului: „El simţea cum se zămisleşte viaţa în ierburi". Cuvintele astea trebue să le spui despre Lenin. El simte cum creşte germenele vieţii în popor, cum se îndreaptă spre suprafaţă şi caută să răzbească spre soare. Noi vedem tot soiul de bălării; tot câmpul e plin numai de bălării. Dar acestor bălării le-a venit vremea să se usuce. Noi nu ne dăm seama că din pământ se ridică ceva nou. Lenin îşi dă seama. Bălăriile nu-i abat privirea dela perspectiva cea justă. Iată, dela această perspectivă

leninistă nu trebue să ne depărtăm noi. Aşadar, la treabă: să creem din nou un comitet raional, să chemăm la această treabă pe toţi cei ce sunt vii şi să ne punem în faţă o sarcină măreaţă. Care este această sarcină, o să discutăm la şedinţă şi o s'o aflaţi acolo.

Apoi Sunduc se adresă Clavdiei:

— Trebue să-i spun ceva lui Pavel. Lasă-ne singuri.

Pentru asemenea sinceritate în munca ilegală nu se supără nimeni. Clavdia ieşi.

— Uite, Pavel, ţine douăsprezece ruble. Asta o să-ţi fie şi ţie ca şi mie bugetul lunar. Deocamdată douăsprezece ruble de om. Luna asta, comitetul din Moscova nu poate da mai mult ilegaliştilor de profesie. Şi vezi mai ales să nu sufli nimănui nicio vorbă despre asta. Nici măcar Clavdiei. Arată-te vesel şi poartă-te ca un prinţ din Arcadia.

— O să-mi ajungă. Am găsit o cantină bună, a infirmierelor, unde m'au lăsat odată fără să mă'ntrebe nimic, iar acum intru ca un vechi cunoscut. Optsprezece copeici o masă, cu garanţia de a nu deveni obez! Să nu-i spui Clavdiei.

— N'am să-i spun. Numai vezi nu te prea întrece cu mesele la profesor. Mai bine evită-le, altminteri te năräveşti. Poftei tale de mâncare nu trebue să-i îngădui curiozitatea de a cunoaşte alte mese. Bazează-te pe masa ta, nu pe a profesorului. La revedere.

Sunduc se grăbi să plece.

După cât mi-aduc aminte, toţi conducătorii muncii de raion se comportau parcă totdeauna la fel, într'o privinţă: spuneau numai lucrul cel mai necesar şi plecau numaidecât după aceea. Probabil că însăşi munca din ilegalitate îi făcea să se poarte aşa.

Începură pregătirile în vederea convocării consfătuirii preliminare. Clavdia îl invită pe Mihail la o întâlnire fixată la locuinţa unui artist de circ. Pentru această ocazie. Mişa se îmbrăcă de sus până jos ca de sărbătoare: haină neagră, ghete de lac cu ghetre cenuşii, cămaşă rusească de mătase brodată, încinsă

cu un brâuleț de mătase cu franjuri ce-i atârnau de sub haină până aproape de genunchi.

Clavdia îl prezentă pe Mișa stăpânului locuinței, care trecuse din întâmplare prin camera în care ne aflam. Mișa se ridică respectuos și întinzând mâna cu o demnitate reținută, se recomandă:

— Mihail — muncitor.

Artistul păru că nu bagă de seamă felul în care se recomandase Mișa și dădu să iasă din cameră, dar deodată se întoarse din prag și-l întrebă pe Mișa:

— Ce vreți să spuneți cu aceasta, stimate domn?

— Nimic. Sunt muncitor și mă mândresc cu asta.

— Iar eu sunt clown și de asemenea mă mândresc cu asta. Nu sunt un trântor, stimate domn, — și artistul ieși, mâniat.

— Ce-ți veni, Mișa? — îl întrebă Clavdia.

— N'am vrut să-l jignesc, — răspunse Mișa, — dar toți ăștia își închipue că dacă un om e bine îmbrăcat, nu poate fi muncitor.

— Asta la dumneata e o ideie fixă, Mișa!

Clavdia îi propuse lui Mișa să devină organizatorul unuia din subraioane. Mișa asculta, zâmbind. Când Clavdia termină de vorbit, el nu spuse nimic.

— Ce-i Mișa? Nu ești de acord? Organizația îți arată o încredere uriașă.

Mișa râse.

— Clavdia, dumneata singură sau împreună cu Pavel ați pus la cale acest plan strategic ca să mă salvați prin încrederea arătată? Am citit undeva că există un asemenea sistem de a readuce prin încredere pe cineva pe drumul cel bun. — Și Mișa râse din nou. — Prea simplist ați vrut să mă schimbați... Doar nu-s un copil... Nu cumva mă puneți pe aceeași treaptă cu mahaistul ăla? Eu nu-i spun decât Senca Gură-Spartă; e un flecar, a intrat putregaiul în el. E drept că-i plin de foc și că vrea să muncească. Ce-mi propuneți voi? Nu prea văd ce rost au toate astea... Ce să fac? Cercuri și iar cercuri, propagandă și iar propagandă... Și mai vorbiți și de posibilități legale? Rezultă că deocamdată nu e nimic serios, luminos și măreț.

In zadar am căutat noi să-l convingem pe Mişa. La toate avea un singur răspuns:

— Trebue să mă mai gândesc în privinţa asta. Nu mă prea atrage. Dealtfel, nu mă interesează nimic. Şi hainele astea şi ghetele astea de lac le-aş da dracului, dacă s'ar ivi vreo muncă atrăgătoare, dar aşa... Ei, dar ce să mai discutăm...! Intr'un cuvânt, e aşa cum am citit în „Istoria literaturii": „Marasm"! Mă gândesc să mă ocup acum cu literatura... să scriu, de exemplu, schiţe din viaţa muncitorilor... Am şi scris două, dar pe amândouă mi le-a dat înapoi dela gazetă... Mi-au spus: „Nu scrieţi despre lucrurile care sunt necesare"...

— Am să te învăţ, Mişa, despre ce să scrii.

— Despre ce Pavel?

— Să vorbim du Sunduc. Vino la consfătuirea noastră.

Mişa deşi foarte înflăcărat, încercă să refuze să vină la consfătuire.

— Sunt tare ocupat. Acum lucrez mult la uzină.

— Şi îţi dă sau nu-ţi dă satisfacţie, munca asta, Mişa?

— Ei, cum să vă spun, ca să nu vă mint. Multe minciuni se mai spun în privinţa asta: munca cică e bucurie. Dar numai eu ştiu dacă-i bucurie sau povară. Uite, zilele astea... Dacă stau să mă gândesc, totul s'a iscat dintr'un fleac. La noi în atelier a venit inginerul-şef, a stat de vorbă cu meşterul, dar pe mine m'a privit ca pe-un dulap. A făcut ochii mici, fără nicio expresie, de parcă în faţa lui ar fi fost un gol. Dar eu şi la muncă sunt bine îmbrăcat. Meşterul mi-a poruncit în faţa lui să strunjesc ceva. Şi m'am înfuriat! Le-am trântit-o!... Am lucrat aşa că-ţi venea să scuipi. Iată bucuria muncii! Meşterul îmi luă piesa din mână, o cântări în palmă, zâmbi şi-mi spuse încet, la o parte: „Ce-i cu tine, Mişca, te-ai ţâcnit?" Mi-am dat seama că m'a înţeles. Iar cu voce tare spuse: „Bine, Mihail, treci la locul dumitale, totul e în regulă". Grozav e meşterul ăsta; un Şaliapin în meseria lui. Să vedeţi ce mi s'a întâmplat cu el: lucram tot la o strunjire; făcusem o piesă de ţi-era

mai mare dragul şi mă gândeam: „Asta-i artă!" Mă bucuram şi mă gândeam: „Ai nişte mâini de aur, Mişca, de aur. Orice ai face, mai bine ca aşa n'ai să poţi lucra." Mă duc cu piesa la meşter. El se uită la ea şi-mi spune: „Cine a făcut asta? Cu toporul ai lucrat-o, ce dracu'? Muncitori de două parale ce sunteţi". Are el vorba asta: „De două parale". „Nu ţi-e capul acasă! Ia dă-mi încoace, zice el, să-ţi arăt eu cum se lucrează!" Şi îmi arată! Am rămas cu gura căscată. Ei drăcie! Ce cap! Ce mâini! Ce ochi! „Eşti zău ca un Şaliapin", i-am spus. Iar el râdea: „Şi de ce nu? Cu ce sunt mai prejos de Şaliapin?" Se mândreşte grozav cu meşteşugul lui. In afara meseriei lui poţi să nu-l iei în seamă, ba chiar să-l şi jigneşti. Râde pe sub mustaţă, ca şi când ar vrea să spună: „Flecăreşte, flecăreşte, dar ai să vezi cum am să te mai fac de ruşine la lucru". Dar dacă te atingi de el în ce priveşte munca, fierbe ca apa clocotită, aruncă tot şi pleacă. Desigur că noi nu suntem de talia lui, nu suntem Şaliapin ca el, noi avem mai puţină mulţumire în muncă.

— Se pare că n'am avut succes, Pavel! — spuse Clavdia după ce plecă Mihail. Acum e rândul dumitale să-l atragi pe Sviazchin.

Primul lucru pe care-l văzui când mi se deschise uşa locuinţei lui Sviazchin, fură cuferele şi preşurile. Tot coridorul era înţesat de cufere bătute cu tinichea şi acoperit de preşuri, cu cele mai pestriţe desene, probabil lucrate în casă. Efim Ivanovici mă sărută. Cum mă văzu Avdotia Stepanova, soţia lui Efim Ivanovici, începu să plângă:

— Ai venit scumpul meu, ai venit... Iar băieţelul meu, Vitenca, mângâierea mea...

— Ei ajunge, Duniaşa, — o întrerupse Sviazchin.

— ...zace în ţărâna rece. In mormânt e luminiţa mea, mângâierea mea!

— Ne-au spus că Victor a murit de un fel de anemie... Nu ştiu ce fel de globule n'avea în sânge... Ajunsese în anul trei la Medicină... Ar fi fost doctor... Nu bea, nu fuma...

— Şi nu semăna cu taică-său...

— Da, nu-mi semăna... Nu se ocupa cu politica... Se cufundase în știință...

— Și nu l-am putut păzi. Am rămas acum, nenorociții de noi, Efim și cu mine, bătrâni și singuri...

— Nu ne mai trebue acum absolut nimic, mie și Avdotiei Stepanova... Și nimic nu mai are vreun preț pentru noi...

Mă așezară la masă. Era într'o duminică. Avdotia Stepanova așternu o față de masă gălbuie, lucrată de ea, întinse niște șervețele brodate, lucrate tot de ea, și puse în dreptul fiecăruia sub tacâm, câte un cerculeț de mușama. Efim Ivanovici aduse un mic samovar de aramă, vechi și puțin cam strâmb, în care clocotea apă. Totul era modest, curățel, respirând o atmosferă de nemărginită onestitate. Intr'un colț, lângă fereastră, era o masă de scris și deasupra ei o policioară cu cărți. Privii titlurile de pe cotoarele cărților: despre mișcarea sindicală din Anglia, despre cooperația din Belgia, despre problema agrară în Danemarca, despre revoluția din 1848 în Franța. Și nicio carte despre Rusia! Nicio carte despre problemele actuale!

Toate lucrurile astea mi-erau atât de cunoscute; ele mi-aminteau atât de mult de primele mele discuții cu Efim Ivanovici, din zilele în care conducea cercul nostru marxist pe vremea când eram elev. Parcă nimic nu se schimbase în viața lui Efim Ivanovici. Iar deasupra cărților, pe perete, erau prinse cu pioneze două fotografii: August Bebel și G. V. Plehanov, așezate în formă de evantai, unite jos cu o pioneză și depărtate mai sus.

— Te uiți la fotografii și la cărți? De câte ori nu l-am spus lui Efim Ivanovici: „Ia-le de-acolo. Nu e timpul acum să le pui la vedere." Dar el, nu: „Eu le fac în ciudă, zice el. N'au decât să le vadă. Sunt gata, zice, să-mi dau viața și acum pentru credința mea din tinerețe."

— Ei, ei, ți-ai dat drumul la gură! Intr'adevăr: de cine și de ce să mă tem? Nu-mi pasă de niciunul din diavolii ăștia, de niciunul din ticăloșii ăștia. Toată viața din jur au schilodit-o, ticăloșii... Mănâncă, Pa-

vel, din piroștile astea făcute pentru duminică... Sunt cu pește... Foarte gustoase.

In anii ce trecuseră de când făcusem cunoștință cu el, Efim Ivanovici nu se schimbase deloc. Doar că încărunțise. Cu aceeași pieptănătură linsă, cu aceeași cărare într'o parte; din buzunarul de sus al hainei i se vedea pieptenele, tot ca pe vremuri. Aceeași bărbuță tușinată cu grijă, aceiași ochelari cu ramă grosolană, aceiași obraji rumeni, plini de prospețime, bine spălați, aceeași scurtă „ungurească" și care nu se închide niciodată, iar pe dedesubt, strânsă cu o curea lată de piele, o cămașă de satin negru, cu guler înalt, drept, și o cravată neagră. Această îmbrăcăminte era obișnuită, în preajma lui 1905, la zețarii cu idei înaintate, din Moscova.

Nu îndrăznii să deschid dela început vorba despre munca noastră din raion. Pretextul mi-l servi Avdotia Stepanova:

— Crezi că a îmbătrânit Efim Ivanovici al nostru? Da de unde! Tot așa de iute și de neînduplecat.

— Duniașa spune mai bine: tot așa de principial!, — o corectă Sviazchin pe nevastă-sa.

— Treizeci de ani a muncit într'un loc și deodată a plecat. Patronul umblă acum după el, îi face plecăciuni, îl cheamă înapoi, dar Efim Ivanovici s'a încăpățânat și nu vrea.

— E o chestie principială, Pavel. Am discutat cu patronul și cu directorul tipografiei, ca delegat al muncitorilor. Iar patronul mă ia așa, ca pe un prieten, mă tutuește; directorul mă prinde de mijloc: „Noi, zice el, o să ne înțelegem cu Efim Ivanovici". I-am pus atunci pe fiecare la locul lui și le-am tăiat nasul, să se 'nvețe altădată să respecte persoana unui delegat al muncitorilor și să nu mai umble cu familiarisme. Și m'am certat cu ei. Le-am pretins să-mi ceară scuze. N'au vrut? — am plecat. Acum își cer scuze, dar n'am să mai cedez eu. Pentru ei e o învățătură de minte, iar pentru tovarășii noștri un exemplu din care să învețe.

— Poate să caute patronul mult și bine un altul ca Efim Ivanovici! Paginator ca el nu se mai află în

toată Moscova şi salariu ca al lui nu primea niciunul în Moscova, — se băgă în vorbă Avdotia Stepanovna.

Il lăudai pe Efim Ivanovici şi adusei vorba despre treburile noastre curente. El căzu pe gânduri. Avdotia Stepanovna înţelese că trebue să tacă şi rămase aşa fără să scoată un cuvânt, dar fără să-şi ia ochii dela soţul ei. In sfârşit, Efim Ivanovici spuse oftând din greu:

— Am să vin la şedinţa voastră. Iar după aia o să vedem. Spune-i însă lui Vaniuşia Drozdov — mi se pare că şi voi îi ziceţi acum Sunduc? — să pună problemele cum trebue. Noi o să judecăm după fapte, nu după vorbe.

Inainte de a pleca, Avdotia Stepanovna începu să scotocească într'un scrin. Efim Ivanovici se burzului la ea:

— Iar umbli la scrin! Iar o să'ncepi să boceşti!

Avdotia Stepanovna scoase o fotografie a lui Victor şi mi-o întinse în tăcere, nefiind în stare să mai spună ceva din pricina lacrimilor. Efim Ivanovici era şi el mişcat.

— Era frumos şi deştept. Uite, Pavel, tu eşti pentru mine ca un fiu sufletesc. Cel puţin îmi eşti fin. Iar de iubit, te iubim ca pe copilul nostru. Dă-mi voie să-ţi dau fotografia lui Vitea. Eşti de acord, Avdotia Stepanovna?

Efim Ivanovici scrise pe dosul fotografiei: „Cu durere pentru pierderea scumpului lor fiu, cu speranţă şi bucurie pentru fiul lor sufletesc, dela bătrânii Sviazchin, care te iubesc ca pe copilul lor drag."

Avdotia Stepanovna spuse cu tristeţe în glas:

— O să-ţi purtăm de grije acum ca fiului nostru. Vino mai des pe la noi şi nu te sfii dacă ai nevoie de câte ceva.

Il rugai pe Efim Ivanovici să-mi găsească o muncă în legătură cu literatura, ca să mai câştig ceva. Ca vechi zetar, el avea legături cu oamenii de pe la reviste şi edituri. Doream să scutesc organizaţia de Partid de obligaţia de-a mă întreţine. In actuala situaţie cele douăsprezece ruble pe care le primeam prin Sunduc erau bani grei pentru comitet.

Efim Ivanovici întrebă:

— Dar limba franceză o cunoşti? E un grup de tovarăşi care traduce o lucrare voluminoasă a lui Jaurès despre revoluţia franceză; se dă fiecăruia câte o coală de autor. Am să le vorbesc despre tine.

In tindă, lângă uşă, Efim Ivanovici mă îmbrăţişă, şi mă sărută, iar Avdotia Stepanovna mă binecuvântă.

6

Sosi în sfârşit şi ziua în care trebuia să aibă loc consfătuirea noastră şi pe care o aşteptam cu atâta îngrijorare.

Alergătura începu încă de dimineaţă. A trebuit să trec pe la depozitul de cărţi al editurii „Viatca", aşezat într'un demisol întunecos de pe strada Tverscaia — adresă pe care mi-o trimisese în ajun Efim Ivanovici. Acolo mi se dădu să traduc din limba franceză un fragment din „Convenţiunea" lui Jaurès. Se plăteau zece ruble de coală de autor şi mi se dădu un avans de trei ruble.

Spre seară, închizându-mă în toaleta unei cârciumi de mâna a treia, îmi scotocii cu grijă toate buzunarele şi distrusei fituicile şi însemnările ce puteau da o cât de vagă indicaţie asupra muncii mele de ilegalist.

Când ieşii din cârciumă, clopotele băteau de vecernie. Era sâmbătă. Femei bătrâne şi tinere se îndreptau în grabă spre biserică. In faţa intrării bisericii lui Climent de pe Piatnitcaia, se buluciseră cerşetori şi băieţandri. Peste drum, lângă porţile circumscripţiei de poliţie, domnea deasemenea o vie însufleţire: în fiece clipă gardienii, sau portarii, aduceau beţivi pe jos sau cu trăsurile.

O cotii după colţ şi intrai într'o ulicioară, îndreptându-mă spre Malaia Tatarscaia. Mă apropiai de adresa la care trebuia să intru — o căsuţă de lemn, fără etaj — aşezată pe o temelie înaltă de piatră, o privii de pe trotoarul celălalt. Prezenţa a trei bărbaţi

mă cam neliniști. Unul ședea pe o băncuță de lângă portița casei de alături; alți doi se plimbau prin apropiere, fiecare în altă direcție.

Ne dăduseră oare de urmă? In orice caz, nu puteam da înapoi. Trebuia să intru în casă și să anunț primejdia.

Intrarea în casă era prin curte.

Imi deschise stăpâna casei, Stepanida Amvrosievna. Ii spusei parola.

Sunduc și Clavdia sosiseră deja.

— Am venit primii, așa cum e și firesc pentru noi, — spuse Sunduc.

Le povestii despre oamenii care dădeau târcoale casei. Clavdia se neliniști:

— Trebuie să ne împrăștiem. Vezi, Sunduc! Ți-am spus eu! Și eu i-am observat pe agenții ăștia în apropierea casei.

Sunduc râse:

— Dacă ar fi agenți, n'ar sta așa la vedere pe lângă casă. A, să nu uit, Pavel! Treci mâine pe la sediul organizației orășenești și ia un exemplar din „Instrucțiuni pentru agenții de urmărire din ohrana Moscovei". Am izbutit să facem rost de un exemplar și să-l multiplicăm. Nu-i rău ca tovarășii noștri să-l studieze în amănunt, pentru autoapărare.

Mihail și Vasili veniți după mine, ne informară că indivizii aceia misterioși și singuratici tot mai dau târcoale casei. Clavdia începu să vorbească de amânarea ședinței.

— S'a întâmplat măcar o singură dată în ultimii doi ani, — spuse Sunduc — ca vreo ședință a comitetului raional să se desfășoare în liniște până la sfârșit și ca agenții să nu ne urmărească?...

Stepanida Amvrosievna interveni și ea:

— E mai mult de un an de când se întrunește sâmbăta la mine comitetul. Și, să nu fie de deochi, niciodată nu s'a întâmplat nicio nenorocire.

Mi se părea că Clavdia e neliniștită din cauza mea și acest lucru nu-mi făcea plăcere. O privii în timp

ce vorbea Sunduc şi ea parcă-mi ghici gândurile. Nu-i mai replică nimic lui Sunduc.

Sosi Timofei, cel la care ascunsesem cu Clavdia armele şi cu ai cărui copii mă împrietenisem. Veni şi Efim Ivanovici, veni apoi reprezentantul grupului de lectori de pe lângă comitetul din Moscova. In sfârşit veni un muncitor, un vechi ilegalist din subraionul meu. Ne strânsesem deja nouă oameni. Sunduc întrebă:

— Să ne împrăştiem, tovarăşi, sau nu? Sunt între noi unii care se tem că am fost filaţi.

Se auziră proteste:

— N'o să ne mai putem întruni niciodată ca acum.

Sunduc puse chestiunea la vot. Majoritatea hotărî să nu ne împrăştiem.

Stepanida Amvrosievna ne aşează pe toţi în jurul unei mese lungi, ca pentru ceai. Mătuşa ei, o bătrânică sdravănă, strigă din bucătărie:

— Stepaşa, chiamă pe unul din bărbaţi să ia samovăraşul.

Sunduc aşează samovarul la un capăt al mesei. Stepanida Amvrosievna turnă ceai fiecăruia şi ne îmbie să nu dispreţuim prăjitura făcută de ea.

Sunduc mă trase într'un colţ şi-mi şopti:

— Am făcut socoteala: tu, Clavdia, Timofei şi cu mine — numai patru din nouă sunt siguri. Mişca, Vasili şi tovarăşul din grupul de lectori o pot lua spre stânga, iar Sviazchin poate înclina spre dreapta. Cum se prezintă Veteranul tău din 1905?

— Cam şovăe; e aproape de stângişti.

— Ei, poftim de construeşte cu asemenea oameni! Refă şi consolidează! Parcă ai fi într'o mlaştină, fiecare moviliţă trebue s'o încerci ca să nu te înghită mâlul. Iar pe vremuri toţi erau ca nişte şoimi, unul mai aprig decât celălalt. Doar şase din nouă sunt proletari get-beget! Dar n'ai ce-i face...

Sunduc îşi frecă mâinile, se depărtă de mine, se aşeză la masă şi-şi începu raportul.

Clinchetul linguriţelor de ceai se potoli. Stepanida Amvrosievna atingea uşor de tot capacul ceainicului, întrebând numai din ochi când pe unul când pe altul:

Să-ţi torn sau să nu-ţi torn? Sgomotul samovarului încetase.

— Am să vorbesc concis. Iată care e lucrul principal: să luptăm pentru vechile noastre ţeluri revoluţionare şi să întărim Partidul, să-l menţinem „aşa cum s'a format în epoca revoluţionară". Intocmai aşa stă scris în rezoluţia conferinţei din întreaga Rusie a Partidului, din Decembrie 1908.

Vasili spuse tare:

— Bine!

Aruncai o privire spre Efim Ivanovici. Luase un aer indiferent. La el, asta însemna întotdeauna că nu-l aprobă pe orator. Sunduc continuă:

— Să schiţăm acum un plan al activităţii pe care trebue s'o depunem în raion. Care-i lucrul principal? Duşmanii caută să înmormânteze Partidul. Să luăm, de pildă, Moscova. In primul rând, la tribunalul din Moscova se înscenează un mare proces câtorva zeci de membri ai organizaţiei noastre de aici; în al doilea rând, aici la Moscova, a apărut o culegere josnică şi ticăloasă, „Vehi" [1]) în care vârfurile intelectualităţii reneagă revoluţia şi poporul, pentrucă acesta este revoluţionar. Cei slabi şi şovăelnici fug de noi. Dar noi existăm şi vom lupta, vom învinge. Trebue să învăţăm să-i educăm pe oameni cu calm, cu sânge rece, cu răbdare, cu perseverenţă şi să ne întărim statele majore. Asta-i esenţialul. Intr'un viitor apropiat ne vom putea spune cuvântul în chestiuni importante dela o tribună legală, deschisă la Moscova: va avea loc o consfătuire legală a medicilor din fabrici şi uzine şi a reprezentanţilor industriei, asupra problemelor legate de condiţiile de trai ale muncitorilor. La această consfătuire va fi admisă o delegaţie de muncitori. Înţelegeţi?

De data asta, Efim Ivanovici se mişcă aprobator. Iar Vasili dădu din mână decepţionat şi desaprobator.

— La această consfătuire pe întreaga Rusie, — urmă Sunduc, — delegaţia muncitorească îşi va spune

---

1) *Vehi* — jaloane. (N. trad.)

cuvântul. Insă suntem noi oare pregătiţi pentru asta? Delegaţia trebue să fie creată, trebue să fie aleasă. Toţi muncitorii trebue să ştie pentru ce o trimetem. Iată de ce trebue să facem să renască organizaţia de Partid. Suntem însă urmăriţi, încolţiţi. Urmărirea e atât de tenace, încât nu putem pătrunde în întreprinderi. Nu putem sta de vorbă cu muncitorii, n'avem unde să ne întrunim. Principalul e să facem imediat o cotitură, să alungăm descurajarea, să trezim pe oamenii noştri. Propun să organizăm meetinguri de protest împotriva judecării tovarăşilor noştri.

Efim Ivanovici întrebă calm:

— Unde să le organizaţi? In lună?

Sunduc râse.

— Zău, nu în lună, ci la porţile fabricilor: câte un meeting-fulger, de două minute. Două minute!

Efim Ivanovici întrebă:

— Şi ce-o să aveţi timp să spuneţi?

— O să spunem că revoluţia trăeşte, că Partidul trăeşte şi o să-i chemăm pe toţi să lupte în rândurile noastre, pentru satisfacerea deplină a revendicărilor noastre.

— Să presupunem că vom avea timp în două minute! Dar cine va pregăti meetingurile astea? — se amestecă din nou Efim Ivanovici.

— Ei, măcar un muncitor, care să fie de-al nostru, vom găsi noi în marea majoritate a întreprinderilor Principalul e ca până la un moment dat el să tacă şi să anunţe doar pe cei mai de încredere, iar cu un sfert de oră înainte de terminarea lucrului să dea sfoară printre oamenii cinstiţi, spunându-le: opriţi-vă pentru un minut la poartă, când ieşiţi din uzină, se zice că o să vină un vorbitor, ca în 1905. In felul ăsta o să se facă mobilizarea tuturor celor care ne mai ţin minte — şi care cinstesc anul 1905. Iar ceilalţi o să se oprească la poartă din curiozitate. Pentru asta e nevoie de cuvinte scurte, înflăcărate, care să se întipărească în mintea tuturor, să-i sgudue pe toţi, să fie ţinute minte de toţi. Iar a doua zi după meetinguri, noi o să ne punem pe lucru, o să refacem în uzine organizaţiile, oricât de mici ar fi ele. O altă

sarcină a noastră este convocarea delegaţilor din partea organizaţiilor de Partid ale uzinelor, la conferinţa raională, pentru a alege la această conferinţă un comitet de raion, ferm şi cu autoritate. Dar ţineţi minte, tovarăşi, că aceste cuvântări nu înseamnă un pas spre insurecţie. Meetingurile noastre fulger sunt o metodă de muncă organizatorică de întărire a aparatului nostru ilegal, pentruca prin el să putem mai uşor influenţa munca legală, îndrumând-o aşa cum o cer interesele noastre. Deaceea, tovarăşi, se recomandă cu cea mai mare severitate să evităm la meetinguri ciocnirile armate cu poliţia. Şi cu asta am terminat, tovarăşi. Iată, astea-s problemele pe care trebue să le rezolvăm acum.

— Mă simţii bine, uşurat, după ce-l ascultai pe Sunduc. Eram gata să mă ridic în clipa aceea — fiindcă mi se părea de prisos orice vorbă — şi să merg să acţionez aşa cum spusese el: totul era atât de clar şi de necesar, încât mi se părea că nici nu putea fi altfel.

Mă uitai la ceilalţi. Toţi stăteau pe gânduri. Unii priveau stăruitor faţa de masă, cu ochii aţintiţi asupra unui singur punct, alţii amestecau sârguincios cu linguriţa zahărul din pahar, iar alţii îşi examinau câte o pată mică pe mânecă. Nimeni nu se uita în ochii celorlalţi. Se vedea că fiecare se simţea ca pe o muchie de cuţit, îşi fixa, îşi stabilea, punctul de sprijin, se întreba pe sine însuşi şi chibzuia ce ar fi mai bine, mai sigur pentru desfăşurarea muncii.

Stepanida Amvrosievna era agitată, şi atentă, ca o pasăre speriată, gata să-şi ia sborul. Ochii ei ne examinau rând pe rând pe fiecare, ca şi când ar fi căutat un răspuns, ca şi când ar fi vrut să strige: „Ce e cu voi, desfăceţi-vă aripile mai degrabă, luaţi-vă sborul şi porniţi-o mai repede! Ce mai zăboviţi?"

— Mai toarnă-mi un ceai, Stepanida Amvrosievna, — ceru Efim Ivanovici. Discursul lui Sunduc mi-a uscat gâtul.

Efim Ivanovici îşi scoase ochelarii, îi şterse fără grabă, şi-i puse din nou şi luă paharul din mâna gazdei. Mi se păru că mâinile Stepanidei tremurau; era

curioasă din cale afară să vadă ce-o să se mai întâmple. Ea credea în fiecare din noi şi se vedea că împărtăşea frământările fiecăruia.

Efim Ivanovici începu să vorbească îngândurat şi domol, cu blândeţe şi dragoste faţă de toţi, dar mai ales faţă de Sunduc.

Judecând după tonul şi atitudinea lui Efim Ivanovici, ai fi zis că nu avea intenţia să convingă pe cineva, că nici nu simţea nevoia acestui lucru, că se mulţumea doar să ne explice tuturor, fiind sigur că noi o să înţelegem şi că, după ce vom fi înţeles, ne vom convinge singuri — principalul era să înţelegem.

— Cum putem să anunţăm şi să pregătim oamenii, de vreme ce aproape că nu avem acces în întreprinderi? Cum să faci ca oratorul să nu fie prins imediat de gardianul care stă de pază lângă poarta fabricii? Cum poţi opri la poartă o mare massă de oameni? Ce poţi să spui în două-trei minute? Şi cum vor putea asculta oamenii cu atenţie argumentele oratorului, când gardianul va da alarma, când imediat din toate ungherele vor ieşi spionii, când fiecare muncitor va întoarce mereu capul înapoi, aşteptându-se ca la fluieratul sergentului să apară cazaci călări cu harapnice în mâini, şi când prin mulţime se va şuşoti că dela birou se telefonează la ohrană. Şi cum să te retragi după aceea? Cum să te împrăştii sub ochii poliţiei? Cum să-l salvezi pe orator? Păi, asta, tovarăşi, înseamnă să ne provocăm singuri un dezastru total.

Efim Ivanovici ne înfăţişă cu exactitate cum se va desfăşura şi cum se va termina totul. Trăsături bine prinse, amănunte, lucruri reale, luate din viaţă, cuvinte simple — totul se contopea viu într'un argument convingător. Ce bun simţ elementar, clar, calm, sigur de sine, convingător!

Atmosfera de încordată atenţie deveni şi mai întunecată.

— Fiindcă acum, — continuă Efim Ivanovici, — nu rezolvăm fiecare în mod individual probleme abstracte. Suntem ca pe un câmp de luptă, în prima li-

nie de foc; undeva, în apropierea noastră, se află dușmanul și orice manevră a noastră poate fi observată și folosită de el. Acum, noi ne retragem pe un câmp deschis, în vreme ce dușmanul a ocupat colinele dominante. Noi ne retragem sub gloanțe, în grupuri răslețe sau câte unul, folosind orice adăpost, orice scobitură, gropiță, șănțuleț, tufiș, piatră sau buștean. Și iată că ni se spune că trebue să ne ridicăm, să ne sculăm în picioare și să alergăm sub foc dela un adăpost la altul. Trebue să se țină seama de totul; totul trebue să fie cumpănit și analizat.

Efim Ivanovici făcu o pauză și ne privi pe toți în tăcere. Era neîndoielnic că reușise să-și captiveze auditoriul. Și atunci dădu lovitura:

— Nu cumva, Sunduc, propunerea aceasta ți-a fost sugerată de vreun ticălos de provocator? In vremuri ca acestea pe care le trăim, tovarăși, trebue să ne gândim și la o astfel de posibilitate.

Cuvintele acestea răsunară de parcă ar fi plesnit cineva din bici. Mă năpădi o durere vie. Mi se părea că suntem împinși spre o prăpastie, a desnădejdei, a neîncrederii și a suspiciunii. Efim Ivanovici ghici toate acestea și se grăbi să explice:

— Trebue să înțelegeți că s'ar putea să pară așa în mod obiectiv, nicidecum că Sunduc ar fi făcut-o dinadins, cu bună știință.

In acest timp, Sunduc, aplecat spre Stepanida, examina împreună cu ea suportul de argint al unui pahar, pe care-l primise numai el, spre deosebire de ceilalți.

— Dă-i drumul, Sviazchin! — spuse el, încetând o clipă să examineze suportul. — Fără scuze; nu te sfii! Clavdia se roși până în albul ochilor, probabil din cauza jignirii aduse lui Sunduc, și spuse cu o voce surdă, abia auzită:

— Dar înainte cum era, tovarășe Sviazchin? Se făceau doară meetinguri-fulger pe la porți.

— Când?

— Și acum un an!

— Ei, e un an de-atunci! Dar epoca, epoca e alta:

e o epocă de reacţiune! — spuse pe un ton parcă triumfător Efim Ivanovici.

— Şi ce propui în schimb? — întrebă veteranul anului 1905.

Efim Ivanovici avea gata pregătite şabloane din ziare menşevice:

— In momentul de faţă tendinţa istorică este de aşa natură încât — ţinând seama de tranzacţia încheiată între burghezie şi ţarism — clasa muncitoare este forţată istoriceşte să-şi apere, în limitele noului regim, în primul rând dreptul de asociere, adică dreptul de a se uni în sindicate, şi aşa mai departe. Deaceea, tendinţa spontană, de neînvins, a maselor de multe milioane, trebue să se manifeste sub forma unei culegeri de semnături pe petiţii, care să apere dreptul muncitorilor de a se uni.

Veteranul întrebă:

— Ce-i aceea petiţie?

Efim Ivanovici ezită o clipă, dar aducându-şi probabil aminte de cărticelele de pe policioara lui de-acasă, răspunse:

— Istoria Angliei şi a altor ţări parlamentare cunoaşte exemple...

Il întrerupsei şi-i explicai veteranului cu voce tare:

— Petiţie înseamnă cerere.

— Inseamnă, Efim, că ne propui să înaintăm cereri? — Şi veteranul adăugă, fără să mai aştepte răspunsul: — Argumentele îţi sunt curajoase, dar otrăvite, iar propunerile — laşe.

Efim Ivanovici nu se supără pe veteran. El se întoarse spre Sunduc şi-l rugă:

— Povesteşte-i, Drozdov, ce laş sunt eu şi cum am mers noi prin ploaia de gloanţe în anul 1905.

Sunduc se grăbi „să-l susţină" pe Efim Ivanovici:

— Intr'adevăr, Efim Ivanovici nu s'a temut nici de gloanţe, nici de harapnice, nici de închisori.

— Şi nici de patroni, — adăugă Sviazchin.

Sunduc confirmă:

— Nu s'a temut nici de patroni, Efim Ivanovici al nostru s'a temut totdeauna numai de ideile lui men-

şevice, sub influenţa cărora a fost mereu. Tocmai acestea, iar nu laşitatea lui personală, îl făceau să se teamă de patroni şi de jandarmi.

După Efim Ivanovici vorbi Vasili. El vroia să exprime totul dintr'odată: şi jignirea personală pe care o suferise prin faptul că-i fuseseră luate armele, şi indignarea pentru tactica propusă de Sunduc. Vorbea grăbit, se înfierbânta, se enerva, se întrerupea singur.

— Sunduc ne roagă: „Numai să nu trageţi, numai să nu vă luaţi, doamne fereşte, la trântă cu poliţia; fiţi politicoşi!" Legalismul vă mănâncă! Meetingurile la porţi, sub nasul poliţiei — asta e bine! Ei, să zicem că o să stârnim zarvă. Dar pentru ce? Ca să ne arătăm — vedeţi dumneavoastră — politeţea şi ca să ne pregătim mai bine pentru congresul legal, adică pentru o moşmoleală de purici, ca să participăm la conferinţa medicilor de fabrici şi uzine. Asta'nseamnă, cum s'ar zice, să promiţi o încăierare sângeroasă şi să sfârşeşti prin a înghiţi un scatiu. Unde ne sunt principiile? Unde ne este atitudinea intransigentă? Unde ne e revoluţionarismul, vă întreb? Unde ne e entuziasmul, unde ne e necruţătorul nostru avânt de luptă, unde?...

Timofei îl întrerupse pe Vasili:

— Ajunge, nu mai ţipa de pomană. Cu ţipetele n'ai să faci nimic. O să facem cum a spus Sunduc. Noi avem încredere în el.

La cuvintele lui Timofei, Sviazchin făcu un gest tragic, nenatural:

— Aşadar noi nu avem nimic în cap şi facem cum porunceşte Sunduc?

— Ascultă, Efim! De ce eşti mereu gata de harţă ca un cocoş? Că tu, multe mai ai în capul tău! Ai alergat pe la dascălii tăi să le ceri părerea. După părerea noastră, e limpede că n'are niciun rost să ne băgăm în gura lupului, dar nici cu mâinile în sân n'are niciun rost să stăm. Acestea fiind zise, puteţi socoti că am pronunţat un discurs.

— Daţi-mi voie să spun şi eu câteva cuvinte, —

rosti tovarășul din grupul de lectori, trezindu-se din nemișcare.

El analiză, nu fără înflăcărare, „avantagiile și desavantagiile tuturor părerilor expuse aici". Când ajunse însă la concluzii, fie că obosise, fie că nu găsi în el preferință pentru vreuna din păreri, deveni indiferent și-și încheie cuvântarea în nepăsarea generală, având totuși conștiința datoriei împlinite.

După discursul lui, mulți se uitară la ceas, ca și când ar fi fost înțeleși. Sviazchin spuse:

— Trebue să mă duc undeva pentru o treabă și nu pot întârzia nicio clipă. Sunt nevoit să plec. Dacă veți vota, socotiți că sunt împotriva propunerii lui Sunduc.

— Dar Mișa ce părere are?

Se vede că Mișa stătea la îndoială:

— Tu, Vasili, parcă citești versuri. Asta n'are niciun rost. Iar Sviazchin e ca un diacon care citește psalmi. După părerea mea, meetingurile la poartă sunt o treabă bună — vor trezi oamenii. Dar nu văd cum o să adâncim munca după aceea.

Sunduc îl întrerupse:

— După meetinguri va trebui să scoatem un manifest despre Partid. Nimeni n'o să-l poată scrie mai bine ca tine... Ție, Mișa, o să-ți încredințăm sarcina asta... Și în felul ăsta ai să adâncești munca...

Mișa se fâstâci.

— Dar n'am scris manifeste niciodată.

Tovarășul din grupul de lectori, spuse:

— In calitate de literat, mi s'a dat mie sarcina să scriu manifestul.

— Dar Mișa al nostru? — exclamă Sunduc. — Parcă el nu-i literat! Nu-i așa, Pavel, că Mișa al nostru e literat? Și literatul ăsta, fii sigur că știe cum să vorbească cu muncitorii. S'a hotărît: Mișa va scrie manifestul.

In Mihail bucuria izbucni ca o flacără. Se uită la mine și la Clavdia cu recunoștință și prietenească dragoste: „Voi i-ați spus lui Sunduc că eu scriu", vroia parcă să spună privirea lui.

Mihail se schimbase. Recunoaşterea publică a talentului lui de scriitor era pentru el o fericire nouă.

— Am găsit pentru Mişa exact ce-i trebue, — şopti Sunduc.

Acum era rândul meu să vorbesc.

Sunduc mă îmbărbătă:

— Zi-i, Pavluşa, zi-i din inimă.

Veteranul anului 1905 mormăi:

— Vorbim cam mult. Trebuia să încheiem după ce a vorbit Timofei. El a spus totul: Să nu ne băgăm în gura lupului, dar nici cu mâinile în sân să nu stăm.

Vroiam să rezum la început argumentele duşmanilor noştri de dreapta şi de stânga, reţinând ce aveau ele mai convingător şi mai viguros în logica lor, şi eliminând toate amănuntele, ca să se vadă că noi înţelegem perfect toate izvoarele părerilor lor, pentru ca apoi să le examinez din afară argumentele, ridicându-mă deasupra lor şi măturându-le ca pe nişte vechituri inutile. Dar deabia apucai să pronunţ primele cuvinte că se auzi soneria. Gazda se îngrijoră:

— La mine n'are cine veni sâmbăta; am spus să nu mă caute nimeni, zicând că mă duc la biserică, la vecernie. Ce să fac acum? Spuneţi-mi, dragii mei!

Sunduc ridică mâna:

— Tovarăşi, rămâneţi pe loc. Noi suntem oaspeţii Stepanidei Amvrosievna. Mâine doar e duminică. Iar dumneata, Stepaşa du-te fuga şi deschide, ca să nu le bată la ochi întârzierea.

Stepanida plecă. Sunduc spuse în şoaptă:

— Controlaţi, tovarăşi, să nu aveţi prin buzunare adrese, bileţele sau alte lucruri ilegale!

— Pavel, ai în sfârşit act de identitate? — mă întrebă Clavdia.

Stepanida Amvrosievna îl introduse... pe Efim Ivanovici.

— Tovarăşi, m'am întors să vă previn... Plecaţi mai repede. Pe stradă, aproape de casă sunt nişte oameni suspecţi.

— Dar tu de ce te-ai întors? O să te prindă, — spuse Sunduc.

— Dar altfel cum era să vă previn? Iar de-o să mă prindă o să fiu laolaltă cu voi. Dacă am intrat în horă, trebue să joc.

Se stabili să plecăm la intervale scurte, câte unul şi câte doi.

Sunduc hotărî ca primii să plece Vasili şi Mişa.

— Prima pereche iscodeşte. Voi amândoi sunteţi legali. Riscaţi mai puţin. Dacă vă arestează, înştiinţaţi-ne în vreun chip oarecare. De pildă, începeţi să cântaţi. Nu, nu, Stepanida, nu te uita prin perdeluţe în curte. Fă-te că nu te interesează nimic.

Timofei voi să iasă în prima pereche, dar Sunduc îl opri:

— Aşteaptă! O să se lămurească lucrurile după prima pereche. Tu ai copii.

Inainte de plecarea primei perechi, Sunduc propuse să votăm o hotărîre cu privire la raportul lui. Sunduc, Clavdia, Timofei şi cu mine votarăm în favoarea meetingurilor, acceptând pentru acestea scopurile expuse de Sunduc.

— Din nouă, patru sunt „pentru". Sunteţi în minoritate! — spuse Sviazchin triumfător.

— Ce? Numai patru? — întrebă Mişa, întorcându-se din antreu, în palton şi cu căciula în cap. — Atunci adăugaţi şi votul meu.

— Hai şi votul meu, — spuse veteranul revoluţiei din 1905.

Puţin jignit, trimisul grupului de lectori se abţinu.

— Iar eu sunt contra! Hotărît contra! Am fost şi rămân contra, — declară Sviazchin.

— Şi tu ce zici Vasili? — întrebă Sunduc.

Dar Vasili ajunsese în sală, în pragul uşii dela ieşire. Sunduc îl ajunse din urmă.

— Vă descurcaţi voi şi fără mine. Aveţi şi aşa şase voturi din nouă.

— Ai dreptate, — spuse Sunduc, — şase din nouă Inseamnă că s'a aprobat. Staţi, tovarăşi! Mâine, prin sediul conspirativ o să comunicăm cine, unde, la ce poartă va vorbi şi prin cine va ţine legătura cu uzina stabilită. In aceste zile, în fiecare dimineaţă, vor avea loc scurte întâlniri pentru a ţine permanent legătura.

Eu am să fiu vreo două ceasuri la sediul conspirativ şi fiecăruia i se va arăta când să vină la mine. Ultimul meu sfat este: treceţi peste cele mai grele piedici, numai să vă audă cât mai mulţi oameni. Pe cât suntem de precauţi totdeauna, pe atât vom risca nebuneşte în asemenea prilejuri: doar încercăm să pătrundem în mijlocul masselor! Deaceea orice risc e justificat! Riscaţi fără să ţineţi seama de nimic şi fără să vă cruţaţi! Cât mai multă îndrăzneală, tovarăşi!

Vasili se oprise lângă uşă şi-l asculta pe Sunduc, cu admiraţie, cel puţin aşa mi se păru mie. Sunduc observă aceasta şi-l întrebă:

— Vasia, tu n'ai votat cu noi. Dar ai să te supui disciplinei, nu?

— Ce mai întrebi? Sigur că am să mă supun.

— Ei, să vedem! Stai o clipă, nu deschide uşa! — Sunduc îl apucă pe Vasili de umeri şi-l îmbrăţişă. — Vasca, ţine minte ce-ţi spun: eşti un flăcău de treabă, dar ascultă vorba mea: vino-ţi în fire, lasă băutura, în primul rând, iar în al doilea...

Vasili îl întrerupse:

— Iar în al doilea rând, nu-mi face morală. Am şi eu cap. Rămâi cu bine.

— Prostule! Cu bine.

Sunduc hotărî ca în cea de a doua pereche să ies eu şi cu el.

— De vreme ce prima pereche, iscoada, a trecut pe cât se pare, cu bine, trebue să ne grăbim să facem să dispară cât mai repede cei ilegali: Pavel şi cu mine. Să ieşim împreună Pavel, iar apoi o să ne despărţim şi o să meargă fiecare singur.

Dar eu întârziam dinadins, pretextând că nu-mi găsesc căciula. Nu voiam s'o las pe Clavdia. Sunduc se supără din pricina zăbavei mele.

— Ai să pleci după aceea; o să ies împreună cu Sviazchin.

Sviazchin era lângă uşă. Se întoarse brusc, vrând parcă să spună ceva, dar nu-şi găsi cuvintele şi mă trase deodată de ureche, chipurile în semn de mângâiere.

Plecară apoi veteranul şi Timofei. Eu mă tot fă-

ceam că-mi caut căciula, pe care o ascunsesem în buzunar. Venea la rând reprezentantul grupului de lectori. Clavdia cerea să ies și eu odată cu el. dar eu insistam să meargă ea.

— Eu trebue să cobor ultima de pe corabie, — spuse Clavdia râzând.

Lectorul trebui să plece singur. Nu părea să fie prea necăjit din pricina aceasta.

Stăturăm puțin în sală, cu urechea la pândă. Afară era liniște; numai cerceveaua ferestrei scârțâia de ger. Clavdia și Stepanida Amvrosievna își țineau răsuflarea de emoție. Clavdia îmi spuse în șoaptă:

— Ei, acum ieșim și noi.

De lângă ușa din sală, unde ne aflam, auzirăm scările scârțâind: cineva urca în pridvor.

— Inapoi în odaie, — șoptii eu.

Ne întoarserăm și ne scoaserăm imediat paltoanele.

— Sper că ți-ai înregistrat actul de identitate? — mă întrebă Clavdia.

— Nu.

— N'ai găsit timp până acum? Să fi știut, Sunduc nu ți-ar fi dat voie să vii la consfătuirea noastră. Ia arată-mi ce act de identitate ai.

Scosei din buzunar și-i arătai actul meu fals.

Stepanida Amvrosievna se supără:

— Ia mai lăsați actul! Să ridicăm mai repede toate astea de pe masă și să lăsăm doar două cești ca și când numai noi două am băut ceai. Și pe Pavel o să-l ascundem.

Din sală se auziră bătăi în ușă.

— Unde-l băgăm pe Pavel?

— Pavel, ascunde-te, aici, sub măsuță!

— Sub care?

— Uite colea, sub măsuța asta acoperită cu o cuvertură de postav verde. Nimănui n'o să-i treacă prin cap.

Intr'adevăr nimeni nu putea bănui că unui om i-ar trece prin minte să se ascundă sub o măsuță atât de mică și de îngustă. Pe măsuță se afla, sub un clopot de sticlă, un grup înfățișând un ceas de bronz.

sprijinit din părți de un păstor și de o păstoriță de porțelan, alături de care se înălța un cal de bronz. Cuvertura atingea dușumeaua. Ridicai un colț al cuverturii, privii sub masă și-mi adusei aminte cum în copilărie îmi plăcea să mă ascund sub o masă, care, între saltar și colțuri, era plină de fire de păianjen. Când eram copil îmi plăcea să mă bag pe sub mese sau să mă cocoțez pe dulapuri și să rămân acolo, despărțit de restul lumii prin zăbrelușele de deasupra lor.

— Ascunde-te mai repede, Pavel, bătăile se întețesc.

Bineînțeles că trebuia să mă ascund cât mai repede, dar ceva din mine se împotrivea.

— N'am să mă bag sub masă.

De ce Pavel? Trebuie!

— Nu vreau!

— Faci mofturi ca un băiețaș, — spune Clavdia.

Mi se păru însă că era mulțumită de încăpățânarea mea, pe care nici eu n'o înțelegeam.

— Păi, dumnealui e chiar un băiețaș, — confirmă Stepanida Amvrosievna — și i se pare că nu-i frumos ca un tânăr atât de curajos să se bage sub masă.

— Da de unde, nu de asta-i vorba. Mi se pare însă c'ar fi o prostie...

— Nu mai e timp de discuții. Ascunde-te.

Intrai în camera alăturată, dormitorul Stepanidei Amvrosievna, și mă ascunsei pur și simplu după ușă. Fie ce-o fi!

— De ce n'ați deschis imediat? — întrebă subcomisarul de poliție, intrând cu sergentul și cu un om în haine civile, probabil un agent.

— Mătușa noastră e bătrână și surdă, iar noi ne luaserăm cu vorba, bând ceaiul. Am un mosafir scump. Fina răposatei mele măicuțe, fiică de profesor. Ați auzit probabil de profesorul Seliverstov?

— Unde sunt oamenii?

— Oamenii de serviciu? Nu avem niciun fel de oameni de serviciu, nu ținem slugi.

— Au ieşit dela voi nişte oameni.

— Poate să fi ieşit. Dar nu dela noi. Deasupra noastră, la mezanin, locuesc nişte chiriaşi — două familii — şi totdeauna vine lume multă pe la ei.

Agentul şi sergentul stăteau lângă uşă. Subcomisarul porunci:

— Cercetaţi toate încăperile şi scara de serviciu!

Iar el aruncă o privire în dormitorul Stepanidei Amvrosievna şi dădu acolo... nu, nu de mine — ci de o linişte desăvârşită.

Toate lucrurile încremeniseră parcă aşa cum fuseseră lăsate cu veacuri în urmă. Nu se auzea nimic — numai fitilul candelei din faţa icoanei sfârâia puţin. Stăteam nemişcat. Subcomisarul se întoarse imediat înapoi în sufragerie. In clipa următoare, fără să ştiu de ce, simţii că se petrecuse ceva îngrijorător. Auzii deodată glasul calm, reţinut al Clavdiei:

— Nu doriţi să gustaţi o piroşcă de casă?

Ce i-a venit? Asta înseamnă a sări peste cal; e o exagerare periculoasă. O auzii cum mută tava.

— Domnişoară, te rog să-mi spui numele; pronumele şi numele tatălui dumitale. Ce căutai aici? Cu ce scop ai venit? Unde locueşti, te rog să-mi arăţi actele pe care le ai asupra dumitale, pentru a-ţi stabili identitatea.

Subcomisarul examină actele şi după câteva clipe de ezitare şi de chibzuire, spuse:

— Domnişoară Seliverstova, te rog să ne urmezi la circumscripţie; nu e departe de aici, pe Piatnitcaia, pentru control, nu va dura mai mult de zece minute. Iar pe dumneata, doamnă, — se adresă el Stepanidei Amvrosievna, — în calitate de proprietăreasă am să te amendez... ei... pentru... ei, o să vedem noi după aia... adică... trotuarul nu-i bine curăţat de zăpadă... Ai să primeşti mâine avizul.

Plecară, luând-o cu ei şi pe Clavdia. Inainte de a ieşi, ea întoarse capul şi ne zâmbi. Straşnică fată!

— Ce i-a venit să-l trateze cu piroşti? Doar subcomisarul era gata să plece. Ia spune-mi, ce-a fost, Stepanida Amvrosievna?

— Ah, Pavel, dacă ai fi văzut! Ne-am speriat așa de rău amândouă! Totul era cât p'aci să se ducă de râpă! Slavă domnului, Clavdinca a găsit la timp deslegarea. Ia ridică asta.

Ridicai tava. Sub ea se afla actul meu de identitate fals, aruncat de Clavdia în grabă pe masă și uitat acolo în momentul în care intrase subcomisarul cu tot alaiul după el.

— Am încremenit, când și-a aruncat privirea pe masă. Mă gândeam: o să vadă actul. Și atunci, îmi ziceam, ce-o să fie? O să se descopere totul, o să'nceapă percheziția. Dar Clavdiușa îi spuse subcomisarului: „Nu doriți o piroșcă?" Mă uit, ridică tava, i-o bagă sub nas, ca să nu se uite spre masă, apoi pune tava drept peste act și-l acoperă, de nu se mai vede. Ceilalți doi curcani se sgâiau și nu vedeau nimic. Uite cum s'a priceput Clavdinca s'o aducă din condei! Și acum, vrând-nevrând, trebue să rămâi până ce-or să plece toți și curtea n'o să mai fie supraveghiată. Așează-te la masă, să mai bem un ceai și poate c'o să vină și Clavdinca.

Tăceam înciudat ca orice om prins într'o capcană. Iar Stepanida Amvrosievna, împovărată de un noian de impresii, era mulțumită de tăcerea mea.

— V'am ascultat pe toți toată seara! Vă ascultam și mă înduioșam! Pentru mine e o sărbătoare să vă ascult. Mă uit la tovarășii dumitale și mă bucur. Ce oameni minunați. Eu, Pavel, sunt singură, văduvă. Toată viața am fost foarte nefericită. Am fost măritată cu un bătrân. Era un om murdar. Dela el am aflat toată ticăloșia vieții. N'am avut nicio bucurie în viață și, drept să-ți spun, nici nu-mi trebue. Așa mi-a devenit dragă viața aspră, modestă. Stau și împletesc dantele. Imi place tare mult să scornesc desene noi, mereu altele. Vin pe la mine femeile să învețe. Grozav de milă mi-e de femei. Pe bărbați însă nu-i iubesc, bineînțeles afară de tovarășii dumitale: sunt niște oameni fără pereche! V'am privit toată seara și parcă aș fi citit un roman cu viteji, cu dueluri, cu lupte și cavaleri, parcă prin fața mea, ar fi trecut luptătorii la asalt. Parcă-i vedeam cum înain-

tează şi cad într'un lac de sânge, dar înaintează mereu: spre metereze, sub ploaia de foc. După fiecare sâmbătă, două-trei nopţi nu pot să dorm şi vă văd pe toţi aevea ca nişte oameni plini de neastâmpăr, care năzuesc spre ceva şi nu pot sta locului. Imi place că sunteţi atât de năstrușnici...

— Adică straşnici, vrei să spui, Stepanida Amvrosievna?

— Nú, năstrușnici. Năstrușnici şi îndrăzneţi. Dar eu sunt o proastă. Eu, din conversaţiile voastre, toate le iau şi le înţeleg în felul meu. Nu prea pricep rostul lor şi despre ce e vorba. Dar sufletul oamenilor, pe oameni, năzuinţele fiecăruia, toate astea le ghicesc foarte bine. Iată de pildă, adineaori, Vania Drozdov — când vorbea despre meetinguri. N'am înţeles la ce folosesc, dar el vorbeşte despre ele cu atâta înţelepciune, cumpăneşte totul şi, ca şi Cozma Minin, arată îndrăzneţ cu mâna. A întins mâna şi a spus: „Mergeţi uite-aşa, într'acolo, drept înainte, cu mai multă îndrăzneală peste — cum îi zice în istorie? — Helicon sau parcă Rubicon". Şi pe toţi îi cunoaşte de parcă vede în ei. Le vede toate cu atâta sânge rece şi le ia pe toate aşa de domol, deşi înăuntrul lui clocoteşte! Dar el nu ascultă ceea ce-i înăuntru, ci priveşte cu îndrăzneală ceea ce-i înaintea lui, de aia nimic nu-i tulbură privirea limpede. Alţii ascultă ce-i frământă pe ei înăuntru, dorinţa ce se sbate în ei şi vor să facă aşa ca toate să fie după cum visează ei, nu după cum cere crudul adevăr şi după cum le potriveşte viaţa însăşi. Deaceea Vania Drozdov poate să învingă oricare ar fi greutăţile, pe când ceilalţi nu pot. Ei sunt ca oamenii bolnavi sau slabi la minte — o ţin într'un bocet. Uită-te la Sviazchin — îl vezi că vorbeşte, dar de auzit se aude de parc-ar geme şi s'ar milogi de cineva. Ia-l pe Vasili! El e altfel. Nu seamănă nici cu unii, nici cu alţii. Când vorbeşte i se pare că stă pe o înălţime şi-i tot dă cu apelurile: „Unde-i vitejia? Unde-i cinstea? Unde-i curajul?..." Ii mulţumesc lui Vania Drozdov că m'a atras la voi. Ii cunosc şi nevasta. Lucrează la Serpuhovo, la fabrica de textile a lui Conoplin. Nenorocită femeie!

— De ce nenorocită?
— Pentrucă e oarbă.
— Oarbă?
— Oarbă, nu fiindcă şi-ar fi pierdut vederea, ci fiindcă nu vede ce om trăeşte alături de ea... Se zice că şi ea vrea să intre în Partidul vostru. Oricine poate zice: am să intru în Partidul vostru. Dar nu oricui îi este dat să intre.

Mă uitam la Stepanida: genele ei negre şi lungi, când coboară — îi ascund cu totul privirea, iar când se înalţă desvălue nişte ochi adânci, întunecoşi ca apa umbrită de norul unei furtuni. Are faţa prelungă, îngustă, obrajii acoperiţi de o rumeneală vie şi plină de prospeţime, fruntea îndrăzneaţă, capul mândru. In Stepanida multe erau tulburi şi nu înfloriseră încă.

— Văd că mă priveşti şi te gândeşti: „La ce e bună? Pentru ce trăeşte?" Da, într'adevăr, la ce sunt bună? La nimic. Şi doar mai sunt tânără; am treizeci de ani. Dar uite-te, am o şuviţă întreagă cărunţită. Iţi vorbesc despre mine atât de deschis. Clavdinca a venit mai devreme decât ceilalţi — şi ghici despre cine am vorbit noi două aici? N'o să ghiceşti! Despre dumneata, se'nţelege! Ea are multă încredere în dumneata. Eşti fericit!

7

Cu două zile mai târziu, într'o luni, la întâlnire, mi se dădu sarcina să vorbesc la meetingul dela porţile manufacturei Golutvinscaia în fundacul Iachimanca.

Aflasem că după un interogator, Clavdia fusese pusă în libertate. Dar Sunduc, temându-se ca Clavdia să nu fie urmărită ne-a recomandat să fim precauţi, să nu ne ducem pe la ea, să nu ne întâlnim cu ea, iar ea să nu lucreze câtva timp în organizaţie.

In cursul unei zile, am vizitat în noul meu subraion — Golutvinschi —, locuinţele a patru muncitori

care lucrau în schimbul de noapte şi care dormeau până spre amiază. Işi luară angajamentul să vorbească la amiază cu oamenii indicaţi din fabrică. Mă străduiam din răsputeri să-mi păstrez echilibrul, alungându-mi undeva în adânc aşteptarea plină de îngrijorare a serii.

Dar seara se apropia. Soarele asfinţise. Se aprinseseră punctele luminoase ale felinarelor... Mă oprii pe podul Camennâi... Cremlinul era tăcut; la Dorogomilovo se stingea ultima geană a asfinţitului... Zăpada începuse să se topească. Mă cufundai în şuvoiul sgomotos şi însufleţit al mulţimii care forfoteşte seara pe stradă şi mă lăsai purtat de acest şuvoi ca un fir de nisip. Mă gândeam plin de mândrie: mă duc, în curând o să ies din şuvoiul acesta, o să mă despart de mulţimea aceasta, o s'o cotesc, o să intru în fundac — şi-atunci se va petrece ceva măreţ, ceva ce se cheamă eveniment — poate o părticică a unui eveniment istoric. Şi inima începu să-mi bată mai puternic. In fundac era pustiu. Nu se vedea nici ţipenie de om. Fusurile de la fabrică făceau un sgomot aidoma celui al apei prăvălite în scocul morii. Dar cum sgomotul acesta nu mai contenea, părea că e linişte. Liniştea nu era turburată, ci mai degrabă întărită de pufăitul ritmic, îndepărtat, al unei ţevi de tinichea nu prea înalte, subţiri, cu un capac deasupra.

Coborîi din spre Iachimanca, pe partea stângă. Fabrica era pe dreapta, la capătul fundacului, în vale. Avea atât de multe ferestre încât, deşi erau murdare şi strâmte ca nişte crăpături, inundau fundacul de lumină. Reflexele de lumină se aşterneau în fâşii pe zăpadă.

Mă oprii pe partea cealaltă, în faţa fabricei, ceva mai încolo de poartă, şi mă aşezai pe o băncuţă în firida unui zid ce împrejmuia o biserică. Biserica era cufundată în întuneric şi închisă. De acolo vedeam ca'n palmă ieşirea din fabrică. Trebuia doar să aştept. Mă uitai la ceas: până la terminarea lucrului rămăseseră încă două minute. Din fabrică se revărsa necontenit sgomotul neîntrerupt al războaielor

şi nimic nu prevestea că lucrul se apropie de sfârşit. Poate că mă'nşelasem — şi munca, n'avea să înceteze încă multă vreme? Bine ar fi să dureze mai mult, bine ar fi să amânăm toate astea pentru mâine. Mâine toate astea o să-mi reuşească mai bine. Nu, mai bine să fie astăzi, imediat, cât mai repede, în acest minut, în această clipă!

Trecuse oare un minut sau nu? Mă uitai la ceas. Mai era puţin; trecuseră doar patruzeci de secunde. Şi undeva, departe, dincolo de un hotar, Moscova îşi trăia viaţa ei obişnuită.

Imi pipăii în buzunar şapca. Vreau s'o şi pun în cap. Totul e gata, numai că nu-mi vine în minte nicio ideie. Despre ce voi vorbi, cum voi începe — habar n'am. Dar mai repede, mai repede!

— Unde dracu' ai pornit-o? — se auzi un glas de bătrână, de după portiţa curţii vecine. — Ia te uită, a sărit după vrabie. Ei, să ştii că se'ncălzeşte vremea dacă pisicii i-e gândul la joacă.

Şi deodată răsunară sunetele stridente, puternice, ale clopotului din curtea fabricii, la început rare apoi tot mai dese, de parcă bătea toaca. Intr'o clipă, uruitul războaielor amuţi şi în fundac se făcu parcă mai frig. Imi smulsei repede căciula din cap, o băgai în sân, scosei şapca din buzunar şi mi-o trăsei pe frunte. Clopotul mai răsuna încă. Amuţi apoi deodată, de parcă i s'ar fi rupt inima de emoţie şi aşteptare. Fabrica se umplu de freamătul masselor în mişcare. Incepu să răzbată până la mine larmă de glasuri. Insfârşit, poarta se deschise larg. La început, ţâşni un grup mic, de vreo douăzeci, treizeci de oameni; ieşi în grabă şi se opri imediat pe trotoar. Mă repezii dela locul meu şi alergai peste drum, spre poartă. In timp ce străbăteam în fugă strada, deacurmezişul, mulţimea începu să curgă pe poartă în valuri largi. Unii se opreau în aşteptare, dar cei mai mulţi începură să se răspândească în toate părţile. Ajungând, sării pe o ridicătură şi strigai din toate puterile:

— Tovarăşi!

Intr'o clipă se strânseră roată în jurul meu cei ce

ieşiseră în primul grup. Erau cei preveniţi de meeting, tovarăşii şi simpatizanţii noştri. Ceilalţi, cei care se pregăteau să plece, se opriră şi ei.

Strigai încă odată „Tovarăşi" — şi privii mulţimea: în jurul meu se strânseră vreo trei-patru sute de oameni şi din curte mai veneau alţii, mereu. Mulţimea umpluse fundacul aproape în toată lăţimea lui.

In rândul al patrulea, sau al cincilea, un muncitor în vârstă, slab, roşcovan şi pistruiat, purtând o şapcă cu cozorocul pe jumătate rupt şi îmbrăcat cu o haină soioasă, de pânză vătuită, îşi pironise ochii asupra mea şi rămăsese încremenit. In privirea lui era ceva ironic şi plin de scepticism: „Ei, parcă ar fi spus, vorbeşte, vorbeşte; toate astea le-am mai auzit; n'o să ne spui nimic nou". Mi-am aţintit privirea asupra lui şi cât timp am vorbit nu mi-am putut-o desprinde din ochii lui. Toată mulţimea nu exista pentru mine; vroiam să-l emoţionez numai pe el, să-l atrag numai pe el. In cele două-trei minute cât am vorbit, m'am uitat numai la el. Şi i-am spus din toată inima că nu-i pe lume forţă care să ne poată învinge pe noi şi pe el, sau care să ne poată opri; că timpul nu stă pe loc, că totul pe lume e de partea noastră şi că vom mai avea zile de avânt, de triumf şi de victorie; că nu trebue să pierdem nădejdea, că nu putem fi nimiciţi şi că Partidul nostru e tare şi de nezdruncinat.

Vedeam cum frământarea gândurilor începe să-i scapere în ochi — la început slab, aprinzându-se apoi şi alungând întunericul din sufletul lui. Işi dădu şapca pe ceafă, pielea de sub ochi i se încreţi, sporind parcă numărul pistruilor, ochii începură să-i strălucească, şi pe buze-i înflori un zâmbet, pornit din adânc. Deodată însă se tulbură, îşi smulse privirea din ochii mei, se uită înapoi, văzu ceva şi-mi strigă:

— Fugi, drăguţule!

După el strigară şi alţii din spate:

— Poliţia! Tovarăşi, împrăştiaţi-vă!

Din clipa aceea, mă lăsai dus de instinct. Nu mai era vreme de gândit. Ridicai mâna şi strigai:

— Staţi, tovarăşi! Liniştel Să terminăm!

Calmul meu influenţă mulţimea. Cineva strigă:

— Fără panică!

Un alt glas îl susţinu:

— Mai mult calm! Apăraţi-l pe vorbitor. Nu vă împrăştiaţi dintr'odată.

Incă două fraze — apoi strigai o lozincă. Mă aplaudară. In jurul meu stăteau strânşi vreo sută de oameni.

Poliţistul începuse deja să strige din rândurile din fund.

— Inapoi! Impräştiaţi-vă!

Dar se vedea că-i era frică să pătrundă în mijlocul mulţimii.

— Impingeţi-l înapoi pe poliţist! — strigă prietenul meu pistruiat!

Poliţistul fu împins spre poartă. Se auzi fluieratul lui.

Incepurăm să alergăm pe jos, spre Canava. Alergam într'un grup compact, închegat. La răscruce, un muncitor dintre ai noştri porunci să ne despărţim. Un grup fugi drept spre Canava, un altul la dreapta, iar eu mă pomenii în grupul care se îndrepta spre stânga, spre piaţa Calujscaia. De îndată ce ne despărţirăm de celelalte două grupuri, acelaşi muncitor care dăduse comanda, ne spuse să micşorăm pasul şi să mergem normal. Auzeam fluierăturile şi goana după celelalte două grupuri de fugari, care se despărţiseră de noi. Cotirăm după colţ. Mi se arătă o curte de trecere. Intrai. Acolo, într'un cotlon întunecat şi ferit privirilor, îmi luai şapca din cap, scosei căciula din sân, îmi netezii şi-mi scuturai îmbrăcămintea, mă închisei la toţi nasturii, băgai mâinile în buzunar şi începui să merg legănat, agale, cum îi şade bine, seara, omului care se bucură fără grijă de ceasurile lui libere.

— Unde dracul ai pornit-o? Ce cauţi prin curţi străine? Pis-Pis! Fir-ai să fii!

Şi din nou auzii bombănitul cunoscut al bătrânei. Imi dădui seama că ieşisem din nou la portiţa bisericii, lângă care stătusem în urmă cu... o veşnicie... Nu, zău, o veşnicie? Mă uitai la ceas: trecuseră de atunci 15 minute; numai 15 minute! Uite, bătrâna tot se mai plimbă cu pisica ei. Ce încet trece vremea!

Ieşisem în fundac, la aceeaşi firidă lângă care aşteptasem. Prin faţa portiţei treceau oameni discutând... Ce inteligent alcătuiseră tovarăşii itinerariul retragerii mele! In niciun caz n'o să fiu căutat tocmai aici. Trecui fără grabă, târându-mi alene picioarele, ca un proprietar de case, ca un rentier. Pentru ce şi încotro să se grăbească un asemenea om?

— Dar ce, s'a întâmplat ceva? — întrebai eu un grup de mic-burghezi.

Iată-mă ieşit pe Iachimanca. Un glas începu să fredoneze: „Canava, Canava, râu al Moscovei". Uite-mă pe podul Camennâi. Cremlinul e tăcut. Ultima geană a asfinţitului se stinge deasupra lui Dorogomilovo. Plutesc iar ca un grăunte de nisip mic şi neobservat în mulţimea însufleţită a oraşului ce forfoteşte seara pe stradă.

In seara următoare trebuia să iau cuvântul în raionul Şabolovca, la o întreprindere de vopsitorie.

E mai greu să pornești a doua oară la o treabă plină de riscuri: ştii deja ce întâmplător a fost succesul şi ce uşor putea să nu fie. Dar dacă şi a doua oară îţi merge bine, începi să crezi în succes. Iar dela a treia, şi a patra oară, apare încrederea în tine şi începi să crezi că succesul e la cheremul tău, că va veni negreşit şi dela sine, oricând vei avea nevoie de el, iar ţie nu-ţi mai rămâne altceva de făcut decât să fii calm. Plecând dimineaţa dela locuinţa unde fusesem găzduit peste noapte, pe stradă îl văzui pe Sunduc şi mă îndreptai spre el, pentru a afla câte meetinguri se ţinuseră cu o seară înainte şi dacă fuseseră încununate de succes, dar el îmi făcu un semn să nu mă apropii.

Inainte ca schimbul de după masă să intre la lucru, m'am dus acasă la niște muncitori dela întreprinderea de vopsitorie și m'am înțeles cu ei cum să acționeze și ce strategie să folosească. Inainte de plecarea mea, în încăperea în care ne aflam intră portarul și se băgă în vorbă, vrând să facă cunoștință cu mine și privindu-mă într'una cu o deosebită atenție. Muncitorii îi făcură repede vânt, dar pe stradă, nu departe de poarta întreprinderii, îmi ieși din nou în cale, mă salută și încercă iar să intre în vorbă cu mine. M'am hotărît să-mi schimb paltonul și până seara am tot căutat pe cineva cu care să pot face schimb. Cei ce erau mai bine îmbrăcați decât mine refuzau sub diferite și binecuvântate pretexte, gândindu-se probabil că nu se știe dacă mă voi întoarce cu paltonul. In sfârșit, m'am înveșmântat într'o pelerină soioasă de croială antedeluviană, cu franjuri la mâneci și cu buzunarele rupte. Nici măcar șapca nu mi-o puteam ascunde în ele.

Seara, apropiindu-mă de fabrică, văzui de departe ceasul de la poartă și deabia avui timp să observ, spre groaza mea, că întârziasem, când poarta fabricei se deschise larg și pe stradă apărură primele grupuri de muncitori. Luat pe neașteptate începui să alerg, zăpăcit, spre poartă. Intre mine și poartă nu erau mai puțin de o sută cincizeci de pași. In timp ce alergam, îmi dădui seama că uitasem să-mi schimb căciula cu șapca, dar era prea târziu și, dealtfel din cauza proastelor buzunare ale paltonului luat cu împrumut, vârâsem șapca adânc în sân. Din fugă, zării cum din ghereta paznicului ieșise un gardian și se postase într'o poziție de luptă chiar lângă poartă. Desigur că meetingurile de ieri alarmaseră poliția și că „luase măsuri".

Probabil că ar fi trebuit să mă întorc sau s'o iau repede în altă direcție, dar un om care aleargă n'are timp să chibzuiască și să cântărească. Când să ajung la poartă, mă ciocnii nas în nas cu același portar, care se interesase atâta de mine. Toată strategia pe care-o plănuisem, se dusese de râpă.

Din fericire, tovarăşii noştri acţionau repede şi cu hotărîre. Intre mine şi portar se ridică un zid. Portarul fu împins în mijlocul străzii, iar pe mine — nu pricepeam de ce — mă băgară pe poartă în curte, apoi închiseră imediat poarta şi traseră zăvorul atât la poartă cât şi la portiţă. In felul acesta eram despărţit şi de gardian şi de portar. Mulţimea din curte începu să râdă cu hohote: neaşteptata manevră îi încântase pe toţi.

Emoţionat de toate aceste întâmplări şi pierzându-mi puterea de concentrare din pricina atâtor lucruri neprevăzute, îmi pronunţai fără pic de energie discursul de două minute. Oamenii mă ascultară cu indiferenţă.

Abia când a trebuit să fug din curte, am putut aprecia pe deplin abilitatea manevrei scornite de tovarăşii noştri. Curtea fabricii era împrejmuită cu un gard scund care o despărţea de nişte maidane acoperite cu tot soiul de vechituri şi brăzdate de o sumedenie de şanţuri. Retragerea noastră începu pe toată lungimea gardului; aproximativ o sută-două de oameni săriră în acelaşi timp peste gard şi se împrăştiară care încotro pe maidane. Gardianul şi portarul pătrunseseră, prin birou, în curtea fabricei. Gardianul fluiera iar portarul striga. Dar ce puteau să ne mai facă?

Inainte de a ieşi în strada Calujscaia, îmi băgai căciula în buzunarul interior al hainei, după ce scosei de-acolo şapca, dar până să bag de seamă, îmi căzură din buzunar două hârtiuţe. Vântul le luă, şi ele, ridicate de un vârtej, sburară pe stradă. Mă îngrijora: ce hârtiuţe puteau fi în buzunarul meu? Dar era cu neputinţă să mai alerg după ele. Pe stradă era ceaţă şi felinarele cu gaz de pe strada Calujscaia nu se aprindeau toate, ci din două în două sau chiar din trei în trei.

Ziua ce trecuse mi se păru neizbutită. Eram nemulţumit de mine şi îmi ziceam că nu sunt bun pentru meetinguri-fulger, că nu sunt calm, că nu am stăpânirea de sine necesară şi nici prezenţa de spirit.

Dimineaţa la sediul conspirativ ni se anunţă că în întregul raion, în decurs de două zile, meetingurile se desfăşuraseră cu succes. Nu fuseseră arestări. Numai într'un singur loc, la Cotlî, dincolo de bariera Serpuhovo, avuseseră loc ciocniri cu poliţia. Un gardian tăbărîse asupra lui Mişa şi-l lovise în cap cu „scrumbia" (baioneta în teacă), dar fusese „respins cu pierderi grele pentru el".

La sfârşitul întâlnirii apăru şi Mişa care, deşi bandajat, era vesel şi gata să continue meetingurile.

— Cucuiul ăsta al meu, o să vedeţi voi, am să-l mai folosesc pentru cauza noastră în munca legală. In această privinţă, am un mic plan al meu, dacă bineînţeles n'au să mă'nhaţe astă seară!

Mi se dădu sarcina să mai organizez două meetinguri: unul la poarta tipografiei de pe strada Piatniţcaia, altul la poarta uzinei Bromley. Cum am auzit de această sarcină mi-a trecut nemulţumirea care mă cuprinsese în ajun. Trebue să mă stăpânesc — îmi ziceam.

Pregătirea meetingurilor pe care trebuia să le organizez, mă îngrijora. La uzina Bromley nu aveam niciun fel de legături personale. Pentru prima dată trebuia să fac cunoştinţă cu oamenii după adresele pe care abia le primisem la sediu. Iar tipografia era tocmai cea la care lucra Efim Ivanovici Sviazchin. Bineînţeles că autoritatea lui acolo era indiscutabilă. Cum se va comporta? Ne va susţine sau nu? De vreme ce votase împotriva meetingurilor, va căuta probabil să pună beţe'n roate şi pregătirilor.

La întâlnire sosi pe neaşteptate şi Vasili.

— Am auzit cum se desfăşoară meetingurile. Ce să zic, parcă seamănă a treabă. Vreau să mă înham şi eu. Daţi-mi şi mie o uzină unde să vorbesc.

Sunduc se posomorî, mişcă din buze, de parcă ar fi mestecat ceva, stătu o clipă pe gânduri şi spuse apoi:

— Vasiuha, nu ne trebue hatârul nimănui. Ce, crezi că eşti buricul pământului? Vii şi ne spui aşa de sus „seamănă a treabă". Dacă te lăsăm să vorbeşti, să nu se întâmple cumva să începi cu bună-

voinţă şi să termini cu rea credinţă. Hai mai bine să ne batem dela început până la sânge. Să munceşti şi să nu-ţi respecţi munca sau să ţi-o respecţi pe jumătate şi să semeni îndoială între oameni — asta nu-i treabă. Vrei să lucrezi cu noi şi pe ascuns să-ţi organizezi fracţiunea ta? N'am să te las!

Vasili începu să cedeze:

— Ei, nu m'am exprimat cum trebue. Uite, îmi retrag cuvintele.

Dar Sunduc nu se mulţumi cu scuzele:

— Scuzele nu fac nici două copeici, chiar dacă par că-s ruble. In cuvintele tale poate că am încredere, dar în starea ta de spirit, nu. N'am să te las să vorbeşti muncitorilor în numele nostru. Asta e: lucrul e hotărît şi, pace bună!

Mi se făcu milă de Vasili. Rugai să fie lăsat sub îndrumarea mea, pe răspunderea mea. Vasili se angajă să organizeze toate pregătirile pentru meetingurile dela tipografie şi dela Bromley. Lucrul acesta îmi surâdea. Nu ştiam cum trebuia să procedez cu Sviazchin. Iar acum totul se aranja, ba chiar nostim de tot: pe „dreptistul" Sviazchin îl va aduce pe linie „stângistul" Vasia.

Vasili spera că Sviazchin n'o să ne lase de căruţă.

— Uită-te ce corect se poartă după consfătuire, cu toate că a votat contra. Sviazchin e un proletar cinstit şi bineînţeles că se va supune disciplinei: va face tot ce rezultă din hotărîrea comitetului. E un om cumsecade.

In cele din urmă, Sunduc ceda insistenţelor mele, dar mă preveni:

— Treaba ta! Te sfătuesc însă să nu te bizui prea mult pe nobleţea sufletească. Vasca e plin de sentimentalism. Fii cu ochii'n patru: să nu înceapă să-ţi şchioapete munca de ambele picioare: şi de dreptul şi de stângul.

Nu-i răspunsei nimic lui Sunduc, deşi de data asta glumele lui mi se păreau supărătoare...

— Pavel, — mă strigă din urmă Sunduc, — tocmai când eram gata să plec, — de ce eşti bosumflat?

Nu-ţi place ceva? Uite, ţi-am pregătit nişte ciocolată.

Mă simţeam şi mai stânjenit. De ce să ascund? Imi plăcea ciocolata şi pornind seara la munca ilegală, când aveam douăzeci de copeici de prisos în buzunar, cumpăram un baton de ciocolată şi-l ronţăiam în clipele mai grele.

Dar Sunduc nu-mi întinse ciocolată, ci un bilet de la Clavdia.

— Mi l-au dat la locuinţa unde am fost găzduit azi noapte, — spuse el. — A trecut prin trei mâini.

Clavdia soria: „Sunt în fiecare zi în sala de lectură a bibliotecii Turgheniev, dela trei la cinci. Dacă vrei, vino. Nu e bine să stăm de vorbă; e periculos, o să ne vedem doar."

Avertismentul lui Sunduc cu privire la Vasili mă îngrijora. Plecai să examinez locul viitoarelor meetinguri. Poarta uzinei Bromley dădea într'un câmp pustiu unde era cărată zăpada. Incepând dela poartă, spre dreapta, se întindea o clădire foarte lungă. In partea asta nu puteai să fugi, nu era nicio acoperire. In direcţia câmpului deasemenea nu te puteai retrage: erau sau troene de zăpadă sau drum deschis, bătătorit ca în plamă; şi un jandarm călare ar fi fost la largul lui aici. Singura cale de retragere care mai rămânea era spre stânga porţii, pe o ulicioară strâmtă, până la care era o distanţă de o sută — o sută cincizeci de paşi. Eram cam indispus din pricina asta.

Tipografia dădea într'o stradă mare cu o circulaţie vie. E adevărat că poarta de ieşire a muncitorilor dădea într'o ulicioară. Dar aci, aproape de ieşire, erau case lipite unele de altele; gardul cel mai la îndemână era destul de înalt, iar deasupra lui se zăreau cuie de trei-patru centimetri. Asta'nseamnă că manevra mulţimii însăşi va fi hotărîtoare în timpul retragerii. Când va fi să fugim, oratorul va trebui să fie însoţit mult timp de o coloană compactă de oameni. Tare mult aş fi vrut să trec eu însumi pe la Sviazchin şi pe la alte adrese ce-mi fuseseră indicate

la întâlnire. Dar pregătirea meetingului dela tipografie i-o încredinţasem lui Vasili şi teama de a nu-l jicni, mă opri. Pe deasupra, mai eram şi flămând. Nu mai mâncasem din ajun dela prânz. Seara, la locuinţa indicată pentru a fi găzduit peste noapte, la nişte oameni puţin primitori, nu mi se oferise nici măcar un ceai, iar dimineaţa întâlnirea avusese loc foarte devreme şi fusesem nevoit să mă grăbesc.

La cantină, când m'am apropiat de ghişeul unde se plătea, am văzut că nu am bani. Şi doar trebuia să mai am opt ruble: două hârtii — una de cinci şi alta de trei ruble. Mi-am scotocit toate buzunarele: hârtiile nicăieri. Desigur că acestea fuseseră hârtiuţele ce-mi sburaseră din buzunar pe strada Calujscaia, când îmi scosesem şapca.

Oricare dintre infirmiere mi-ar fi împrumutat douăzeci de copeici pentru masă. Dar era atât de complicat! Mă depărtai de ghişeu, roşu la faţă, şi ieşii fără să spun un cuvânt, ca un vinovat, fără să privesc în jur, mai flămând decât fusesem până atunci.

Până la ora trei, pe care mi-o indicase Clavdia în biletul ei, mai era mult. Intrai în muzeul „Rumianţev" să mă încălzesc. In faţa tabloului „Isus Hristos se arată poporului", era o canapea şi o măsuţă. Mă aşezai şi scosei câteva pagini răsleţe din Jaurès. Din ziua în care mă apucasem să traduc, aveam întotdeauna asupra mea hârtie curată, creion, pagini din textul francez şi lucram ori unde mi se oferea posibilitatea. Paginile traduse le mai uitam pe la locuinţele unde eram găzduit peste noapte, iar uneori le luam cu mine, şi, prin sediul conspirativ, le transmiteam în porţii de câteva pagini, lui Sviazchin.

Alături de mine se aşează un om cu barba încărunţită, cu cizme de piele şi numai în haină. Se uită îndelung şi atent ba la tablou, ba la mine, apoi întrebă:

— Ce vrea să spună tabloul ăsta?

Ii explicai.

— Şi ce face soldatul sau gardianul ăsta? — mă

întrebă tovarăşul meu de conversaţie, arătând spre ostaşul roman.

Ii explicai.

— Şi de ce unii s'au desbrăcat şi s'au băgat în apă, iar alţii stau îmbrăcaţi? Se jenează oare? Sau poate se tem? Te întreb, se tem de ceva? Poate că unii au rufăria murdară sau nu sunt spălaţi, sau poate că se sperie de soldat; el e de-al păgânilor şi probabil că-i pus să-i pârască. Dumneata scrii despre tabloul ăsta? Despre tablou?

— Da.

— Din proprie iniţiativă, de plăcere? Sau ţi-au poruncit superiorii?

— Mi-au poruncit superiorii.

— Inseamnă că o să faci o conferinţă? Înţeleg. E un tablou cu tâlc! Vezi să n'o păţeşti. Ei, şi-acum, iartă-mă şi la revedere.

Am intrat în sala de lectură a bibliotecii Turgheniev, după ce-am făcut coadă la garderobă. Clavdia sosise cu puţin înainte. Din fericire, alături de ea era un loc liber. Mă aşezai acolo, şi, întorcându-mă pe jumătate spre ea, îi privii profilul. O singură dată se întoarse spre mine şi zâmbi uşor. Intinsei mâna spre dicţionarul care se afla în faţa Clavdiei şi întrebai cu voce tare.

— Aveţi nevoie de dicţionar? Pot să mă folosesc de el?

Ii scrisei pe un bileţel: „Totul merge strună. Sunt foarte fericit. Păcat numai că lipseşti dumneata". Ii restitui Clavdiei dicţionarul punând bileţelul în aşa fel încât să se vadă. După ce-l ceti, Clavdia scrise repede un răspuns. Ii cerui din nou dicţionarul. „Ce amestec am eu în aceste lucruri? Nu-mi place că întotdeauna amesteci într'un mod ciudat măreţul, obştescul, cu chestiuni mărunte, personale". Dicţionarul se întoarse la ea cu cuvintele mele amare: „De ce te porţi aşa de rău cu mine? Dumneata doar m'ai invitat aici. Spune-mi ce s'a întâmplat de atunci de când... de când... m'am întors?"

Clavdia se apucă să-mi răspundă apoi căzu pe gânduri, şi rupse cu un gest hotărît bileţelul început.

Îi priveam profilul şi mă întrebam: „De ce mi-e atât de dragă? De ce?" Şi iată ce-mi trecu prin minte: „Ce-ar fi să-i cer douăzeci de copeici pentru o masă? S'ar indispune? Ar începe să plângă? S'ar mira? Sau s'ar supăra de această chestiune măruntă, personală? Probabil că habar n'are ce înseamnă douăzeci de copeici, ce lucru râvnit pot fi ele şi ce minunat e să le ai. Dar ce înseamnă gândurile astea? Oare mi-e străină? Oare nu mi-e scumpă şi apropiată? Nu, la urma urmei, am să mă lipsesc de masă."

Seara m'am întâlnit cu Vasili la locul convenit, nu departe de tipografie. El mă asigură că totul va fi în ordine.

Totuşi lucrurile ieşiră taman pe dos. Simţii acest lucru de îndată ce începură să iasă muncitorii pe poartă şi când mă urcai pe un tarac. In jurul meu nu se opriră mai mult de zece sau douăzeci de muncitori. Ceilalţi se împrăştiară grăbiţi, care încotro.

Făcându-şi loc printre lucrători, un gardian ce ieşise din ghereta de pază, începu să alerge spre mine.

— Dă-te jos şi hai la birou.

Muncitorii din jurul meu se speriară.

La poartă Vasili încerca să reţină mulţimea.

— Tovarăşi! — strigai eu.

Gardianul puse mâna pe fluier. Atunci Vasili se repezi la el, îl prinse de şnur, îi smulse fluierul şi-i legă mâinile cu şnurul. Gardianul începu să ţipe. Vasili îl luă în braţe, îl târî spre uşa gheretei, îl aruncă înăuntru şi baricadă uşa cu o bucată de lemn. In mulţime cineva râse aprobator. Un muncitor spuse:

— Astea-s golănii, nu politică. Hai să mergem, fraţilor.

Mă simţeam jignit, deşi eram nemulţumit de amestecul şi purtarea lui Vasili. Dealtfel, nu ştiu dacă aş fi găsit eu însumi o soluţie mai bună.

— Staţi, nu vă împrăştiaţi! — strigai eu. — Am să vă spun două cuvinte, două cuvinte de cea mai mare

importanță și apoi o să ne împrăștiem. Tovarăși țineți minte anul 1905? Spuneți-mi, ține-ți minte?

Din mulțime, câteva voci răspunseră:

— Nu-l uităm.

— Anul 1905 se va întoarce, tovarăși! — urmai eu.

— Spune-ne ce să facem? — strigară voci din mulțime.

Le răspunsei că revoluția n'a murit, că noi nu renunțăm la scopurile noastre principale, că folosim mereu mijloace noi în condiții noi și că, retrăgându-ne, ne pregătim de ofensivă. Mi se părea că găsisem cuvinte simple și convingătoare. Oamenii care se grăbeau să plece cât mai repede dela poartă își micșorară pasul, șovăind dacă să plece sau să rămână să asculte. Cei ce mergeau agale, trăgând cu urechea, se opriră. Cei ce rămăseseră pe loc, se apropiară și mai mult de mine, iar cei de lângă mine, la fiecare cuvânt mai nimerit mă aprobau și mă susțineau cu gesturi, exclamații, sau priveau înapoi și, adresându-se împreună cu mine altora, ce stăteau mai în spate, repetau apelul meu. Mi se părea că nu vorbesc numai eu, ci vorbim toți laolaltă, că cei ce vorbeam deveneam din ce în ce mai numeroși, că vorbea întreaga mulțime, iar eu nu făceam decât să repet după ea gândurile care puseseră stăpânire pe toți și ne uniseră laolaltă. Mi se părea că am aripi și sbor. Incetasem să-mi mai simt trupul, mâinile, picioarele, încetasem să-mi mai aud glasul și parcă nu deslușeam decât vocea mulțimii. Iar mulțimea creștea mereu.

Gardianul țipa ca din gură de șarpe în ghereta paznicului, dar țipetele lui nu răzbăteau prea tare din cămăruța în care era închis. Se vede că pân'la urmă izbutise să-și deslege mâinile, fiindcă începuse să bată cu furie în fereastra gheretei. Cineva din mulțime strigă lui Vasili:

— Ei! Iți urlă țâncul în albioară! Liniștește-l; dă-i un biberon sau leagănă-l nițel!

Vasili scoase panoul greu pe care se puneau avizele uzinei, și-l prăvăli peste fereastra gheretei. Gar-

dianul icni şi nu i se mai auzi glasul. Vasili dădu din mână:

— Foarte bine! Dormi în pace, să-ţi fie ţărâna uşoară!

Cineva mai strigă:

— Dormi, ticălosule, nu mai boci!

Mulţimea fu cuprinsă de râsete, de râsete vesele, fericite şi fără de grijă, ca de copii, de parcă ne-am fi aflat la o petrecere...

— Dă-i'nainte, tovarăşe! — mi se striga din mulţime. — Vorbeşte, vorbeşte, te ascultăm. Vorbeşte, tovarăşe!

Dar fusesem înconjuraţi. Din spre strada mare apăruse un detaşament de poliţişti în frunte cu un comisar. Prin capătul îndepărtat al ulicioarei se iveau gardienii, câte doi trei din fiecare parte. Mulţimea începu să freamăte. Imi dădui seama limpede că retragerea cerea o manevră foarte complicată şi că în primul rând trebuia să ţin massa într'un desăvârşit calm şi sub un control unic. Incercai să rostesc ultimele cuvinte ale discursului meu cât mai hotărît şi mai calm. Cu toată apropierea poliţiei, mulţimea începu să aplaude — ceea ce însemna că nu-şi pierduse firea şi se stăpânea perfect.

— Tovarăşi, — spusei, — să ne păstrăm tot calmul. Nu vă împrăştiaţi în debandadă. Să pornim în massă compactă prin ulicioară. Nicio panică. Nu provocaţi poliţia! Nu vă luaţi la bătaie cu poliţia!

Comisarul şi poliţiştii se opriră cam la vreo douăzeci de paşi de noi. Mulţimea aştepta liniştită.

— Să mergem, tovarăşi! Să mergem prin ulicioară în rânduri strânse.

Dar nu apucarăm să pornim, că din spre curtea fabricei răsună o voce cunoscută:

— E o provocare, tovarăşi! O provocare! Inapoi, tovarăşi! Nu vă duceţi prin ulicioară! E o provocare! Poliţia o să tragă! Inapoi, în curte tovarăşi! Feriţi-vă de provocări!

In clipele în care se hotărăşte orientarea unei mari mulţimi într'un sens sau în altul nu există cuvânt

mai distrugător decât cuvântul „provocare". In anul 1905, când massele erau pe deplin conştiente de forţa lor şi în acelaşi timp de slăbiciunea duşmanilor lor, la strigătele „provocare" se întâmpla să se răspundă cu un râs neîncrezător. Insă pe vremea lui Stolâpin, când fratele nu avea încredere în frate şi prietenul se temea de prieten, ameninţarea cu provocarea avea o influenţă distrugătoare asupra mulţimii.

Mulţimea începu să murmure. Mulţi, cuprinşi de panică, se năpustiră spre strada mare, unde drumul era baricadat de poliţişti. Alţii se dădură înapoi, spre curte. Cineva o luă la fugă. Se auzeau ţipete şi şuierături. De undeva răsăriră paznicii şi se apucară să-l elibereze pe gardianul închis în ghereta de pază. Massa noastră compactă se destrămase. In timpul acestei zăpăceli generale, de scurtă durată, eu continuai să rămân pe tarac. Ridicai mâna, fără să scot o vorbă. Cei ce erau mai aproape de mine se opriră.

— Staţi liniştiţi! — le strigai.

Chemarea mea avu oarecare influenţă asupra mulţimii şi poate că în jurul meu s'ar fi format un nucleu, cu care am fi putut să ne retragem în ordine. Dar între timp Vasili se repezi spre gardieni şi ţipă către comisar:

— Inapoi, ticălos ordinar!

Comisarul porunci înfuriat:

— Luaţi-l!

Gardienii se năpustiră asupra lui Vasili. Acesta fugi cu vreo cinci paşi înapoi, scoase revolverul şi trase.

Din curtea tipografiei răsună acelaşi glas cunoscut. Să fie oare vocea lui Sviazchin?

— Provocare!!

Se risipiră cu toţi în grabă. Oamenii alergau înspăimântaţi, în învălmăşeală. Nici pomeneală nu mai putea fi de condus retragerea. Incepu panica. Trebuia să fugim la întâmplare.

Vasili îşi dăduse probabil seama de ce făcuse. As-

cunzându-şi revolverul, se retrase spre mine. Oamenii alergau în jurul nostru.

O luai la fugă împreună cu Vasili. Reuşirăm să ajungem până la un gard înalt. Vasili se aplecă:

— Sue-te, Pavel, pe mine şi sări peste gard. Eu sunt mai înalt ca tine şi o să mă caţăr într'un fel.

Mi-adusei aminte că pe muchia gardului erau înfipte cuie. Dar altă soluţie nu era. Din spre capătul ulicioarei se apropiau de noi gardienii cu subcomisarul de poliţie, iar din spre stradă, detaşamentul de sub conducerea comisarului. Toată mulţimea se împrăştiase ca boabele de mazăre scăpate din poală. Majoritatea, se întorsese probabil în curtea tipografiei, iar noi eram despărţiţi de mulţime şi ameninţaţi cu împresurarea. Ii strigai lui Vasili:

— Am să mă sui fără ajutor! Sue-te tu mai repede!

Cuiele îmi pătrunseră palmele. Sângele începu să curgă. Nişte mâini mă apucară de picior. Mă smulsei. Fierul îmi tăie palma. Lovii cu piciorul faţa celui ce mă ţinea şi nu voia să-mi dea drumul. Mă trăsei mai tare. Vasili era deja pe gard. Mă trase cu putere, aplecându-se în partea din spre ulicioară. Nu-mi putui ţine echilibrul şi sburai peste el, agăţându-mi pantalonii de un cui... Gardienii sosiţi în fugă, îl înhăţară pe Vasili şi-l traseră în ulicioară, iar eu căzui într'o curte...

Cu piciorul julit, cu mâinile şi cu faţa pline de sânge, mă rostogolii de pe gard şi o luai la goană. In timp ce alergam, îmi ştersei faţa cu o batistă. Batista se umplu de sânge, dar îmi dădui seama că nu sunt rănit la faţă. Ieşii în goană din curte, străbătui o ulicioară paralelă cu cea de unde fugisem şi intrai pe o poartă de pe partea cealaltă. Curtea în care nimerisem nu avea o ieşire în strada din spatele ei. Din fericire nu era nimeni în curte. Mă îndreptai în grabă spre o magazie, unde dădui peste o ladă mare de gunoi. O deschisei: era goală. Mă băgai înăuntru, închizând capacul deasupra.

Am stat multă vreme în lada aia murdară. Din

spre stradă auzeam, fluierăturile şi strigătele urmăritorilor. Nişte paşi tropăiau pe lângă mine. Cineva vorbea despre oratorul dispărut. Din palmele mele sângele curgea şiroaie. Înfăşurându-mi palma cu batista, îmi pipăii cu vârful degetelor gâtul: era tăiat. Unde puteam risca să mă duc în halul ăsta?

In ladă era o duhoare acră, înnăbuşitoare. Din pricina slăbiciunii, simţeam că mă cuprinde ameţeala. Aş fi vrut să dorm, să uit de toate, dar foamea mă ardea şi mă tăia ca un cuţit, de-mi dădeau lacrimile. Era ceva jignitor şi umilitor în conştiinţa că zac în această ladă desgustătoare. Dar nu-i nimic, dracu' să vă ia, tot noi o să ne dovedim mai puternici decât voi! Imi veni să râd aducându-mi aminte cum nu voisem să mă bag sub masa Stepanidei Amvrosievna.

Totuşi, nu mai puteam rămâne mult timp în ladă; după masa de seară, înainte de a se culca, oamenii vor începe să care din bucătării resturile de mâncare.

Când ieşti afară, cerul era senin şi înstelat. In curte, nici ţipenie de om. Privind în jur, recunoscui locul. Aici locuia Sviazchin.

Când mă văzu plin de sânge, Avdotia Stepanovna, spuse numai atât:

— Pavel, copilul meu!

Se lăsă pe un cufăr acoperit cu o scoarţă curată şi înflorată, şi încremeni aşa, albă la faţă, ca o stană de piatră.

— Spală-mi mai repede rănile, — o rugai eu.

Ea găsi numaidecât cele trebuitoare.

— Care ticălos ţi-a făcut una ca asta? Ce de sânge, ce de sânge!...

Sviazchin sosi acasă când sângele încetase să-mi mai curgă din rănile dela gât. Mâinile-mi erau bandajate şi începusem să-mi recapăt voia bună.

Când se auzi soneria, Avdotia Stepanovna îmi porunci să mă ascund după paravan:

— Doamne fereşte, să nu se fi întors cu vreun

prieten, că-i place să cheme seara pe câte unul dela tipografie.

Avdotia Stepanovna nu apucă să-i spună soţului de sosirea mea acolo că se auzi din nou soneria. Venise Senea, mahaistul.

— Ce doreşti Semion? — întrebă Sviazchin.

— Sunt îngrijorat pentru Vasili. Am venit să mă informez la tine. Se pare că l-au arestat. Dac'ar fi fost mai multă lume, l-ar fi apărat.

— Eu nu ştiu nimic. Şi te rog să pleci de-aici!

— Plec, plec, Efim Ivanovici. Numai că te superi degeaba. Eu nu-ţi reproşez nimic; socotesc justă linia pe care o urmezi. Se zice că le-ai pus bețe'n roate şi ai sfătuit lumea să nu se ducă la meeting. De vreme ce ai spus că nu trebue să se ducă, cei mai chibzuiţi au hotărît dela bun început să nu vină. Iar dacă au rămas cei mai proşti, nu putea ieşi nimic bun. Dă-i dracului! Mie îmi pare rău numai de Vasca. A păţit-o pe degeaba. De-am fi fost vreo zece ca el, am fi pornit o adevărată răscoală, dar nu li se dăduse dispoziţii să folosească armele. De, ei nu mănâncă de dulce, sunt vegetarieni cum s'ar zice. Au lichidat detaşamentele de luptă — zic că acum sunt alte timpuri. Au bice să mâie, dar n'au ce să înhame. De-aia postesc de lăsata secului.

— Ţi-ai deşertat tot sacul? Ei, du-te acasă. Nu ştiu nimic despre Vasili.

— Aha! — spuse Senia. — Le-ai sabotat meetingul şi acum te temi de toţi.

— Nu mă tem de nimeni. Iar dacă am pus bețe în roate meetingului, am făcut-o din cauza convingerilor mele. Şi nu-i de nasul tău să judeci lucrurile astea.

Senia Gură-Spartă plecă. Ieşii de după paravan şi mă oprii în tăcere în faţa lui Efim Ivanovici.

— Maică precistă! — se dădu înapoi Sviazchin.

— Poate că te temi, Efim Ivanovici? Am să plec.

— Pavel, cum nu ţie ruşine! Nu cumva îţi închipui că n'ai să găseşti adăpost la mine? Sunt gata să te apăr cu pieptul meu. Rămâi la mine cât vrei.

— Efim, ia uită-te cum l-au ciopârțit! Aș scoate ochii ălora care nu l-au apărat.

Sviazchin nu-i răspunse. Avdotia Stepanovna mă îmbrățișă.

— Hai, așează-te la masă, să-ți dau de mâncare.

Mi-adusei aminte că la Arhanghelsc nu voisem să rămân peste noapte la menșevicul Blagov. Mi se făcu milă de Avdotia Stepanovna. Ce s'ar întâmpla cu ea, dacă i-aș spune fățiș că nu vreau să mă așez la masă cu Efim Ivanovici și că-l consider dușmanul meu! Nu refuzai să mă așez la masă, dar nu putui să nu-i arăt lui Sviazchin că știu ce rol a jucat în provocarea eșecului nostru.

— Dumneata, Efim Ivanovici, te bucuri de mare autoritate în tipografie. E adevărat că ai zădărnicit pregătirea meetingului, și pe lângă asta, că în timpul meetingului ți-ai chemat oamenii înapoi în curte, iar pe ceilalți i-ai speriat și i-ai făcut să se împrăștie?

Sviazchin mă privi, își mângâie bărbuța și spuse:

— Ei, despre asta o să vorbim la gustare. Ia loc.

Increderea prostească pe care o avea în dreptatea lui, mă scoase din sărite:

— Nu iau niciun loc. E timpul să mă duc.

Efim Ivanovici vedea foarte bine și înțelegea ce se petrece cu mine. Fără grabă, mă apucă de mânecă și mă făcu să stau jos:

— Ascultă-mă o clipă. Din punctul tău de vedere sunt vinovat eu, dar dintr'al meu, ești tu. Altuia i-aș fi spus: ei, ce să-i faci, lupta e luptă. Ție însă, uite ce-o să-ți spun: ești încă tânăr: câtă apă o să mai curgă și prin câte o să mai treci! Eu te iubesc și aș fi vrut să fii ca un fiu al meu. Te cunosc de atâția ani! Eu ți-am deschis drumul spre socialism, Pavel. Ce, fiindcă avem păreri diferite, să începem acum să ne urîm unul pe altul? Frumos ne-ar sta! Te iubesc și azi tot așa de mult cum te-am iubit și ieri.

— Astăzi era cât p'aci să pună mâna pe mine din pricina dumitale.

— Nu, Pavel, nu din pricina mea, ci din pricină că ai urmat o tactică greșită.

După obiceiul unui vechi propagandist de cercuri, Sviazchin începu să vorbească temeinic, explicând în amănunt divergenţele noastre. Eu aproape că nu-l ascultam. Mi-era o foame chinuitoare. Dar nu voiam să mănânc. Avdotia Stepanovna se potoli: „Începuse, îşi zicea ea, un lucru obişnuit, de fiecare zi, începuseră discuţiile politice — treabă de bărbaţi". Ea aducea fel după fel şi mi le tot aşeza în faţă. Fără să-mi dau seama ciupii un colţ dintr'o franzelă, apoi băgai maşinal în gură o felie de şuncă. Sviazchin continua să vorbească. Până să-mi dau seama, mâncasem deja toată şunca. Avdotia Stepanovna aduse şi-mi puse în faţă un teanc înalt de blinele reci. Il împinsei departe de mine, dar fără să ştiu, mi-l apropiai din nou. Şi numai când Efim Ivanovici invocă un argument cu totul fals, îmi dădui seama că mâncasem şi tot teancul de blinele.

Mă dobora somnul. In faţa ochilor pluteau rotocoale de ceaţă, mă durea tot trupul şi mă cuprindea nepăsarea faţă de lumea întreagă. Dar când îmi adusei aminte unde mă aflam şi că Sviazchin, Efim Ivanovici cel „cinstit" şi „nobil", în realitate mă trădase, mă trezii şi spusei că trebue să plec imediat. Efim Ivanovici fugi în camera lui să-mi caute „un fulăraş de mătase ca să-mi înfăşur mai bine gâtul".

O îmbrăţişai pe Avdotia Stepanovna:

— Rămâi cu bine, Avdotia Stepanovna. Te iubesc ca pe o mamă.

— Dar fotografia lui Vitiuşa al meu o porţi la tine?

— Vai, Avdotia Stepanovna, cum se poate? Eu sunt ilegalist. Dacă ar găsi fotografia la mine, după fotografie ar ajunge şi la voi. O ţin într'un loc sigur.

Fugii dela Sviazchin fără a mai aştepta să se întoarcă Efim Ivanovici, anume pentru a nu fi silit să-mi iau rămas bun dela el.

Mi se strângea inima de durere. Ce grea ruptură!

Pe scară îmi adusei aminte că fără să vreau o mintisem pe Avdotia Stepanovna: uituc cum sunt, conti-

nuam să port în buzunar fotografia fiului ei. Prost mai păstram conspirativitatea!

Trecând prin faţa lăzii în care mă ascunsesem mai înainte, rupsei fotografia şi o aruncai înăuntru.

A doua zi, la sediul conspirativ, aflai că s'a hotărît de către comitetul din Moscova, ca meetingurile să înceteze. Se recunoştea că ele dăduseră rezultate bune, dar a le continua mai mult de trei patru zile, nu ar fi avut niciun sens. Elementul surpriză al acţiunii noastre tactice trecuse, poliţia îşi luase fără îndoială toate măsurile. S'a propus însă ca meetingurile stabilite dinainte să aibe totuşi loc.

Când mă văzu, Sunduc mă privi cu indiferenţă. Dar se dovedi că deabia aştepta să viu.

— Haide, Pavel. Ni s'a pus la dispoziţie o cameră ca să stăm de vorbă între patru ochi.

Când rămaserăm singuri, Sunduc puse un scaun în mijlocul camerei, şi mă pofti să iau loc, iar el se aşeză călare pe alt scaun, foarte aproape de mine, în faţa mea.

— Ei, Pavel, povesteşte-mi cât se poate de cinstit, cum s'a desfăşurat meetingul de la tipografie. Vorbeşte însă fără să ascunzi nimic, aşa cum trebue să vorbeşti în faţa Partidului. Şi dă numai fapte, fără să pui floricele... Hai, spune...

— Sunduc, sunt vinovat de faptul că nu am controlat personal modul cum s'a făcut pregătirea pentru meeting, că nu am dat toate indicaţiile necesare, ci m'am bizuit pe spusele lui Vasili şi pe spiritul de disciplină de Partid al menşevicului Sviazchin. Sunt vinovat de faptul că deşi mi-am luat răspunderea pentru Vasili, nu am făcut nimic ca să-l ţin în mână.

— Ştii, Pavel, te învinovăţim de lucruri mai grave decât spui tu.

— Cine şi de ce anume mă învinovăţeşte, Sunduc?

— Focul tras de Vasili a dat apă la moară poliţiei şi legaliştilor lichidatori de dreapta. Autoritatea lui Sviazchin a crescut acum în tipografie. Comitetul din Moscova te învinovăţeşte că din pricina ta s'a

adus o pagubă uriaşă unei campanii politice de mare însemnătate.

— Sunduc, dă-mi voie! Asta e prea de tot. Voi vorbiţi despre consecinţe şi nu despre acţiunile mele. Nu exageraţi partea mea de vină. O cunosc şi am arătat-o. Am avut o scăpare din vedere organizatorică, am săvârşit o greşală, am dat dovadă de o încredere prea mare, poate chiar de lipsă de perspicacitate, de lipsă de experienţă, ba chiar de nepricepere. Dar oare asta are o atât de uriaşă importanţă?

— In politică totul are o importanţă uriaşă. Dacă în tactica pe care o urmezi te abaţi cu un milimetru, curentul vieţii te duce la un kilometru. Politicianul a făcut un pas, iar oglindirea pe plan social a pasului lui, umbra lui, a făcut o verstă. Dacă te ocupi de politică, orice greşală vei fi săvârşit, va fi o greşală de ordin politic. Noi suntem ca la război, iar la război pentru orice greşală, pentru orice scăpare, se plăteşte cu capul.

Ascultam uluit. Cum de s'a năruit asupra mea o asemenea povară? Pentru mine doară nu există nimic pe lume în afară de cauza noastră.

— Eşti jignit? — continuă Sunduc. — Te gândeşti că tu ai dat dovadă de multe însuşiri personale dintre cele mai bune: devotament, curaj, talent. Noi ştim: ai dus foarte bine la capăt două meetinguri, ai vorbit foarte bine la cel de al treilea — şi cu toate astea eşti dojenit. Fireşte, e dureros. Dar gândeşte-te, Pavel: pentru munca noastră, nu schimbă nimic faptul că n'ai făcut în mod intenţionat ceea ce ai făcut. Cauza noastră aşteaptă dela tine nu numai voinţă, perseverenţă, ci şi pricepere şi succese. Uite, ai lăsat capul în jos! Iţi cunosc firea: probabil că acum socoteşti că de vreme ce ai săvârşit o greşală, nu mai eşti demn să fii nici în Partid. Comitetul din Moscova m'a însărcinat să-ţi explic greşala, dar mi-a dat sarcina să-ţi mai spun că această greşală comitetul ţi-o iartă. Te cunoaştem şi te apreciem. Dar, Pavel, din toate acestea trebue să tragi o singură concluzie: Ciocanul greu sfărâmă sticla, dar făureşte

armura. Noi îi prețuim pe oamenii noștri, dar îi și călim. Ai înțeles? Iar dacă ai înțeles, nu lăsa capul în jos. Un om bătut face cât doi nebătuți. Astăzi organizează meetingul dela Bromley, dar ți se dă și dreptul să-l contramandezi dacă vezi că nu e cu putință să se țină. O să-ți fie greu, deaceea ia cu tine ca ajutor pe veteranul din subraionul tău.

Când mă întorsei cu Sunduc în camera în care se aflau ceilalți, găsirăm acolo pe Mișa și pe veteranul din 1905, din subraionul meu; după ce-l numisem eu așa, acum i se dăduse numele conspirativ „Veteranul".

Mișa ne povestea emoționat și agitat că la uzină la el se grăbiseră să organizeze discutarea programului viitoarei consfătuiri cu privire la problemele condițiilor de trai ale muncitorilor, mai înainte ca noi să fi avut timpul să organizăm meetingul la poartă.

— Am avut o întrunire în toată regula. Comisarul ședea în primul rând de bănci. Un funcționar a citit niște lămuriri din partea guvernatorului. La toate intrările erau gardieni. Oratorii erau mereu întrerupți. La noi, toți muncitorii știau despre meetinguri, dar se 'nțelege că nu se putea vorbi despre ele. Și toți știu acum că la unul din meetinguri m'am ales cu un cucui. Mă suii la tribună fără să fiu bandajat, cu dita-mai cucuiul în frunte, de-l văd toți, ca pe steaua dela Betleem. Mă refer corect, „conform instrucțiunilor", la „interesele strict profesionale ale muncitorilor salariați", arătând care este activitatea pe care trebue s'o desfășoare pentru apărarea „sarcinilor pur economice." Dar spre sfârșit le-am făcut figura. „Pentru ca această activitate să fie mai trainică, zic eu, trebue să-i punem o temelie. Înțelegeți?" — întreb eu auditoriul. Auditoriul răspunde: „Înțelegem". Iar comisarul cere plin de importanță: „Explicați! Nu e clar despre ce fel de temelie e vorba". Credea că o să-i spun direct: organizația de Partid — și că o să pună mâna pe mine. Eu mă adresez iar muncitorilor: „Nu e clar? Am să explic. E o temelie, zic eu, la punerea căreia ni se va întâmpla de-

seori să ne facem cucuie'n frunte". Şi-mi arătai fruntea. Ei, bineînţeles au izbucnit în hohote de râs şi aplauze. Atunci comisarul ţipă: „Vă chem la ordine".

Când se făcu linişte, comisarul îmi spuse: „Exprimaţi-vă mai clar, altminteri voi fi nevoit să vă interzic să continuaţi". Din nou mă adresez auditoriului: „Înţelegeţi sau nu?" Toţi îmi strigă: „Am înţeles, am înţeles!" Eu, către comisar: „Vedeţi, ei zic că e clar. E doar mai presus de nivelul dumitale. La consfătuiri despre traiul nostru, al muncitorilor, zic, trebue să fie trimişi oameni de ăştia, cărora nu le e frică să-şi facă cucuie".

In cursul zilei trecui pe la câteva din vechile adrese unde dormisem noaptea şi adunai paginile cu traducerea din Jaurès. Le dusei la editura „Viatca" şi mai primii încă cinci ruble.

Seara, întâlnindu-mă cu Veteranul pe maidanul din faţa uzinei Bromley, am stat amândoi pe gânduri dacă să ţinem meetingul sau nu. In faţa porţii se aflau doi jandarmi călări, iar în dreptul celor două portiţe laterale stăteau de pază doi gardieni. Probabil că în jur erau împrăştiaţi agenţi.

— Renunţă, Pavel! N'o să iasă nimic. Meetingurile la poartă merg o zi-două, cel mult trei, dar nu mai mult. Ia te uită cum s'au pregătit! S'au înarmat până'n dinţi! Şi fără meeting deabia o să izbutim să ne strecurăm ca să scăpăm.

Veteranul avea probabil dreptate, dar eu, unul, aveam conştiinţa încărcată din pricina insuccesului din ajun şi a discuţiei pe care o avusesem în dimineaţa aceea cu Sunduc. Mi se îngăduise să mai organizez un meeting, în timp ce pretutindeni ele fuseseră oprite. Asta înseamnă că totuşi au încredere în priceperea mea. Dacă au încredere înseamnă că speră şi aşteaptă dela mine rezultate pozitive. Iar muncitorii dela Bromley sunt desigur în frământare. Fără îndoială că în timpul zilei, când au văzut jandarmii călări foind pe lângă poartă, au avut loc discuţii: dacă

meetingul va avea loc sau nu, dacă oratorul va risca să vie sau nu. Şi oricât de convingător le-aş dovedi după aceea de ce am fost nevoit să amân, tot va rămâne în ei o oarecare doză de neîncredere în mine, ca reprezentant al organizaţiei de Partid. Ori nu s'a priceput, ori n'a avut curaj — îşi vor zice ei.

— Nu, Veterane, eu hotărăsc: vom ţine meetingul. Am răspundere şi voi răspunde şi de insucces.

— Bine, dac'aşa stau lucrurile, fie. Mă supun. Tu răspunzi.

Ii expusei planul meu. El dădu din cap.

— Bine, aşa o să fac.

Ţinându-mă pe lângă case, mă îndreptai cu pas domol spre ulicioară. Văzui cum Veteranul se pierdea pe nesimţite în mulţimea ce ieşea din uzină, cum unuia îi şoptea ceva, altuia îi făcea semn din cap, iar unui al treilea îi făcea cu ochiul.

In curând ieşi în ulicioară un grup mare de muncitori. Mergeau în rânduri strânse, tăcuţi, fără grabă, cu pas legănat. După ce făcură vreo sută-două de paşi în ulicioară, Veteranul strigă:

— Staţi, flăcăi. Acuşi vă scot din mânecă un orator.

In câteva clipe, mă aflam în mijlocul mulţimii. In jurul meu erau trei-patru sute de oameni. Apucai să rostesc câteva fraze:

— Tovarăşi, vedeţi cum vă supraveghează! Nu lasă să intre în uzină oamenii Partidului! Dar Partidul este viu! Partidul e cu voi, voi veţi fi cu Partidul şi pentru Partid, pretutindeni şi întotdeauna!

Mulţimea îmi răspunse:

— Pentru Partid pretutindeni şi întotdeauna!

Eu mai strigai odată:

— Pentru Partid pretutindeni şi întotdeauna!

Mulţimea repetă.

După câtva timp, cei care făceau de pază la poartă îşi dădură seama că meetingul fusese mutat dela poartă în ulicioară şi se repeziră spre noi.

Făcând ocoluri ca un iepure ajunsei ca prin minune în strada Serpuhovscaia. Mă înţelesesem să fiu găzduit în noaptea aceasta într'o casă de pe strada asta. Mai făcui câteva ocoluri ca să scap de agenţi

tul care se ţinea scai de mine. Scăpând de el, mă încumetai să intru prin uşa din faţă a casei şi începui să mă sui la etajul trei.

După ce citisem, la recomandarea lui Sunduc: „Instrucţiunile pentru agenţii secreţi de urmărire", în paranteză „detectivi", editate de ohrană şi procurate de organizaţia noastră, începusem să fiu oarecum stăpânit de ideia plicticoasă denumită în rândurile noastre „agentomanie". Cel ce suferă de această manie vede un agent în fiecare om care merge în urma lui sau îi iese în cale. Incepusem să cercetez atitudinea fiecărui om ce-mi ieşea în faţă pe stradă, ţinând seama de prescripţiile instrucţiunilor serviciului ohranei.

Dacă cel pe care îl urmăreşti se urcă pe o scară, instrucţiunile nu recomandă agentului să urce scara mergând în urma lui, ci îi indică să-şi depăşească victima, fără a întoarce capul spre ea şi să se îndrepte repede sus. Instrucţiunile explicau că urmărirea de sus e mai avantajoasă, decât cea de jos, iar victima, se spunea, e indusă în eroare de faptul că urmăritorul a întrecut-o indiferent.

Ocolurile făcute, gardurile sărite, goana năpraznică prin curţi în care nu era nimeni — într'un cuvânt toată întrecerea mea cu urmăritorii, mă obosise. Eram tot o apă, mâinile îmi tremurau, inima-mi svâcnea. La palierul etajului doi mă oprii să răsuflu şi auzii cum în urma mea urca cineva. Când mă oprii, celălalt, după ce mai sui câteva trepte, se opri şi el. Urcai mai departe, urcă şi el. După logica obişnuită trebuia să crezi că e un agent. Conform instrucţiunilor, însă, agentul trebuia să mă depăşească. Cum poate fi lăsat un agent să lucreze, dacă nu cunoaşte instrucţiunile? Iar dacă le cunoaşte, are oare dreptul să nu le respecte? Inclinam să cred că la Moscova agenţii de urmărire sunt bine instruiţi şi disciplinaţi. Insemna că omul care mergea în urma mea se oprise în acelaşi scop în care mă oprisem şi eu: să se odihnească. Şi de vreme ce era aşa, mă hotărîi să urc la locuinţa dela etajul trei. Nu mi se deschise imediat şi nici eu nu mă grăbeam să intru, astfel că cel ce mergea în urma mea se arătă la colţul scării,

când mă aflam încă pe palier, în faţa uşii. Îl văzui: închipuiţi-vă că era acelaşi agent, care se „ţinuse scai" de mine, pe stradă! Ce fel de personal are ohrana! Cum lucrează oamenii ăştia? Cum îndeplinesc instrucţiunile? Din cauza acestui tâmpit de agent, pot căşuna acum neplăceri unor oameni cumsecade, care mi-au făgăduit adăpost, bazându-se bineînţeles că în ceea ce priveşte conspirativitatea, aveam să fac tot ce era necesar pentru securitatea lor. Gândindu-mă la toate astea, indignarea mea că agenţii caută să mă prindă fără să ţină seamă de regulamente, aproape că mă făcu să râd.

Îi rugai pe stăpânii locuinţei să-mi dea drumul imediat, fără nicio întârziere, pe scara de serviciu. Astfel, din pricină că agenţii de siguranţă lucrează prost, îmi pierdui adăpostul pentru noaptea aceea.

Ieşind din curte, privii în jur. Totul părea să fie în ordine. Lângă poartă moţăia un birjar. Îl tocmii. Când cotirăm după colţ, observai că imediat după noi cotise un altul. După câtva timp poruncii birjarului să cotească din nou după colţ, dar birjarul care venea în spatele nostru ne urmărea. Încercai să-mi amintesc ce spun instrucţiunile agenţilor despre urmărirea unei victime în birjă. Aducându-mi aminte, mă hotărîi să fac o verificare: poruncii birjarului să meargă spre o piaţă din apropiere.

Străbăturăm piaţa în linie dreaptă, când deodată birjarul, care venea în urma noastră, ne depăşi şi coti într'o ulicioară.

„Aha, îmi spun eu triumfător. Totul e după instrucţiuni! Inseamnă că agentul din trăsura ce mă urmărise avusese timp să mă predea în piaţă altuia. Şi acesta mă urmăreşte acum convins că eu nici nu bănuesc. Nu, domnilor, n'o să vă meargă! Vom lua măsuri!"

Lângă un pasaj cunoscut, îl trăsei pe birjar de mânecă:

— Opreşte mai repede! Am pierdut o legăturică!

Birjarul opri calul atât de brusc, încât agentul ce mă urmărea trecu de noi. Plătii repede birjarului

şi mă pierdui prin unghierele şi porţile pasajului ce furnica de lume.

Dar abia ieşit în partea opusă a pasajului, băgai de seamă că un alt agent mă fixează şi porneşte cu obrăznicie după mine, fără să ascundă aceasta. Veteranul avusese dreptate: locul acela mişuna de agenţi, şi de data asta se hotărîseră să nu lase prada să le scape din mâini.

Când cotii pe strada mare, îmi dădui seama că eram într'un cerc: un agent venea spre mine, un altul mergea înaintea mea, iar în urmă şi pe trotoarul celălalt erau de asemenea urmăritori. Ce-i de făcut? Să mă urc într'un tramvai? Dar în cazul ăsta ei n'o să se mai jeneze şi o să mă înhaţe chiar aici, în văzul lumii. In apropiere, pe trotoarul pe care mă aflam, era un magazin de încălţăminte. Să intru acolo? Să cer o pereche de ghete şi să m'apuc să le încerc? Cine ştie, poate c'o să găsesc un vânzător cumsecade şi o să-mi dea posibilitatea să mă ascund undeva.

Dar astea toate-s numai visuri. Iar cercul se strânge. Acum n'o să mă mai lase să scap. Iată că de după colţ apare agentul, care a mers după mine pe scară; nu cunoaşte instrucţiunile, dar păşeşte cu atâta importanţă, ca şi când el m'ar fi vârît în cercul acesta. Ce să fac? Băgai mâna în buzunar. Agenţii intrară în panică. „E înarmat, fraţilor! O să tragă". Scosei din buzunar restul unui baton de ciocolată şi-l băgai în gură: mai bine să-l mănânc acum, că te pomeneşti că la arestare o să mi-l ia. Lângă magazinul de încălţăminte stătea o sanie la care era înhămat un cal iute, iar în sanie, se afla un bărbat, aşteptând probabil pe cineva. De-aş avea acum o sanie ca asta!

— Pavel, nu mă mai cunoşti?

Mă strigase bărbatul din sanie. Ah, ce minunat! Era Colea Conoplin, cu care fusesem coleg de şcoală. Îi spun repede în franţuzeşte:

— Scapă-mă, goneşte-ţi armăsarul.

— Dar aştept pe soţia unchiului Valerian, care a intrat în magazin.

— Mână mai repede. O să-i explicăm mai târziu. Spune birjarului tău să fugă ca săgeata. Dă-i drumul şi eu am să sar în sanie din mers.

Vorbind cu Nicolai, mă prefăceam că nici nu mă gândesc să mă sui în sanie. Birjarul dădu drumul, iar eu mă aruncai din fugă în sanie.

Şi iată că sburăm. Ce armăsar minunat şi ce birjar de înţeles. Coborîm din sanie nu departe de casa Conoplinilor şi intrăm într'o casă bogată de negustori. Colia spune:

— La noi, n'o să îndrăznească nimeni să-şi vâre nasul. In Moscova toţi se tem de tata. Are o inimă, să te ferească dumnezeu!

Colea îmi dădu o cameră, îmi oferi baia, mă pofti la cină, dar mie nu-mi trebuia nimic. Voiam să dorm. Imi dădu o cheie. Mă închisei pe dinăuntru.

Sunt într'adevăr singur? Pentru prima oară dela Mezen sunt absolut singur; nimeni nu mă stinghereşte şi eu nu deranjez pe nimeni. Singur, absolut singur! Un covor moale în care mi se cufundă picioarele, o lumină semiobscură ce mă adoarme şi pe care o sting cu totul, un aşternut parfumat. Inchid ochii. Linişte, linişte. Şi mă cufund imediat într'un somn adânc, dar fericit.

E ca un neant netulburat de nimic. Dar nu un neant complet. O părticică din mine stă trează şi veghează: şi în somn ştiu că sunt urmărit, că trebue să fiu gata să fug şi mă pregătesc să sar, aruncând de pe picioare plapuma ca să nu mă împiedic în fugă. Şi ştiu totodată că nu trebue să fug, că dorm în pat, că uşa camerei e încuiată. Dar dacă va bate cineva? Deschid ochii. Imprejur întunericul negru şi liniştea unei nopţi adânci. Mă sprijin într'un cot şi stau cu ochii deschişi. E linişte. Totul doarme, iar eu sunt treaz. Şi gândurile dau năvală...

Patru zile... numai patru zile. In momentul în care aprobasem hotărîrea aceea la consfătuirea de raion, fusesem încredinţat că toate aceste acţiuni trebuesc întreprinse, ştiusem că voi face tot ce era necesar să fac, dar presimţisem eu oare că toate acestea se vor transforma într'un lucru atât de măreţ?

Mă scol din pat şi ridic colţul perdelei: iată Moscova adormită!

Oricât de sdrobiţi ne-ar considera, în întreaga Moscovă trăieşte o reţea de mici state-majore, ale noastre, mobile şi de neînfrânt. Acum, aceste posturi neadormite sunt foarte puţin numeroase, dar energia şi inventivitatea lor, perseverenţa şi dârzenia lor sunt fără margini.

Iar când va veni ceasul ofensivei şi va răsuna chemarea mobilizării, fiecare mic stat-major al nostru se va transforma într'o mare unitate de forţe revoluţionare.

Mă podidi o senzaţie de bucurie şi de fericire. Imi venea să ies din cameră, să hoinăresc pe străzi, să cânt, să privesc norii ce gonesc pe cer, să mă opresc lângă râu şi să admir curgerea lui neîntreruptă. Imi place vântul şi aş fi vrut să-mi şuiere pe lângă urechi, să-mi smulgă hainele de pe mine, să-mi cânte despre întinderile stepelor, ale pustiurilor, ale oceanelor, ale spaţiilor cereşti.

8

Aşadar, mă găseam în casa Conoplinilor, stăpânii fabricei de textile cu firma „Arhip Conoplin şi fratele". De data aceasta sărisem nu peste un gard, ci peste o prăpastie şi nimerisem... în Anglia, dar în Anglia negustorilor din Zamoscvorecie.

Familia lui Arhip Nicolaievici Conoplin — tatăl lui Nicolai — îşi avea reşedinţa la Serpuhovo, unde se afla fabrica. In casa lor din Moscova, tonul îl dădea fratele mai mic al lui Arhip, Valerian Nicolaievici. Despre el se spunea că e mai mult angloman, decât anglofil, cu alte cuvinte că maimuţărea pur şi simplu forma exterioară a modului de viaţă englez.

Nicolai locuia la Moscova, cu unchiul lui, nu cu tatăl lui la Serpuhovo. Tatăl lui se împotrivise, dar până la urmă îi dăduse voie să intre la o şcoală superioară.

Dimineaţa n'am avut curajul să părăsesc casa şi să mă duc la întâlnire. Se putea să fiu urmărit şi ar fi însemnat să provoc căderea sediului conspirativ.

Să-l rog pe Nicolai să înştiinţeze pe Sunduc unde mă aflu şi să primească dela el dispoziţii cu privire la ce trebuia să fac mai departe? Cum să fac totuşi aceasta? In cinstea obişnuită — cea a relaţiilor între oameni — a lui Nicolai Conoplin, aveam încredere; am fost opt ani de zile colegi de bancă. Dar nu am dreptul să-i încredinţez adresa sediului conspirativ. Il trimit la Clavdia. El o cunoaşte, aşa cum o cunoşteau toţi colegii mei de şcoală. Iar Clavdia o să găsească ea mijlocul să ia legătura cu Sunduc.

Nicolai insistă să iau dejunul laolaltă cu toată lumea.

— Altfel e jenant faţă de slugi, iar unchiul Valerian s'ar supăra. El te ţine minte din anii când eram colegi şi odată a întrebat chiar de ce nu te mai arăţi deloc.

In sufragerie era o mobilă austeră de stejar, de culoare închisă: o masă grea ca un elefant, pe care ai fi putut trece cu o trăsurică uşoară; scaune cu spătare înalte şi sculptate, două bufete de stejar băiţuit, sculptate şi ele. Pereţii erau capitonaţi cu panel de stejar, în cea mai mare parte neted, iar pe alocuri cu sculpturi aplicate. Pe peretele din faţa ferestrelor erau două panele lunguiete de lemn negru, cu incrustaţii preţioase — semn de bogăţie şi de lipsă de gust.

La masă serveau lachei în frac, cu pieptarele cămăşilor scrobite şi impecabil de albe.

— Să nu crezi că-s din olandă obişnuită, — îmi şopti Nicolai. — Sunt din in englezesc; l-aducem din străinătate special pentru ei.

Când ni se adresau, lacheii ne spuneau *„sir"*, dar, oricât fuseseră învăţaţi, fiecare din ei pronunţa acest cuvânt în felul lui. Un flăcău cu părul creţ, cam simplu, nu prea cizelat se vede, îl transforma în cuvân-

tul simplu rusesc *„sier"* [1]); un bătrân, care trecuse probabil prin multe în viaţă, sărea peste cal cu englezismul şi pronunţa mai curând *„sâr"* [2]), iar tătarul negricios, cu pometii proeminenţi — după cum aflai mai târziu, lacheu în a treia generaţie — care vorbea nitel franţuzeşte, franţuzise cuvântul şi ieşea când *„seor"*, când *„sire"*.

La masă, Valerian Nicolaievici apăru într'un smoking minunat croit, iar soţia lui, Xenia Gheorghievna, într'o rochie de catifea roşie, cu guler înalt, închis, cu mânecă lungă, îngustă, cu nasturi dela cot până la manşeta tivită cu dantelă. Părul ei era castaniu închis, ochii aproape verzi, iar pielea de albeaţa lăcrimioarelor. O vedeam pentru prima oară. Era plină, totuşi arăta înfloritoare şi graţioasă; numai mâinile îi erau prea leneşe şi prea cărnoase.

In urma gazdelor, apăru un om cu fruntea joasă, cu nasul acvilin, cu talie de viespe, într'o haină scurtă, de mătase albastră, strâns lipită pe corp până la mijloc şi căzându-i în jos în nenumărate valuri de pliuri mai mari şi mai mici. Valerian Nicolaievici îl prezentă:

— Cel mai bun prieten al meu, Clavdi Nichitici Zaoziornâi, directorul grajdului meu de cai de curse.

Mâncarea de bază a mesei era friptura. Xenia Gheorghievna, care tăcuse tot timpul, din momentul în care intrase şi nu spusese niciun cuvânt nici când îi fusesem prezentat — îşi deslipi în sfârşit buzele, când fu adusă friptura:

— Lua-l-ar dracu' pe bucătarul nostru; îl tot dăscălesc şi degeaba, nu pricepe nimic. Iarăşi a trecut friptura. Face ce face şi-o frige prea mult — după obiceiul rusesc — dar mie, lui Valerian şi lui Colia ne place în sânge, ca la Englezi. Şi doar dimineaţă l-am întâlnit pe sală şi i-am spus: „Vezi, Egor, ai grije!". Insă, orice i-ai spune, el face tot cum îl taie capul!

Lacheul tătar se alarmă:

---

1) In ruseşte înseamnă cenuşiu. (N. trad.)
2) In ruseşte înseamnă „brânză". (N. trad.)

— Porunciți să-l schimb, miss?

— Valerian, spune-i te rog prostului ăstuia, pentru a nu știu câta oară, că nu-mi place să mi se spună așa. Nu sunt pisică. Ai auzit? Cum te chiamă? Mereu uit. Ai auzit? Nu sunt pi-si-că... Ai înțeles? Nu sunt pisică. Trebue să-mi spui „doamnă" și nu „mis-mis" și nici „lady".

Valerian, foarte calm și rece, spuse tărăgănat, cu o nuanță de plictiseală:

— Ia aminte, Vasili, așa să faci.

— Am înțeles, „sire"!

— Ah, iar „sire"! — se strâmbă Valerian.

Iar Xenia Gheorghievna se grăbi să-mi explice, arătându-mi-l pe tătar:

— Asta nu poate înțelege cu niciun chip, că în franțuzește „sire" înseamnă suveran. Tare-i greu cu oamenii ăștia.

Dar ce strălucitoare pare femeia asta! Poate că nu e nici proastă: fruntea îi este lată, bombată, bărbia îi arată voință, iar în ochi îi joacă o sumedenie de scânteieri șăgalnice ca musculițele deasupra unui elești verde într'o zi de arșiță înnăbușitoare.

— Ei, mai rabdă nițel, Xiușa. Nu ne-a mai rămas mult.

Apoi, ca o explicație pentru mine, Valerian Nicolaevici adăugă:

— Plecăm curând în străinătate. Lăsata secului o vom petrece la Serpuhovo. Așa-i obiceiul în familia noastră: duminica iertării o petrecem cu toții împreună, în familie. Știi, în seara asta dela care începe postul mare, oamenii își cer iertare unul altuia, cei mai tineri celor mai în vârstă, cei mai în vârstă celor mai tineri, pentru supărările aduse cu voie sau fără voie. Iar în prima săptămână a postului plecăm în străinătate; pașapoartele le avem în buzunar. Mă gândesc să vizităm mai întâi Scandinavia; am ceva treabă pe acolo. Am de gând să construesc o vilă nouă în Podmoscovie. O știi pe cea veche: ai fost în vizită la Nicolai când erai elev. Nu-mi place. Acum, mă gândesc să cumpăr lemn în Suedia sau în Norvegia, pentru construcția vilei. Nu te mira! Lemnul scandi-

nav e mai simpatic ca al nostru. Iar din Scandinavia o să plecăm în Anglia, la Oxford, unde avem niște prieteni. Mi-a făcut cunoștință cu ei la Petersburg un savant de al nostru, care a fost multă vreme profesor în Anglia.

— Aveți cunoștințe și la Cambridge? — interveni slugarnic Clavdi Nichitici.

— A, da, avem și la Cambridge.

— Iar din Anglia, bineînțeles, ne ducem la Paris. Ah, Parisul, Parisul, — oftă Xenia Gheorghievna.

— Xiușa, s'a demodat să te mai pasionezi după Paris.

— Ah, nu, Valerian. Parisul e visul meu.

— Ați mai fost la Paris? — o întrebai pe Xenia Gheorghievna.

— Până acum, nu.

— Sunt sigur că la Paris veți avea un răsunător succes, — plasă iar o vorbuliță Clavdi Nichitici. — Aveți un aer de flamandă.

— Din negustorimea județului Medânschi, — ironiză Valerian Nicolaevici.

— Sunteți o flamandă din tablourile lui Rubens, numai că piciorul dumneavoastră e mai mic decât al femeilor lui Rubens... Iar Parisul apreciază într'un chip deosebit frumusețea flamandă.

Spre sfârșitul mesei, Valerian Nicolaevici propuse:

— Doriți *„soda whisky"* sau *„whisky soda"*? Asta depinde de ce torni mai mult: sifon sau *whisky*.

Clavdi Nichitici ceru:

— Mie *whisky* simplu fără sifon, adică după obiceiul nostru rusesc.

— Se zice că în Anglia nu se bea *whisky* simplu. Eu am un *whisky* foarte tare, scoțian. Mi-l procură Stratonit Fedulin. Stratonit are în Scoția pescăriile lui proprii de scrumbii, bineînțeles scoțiene. Dealtfel, să știi, Pavel, că la Moscova sunt destui anglomani, cum ni se spune aici, parcă în bătaie de joc. Poate că dorești ceai? La noi ceaiul se prepară după maniera englezească: îl fierbem.

In timpul zilei, Nicolai îl aduse la mine pe Sunduc şi ne lăsă împreună.

— Sunduc, cum de ai riscat să vii? Dar dacă casa Conoplinilor e supraveghiată?

— Am cântărit ce e mai primejdios: să rişti tu să ieşi sau să vin eu la tine? Rănile din palmă şi dela gât ţi se vindecă? Trebue să scapi de urmărire. Înţelegi? Şi lucrul cel mai bun este să pleci din Moscova. Am fost ieri la şedinţa comitetului organizaţiei noastre regionale din Moscova şi te-am propus pentru o muncă serioasă. Pleacă la Serpuhovo. Acolo există posibilitatea de a organiza şi duce la bun sfârşit o grevă. Şi tocmai la fabrica Conoplinilor. Organizaţia noastră de Partid din Serpuhovo este distrusă. Organizaţia regională a trimis de trei ori organizatori acolo. Au căzut toţi trei. Au fost prinşi de îndată în cartierul de lângă gară. Ce bine ar fi dacă ai pătrunde în fabrică chiar prin familia Conoplinilor! Ia gândeşte-te!

Răspunsei că primesc această însărcinare. Nicolai va fi, desigur, bucuros că mă duc să stau la el în săptămâna de lăsata secului.

Atunci Sunduc îmi dădu „legătura" — adresa şi „parola" — către Agaşa, o muncitoare dela fabrică.

— Agaşa e nevastă-mea. E încă începătoare, nu e tocmai pricepută în muncă, dar, Pavel, poţi avea toată încrederea în ea: cunoaşte toţi oamenii şi-ţi va fi de mare ajutor. Ţine minte principalul: nu numai să organizezi greva, dar să creezi şi nucleul organizaţiei de Partid. Ai înţeles? Prin urmare, se va face totul. Iar acum dă-mi un creionaş; am nişte foiţă de ţigare la mine — vreau să-i scriu ceva Agafiei.

Inainte de plecare Sunduc îmi spuse:

— Nu fi necăjit că te-am frecat cam tare pentru insuccesul dela tipografie. O să-ţi treacă. Ei, rămâi cu bine. Dacă pe drum o să fii în primejdie să te aresteze, distruge bileţelul meu către Agafia. Mai bine citeşte-l şi învaţă-l pe dinafară: la caz de se întâmplă ceva ai să-l predai prin viu grai.

După ce plecă, citii bileţelul.

„Agafia, îmi aduc aminte şi văd mereu în faţa ochi-

lor cum stăteam atunci acolo, lângă râu. Ei, ce să-i faci dacă așa se'ntorc lucrurile câteodată... Mai târziu o să fie mai bine. O să mergem iarăși să ne plimbăm pe malul râului. Așa cum spune cântecul:

Braț la braț ne vom plimba
Oamenii ne vor vedea:
Frate și soră să fie?
Parc'ar fi soț și soție,
Porumbel și porumbea.

Nu-ți pot trimite nimic. Află însă că trăesc, sunt sănătos și toate îmi merg bine, lucru pe care ți-l doresc și ție, draga mea. Nu mă uita nici tu. Al tău, Vaniușca"

*

Îl întrebai pe Nicolai:

— Cum merge mișcarea muncitorească la voi în fabrică?

— Nu merge deloc. Desigur că acum toată lumea se gândește doar la lăsata secului.

— Nu există sau nu te-ai interesat tu de ea?

— Nu există și nici eu nu m'am interesat.

— Altădată însă te interesai...

Nicolai făcu o pauză și începu un adevărat joc de scenă. Își ciufuli „nervos" părul, făcu câțiva pași mari și grăbiți prin cameră și nu se putu abține să nu-și toarne și un pahar cu apă din carafă. Cum însă nu era lipsit de gust și știa ce înseamnă a poza — își dădu seama, făcu un gest cu mâna și nu bău.

— Dacă ai ști, — spuse el, — cu ce invidie te privesc! Desigur acum îți par caraghios. Și poate te gândești să scuipi și să pleci. Nu pleca. Să mergem la Serpuhovo. Rămâi cu mine barem două, trei zile. Altădată aveam aceleași visuri. Nici eu nu-mi dau seama cum s'a făcut că nu s'a ales nimic de capul meu. Mă tot frământă un gând: să fug și să intru undeva, într'un oraș depărtat, funcționar la un birou sau să plec la capătul lumii să mă fac miner. Când

am aflat de arestarea ta n'am dormit toată noaptea. Te invidiam atât de mult! Doream atât de mult să fiu în locul tău! Totul este să ai un scop în viaţă. Eu însă n'am un scop în viaţă. Am citit de curând pe Rousseau, „Despre originea şi cauzele inegalităţii dintre oameni", şi pe Lev Tolstoi „Despre robia epocii noastre". E minunat: Rousseau, înainte de prăbuşirea orânduirii feudale, şi Tolstoi, înainte de prăbuşirea celei capitaliste, năzuesc deopotrivă spre întoarcerea la natură. Şi eu m'aş întoarce la natură. Dar dracu' ştie cum s'o faci! Parcă aş fi un roman din epoca de decădere, dinaintea năvălirii barbarilor. Acestui roman i s'a făcut lehamite de civilizaţia romană, dar s'a obişnuit cu rafinamentele ei. El ştie că barbarii vor mătura această civilizaţie. Le admiră forţa, dar nu li se poate alătura, fiind un răsfăţat al soartei. Barbarii aceştia nu-i prea plac şi nici el de altfel n'o să le placă niciodată şi n'o să-l ia între ei. Mama mea vitregă, Elena Petrovna, e o femeie bună — are în serviciu o fată, Nastia, o frumuseţe, venită nu demult dela ţară. Pentru ea, noi, Conoplinii, eram nişte fiinţe superioare. Iar acum, după ce a stat de vorbă cu fetele noastre dela uzină, se pare că a început să mă dispreţuiască: pentru ea, acum sunt fiul patronului. Uneori mă gândesc şi la sinucidere, când mă uit la ea sau când mi-aduc aminte de tine. Tata îmi dă de buzunar, nici n'ai să crezi, doar zece ruble pe lună. Vrea să mă înveţe să preţuesc banul. Ai să vezi ce fanatic se ocupă de întreprinderea lui. Iar unchiul Valerian e un caraghios, un original, o cârpă. Eu nu-i cer bani niciodată, uneori însă îmi dă el din proprie iniţiativă câte două, trei sute. „Ia şi aruncă praf în ochii prietenilor tăi, zice el, să simtă că eşti un Conoplin".

Am plecat la Serpuhovo: Nicolai şi cu mine, unchiul lui şi nevasta acestuia. Clavdi Nichitici nu a vrut să meargă cu noi.

— Nu m'am dus niciodată la Arhip Conoplin şi nici n'am să mă duc: e un negustoraş şi un şmecher.

Clavdi Nichitici, care era nobil, îl dispreţuia pe Arhip Conoplin, dar nici pe Valerian Nicolaevici nu-l iubea:

— Nu suport spiritul britanic şi vreau să uit de Englitera când or să plece cu ţoţii. Nobili adevăraţi n'au fost decât galii şi numai în Franţa. Spiritul galic e romantic şi desinteresat.

Nicolai îmi povesti că Clavdi Nichitici e numai cu numele „directorul" grajdului de cai de curse al lui Valerian Conoplin, dar nu „administrează grajdurile, ci este pus doar să discute despre cai şi grăjdari". Dealtfel, nu e în stare să facă nimic şi le încurcă pe toate.

Când am sosit la Serpuhovo, Arhip Nicolaevici nu era acasă.

— Stăpânul e la Moscova, — ne declară Olimpiada Achimovna, — menajera Conoplinilor, o bătrânică bondoacă, de vreo 60 ani. Toţi îi spuneau „Piaşa".

— De vreme ce a venit Valerian Nicolaevici, înseamnă că stăpânul e acasă... Suntem deopotrivă stăpâni aici ca şi Arhip, — îi tăie vorba Xenia Gheorghievna.

— Drăguţa mea, măicuţa mea, minunea mea, frumuseţea mea, mi-ai zis-o. Cum mi-ai retezat-o! M'ai îndreptat, m'ai corec'at pe mine, o proastă bătrână. Stăpână-mi eşti, stăpână! Casa noastră a Conoplinilor stă pe două picioare, aşa cum stă lumea pe trei balene — doi stăpâni şi două stăpâne, precum două table are Moise şi două s'rane amvonul. Ia să-ţi scot eu picioruşele de sub pled.

Piaşa se repezi spre sanie să scoată picioruşele Xeniei Gheorghievna de sub pledul de blană de oaie.

— E greu pledul din blăni de oaie pentru picioruşe atât de mititele ca ale matale.

— Ai să răceşti Piaşa, — îi spuse Valerian Nicolaevici. — Ai ieşit în ger fără să pui nimic pe tine.

— Am fost aşa de bucuroasă. V'am văzut pe fereastră. De bucurie, am alergat aşa cum eram şi încă deadreptul dela sobă. Şi ăsta-i un musafiraş pe

care l-a adus dumnezeu, — mi se adresă Piaşa mie. — Musafirul musafirului e bucuria gazdei.

Printr'o sală cu pereţi de scânduri intrarăm direct în sufragerie.

— Scoateţi-vă şuba în cameră, sala noastră e cam friguroasă.

In sufragerie focul ardea într'o sobă de teracotă. In faţa ei stătea, în genunchi, şi punea lemne o fată tânără, Nastia, într'adevăr foarte frumoasă. Văzându-ne, ea se ridică, ne salută în tăcere şi se îndreptă în grabă să scoată şuba de pe Xenia.

De pe un cuptor făcut din pláci de faianţă, coborî o călugăriţă încălţată cu nişte cizme de pâslă cenuşie, grosolan lucrate. Ea îşi puse călugăreşte mâna pe pântece şi se înclină adânc în faţa noastră.

— Ah, maică Serafima! Suflet în cârje, — o salută vesel Valerian. — Când ai sosit pe la noi? Ai să rămâi multă vreme oaspetele nostru?

— Suntem trimişi în lume să culegem milostenie, dumnezeu să vă aibă în pază. Azi, mâine, plecăm în alte locuri. Elena Petrovna a cinstit mânăstirea noastră cu un acatist pentru cei morţi şi cu o slujbă pentru sănătatea întregii familii Conoplin, dumnezeu să vă păzească, binefăcătorii noştri. Poate o să-mi daţi dumneavoastră vreun ajutor?

— Am să fac şi eu o milostenie... Ei, dar fulăraşe din puf de iepure de casă, mănuşi şi căciuliţe ai adus? Sau nu lucrezi decât după comandă? N'ar strica să-mi tricotezi o flaneluţă.

Ne ieşi în întâmpinare şi Elena Petrovna, mama vitregă a lui Nicolai. Era o femeie de vreo 35 de ani. Semăna cu o icoană veche în stil bizantin. Negricioasă, cu faţa brună, slabă — vorba ceea — „numai piele şi oase", cu ochii sfioşi din care izvora o lumină tristă, parcă rugătoare: „Nu mă ating de voi, nu vă atingeţi nici voi de mine". Colia se purta drăguţ cu ea. Când se apropie, el îi sărută o mână, apoi pe cealaltă. Valerian, care o iubea, se vede, şi el, o întâmpină:

— Surioară, Alionuşca, bună ziua, lumina mea!

Xenia se răsti la el:

— S'ar zice că nu v'aţi văzut de un veac! Ieri v'aţi despărţit, azi v'aţi întâlnit din nou şi uite-te la el cum a'nceput să se bâlbâe şi cum i s'au muiat picioarele.

Uşa din spre sală se deschise cu sgomot şi în prag apăru un flăcău uscăţiv, dar înalt şi voinic, încălţat cu cizme elegante şi îmbrăcat cu o scurtă din blană de oaie, descheiată la gât. Pe dedesubt se vedea o cămaşă brodată. Se vedea după ochii lui şireţi că era atât de plin de sine, încât te aşteptai să izbucnească din clipă'n clipă. Era puţin saşiu. Despre asemenea oameni se spune că i-a însemnat dumnezeu.

— Arhip Nicolaievici a sosit şi vizitează fabrica împreună cu administratorul Fiodor Ignatievici. A poruncit să se pună masa, dar să nu vă aşezaţi la masă fără el, — comunică flăcăul.

După ce anunţă aceasta, îi privi pe toţi şi începu să râdă obraznic, de parc'ar fi vrut să spună: „Ei, ce aveţi de zis? Incercaţi să nu ascultaţi dacă vă dă mâna".

Piaşa îl dojeni:

— Ce-i cu tine, fiule? De ce chicoteşti, Timoşa? Vezi că o să te faci mare şi o să rămâi un prost.

Valerian Nicolaevici îl întrebă cu dispreţ:

— De ce chicoteşti, vită încălţată?

— Aşa-mi place, — răspunse flăcăul.

Valerian Nicolaevici se întoarse către mine:

— Ai văzut ce exemplar? E Timoşca Svilcev, fiul Piaşei. O mamă cuviincioasă are un fiu neobrăzat.

— Valerian Nicolaevici, 'zău, nu-l judeca aspru pe Timoşca, chiar dacă uneori mai calcă în strâchini. In schimb când e vorba să muncească pentru stăpânul lui, e întotdeauna primul şi munceşte de n'are timp nici să-şi şteargă nasul. Timoşca nu bagă o bucăţică'n gură, de grija treburilor stăpânului. Uite-te la el ce slab e: ca un os ros!

— Ai văzut cum îşi apără mama feciorul? Neobrăzat, neobrăzat, dar a ştiut să se bage pe sub pielea tuturor. Intrebaţi-l ce e el la noi: funcţionar nu e, muncitor nu e, nici servitor în casă nu e. Mai mult

spionează familia şi ne părăşte lui Arhip. Te-am dibuit eu Timoşca, cine-mi eşti tu.

Drept răspuns, Timoftei hohoti mulţumit, zâmbi şi se lumină la faţă, simţindu-se foarte măgulit de caracterizarea care i se făcuse. Apoi ieşi.

Totul se puse în mişcare. Piaşa chemă nenumărate Malaşche, Lecsaşche, Aniutche, Nastiuşche. Incepu o muncă îndrăcită. Piaşa comanda tăios şi sever:

— Trage spre tine capătul feţei de masă. Unde te bagi? Unde pui?

Malaşchele, Lecsaşchele, Aniutchele, Nastiuşchele alergau val-vârtej. Masa fu pusă cât ai bate din palme. Piaşa o examină, făcu îndreptările ce le socoti necesare, o examină din nou şi scoase un ţipăt:

— Nastiuşca!

Nastia apăru:

— Da, mătuşica Piaşa.

— Nastiuşca, de ce te-am adus eu dela ţară? Ca să-mi faci viaţa amară sau ca totul să fie făcut aşa cum spun eu? Ce i-ai pus lui Fiodor Ignatâci? Ce păhărel i-ai dat administratorului? Ce? O să bea Fiodor Ignatâci dintr'un păhărel ca ăsta? Dă-mi toanto păhărelul lui, ăla cu desene şi cu inscripţie. Mă scoţi din fire, mă omori cu zile!

Nastia aduse păhărelul „cu inscripţii" şi-l puse în faţa tacâmului lui Fiodor Ignatievici. Păhărelul era destul de măricel dar căuşul pentru băutură era foarte mic, în formă de ou. Mă interesa inscripţia: era gravată pe cele patru laturi, în vechea scriere slavonă. Pe o parte stătea scris: „In primul rând eu nu beau", pe cea de a doua: „în al doilea rând, acum e devreme", apoi: „în al treilea rând, am mai băut", iar pe ultima: „în al patrulea rând, bine, fie, turnaţi-mi, dar până'n vârf ca să trăesc în belşug".

Când totul fu gata, Piaşa înconjură masa, cântări totul din priviri, cercetă cum sunt aranjate tacâmurile şi stabili locul fiecăruia.

— Elena Petrovna, — spuse ea apoi, — vezi şi dumneata dacă totul e cum trebue.

Elena Petrovna ne rugă pe fiecare să ne ducem în camerele noastre şi să căutăm să fim gata pentru

masă. Mie mi se dădu o cameră de deasupra sufrageriei, căreia i se spunea „camera cu balcon". Pentru a ajunge la ea, trebuia să te urci chiar din sufragerie, pe o scară interioară, într'o galerie cu o balustradă. La intrarea în cameră, alături de soba de teracotă, era o firidă, parcă anume făcută pentru a observa ce se petrece jos în sufragerie.

Am fost foarte repede gata. M'a mirat faptul că tot atât de repede se pregătise pentru masă şi Valerian Nicolaevici cu soţia sa. El nu ieşi în smoking ca la Moscova, ci într'un surtuc nou, de culoare verde închis, cu nasturi de metal şi încheiat la două rânduri. Mi-a explicat el odată, cu mult după aceea, că haina asta era o creaţie proprie: „îmbrăcămintea unui om din capitală sosit în provincie". Pesemne că surtucul era o concesie făcută lui Arhip Nicolaevici. In schimb, Xenia Gheorghievna, care nu făcea niciun fel de concesii obiceiurilor fratelui mai mare al soţului ei, apăru într'o toaletă de seară, cu umerii goi.

In sufragerie, lângă perete, scaunele stăteau înşirate în cea mai perfectă ordine. Mi se spuse să stau liniştit în această parte a încăperii şi să aştept. Tot în partea aceasta se aşeză şi Valerian cu soţia lui.

Arhip Nicolaievici apăru, sgomotos şi vesel. Deschise larg uşa şi îşi scuturâ picioarele de-i răspunseră paharele de pe masă, printr'un geamăt uşor. Scoţându-şi mănuşile, îşi pocni palmele, râse şi spuse tare:

— V'am văzut, v'am văzut pe toţi la gară când coboraţi din tren, dar nu m'am apropiat de voi că mă grăbeam să ajung cât mai repede la fabrică... Aţi coborît din clasa I-a. Eu am călătorit modest într'a treia: noi suntem nişte oameni simpli, nişte oameni care muncesc. Intr'o singură zi am şi fost la Moscova: am plecat dis-de-dimineaţă şi m'am întors la masă.

Piaşa se învârtea în jurul lui Arhip Nicolaievici, spunându-i:

— In sfârşit, după atâta aşteptare, te vedem iar! S'a întors vulturul nostru; bieţii de noi, ne-a venit apărătorul.

Arhip Nicolaievici sărută pe toţi ai casei, inclusiv Piaşa. Era îmbrăcat într'o scurtă căptuşită cu blană de vulpe; în picioare avea cizme de pâslă care îi treceau deasupra genunchilor, iar peste cizme purta galoşi. Işi puse căciula pe prichiciul cuptorului, dar galoşii nu şi-i scoase; deasemenea nu-şi scoase nici scurta, ci o desfăcu numai.

— Spune să mai pună câteva bucăţele de lemne în sobă, — porunci el Piaşei.

Apoi Arhip Nicolaievici se aşează pe scaun şi îşi întinse picioarele, fără să scoată o vorbă. Nicolai alergă imediat spre el şi începu să-i scoată cizmele de pâslă. Piaşa o împinse pe Nastia:

— Iar tu, pupăză, ce stai ca de lemn? Trage cizma din piciorul celălalt.

Nastia se lăsă într'un genunchi şi începu să tragă spre ea cea de a doua cizmă, dar fără succes. „S'a înţepenit. Nu iese". Piaşa se grăbi să-i vină în ajutor. In sfârşit, îl descălţară pe Arhip Nicolaievici. Piaşa îi dădu cizmele de piele.

— Nastiuşca! — strigă Arhip Nicolaievici. — Uite ce... Dar ia stai! De ce te uiţi în podea şi ţi-ai lăsat nasul în jos? Ce? Am să te mănânc? Capul sus! Mai sus! Uită-te la mine. Dar nu aşa, priveşte-mă cu veselie. Mie-mi plac oamenii veseli. Dă fuga până la birou şi cheamă-l pe Fiodor Ignatâci. Spune-i că-l aştept, că fără el nu mă aşed la masă. Aleargă repede. Stai, stai. Unde-ai pornit?

— După Fiodor Ignatâci.

— Spune mai întâi: „Am înţeles, Arhip Nicolaievici" şi după aia să dai fuga.

— Am înţeles, Arhip Nicolaievici.

— Bine, acum fugi.

Arhip Nicolaievici se adresă călugăriţei:

— Ei, ai sosit, piciorul lui dumnezeu? Ce mai zici, maică Serafima? Cum o mai duc sfinţii pe la voi, pe-acolo? Vorba ceea: sfânt, sfânt, dar de'nghiţit, înghite.

— De, Arhip Nicolaievici, trăim şi noi cum dă dumnezeu.

— Ei, dumnezeu dă sau nu dă, dar Arhip Conoplin

ăsta cu siguranţă că dă ceva ăluia care lucrează pentru el. Dela Elena Petrovna ai primit ceva?

— Cum să nu, cum să nu, Arhip Nicolaievici, am primit. Dânsa nu ne lipseşte de milostenia dumisale.

— Ia arată ce-ai primit. Ia arată!

Maica Serafima deschise cu o cheiţă taşca de piele ce-i atârna peste umăr până mai jos de brâu:

— Uite, dumneaei a dat o sută de ruble.

— Arată aici. Dă-i încoace.

Maica Serafima îi întinse banii. Arhip Nicolaievici scoase un portofel mare, demodat, lucrat grosolan, cu chenarul de metal ruginit, puse în el cele o sută de ruble pe care le luase dela maica Serafima şi scoase „o hârtie de un sfert" pe care o dădu călugăriţei.

— O să v'ajungă şi douăzeci şi cinci de ruble, n'aţi muncit pentru mai mult. Acum, afacerile merg cam prost. Şi atunci, ce rost mai are să te închini unui dumnezeu care nu te miluieşte cum trebue? Rugaţi-vă mai bine şi am să-i încalţ pe toţi sfinţii. Dar de-o să vă rugaţi prost n'am să vă mai dau milostenie vouă, ci altor mânăstiri. Aşa să-i spui maicii stareţe: de-oi izbuti în afacerea ce-o plănuesc, am să vă cumpăr un antimis nou şi am să vă auresc din nou porţile împărăteşti, iar de n'o să-mi aduceţi noroc cu rugăciunile voastre, să nu mai călcaţi prin casa mea. Deocamdată, mănâncă acum cu noi.

Apoi, Arhip Nicolaievici îl luă în primire pe fratele său, Valerian.

— Ei, frăţioare, ce treburi mai învârţi pe la Moscova, cea zidită din piatră albă? Cu ce veşti poţi să mă bucuri?

— Uite, în prima săptămână din post m'am hotărît să plec cu nevasta în străinătate. Am şi luat paşapoartele.

— Cât îţi trebue?

— Să-mi dai vreo opt mii.

— Adică de ce nu optzeci?

— Nu-ţi cer peste ceea ce mi se cuvine. Sunt de acord să fie ca un avans în contul cheltuielilor mele personale. Şi dealtfel ar fi timpul să-mi măreşti suma

pentru cheltuelile mele personale, la vreo trei mii pe lună.

— Şi altceva ce mai vrei?

— Tu spui: „şi altceva ce mai vrei?“ ca şi cum m'ai da dracului. Dar eu sunt moştenitor al tatii şi stăpân al întreprinderii, ca şi tine.

— Ei, aici e aici. Tu vrei să fii stăpânul întreprinderii, dar după părerea mea, întreprinderea trebue să fie stăpâna noastră, şi a mea şi a ta. Uite, eu te-am întrebat cum îţi merg treburile. Dar tu m'ai întrebat vreodată cum răzbesc eu cu treburile, cum scot în fiece dimineaţă o mie şase sute treizeci de oameni la muncă şi-i conduc? Ziua nu ştiu de odihnă, noaptea nu am somn. Aici ori la Moscova, eu stau totdeauna de veghe, totdeauna muncind, totdeauna plin de griji. Să-ţi arunc opt mii de ruble pentru tot soiul de străinătăţi? Dar ştii tu cu ce gânduri m'am întors eu dela Moscova? Acum, la Moscova ţi se smulge marfa din mână, se cumpără orice calitate, se cumpără marfa încă în lucru. Iar preţul nici nu se mai discută. Bursa dela Moscova e de nerecunoscut. Treburi ca acuma n'au mai fost de douăzeci de ani. Persia cere marfă dela noi, Turcia cere şi ea.

Valerian începu să râdă cu hohote!

— Ei, atunci s'a potrivit bine! Şi deodată strigă: *Garçon,* o duzină de stridii şi o sticlă de Chablis!

Xenia Gheorghievna îşi lovi mângâietor soţul pe umăr şi râse pe acelaşi ton cu el.

— Ce doreşti, unchiule? — îl întrebă Nicolai.

— Colenca, fac repetiţie pentru Paris. Ce trai o să mai fie! Am să-i arăt Europei ce înseamnă să fii un Conoplin.

Arhip Nicolaievici continua:

— Dar câtă marfă poate furniza întreprinderea Conoplin? Poţi parcă să mai spui: o să furnizez cât am furnizat şi anul trecut? Nu, drăguţule — ţi se răspunde. Dă-ne de două ori, de trei ori pe atât. Iar eu răspund că n'am de unde să le dau. A, n'ai ce să ne dai? Atunci nu vă supăraţi Conoplinilor; cumpărătorul o să se ducă la manufactura Tverscaia, la manufactura Kluhovscaia, iar nu la voi, Conoplinii. Pu-

tem noi să răbdăm una ca asta? Putem noi să ne târîm încetişor, atunci când alţii o iau în galop?

— Şi ce-ai de gând să faci?

— Am hotărît să mărim întreprinderea şi să construim alte două corpuri de clădiri. Trebue să băgăm în afacerea asta tot capitalul lichid pe care-l avem, şi să mai găsim încă jumătate de milion. Am şi găsit trei sute de mii credit; iar două sute de mii o să le scoatem din una, din alta. Tu ai să te muţi dela Moscova şi ai să locueşti aici; iată dintr'odată treizeci-patruzeci de mii pe an în buzunar. Grajdul tău de cai de curse îl dăm naibii — iată încă vreo patruzeci de mii. O să începem apoi să discutăm cu muncitorii dacă n'ar putea să-şi mai strângă cureaua vreun an de zile, să scădem fiecăruia câte zece-cincisprezece copeici pe zi şi să le adăugăm câte o jumătate de oră de lucru şi asta, cum am făcut socoteala eu cu Fediuşa, o să ne dea încă aproape o sută de mii: aşa o să se facă două sute de mii. Muncitorii au tot interesul să ne sprijine. O să clădim aripi noi fabricii şi o să aducem vreo două mii de muncitori noi, de-ai noştri, dela sate; doar nu suntem străini unii de alţii: slavă domnului, şi stăpânul şi funcţionarii şi muncitorii, toţi sunt din acelaşi judeţ, din aceeaşi plasă. Pricepi?

— Noi, frăţioare, nu suntem de acord să ne mutăm aici şi să vindem grajdul, — declară Xenia Gheorghievna.

Nastia intră în fugă şi anunţă „că Fiodor Ignatâci va sosi numaidecât". După ea dădu buzna în sufragerie şi Piaşa:

— Fediuşa vine în goană mare.

Intră şi Fiodor Ignatievici. Imediat după sosirea lui se aduse ciorba. Elena Petrovna pofti pe toţi să se aşeze la masă.

Faţa lui Fiodor Ignatievici semăna cu un burete mare, plin de găuri, sub care atârna o bărbuţă ca o mănuşă de baie sdrenţuită. Ochii îi scântelau, înconjuraţi de razele sbârciturilor. Deşi era iarnă, Fiodor Ignatievici purta o haină de lustrină, soioasă. De sub haină i se vedea vesta vătuită şi o cămaşă

„fantezi", iar în loc de cravată îi atârna un șiret cu ciucuri. Intrând, Fiodor Ignatievici salută galant:

— Permiteți-mi, Xenia Gheorghievna, încântătoarea noastră mondenă, să-mi exprim cel mai adânc respect și cea mai sinceră bucurie pentru sosirea dumneavoastră.

In timp ce săruta mâinile doamnelor și ne saluta pe noi, Nastia aștepta lângă scaunul lui, ținând în mână o tavă cu un păhărel plin. Stând în picioare, Fiodor Ignatievici dădu pe gât păhărelul fără să guste nimic. Intrucât eram un nou venit, îmi explică:

— Asta-i obiceiul meu. Beau înainte de a mă așeza, pentruca circulația sângelui să se facă prin tot corpul până la picioare, iar după ce mă așed, beau cu toți ceilalți la rând.

— De ce ai întârziat, Fedia? — întrebă Arhip Nicolaievici.

— M'au reținut: o interpelare în Camera Comunelor, conferința dela Haga, chestiuni diplomatice — așa ai zice tu, Valerian? Dar fără glumă, Arhip Nicolaievici, uite, m'au înconjurat muncitorii și mi-au spus: „spune-ne Ignatâci, e adevărat că aveți de gând să reduceți salariul?" Cine le-o mai fi spus și asta? Noi deabia am avut timp să strănutăm între noi, iar ei ne și zic: „să vă fie de bine". Au ales o delegație și au și început frământările.

— Și tu ce-ai făcut?

— Eu am căutat să scap: „Asta nu e treaba mea. Trebue să-l întrebați personal pe Arhip Nicolaievici". „Hai la el", au zis ei atunci. „Nu, le spun eu; acum e la masă". Cine le-o fi șoptit la ureche? In afară de Timoșca Svilcev nu mai era nimeni lângă noi.

— Ce tot te legi de Timoșenca al meu, Fiodor? Și se cheamă că ne mai ești și neamî — interveni Piașa care veghea pe lângă masă.

Arhip Nicolaievici o întrerupse supărat:

— Piașa, ai face mai bine să ieși să-ți mai vezi de treburile tale. Ei, haide, înțelege, du-te.

— Eu nu sunt străină, eu sunt de-ai casei.

— De-ai casei, de-ai casei, dar limba ţi-e străină. Du-te de te plimbă şi te răcoreşte niţel.

— De treizeci şi doi de ani tragi ca o vită la jug în casa asta şi tot nu e bine. Zadarnică trudă. Degeaba; să crăpi şi tot nu poţi să le fii pe plac.

După ce Piaşa ieşi, Arhip spuse:

— Tu, Fiodor, degeaba îl vorbeşti de rău pe Timoşca. Adineaori m'a ajuns din urmă în pridvor şi mi-a şoptit la ureche: „Am auzit cu urechile mele, muncitorii au început să vorbească despre scăderea salariilor pe la colţuri şi prin dormitoare. Vestea s'a răspândit şi printre muieri".

— Aşa e el: şi cu-ai noştri şi cu-ai voştri. Iar delegaţiei i-am făcut vânt, că doar n'o să ne pierdem vremea cu ea în duminica iertării.

Arhip Nicolaievici lovi cu palma în masă:

— N'ai făcut bine, Fiodor. Cine e în delegaţia aia?

— Bine înţeles Agaşca, Cuzca, apoi fiul lui Cuzca, Stiopca (Nastia roşi când auzi pomenindu-se numele lui Ştepan).

Arhip Nicolaievici lovi încă odată cu palma în masă:

— Staţi, nu mâncaţi ciorba! Nastiuşca, strigă-l pe Svilcev şi spune-i să-i cheme aici pe Cuzca cu fiul şi pe Agafia Drozdova. Să le spună că stăpânul îi cheamă acum, de îndată, la masă, că îi aşteaptă.

Toţi îşi puseră deoparte lingurile, aşa cum făcuse Arhip Nicolaievici, şi rămaseră fără să scoată o vorbă. Nimeni nu îndrăznea să se atingă de mâncare.

Se vede că aşa era orânduit aici, ca la masă să înceapă conversaţia numai Arhip Nicolaievici sau, în mod excepţional, Fiodor Ignatievici. Administratorul se folosi de acest drept:

— Ei, Valeriaşa, mi-ai adus o nouă porţie pentru a medita despre vremelnicia celor pământeşti? Aştept, că mi s'a făcut dor.

— Ţi-am adus două capitole: unul din greceşte despre sosurile picante şi altul din franţuzeşte, despre creveţi şi calcani.

Intr'o duminică, Fiodor Ignatievici făcuse rost, la bazarul de cărţi vechi de lângă turnul Suharevaia, de două volume: unul în limba greacă, despre mâncărurile orientale, altul în limba franceză despre prepararea, cum spunea el, „a diferitelor daruri ale faunei oceanice, maritime şi fluviale". Neştiind însă nici greceşte, nici franţuzeşte, îl rugase pe Valerian Nicolaevici să-i găsească un student care să-i traducă. Găsiră un astfel de student şi acesta se angajă să-i traducă ambele cărţi pentru zece ruble. Valerian Nicolaevici aducea la Serpuhovo fragmente din traducere şi le înmâna clientului.

— Tinere amice, — mi se adresă iarăşi Fiodor Ignatievici (se vede că era bucuros să aibă un nou ascultător), — eu studiez felurile de mâncare ale tuturor popoarelor şi ale tuturor timpurilor şi încerc să mănânc din toate. Câte n'am mâncat! Crede-mă, am încercat să mănânc melci şi brotăcei. Iar în ce priveşte păsările am şi pierdut socoteala: am mâncat şi cioacă şi cioară de câmp. Odată am mâncat un canar. Am încercat şi o privighetoare. Am mâncat ciocârlii marinate, barză friptă, stăncuţe, coţofene...

— E păcat să mănânci coţofene: ele au dus pe Golgota cuie pentru crucea Mântuitorului, celor care-l chinuiau, — replică de după cuptor Piaşa.

— A, iar ai venit! Nu-i chip să scap de tine, — îi spuse Arhip Nicolaievici însă fără s'o mai gonească.

— Tatăl meu, — urmă Fiodor Ignatievici, — era şi el renumit în această privinţă; se zice că l-au ales staroste în sat, tocmai pentrucă a mâncat odată o gâscă de doisprezece funţi. Lui îi semăn eu. Dar uite, surioara mea răposata, singura mea surioară, nu semăna cu noi. Ei, dar fetiţele nu prea sunt mâncăcioase, în schimb băeţii se descurcă bine. Eu am o bibliotecă întreagă cu privire la mâncăruri. Vino s'o cercetezi, dacă ai vreme. De câte ori mă duc la Moscova, neapărat trec pe la bazarul de cărţi dela Suharevo, adică la bazarul de cărţi vechi. Imi place să mă plimb printre tarabe: câte lucruri nu vezi pe acolo, câte nu auzi! Şi ce exemplare rare de cărţi, gravuri sau tablouri în ulei găseşti câteodată!

Intră Nastia şi anunţă că delegaţia a sosit.

— Adu-i imediat aici — porunci Arhip Nicolaievici.

Primul intră Stepan, un tânăr de vreo douăzeci de ani. „Bună ziua", spuse el din prag, fără să se adreseze cuiva anume. După Stepan, intră Agaşa. Ce slabă era! Ce galbeni îi erau obrajii! Ce nesfârşită oboseală în ochi! Şi ce indiferenţă faţă de tot! Părea că nimic n'o poate mira, bucura sau amărî. Făcu o plecăciune, fără să scoată o vorbă.

Cuzma, tatăl lui Stepan, salută şi el în dreapta şi în stânga, dar, ca şi Agaşa, nu spuse nimic.

Piaşa sări dela locul ei:

— Cum dracu' aţi intrat aşa? Vite'ncălţate ce sunteţi! Nastiuşca, cum de le-ai dat drumul? De pe păslarii lor curge apă şi o să lase urme pe parchet.

Dar stăpânul o domoli pe Piaşa şi pofti delegaţia să se aşeze la masă şi să se simtă ca'n familie.

— Doar nu suntem străini, suntem consăteni cu toţii, sub acelaşi cer ne-am născut, în acelaşi râu ne-am scăldat când eram copii şi în aceeaşi pădure am cules ghebe.

Stepan respinse imediat, fără nicio şovăire, invitaţia la masă. Refuză cu hotărîre, dar într'un chip reţinut, fără aroganţă. Se trase mai laoparte şi fără să-l poftească nimeni îşi luă un scaun şi se aşeză picior peste picior. Apoi, dând din cap cu sfială, îşi aprinse o ţigară, dar văzând că Elena Petrovna strâmbă din nas, stinse imediat ţigara şi o băgă în buzunar. Cuzma şovăi puţin, îşi privi fiul şi spuse cu glas domol:

— Mâncaţi dumneavoastră, noi o să aşteptăm; am venit cu treburi, n'am venit în vizită.

După ei, refuză şi Agaşa, grozav de intimidată; Arhip Nicolaievici dădu din cap compătimitor.

— Rabzi de foame, Agaşa, aşa-i? O duci greu?

Agaşa se fâstâci. Luată prin surprindere nu putu răspunde niciun cuvânt. Se lăsă în tăcere pe un scaun de lângă masă şi când i se puse în faţă o farfurie, o respinse cu un gest brusc.

— Şi de ce o duci greu, Agaşa? — se interesă Xenia Gheorghievna.

Agaşa nu răspunse. Atunci, Piaşa începu să povestească:

— Vara trecută, când dumneata, Xenia Gheorghievna, plecaseşi la băi, Mavruşa, sora Agaşei — o mai ţineţi minte? Aia de cânta cel mai bine la sărbători — s'a dus de cu noaptea la muncă împreună cu omul ei închizând cu zăvorul în dormitor, în vechea clădire de lemn, pe cei cinci copii ai ei. Cel mai mare, o fetiţă, avea opt ani, iar cel mai mic, un băiat, era încă sugaci. Se înţelege că noaptea, copiii au dormit. Şi a izbucnit un foc. Dormitoarele sunt vechi, parcă-s praf de puşcă, sufli pe ele şi se aprind.

— Nu umfla prea mult, Piaşa — o mustrului Arhip Nicolaevici.

— Da, dormitoare, ca peste tot, — încercă Piaşa să o dreagă. — Ei, şi au venit pompierii, dar fără scară. S'ar zice că sunt scumpe scările astea care se desfac. Fetiţa cea mare a ţipat ca din gură de şarpe, s'a sbătut la fereastră: „Ajutor! Ajutor!" Dar n'a fost chip. Şi aşa au ars cei patru copii mai mici. Fetiţa, mai descurcăreaţă, s'a aruncat pe fereastră. A scăpat cu viaţă, numai că şi-a rupt picioarele. Acum e oloagă; umblă'n cârje. La întoarcere, tatălui i s'a frânt inima de durere şi-a murit; mama a scăpat cu zile. Numai că nu mai e bună de nimic; într'una stă pe gânduri. Acuma, de-astă vară, Agafia le ţine pe amândouă pe spinarea ei, pe soră sa Mavruşa şi pe fetişcana ei oloagă. Domnul să-i dea sănătate Elenei Petrovna: a adus un doctor dela Moscova pentru fetiţă şi i-a comandat nişte cârje speciale, tot dela Moscova.

Când Piaşa începu să povestească, în ochii Agaşei apăru o lacrimă, apoi alta şi încă alta.

— La ce dracu' aţi început discuţia asta? — strigă Valerian Nicolaevici, smulgându-şi şervetul şi ieşind în goană din sufragerie.

Se enervă şi Stepan:

— N'am venit pentru asta aici. Dacă nu isprăviţi, plecăm imediat.

Mesenii erau în fierbere. In cele din urmă, Arhip Nicolaevici plecă cu delegaţia în biroul lui.

— Scumpul de el, nici nu şi-a mâncat mâncarea, — îl plânse Piaşa.

Fiodor Ignatievici dădu în grabă pe gât ultimul păhărel şi se îndreptă spre birou în urma stăpânului.

Toţi se grăbiră să iasă din sufragerie. Eu urcai la mine sus şi mă aşezai în firida de lângă sobă, de unde se vedea toată sufrageria.

Peste câtva timp, în sufragerie intră Piaşa; se uită să vadă dacă plecaseră toţi, dacă nu rămăsese careva să tragă cu urechea şi, încredinţându-se că nu mai e nimeni, îşi lipi urechea de uşa biroului. Auzind un foşnet, se sperie şi fugi spre cuptor. Elena Petrovna intră în vârful picioarelor.

— Ei, ce-i Piaşa? Ce fac acolo? Discută? Şi Arhip Nicolaevici nu ţipă?

— Nu, sunt potoliţi.

— Vino, maică Serafima, — strigă Elena Petrovna, — sue-te pe cuptor, încălzeşte-te. Te-au gonit, ţi-au tulburat tihna. Maică Serafima, sfătueşte-mă, ce cale creştinească să aflu aici. Arhip şi Valerian parcă n'ar fi fraţi, ci cei mai răi duşmani. Nici nu mai ştiu cum să-i împac. Arhip Nicolaevici e un gospodar, el vrea să sporească, să lărgească, iar Valerian vrea doar să trăiască în plăceri. E păcat, maică, să judeci pe altul, dar eu îl judec. De ce să arunci banii fără rost? La ce să te gătești atâta, cum face Xenia? A fi cheltuitor, e un mare păcat. Trebue să muncești, să sporești avutul părintesc, nu să-l mănânci în trândăvie. Noi nu suntem de viţă nobilă. Şi Xiuşa, dealtfel cine e? E dintr'o familie de mici burghezi dela Medân. Cum şi-a agonisit averea tatăl ei? Mergea prin sate, punea copiii să-i adune şi să-i aducă sdrenţe şi vechituri şi pentru ele le dădea pere. Maică Serafima, eu socot că e păcat să trăeşti pentru mamon [1]). Noi suntem fabricanţi, noi hrănim oamenii. Suntem datori să trecem pe seama fiului nostru fa-

[1]) *Mamon* — Personagiu mitologic, simbol al lăcomiei de bani. (N. trad.)

brica şi să-l obişnuim cu întreprinderea asta mare. Arhip Nicolaevici nu-şi îngădue niciun fel de plăceri, niciun lux. Xenia şi Valerian şi-au pus în gând să ne ruineze, visează mereu să împartă averea. Mi-e teamă de asta. Eu, maică Serafima, din copilărie mă tem de viaţă şi mereu mi-e groază. Când eram mică, auzeam mereu: cutare s'a ruinat sau şi-a băut averea; altul a fost înşelat şi tras pe sfoară, până a ajuns la sapă de lemn şi a rămas fără o leţcaie; altul a fost omorît şi jefuit; pe altul l-au furat propriii lui copii; altuia, funcţionarii şi administratorii i-au furat tot, altul a dat faliment. Mi-aduc aminte, că tremuram ca varga când mă băgam în pat, ca să dorm. Mă rugam şi iar mă rugam şi cu cât mă rugam mai mult, cu atât mi-era mai teamă. Şi mă gândeam, mai bine să fi murit sau să mă fi născut săracă, decât să ajung dela bogăţie la sărăcie. Mi-aduc aminte, că mă ascundeam sub plapumă, închideam ochii tare de tot şi începeam să şoptesc: „Doamne, dumnezeule, dă doamne să fim totdeauna bogaţi! Dă, doamne, să nu fim niciodată săraci! Fereşte-ne, doamne de faliment, de hoţi, de înşelătorii!"

Ascultând-o pe Elena Petrovna, Serafima se cufundă în gânduri, îşi adună parcă toate puterile minţii şi-şi încruntă fruntea mică şi îngustă ca de păsărică. Când, în sfârşit, găsi în adâncul gândurilor ei soluţia nimerită, zâmbi bucuroasă.

— Dragă Elena Petrovna, am să-ţi dau un sfat: trebue să facem o slujbă sfântului care apără de foc.

— Aşa să fie oare, maică Serafima? — întrebă Piaşa, neîncrezătoare. — Sfântul care apără de foc, nu apără decât de foc. Ca să scapi de împărţirea averii şi de ruină socot că trebue să facem o slujbă lui Cosma — cel făr'de arginţi.

— Ei, nu, Limpiadușca, fă-ţi cruce — Cosma, cel făr'de arginţi, e împotriva strângerii laolaltă a bogăţiilor. Pentru strângerea laolaltă a averilor trebue să te rogi lui Flor şi lui Lavr. Şi mai bine ar fi, Elena Petrovna, să faci o slujbă prooroculuí Naum. Proorocul Naum îţi luminează mintea şi-aşa ai să afli cum şi ce trebue să faci.

— Maică Serafima, şi de Agafia mi-e milă. De câte ori nu i-am spus eu lui Arhip Nicolaevici: trebue să dărâmăm dormitoarele de lemn, să nu ia foc, doamne fereşte. Dar lui îi părea rău de ele, că nu vroia să fie cheltuială de prisos: „Iar de-or arde, zicea, o să luăm banii dela asigurare şi cu banii dela asigurare o să clădim dormitoare de cărămidă".

In sufragerie intră tropăind sgomotos, cu pas de stăpân Valerian Nicolaevici. Se vedea după înfăţişarea lui că luase o hotărîre.

— Elena, unde-i delegaţia? Muncitorii, întreb, unde sunt?

— La Arhip Nicolaevici în birou. Discută.

— Aha! Nu e închis?

Piaşa începu să se agite şi se îndreptă în grabă spre uşa biroului.

— Ce-mi ţii calea, Piaşa?

— Arhip Nicolaevici n'a poruncit să te chem.

— Sunt la fel de stăpân ca şi el.

— Bineînţeles. Dar, vezi matale, n'a dat poruncă.

Valerian Nicolaevici se desumflă şi începu să ţipe:

— A, aşa! Am să-i arăt eu atunci! O să ajungă la pepeni! O să-mi iau partea din afacere!

Deodată uşa biroului se deschise şi Arhip Nicolaevici se năpusti afară abia stăpânindu-se, începu să vorbească în şoaptă, şuierător:

— Ce-i cu tine? Te-ai apucat să ţipi? Ca s'audă ei?

Valerian Nicolaievici continua să strige:

— N'am să renunţ. Am în buzunare paşapoartele pentru străinătate. Dă-mi bani sau intentez proces şi mă despart.

— Tata a lăsat cu limbă de moarte să nu ne despărţim. Tu ai vrea numai să te'ndopi, să dormi şi să schimbi hainele. Fireşte, că-i mai plăcut să trăeşti din rente. Eu însă slujesc patriei, eu muncesc pentru Rusia!

— Auzi, el slujeşte Rusia! Eşti aşa hrăpăreţ, c'ai ajuns un Caşcei [1]) şi i-ai storş pe toţi până n'ai mai

[1]) Personaj din folclorul rus care personifica avuţia îmbinată cu răutatea şi sgârcenia. (N. trad.)

putut. Ce folos are omul dela tine? Ori cedezi, ori mă duc imediat şi le spun muncitorilor că sunt de acord cu toate cererile lor. Auzi?

— Taci din gură, idiotule!

— N'am să tac! Am să te... am să te... omor...

— Ai să mă omori?

Arhip Nicolaevici îşi lovi fratele cu toată puterea peste obraz. Acesta începu să ţipe. La ţipetele lui intră în fugă Timofei Svilcev. Arhip Nicolaevici ridică mâna ca să mai lovească odată, dar Valerian fugi. Svilcev nu-l lăsă pe Valerian să iasă pe uşă şi începu să râdă în hohote. Arhip era cât p'aci să-şi ajungă fratele din urmă. Acesta începu să alerge în jurul mesei, iar Arhip după el. Făcură de două ori ocolul mesei, apoi se opriră să răsufle. Arhip încercă să-l prindă pe Valerian peste masă. Celălalt se feri. O vreme, prin diferite atacuri simulate fiecare din ei încercă să-şi înşele duşmanul repezindu-se ba într'o parte, ba în alta, aşa cum fac copiii când se joacă de-a prinselea. Deodată Arhip făcu un salt energic şi aproape că puse mâna pe Valerian, dar acesta o sbughi spre uşă, drept spre Svilcev, lăsându-l pe Arhip cu mâna întinsă, gata-gata să-l înhaţe.

Svilcev sări în ajutorul lui Arhip, dar cu atâta neîndemânare, că Valerian trecu pe lângă el şi ieşi în goană din sufragerie. Arhip se împiedică de piciorul întins al lui Svilcev şi ar fi căzut dacă acesta nu l-ar fi sprijinit. Nu se putea şti dacă fusese o întâmplare, sau Svilcev o făcuse dinadins. Svilcev începu iar să râdă în hohote. Înfuriat, Arhip îl apucă pe Timofei de păr şi începu să-l tragă într'o parte şi'ntr'alta. Piaşa izbucni în plâns; Elena Petrovna fugi. Serafima se năpusti după ea. Svilcov nu se împotrivea stăpânului şi se legăna, supus, ba într'o parte, ba în alta. După ce îl părui bine, Arhip îl împinse cât colo:

— Ai încasat-o? Te-ai săturat? Altădată să nu-ţi mai bagi nasul unde nu-ţi fierbe oala.

Svilcev începu să râdă în hohote.

— De ce râzi, tâmpitule?

— Aşa-mi place.

— Piaşa, ia-l pe împeliţatul ăsta al tău de aici şi să nu-l mai văd în ochi.

— Arhip Nicolaevici — se milogi ea — el râde din prostie, dar zău, stăpâne, că ar vrea din suflet să se arunce la picioarele tale şi să-şi ceară iertare pentru neîndemânarea lui.

— Sau te pomeneşti c'ar vrea să sară cu cuţitul la mine, binefăcătorul tău! Ia te uită cum holbează ochii!... Spune, de ce hohoteşti! Răspunde!

— Am mai spus-o: aşa-mi place!

Petrecând delegaţia, Arhip Nicolaevici spuse ceva mângâietor Agaşei şi bătu prieteneşte pe umăr pe Cuzma. Voise să facă acelaşi lucru cu Stepan, dar se vede că-i lipsise curajul. Se temea să nu-l repeadă.

— Ei, într'un ceas bun!... Sănătate să dea dumnezeul Pân' la urmă, o să ne înţelegem noi, ca nişte buni prieteni, cu binele, nu cu răul, nu-i aşa? Dar numai să nu staţi prea mult pe gânduri! Ce să vă mai gândiţi? Hotărîţi odată şi să se termine! Eu, unul, nu mă tem de nimic.

La aceste cuvinte Stepan zâmbi cu înţeles. Iar Cuzma spuse:

— Nici eu nu mă tem. Acum treizeci de ani şi mai bine, am trecut sub obuze Dunărea, apoi Balcanii şi nu m'am temut.

Vroiam să aflu cum s'au înţeles sau cum au de gând să se înţeleagă, dar Arhip Nicolaevici nu spuse nimic nimănui dintr'ai casei. Porunci numai ca seara la blinele să fie chemată toată lumea.

— Şi pe fratele Valerian să-l chemaţi; să vină neapărat şi cu soţia, şi totul să fie aşa cum se cuvine. Dintre funcţionarii chemaţi pe cine o să spună Fedia. Pot veni şi cu nevestele.

Indată după plecarea lui, în sufragerie intră în fugă Xenia Gheorghievna şi-i puse nenumărate întrebări lui Fiodor Ignatievici, dar acesta evită să-i răspundă:

— Totul o să fie bine, fermecătoare stăpână. O să plecaţi şi în străinătate! Mâine dimineaţă totul o să

se lămurească şi o să se aranjeze. A, daţi-mi voie să vă ofer un scăunel. Luaţi loc, staţi niţel cu mine. Judecaţi şi dumneavoastră: o să vă despărţiţi bine; o să trăiţi din dobânzi — bine. Dar oare veţi primi din banii dumneavoastră o dobândă care să fie egală cu ceea ce vi s'ar cuveni din veniturile fabricii?! Şi ce bucurie e să staţi între patru pereţi pe Ordânca şi să vă plictisiţi? Toată bucuria o să vă fie să mâncaţi ciorbă, să vă bateţi capul cu slugile şi să daţi în cărţi. Pe când cu fabrica sunteţi pretutindeni cineva: în Serpuhovo nu face nimeni un pas fără dumneavoastră, toată lumea vă respectă: şi ispravnicul şi arhiereul şi guvernatorul care când vine la dumneavoastră se prezintă cu plecăciuni. Iar norodul îşi scoate căciula în faţa dumneavoastră. Şi la Moscova toţi o să vi se ploconească. Fabrica o să se îmbogăţească şi o să vină cu duiumul tot soiul de profesori pe la dumneavoastră, o să scrie versuri despre dumneavoastră şi toţi pictorii, şi toţi artiştii o să vă cadă în genunchi. Iar dumneavoastră o să străluciţi prin frumuseţe şi amabilitate şi o să fermecaţi! O să fermecaţi, o să scoateţi din minţi pe cine o să vreţi.

Xenia Gheorghievna se topea de plăcere, dar nu ceda :

— Dar Arhip? El o să ne tragă pe sfoară, o să ne strice călătoria în străinătate. Poate că de făgăduit o să ne făgăduiască acum când i-a ajuns cuţitul la os cu muncitorii şi când îl presăm şi noi, dar apoi n'o să rămână decât să tragem nădejde ca spânul de barbă. E un sgârcit şi jumătate. Pentru o copeică e în stare... să-şi vândă şi părinţii.

— Ei, asta, fermecătoare doamnă, este o exagerare. Arhip Nicolaevici nu e sgârcit, e econom; e un gospodar. Şi încă ce gospodar. Ar fi fost în stare să taie la Serpuhovo canalul de Suez, dar din păcate în ţinutul nostru nu există prin apropiere o mare. Iată pentru ce se străduieşte el. Nu din lăcomie, ci ca totul să producă. Ei ce să-i faci, scumpa mea? Se străduieşte, se străduieşte Arhip Nicolaevici. Deaceea, în mâinile lui totul sporeşte. E ca într'o grădină de zarzavaturi: dacă sapi, stropeşti şi plivesti

— îţi ies zarzavaturile, iar dacă nu le îngrijeşti, nu iese nimic.

*

Seara, la blinele, dintre „ai casei" şi dintre „funcţionari" au fost invitate la masa stăpânului cam vreo treizeci de persoane. Au fost poftiţi la masă şi Piaşa cu fiul ei Timofei. De dragul duminicii iertării sau din altă pricină, lui Timofei i se iertase pesemne boroboaţa de mai înainte.

Mai fusese poftit şi preotul din localitate. Părea foarte mulţumit de invitaţie, şi strălucea de bucurie, dar văzând-o pe călugăriţa Serafima, se întunecă şi nu se puţu abţine să nu spună:

— Dar cloara asta ce tot ţopăe pe-aici? Peste tot îşi bagă nasul cerşetoarele astea nesăţioase! Şi ce ghiare au, ce ochi pizmaşi... Păcat că lor li se dă milostenie, în vreme ce parohia e dată uitării.

Arhip Nicolaevici îşi salută oaspeţii solemn şi plin de importanţă. Era îmbrăcat într'un gheroc negru, cu o cămaşă scrobită şi cu „medalie pe piept". Părul îi era bine pieptănat şi uns din belşug cu ulei parfumat. Se purta simplu cu toată lumea şi se silea să fie blând, corect, calm, cuviincios. Văzând că la masă lipseşte Valerian Nicolaevici, el spuse cu o voce liniştită, obosită, smeriţă.

— Nastiuşenca, poftește-l, dragă, la masă pe frăţiorul nostru. Spune-i că dacă nu vine, am să mă duc eu însumi... să-l poftesc. Spune-i aşa, c'o să înţeleagă el. Să vină mai repede cu nevastă-sa.

Valerian Nicolaevici apăru curând cu nevastă-sa, dar, contrar aşteptărilor mele, nu era îmbrăcat de gală. Valerian Nicolaevici era îmbrăcat, aşa cum avea să spună el însuşi mai târziu „într'o hăinuţă de toate zilele", iar Xenia Gheorghievna într'o rochiţă din cale-afară de simplă şi de ieftină. N'o împrumutase cumva dela slujnica ei?

Arhip Nicolaevici socoti că era o sfidare şi tot odată o insinuare la adresa lui: „Vedeţi în ce mizerie ne ţine fratele nostru mai mare!"

— Duceţi-vă de vă îmbrăcaţi! — le spuse el, făcându-le semn cu mâna.

Soţii ieşiră şi se întoarseră repede, în toată strălucirea: el în smoking, ea plină de briliante.

Primele porţii de blinele fură servite în tăcere. Cei mai mici nu îndrăzneau să vorbească, iar pentru cei mai mari nu se ivise încă subiectul dorit.

Subiectul fu găsit de Fiodor Ignatievici:

— Mă uit la masa asta şi glasul îmi amuţeşte! Priviţi, ce bogăţie de daruri ale pământului! Aici sunt toate darurile din Ohotnâi Riad şi de pe strada Tverscaia. Regina tuturor aperitivelor: scrumbie şi pateu de Strassburg. Dar zeul lăsatului de sec, cel mai minunat dintre toţi este blineaua, rod făurit de harul luminatei Elena Petrovna, cu mâinile mult încercatei sale ajutoare Olimpiada Achimovna şi ale altor bucătărese mai mici de sub ordinele Achimovnei. Ridic această blinea şi uitaţi-vă, nu este nici afânată, dar nici tare, nici grea, dar aşa eterică cum este păstrează ceva din masivitatea materiei; nu este nici prea groasă, dar nici prea subţire, e moale dar în acelaşi timp poţi s'o rontăi.

Discursul lui Fiodor Ignatievici a fost semnalul care a deslănţuit discuţii înflăcărate, amintiri duioase, voie bună.

— Egorov, în Ohotnâi Riad, are nişte blinele foarte bune.

— Nu, la Testov sunt mai bune...

— Mie îmi plac blinele cu păstrăvi.

— Iar mie cu lapte congelat.

— Ah, ce bine-i de lăsata secului! Dar când îţi aduci aminte de piaţa de ciuperci sau de ceaiul dela „Balşaia Mascovscaia" în prima săptămână de post, cu o cănuţă de frişcă de migdale, cu stafide şi bomboane, nici nu mai ştii ce-i mai bun: postul sau lăsata secului.

Fiodor Ignatievici dirija discuţiile, mâncatul şi băutul. Căzuse într'un adevărat extaz gastronomic.

Ospăţul a durat vreo două ceasuri. Fiodor Ignatievici ne încredinţa că începe a patra duzină de blinele. Cineva îşi dădu cu părerea că n'ar strica să se

organizeze, seara, o plimbare în troici, pe străzile oraşului. Altcineva se împotrivi. Fiodor Ignatievici, care se proclamase „maestru al alimentaţiei lichide şi solide" se ridică pătimaş în apărarea plimbării:

— Plimbarea şi mâncarea sunt inseparabile. Plimbarea este o distracţie, dar este invëntată în folosul omului. Şi nu numai la lăsata secului se obişnueşte plimbarea. Şi nu numai după blinele se impune plimbarea. Să luăm de exemplu colţunaşii: să zicem colţunaşii de Siberia. Sunt aşa de mari, că numai bine să-i pui drept în gură şi să-i înghiţi fără să curgă untul. Mănânci vreo două sute de bucăţi şi apoi te aşezi în sanie. Principalul e să nu te sufle vântul pe nicăieri şi să nu te mişti din loc. Mergi aşa, cu două şube pe tine, cu clopoţei, cu burticica doldora şi să vezi ce idei şi ce visuri îţi trec atunci prin cap! Ce visuri dulci! Şi după ce caii merg o bucată de drum, îţi mai vii în fire, şi la oprirea următoare eşti gata să înghiţi alte două sute de bucăţi. Sau să luăm de pildă „rastegai"-ul [1]) nostru de Moscova. S'ar părea că e uşor — şi ţi se dă un hârdău întreg de sos, îl tot stropeşti şi mănânci, mănânci şi parcă tot ai mai mânca. Şi o bucată de vreme parcă semeni a om. Dar după aceea începe să se umfle „rastegaiul" în tine. Şi se umflă şi se umflă! Aşa mi s'a întâmplat mie odată: ieşind din birt, după ce mâncasem „rastegai" ca un nebun, deabia am fost în stare să ajung până la o trăsură şi să spun birjarului: „Du-mă, te rog, du-mă înainte, du-mă înapoi, du-mă unde vrei; numai pot, du-mă". Acelaşi lucru şi cu blinelele. Iată de ce-a fost inventată plimbarea de lăsata secului. După blinele omul nu-i în stare decât să se plimbe.

In faţa pridvorului traseră cinci atelaje de troică; trei fură înhămate la o sanie ţărănească, joasă, iar două la o sanie mare, cu nişte apărătoare în formă de aripi şi acoperită cu covoare ca să te ferească de zăpada ce sboară de sub copitele cailor. Coamele şi cozile cailor erau împletite cu panglici pestriţe şi flo-

[1]) Plăcinte mici. (N. trad.)

ricele de hârtie, iar pe hamuri şi frâie atârnau clopoţei. Pentru Arhip Nicolaevici şi Elena Petrovna, pregătiră o săniuţă de curse cu două locuri, la care înhămară un armăsar.

Bătea un vânt umed şi molcuţ „ca de lăsata secului" aşa cum se întâmplă când se mai moaie gerurile în Februarie. Deasupra noastră goneau, jos de tot, nori negri. Uneori vântul rupea bucăţi uriaşe de nori şi le purta undeva, în depărtare. Atunci în ochiul de senin se ivea luna lunecând grăbită, dar un nouraş negru şi străveziu o acoperea numaidecât după aceea.

Când ne-am aşezat în sănii ne-am dat seama că Valerian Nicolaevici şi Nicolai lipsesc. Xenia Gheorghievna mă apucă de mână şi mă trase după ea.

— Hai după ei să-i chemăm.

Intrând în sala întunecoasă, am surprins un şuşotit şi un foşnet care încetară de îndată. Xenia Gheorghievna deschise larg uşa din spre antreu şi în fâşia de lumină apărură Nastasia şi Stepan, fiul lui Cuzma, care se ghemuiseră într'un colţ al sălii. Xenia Gheorghievna mă împinse în antreu şi trânti repede uşa:

— Să nu-i stingherim. Lasă-i. Probabil că se sărută. Aşa e sala asta. De câte ori treci pe-aici, seara, în zilele de sărbătoare se sărută cineva.

Obrajii îi ardeau şi când mă împinse peste prag mă strânse de mână.

Valerian Nicolaevici nu s'a lăsat înduplecat de rugăminţile Xeniei Gheorghievna.

— Nu vreau să ştiu de blinele şi nici de plimbare, toate astea sunt asiatisme şi barbarii.

— Nu vrei, treaba ta. Eu te-am poftit! Cât despre mine, mă duc să mă distrez! Să te ia dracul! Tu faci numai ce-ţi spune Arhipca. Eu mă distrez. Nu-mi pasă!

Nicolai recunoscu că dacă ar merge Nastia ar merge şi el.

— Dar ea s'a ascuns de mine.

— Eşti un păcătos, Colia! — se oţărî Xenia Gheorghievna. — De vreme ce s'a ascuns, înseamnă că nu vrea. Şi cum îndrăzneşti s'o sileşti? Nu te iubeşte şi

pace! Ai rămas cu buzele umflate. Ţie şi lui unchiultău vi se scurg ochii după femei. Hai să mergem, Pavel. În sanie am să stau în braţele dumitale. N'o să mă alungi?

Troica noastră era mânată de Timofei Svilcev. Nu se aşezase, ci stătea în picioare, cu hăţurile întinse, ţinându-le sus, lângă piept. La hopuri şuiera şi striga. Când ieşirăm pe şoseaua netedă, începu să cânte:

„Iată goneşte troica de poştă
Iarna, pe Volga-măicuţă..."

Luna apăru deodată într'un luminiş de cer senin şi parcă-şi opri o clipă lunecarea grăbită.

Xenia Gheorghievna nu se aşezase în braţele mele, dar vorbea numai cu mine sau fredona, acompaniindu-l pe Svilcev. Bulgăraşi moi şi pufoşi de zăpadă ne izbeau în faţă, pe cap, pe după guler.

La sfârşitul plimbării când ne dădeam jos din sănii, se nimeri lângă mine Fiodor Ignatievici.

— Frumoasă mai e Rusia noastră! — spuse el.

— Da! Nemărginit de frumoasă... ar putea fi! — îi răspunsei.

Cerul se luminase cu totul şi părea că se făcuse şi mai înalt. Intrară în casă; eu rămăsei afară.

— Ce-i aia Calea Laptelui? — mă întrebă Svilcev, oprindu-se lângă mine.

Nu-i răspunsei. El aşteptă până când nu mai rămase nimeni afară de noi doi şi continuă:

— Nu-mi pasă mie de Calea Laptelui. Te rog să iei aminte, la ce-am să-ţi spun. Cucoana asta, Xenia Gheorghievna se uită la mine cum s'ar uita la o râmă, dar eu mi-am pus ochii pe ea şi m'am hotărît demult să nu-mi scape. Dacă te gândeşti la ceva serios, te rog dă-te laoparte. Poate că în această privinţă ai să te dovedeşti mai puternic decât mine: nu mă obidi degeaba. Eu şi aşa n'am parte să mă înfrupt dela ospăţul vieţii. Şi ştiu să şi muşc. Mama mea e menajeră la Conoplini, iar eu sunt slugă la biroul lor. Orice aş face, tot nu sunt mulţumiţi fiindcă de, strâmbului

nimic nu-i e pe plac. Te rupi în două, el însă zice: de ce nu în patru? De ce m'a lovit soarta așa de rău? Suntem neamuri cu ei. Prima nevastă a lui Arhip era vară primară cu mama mea, Piașa. Ar fi putut să ne dea și nouă ceva, nu? Eu zic, c'ar fi putut. Atunci le-aș fi fost mai credincios ca un câine. Dar nu, n'au vrut. Ei, dacă-i așa, am să le smulg eu singur odată și-odată. Sunt niște tâlhari și niște hoți. Jupoae șapte piei de pe spinarea muncitorilor.

— Dumneata, Timofei, ești de partea muncitorilor?

— Nu. De ce aș fi de partea lor? Ce o să-mi dea ei mie? Și ce aș putea lua dela ei. Eu sunt ghiduș, îmi place să râd cu hohote și să pun piedică și unora și altora. Dac'o fi să ne mai întâlnim, o să vezi că peste câțiva ani o să fiu bogat. Iar Conoplinii, Arhip bineînțeles, e ca un stejar. El o s'o scoată la capăt și noi o să ne alegem cu ceva de pe urma lui. E deștept și ne mai aruncă din când în când câte un os, dar pe Valca și pe Colca, poate că mie, Timoșca Svilcev, mi-e hărăzit să-i las fără ismene. Ei, nu fi supărat!

Svilcev plecă fredonând:

„Măciuca mea-i mai tare
Ca zece măciucele,
Doar noaptea, frățioare,
De-ar fi mai fără stele!"

Urcai sus la mine, dar nu intrai în cameră, ci mă așezai după balustradă, ca să privesc ritualul „iertării".

Arhip Nicolaievici, tot în redingotă și cu medalia pe piept, emoționat, solemn, deși cam obosit, se așează în fotoliu, în colțul din față, nu departe de iconostas. Cei ai casei se îngrămădiră la celălalt capăt al sufrageriei, la intrare; în mijlocul încăperii nu era nimeni. Masa era trasă la perete.

Piașa porni cea dintâi spre Arhip Nicolaievici. Fără grabă, ea păși solemn pe covoraș, îndreptându-se cu hotărîre spre fotoliu. Ajungând în dreptul fotoliului, se întoarse cu fața spre Arhip Nico-

laievici, îl privi aspru, concentrat, cu buzele strânse, îşi încrucişă mâinile pe pântece, se îndoi de mijloc, apoi, după o clipă de gândire, se lăsă în genunchi, îşi plecă capul până la pământ, lovi podeaua cu fruntea şi spuse:

— Iartă-mă în numele domnului pentru tot ce ţi-am greşit!

Apoi se ridică şi-l sărută pe Arhip Nicolaievici de trei ori, repetând de fiecare dată aceleaşi cuvinte.

— Iartă-mă şi tu în numele domnului pentru tot ce ţi-am greşit! — îi răspunse el.

După Piaşa, porni spre fotoliu Timofei, care săvârşi tot ceremonialul cu un aer vesel. Se lovi cu fruntea aşa de tare încât, fără să vrea toţi îşi duseră mâna la frunte. In timp ce-l săruta pe stăpân, pe faţă îi plutea un zâmbet de parcă dintr'o clipă în alta avea să izbucnească în râs.

— Să-ţi fi şters mustăţile, caraghiosule! — îi spuse Arhip Nicolaievici, şi mi se păru că printre cuvintele rituale se strecurase o înjurătură sdravănă.

Retrăgându-se, Svilcev se aşeză alături de maică-sa. Când un slujbaş ce urmase după el, isprăvi ritualul, Svilcev îi şopti:

— Vino, vino aici! Aici să stea ăi care-au scăpat, ca să nu se încurce pe urmă cine a isprăvit şi cine nu.

După ce toţi slujbaşii îndepliniră ritualul iertării, li se dădu drumul să plece. Atunci veni rândul membrilor familiei. Elena Petrovna, Nicolai şi chiar Valerian Nicolaievici se apropiară şi făcură întocmai cum făcuseră şi ceilalţi. Numai că, ridicându-se în picioare, înainte de a-şi săruta fratele mai mare, Valerian Nicolaievici îşi şterse grijuliu praful de pe pantaloni şi suflă un firicel de praf de pe mâneca smockingului său englezesc. Apoi se aşternu o tăcere penibilă. Xenia Gheorghievna era singura care nu îndeplinise încă ritualul. Am băgat de seamă că stătea la îndoială dacă să meargă sau nu. Arhip Nicolaievici observase probabil şi el ezitarea ei şi aştepta să vadă ce-o să facă. Dar ea porni spre el. La

fel ca toţi ceilalţi străbătu încăperea călcând numai pe covor, făcu o plecăciune adâncă, se lăsă în genunchi, atinse podeaua cu fruntea, se ridică şi deodată rămase încremenită în faţa lui Arhip Nicolaievici.

— Te-ai smerit, mândro? — îi spuse el, zâmbind. — Bravo ţie! Eşti o muiere deşteaptă.

Ea îl privi mânioasă:

— Nu m'am smerit. Îndeplinesc un ritual. Pe mine n'ai să mă ţii în frâu, nu ţi-ai găsit omul.

— Am să te pocnesc, cum l-am pocnit pe bărbatu-tău!

— Încearcă! Îndrăzneşte! — spuse ea şi ţuguindu-şi buzele îl scuipă pe Arhip Nicolaievici.

— Iată, fiară, „iartă-mă în numele domnului", al meu!

Dar scuipatul nu-şi nimeri ţinta. Arhip Nicolaievici se feri într'o parte, o apucă pe Xenia Gheorghievna de mână, i-o strânse sdravăn şi nu-i dădu drumul. Ea nu scoase niciun cuvânt.

— Ei, Xiuşa, a dracului muiere mai eşti! Vulturoaică! Nu-i de nasul tău, frate-miu! De m'ai fi scuipat, ţi-aş fi sucit gâtul; n'ai mai fi ieşit vie din mâinile mele. Dar sunt dibaci şi nu m'ai nimerit. Straşnică muiere mai eşti! Aşadar nu te-ai smerit? Ei, pentru asta, uite ce-am să-ţi spun eu acum: am dat poruncă lui Fediuşa să vă dea bani pentru călătoria în străinătate. Cu muncitorii m'am înţeles: la noi n'o să fie grevă. Hai, plecaţi, faceţi glorie firmei noastre. Să se spună: Conoplinii sunt bogaţi, uite, umblă prin străinătate!

Xenia Gheorghievna râse:

— Lasă-mi mâna, uite cum mi-ai strâns-o, mi-ai învineţit-o. Aşadar, te-ai speriat, Arhipuşca. Altfel ai fi avut de vorbit cu avocatul meu. De cine te-ai speriat mai mult: de noi sau de muncitorii tăi?

— Ei, proastă mai eşti! Parcă poate să mă sperie cineva pe mine?

— Vasăzică le-ai cedat muncitorilor?

— Nu le-am cedat. Am zădărnicit greva. Le-am făgăduit că la toamnă le sporesc la toţi salariile dacă

o să-mi facă acum o reducere de 10—15 copeici pe zi. Le-am cerut așa, ca un fel de împrumut. O să-mi dea mâine răspunsul... Se cam codesc... dar sunt aproape de acord... De, nu-i chiar așa plăcut să faci grevă.

— O să-i tragi pe sfoară.

— Și ce dac'am să-i trag pe sfoară? Eu muncesc pentru patrie. Noi am cucerit pieţele din Asia Mică și neamțul vrea să ni le smulgă, iar noi o să-i venim de hac cu ieftenirea... Care o să vândă la preţuri mai mici, acela o să-și consolideze poziţiile... Așa suntem noi! Dar să știi, Xiușa: de nu mi-o reuși planul și-o să fie grevă, n'am să vă pot da bani pentru străinătate. Nu-mi place de Stiopca: prea zâmbește mereu pe sub mustață.

Plecară cu toţii. Ajunsesem în pragul camerei mele, când Arhip Nicolaievici îl strigă pe Svilcev:

— Timoșa, ia vino tu la mine pentru două vorbe.

Stăpânul trecu cu Timofei în biroul lui și închise ușa cu cheia.

Hotărîi, să mă duc fără nicio amânare, chiar în noaptea aceea, la Agașa, Stepan și Cuzma. Sunduc avea obiceiul să spună: „Dacă îţi dai seama ce trebue să faci și eşti în stare s'o faci, nu zăbovi nicio clipă; fiecare lovitură de-a noastră, dată iute și bine ţintită înseamnă un succes împotriva dușmanului". Imi dădeam perfect seama că greva avea sorţi de izbândă. Și îmi dădeam deasemenea bine seama că Arhip Conoplin și Fiodor Ignatievici semănaseră șovăiala printre muncitori și că exista primejdia ca muncitorii să dea înapoi. Delegaţii lor erau slabi, afară poate de Stepan. Se vede că și pe-aici fuseseră seceraţi oamenii noștri cei mai buni și mai dârji.

Și ticălosul acesta de Arhip pretindea că „servește patria"! Intr'adevăr ce minunată ar putea fi patria noastră, dacă ar fi a noastră, a acelora care-o iubim desinteresat! Noi luptăm acum pentru ea cu braţele aproape neînarmate, dar călim în noi toate virtuţile ostășești. Și poate că în clipa în care patria noastră eliberată va fi în pragul unor lupte măreţe, viitoa-

rea generație de luptători va găsi o fărâmă de învățăminte în dârzenia noastră, în hotărîrea noastră și în devotamentul nostru față de cauza eliberării pământului drag, virtuți care nu ne-au părăsit în zilele cele mai grele și mai întunecate.

9

Ieșii pe nesimțite din casă, nestingherit de nimeni. Toți dormeau buștean în casa Conoplinilor, în noaptea de duminica iertării, spre luni. De prin camere, prin întuneric, se auzeau sforăituri, șuierături și oftaturi.

Trecând prin bucătărie îmi scârțâi podeaua sub picior și Piaşa mormăi prin somn din așternutul ei:

— Cine-i acolo? Umblă mereu... și noaptea. Nici la miezul nopții n'ai pace...

Afară ningea. Cădea o zăpadă lipicioasă care se topea. Nu desluşeai bolta cerului. Neștiind limpede încotro s'o apuc, mă îndreptai la întâmplare spre clădirile de lemn ce se zăreau dincolo de împrejmuirea fabricii.

— Umbli cu șoalda? — spuse Svilcev, apărând deodată în spatele meu.

— Nu'nțeleg ce vrei să spui, Timofei!

— Vreau să spun cum spuneau bătrânii: nu umbla *pisindă,* la *sobandă,* nu mânca *pisindă untundă,* ci du-te *pisindă,* la *surandă,* mănâncă *soricunda, pisinda.* Adică: nu umbla pisică la sobă, nu mânca pisică unt; du-te pisică la șură și mănâncă șoareci, pisico. Acum înțelegi?

— Acum și mai puțin.

— Dar că te îndrepți tocmai spre pridvoraşul casei unde doarme Xenia Gheorghievna, înțelegi? Nu'ncerca să mă prosteşti: focul e cam slab, dar fumul tot se zăreşte. Ți-am spus din capul locului doară... Iar dacă nu vrei să înțelegi cu binele, atunci hai să ne socotim. Să vedem cui, ce i se cuvine.

Mă bucurai foarte mult că sunt bănuit de aventuri amoroase şi nu de altceva şi începui să râd. Pe Svilcev asta îl supără.

— Ştiu eu ce ţi-ai zis dumneata despre mine, văzând cum îl ţine Xenia de scurt pe soţul ei Valerian! De ce să mă tem de câine, când stăpânul e legat în lanţ... Dar să ştii că-ţi faci o socoteală greşită. Pe unde trec eu, e ca pe unde trece vulpea: trei ani nu mai ouă găinile.

— Multă bătaie de cap îţi mai dă stăpâna cea tânără. Desigur că nici nu te bucuri de sosirea ei?

Svilcev răspunse:

— Mă bucur de stăpână, ca de miere pe cuţit: aş linge, dar mi-e frică să nu mă tai.

Cu chiu cu vai îl liniştii pe Svilcev, dar nu căutai să-i schimb cu totul părerea, iar el rămase la convingerea lui:

— Aşadar, degeaba aruncăm vina pe lup! Tot mielu-i de vină, aşa-i?

Fui nevoit să mă întorc în casă. El mă conduse.

— Binevoeşte de-mi acordă o clipă să stăm de vorbă. Imi place să stau de vorbă cu dumneata. Dumneata eşti altfel, nu eşti ca noi. Pe dumneata te-a adus vântul de pe alte meleaguri, pe-aici pe la noi. Vrei să vorbesc deschis cu dumneata?

Mă oprii locului. El nu începu numaidecât să vorbească. Se intimidase — ceea ce nu i se întâmpla prea des.

— Mă dau în vânt după toate cele. Naiba ştie câte lucruri sunt amestecate în mine. Nu m'am hotărît încă încotro s'o apuc. Bineînţeles că n'am citit multe cărţi. Se zice că dela citit ţi se moaie creierii. Eu judec lucrurile practic. Mă atrage, cum scrie la ziar, ceea ce e la ordinea zilei. Ştiţi că aici e gata să izbucnească o grevuşoară? Uite, mă tot gândesc ce-l poate face pe un muncitor şi încă pe unul cu familie, să lase lucrul, să-şi jertfească câştigul, să-şi riste serviciul şi să-şi arunce familia în lipsuri? De unde o fi venind o asemenea turburare în mintea omului? Doar ştim că pe lumea asta totul e să ai şi tu un folos. Şi ce folos poţi avea de pe urma lipsurilor? Câteodată,

se'nțelege, îi mai vine omului chef să se înfurie. Câteodată, îți place să te și sbuciumi. Dar astea-s toane, râsgâială, asta merge doar odată în viață. Dar ce plăcere poate fi pentru cineva să se tot frământe într'una? Nu te uita că vorbesc despre toate cam în răspăr. Orice vietate se întreabă: pentru ce trăește, la ce bun se canonește? Dar viața mea cum e? Eu sunt aici bun pentru orice: cep la orice butoi, spălător pentru orice murdărie. Cine vede lucrurile numai pe din afară zice: Svilcev e un pârîtor și umblă cu vorba dela unii la alții. Dar altfel cum mi-aș putea deschide drum? Cum să mă pot strecura acolo unde mi-e mai bine? Uneori, e adevărat, stai și te gândești: parcă le-ai fi străin tuturor: nu degeaba zic bătrânii: zavistiosul e ca podarul: bun până îți faci treaba cu el și după aceea-l uiți. Mama îmi zice: „Rabdă" — dar eu nu vreau să rabd. Muncitorii noștri se mângâie barem că nu-i respectă pe fabricanți și mereu se uită chiondârîș la ei. Și ce dacă? Un argat a fost supărat trei ani pe boier, dar boierul nici n'a știut. Nu-i totul să fii mândru și respectat. La nevoie lingi și miere. Trebue să știi să trăești după cum te poartă apele vieții. Pescuește tot ce plutește, culege tot ce aduce apa la mal.

— Dar dumneata ce faci noaptea pe uliță, pe o vreme ca asta?

Jignit că îi disprețuesc filosofarea, îmi replică tăios și supărat:

— Pescuesc bibani, cu nasul.

Se scurseseră două zile, dar eu tot nu izbutisem să mă strecor până la Agașa ca să-i spun cât se tem Conoplinii de grevă și că acum e momentul cel mai potrivit să nu cedeze deloc și să facă grevă.

Intre timp, Arhip Nicolaevici triumfa: greva nu izbucnea. Se vedea că muncitorii erau înclinați să cedeze.

Valerian și Xenia se pregăteau să plece în străinătate. Pacea fusese restabilită în familia Conoplinilor. Vizita mea la ei începea să-i stânjenească: era timpul ca Nicolai să se întoarcă la cursuri, la Moscova.

Lui îi venea greu să-mi aducă aminte de plecare şi probabil că rămânea la Serpuhovo numai de hatârul meu. Pe Arhip Nicolaevici, prezenţa mea, cine ştie de ce, îl stingherea. Odată, la masă, îmi trase un ibrişin pe la nas: „De-am fi numai noi între noi, aş vorbi eu altfel, dar aşa, sunt unii de prisos". Eu însă mă făcui că nu înţeleg despre ce e vorba: susceptibilitatea ar fi fost un lux inadmisibil într'o muncă atât de importantă ca aceea pe care trebuia s'o îndeplinesc.

In sfârşit, se ivi o clipă în care puţui să scap de urmărirea lui Svilcev. Veniseră preotul şi dascălul ca să facă „sfeştania pentru post" şi Arhip Nicolaevici porunci să fie chemaţi la rugăciune toţi ai casei. In timp ce toţi ceilalţi se aşezau în genunchi, eu mă făcui nevăzut.

Intrai în tinda clădirii în care locuiau muncitorii şi bătui la uşa camerei Agaşei. Nu-mi răspunse nimeni, cu toate că dinăuntru se auzeau voci. Aşteptai puţin, apoi deschisei uşa şi auzii plânsete şi râsete în acelaşi timp. In cameră se aflau un bătrân prizărit care semăna cu Vasili Şuischi, o femeie ce semăna la înfăţişare cu Agaşa, pesemne sora ei Mavruşa, iar pe pat, în mijlocul unui maldăr de ţoale, o fetiţă de vreo opt ani.

Femeia îmbrăţişa fetiţa şi o acoperea de sărutări pe creştet şi pe păr. Fetiţa încerca să scape, râzând şi plângând totodată.

— Ajunge, haide, isprăviţi, — încerca bătrânul să le convingă şi se încrunta, reţinându-şi probabil cu greu emoţia.

Apariţia mea stârni teamă. Toţi trei mă priviră cu duşmănie şi dintr'odată deveniră foarte atenţi.

Intrebai de Agaşa. Pe chipul femeii se zugrăvi brusc spaima; expresia de groază apăru îndată şi în privirea fetiţei. Bătrânul îmi explică, mustrător:

— Ce tot umblaţi prin case? Puteţi să speriaţi oamenii. Şi aşa fetiţa noastră e beteagă. Fiţi mai cu milă. Dacă vreţi s'o luaţi la rost pe Agafia, chemaţi-o mai bine la birou.

Acest fel de a mă întâmpina mă lămuri pe deplin

asupra stării de spirit ce domnea printre muncitori şi în familiile lor: era o atmosferă lipsită de orice spirit de împăciuire şi în care toţi erau pregătiţi pentru încercări. De vreme ce se aşteptau la lovituri, însemna că se hotărîseră pentru ceva neobişnuit.

Nu-mi rămânea nimic altceva de făcut decât să renunţ la conspirativitate şi să spun deschis pentruce venisem. Era mai bine să încerc să mă încred în aceşti oameni simpli, decât să dau înapoi, să aştept să mi se ivească alt prilej şi să risc o nouă întâlnire cu Svilcev. Ca să le dovedesc că sunt de-ai lor, le arătai scrisoarea lui Sunduc către Agaşa.

Bătrânul ceru cu o grabă care trăda neîncrederea:

— Dă-ne scrisorica. Ia citeşte Lizoc, că ochii tăi sunt mai tineri.

— Asta nu e pentru dumneavoastră, ci pentru Agaşa, — spusei eu.

— La noi nu se află asemenea deosebire; noi toţi suntem ca unul. Iar dacă nu vrei să ai deaface cu noi, caut-o pe Agafia unde ştii.

Liza începu să citească cu voce tare şi tărăgănată:

— „...Ei, ce să-i faci dacă aşa se'ntorc lucrurile câteodată... Mai târziu o să fie mai bine...

„Braţ la braţ ne vom plimba
Oamenii ne vor vedea..."

Lizoc se opri şi spuse foarte încet, aproape ca pentru sine:

— N'am să mai dau voie nimănui să-l vorbească de rău pe unchiul Vania... nimănui.

Işi dădură seama că sunt de-ai lor. Bănuiala dusă până la extrem fu înlocuită brusc prin sinceritate. Obişnuiţi să trăiască în înghesuială şi să fie mereu în mijlocul oamenilor, ei nu ştiau să-şi ascundă poznirile lăuntrice în faţa străinilor. Bucuria lor nu era să-şi păstreze şi să-şi ascundă ruşinaţi sentimentele, ci să-şi deschidă inimile şi să-şi reverse în faţa oamenilor tot ce aveau pe suflet.

Mavruşa începu să povestească:

— Eu o tot pisam pe Agaşa: „Potoleşte-te, îi ziceam, ce tot alergi după mai bine? O să capeţi zece copeici mai mult, dar o să pierzi o rublă de argint stând în grevă. Noi, îi ziceam, nu trebue să umblăm după mai bine. Şi-aşa tot în pierdere o să fim totdeauna". O sută de ani nu m'ar fi tăiat capul ce-i frământa cu adevărat pe oamenii aceştia, dacă nu m'ajuta scumpa de Lizoc...

Fetiţa o întrerupse pe Mavruşa:

— Lasă, mamă, să povestesc eu despre cârje. Tu nu vorbeşti cum trebue şi nu se înţelege nimic. Eu spun mai deslușit.

— Ei, ia spune, spune, Lizocica. Totdeauna e ea vorbăreaţă şi veselă.

— Uite, unchiule, sunt fără cârje, — îmi arătă fetiţa picioarele lipsite de viaţă, — dar ia ghici: unde-mi sunt cârjele? Să vezi că n'ai să ghiceşti.

— De unde să ştie unchiul despre cârjele tale?

— Ei, asta-i bună! Cârjele mele sunt renumite; au fost cumpărate de Elena Petrovna dela cel mai bun magazin din Moscova şi aveau cauciuc la capete. Şi erau lustruite, iar acolo unde te sprijini cu subţioara, aveau perniţe moi. Şi ce uşoare erau! Grozav de uşoare, zău. Şi se puteau îndoi! Erau cu şuruburi. Nici n'aţi mai văzut asemenea cârje. Şi nici n'o să mă credeţi.

— Ei, destulă vorbărie. Altfel, măicuţa o să înceapă iar să plângă, — o întrerupse bătrânul pe fetiţă.

Liza o trase pe maică-sa spre ea. Incepură amândouă să plângă şi se sărutară.

Până la urmă aflai că Liza îşi vânduse faimoasele cârje. Bătrânul porni să povestească:

— A început să se ţină de capul meu şi nu s'a lăsat până nu le-am vândut: „Du-le şi vinde-le, moş Spiridon, se ruga ea, iar banii, moşule, zicea ea, o să-i dăm mătuşii Agaşa ca să nu-şi mai facă griji cu ce-o să trăim dacă o să se declare grevă". Şi m'a mai înduplecat ca o bucată de vreme să nu desvălui maică-si taina noastră. Iar eu, om bătrân, l-am ascultat pe nodul ăsta. I-am vândut cârjele cu douăzeci de

ruble la un mare negustor de aici dela noi care are un copil, un băiat șchiop de-un picior, iar Lizoncăi i-am găsit în schimb niște cârje gratis...

— Moș Spiridon e paznic la spital...

— Intr'unul din saloanele noastre, unul din bolnavi, un om care n'are pe nimeni și umblă în cârje, trebue să moară azi, mâine.

— Uite ce li s'a năzărit bătrânului și copiliței ăsteia... Cum o să umble acuma Liza cu cârje străine?... — începu să bocească Mavruța.

— Cum era să n'o ascult pe fetiță? Judecă și dumneata, domnule dragă, — se justifică Spiridon. — Să fi văzut dumneata ce-a fost pe aici, la Agașa, zilele astea, între ăști patru pereți! Gemea de lume și se sfătuiau ce să facă, din ce să trăiască, iar când plecau, nici nu te mai dumireai: i-a pălit o nenorocire sau sunt la vreo sărbătoare; fiecare era gata să se ridice ca un munte în apărarea celuilalt ca pentru sine însuși; toți erau hotărîți să meargă împotriva morții și s'o privească în ochi, numai ca să-și apere drepturile. Iar fetița asculta într'una, numai urechi. Așa, și-un om în toată firea se înflăcărează. Copilul, se înțelege, se tulbură ca de-un basm, și în visurile lui sboară pe un covor fermecat, iar Arhip Conoplin îi apare ca un Cașcei, numai venin, care i se așează deacurmezișul drumului ce duce spre apa vie. De ce să arunci acum vina numai pe mine? Ce să mai zic de maică-sa Mavra? Zilele astea se înflăcărase și ea. Până și boala i-a mai trecut. Acuma — la drept vorbind — altă boală n'avea, decât că se temea de orice și-i era frică să iasă din casă și s'o lase pe Liza singură. Mai 'nainte, când vroiam s'o luăm cu deasila, o țineam strâns și începea să țipe: „Aoleu, foc! Aoleu, o să ardă!" și parcă o apucau năbădăile. Acum a început să vorbească mai potolit și nu se mai înspăimântă așa. Cum să nu se înduioșeze fetița când maică-sa tot spune mereu: oamenii noștri sunt niște viteji, iar Agașa noastră este un șoim viteaz. Ascultă la mine, domnule dragă: în viața noastră necăjită, bucuria a mai mare e să faci o faptă vitejească. Să-ți

aperi prietenii cu pieptul e singurul lucru ce ne stă în putinţă. Vitejia înalţă pe orice om.

Agaşa apăru pe neaşteptate în timpul conversaţiei noastre. Intră fără să bată în uşă, laolaltă cu alte femei. In urma lor, intrară Cuzma şi fiul acestuia, Stepan — pe care îl văzusem împreună cu Agaşa în casa Conoplinilor.

— Ce-aveţi cu mine? — mă întrebă Agaşa cu duşmănie

Imi dădui seama că m'a recunoscut şi mi se păru că se simţea ruşinată aducându-şi aminte de lacrimile plânse în casa Conoplinilor.

Ii întinsei scrisoarea lui Sunduc.

— Asta ce e? O scrisoare? Dela cine-mi poate veni mie scrisoare?

— Citeşte-o.

Pometii obrajilor i se îmbujorară şi pielea pleoapei îi tremură uşor când isprăvi de citit scrisoarea soţului ei, dar rosti cuvinte aspre — probabil altele decât cele pe care voise să le spună:

— Spune-i că nu mai sunt copil şi că acum nu mi-e gândul la plimbări, ci la cu totul alte lucruri.

Abia atunci îşi dădu seama cât de aspru vorbise.

— Suratelor, aş vrea să vorbesc cu dumnealui, — spuse ea arătând spre mine. — Dumnealui mi-a adus nişte veşti dela Vaniuşa.

— Vorbeşte, nu te împiedicăm să vorbeşti, — replică o femeie cu sprâncenele negre, înfăşurată într'o broboadă pestriţă, măsurându-mă din cap până'n picioare cu ironie şi superioritate.

Agaşa nu-mi puse prea multe întrebări despre soţul ei. Şi mi se păru că nu prezenţa oamenilor o împiedica; asemenea întrebări nu se potriveau cu starea de spirit plină de avânt în care se găsea în clipele acelea.

E adevărat că mă aşteptasem să o văd pe Agaşa cu totul altfel decât sub înfăţişarea acelei femei prăpădite, care plânsese în faţa unor oameni străini, la masa stăpânului. Şi nu mă înşelasem: se schimbase, totuşi, altfel decât îmi închipuisem eu.

In aparenţă, Agaşa devenise şi mai sfioasă şi mai

potolită; chiar umbletul îi era mai uşor, mai lin, iar vocea îi devenise mai surdă, ca şi când s'ar fi temut să nu tulbure ceva din lăuntrul ei. In schimb, în atitudinea ei faţă de cei din jur, ghiceai siguranţa: fiinţa asta ştia bine ce face şi ce spune, pentru ce face şi pentru ce spune. Mai târziu, Cuzma mi-a spus despre ea: „Când te uiţi la ea ţi se pare că s'a mai potolit, dar în inimă i s'a'nfiripat puterea de a impune celorlalţi şi o străşnicie de adevărat soldat, sau mai degrabă de comandant înainte de atac, aşa cum a fost, mi-aduc aminte, când treceam Dunărea sub ploaia de obuze şi când ne căţăram pe stâncile Balcanilor".

In locul Agaşei, începură să mă descoasă despre Sunduc, celelalte femei. Voiau să mă verifice: eram oare de-ai lor ?

O chemai pe Agaşa laoparte şi-i spusei parola. Discuţia trecu de îndată asupra lucrurilor ce ne interesau. Relătai cum apreciază Arhip Nicolaevici situaţia de pe piaţă, cât de avantajos este pentru el să nu întrerupă şi să nu micşoreze producţia acum, ci s'o mărească şi să lărgească întreprinderea. Arătai deasemenea că certurile din familie, între fraţi, îl îndemnau şi ele, pe Arhip Conoplin, să facă mai multe concesii.

— După părerea dumitale, ce trebue să facem? — întrebă Stepan.

— Să treceţi numaidecât la grevă. Altfel veţi scăpa momentul.

— Numaidecât? Asta înseamnă chiar acum? Am înţeles bine nu-i aşa? — întrebă Agaşa. — Dar uite, femeile zic să mai strângem bani. Pe la noi pe aici sunt multe familii care-şi mănâncă salariul dinainte, iar provizii — am tot umblat şi-am controlat — nu sunt deloc: niciun pumn de făină, nicio ceapă, niciun cartof. Pentru noi, să pornim acum greva înseamnă să crăpăm mâine de foame. Mulţi nu se pot aştepta la niciun sprijin din partea oamenilor din sat, fiindcă de felul lor sunt orăşeni.

— S'o luăm de pildă, chiar pe Agafia ! Tocmai aşa stau lucrurile şi cu ea! Nici în sat n'are la cine să se

ducă şi nici în casă n'are vreo para sau ceva de-ale gurii, pentru zile grele. Cum să facă grevă oamenii ăştia? Căci dacă n'ai urzeală, nu te-apuci de ţesut, — spuse femeia cu sprâncene negre, înfăşurată în broboadă.

— Dar, uite, că mătuşa Agaşa are! Ţine, mătuşă Agaşa! — strigă Liza de pe pat, întinzând Agaşei banii.

— Asta ce mai e? De unde-s banii ăştia? — se miră Agaşa.

— Banii ăştia ţi-i dă pentru comitetul de grevă, ca să-i foloseşti aşa cum crezi tu, nepotica ta beteagă, Liza. Asta e. Şi te roagă să se facă o chitanţă şi să se scrie despre asta în ziarele muncitoreşti, — lămuri pe un ton oficial Spiridon.

Aflând de vânzarea cârjelor Lizei, Agaşa păli buimăcită, apoi pe obrajii ei se aprinseră mici pete de roşeaţă, iar privirea îi rămase fixă ca şi cum ar fi privit undeva în adâncul ei.

— Ia uitaţi-vă, suratelor. O vedeţi pe fetiţa asta? Vedeţi ce inimă are copilul ăsta? Cine o să mai spună acum că n'o să izbutim în lupta noastră şi că nu trebue să ne apucăm de ea?

— Ei, nu ne mai bate atâta la cap şi tu. Ne-am lămurit noi şi aşa, — răspunse femeia cu sprâncenele negre şi broboadă pestriţă, de parcă voia să se apere de cine ştie ce învinuire.

Agaşa se apropie de Liza, îi luă capul în mâini şi o sărută:

— Ai avut un gând bun. Eşti o fetiţă cuminte, — spuse ea solemn. Apoi adăugă, ca să-şi mai îndulcească tonul oficial: — Eşti cuminte, Lizocica, cuminte.

Plină de fericire, Liza îşi ascunse capul în pernă. Agaşa încercă s'o apuce de umeri şi s'o întoarcă cu faţa spre ea, dar fetiţa se ghemui ca un colac, se încăpăţână şi se vârî într'un colţ al patului. Agaşa o lăsă, se uită la Mavruşa şi la Spiridon, dădu din cap şi le şopti cu mustrare în glas:

— A cui a fost ideia asta prostească să vândă cârjele?

Agaşa o mângâie pe cap pe Mavruşa şi strânse, stingherită, mâna lui Spiridon.

Am aflat apoi că dela duminica iertării încoace, Cuzma, Stepan şi Agaşa, pregătiseră zi de zi, cu multă stăruinţă, şi în mare taină greva, că acum totul era gata pentru ultimul pas, pentru trecerea la acţiune făţişă şi că nu rămăsese decât să hotărască începutul. Pentru asta se şi întruniseră acum.

— Nouă ne vine foarte greu să hotărîm singuri şi votul dumitale în consiliul nostru de război ne-ar fi de folos, — mi se adresă Cuzma. — Acum nu mai lasă pe nimeni din afară să vină la noi. A venit aici în oraşul nostru, un agitator trimis de Partid, ca din partea sindicatului, dar l-au arestat chiar la hotelul de lângă gară — nici măcar ceaiul n'a avut răgaz să-l bea. Am hotărît să facem grevă. Despre asta nici nu mai poate fi discuţie. Dar iată că femeile s'au gândit la altceva: să declare grevă şi să se ducă la ţară, pe la casele lor, zicând că n'are rost să stea pe aici, sub ochii stăpânului! Se apropie primăvara: anul ăsta lăsata secului a căzut târziu. In curând va trebui să se care gunoiul la câmp; vacile vor fi duse la păscut; o să răsară iarba verde, o să iasă sbârciogii şi măcrişul. Dealtminteri, la ţară şi aerul îl ţine pe om. Iar stăpânul o să-şi dea seama de îndată, când o să începem să plecăm, că nu-i lucru de şagă.

La auzul cuvintelor lui, toţi începură să vorbească şi să discute, ca şi când apa morii ar fi rupt zăgazul.

Pentru mine era limpede că plecarea la ţară ar fi fost o greşeală, dar preferam să ascult mai întâi ce vor spune Stepan şi Agaşa.

Stepan începu să cântărească avantagiile şi desavantagiile practice ale fiecăreia din cele două alternative. Femeile îl întrerupeau şi îi opuneau, cu foarte multă convingere, alte dovezi practice, nu mai puţin vrednice de luat în seamă, decât cele de dinainte. Discuţia începuse să devină stearpă: argumentele luate din viaţa de toate zilele a fiecăruia erau nesfârşit de variate şi pledau în favoarea şi a uneia şi a celeilalte hotărîri. Unele femei puneau în cumpănă

cheltuielile făcute de o familie care trăia pe lângă fabrica Conoplin, cu cheltuielile pe care le-ar fi făcut dacă ar fi plecat la țară. Lui Stepan îi era greu să urmărească calculele subtile ale femeilor.

Din fericire, Agaşa aduse discuţia pe făgaşul cel bun. Folosindu-se de o clipă de liniște, ea spuse gânditoare:

— Bătrânii spuneau: când e furtună să stăm sau toţi laolaltă, sau să ne risipim cu toţii. De ce să ne despărţim dacă avem încredere în cauza noastră? Mai bine să stăm cu toţii la un loc. Şi atunci cum ne-o fi scris; ori scăpăm, ori ne alegem cu o învăţătură de minte.

Oamenii începură să şoväe. Cuzma trecu cel dintâi de partea fiului său şi a Agaşei:

— Aşa el! Haideţi să stăm cu toţii la un loc. N'are rost să plecăm; ne-am împrăştia ca nuielele dintr'o mătură. Nu s'ar mai alege nimic din toată unirea noastră şi Arhip Conoplin ne-ar veni de hac fiecăruia în parte. Când suntem cu toţii împreună, cel îndrăzneţ este sprijin pentru cel sfios — aşa cum roţile din faţă trag şi pe cele din spate. Iar de-o să ne fie cam greu, nu-i nimic. Parcă nouă mare lucru ne trebue! Noi trăim aşa, ca'n vreme de război, cum zicea generalul Scobelev: „Pune-ţi pumnul sub cap, iar de e prea sus, lasă-l cu două degete mai jos". Rusul e om potolit şi răbdător până începe, dar dacă începe, nu se opreşte la jumătatea drumului; dacă a intrat până la urechi, se bagă până'n creştet. Decât să trăim plângând, mai bine să murim cu cântecul pe buze. Şi la urma urmei, să vedem care pe care. Vorba ceea: pe câmpul de luptă doi stau faţă în faţă, să vedem care-i mai tare!

Totuşi femeile rămaseră la punctul lor de vedere. Se hotărî ca fiecare să fie liber să acţioneze cum va crede de cuviinţă: să rămână sau să plece la ţară, după cum îi va fi la îndemână.

In ce mă priveşte, eram disperat, întrucât socoteam că o asemenea hotărîre nu poate decât să slăbească lupta plănuită, determinându-i în bună parte insuccesul.

— Ce-ai lăsat nasul în jos? — spuse Cuzma fiului său, Stepan. — Credeai că-i lucru uşor să ai deaface cu poporul: una, două şi gata! Vezi să nu! Mare lucru e să comanzi şi încă într'o bătălie! Noi, ostaşii, ştim asta. Nu degeaba se zice: Nu focul călește fierul, ci foalele. Căci focul trebue să fie aţâţat mai întâi de foale. Iar tu, după cum se vede, nu eşti încă meşter în mânuitul foalelor.

Le propusei să stabilim pe loc, înainte de a ne despărţi, legăturile pentru cazul când cineva dintre noi ar fi arestat: le dădui noile adrese ilegale dela Moscova şi luai şi dela ei adresele pentru a intra în legătură, prin oameni de-ai lor, cu muncitorii care locuiau în cartierul gării, în cazul când nu se va mai putea pătrunde în fabrică. Îi sfătuii apoi să stabilească o conducere de rezervă a grevei, care în aparenţă să stea deocamdată deoparte, dar care să fie minuţios ţinută la curent cu desfăşurarea evenimentelor şi cu toate planurile de viitor, pentrucă dacă actualii conducători vor cădea, noi oameni să-i poată înlocui imediat. Tot atunci organizarăm şi comitetul provizoriu al organizaţiei de Partid.

In ce mă priveşte nu hotărîsem încă ce-aveam de făcut. Nu puteam să plec şi să las greva în voia soartei. Rămânând însă mai departe în casa Conoplinilor şi supravegheat fiind de Svilcev nu vedeam cu ce le-aş putea fi de folos.

A doua zi, venind la masă, Fiodor Ignatievici aduse vestea că Agafia, Stepan şi Cuzma veniseră la el şi-l înştiinţaseră despre începerea grevei.

— Am să-i fac să se întindă de foame, — spuse Arhip Nicolaevici şi se ridică dela masă fără să mai mănânce.

Seara, la ceai, apăru un ofiţer de jandarmi.

— Căpitanul Şolţ, — se recomandă el Elenei Petrovna, apoi se înclină în faţa tuturor celorlalţi, clătinându-şi capul între umerii ţepeni.

Arhip Nicolaevici era îmbrăcat mai simplu ca de obicei: purta o jiletcă roasă, o cămaşă neagră de satin, gâtul i-era înfăşurat cu un fular rupt, iar în pi-

cioare avea pâslari cenuşii, plini de petice. Tot timpul ţinea în mână nişte chei, cu care se juca, zornăindu-le. Era agitat ca un conducător de oşti la începutul luptei. Şi deşi evitau să discute despre grevă, în replicile fugare pe care le dădea lui Fiodor Ignatievici, Arhip Nicolaevici arunca şefului său de stat major fraze războinice, pline de îmbărbătare: „Am să le vin eu de hac!" „Am să le trag o săpunealâ de o să mă ţină minte!" „Am să-i arunc cât colo!" La un moment dat porunci cu glas tare să nu se mai servească vinuri scumpe la masă.

Valerian Nicolaevici, instigat probabil de nevastă-sa, declară în treacăt că nu vrea să rămână la fabrică în timpul unor desordini care nu izbucniseră din vina lui şi că se pregăteşte să plece în zilele următoare în străinătate. Arhip îi tăie vorba:

— Nici n'a terminat popa de citit din evanghelie şi tu ţi-ai şi pus căciula în cap. Aşteaptă puţin; liturghia n'o să dureze mult.

Se vedea că e plin de încredere în succesul lui şi că n'are de gând să cedeze.

Xenia Gheorghievna veni la masă într'o rochie elegantă. Voia să-şi arate cu orice preţ mulţumirea pe care o încerca din pricină că Arhip se afla într'o situaţie grea.

După ceai, când se ridicară toţi dela masă, căpitanul se aplecă spre Arhip Nicolaevici şi-i şopti ceva. Arhip Nicolaevici izbucni într'un râs plin de răutate:

— Când mergi la bătălie nu-ţi cruţi părul.

— Numai să nu iasă scandal, — răspunse căpitanul.

Arhip îl îmbărbătă pe jandarm:

— Morarul nu se sperie de sgomot, din el trăeşte.

— In ce mă priveşte sunt gata, — spuse Şolţ lovindu-şi vesel pintenii şi depărtându-se.

— Pe cine ai adus aici? Pe Şolţ? Păi, ăsta-i o bestie cunoscută în tot judeţul, — îl mustră Valerian Nicolaevici pe fratele său.

Dar acesta spuse dând din mâini:

— Despre mine poate să fie şi câine, numai pui să facă.

Xenia îl evita pe Arhip ca şi când ar fi vrut să sublinieze că acum autoritatea lui în familie a fost sdruncinată şi nu are de ce să-l mai linguşească.

Trecând prin faţa mea, ea îmi strânse degetele fără ca ceilalţi să observe şi spuse:

— Ce să fac cu voi, ochi căprui?

O privii cu mirare şi-mi dădui seama că se simte jignită din pricina asta:

— Dar de ce te-ai uitat la mine în timpul mesei? Intre noi şi voi, bărbaţii, totul începe dela ochi, ţine minte!

Ochii ei verzi străluciră şăgalnic şi începu să râdă.

— Zău, nu există joc mai plăcut decât cel al ochilor, — şi îmi strânse din nou, tare de tot, degetele. — I-aş anina în salbă şi i-aş purta duminica la gât.

Valerian Nicolaevici se apropie în grabă de noi. Era supărat.

— Ştii, Xiuşa, ce mi-a trântit Arhip, aşa în treacăt? Că a şi dat dispoziţii să se vândă vila noastră din Moscova. Cum îţi place una ca asta?

Xenia Gheorghievna uită într'o clipă de mine. Ochii ei verzi scăpărară de răutate. Fugi după Arhip. O nouă furtună se anunţa în familie.

Noaptea târziu, la mine în cameră intră Nicolai şi-mi povesti că în fabrică e nelinişte. Probabil că Şolţ începuse răfuiala. Se spunea că unii muncitori fuseseră chemaţi la interogator, alţii fuseseră bătuţi, iar alţii duşi nu se ştie unde. Pe lângă asta, de cu seară, muncitorii începuseră să plece la ţară. Se svonea chiar că mulţi dintre muncitorii cu autoritate plecaseră deja, iar cei rămaşi începuseră să şoväe, iar Svilcev ar fi spus că a doua zi greva avea să se termine.

Toată noaptea nu am putut dormi gândindu-mă ce să fac şi cum să îndrept situaţia. Nici nu se luminase bine de ziuă când sării neliniştit din pat, mă îmbrăcai repede şi ieşii din cameră.

Casa se trezise deja. Pretutindeni se trânteau uşile. In sobe trosneau lemnele. Ardea şi soba de te-

racotă în ungherul ei din galeria de lângă camera mea. Mă apropiai de balustradă şi privii în jos. In sufragerie, Nastia pregătea micul dejun. După ce puse ultimul tacâm ea se apropie de iconostasul aşezat în colţul din faţă. Se apropie, privi icoana şi rămase pe gânduri.

Deodată uşa se deschise şi în sufragerie intră în goană Stepan. Fără să se întoarcă, Nastia ghici că el era.

— Stepan? — întrebă ea, prefăcându-se că şterge iconostasul. Din obişnuinţă, repetă în mod mecanic cuvintele învăţate dela Piaşa: „Şterge-ţi, şterge-ţi, picioarele pe preş. Se întoarse spre Stiopa şi scoase un ţipăt: — Sânge?! Doamne, dumnezeule! Cine te-a lovit? Ce ţi-au făcut, Stiopocica?

— Ascunde-mă mai repede undeva. Am scăpat din ghiarele ofiţerului.

— Eşti alb ca varul la faţă... Dumnezeule, de ce ai intrat în casa stăpânului?

— Am intrat unde am nimerit. Alergau după mine. Ofiţerul vrea să mă prindă.

— Unde să te ascund? Nenorocita de mine!

Nastia îşi încordă auzul.

— Stai! — strigă ea repezindu-se spre fereastră. — Vin încoace.

— Mai repede, Nastiuşa!

Il strigai pe Stepan:

— Urcă-te aici, la mine, sus.

Abia avui timp să închid uşa camerei mele în urma lui Stepan, că în sufragerie apăru mutra curioasă a lui Svilcev. El intră şi închise bine uşa după el.

— Nastiuşca! Singură?

Nastea se rezemă cu spatele de balustrada scării ca şi când ar fi apărat cu trupul ei trecerea spre scară.

— Şterge-ţi, şterge-ţi, picioarele de preş, — îi spuse ea maşinal lui Svilcev.

Svilcev o privi ţintă pe Nastia.

— Să-mi şterg picioarele? Dar sunt unii care nu şi le şterg... Ia te uită! Pe preş e o mică pată... Nu cumva e sânge? Ia uită-te!

Svilcev, mulţumit de faptul că Nastia se speriase, începu să râdă.

— Nu te speria, Nastiuşa... am spus aşa, în glumă... Se vede că ai vărsat vin, vin roşu...

Svilcev începu să hohotească. Nastia, înspăimântată, şopti:

— De ce râzi?

— Aşa-mi place mie să hohotesc... Iar tu n'avea nicio teamă... pentru vin n'o să te bată.— Svilcev privi tacâmurile de pe masă: — Ia te uită câte au mai pus! Le-aş scuipa în farfurii şi după aia n'au decât să soarbă din ele. Nastiuşa, ia vino încoa... mai aproape... pe Agaşa au prins-o în timpul nopţii. Ofiţerul a făcut din ea o cârpă... au dus-o deadreptul la spital... l-au prins pe tatăl lui Stiopca... şi acum îl caută şi pe Stiopca... Ofiţerul a spus: „Dacă pun mâna pe el, o să-i cânt pe spinare ca la vioară: cu două arcuşuri şi fără sacâz..." Dar tu, Nastiuşa, să n'ai nicio grije: de s'or atinge de tine, te apăr eu...

— Dar eu nu sunt vinovată cu nimic...

— Cu nimic? — hohoti Svilcev. — Asta e, că nu eşti vinovată cu nimic! Dar tremuri toată când vorbeşti. Ei, du-te la Stepan, sus, unde l-ai ascuns... Spune-i s'o şteargă prin odăile lui Valerian! Şi eu o să-l trag pe sfoară pe ofiţer şi o să-l fac să-i piardă urma... Ai înţeles? Să-i spui lui Stepan că Timofei l-a scăpat... Ai înţeles? Iar Stepan să spună acolo, şefilor lui secreţi, că Svilcev a ajutat revoluţia... ca ei să scrie lucrul ăsta în contul meu, dacă s'o întâmpla să câştige ei... Iar ticălosul ăsta de ofiţeraş care spune despre mine: „Câinele ăsta trebue legat cu un lanţ mai scurt..." o să se şteargă pe bot. Hai, du-te şi spune-i lui Stepan s'o şteargă, dar nu de îndată, ci mai târziu, după ce o să-l fac pe ofiţer să-i piardă urma.

După plecarea lui Svilcev, o strigai pe Nastia. Ea urcă în camera mea şi amândoi îl pregătirăm repede pe Stepan pentru drum.

Il trezi pe Nicolai şi îl convinsei să-i dea lui Stiopa hainele civile, paltonul şi căciula lui. Nicolai se

lumină de bucurie când află pentru ce i se cere acest serviciu:

— Măcar odată în viaţă am fost şi eu bun la ceva!

Eu îi dădui lui Stepan cinci ruble şi adresa locului de întâlnire fixat de comitet pentru cei ce soseau la Moscova. Ii dădui sarcina să-l vadă pe Sunduc, să-i transmită toate legăturile noi din Serpuhovo şi să-i comunice despre refacerea nucleului organizaţiei de Partid.

— Stepan, e pentru prima oară când pleci de acasă şi îţi părăseşti familia? — îl întrebai eu.

— N'am ce să părăsesc. Familie nu am avut niciodată. Mama a murit demult, nici n'o mai ţin minte, eram un copil. Iar cu tata trăesc aşa, că nu se mai ştie care din noi e mai bătrân şi care mai tânăr. O să-mi fie urît fără el.

Ii dădui lui Stepan îndrumările de conspirativitate necesare şi îl sfătuii că dacă va fi arestat la Moscova, înainte ca „Ingerul" să-i facă un act de identitate, să spuie mai bine că „nu-şi cunoaşte părinţii" decât să-şi desvălue numele adevărat: e mai bine să fie judecat „pentru vagabondaj", decât să riste să fie trimis sub supraveghere la locul de baştină, adică în ghiarele căpitanului Şolţ.

Imbrăcând costumul lui Nicolai, Stiopca scoase din vechiturile lui o cărticică şi o băgă în buzunar. Era o carte cu bucăţi alese pentru şcolile primare: „Limba noastră" a lui Uşinschi.

— La ce bun să iei asta cu tine?

— Imi place. Aici sunt poeziile care-mi plăceau când eram mic.

— Ei, de exemplu?

— *„Străluce luna vesel peste sat, zăpada albăstreşte, luminoasă.*

Pe drumul trist de iarnă..."

Găsind în carte nişte însemnări, care ar fi putut da unele indicii asupra lui, în cazul când Stepan ar fi fost arestat, îi interzisei să ia cartea cu el. Stepan încuviinţă cu părere de rău, dar o rugă pe Nastia să-i păstreze cărticica: „Până la revederea noastră, Nastiuşa". Auzind aceste cuvinte, Nastia, care până

atunci se ţinuse tare, îşi ascunse deodată faţa şi oricât am rugat-o n'a vrut să şi-o mai întoarcă spre noi. Se vede că îi dăduseră lacrimile. Le spusei că o să ies din cameră pentruca ei să rămână o clipă singuri înainte de despărţire. Drept răspuns, Nastia ieşi în fugă din cameră, plângând în hohote.

— Aşa e ea totdeauna, sălbatică. E tare sfioasă, — spuse Stepan.

El se opri în prag, palid, neştiind ce să facă. Se vedea că şovăe. Să alerge după Nastia? Să-şi amâne plecarea din locurile natale, orice s'ar întâmpla?

— Disciplina, Stepan! — îi spusei eu.

Incercă să zâmbească vesel.

— Disciplina! Pleci! Te rog numai să nu-ţi faci o părere proastă despre mine. Am şovăit aşa, puţin. Se poartă urât cu ea pe-aici.

Imi întinse mâna. Il îmbrăţişai. „Drum bun! îi spusei în gând. In clipa aceea mă simţeam stăpânit de un sentiment înălţător şi solemn. Mi-aduceam aminte cum începusem eu însumi drumul de revoluţionar. Iar acum trimiteam pe acest drum pe un altul. Iată când se poate spune cu adevărat „Drum bun"... Oricâte încercări ne-ar pândi, drumul nostru e fericit prin însăşi ţinta lui; noi pornim la drum cu un nesecat izvor de fericire şi însufleţire, călăuziţi de adevăr şi de un luminos simţământ de abnegaţie.

— Tovarăşe Pavel, cât despre grevă mi-e teamă că n'o să se facă. Nu vroiam să vorbesc în faţa Nastiei. Muncitorii noştri s'au speriat grozav când a fost arestată Agaşa. Soldaţii au năvălit noaptea la ea şi au bătut-o de au lăsat-o pe jumătate moartă; s'ar putea să şi moară. Ofiţerul s'a speriat că moare şi a trimis-o la Moscova, la spital. Iar, în zori, ne-au înhăţat, pe tata şi pe mine, şi ne-au bătut şi pe noi. Eu am fugit. Am auzit când poruncise ofiţerul, ca toţi muncitorii să fie chemaţi în clădirea ţesătoriei, unde vor fi siliţi să reînceapă lucrul. Ei o să reînceapă munca pentrucă s'au speriat rău de tot şi pe de altă parte mulţi dintre oamenii cei mai dârji au plecat ieri la ţară. Iar dumneata, tovarăşe Pavel, pleacă fiindcă n'ai ce să mai faci pe aici. Pleacă, să

nu se întâmple cine ştie ce. Şolţ ăsta nu prea ştie de glumă. Te bate de te omoară. Dacă o să-i cazi în mână, o să te omoare. O să pieri fără niciun folos. Pleacă. Eşti mai cu experienţă decât mine, totuşi eu îţi dau sfatul ăsta: pleacă.

Dar mi se părea că ochii lui spuneau: „Nu, nu mă asculta, nu te da bătut aşa de repede, nu te grăbi să pleci, încearcă să mai faci ceva; eu mă supun disciplinei, îndeplinesc porunca dumitale şi mă retrag pentrucă nu mai pot face nimic, dar dumneata mai încearcă".

Poate că toate acestea nu le citisem în ochii lui Stepan, ci le deslușisem în mine însumi, ca un gând al meu.

Stepan plecă. Alături de Nicolai Conoplin, cu căciula şi în paltonul acestuia, el semăna cu un oaspete venit în vizită dela Moscova. Eram sigur că vor reuşi să iasă pe poarta fabricii. Nimănui nu-i va trece prin cap să oprească pe fiul stăpânului şi pe oaspetele acestuia. Şi chiar dacă o să-i oprească, Nicolai va şti el ce să răspundă.

Dar eu ce trebuia să fac? Stepan prezicea că greva o să dea greş. Dar nenorocirea poate fi şi mai mare. Nu înfrângerea e primejdioasă, ci neîncrederea în tine şi în forţele tale. In acest caz, muncitorii lui Conoplin vor fi cuprinşi de dezamăgire, totul se va destrăma, iar în ei va încolţi neîncrederea în posibilităţile victoriei. Dar cei care au auzit la Agaşa îndemnurile mele la grevă? Pentru ei aş putea fi acum un sprijin puternic. Absenţa mea, oricare ar fi argumentele serioase prin care ar justifica ei înşişi această absenţă, va fi totuşi supărătoare pentru ei. Eu trebuia să fiu acum acolo, în mijlocul lor. Dar riscul? Şi din nou îmi adusei aminte de Sunduc şi de cuvintele pe care ni le spusese atunci, înaintea meetingurilor dela porţile fabricilor: „Căutaţi să biruiţi toate piedicile, chiar pe cele mai îndrăcite, numai să vă audă cât mai mulţi oameni".

Hotărîi să mă duc imediat în clădirea ţesătoriei, unde ofiţerul de jandarmi poruncise, după spusele lui Stepan, să fie „mânaţi" muncitorii. Luând această ho-

tărîre, mă simţii mai uşurat, iar sufletul îmi fu cuprins de linişte. Era însă o linişte deosebită, care îmi plăcea foarte mult: liniştea plină de energie, luminată parcă de un soare puternic, care te cuprinde când simţi în tine un echilibru trainic, când vezi totul foarte limpede şi eşti gata să faci orice salt, fie ca să te aperi, fie ca să ataci şi când, undeva în adânc, se sbat şi se frământă, zăgăzuite de voinţă, nerăbdarea şi aşteptarea plină de încordare.

Nu-mi rămânea decât să pătrund în clădirea ţesătoriei, nestânjenit de nimeni. Dar chiar înainte de a fi ieşit din casă, mă lovii de o piedică. Sufrageria prin care trebuia să trec era plină de lume. Se aflau acolo Elena Petrovna, Piaşa, călugăriţa Serafima, Arhip Nicolaevici şi Nastia.

Nu văzusem ce se întâmplase dela început şi nu auzisem ce spusese Nastia. Văzusem doar cum Arhip Nicolaevici, drept răspuns la nişte cuvinţe ale Nastiei, se năpustise asupra ei... şi se dăduse înapoi.

Înfăţişarea Nastiei era cu totul neobişnuită. Nu faptul că era atât de palidă, încât părea vânătă, era neobişnuit, ci felul în care era îmbrăcată: purta opinci, cu obielele curate din pânză de in, pe umeri avea o jacheţică scurtă, iar dedesubt o cămaşă din pânză de casă, vărgată în două culori. N'o mai văzusem niciodată îmbrăcată astfel. Nastia pusese în faţa Elenei Petrovna, pe un scaun, o grămadă mare de haine, rochii, lingerie, şaluri colorate, iar pe un alt scaun câteva perechi de galoşi, şoşoni şi pantofi.

— Aici sunt toate lucrurile voastre, toate, până la ultimul fir. N'am nevoie de nimic dela voi, nici de ce mi se cuvine pentru munca mea, nici de darurile voastre. Nu vreau să am nimic dela voi!

— Ce te-a apucat, proasto? Incotro ai pornit? — începu să bocească Piaşa.

— Mă duc la mânăstire. Nu mai rămân în slujbă aici, nu vreau, m'am săturat. E păcat să rămâi aici: ăsta e un loc necurat şi blestemat, mătuşă Piaşa. Şi te rog să mă ierţi, pentru numele lui dumnezeu, Elena Petrovna.

— Ei, Nastiușca, — începu să țipe Arhip Nicolaevici, — țin'te bine că acuși te învăț eu minte! Piașa, ia adu-mi cureaua dela pantalonii mei cu blană. Am s'o biciuesc.

Femeile împietriră, Piașa începu să plângă și nu se mișca din loc. Nastia spuse liniștită:

— Asta stă în puterea dumneavoastră, Arhip Nicolaevici. Eu am să mă supun. Dar vede dumnezeu, el le vede toate, toate... — și deodată strigă: — dumnezeu aude blestemele oamenilor pe care-i schingiuiți.

Arhip Nicolaevici o privea țintă pe Nastia ca și când n'ar fi recunoscut-o. Toți înlemniseră. Nu se auzea niciun cuvânt. Arhip Nicolaevici clătină din cap, dojenitor:

— Proasto!

Apoi se întoarse, se apropie încet de masă, își îndreptă scaunul, se așeză și, ca și când nimic nu s'ar fi întâmplat, întrebă:

— Dar de ce nu aduceți peștele la masă? Ce, am să stau să aștept? Hai mai repede! Fiecare să-și vadă de treaba lui! Ce stați? Ce e cu iarmarocul ăsta aici, parc'ar fi la Nijni-Novgorod! Iar pe fetișcana asta, s'o concediați și s'o asvârliți afară în ger! Ia te uită! S'a pregătit să se ducă la mânăstire! Ai să te duci să cerșești, dar la mânăstire, nu. Am să vorbesc eu și n'o să te primească. Iar de te-or primi, o să aflu și o să poruncesc să te ia la goană.

Glasul lui Arhip tremura de furie, deși căuta să pară liniștit.

Draperiile fură date laoparte și dintr'o cameră apăru Xenia Gheorghievna. Ea se opri în prag, privindu-l admirativ pe Arhip Nicolaevici:

— Ia te uită ce viteaz! I-a venit de hac unei fetișcane! Așa viteaz mai zic și eu! Ești un erou!

— Taci din gură! — țipă Arhip.

— De ce să tac? Te admir, viteazule! Urli la ai casei, iar în fața străinilor umbli cu coada între picioare. De muncitori te-ai speriat, Arhip Conoplin.

Arhip Nicolaevici sări, apucă un scaun și-l aruncă spre Xenia Gheorghievna. Scaunul se izbi de perva-

zul de sus al uşii şi căzu lângă cuptor cu un scâncet prelung, enervant. Incepură ţipete şi zarvă. Străbătui repede încăperea, îmi aruncai paltonul pe mine şi ieşii.

Trecui fără nicio greutate prin curtea fabricii. Agenţii puşi de Şolţ mă luară probabil drept un funcţionar al fabricii care se ducea la clădirea ţesătoriei pentru a sprijini forţele patronului.

La intrarea în clădire, se vedea ca o pată neagră un grup mic de oameni care dispăreau unul câte unul pe uşa prin care năvăleau afară aburi alburii, cu iz de acreală.

Mă suii în urma celorlalţi pe scăriţa îngustă de fier, cu trepte tăiate în diferite modele, care ducea la etajul al doilea al înnăbuşitoarei clădiri a ţesătoriei.

Convocarea muncitorilor la etajul al doilea era desigur un şiretlic tactic al căpitanului: dela etajul al doilea, ar fi fost mai greu să dispară îndrăzneţul care s'ar fi hotărît, în prezenţa jandarmilor şi a agenţilor să îndemne pe muncitori la nesupunere.

Cu cât suiam, cu atât devenea mai deasă şi mai compactă mulţimea de pe scară. Aproape că nu se auzeau discuţii, deşi toţi se cunoşteau între ei. Oamenii schimbau în treacăt câte un zâmbet, strângeau nedumeriţi din umeri — ca şi când ar fi spus: „In ce bucluc am intrat!" şi tăceau. Simţeai indiferenţă şi apatie, lucrul de care mă temeam cel mai mult.

Alături de mine urca un bătrânel rebegit, care căuta să-şi încălzească mâinile învineţite de frig:

— Ce e, tată, ţi-e cald? — îl întrebă râzând un flăcău, care stătea pe palier la intrarea în sala spaţioasă a magaziei, goală şi plină de praf, cu grinzi de fier în tavan, susţinute de stâlpi subţiri de lemn.

— Ce cald? E cam răcoare, — răspunse bătrânul.

— Vezi să nu nădueşti când o să te'ncălzească!...

— Căldura nu frânge oasele.

— Dar scoate coastele.

Aluzia era cum nu se poate mai limpede. Bărbaţii începură să râdă. O femeie care stătea mai laoparte şi care nu auzise decât râsul, bombăni:

— Şi-au şi găsit când să se hlizească!

Din magazie se auzi glasul lui Fiodor Ignatievici. Administratorul îi invita pe muncitori să intre.

Oamenii porniră, codindu-se, parcă împotriva voinţei lor, strângându-se în grupuri. Evitau să intre în sală câte unul. Fiecare căuta să se strecoare neobservat. Nici ăsta nu era un semn bun; ştiam din experienţă că lucrul acesta e un indiciu al neîncrederii şi nehotărîrii mulţimilor.

Intrai ascunzându-mă în spatele celor care mergeau înaintea mea şi mă băgai într'un colţişor întunecos din ultimele rânduri. Acolo mă aşezai după un stâlp de lemn, aşteptând clipa potrivită să acţionez.

Fiodor Ignatievici ţinea un discurs. Căuta să-i convingă pe muncitori „ca un părinte, ca un prieten, ca un tovarăş, ca un bun vecin, ca unul de-ai lor, ca un consătean pe consătenii săi". Fiodor Ignatievici turna una după alta glume şi zicători şi nu se adresa direct mulţimii ci striga pe nume, când pe unul, când pe altul dintre cei adunaţi, punându-le întrebări: „Dar părerea ta care e, Vasili Vasilici?" „Dar tu ce-ai de zis, Ivan Egorici?" Sau recurgea la şiretlicuri de-astea: „Serghei Fedotâci şi cu mine socotim aşa. Ce zici, Serghei Fedotâci?" Ca răspuns la şiretlicurile lui Fiodor Ignatievici, cei întrebaţi stăteau pe gânduri şi se codeau. Dar impresia dorită de Fiodor Ignatievici începu să se înfărească treptat: se crea în mod artificial o atmosferă de încredere reciprocă, de prietenie şi de bună voinţă. Fiodor Ignatievici se arăta un orator iscusit şi cu experienţă. Imi adusei aminte că la Moscova Clavdi Nichitici Zaoziornâi spusese despre el: „Ignatâci este fără îndoială un şarlatan, dar are o gură de aur şi ştie să stăpânească mulţimea ca Marc Antoniu al lui Shakespeare".

Spre sfârşitul discursului său, Fiodor Ignatievici, îi dojeni niţel pe muncitori din pricina „patimei lor pentru băutură" :

— La noi, şi de sărbători şi în zi de lucru, toţi umblă să tragă la măsea şi de-aia o duc greu ai lor... O să arunc o pietricică şi în grădina stăpânului — păcat că nu-i aici, — încheie Fiodor Ignatievici. — Stăpânul ar trebui să lărgească afacerea mai cu în-

drăzneală, să nu pună banii la ciorap, ci să bage cât mai mulţi în afacere. Ar avea şi el mai multe venituri, iar de pe urma veniturilor fabricii ar avea şi muncitorii o pâine mai bună. Ce, n'am dreptate? Uite că am dat fiecărei surori câte un cercel [1]).

Mă mira absenţa căpitanului Şolţ. Presupuneam că era o tactică a lui Marc Antoniu dela Serpuhovo, care-l îndepărtase în timpul tratativelor pe acest călău. Dar presupunerea mea nu se adeveri. Şolţ apăru la sfârşitul discursului lui „Marc Antoniu" şi începu numaidecât să vorbească:

— Ei, o să păstrăm ordinea, o să lucrăm.

Mulţimea observă imediat că avea un uşor accent nemţesc. Şolţ, care avea probabil o părere foarte bună despre sine însuşi, se gândi să glumească şi el ca Fiodor Ignatievici. Dar glumele lui jigniră mulţimea: toţi ştiau ce se petrecuse peste noapte şi care fusese rolul lui Şolţ. Totuşi, căpitanul nu-şi dădu seama că mulţimea este nemulţumită de glumele lui. Continuând să facă pe naivul, el stâlci zicătoarea rusească :

— Intocmai ca şi mult stimatul nostru administrator, şi eu am să spun că trebue să le dăm tuturor surorilor cu cerceii peste urechi.

Răsună un râs duşmănos. O clipă, neamţul se fâstâci. Bătrânelul rebegit strigă, scos din sărite:

— Asta e, că voi ăştia vreţi să le daţi oamenilor peste urechi! Ar fi mai bună treaba, dacă v'aţi ţine mâinile unde trebue!

Şolţ era înciudat că se fâstâcise. Jandarmul din el tresări.

— Cum te cheamă? — urlă el ameninţător la bătrân :

— Ce nevoie să ştii cum mă chiamă? Eu spun ce gândesc toţi. Intreabă-ne pe toţi cum ne chiamă.

— Da eu te întreb pe tine cum te chiamă? Răspunde când îţi poruncesc.

[1]) Expresie populară, însemnând că fiecare a primit parte dreaptă. (N. trad.).

— Ei, mă cheamă Fedotov. Şi ce-ţi trebue să ştii? Sunt Fedotov. Uite-aşa: Fedotov.

— Pronumele?

— Ia nu ne mai speria: „numele! pronumele!" De treizeci de ani lucrez la Arhip Nicolaevici. Mă cunosc toţi şi până acum nimeni n'a ţipat la mine şi nu şi-a ridicat mâna asupra mea. Şi nimeni n'o să îndrăznească să şi-o ridice.

Mulţimea îl aprobă pe bătrân.

— Bine zici, Fedotov.

Atmosfera de blândeţe patriarhală şi de prietenie reciprocă creată în mod artificial, se risipi într'o clipă, făcând loc neîncrederii cu care muncitorii veniseră la aceste tratative. Şolţ făcea ca diplomaţia lui „Marc Antoniu" să dea greş. Neştiind ce atitudine să ia faţă de bătrânul recalcitrant, Şolţ se întoarse către Fiodor Ignatievici:

— Domnule administrator, vă rog să-mi spuneţi cum se numeşte acest om şi cine e el?

Fiodor Ignatievici se întoarse spre mulţime, fără să spună un cuvânt, ridicând din umeri şi făcând din mâini un gest ca şi când ar fi vrut să spună: „Vedeţi, vor să mă despartă de voi, dar eu sunt al vostru şi nu pot fi despărţit de voi".

— Domnule căpitan, omul care vă interesează se găseşte în faţa dumneavoastră şi puteţi afla direct dela el tot ce doriţi.

— Fedia, îţi mulţumesc pentru răspunsul ăsta, — spuse solemn bătrânelul.

Emoţionat, el îşi scoase şapca şi făcu o plecăciune adâncă în faţa lui Fiodor Ignatievici.

„Marc Antoniu" făcuse ca balanţa să se încline din nou de partea lui.

Şolţ cu urechile roşii, stătea şi şovăia. Se aplecă spre Fiodor Ignatievici şi începu să-i şoptească ceva, făcând tot felul de gesturi dezaprobatoare. Fiodor Ignatievici dădea negativ din cap şi din mâini, lăsând astfel să se înţeleagă că ar vrea să scape de căpitan. Indignat, Şolţ întrerupse convorbirea, se depărtă de administrator şi porunci jandarmilor:

— Luaţi-l la interogator pe omul ăsta!

Un jandarm se apropie de bătrân. Oamenii murmurară. Se auziră chiar ameninţări. Fiodor Ignatievici începu să dea din mâini şi să strige, dar cuvintele îi erau acoperite de larma glasurilor. Se apropie de Şolţ şi-şi ridică mâna deasupra capului, făcând semn mulţimii că vrea să vorbească cu ofiţerul. Curând, sgomotul încetă.

— Vă rog, domnule căpitan, în numele firmei noastre şi pe răspunderea mea personală, să nu-l pedepsiţi pe Anisim Egorovici Fedotov, un vechi muncitor de-al nostru, consătean al lui Arhip Nicolaevici însuşi.

Şolţ se încăpăţână şi, fără a-l asculta pe Fiodor Ignatievici, făcu un semn jandarmului să-i aducă la îndeplinire ordinul. Fiodor Ignatievici se aşeză între Fedotov şi jandarm şi se adresă din nou căpitanului:

— Vă implor, mult stimate Avgust Efghenievici...

— Nu, nu mă ruga, domnule administrator...

„Marc Antoniu" îşi sporea autoritatea. Totuşi Şolţ ţipă la jandarm:

— Ce stai? Indeplineşte ordinul ce ţi s'a dat!

Fiodor Ignatievici se întoarse către muncitori:

— Mai încet! Nu faceţi zarvă! Ascultaţi!

Larma se domoli.

— Vedeţi, — le spuse Fiodor Ignatievici, — desordinile nu duc la nimic bun. Pentru desordini oamenii sunt pedepsiţi aspru. Ii bagă şi pe la închisori şi ştiţi şi singuri câte alte belele mai pot să cadă pe capul lor! Poate să curgă şi sânge. Prieteni, daţi-mi voie să vă propun să aranjăm toate lucrurile în mod paşnic.

Fiodor Ignatievici se întoarse către Şolţ:

— Iar dumneavoastră să ni-l daţi înapoi pe Anisim Egorovici. Noi toţi cei de faţă vă rugăm să ni-l daţi. Să începem cu asta împăcarea şi înţelegerea dintre noi.

— Ei, dacă n'o să mai fie desordini, sunt... de acord cu cererea voastră. Dar băgaţi de seamă! — spuse ameninţător căpitanul şi-l rechemă apoi pe jandarm de lângă bătrânul Fedotov.

— Ei, atunci cum rămâne, dragii mei? De aici vă duceţi direct la muncă? Mergeţi cu dumnezeu, cinstit ca nişte buni prieteni.

„Marc Antoniu" cucerise aproape în întregime victoria. Era un moment de echilibru nestabil; nu puteam să-l las să-mi scape. Ieşii de după coloană, îmi făcui loc în mijlocul încăperii şi strigai cu voce tare:

— Tovarăşi, nu vi s'a spus încă lucrul cel mai important. Am să vi-l spun de îndată, trebue neapărat să-l ştiţi.

Multimea începu să freamăte:

— Cine-i ăsta? Cine-i? De unde a răsărit?

Dându-şi seama că nu mă amestecasem pentru a-i susţine jocul, „Marc Antoniu" se hotărî imediat să încurce cărţile şi să inspire muncitorilor neîncredere în mine:

— Nu fiţi îngrijorat, domnule căpitan, — îl opri el pe Şolţ care se repezise spre mine, — este musafirul nostru, l-aţi văzut la masă la Arhip Nicolaevici. Iar dumneata, tinere, — mi se adresă el, — eşti de prisos în momentul de faţă: după cum vezi, totul e în ordine.

Lovitura lui „Marc Antoniu" era calculată cu abilitate.

Urechea mea prinse un şuierat prin mulţime: „E omul patronului". Parcă-mi fugea pământul de sub picioare. Doar nu era să încep să le explic de-a fir-a-păr cum şi pentru ce ajunsesem acolo. Pe muncitori îi frământa o problemă atât de importantă. Ce-i interesează acum pe ei un oaspete al fabricantului? Dar dacă n'am să explic cine sunt, cine o să aibă chef să asculte argumentele mele îndreptate împotriva lui Fiodor Ignatievici? Iar timpul nu aşteaptă: atmosfera e încărcată, clipele trec.

— Faceţi grevă! — strigai eu. — Fabricantul se teme acum de grevă. Nu vă împrăştiaţi prin sate: răsleţiţi, veţi fi înşelaţi şi traşi pe sfoară!

Fiodor Ignatievici începu să chicotească vesel.

— Domnul elev se joacă cu voi, se distrează, caută să-şi alunge plictiseala postului mare. După

atâtea bunătăţi, domnia sa a devenit glumeţ nevoie mare.

Ca să pun capăt acestui echivoc mă hotărîi să recurg la mijlocul extrem:

— Vă vorbesc tovarăşi, nu din partea mea, ci în numele şi din partea Partidului: nu cedaţi, nu vă predaţi, luptaţi şi veţi învinge.

Recunoaşterea publică a legăturii mele cu Partidul mă ameninţa, conform articolului 102, să fiu condamnat la ocnă — în schimb ea lămurea imediat motivul pentru care sosisem la fabrică.

Simţii o privire înflăcărată: era femeia cu broboadă pestriţă şi sprâncene negre, care-şi făcea loc prin mulţime spre mine şi dădea din cap aprobator.

— Adeveresc, — strigă ea, — că acest tovarăş este de-ai noştri! Şi Stepan şi Cuzma şi Agafia ar fi adeverit. Da, e de-al nostru; de-al nostru cu adevărat!

Şolţ şopti ceva ajutorului său, jandarmul, şi acesta ieşi în grabă din sală. De bunăseamă că Şolţ cerea întăriri.

Mă depărtai cât mai mult de masa la care stăteau Fiodor Ignatievici şi căpitanul şi începui să vorbesc. Nu mai avem nevoie de niciun fel de conspirativitate. Rosteam deschis, fără ocolişuri, cele mai tăinuite gânduri. Ce sentiment triumfător îţi pune stăpânire pe inimă când poţi arunca duşmanului în obraz cuvintele adevărului nostru! E ca şi când ai ajuns să lupţi corp la corp cu el, ca şi când l-ai prins de beregată. Şi pentrucă vorbeam faţă de duşmanii mei, cuvintele mele — o simţeam — deveneau de o sută de ori mai limpezi, de o sută de ori mai înflăcărate şi însemnau de o sută de ori mai mult pentru cei care le ascultau.

Sunt mărturisiri care impresionează dacă sunt făcute între patru ochi. Dar sunt cuvinte foarte puternice care ne cuceresc asemeni unui adevăr ce nu poate fi sdruncinat, tocmai când sunt pronunţate în faţa unei mulţimi cuprinse de o emoţie măreaţă, în faţa unei mulţimi care recunoaşte în aceste cu-

vinte năzuințele ei cele mai adânci și cele mai scumpe.

Nu le spusei ascultătorilor mei decât că sunt oameni, și că stăpânii socotesc la abac sau cântăresc pe terezie viața lor, sângele lor, simțămintele lor, iar pe ei înșiși îi sortează ca pe o marfă pentru cumpărare și vânzare.

— Adevărat, — mă întrerupse Anisim Egorovici, — viața ți-o dă numai dumnezeu, dar ți-o poate lua orice ticălos.

Anisim Egorovici arătă cu degetul lui osos în direcția căpitanului.

— Uite-i că și vin tâlharii dracului! — strigă femeia cu broboadă. — Ia uitați-vă la diavolii ăștia ghiftuiți!

In sală intrară unul după altul, îndreptându-se spre căpitan cam vreo duzină de jandarmi. Nu se știe de ce, toți mergeau în vârful picioarelor, căutând să calce fără sgomot și strângând puternic la șold „scrumbiile" lor — tecile cu baionete.

— Prin urmare faceți grevă și rămâneți toți pe loc? — întrebai eu mulțimea.

— Grevă! — răspunse mulțimea.

— Luați-l pe orator! — strigă Șolț și scoase revolverul.

Jandarmii se îndreptară prin mulțime spre mine. Vedeam că oamenii erau gata să mă apere și-mi dădeam seama că o încăierare din cauza mea putea dăuna grevei. Il dădui laoparte pe Anisim Egorovici, care încerca să mă apere de jandarmi și ieșii înainte:

— Mă puteți lua.

Jandarmii mă înconjurară ca într'un cerc și mă scoaseră din sală. In dreptul ușii, mă întorsei și strigai încă odată:

— Faceți grevă și nu vă împrăștiați!

Lui Șolț nu-i trecuse prin minte să-i închidă pe muncitori în clădirea țesătoriei. Mulțimea ieși în curte după mine și mă conduse până la poarta fabricii. Poarta era închisă. Fui scos afară printr'o portiță strâmtă. Șolț, doi jandarmi și un om în civil, cu fața vânătă ca de mort, și îmbrăcat într'un paltonaș

scurt şi strâmt se aşezară împreună cu mine într'o sanie căptuşită cu un covor, aceiaşi sanie în care mă plimbasem cu Xenia Gheorghievna, de lăsata secului. Când porniram, în mulţime, de partea cealaltă a porţii, se auziră voci de femei şi de bărbaţi: cântau şi se strigau. N'am putut desluşi cuvintele, dar în larma aceasta răsunau hotărîrea şi curajul.

Suflă ca şi în duminica iertării, un vânt umed de Februarie şi, întocmai ca în timpul plimbării de atunci, îmi sboară în faţă bulgăraşi de zăpadă stârniţi de copitele cailor.

Şolţ şi jandarmii sunt alarmaţi. Nu le e prea uşor să ducă un arestat, în timpul zilei, printr'un cartier de muncitori. Tot timpul se uită când într'o parte, când într'alta, şi se foesc, cu urechile ciulite.

Eu însă sunt liniştit. Greva a intrat pe făgaşul cel bun. Noii conducători erau indicaţi, legăturile — refăcute; exista şi nucleul organizaţiei de Partid; atmosfera era destul de înfierbântată, iar sarcinile destul de clare. Şi aveam convingerea că acum muncitorii nu se vor mai împrăştia prin sate, ci vor sta cu toţii laolaltă.

Mă întrebam: ce se întâmplase cu oamenii aceia chiar sub ochii mei? De ce adică nu ar mai pleca muncitorii la ţară? Poate că în favoarea plecării erau mai multe argumente practice, izvorând din nevoile lor de trai, decât cele care-i puteau îndemna să rămână în preajma fabricii. Aparent, n'aveau pentru ce să rămână în oraş, mai ales dacă lupta se prelungea. Să rămână ca să îndure foamea şi să fie urmăriţi de poliţie?

Dar nu, oricât de grea le era viaţa, ei nu se lăsau conduşi de un calcul practic îngust, izvorând din nevoile lor de fiecare zi. Un asemenea calcul nu dă niciodată naştere unor impulsuri puternice. Impulsurile măreţe îşi sorb tăria de neînvins, prin care se înrudesc cu fenomenele naturii, din motive mult mai adânci decât socoteala avantajelor. Niciun calcul nu poate îndemna pe cineva să săvârşească o faptă eroică.

Nu de teamă să nu-şi piardă locul în fabrică se hotărîseră muncitorii lui Conoplin să nu se împrăştie. Îi cuprinsese, îi înălţase şi-i atrăsese spiritul de luptă. Imi adusei aminte de cuvintele Mavruşei: „Poporul vrea să se înalţe, să-şi afirme conştiinţa demnităţii sale".

Dorinţa unui viitor mai bun, năzuinţa şi entuziasmul începuseră să le lumineze sufletele. Conştiinţa onoarei şi a demnităţii lor îi luminase şi îi înaripase. Iar cei ce simţiseră bucuria şi suflul fericirii, în înălţătoarea şi irezistibila atmosferă de luptă, nu vor pleca şi nu vor dori să plece. Nu poate fi fericire mai mare ca senzaţia că-ţi aparţine o parte din puterea de a domina evenimentele şi că poţi stăpâni, într'o cât de mică măsură, viaţa din jurul tău!

Toată viaţa din fabrică, din oraş şi din cartierul de lângă gară, îşi schimbase dintr'odată cursul şi înfăţişarea exterioară, de îndată ce muncitorii lui Conoplin îşi manifestaseră voinţa. Toate autorităţile de sus şi până jos fuseseră mobilizate, se puseseră în mişcare, începuseră să se agite.

Şi iată că această mulţime care mă condusese până la poartă, stă acum acolo şi-şi vede forţa, influenţa, locul pe care-l ocupă în viaţă. Cine ştie, poate că acum în mulţime nu numai o singură inimă bate mai tare, datorită aceleeaşi senzaţii de fericire, care mă stăpâneşte şi pe mine în aceste clipe şi care, poate, nu e pe deplin conştientă.

In deportare, înainte de fuga mea, Lefortovschi îmi spusese că săracii, oropsiţii şi desmoşteniţii soartei nu l-au interesat niciodată ca atare. El nu voia să înţeleagă că nu poţi să faci revoluţie fără să-ţi iubeşti poporul.

Mă întrebam ce mă leagă pe mine de oamenii de care mă rupsese acum arestarea mea. Eu nu-i iubesc pe aceşti oameni pentru suferinţele lor, pentru nenorocirile lor, pentrucă sunt oropsiţi de soartă. Îi iubesc pentru speranţa luminoasă care trăeşte în ei, îi iubesc pentru curajul, pentru eroismul lor nestins.

Dar ce înseamnă eroism? Eroismul nu are graniţe. El rezidă în lucrurile mari ca şi în cele mărunte,

el poate exista într'un act de vitejie ca şi într'o faptă neobservată, obişnuită, din viaţa de toate zilele. Eroismul este tot atât de variat ca şi viaţa însăşi. Dar eroismul este manifestarea şi afirmarea supremă a vieţii. Eroismul înseamnă întotdeauna biruinţa vieţii, căci moartea însăşi, dacă este o moarte vitejească, neînfricată, senină, eroică, nu este nimic altceva decât triumful vieţii asupra morţii, fie măcar în clipa în care viaţa e sortită să se stingă.

Caii noştri goneau repede. Nu mă gândeam la jandarmii care stăteau pe capră şi în stânga şi în dreapta mea. Mă simţeam fericit. Vântul care îmi biciuia faţa mă încânta. Admiram cerul posomorît de Februarie, urmărind goana norilor care desvăluiau când şi când luminişuri trecătoare, de un albastru orbitor.

10

Apăru calea ferată, apoi gara. O să mă trimită oare direct la Moscova?...

Dar abia înfiripată, speranţa, despre care se spune că este „cu nenorocul soră bună“ [1]) se stinse numaidecât. Trecurăm prin faţa porţii în care se înălţa clădirea gării, şi o cotirăm nu într'acolo, ci pe şoseaua largă, în direcţia oraşului. Asta însemna că mă duc la închisoare, că am căzut în ghiarele lui Şolţ. Imi adusei aminte de Clavdia, îmi adusei aminte de scumpul meu Sunduc. Dar ce să-i faci? Orice s'ar întâmpla, o să fiu dârz, o să mă stăpânesc, iar de-oi avea putere, o să fiu vesel.

Inchisoarea aceea semăna cu toate închisorile de provincie. Dar pentru mine aleseră o celulă deosebită: era la primul etaj, despărţită de restul clădirii printr'o scară în spirală, avea o uşă masivă de stejar, şi sus de tot, aproape de tavan o fereastră cu

[1]) Vers din poezia lui Puşchin „Celor din Siberia“. (N. trad.)

gratii duble, acoperită cu plasă de sârmă şi drugi groşi de fier.

Şolţ intră în celulă imediat după mine. Privi în jur, adulmecă şi porunci ca la fereastră să fie bătute scânduri.

— Arestatul ţine de jandarmerie, adică, mă înţelegi, de mine, — se adresă el directorului închisorii care intrase în celulă împreună cu noi.

Directorul chicoti în semn că a înţeles şi mă măsură de sus până jos, cu ironie, ca şi când ar fi spus: o să te punem la presă de n'o să-ţi mai ştie nimeni de urmă.

— Să fie tratat cu asprime, — continuă Şolţ. — Niciun fel de plimbări, niciun fel de îngăduinţe... nimic... mă înţelegeţi? — Privind pereţii şi duşumeaua îi veni o inspiraţie: — Arestatul să spele în fiecare zi duşumeaua şi pereţii. Să daţi ordin în această privinţă. Ordin sever. Dar să nu vă atingeţi de el, nici măcar cu un deget, aţi auzit, nici măcar cu un deget. Eu însumi am să mă ocup de arestat... Am să trec în fiecare dimineaţă... să stau de vorbă cu el... — Şolţ întinse mâna şi strânse pumnul: — o să facem gimnastică!...

Directorul râse.

— Serviciul! Ce să-i faci? Aşa-i slujba! — glumi Şolţ, oftând din greu.

Din coridor intră în fugă gâfâind gardianul şi înmână directorului un plic:

— O depeşă, excelenţă.

Directorul luă plicul, îl examină şi-l întinse lui Şolţ:

— Urgentă, din Moscova, pentru dumneata personal.

Şolţ desfăcu telegrama cu atâta încetineală de parcă i-ar fi făcut cuiva o favoare. Citi, se strâmbă cu dispreţ, îşi scoase ceasul:

— Ce credeţi, domnule director, voi mai reuşi să prind trenul de Moscova? Serviciul, serviciul... Moscova mă roagă să vin.

Şi deodată Şolţ se întoarse spre mine.

Noi, deţinuţii politici, nu respectăm regulele care obligau pe deţinuţi să se ridice la intrarea autorită-

ţilor în celulă şi să rămână în picioare tot timpul cât acestea se aflau în celulă. Deaceea, în momentul în care intrasem, mă şi aşezasem pe un scaun.

— Scoală-te! — răcni Şolţ.

Nu mă sculai.

— Nu te scoli? Vrei să-l cunoşti pe Şolţ? Scoală-te!

Eu continuam să şed.

Şolţ îşi băgă mâna în buzunar, făcu un pas spre mine şi şuieră încet:

— Scoală-te...

Până să răspund, mă lovi în cap cu un obiect plat şi greu. Imi pierdui cunoştinţa.

M'am trezit din pricina unor lovituri de ciocan: se astupa fereastra. Prima senzaţie pe care am avut-o a fost că ziua piere, se stinge. Fiecare scândură bătută la fereastră îmi răpea o rază de lumină şi în celulă se făcea tot mai întuneric. Dar simţeam că acest întuneric nu este adevărat şi că dincolo de fereastră e cerul senin.

Mă gândeam: tot aşa vrea şi Stolâpin să astupe ferestrele Rusiei, dar n'o să reuşească.

Mă ridicai de pe duşumea şi mă aşezai pe pat. O durere surdă îmi apăsa capul. Toată fiinţa îmi era parcă sfâşiată de o foame ascuţită, care mă tăia ca un fierăstrău.

Privii în jur: celula nu era prea umedă, pe pereţi nu se vedeau broboane de apă.

„Iată c'am ajuns. Coboară, drăguţule. Nu te mai aşteaptă niciun fel de treabă". Era o senzaţie plictisoasă şi enervantă, caracteristică clipelor când, după o perioadă de activitate continuă şi febrilă ţi se deschide deodată perspectiva unei inactivităţi totale.

Şi zilele începură să se scurgă una după alta. La început vremea părea că stă neclintită, apoi se urni din loc, se formă un torent şi, odată urnit, torentul începu să curgă tot mai repede şi mai repede. După lumina ce se strecura prin crăpăturile înguste dintre scânduri, deosebeam ziua de noapte.

Măsuram şi împărţeam ziua în fragmente ce se repetau monoton, după cum mi se servea mâncarea:

până la ceaiul de dimineaţă, gimnastica uşoară; după ceaiul de dimineaţă „plimbarea cea mare" — când umblam în diagonala camerei, dela un colţ la altul. Plimbarea asta era întreruptă de scurte momente de odihnă pe pat şi ţinea până la „prânz", adică până când mi se aducea ciorba şi pâinea. După aceea stăteam culcat fără să gândesc şi aţipeam puţin, apoi din nou plimbare, urmată de „studiu", când mă examinam şi alcătuiam în minte rezumate ale cărţilor citite cândva. Astfel, reuşii să redau, aş putea spune cu destulă exactitate, planul şi desvoltarea ideilor a două din cărţile lui Lenin, pe care le iubeam cel mai mult „Ce-i de făcut"? şi „Două tactici". Apoi venea cina: ciorbă şi un codru de pâine, o scurtă plimbare în diagonală, şi gimnastică uşoară, iar apoi somnul sau mai precis, o insomnie prelungită, chinuitoare.

Lucrul cel mai plăcut şi mai atrăgător era „plimbarea" de după ceaiul de dimineaţă. In aceste ore îmi supuneam unui examen riguros ideile şi îmi puneam în ordine argumentele de luptă. Iată cum procedam: reconstituiam argumentele duşmanilor noştri, fie în problemele teoretice principale, fie în vreo problemă specială. Le descopeream duşmanilor noştri contradicţii, argumente ce nu corespundeau realităţii, greşeli de logică, încercând însă să desvălui în argumentarea lor, elementele cele mai puternice. Apoi nimiceam însuşi fundamentul argumentării lor, pornind dela tezele Partidului nostru.

Mă bucuram simţind forţa şi caracterul convingător şi de nesdruncinat al teoriei noastre. Aceste gânduri erau cele mai luminoase şi-mi dădeau cea mai mare bucurie. Ele îmi sporeau şi-mi întăreau curajul. Imi părea că sorb dintr'un izvor curat.

La un moment dat pierdui socoteala zilelor; strânsei din umeri şi încetai să mă mai gândesc cât timp a trecut de când fusesem adus aici.

Şi iată că într'o zi auzii nişte paşi apropiindu-se de celula mea, apoi cheia se răsuci în broască. In celulă intrară doi gardieni şi-mi porunciră să ies.

In birou se afla Şolţ. Era beat. Se agita, ţipa, cerea să se facă totul mai repede.

Aerul de afară mă făcu să mă clatin de slăbiciune. Cât timp petrecusem oare în închisoare? Cred că nu mai puţin de două săptămâni.

Pornirăm spre gară. Pe drum căzui într'o stare de toropeală şi atipii.

Căpitanul Şolţ ceru şefului gării să ne pună la dispoziţie un compartiment separat. Aflai că eram dus la Moscova, direct la ohrană.

In timpul discuţiilor cu şeful gării, în biroul acestuia intră un ofiţer de artilerie. Infăţişarea lui îmi atrase şi-mi reţinu îndată atenţia. Nu pentru prima oară îmi dădeam seama că atunci când eram arestat deveneam curios faţă de întreaga lume înconjurătoare. De ce oare? Oare din pricina faptului că, din instinct, începi să cercetezi cu atenţie dacă nu cumva îţi pică vreo ocazie s'o ştergi, dacă nu cumva se iveşte vreo întâmplare de care te-ai putea servi? Sau poate din cu totul alte motive, nu atât din pricină că ţi-e încordată atenţia, cât din pricină că n'ai altă ocupaţie? Oricât ar părea de curios, în starea sufletească a unui arestat, alături de îngrijorare, îşi face loc şi o oarecare nepăsare, ca şi când ţi-ai spune: „Nu mai am de ce să mă grăbesc şi adică de ce n'aş privi ce se întâmplă în jur".

Gesturile şi ţinuta ofiţerului de artilerie, vădeau siguranţă, degajare, asprime, iar în priviri i se citea o oboseală plină de tristeţă. Şolţ salută pe ofiţer cu desinvoltură. Se vedea că era beat bine. Ofiţerul îi răspunse cu o mişcare grăbită a mâinii şi i se adresă direct şefului gării:

— Călătoresc în interes de serviciu, cu documente secrete. Am drept la un compartiment separat.

Şolţ se prezentă şi explică că însoţeşte un arestat politic şi are deasemenea nevoie de un compartiment separat. Ofiţerul dădu nervos din umeri şi se întoarse lăsându-l pe şeful gării să aleagă şi să procedeze cum va crede de cuviinţă. Mi se păru că ochii lui trişti scăpăraseră de dispreţ când priviseră spre jandarm şi agent. Nu ştiu de ce, artileristul mi-era simpatic.

In vagon erau două compartimente închise, fiecare la câte un capăt al culoarului. Unul din compartimente ne fu dat nouă, celălalt artileristului.

Mai era mult până la plecarea trenului. Şolţ se duse la bufet. Pe mine, agentul şi jandarmul, „mă conduseră în vagon". Amândoi îşi puneau acum întrebarea dacă vor izbuti „să ia o gustare" în gară. Agentul era nemulţumit de Şolţ şi vorbea despre asta cu jandarmul.

— De ne-ar fi socotit oameni, ne-ar fi poruncit să luăm cătuşe. Le puneam fraierului, şi gata! Iar noi ne-am fi dus pe rând, să ne plimbăm la bufetul de clasa treia. Dar ţi-ai găsit să se gândească şi la de-alde noi: el ne exploatează.

Se apucară apoi să socotească ce diurnă o să li se cuvină pentru călătoria la Moscova. Şi cu această ocazie, agentul aminti posomorît de Şolţ.

— Nu te amăgi prea mult: ăsta caută să bage cât poate în buzunarul lui. E un sgârie-brânză!

— Asta-i ştiut, — răspunse cu răutate jandarmul, — ai să vezi ceva dela el, doar când ţi-oi vedea ceafa.

Din discuţia lor, înţelesei că deşi „mi se cuvenea hrană de drum", nu aveam să capăt totuşi nimic: „S'a ghiftuit destul la închisoare".

Căpitanul veni însoţit de încă un jandarm, examină compartimentul, încercă dacă mânerul uşii se întoarce uşor, fluieră, pufăi din ţigară, apoi se uită la ceas:

— Mai e încă o groază de vreme!

In mintea lui încolţi o ideie. Zâmbi şăgalnic acestei idei şi făcu un semn agentului:

— Ia-l în fabrică!

Şolţ ieşi, iar agentul închise imediat uşa pe dinăuntru. Şi oamenii ăştia trei: doi jandarmi şi un agent, mă bătură crunt, ca nişte fiare. Dar faţa mi-o cruţară. In timp ce mă băteau, cineva clocăni la uşă. Jandarmii şi agentul se opriră, încurcaţi, dar nu răspunseră. Bătaia în uşă se repetă. Unul din jandarmi ieşi, închizând uşa în urma lui. Auzii glasul ofiţerului de artilerie. El întrebă ceva, iar jandarmul răspunse:

— Excelența voastră, după porunca înălțimii sale, în legătură cu orice fel de întrebări despre arestat, nimic nu e permis, totul e interzis.

Intorcându-se în compartiment, jandarmul închise din nou ușa pe dinăuntru.

— El era? — întrebă agentul.

— El.

Jandarmul mă lovi, cu o furie sporită. Agentul ieși din compartiment, dar se întoarse curând.

— Ce tot vrea? — se îngrijoră jandarmul.

— Nimic. Se tot plimbă prin vagon și se vede că-i tare supărat.

— N'ai decât să umbli, ticălosule, până ți-oi aranja și ție rătul!

De oboseală, agentul se făcuse roșu ca sfecla. Era foarte nemulțumit de mine.

— Ia te uită cum ne privește ca o statuie! Așa sunt toți ăștia, ai dracului. Îi bați, nu-i bați, lor le e tot una. Și chiar dacă gem, o fac cu juma' de gură. Ce, sunt de fier?... Te pomenești c'or fi știind vreun farmec.

Căpitanul se întoarse și avea aerul că nu-l interesează absolut deloc ce se întâmplase în absența lui. Porunci doar „să se aerisească" și să fie lăsată întredeschisă ușa ce dădea în culoar, apoi scoase din buzunar o sticluță cu apă de colonie și stropi în jurul lui.

Vagonul nostru era deja atașat la tren, dar pasagerii nu începuseră încă să se urce și în afară de noi nu mai era nimeni în vagon.

Căpitanul dădu drumul unuia dintre jandarmi, apoi plecă din nou, pesemne tot la bufet, fiindcă era cu chef.

Agentul și jandarmul care rămăsese, ieșiră pe culoar fără să închidă ușa în urma lor. Judecând după glasurile lor, se așezaseră la capătul culoarului, lângă ușa vagonului, ca să fumeze.

Rămăsesem singur în compartiment. „Trebue să acționez" îmi zisei. De obicei, când ți se ivește prilejul să te concentrezi, primul gând este: ce să întreprinzi, ce să faci?

Clipele trec... Nu cumva n'am să pot născoci nimic. Deodată privirea îmi cade asupra unei scăriţe... Ce-ar fi dacă aş sparge geamul cu ea şi apoi aş sări afară? Dar şi agentul şi jandarmul vor auzi sunetul geamului spart. Şi dealtfel nu se poate să nu fie nimeni pe linia ferată... Un geam spart, un om care sare pe fereastră... asta o să atragă atenţia şi se vor găsi destui amatori să mă prindă, să strige. Nu, nu-i o soluţie... asta înseamnă să mizezi pe neverosimil. Ce-ar fi să ies pe neobservate pe culoar, să alerg la capătul celălalt al vagonului şi să ies pe platformă? Dar şi asta înseamnă să te bazezi pe neverosimil. Căci nu e verosimil ca agentul şi jandarmul să nu întoarcă capul. Fără îndoială, ei supraveghează compartimentul, îl ţin uşa sub observaţie; e neverosimil ca ei să nu-şi întoarcă privirea, din cine ştie ce motive, tocmai în momentul când mă voi strecura afară din compartiment.

Dar, drace, poate că trebue să încerc tocmai acest neverosimil? Orice duşman al nostru cu o previziune mediocră va calcula neapărat şi va lua măsurile de precauţie pentru toate cazurile verosimile. Dar agentul şi jandarmul socotesc că acum sunt istovit şi nu-mi mai pasă de nimic. Iar eu voi face deodată o mişcare cu totul neverosimilă şi în felul acesta îi voi lua prin surprindere. „Neverosimilul" îl prevăd numai foarte puţini; adeseori îndrăzneala constă tocmai în transformarea neverosimilului în verosimil — aşa căutam să mă conving şi să-mi stimulez curajul.

Dar ce să stau să mai chibzuesc? Şi fără să mai stau pe gânduri asupra eventualelor urmări ale faptei mele, poate numai şi numai datorită umilinţelor îndurate şi arzând de dorinţa de a acţiona cu orice preţ, mă ridicai, deschisei ceva mai mult uşa, care nici până atunci nu era închisă, şi apoi, fără şovăire şi fără să zăbovesc o clipă, mă strecurai în culoar. In momentul acela agentul şi jandarmul stăteau aplecaţi şi cercetau ceva în palmă: mi se părea că agentul explica jandarmului cum funcţionează un cronometru. Auzeam un sunet melodios. Străbătui repede culoarul, în vârful picioarelor. Nu-mi bătea inima.

Din spre celălalt capăt răsunară voci, probabil că pe platforma spre care mă îndreptam era lume şi ieşirea îmi era barată. Dar eu continuam să merg repede înainte, neştiind încă ce anume să fac. Compartimentul ultim, înainte de ieşirea spre platforma vagonului, avea uşa întredeschisă. Mă strecurai în acest compartiment, fără să ating uşa şi fără să fac sgomot. Şi imediat întâlnii privirea ofiţerului de artilerie. Imi pierdui cumpătul. Ofiţerul mă recunoscu. Spaima mea îl înfricoşă şi se vede că pricepu ce se petrecea.

— Sub bancă, — şopti el pe un ton de comandă, şi fără să-şi schimbe poziţia, continuă să-şi curețe o portocală.

Mă lăsai repede în genunchi, mă strecurai sub bancă şi mă lungii cât se putu mai aproape de perete. Eram îngrozit de naivitatea acţiunii mele. Tot ce făcusem cu câteva clipe înainte mi se păru o copilărie atât de prostească şi de riscantă, încât mă hotărîi să ies şi să mă întorc cât mai repede la vechiul meu loc. Dar se auziră paşi: cineva alerga prin vagon.

Clipele începură să mi se pară lungi, din cale afară de lungi. Parcă mi se oprise şi respiraţia.

Apoi răsunară deodată nişte glasuri puternice, se stârni zarvă, cineva întrebă ceva, ţipa ceva, apoi bătu în uşa compartimentului şi se opri în prag. Recunoscui glasul agentului.

— Excelenţa voastră nu a binevoit să observe, dacă nu cumva a fugit cineva prin faţa compartimentului?

— Cum aş fi putut vedea, dragul meu, prin uşa închisă? — spuse ofiţerul tărăgănând leneş cuvintele.

Ii admiram indiferenţa calculată. Intră apoi Şolţ şi-l ocărî pe agent pentrucă intrase în compartimentul ofiţerului.

— Ce, au călcat în strâchini, oamenii dumitale, — îl întrebă ofiţerul pe Şolţ, cu aceeaşi tărăgăneală leneşă.

— După câte văd, dumneata eşti amator de operete, — spuse Şolţ, care era cherchelit deabinelea.

— De ce aş fi amator tocmai de operete?

— Păi acolo se tot cântă că jandarmii întârzie mereu și nu nimeresc tactul.

— Nu cunosc o asemenea operetă.

— Asta te privește. La mine însă totul este în ordine și n'a călcat nimeni în strâchini. Și nimeni n'o să aibă ocazia să se bucure. Poate că nici n'a fugit nimeni sau, poate că a fugit și o fi fost prins. Sau poate că eu însumi am hotărît așa: l-am arestat și apoi i-am dat drumul, neavând nimic la mână. Rog ca nimeni să nu se amestece în treburile mele. Ca să fie clar. Permiteți-mi să vă salut.

Mă așteptam ca Șolț, chiar convins că nu mai sunt în vagon, să facă totuși, din insolență și din antipatie față de artilerist, o percheziție în compartiment, dar se dovedi că încă nu cunoșteam cât de susceptibilă și de vulnerabilă e vanitatea de jandarm și cât de tare se teme un ofițer de jandarmi să nu calce în strâchini, în fața unui ofițer din altă armă. Șolț plecă.

Auzii apoi cum cotrobăiau prin vagonul gol, cum alergau pe liniile ferate și undeva în apropiere răsunară chiar două focuri de armă.

Ofițerul de artilerie nu arătă prin nimic, nici măcar o singură dată, că-mi simte prezența în compartiment. Parcă nici nu existam pentru el. De ce oare? Precauție? Indiferență?

Mi se păru că trecuse o veșnicie până ce trenul sosi la Moscova. Vagonul se goli. In clipa aceea aș fi putut probabil să ies liniștit și fără niciun fel de piedici, dar am lăsat să-mi scape această clipă. Nu mă puteam hotărî să risc iar. In sfârșit, am auzit cum compartimentul e închis cu cheia. Mult timp vagonul stătu în nemișcare, după aceea începu să fie manevrat pe linii. Apoi fu oprit iar. Trecu o noapte.

Dis-de-dimineață auzii niște glasuri sonore de femei. Cheia se răsuci în broască și ușa compartimentului se deschise. Pesemne că trebuia să înceapă curățenia. Folosindu-mă de o clipă în care compartimentul rămase gol, ieșii afară. Dar abia mă ridicai, că'n prag apăru o femeie tânără cu o perie în mână. Văzându-mă, ea scoase un țipăt și o luă la fugă. Ră-

măsei locului, cu totul nehotărît. Dar ea se întoarse numaidecât.

— Pleacă mai repede de aici, până nu te vede cineva.

Clătină cu milă din cap.

— La început m'am speriat! Credeam că eşti un hoţ. Dar apoi mi-am zis: Ce fel de hoţ să fie, când e atât de drăguţ, de parcă ar fi un biciclist sau un student. Hai, du-te! Câte nu se întâmplă în viaţă!

Ochii ei frumoşi clipiră plini de şiretenie. O luai de umeri şi-i sărutai buzele umede.

— Mulţumesc!

Prea era frumoasă femeia şi prea era proaspătă dimineaţa. Şi-apoi mă copleşea bucuria că totul se terminase într'un chip atât de neverosimil.

PARTEA A DOUA

LA CAPĂTUL NOPŢII

I

Când scăpai din vagonul în care stătusem întemniţat şi ieşii pe liniile de garaj, departe de gara Moscovei, în jurul meu totul se contopea într'o albeaţă tulbure. Era un viscol care te orbea cu fulgii lui mari, învolburaţi de vântul năpraznic.

Deasupra oraşului plutea dangătul monoton, domol, al clopotelor caracteristic postului mare: „Te chem, te chem"...

Se tălăzuia, când în depărtare, când aproape de tot, umplându-ţi urechile.

...Ce se mai întâmplase oare la Moscova în timpul cât stătusem în închisoarea dela Serpuhovo? Izbutiseră oare să formeze un comitet raional în Zamoscvorecie? Ce ne aştepta de acum înainte şi ce piedici noi aveau să se ridice în faţa noastră?...

Imi simţeam sufletul senin şi curat. Mai străluceau în el reflexele celor văzute şi trăite la Serpuhovo... In gândurile mele dăinuia ceva solemn şi înălţător. Nu se răcise încă senzaţia legăturii strânse şi dela inimă la inimă, deşi de scurtă durată, cu muncitorii dela fabrica Conoplinilor.

— Ce mai viscoleşte şi ce mai suflă! — spuse un ungător, care venea din direcţia opusă. — Aşa e Februarie, schimbăcios, — adăugă el, privindu-mă bănuitor.

— Nu-i nimic, — îi răspunse un muncitor dela căile ferate, care păşea alături de el, — ori suflă ori nu suflă tot una e, că de acum nu vine Crăciunul, ci Paştele. Şi se întoarse şi el spre mine cu mirare şi neîncredere, ca şi când s'ar fi întrebat ce căutam pe linia ferată, de vreme ce era interzis să umbli pe acolo.

Dealungul drumului meu se întindea un gard lung, fără nicio portiţă. In sfârşit, iată şi portiţa, dar în dreptul ei e un paznic. Stă în cojoc şi priveşte... Pretutindeni sunt supraveghetori şi controlori. Trebue să merg spre gară, altă cale n'am.

Străbat grăbit porţiunea de drum cea mai periculoasă pentru mine: e plină de lume. Nu mai e mult până la gară. Păşesc peste linii pe lângă vagoane şi locomotive şi, în sfârşit, ajung pe peron. Primul lucru pe care îl văd e un jandarm.

Din fericire, însă tocmai acum vine un tren. Oamenii ies buluc din vagoane. Mă cufund în torentul de oameni, dar capul mi-e cuprins de un vârtej şi simt nevoia să mă întind la pământ. Încordându-mi voinţa, încerc să alung oboseala. Dar deodată alunec... Totul dispare din faţa mea. Mă cuprinde neantul.

Dar parcă mă trezesc. Sunt acoperit cu o plapumă călduroasă. In cameră e înnăbuşitor de cald. La căpătâiul meu, o lampă cu un abajur, jos. Jur împrejur, tăcere deplină. Unde mă aflu?

Mă ridic şi privesc: zac pe peronul murdar, de asfalt.

Mi-e ciudă pe mine! Nu cumva am leşinat?

Mă scol repede. Cineva mă sprijină grijuliu de cot... Mă întorc, e jandarmul. Zâmbeşte blajin.

— Nu-i nimic, nu-i nimic, dragul meu, — spune lângă mine o voce cunoscută. — Colea'n piaţă, la ieşire, te aşteaptă vizitiul, te aşezi în săniuţă şi te duci deadreptul acasă, în pătuc...

— Proşa! — îl recunosc eu.

Aiureala pe care o povesteşte Prohor despre vizitiu, despre sanie, are efect asupra jandarmului: îşi duce mâna la chipiu şi pleacă.

Ne facem loc prin mulțime, spre ieșire. Prohor mă sprijină, să nu cad.

— Dar unde mi-e căciula, Proșa? Mi-a dispărut căciula.

Să mă întorc să o caut? Să-l întreb pe jandarm? Într'adevăr, ce a păzit de au furat căciula de sub nasul lui. Iarna, pe stradă, un om fără căciulă e ceva cu totul neobișnuit și nu se poate să nu atragă atenția, iar pentru mine probabil că e mai periculos decât fără acte de identitate.

La ieșirea din gară, Proșa îmi pune în cap căciulița lui căptușită cu postav și tivită pe margine cu o pielicică îngustă și sbârlită de miel, îmi scoate dela gât fularul, își leagă capul cu el ca femeile și râde amar.

— Ne-am schimbat căciulile, cum își schimbă, între ei, oamenii crucile: cum s'ar zice, ne-am înfrățit. Acum, n'ai să mai poți ridica mâna asupra mea.

De ce spunea asta? In glasul lui era o undă de tristețe. Dar nu înțelegeam nimic.

Trecem prin piața gării. Birjarii șed pe capre, învăluiți în zăpadă, ca niște gogorițe rămase din timpul verii pe câmp.

Pășim prin viscol, auzind dangătul liniștit al clopotelor din postul mare. Dar încotro?

Desigur că acum situația mea e mai bună decât la sosirea din deportare. Acum am adresa sediului conspirativ.

Dar întâi de toate trebue să mănânc ceva, ca să nu mai leșin. Mă caut prin buzunare și nu găsesc niciun ban.

— Ei, n'o să aibă Proșca deajuns ca să dea să mănânce unui tovarăș de-al lui? — mă încurajează Prohor. — Să mergem mai întâi și întâi la talcioc, să mănânci acolo ce-o fi mai eftin.

Nu ne întrebăm nimic unul pe altul. Mă bucur că alături de mine nu se află un străin.

In curând nimerim în vârtejul pestriț și în hărmălaia talciocului. Mănânc cu lăcomie o scrumbie cu o bucată de pâine și de două copeici „rubeț", adică măruntaie de vacă, fripte. Prohor mă admiră cum în-

fulec. Cu un gest elegant aruncă negustorului banii: două monede de trei copeici şi una de o copeică şi se'nveseleşte. Şi eu mă simt încălzit şi-mi vine să râd. Ne privim unul pe altul şi râdem fără niciun motiv.

— Incetează Proşa, nu mă mai face să râd!

— Eu nu te fac. Nu râde nici tu.

Ii arăt un deget şi el bufneşte de râs. Şi după el, bufnesc şi eu, şi mai aprig.

— Ce caraghios eşti Proşa, cu fularul ăla pe cap!

— Ţii minte, Pavel, noaptea în care te-am găzduit la mine la Arhanghelsc? — adaugă Prohor, coborînd glasul.

— Am dormit în atelier, pe duşumea, sub tejghea.

— Dimineaţa capul ţi-era plin de talaş şi de clei de tâmplărie. Ţii minte, pisica ţi-a făcut cadou un şobolan?

— Nu un şobolan; era un şoricel... L-am găsit sub nas pe pernă, mort!

— Dar la gara din Arhanghelsc, ţii minte, Pavel, cum era cât p'aci să te duci pe copcă?

— A intrat atunci în vagon dracul ăla... jandarmul ...şi te făcuseşi alb ca varul, mă uitam la tine...

Lucrurile pe care ni le amintim nu sunt prea vesele, dar râsul nostru izbucneşte năvalnic şi tot mai plin de veselie, tot mai nereţinut, ca al unor băieţandri.

Toate grijile sunt date uitării. Până şi dangătul trist al clopotelor pare de sărbătoare. Viscolul umed aduce parcă o mireasmă de primăvară, care te înveseleşte. Imi vine să râd când fulgii reci ne nimeresc pe după guler.

Sburdăm ca nişte copii. Venindu-mi totuşi în fire, mă uit de jur împrejur. In mijlocul acestei mulţimi pestriţe, trecem totuşi neobservaţi. Iată oameni, cu şubele pe ei, dar fără căciuli; iată bătrâni în ghete rupte, scâlciate; tineri în picioarele goale; bărbaţi în bluze de femei. Iată chiar o femeie cu cască de cavalerist. Locul acesta răsună de râsete şi blesteme, de plânsete şi înjurături; când şi când aerul e sfâşiat

de țipete „ajutor" și de șuieratul strident al sergentului. Nu atragem nimănui atenția. Aici, la o sută de oameni, nouăzeci și nouă sunt certați cu poliția. Și deaceea, noi, aici, suntem relativ în siguranță. Intrăm într'o cârciumă. Luăm câte o cană de ceai. Acum am poftă să-l descos pe Prohor cum a fugit din deportare.

Printre mese trece un om înalt, îmbrăcat în sdrențe, cu capul descoperit. In picioare are niște ghete rupte ce-i clempănesc, iar în mâini ține un sul de vreo zece portrete, vulgar colorate, ale țarului Nicolae, pe care ba îl desfășoară, ba îl strânge la loc.

— Portretele măriei sale împăratul, — proclamă, de parc'ar cânta, vagabondul, și glasul lui catifelat și blând răsună în tot birtul!

Fața lui strălucește de șiretenie ca și când ar asista la un chef sau s'ar bucura la o baie de aburi, simțindu-se bătut cu o măturică înfierbântată, în timp ce stă sus, pe grătarul de deasupra aburilor fierbinți.

— Portretele măriei sale împăratul... — cântă el deasupra urechii mele, iar apoi, aplecându-se spre noi și coborînd mult vocea, adăugă fără nicio pauză: — pozișoare pornografice!

— Erotice, gen parizian, mare asortiment, — încheie el într'un recitativ grăbit, scoțând din sân și fluturând în fața ochilor noștri un pachet de cărți poștale pornografice.

— Binevoiți să treceți la fereastră, în spatele perdelei... O să vă alegeți după gust... Tineretului îi fac reducere din considerație pentru buzunarul lui mic și pentru pasiunile lui mari...

Dau din cap, în semn că nu vreau. Sdrențărosul nu-și manifestă nici regretul nici mirarea; trece mai departe, cântând tărăgănat:

— Portretele măriei sale împăratul...

Și ceva mai încet:

— ...pozișoare pornografice! Portretele măriei sale împăratul, pozișoare pornografice...

Prohor al meu tresare pe neașteptate:

— Ia să cumpăr eu...

Și'ncepe să râdă:

— ...Dar nu cărți poștale pariziene, ci pe țar. Am să cumpăr... un portret!

— Lasă, Prohor, nu trebue.

— Am să iau așa, de-al dracului...

— E grețos...

— Pentru conspirativitate...

— Să nu îndrăznești...

Prohor mă ascultă. Abia atunci îmi dau seama în sfârșit că buna lui dispoziție e artificială și înțeleg că râsul lui de pe stradă, când ne aduceam aminte de trecut, era deasemenea exagerat. Văd că vrea să-mi spună ceva, fără îndoială ceva trist, dar nu-și poate lua încă inima în dinți. Deodată însă izbucnește:

— N'am mai putut răbda... M'au chinuit îngrozitor, — spuse el pe jumătate în șoaptă, — după ce la Arhanghelsc te-am condus pe tine și pe Sunduc. Abia plecase trenul, stăteam și mă uitam în urma voastră: parc'aș fi sburat și eu împreună cu voi, când deodată cineva îmi pune mâna pe umăr și-mi spune: „Hai cu mine!" Mă întorc și văd același jandarm care te urmărise pe tine. „Nu merg nicăieri, zic eu, sunt deportat aici în Arhanghelsc" — „Asta o s'o vedem noi", zice el. Apoi m'au dus la interogator. Un șef mare de-al lor mă tot descosea: „Pe cine ai ajutat să fugă?" De atuncea așa a mers: două-trei zile eram la închisoare, două-trei zile liber. Și apoi iar două-trei zile la închisoare. De fiecare dată îmi trimeteau acasă un gardian ca să mă prezint. Și cum mă prezentam, îmi spuneau de-a dreptul: „Treci la carceră". Și din carceră mă chemau de două-trei ori pe zi la interogator.

— Dar ce te întrebau la interogator?

— Cine poate să-i înțeleagă? Voiau să le trădez pe cine cunosc și să le spun ce știu...

— Iar tu?

— Ce mă mai întrebi... Tu ce crezi c'am făcut? Într'o seară, fără să mai stau mult pe gânduri, m'am suit într'un tren de marfă, fără bani... așa cum eram... pe ger... și am șters-o la Moscova... Am suferit mult, și nu cu ulcica, Pavlușca, ci cu găleata și încă plină

vârf. Şi i-am căzut plocon maică-mi. Au fost şi lacrimi şi bucurie.

— Şi pe urmă?

— Când ne-am întâlnit, Sunduc mi-a spus: „Te-aş trimite într'un alt oraş, dar legăturile sunt pierdute, nu cunoaştem nici sediile conspirative, nici parolele, nici adresele... Iar comitetul nu are niciun ban..." A stat Sunduc pe gânduri, apoi a dat din mâini: „Ce timpuri! Niciodată n'a fost mai greu ca acuma, zice el. Ei, bine! Rămâi la Moscova, ai să te duci la textilişti, că-i cunoşti. Deocamdată ţine trei ruble din partea organizaţiei, iar dacă o să-ţi găsim un act de identitate cum trebue, o să intri pe undeva la vreo fabrică". Şi Sunduc m'a trimis să lucrez ca agitator în mijlocul muncitorilor textilişti ca să aleagă şi ei delegaţi la congresul pentru discutarea problemelor de trai ale muncitorilor. M'a pus în legătură cu un lector, probabil dintre medici. Asta aşa, ca să mă pregătească şi să mă înveţe ce să discut. Şi când l-am auzit pe lector vorbind despre viaţa noastră nenorocită, despre munca noastră grea, am rămas cu gura căscată şi m'am mirat cum de nu ne dăm sufletul chiar în primele luni după ce ne naştem! Şi doar toate astea le ştiam tot atât de bine şi fără omul ăsta învăţat. Ei, şi am organizat o întrunire, bineînţeles ilegală. Sunduc trecu pe acolo, ca din întâmplare. Dar eu ştiu pentru ce trecuse. Trecuse ca să mă asculte şi să mă vadă pe mine. Toţi au rămas mulţumiţi. Şi apoi nici eu nu ştiu ce m'a apucat. Fără să mă sfătuesc cu Sunduc m'am dus la o mare întrunire, la manufactura Meşcerinscaia. Poliţia controla la intrare, dar eu m'am înfipt, mi-au făcut rost băeţii să intru. De ce mă băgam în gura lupului? Pentrucă mă înfierbântasem prea tare! Tu ştii ce fortăreaţă menşevică era manufactura Meşcerinscaia, câţi funcţionari de acolo sunt simpatizanţi ai menşevicilor şi contra noastră... Imi ziceam: „Ia să le arăt eu ăstora..." Lângă masa preşedintelui şedea comisarul; în sală sergenţii erau ca ciupercile alea rele şi menşevicii ochelarişti se uitau la mine ca pisica la şoricel... Şi am început să

le-o zic! Nici nu mai ştiam ce-i cu mine, parcă nu eu vorbeam, ci un savant. La întâlnire, Sunduc m'a certat că de ce nu m'am sfătuit cu el. M'a certat, dar vedeam eu că-i mulţumit că le venisem de hac lichidatorilor şi că treaba asta le plăcuse şi muncitorilor dela manufactura Meşcerinscaia. Se zice că Sviazchin n'a putut închide ochii, de ciudă. Şi aşa! Uite cum m'am lăudat faţă de tine!

— Dar cum de n'ai fost arestat, chiar acolo, la întrunire?

— Ei, şi tu întrebi acelaşi lucru ca şi ceilalţi... Toţi se leagă de mine să le explic cum de-am reuşit să plec de sub ochii comisarului şi ai sergenţilor... păi de unde să ştiu eu? Ce-s eu de vină? Am plecat şi, slavă ţie, doamne, mi se pare că nici n'ar trebui să mai discutăm despre asta. N'are decât să bocească poliţia că m'a scăpat... Inseamnă că flăcăii noştri m'au apărat bine... De fapt, tocmai de-aici mi se trage toată beleaua! Ducându-mă la o adresă conspirativă, un individ necunoscut îmi spuse: „La noi nu este şi nici n'a fost niciodată aşa ceva". Ce comedie o mai fi şi asta? Şi nici parola nu mi-a înţeles-o. M'am întors şi am plecat. In gândul meu îmi zic: „Se întâmplă şi neînţelegeri". Dar mă întâlnesc cu oameni de ai noştri şi văd că-mi întorc spatele... M'am ciocnit pe stradă cu Timofei... şi a sbughit-o pe lângă mine, fugind ca de un ciumat, încotro vedea cu ochii. Mai aveam încă o adresă. M'am dus acolo. Ajuns acolo, aceiaşi poveste... Ei, acum nu mai avea niciun rost să mă mai amăgesc. Inseamnă că se feresc de mine, se ascund, m'au izolat printr'un zid. Asta e! „Ce-mi rămâne să fac?" m'am întrebat atunci, — spuse Prohor dând din mâini desnădăjduit. — Dă-i dracului pe toţi!

Un negustor ambulant trecea tocmai atunci printre mese şi striga:

— „Păcătoşi" de postul mare! Cu cel mai bun ulei de cânepă! O copeică bucata! Să poftească norocoşii. Norocoşilor, le dăm gratis!

— Ei, vânzătorule, ia vino'ncoa! — îl chemă Proşa. — Eu sunt norocos! Dă-mi gratis!

— Cu plăcere şi cu stimă! Luaţi gratis chiar toată tava! Ne pare bine. Jocul începe! Poftiţi, oameni buni!

Il privii pe Prohor şi văzui că-şi pierduse firea deabinelea! Negustorul ambulant fusese pentru el un pretext ivit tocmai la timp. Dacă n'ar fi fost acest pretext, poate că Prohor al meu ar fi început să plângă. Nu încăpea nicio îndoială: îşi dădea seama că tovarăşii îl bănuesc că ar fi agent provocator.

Jocul începu. „Păcătosul" sau grecinevicul [1]) adică o bucată de cocă pe jumătate crudă, din făină de hrişcă amestecată cu ulei de cânepă, de forma unui trunchi de piramidă, era aşezat deasupra unei găurele săpată în tavă. In vârful piramidei trebuia pusă o copeică. Prohor aruncă o copeică, cu aceiaşi desinvoltură cu care cu puţin înainte aruncase banii negustorului de măruntaie dela talcioc. Mâna îi tremura. Se vedea însă că nu riscul de a pierde o copeică îl emoţiona. Il mistuia un foc lăuntric, o durere arzătoare.

După ce punea copeica, jucătorul trebuia să lovească „păcătosul", cu degetul arătător, aşa încât „păcătosul" să fie împins laoparte, fără să cadă de pe tavă, iar copeica, căzând de pe „păcătos", să nimerească în găurică, şi să rămână acolo. Asta însemna că ai câştigat. In acest caz, jucătorul primea înapoi copeica dată şi, fiind „un norocos", putea mânca „păcătosul" pe gratis.

Cu toată agitaţia lui, Prohor lovea totuşi exact la ţintă, cu o preciziune de somnambul. Mi se făcea din ce în ce mai milă de el.

Fiecare lovitură a lui Prohor trezea aprobarea publicului. După ce câştiga, băga, maşinal, „păcătosul" în gură, fără să mai aştepte să i-l stropească cu ulei dintr'o linguriţă de os turtită.

— Inghite mai repede! — ţipă cineva din mulţime, care se înfierbântase şi aştepta cu nerăbdare

[1]) In rusește, joc de cuvinte, bazat pe asemănare fonetică. „Păcătosul" se spune „greznic". (N. trad.)

o nouă lovitură de maestru din partea lui Prohor.
— Dă-i mai repede, să nu se răcească norocul!

Dar negustorul ambulant îl dădu laoparte pe Prohor :

— Ia cară-te de aici, flăcăule. Vă știu eu. Ai degetul fermecat.

Ieșirăm din cârciumă.

— La așa ceva am noroc... — spuse Prohor. — Lua-i-ar dracul să-i ia!...

Ajunsese la capătul puterilor. Dar ce puteam face? Nu puteam nici să-l resping, nici să mi-l apropii, nici să-l consolez. Nu știam cum stăteau lucrurile și nu puteam judeca.

— O să se lămurească totul, Prohor.

Se simți jignit de faptul că-i spusesem „Prohor" în loc de „Proșa", ca de obicei.

— Dar unde locuești? — îl întrebai eu.

— Un tânăr muncitor are totdeauna destui prieteni, dar de cele mai multe ori dorm la maică-mea.

Clătinai din cap:

— E imprudent.

— Ce vrei să spui? Că sunt fermecat și că de-aia nu se atinge poliția de mine? Da?

— Termină, Prohor! Spune mai bine, ce căutai la gară?!...

— Mă dusesem s'o întâmpin pe surioara mea care trebuia să vină dela Tula...

— Nu-i prudent. In gară mișună agenții.

— Iar eu socoteam că gara e locul cel mai sigur... Dar ce-ți pasă ție? Sau, fiindcă nu știi nimic ești gata să-mi iei un interogator?

Incercai să-l potolesc, dar făcui mai rău.

— Aș vrea să știu al cui e degetul fermecat care s'a întins ca degetul satanei și m'a arătat pe mine? Incotro mă împingeți? La moarte? La streang?

Se opri, se uită țintă în ochii mei, căutând să-mi citească gândurile, și spuse repede, cu răutate:

— Iar tu să nu-ți faci nicio grijă! Cu tine mi-am schimbat căciula așa că n'o să mă ating de tine.

Prohor începu să râdă cu un râs care nu prevestea nimic bun.

— Iar lui Sunduc spune-i: Nu vă temeţi, Proşca, n'are nicio legătură cu mine.

N'avui timp să-i mai răspund, că el şi plecase în goană de lângă mine.

Prohor nu-şi întoarse capul nici măcar o singură dată. Aşteptam să se uite înapoi şi să se oprească. Dar el dispăru după un colţ. Paltonaşul îi era subţire, încălţămintea ruptă. Amândoi uitasem de căciulă şi rămăsese aşa, legat la cap cu fularul, ca o femeie.

Nu, nu pot să cred că Prohor dela manufactura Reabovscaia, modestul nostru Proşa se schimbase şi devenise periculos pentru prietenii lui. Oricât de adâncă e bezna din jurul nostru, e cu putinţă oare pe lume o asemenea trădare?

2

Mă îndreptai spre sediile conspirative. Mă dusei la unul; nu mai era. Trecui pe la altul, de asemenea nu mai era. Prohor avusese dreptate: organizaţia devenise deosebit de vigilentă şi îşi luase măsuri de prevedere.

Cu toate astea eram sigur că voi găsi pe ai mei şi că voi reintra curând în muncă. Nu avusesem o asemenea încredere când sosisem la Moscova din deportare. Totul se datora faptului că acum ne învăţasem să folosim tot felul de posibilităţi legale pentru acoperire şi comunicare.

Mergeam spre centrul oraşului. In piaţă mă apropiai de un chioşc cu ziare.

— Doriţi un ziar? O revistă?

Dar n'aveam nicio leţcaie în buzunar. Străduindumă să par cât mai serios, începui să parcurg titlurile. Chioşcarul aştepta. Observai o cărticică subţire, probabil o revistă nouă; titlul îi era acoperit de ziare, dar subtitlul se vedea clar: „Organ al Sindicatului..." Nu citii până la capăt ca să aflu despre ce sindicat anume e vorba. N'avea importanţă; de vreme ce era

vorba de „sindicat" nu se putea să nu fie şi de ai noştri pe acolo. Deschisei la întâmplare şi citii:

„In cursul lunii Decembrie, la unele uzine şi fabrici din Moscova, au avut loc întruniri spontane, cu prilejul cărora în rândurile muncitorilor s'au purtat discuţii înflăcărate asupra problemelor legate de salarizare şi muncă. Treizeci de mii de muncitori au declarat grevă, prezentând revendicări economice".

Inima începu să-mi svâcnească de bucurie: iată rezultatele cuvântărilor noastre la porţile uzinelor! Sgârieturile şi rănile mele au contribuit şi ele la cauza comună.

Şi mai departe:

„Pentru prelucrarea desbaterilor primului congres al medicilor din fabrici şi uzine, care a avut loc în primăvara anului 1909, şi pentru a pregăti congresul următor, se propune, din iniţiativa sindicatelor, să se convoace o consfătuire a muncitorilor din întreaga Moscovă, pentru a se discuta problemele condiţiilor de trai ale muncitorilor precum şi problemele locuinţelor muncitoreşti".

Lucrul era bine chibzuit. Ridicai capul şi privii pe cer o fâşie de senin.

Dar chioşcarul nu mă lăsă să mai citesc:

— Dumneata, domnule, cumperi sau, doar aşa, îţi pierzi vremea? Nu te supăra, dar la mine nu e sală publică de lectură.

Imi smulse revista din mână. Avusesem însă timpul să sesizez în articol unele aluzii vagi la o hotărîre luată în unanimitate de toate curentele din Partid, cu privire la disolvarea fracţiunilor de bolşevici şi menşevici. Eram îngrijorat. Cum aşa? Ce să'nsemne asta? Ce evenimente se petrecuseră oare în lume, în timpul cât fusesem la fabrica Conoplin şi în închisoarea din Serpuhovo?

— Nu împiedicaţi circulaţia, domnule.

Vânzătorul de ziare, înfuriat, aşeză revista cu coperta din spate deasupra şi atunci văzui semnătura redactorului! Păi ăsta e Mihail al nostru! Cu litere mari, negre, era tipărit un anunţ: „In problemele legate de congresul despre condiţiile de trai ale mun-

citorilor, se pot primi informaţii în localul sindicatului."

Apoi urma adresa. Ura! Acum am să-i găsesc pe-ai noştri chiar fără să cunosc sediul şi parola.

Imi trăsei căciula mai adânc pe urechi, băgai mâinile în buzunar şi grăbii pasul.

Deodată mă ciocnii nas în nas cu Efim Ivanovici Sviazchin. In ochii lui se aprinse flacăra bucuriei, dar se stinse numaidecât. Sprâncenele i se încruntară, de parc'ar fi vrut să mă prevină. Trecui prin faţa lui fără să-l salut.

In curând, simţii că mă împinge cineva cu cotul şi că o mână străină se strecoară în buzunarul meu. Alunecai de pe trotuar pe caldarâm. Mă întorsei. Din nou, Sviazchin.

— Iertaţi-mă, vă rog, — spuse el pentru mai multă conspirativitate.

Apoi grăbi pasul şi coti într'o ulicioară.

Pipăii în buzunar un bileţel. Trecând puţin mai încolo, îl scosei cu băgare de seamă şi citii cele ce urmează:

„In anturajul lui Sunduc activează un provocator. Trage concluziile. Rupe imediat".

Mi se făcu negru înaintea ochilor. Ce să rup? Legăturile cu Sunduc, sau bileţelul? Nelămurirea se datora grabei sau era intenţionată?

Dau să rup biletul, dar mă reţine ceva. Pot s'o fac şi mai târziu.

Ajung în dreptul ulicioarei pe unde a cotit bătrânul. Acelaşi Sviazchin. Se repede la mine, gata să mă răstoarne, şi după ce îmi strecoară un bileţel, pleacă la fel de repede ca şi prima oară... Citesc: „E Proşca".

Mă oprii ca trăsnit. Nu ştiu de ce, în mod maşinal, îmi scosei căciula şi fără voia mea spusei tare aceste cuvinte:

— Nu-i adevărat! E o minciună.

Mă fulgeră întrebarea: De ce a scris două bileţele? Pentru conspirativitate? Dar din ce cauză? In ce scop? Să arunce o acuzare şi să nu lase nicio urmă?... Şi în acelaşi timp, simţii că se deschide în

mine cutioara în care depusesem calm îndoielile şi neîncrederea din primele clipe ale întâlnirii cu Prohor la gară.

„Ce căuta Prohor la gară? Acolo doară totdeauna te urmăreşte cineva. Nu-mi vine să cred că venise s'o întâmpine pe sora sa. De ce n'a rămas s'o aştepte, ci a plecat cu mine? Şi cum poate să locuiască la maică-sa? Asta e riscant. Şi de unde are banii? Fie chiar şi câteva copeici, totuşi..."

Eram tulburat... De ce-mi vorbise despre suferinţele îndurate la Arhanghelsc? Nu cumva pentru a preveni relatările altora? Iar aceştia de unde ar fi putut afla dacă nu dela el? Şi de ce le-ar fi povestit, dacă e provocator? Poate că vroia să-mi câştige bunăvoinţa spunându-mi că din cauza mea suferise, ajutându-mă să fug şi pătimind atât de crunt dup'aceea. Dar de ce nu m'a întrebat nimic de organizaţie şi nici nu s'a interesat unde mă duc? De ce nu a căutat să afle sediile conspirative? De ce nu m'a rugat să-l duc la Sunduc pentru a avea o explicaţie şi pentru a se justifica? Şi în sfârşit, de ce s'a grăbit să se despartă de mine atât de brusc? Iată însă că iar se întoarce ceva împotriva lui: Dar căciula? Oare nu intenţionat mi-a pus în cap căciula lui, ca un semn după care să pot fi urmărit?

Mi-era ciudă pe mine şi în acelaşi timp îmi venea să râd. Prea era subţire urzeala pe care o ţesusem. Fără doar şi poate, mă încurcasem printre nălucile stârnite de imaginaţia mea obosită şi înfierbântată.

Gândurile îmi goneau ca nişte fulgi în viscol, aruncaţi în toate părţile de vântul năvalnic de Februarie. Imi încordai voinţa pentru a pune capăt salturilor desordonate ale minţii. „Aşa nu se poate, îmi spuneam. In primul rând trebue să văd cât mai repede pe cineva dintr'ai noştri".

Intre timp viscolul se mai potolise. Mulţimea de trecători de pe stradă deveni şi mai numeroasă şi mai însufleţită.

Şi deodată parcă m'ar fi străpuns ceva sau parc'ar fi răsunat un semnal interior care-mi spunea: „Uită-te în jur!" Mă uitai împrejur, cuprins de o presim-

ţire. Acum, trebue să se întâmple ceva. Poate că am să mă întâlnesc pe neaşteptate cu cineva... Dar în jur e aceeaşi însufleţire care mie nu-mi spune nimic... Stai, stai, dar cine este omul ăsta de pe partea cealaltă a străzii, care şi-a întors din mers capul spre mine? Să fi fost numai o părere? Nu! Iată că-şi întoarce din nou capul. Păi ăsta e Sunduc!

A observat şi el că l'am recunoscut. Dar continuă să păşească la fel ca înainte, fără să se mai uite înapoi. Acum e desigur convins că nu-l mai pierd din ochi.

Imi place să examinez trecătorii pe stradă. Imi place să ghicesc rangul, situaţia, starea sufletească a oamenilor pe care-i întâlnesc întâmplător, plutind în mulţime ca nişte surcele în pâraiele repezi de primăvară. De departe, îl privesc pe Sunduc ca pe un străin. Ce aş crede despre acest trecător, dacă nu aş şti despre el tot ce ştiu? Pe dinafară nu se deosebeşte cu nimic de ceilalţi. Se vede că şi-a dat toată osteneala să semene cu un om oarecare din mulţimea oraşului. Intreaga lui înfăţişare pare că exprimă indiferenţă faţă de tot ce-l înconjoară. Cu toate acestea, ochii lui trădează un om cu o gândire vie şi activă.

După ce făcu câteva ocoluri, Sunduc ieşi în strada Tverscaia. Il urmai la o oarecare distanţă. Il văzui cum coboară treptele de piatră săpate direct în trotuar, care duceau în încăperile dela subsol ale librăriei şi biroului editurii „Viatca" pentru care făcusem traducerile din Jaurès.

Librăria era plină de cumpărători. Prefăcându-ne că examinăm pe tejghea nişte cărţi noi, ne apropiarăm unul de altul, dar nu prea mult. După atitudinea unora dintre cumpărători, se vedea că şi ei au treburi ce n'au nimic de a face cu cumpărarea de cărţi.

Mai târziu am aflat că din iniţiativa lui Sunduc, librăria trecuse în mâinile „comisiei de ajutor financiar", de pe lângă comitetul de Partid din Moscova şi era folosită pentru întâlnirile-fulger ale activiştilor din raioane.

După ce librăria se goli de oameni, la un semn

al lui Sunduc, vânzătorul ne făcu vânt în camera din dos, de după depozit.

— In caz de nevoie, — îmi explică el ca unui nou venit, — există o uşiţă care dă spre curte, iar în sus, o scară în spirală. Acolo e un depozit cu multe lăzi, unde te poţi ascunde.

3

Sunduc închise cu un cârlig uşa ce da spre magazin şi făcu de câteva ori ocolul cămăruţei, fără să mă privească. Apoi se opri şi după câteva clipe, ridică ochii şi mă privi drept în faţă ca şi când pentru aceasta ar fi trebuit să învingă în prealabil o piedică grea. Privirea lui exprima blândeţe şi chiar un fel de gingăşie faţă de mine.

Dar deodată, ca şi cum ar fi vrut să sdrobească această gingăşie, mă întrebă aspru:

— Ai citit în revistă că plenara Comitetului Central a hotărît disolvarea fracţiunilor bolşevicilor şi menşevicilor?

— Am citit.

— Te-ai bucurat?

— Nu... Sunt desorientat... Nu înţeleg...

— Ei, mi-ai luat o piatră de pe inimă, Pavel. Inseamnă că pot să discut cu tine omeneşte.

— Nu cumva n'ai mai fi stat de vorbă cu mine dacă aş fi crezut în desarmare, în contopire?

— Dacă ai fi crezut numai, da! Asta mai puteam suporta. Dar dacă te-ai fi bucurat de contopire, atunci te-aş fi suspectat imediat că începi să suferi de boala împăciuitorismului. Acum boala asta s'a întins ca o molimă.

Imi puse mâinile pe umeri, mângâietor ca un părinte:

— Eşti viu! Asta-i bine! Asta-i bine! Credeam că ai „căzut". Mi s'a spus: „Numai o minune îl mai poate scăpa pe Pavel al nostru... A nimerit în mâinile căpitanului Şolţ". Da, da. Şi despre Şolţ ştiu.

— Inseamnă că ştii şi... despre Agaşa?

Dar Sunduc mă întrerupse brusc şi grăbit, ca şi când s'ar fi temut de acest subiect.

— Ştiu totul, totul, cu privire la Serpuhovo... dela Stiopa...

— Ce mai e cu greva dela fabrica Conoplin? — întrebai eu.

— Deocamdată rezistă... Conoplin încă n'a dat înapoi. Dar o să cedeze, pentrucă pierde prea mult. In momentul de faţă conjunctura de pe piaţă este cum nu se poate mai favorabilă pentru manufactură.

Sunduc se depărtă şi se aşeză pe pervazul ferestrei, fără să scoată o vorbă.

— Explică-mi, Sunduc, ce înseamnă această desarmare a fracţiunilor?

— Nenorocirea este că nici eu, Pavluha, nu ştiu prea bine. In ultimul timp ne-am rupt de centrele noastre. Ştim numai că venea spre noi un trimis al Comitetului Central şi a fost arestat pe drum; apoi a fost interceptat la graniţă un transport de literatură şi, în sfârşit, au fost capturate aici la Moscova, la un tovarăş, nişte scrisori cifrate. Deaceea ne-am rupt cu totul de centrele noastre şi nu cunoaştem deloc situaţia. Suntem lăsaţi de capul nostru. Deocamdată svonurile vin numai dela lichidatori. Se spune că a avut loc de curând, la sfârşitul sau la mijlocul lui Ianuarie, o plenară a Comitetului Central. Şi se zice că acolo s'ar fi adoptat o hotărîre despre o linie tactică comună... Se mai spune că toate fracţiunile şi curentele au aderat la această hotărîre şi iată de ce încetează lupta dintre fracţiuni în interiorul Partidului.

Sunduc străbătu de câteva ori în lung şi'n lat încăperea şi începu să vorbească mai mult despre sine, pentru a-şi verifica propriile sale gânduri, deşi mi se adresa mie.

— Inchipue-ţi acum, Pavel, situaţia noastră! Pentru fiecare dintre noi a venit acum momentul verificărilor şi încercărilor. Şi după ce că suntem rupţi de centrele noastre, mai e şi o altă nenorocire: aproape tot comitetul Moscovei a fost arestat. S'a

format în locul lui o comisie executivă provizorie şi după câteva zile a fost arestată şi ea. In toate raioanele, căderi după căderi. De curând am primit o lovitură deosebit de grea: în piaţa Malaia Suharevscaia, la asociaţia profesională a croitorilor şi a blănarilor, au fost arestaţi la o adunare 27 de oameni, printre care activişti de Partid de seamă de ai noştri, din Moscova. Astfel că fiecare raion este complet rupt de celălalt. Şi în Zamoscvorecie al nostru au fost operate arestări. Ţi-aduci aminte că la consfătuire prevăzusem refacerea comitetului de raion şi convocarea conferinţei raionale? Toate pregătirile în acest sens au fost date peste cap de arestări. Majoritatea legăturilor cu uzinele şi fabricile s'au rupt. Poliţia îşi face de cap, numărul agenţilor ohranei a fost sporit de două sau de trei ori; pretutindeni roesc jandarmi.

E greu să te ţii pe picioare, parc'am fi într'un uragan. Şi mai e ceva. — Sunduc răsuflă, apoi continuă: — Curge printre noi un şuvoi lipicios, dens şi gălbui, de otravă ideologică... Nu mai vorbesc de „beletristica" trivială şi pornografică, de operele lui Arţâbaşev... Există lucruri şi mai otrăvite... Sunt scrierile politice aşa zis de pe poziţiile clasei muncitoare şi care pretind că acum a trecut epoca revoluţiilor, că ilegalitatea şi-a trăit traiul, că istoria a renunţat la vechile lozinci. Vor să-i ameţească pe muncitori cu speranţa în „drepturi", în calea paşnică, legală, a pomenilor mărunte. Şi pe deasupra, în rândurile noastre sunt trimişi provocatori... Şi nu nişte naivi, ci nişte şmecheri încercaţi. Metodele lor sunt acum infinit de variate. Unii pur şi simplu te urmăresc şi te denunţă; alţii te împing spre ieşiri „stângiste"; alţii caută să provoace manifestări legale, acolo unde legalitatea înseamnă demascarea forţelor ilegale...

Sunduc vorbea repede; părea că vorbele lui nu pot ţine pas gândurilor. Nu-l mai văzusem niciodată în starea asta. Părea că lunecase de pe poziţia lui obişnuită de prevedere calmă şi că în el totul se frământa, aşa cum se frământă şi vibrează acul cân-

tarului când arunci greutăți când într'un talger, când în celălalt.

— Nu, Pavel, stai, stai! Nu ți-am spus încă totul. Acum s'au înmulțit mult la noi așa numiții împăciuitoriști. Ei sunt cei care au dat sfoară în toată Moscova, că plenara ar fi hotărît încetarea luptei ideologice... Minciuni! Nu pot să cred! Plenara n'a putut hotărî așa ceva! Lupta ideologică este baza întregii noastre munci și chiar a întregii noastre vieți. Iar împăciuitoriștilor le place minciuna lor; ei fac pe mieroșii și'ncearcă să ne convingă: adică de ce să nu cedăm puțin lichidatorilor, puțin otzoviștilor, numai ca să rămânem împreună într'o singură corabie! Ei tună și fulgeră împotriva luptei între fracțiuni, se bat cu pumnul în piept și jură că sunt, cică, credincioși principiilor revoluționare. Vorba ceea: „Un hoț cumsecade nu fură fără să facă o rugăciune". Tot așa și un împăciuitorist înflăcărat nu trădează fără să jure credință principiilor. Iar eu, trecând peste toate miorlăiturile sentimentale, m'am apucat și am scris un articol! In articolul ăsta mă ridic împotriva împăciuitorismului său, și amintesc că tocmai în împrejurări grele trebue să desvălui până la capăt toate contradicțiile. Deasemenea, atrag atenția că micile concesii făcute într'un caz sau altul, pot încurca pe revoluționari, la fel cum în fabula lui Crâlov, o plasă deasă și subțire, l-a încurcat pe puternicul leu... Am trimis acest articol la o revistă sindicală, unde e acum redactor unul de ai noștri, Mihail. Bineînțeles, că și el suferă de boala împăciuitorismului. Nu demult înclinase spre stânga, iar acum, ca un scrânciob, înclină spre dreapta. De, năzuia să devină scriitor. A devenit redactor: și-a văzut visul cu ochii. Citește Mihail articolul și-mi spune: „Am să mă sfătuesc..." „Cu cine ai să te sfătuești, îl întreb eu. Cu menșevicii? Cu lichidatorii? Cu cei pe care îi atacă articolul?" Și cine crezi că-l controlează pe el? Unul, Blagov, îl știi tu...

— Cel dela Arhanghelsc?

— Chiar ăla dela care ai fugit ca să nu fii găzduit la el peste noapte.

— Păi ăla e un lichidator convins!

— Exact, exact... Ei, frate, aşa „se unifică" acum la noi fracţiunile: au pus la revistă ca observator pe lângă împăciuitoristul Mişa, pe lichidatorul Blagov. Astea-s toate noutăţile. Iaţă unde am ajuns noi aici! Pe Blagov ăsta, Sviazchin l-a băgat în biroul sindicatelor din Moscova.

După ce îşi vărsă focul, Sunduc se mai potoli puţin. Pasiunea lui pentru amănunte, îi reveni:

— Da' parcă aveai altă căciulă? Nu-i aşa? Sau ai pierdut-o în timpul bătăliilor? Bine că nu ţi-ai pierdut capul.

Asemenea amănunte parcă îl odihneau. După cum spunea el însuşi, în asemenea cazuri „mai slăbea niţel chinga".

Sunduc întinse mâna spre căciula lui Prohor care se afla mai laoparte, pe un teanc de cărţi. Luă căciula în mână, o învârti, o examină pe toate feţele, tuşi semnificativ şi o puse la loc. Se uită la mine ca şi când ar fi aşteptat ceva. Cu spiritul lui de observaţie, recunoscuse oare căciula? Dar deocamdată nu îndrăznii să încep să-i povestesc despre Prohor.

Sunduc întredeschise uşa, îl strigă pe vânzător şi îl rugă să ne aducă apă clocotită.

— Ce-ar fi să ne faci rost de vreo jumătate de ceainic?

Scoase din buzunar câteva bucăţele de zahăr şi suflă grijuliu deasupra lor:

— Chefueşte, Pavel. Eu sunt crescut la Moscova şi ca un păcătos ce sunt, îmi place să-mi clătesc măruntaiele cu ceva cald.

Sunduc scoase dintr'un alt buzunar, dintr'o hârtie o bucată de cârnaţ şi o franzeluţă.

— Mănâncă, Pavluha! In curând o să vie Clavdia. De ce roşeşti? Nu-i obligator, după statut. Aşadar, o să vină aici Clavdia... Iar ai roşit... Iţi spun: o să vie Clavdia!

— Ajunge, Sunduc, n'o mai lungi.

— Când o să vină, o să ne raportezi despre munca ta. Deocamdată... ai unde să dormi la noapte? N'ai unde? Şi bani? Ioc? Aşa! bine. Mai întâi cu dor-

mitul la noapte... De data asta, va trebui să te folosești de „rezerva excepțională": ai să înnoptezi în biroul lui Seliverstov, tatăl Clavdiei. Noi am controlat această adresă: nu-i pusă sub supraveghere, Clavdia nu mai locuește acolo. Nu știai? — Sunduc făcea ce făcea și lungea povestea. — A plecat doar dela tatăl ei...

— Cum a plecat dela tatăl ei? La cine?

— Aprigă fată! „In primul rând, spune ea, vreau să trăesc din munca mea..." Și-a făcut rost de niște lecții... „Apoi, zice, vreau să-l scap pe tata de neplăceri". Excepțională fată; intransigentă până la extrem, din punct de vedere moral... Intr'un cuvânt, halal de ea! Dar iar m'am abătut dela subiect; nu știu ce-i cu mine, nu-mi pot vărsa tot focul. Așadar, în ce privește dormitul la noapte, totul e limpede pentru tine. Ivan Semionovici o să-ți poată aranja un act de identitate și nu unul oarecare, ci o „copie". S'ar putea să ți se găsească și o cameră la un avocat, iar cu banii... cu banii e prost. Iată, ține trei ruble.

Am tăcut câteva clipe. Intră vânzătorul și ne spuse că în librărie se află Clavdia. Sunduc începu să se grăbească:

— Am să te rog ceva, Pavel. Fii bun, te rog, când ai să dormi la profesor, caută la el în pod cărțile mele pe care le păstrez acolo... iar Clavdia o să-ți mai dea încă o carte nouă de filosofie, a lui Lenin. Ia-o... și citește-o... și păstreaz-o, apoi să mi-o dai înapoi... Și să-mi explici niște termeni. Ne-am înțeles? Totuși, măi frate, e greu de noi, ăștia, autodidacții. Am învățat carte târziu, când ne crescuseră bărbile, și fără niciun sistem. Celelalte cărți o să ți le indice Grușa, servitoarea lor. Invelește-le cât mai cu grijă într'o legăturică, ar fi bine să le pui în mușama... Și ascunde-le într'un loc sigur. Dealtfel, toate astea sunt cărți legale, de astronomie, de fizică și alte, ca să spun așa, biblioteca mea de bază. Fără glumă, o să fie cam douăzeci de cărți.

Ascultându-l pe Sunduc, așteptam să apară din clipă în clipă Clavdia. Și mă pregăteam pentru această întâlnire. Ea va intra, iar eu nu mă voi emo-

ţiona deloc. Aparent, mă pregătisem destul de bine. Dar când ea intră, îmi pierdui cumpătul, luat ca de un vârtej. Deşi Clavdia nu se aştepta câtuşi de puţin să mă întâlnească la Moscova, socotind, ca şi Sunduc, că eram în ghiarele lui Şolţ, — nu-şi trăda cu nimic emoţia sau mirarea. Numai ochii ei mari se deschiseră parcă şi mai mult, luminând pentru o clipă odăiţa şi ferestruica ce da în curtea întunecoasă. Lumina asta era atât de plăcută, încât până şi ziua posomorîtă de Februarie se înveseli şi căpătă o strălucire primăvăratică.

Se apropie încet de mine şi îmi întinse fără grabă mâna.

— Tu eşti ? Trăieşti!... — izbucni ea deodată, parcă împotriva voinţei sale.

Sunduc o privi uimit. Era pentru prima oară când mă tutuia. Dar desigur nu lucrul acesta îl uimise pe Sunduc, ci triumful şi bucuria care se vădeau în cuvintele ei.

Simţind uimirea lui Sunduc, ea roşi, dar se stăpâni repede şi-i spuse liniştită:

— Ce bine e, ce bucurie că Pavel e din nou cu noi...

Le povestii cele petrecute la Serpuhovo. Le vorbii apoi despre căciula şi despre starea de enervare a lui Prohor, precum şi despre bănuielile mele.

— Am şi luat măsuri, — spuse Clavdia.

— Ce măsuri? Cine a hotărît să se ia măsuri? — se oţărî Sunduc.

— Nu puteam aştepta hotărîri. De îndată ce au început să circule bănuieli, m'am simţit datoare să pun la adăpost organizaţia... Am schimbat sediile conspirative, le-am mutat în alte părţi şi am dat parole noi... Cum era să fac altfel, Sunduc ? Dumneata ai spus doară că eu răspund de securitatea sediilor conspirative... Dumneata doară ai hotărît ca în asemenea cazuri să nu aştept, să nu şovăi, să nu alerg după sfaturi, ci să acţionez...

— Nu-i nimic, Clavdia, nu te cert pentru precauţia ta. Numai să nu fie panică. Ia spune-mi tu, ce alte măsuri ai mai luat? — întrebă Sunduc.

Când era emoţionat, tutuia pe fiecare.

— Am intrat în legătură cu Sviazchin.
— Ţi-ai şi găsit cu cine...
— Dar dela el au pornit bănuielile şi svonurile.
— Şi ce ţi-a spus despre Prohor ?
— Mi-a spus că bănuielile au căpătat cea mai largă publicitate şi muncitorii discută deja între ei...
— Vezi, vezi, vezi! — se indignă Sunduc. — Cea mai largă publicitate, muncitorii discută... Şi cine a făcut publicitate acestei chestiuni, cine s'a apucat să răspândească svonuri încă neverificate, cine a împrăştiat în massă acuzaţii neconfirmate încă de nicio judecată ? Cine ?...
— Bineînţeles că menşevicii le-au răspândit, — răspunse Clavdia, — dar, indiferent cine le-a răspândit, svonul creşte. Eu însămi am auzit spunându-se că printre bolşevici activează în sindicate un provocator, agent al ohranei...
— Clavdia, ce josnicie din partea menşevicilor ! Ţipă despre unitate, despre dezarmarea fracţiunilor şi în acelaşi timp răspândesc svonuri josnice despre noi, iar nouă nu ne comunică în mod oficial niciun fel de date temeinice ! Cum se chiamă un asemenea lucru ? Iar tu, Pavel, cu bănuielile tale, cum ai putut tu, un ilegalist, chiar fără prea multă experienţă, cum ai putut tu să crezi că ohrana a trimis să te întâmpine la gară, pentru a te fila, un provocator de curând recrutat ? Pentru ce ? Numai pentruca să-l putem demasca mai uşor? Şi principalul tău argument l-ai luat chiar din flecăreala lui Proşca, despre felul cum a fost arestat şi interogat... Şi iată, voi doi sunteţi de pe acum gata să faceţi din Proşca cel mai şmecher dintre şmecheri. Iar el, de fapt, nu-i decât un pui de vrabie cu caş la cioc. Dar, măi copii, n'ar trebui oare să privim această problemă altfel? De ce nu ne comunică Sviazchin şi menşevicii niciun fel de date ? Oare nu pentrucă nici ei n'au nimic, afară de nişte simple bănuieli? Atunci, spuneţi-mi voi mie de ce folosesc ei bănuieli neverificate ? Oare nu pentrucă le convin bârfelile politice despre munca ilegală ? „Nu intraţi în ilegalitate, zic ei, că acolo sunt numai provocatori !" Ce o să-mi mai răspundeţi la asta, amân-

doi ? In realitate, poate nu atât de fățiș, de intenționat, de deschis, de conștient, dar oricum ați suci-o, menșevicii sunt predispuși să greșească mai degrabă în această direcție. Bănuielile, acuzațiile împotriva ilegaliștilor, svonurile sumbre, zarva, bârfelile, toate acestea sunt astăzi pentru ei un capital politic.

— O ! Cât de departe ne poate duce o asemenea argumentare abstractă — exclamă Clavdia... — Sunduc, pentru numele lui dumnezeu, nu te înfierbânta...

— Ce? Ce mă poate duce atât de departe? Atitudinea plină de grijă, scrupuloasă, față de cinstea, de reputația oamenilor noștri ?

— Stai, Sunduc, — îl opri Clavdia. — Știi de ce mă tem cel mai mult ? Dacă bănuielile se vor adeveri și vom fi apoi acuzați că acoperim pe provocatori... Atunci se va spune: „Bolșevicii au făcut aceasta de dragul prestigiului lor de fracțiune..." Ce o să facem atunci ? Ia gândește-te Sunduc ! N'ar însemna asta un triumf pentru dușmanii ilegalității ?

— Nu cumva îți închipui că nu-mi dau seama de asemenea lucruri elementare? Noi, Clavdia, discutăm cu tine despre altceva... Tu uiți substratul politic. Tu vezi un singur lucru: bănuieli, acuzări. Și vrei să scapi cât mai repede de ele prin orice mijloace, îți îndrepți toată atenția în această direcție și asta acoperă pentru tine tot restul...

Sunduc se întoarse spre mine:

— Tu de ce taci, Pavel ?

— Cântăresc, Sunduc.

Clavdia ne întrerupse:

— Oricum ați judeca, totuși o cercetare este necesară.

— L-am și însărcinat pe Timofei să facă o cercetare în liniște, fără sgomot, să vadă care sunt faptele, — răspunse Sunduc. — De ce pe Timofei ? Motivul e simplu: în mediul muncitoresc, el e ca peștele în apă: cunoaște pe toți și îl cunosc toți.

— Nu Timofei singur, și nu pe ascuns, — îl întrerupse iar Clavdia. — Ne trebue o comisie. Trebue ca massele largi de muncitori să știe despre acest lucru.

— Dacă va fi nevoie, vom face și o comisie.

— Nu, ea e necesară acum.

— Clavdia, trebue să faci deosebire între promptitudine şi pripă. Trebue neapărat să acţionăm. Dar în acelaşi timp, trebue să ne ferim de a manifesta şi a acţiona în pripă... In cazul lui Prohor, trebue neapărat să cercetăm cu grijă faptele, bineînţeles cu conştiinciozitate şi obiectivitate. Dar să nu uitaţi nicio clipă cine este interesat aici din punct de vedere politic şi în ce lumină se urmăreşte prezentarea acestor fapte. Lucrul principal este să ţineţi nestinsă făclia care luminează drumul vostru politic. Să presupunem că se va confirma că Prohor este agent provocator... Bine. Fără îndoială, că pentru noi asta ar fi o nenorocire. Nu-i aşa? Dar pentru Sviazchin? Dar pentru menşevici? Ei o să considere aceasta ca o sărbătoare, ca un triumf. Tocmai aici se deosebeşte atitudinea noastră faţă de acest caz. Menşevicii caută doar să se agaţe de ceva şi să acuze, iar noi vrem să ajungem la adevăr. Aşa-i sau nu-i aşa?

— Aşa-i, aşa-i, — răspunse Clavdia. — Dar cu vigilenţa ce facem? Organizaţia trebue să fie pusă la adăpost de orice primejdii. După părerea mea, eu aş socoti că şi Pavel trebue să întrerupă câtva timp legătura cu organizaţiile ilegale.

— Eu?

— Da, dumneata, Pavel. Sunduc şi cu mine am reuşit să rupem legătura cu Prohor, pe când dumneata... Şi aruncă dracului căciula asta blestemată!

— Hm... Să arunc căciula?

Sunduc se indignă:

— Tu o iei prea repede, Clavdia. Ce rost are ca la orice bârfeală politică să tăiem imediat legătura oamenilor cu organizaţia, spunând că e vorba numai de perioada în care se fac cercetările? Asta poate avea consecinţe mai grave decât arestările.

Se auzi o bătaie în uşă şi intră Stiopa, Stiopa din Serpuhovo! Păsărica asta cu ciocul galben pe care abia o îmbrăcasem în zale pentru luptă, băieţaşul ăsta dintr'o fabrică de provincie, ajunsese acum un activist al organizaţiei de Partid din Moscova şi un

ilegalist. Simţii în el această transformare de îndată ce începu să vorbească.

Totuşi prezenţa mea îl stingherea în timp ce discuta cu Sunduc şi Clavdia. Era desigur stinghereala pe care o simte elevul când apare în rolul unui maestru de sine stătător, în prezenţa dascălului său de ieri.

— Al dintâi lucru e că am o neplăcere şi nu ştiu cum să o rezolv, — spunea Stiopa. — Data trecută s'a hotărît ca eu să mă duc astă seară acasă la muncitorii care locuesc în Nijnie Cotlî şi la încă un cămin, în barăcile muncitorilor... să discut felurite probleme ca şi când aş fi un delegat din partea sindicatului textiliştilor...

— Aşa, aşa, — îl încurajă Sunduc. — Bine, Stepan, bine. Spune mai departe.

— Acum mai pot să mă duc sau e primejdios?

— De ce să fie primejdios? — se supără Sunduc.

— Dar ce, dumneavoastră n'aţi aflat încă nimic? A fost o „cădere" la noi în sindicat... Au fost arestaţi doi membri ai conducerii... amândoi leninişti.

— Când? Unde? Cum? — întrebarăm toţi trei, îngrijoraţi.

— Astăzi în zori; unul la el acasă, iar celălalt la sediul sindicatului. Se zice că se legase de ei Prohor dela manufactura Riabovscaia şi că l-ar fi vizitat pe cel care a fost arestat la el acasă... Şi, bineînţeles, l-a trădat.

— Dar tu ce amestec ai în toată chestia asta?

— Eu am avut legături cu Proşca: l-am salvat după ce a vorbit la întrunirea legală... Mie nu mi-e frică pentru mine, mie nu mi-e frică de nimic. Dar s'ar putea să mă ia la palme muncitorii. „A, o să zică, ăsta e dintre prietenii lui Proşca..." Şi aşa, zilele astea s'a întâmplat o chestie neplăcută... M'am luat la sfadă cu mahaistul, pe chestii politice. Ne ascultau câţiva muncitori iar el îmi spune: „Nu tu eşti ăla de ai ieşit deunăzi cu Proşca din ceainărie şi v'aţi ascuns amândoi de mine într'o ulicioară? Vasăzică, spune el, ai ceva secrete cu el..."

— Sunduc, ai auzit? — întrebă Clavdia.

Dar Sunduc răspunse, liniştit şi aspru totodată:

— Ajunge, tovarășă Clavdia. Îți cunoaștem argumentele. Te rog să faci bine să încetezi discuția. Iar tu, tovarășe Stepan... — Sunduc se opri deodată la mijlocul frazei, — iar tu, tovarășe Stepan... să te abții... deocamdată... și transmite sarcina lui Timofei, iar dacă el nu poate, lui Bescozârecinâi dela manufactura Golutvinscaia.

Stepan păli. Părea gata, gata să izbucnească: „Vasăzică nici în mine nu mai aveți încredere?" Dar tăcu, mușcându-și buzele cu mânie.

— Neîncrederea tuturor față de fiecare și a fiecăruia față de toți, — continua Sunduc, — iată ce seamănă ei acum în rândurile noastre... Și acesta este un procedeu al reacțiunii pentru a ne slăbi în interior. Vă rog pe toți: fiți vigilenți, dar nici nu dați frâu liber bănuielilor și nu faceți panică...

— Sunduc, unde ți-e logica? — sări deodată Clavdia. — Pe Stepan îl îndepărtezi din muncă, dar aceleași argumente ar trebui să fie luate în seamă și pentru Pavel... Sau nu există niciun provocator și atunci nici unul, nici altul nu trebue să fie îndepărtat, sau există un provocator și atunci primejdia pentru organizație este aceeași... în amândouă cazurile... Care este principiul după care te conduci, Sunduc?

— Despre întâlnirea lui Pavel cu Proșca știm numai noi, pe când despre contactul lui Stepan...

— Vasăzică, cedezi în fața părerii muncitorilor, nu? Dar din punct de vedere obiectiv... dacă Prohor e agent provocator?

— Păi tocmai asta e, că Prohor nu-i agent provocator.

— Ești convins?

— Convins.

— Foarte subiectiv...

— Imi iau asupra mea răspunderea pentru această convingere, iar conștiința răspunderii și convingerea conducătorului, Clavdia, fac uneori cât un fapt concret...

— Riști nu numai propria dumitale reputație, dar și viața oamenilor...

— Te prețuesc, Clavdia, dar tu nu înțelegi încă totul. Tocmai deaceea și sunt conducător, ca să am curajul să risc. Când trebue... să risc propria mea persoană — risc propria mea persoană; iar când trebue să risc cu alții, atunci risc cu alții.

Sunduc se întinse ca un om obosit din cale afară, făcu ochii mici, oftă, ca și când s'ar fi pregătit să adoarmă, dar imediat deschise ochii, își roti privirea asupra noastră și spuse:

— Ei, mai aveți careva din voi treabă cu mine? Dacă nu, atunci, tovarăși, plecați. Și așa am stat cam mult aici.

La despărțire Clavdia îmi spuse:

— Dumneata rămâi în noaptea aceasta la tata? Din păcate n'o să ne vedem. N'am intenția să mă duc astăzi pe la el.

— Și când o să te văd?

— Nu știu! Nu știu! Nu știu!

Ce înseamnă acest „nu știu" repetat de trei ori, care seamănă foarte mult cu o șovăială? Ce altă cotitură mai făcuse? Și de ce îmi spune iară „dumneata", ca înainte?

Clavdia se aplecă aproape de mine, foarte aproape — și-mi șopti:

— Uită-te la Sunduc; nu-ți fie teamă, că n'o să te observe. E ocupat cu Stiopa... Vezi? Uite ce față mâhnită are. Doamne, nu l-am mai văzut niciodată așa! Ce-i cu el, Pavel?

4

Când Stiopa și Clavdia plecară, Sunduc se uită la ceas:

— E timpul să plec și eu, iar Vasili tot n'a venit. Nu cumva i s'o fi întâmplat ceva?

Imi povesti că Vasili, după ce fusese prins în timpul urmăririi, reușise să scape din mâna gardienilor într'o ulicioară întunecoasă.

Mă bucuram pentru Vasili, dar mă miram de Sunduc:

— Ce treburi ai cu Vasili?

— Întrebarea ta e mustrătoare? Tu ce părere ai despre Vasili?

— Îl iubesc pentru anul 1905; atunci s'a purtat eroic. Dar acum, în capul lui e un ghiveci înspăimântător.

— Îl prețuești? Ai încredere în el?

— Am încredere și deaceea îl prețuesc.

— Foarte bine! Vreau să-ți dau un sfat. Vasili nutrește o adevărată pasiune pentru învățătură. Dealtfel, acum toți muncitorii sunt însetați de învățătură, mai ales cei care au luptat pe baricade în anul 1905, și nu le trece prin minte să trădeze revoluția. Iată care e sfatul meu: Ocupă-te în mod deosebit de el, ajută-l să învețe. El a devenit cu totul alt om, de atunci de când Clavdia și cu tine l-ați smuls de sub influența otzoviștilor, a acestor „lichidatori pe dea'ndoaselea". Ce minte plină de entuziasm! Acum e ilegalist. I-am făcut rost de „copia" actului de identitate al unui muncitor din Ivanovo-Voznesensc. Lucrează acum pe lângă organizația noastră de district și regională. Cerea mereu să-ți fie trimis ție în ajutor la Serpuhovo. Noi am căzut de acord. S'a strecurat în fabrica lui Conoplin... Dela el am aflat despre arestarea ta, despre fuga lui Stiopa... și despre Agașa...

Cum pomeni de soarta Agașei, Sunduc se opri. După un mic răgaz, își veni în fire:

— Mă întrebi ce treburi am cu Vasili? Cum să-ți spun toate astea, Pavel? Și nici nu știu cu ce să încep... Dar trebue să-ți povestesc; în tine mi-e speranța. Poate că tu va trebui să mă înlocuiești pentru un timp, dacă o să mi se întâmple ceva neplăcut.

— Spune, Sunduc! Am să fac tot ce trebue.

Sunduc tăcu încruntat. Apoi mă privi parcă din străfundul ochilor și începu deodată să vorbească, fără introducere:

— Altfel pierdem momentul... Trebue să ne grăbim... Ea este acum într'o secție specială... Șolț, când a adus-o din Serpuhovo, se vede că s'a desmeticit: pe baza căror instrucțiuni și din ce motive s'a prăpădit un om în mâinile lui? Agașa era în cli-

pele acelea pe moarte. Şolţ o cam sfeclise... Şi a băgat-o degrabă nu la închisoare, ci, înţelegi, la spital. Iar noi am dat de ea mulţumită lui Vasili, care i-a luat urma dela Serpuhovo. Iar lucrul cel mai important l-a făcut Stepanida. Ţi-aduci aminte? Ea n'o prea iubea pe Agaşa! Dar când a aflat în ce stare e, i-a sărit în ajutor. A aflat totul prin infirmierele simpatizante şi a făcut ca surorile din spital să ne vină în ajutor. Dar şi Agaşa le-a devenit dragă prin dârzenia ei. Toate — orice durere, orice suferinţă — le suportă cu zâmbetul pe buze; le-a câştigat şi prin calmul ei, prin firea ei blajină. Dar acum Agaşa e tare rău... tare rău... Nu ştiu dacă va scăpa cu viaţă. Şi, uite, stau şi mă gândesc... şi iar mă gândesc...

Sunduc se opri brusc. Poate că vroia să învingă în el vreo pornire puternică. Era evident că şovăia dacă să-mi spună sau să nu-mi spună totul.

— Uite, astă seară mă duc la ea... poate pentru ultima oară, să-mi iau rămas bun dela ea...

Ochii i se umplură de lacrimi.

Dar deodată făcu ochii mici, îşi luă un aer şiret, aşa cum făcea totdeauna când vroia să povestească, despre un lucru pe care-l pusese la cale. In asemenea cazuri făcea o pauză ca să vadă dacă interlocutorul se aştepta, sau nu se aştepta la o surpriză. De obicei eu îmi arătam curiozitatea ceea ce făcui şi de astădată. Mă uitam la el; mă amuza obiceiul lui de a face pe şiretul când nu era nevoie şi în acelaşi timp mi-era simpatică această trăsătură a lui.

— Dar poate că nu pentru ultima oară şi nu ca să-mi iau rămas bun, — spuse Sunduc cu un prefăcut aer misterios. — Tot personalul inferior din spital e de partea Agaşăi. Dealtfel, oamenii ăştia ne-au şi dat ideia: de ce n'ar evada, deşi încă nu s'a făcut bine? Pentru ei riscul nu e prea mare; Agaşa nu e o deţinută, aşa că nu răspunde... Ei! Acum aştept veşti dela Vasili. El s'a oferit să mă ajute... Pregăteşte evadarea... Se svoneşte că astăzi Agaşa ar urma să fie transportată la închisoare... Duba închisorii a fost chemată pentru diseară... Un pic de noroc să avem

şi o smulgem din ghiarele morţii... Înţelegi, Pavel! Pentru ea, închisoarea ar fi moarte sigură...

— E de prisos să-mi explici...

— Nu-ţi explic, vreau să-ţi...

— Vrei să-mi dovedeşti? Nu trebue să-mi dovedeşti nimic.

Sunduc mă privi ca şi când ar fi vrut să mă încerce:

— Aşadar tu n'ai nici întrebări, nici obiecţiuni? Dar nu cumva mă minţi? Hai spune-mi adevărul: „N'ai dreptul să rişti; tu eşti conducătorul nostru... Şi pe lângă asta, ţi-e şi soţie..."

— Nu te'nţeleg.

— Nu înţelegi? Aşadar găseşti că procedez just? Dar Vasili m'a certat. „Tu, mi-a zis el, eşti conducător şi din pricina asta n'ai dreptul..." Ce zici de asta, Pavel?

Nu-i răspunsei. Ridicai numai din umeri. Sunduc mă înţelese.

— Ai dreptate, Pavel. Vasili e un cap încâlcit. Nu există niciun fel de problemă morală în toată chestia asta. Bineînţeles că poţi să filosofezi în fel şi chip, întrebându-te, de exemplu, ce e mai important: să asiguri conducerea, sau să scapi viaţa unui tovarăş!... Filosofare abstractă. Aşa am văzut lucrurile, dela bun început. Am vrut numai să te verific şi pe tine. Acum au apărut atâţia amatori de a găsi pretutindeni „probleme morale"! Şi dealtfel, oare poţi lăsa un tovarăş să moară fără să încerci să-l scapi?

Din magazin intră val vârtej Vasili, agitat şi grăbit. Nici nu observă măcar că Sunduc nu e singur. Eu stăteam într'un colţ.

— Mă aştepţi, Sunduc? Foarte bine că mă aştepţi. Eu nu te trag pe sfoară. Uite că am sosit. Prietene, totul e gata, totul a fost prevăzut. Şi să vezi ce caleaşcă ţi-am găsit! Închisă, boierească, iar vizitiul, un om de încredere. Acum nu rămâne decât să te hotărăşti. Eu am să-ţi repet totuşi: gândeşte-te bine dacă ai dreptul să rişti? Lasă totul pe seama mea. Am să îndeplinesc totul cum nu se poate mai bine. Ai în-

credere în mine... Gândește-te... Sunduc, mă auzi? Îți spun, totul o să meargă ca un ceasornic.

Abia atunci mă zări Vasili pe mine. Uitând de orice conspirativitate, el exclamă:

— Pavel, prietene! Mai trăiești? Nu te-a mâncat fript Șolț?

Mă îmbrățișă, apoi începu să povestească plin de bucurie:

— Pe mine... M'au luat atunci de lângă tine, și m'au dus... Ei erau doi sergenți... Amândoi bătrâni și ramoliți. I-am tras unuia un pumn în falcă de i-am strâmbat-o nițel. Nici n'a mai putut țipa, abia dacă mai scâncea! Iar celălalt începu să dea din mâini și între timp se tot retrăgea și scuipa mereu: „Diavol împielițat, satană!" Apoi o luă la fugă! Așa am scăpat de hodorogii ăia. Iată, Pașa, acum am luat-o și eu pe-o cale bună. Lucrez la organizația de district. Asta datorită ție, tu mi-ai făcut safteaua. Îți mulțumesc. Da tu de unde vii acum?

Sunduc făcu ochii mici și spuse cu un aer șiret, uitându-se la mine:

— Inainte de a veni la mine, Pavel a fost la Prohor...

— La Prohor? — exclamă el îngrozit. — Dar nu știi ce se spune despre el?

Sunduc nu mă lăsă să răspund:

— Acum, Vasili, nu se pune problema ce se vorbește despre Prohor, ci ce să mă fac eu cu tine. Uite, ai intrat în cameră fără să te uiți măcar cine e pe aici și dintr'odată ai deșertat tot sacul, uitând că ne aflăm la o întâlnire într'un magazin. Cum pot să-ți încredințez o sarcină mai delicată? Tu ești înflăcărat de parcă ai fi luat foc. Ai să te aprinzi, ai să te pripești, ai să te arzi tu însuți și ai să-i faci scrum și pe ceilalți. Pavel a încercat odată pe pielea lui înflăcărarea ta... Poți să pregătești un lucru dar nu ești destul de calm ca să-l duci până la capăt. Du-te! Ai să aduci duba până la spital, iar în interiorul spitalului am să fac eu însumi ce e de făcut. Să mă aștepți până ies cu Agașa și cu asta gata, altă sarcină nu mai ai. Ești mulțumit?

Vasili se posomorî — se vedea că e nemulţumit. Il înştiinţai că Sunduc propusese să învăţăm amândoi, împreună. El mă ascultă cu atenţie până la capăt şi se mai învioră. Aşa i se întâmpla de obicei: trecea dela o extremă la alta... Mă îmbrăţişă cu entuziasm:

— Asta da, frate! Aşa prieten mai zic şi eu! Să ne apucăm şi noi de învăţătură! Iţi mulţumesc!

După ce stabilirăm prima noastră întâlnire, plecă. Era în al şaptelea cer.

Curând după plecarea lui, Sunduc şi cu mine ieşirăm prin uşiţa din dos, într'o curte întunecoasă. Pe poartă, fiecare ieşi singur.

Sunduc mergea înainte, iar eu în urma lui, ca şi la venire.

In clipele acelea mi-era drag şi apropiat ca un frate. Nu mă simţeam în stare să-l părăsesc. Inţelegeam că n'are nevoie să merg cu el, dar nu voiam să-l pierd din vedere. Iar el mergea mereu înainte fără a-şi întoarce capul.

Din pricina oboselii sau poate a încordării din ultimele zile, mă năpădi o tristeţe apăsătoare. Incercând s'o alung, îmi adusei aminte că în copilărie, mama mă învăţase un semn bătrânesc şi naiv: dacă inima ţi-e copleşită de tristeţe, înseamnă că neapărat vei avea o bucurie.

Sunduc o coti pe bulevard şi se îndreptă spre o clădire impunătoare, construită pe vremea Ecaterinei. Era spitalul.

Il văzui cum se apropie, se opreşte, priveşte ceva cu multă atenţie, trece apoi peste un grilaj scund care nu-i trecea de genunchi şi care vara era menit să despartă gazonul de trotuar; se apropie de fereastra deschisă (deşi era iarnă) şi, tresărind deodată, se retrage repede şi se îndreaptă cu pas hotărît spre treptele largi ale intrării principale, dispărând pe uşă.

Pornesc cu pas leneş, de om care se plimbă, şi mă apropii de fereastra deschisă. In fundul camerei văd diferite aparate, baloane de sticlă, borcane, o canapea. Pesemne că e cabinetul doctorului. Ce putea să-l intereseze în acest cabinet pe prietenul meu?

Trec din nou pe bulevard. Mă aşed pe o bancă în faţa spitalului, şi observ cu atenţie fereastra deschisă a cabinetului, intrarea principală, poarta ce dă spre bulevard. Nici eu nu ştiu de ce stau şi observ.

S'a scurs cel puţin o oră. S'a făcut seară. Lampagiul trecea cu aprinzătorul lui lung de metal pe la felinarele cu gaz şi le aprindea, rând pe rând; flacăra ţâşnea verde, apoi devenea albastră şi în cele din urmă gălbuie.

Sunduc nu se ivea nici la fereastră, nici la uşă, nici la poarta spitalului.

Nu mă înduram să plec. Stăteam şi aşteptam. Şi deodată văd că din spre piaţă vine la deal duba neagră a poliţiei şi se îndreaptă spre spital. Poarta care dă spre bulevard se deschide larg şi duba nu se mai vede. Probabil că Sunduc n'a reuşit s'o elibereze pe Agaşa şi iată că duba a venit ca să o ducă la închisoare...

Stau ca pe ace şi aştept. Aş vrea numai să văd când o să iasă duba pe poartă.

Deodată poarta se deschide iarăşi. Se aude strigătul vizitiului:

— Laoparte!

Duba dă buzna pe trotuar şi coboară lin pe caldarâm.

Vizitiul loveşte cu biciul. Caii o pornesc repede, hurducându-l pe gardianul care stă în spatele dubei.

Mi se păru că în ferestruica din spate, printre gratii, sclipeau ochii lui Sunduc. Poate că nu era decât o părere... poate...

Sosise în sfârşit timpul să mă odihnesc după o zi atât de grea... Abia târându-mi picioarele, ajunsei în sfârşit la adresa unde trebuia să fiu găzduit peste noapte.

5

— Să vă anunţ lui Ivan Matveevici? — spuse bucuroasă şi emoţionată Agrafena, de îndată ce îmi deschise uşa.

O rugai să nu mă anunțe și să mă conducă în camera în care aș putea să dorm peste noapte.

Agrafena scoase un oftat ca țărancele și se așeză, de parcă ar fi fost lovită.

— Doamne, maica domnului...! Cum? Adică n'ai venit în vizită? Ai venit numai pentru noapte?... Ah, doamne, doamne... Cu ce te-am supărat, sărmanii de noi? Nu cumva ai început să ne socotești străini? Iar ai noștri, nu trecea o zi fără să-și aducă aminte de Pavel Ivanovici. Dacă ar fi știut Ivan Matveevici că ai venit, neapărat ți-ar fi ieșit în întâmpinare la ușă, dar ce zic eu la ușă! Ți-ar fi ieșit în fugă în cale, cu toate că acum are un mosafir, — un vechi prieten de-al boierului nostru, un ofițer de la Chiev care a venit la noi direct dela gară azi dimineață... Este în trecere spre Piter...

Cuvintele Grușei mă făcură să devin atent... „Rezerva excepțională" unde trebuia să fiu găzduit peste noapte, nu era chiar așa perfectă. Un ofițer oaspete... fie el și cel mai cumsecade, nu e o pavăză, în caz de „cădere", ba chiar poate fi un motiv de cădere...

— Dar spune-mi, Grușa, la nevoie n'ați avea, vreo altă ieșire... care să nu dea în stradă?

— Doamne! Să te ferească și să te apere sfinții apostoli Petru și Pavel! Ce-ți trece prin gând? Da cum se poate ca la un profesor să vie noaptea duhuri necurate? Să ne ferească dumnezeu! Iți trebue o ieșire dosnică? Cum de nu! Este! Vrei să ți-o arăt? Of, doamne, vorbele dumitale erau să-mi rupă inima; deabia mă țin pe picioare și-mi tremură genunchii.

Grușa mă conduse prin bucătărie, spre scara din dos, de acolo în curticică, apoi în grădină. In grădină, printre troiene înalte, o cărăruie bine bătătorită ducea spre un gard. De cealaltă parte a gardului era o ulicioară puțin umblată.

— E vreo portiță spre ulicioară?

— Cum de nu! Este, este!

Nevoia de a vorbi era pentru Grușa ca nevoia de a respira. Dacă nu i se spunea să tacă, nu mai contenea cu vorba.

— Prin ulicioara asta, pe portița asta, venea tot-

deauna Stepanida Amvrosievna s'o vadă pe Clavdinca, de vreo şapte ori pe săptămână. Ei, s'ar zice că-i ţine locul de mătuşe, aşa o iubeşte pe domnişoara noastră. Dar prin faţă se sfia să sune, din pricina lui Ivan Matveevici. E foarte sfioasă cu oamenii învăţaţi...

Intorcându-ne în casă, Agrafena mă duse în bibliotecă, care se afla alături de cabinetul lui Ivan Matveevici, şi se apucă să-mi facă patul.

In timp ce ciripea, eu mă aşezai într'un fotoliu moale şi adormii pe loc. Dar se vede că somnul ăsta nu dură mai mult de câteva secunde. Agrafena încă nu isprăvise cu aranjatul patului, când deschisei ochii şi o auzii spunând ceva tot despre Stepanida Amvrosievna, despre gard şi despre portiţă.

Când îi transmisei rugămintea lui Sunduc cu privire la cărţi, ea îmi răspunse cu multă căldură, gata să facă tot ce i se cerea:

— N'aveţi nicio grijă! Am să fac totul aşa cum trebue... Pentru un om ca el nu e greu nici să mişti un munte din loc.

— Dar cum de ţi-a devenit aşa de simpatic?

— Prin felul lui cumsecade de a se purta. Se poartă aşa de drăguţ şi e aşa de citit...

— Citit?

— Nu ştiu cum aş putea să spun mai bine... Dela el fiecare are şi respect şi cinste. Chiar şi un om cum nu se poate mai mic, cum sunt eu de pildă, o femeie proastă dela ţară...

Rămas singur, privii în jur şi mă gândii: „Cât de bine şi cât de plăcut e în camera asta!" Dulapurile cu cărţi acopereau complet pereţii dela duşumea până la tavan. Pesemne că în lume există totuşi o viaţă aşezată şi statornică. Dar la naiba cu ea!

In această tăcere, în această linişte, pe neaşteptate, toate gândurile şi toate grijile zilei se adunară laolaltă. Eram turburat. Emoţia era mai puternică decât oboseala. Nu-mî ardea de dormit. Mă ridicai şi făcui câţiva paşi prin cameră.

Şi imediat gândurile mi se îndreptară din nou spre munca noastră: mişcarea revoluţionară trăeşte, lupta continuă, se hotărăşte chestiunea celor două căi ale

viitoarei istorii a țării noastre: sau spre o nouă încleștare revoluționară sau spre cârpăceala autocrației...

Dar ce vom face dacă Sunduc nu va mai fi în rândurile noastre și va trebui să preiau eu răspunderea într'o situație atât de complicată? Mă cuprinse din nou sentimentul încercat nu odată, de îngrijorare și înălțătoare emoție, ca înaintea oricărei lupte...

La ce bun să stau să-mi frământ creierii ca să aflu dacă voi reuși să fac față sau nu? Trebue să fac față și apoi o să vedem. Mă hotărîi să cântăresc de îndată, cu cea mai mare luciditate, tot ce aș avea de făcut, să stabilesc cum ar fi mai bine să folosesc oamenii și ordinea în care ar trebui să întreprind diferitele acțiuni.

Supărat împinsei cât colo fotoliul care îmi stătea în cale și mă așezai pe treapta cea mai de jos a unei scări de bibliotecă. Așa voi putea cugeta mai bine decât în fotoliu.

Cineva bătu în ușă. Eram contrariat, dar... pe ușă intră Clavdia.

Nu-mi venea să-mi cred ochilor, așa cum nu-ți vine să crezi când se realizează pe neașteptate un lucru irealizabil... La librărie îmi spusese că n'o să vină. Și totuși venise!

—Tata nu știe că sunt aici, — fură primele ei cuvinte. — N'am mai trecut pe la el decând am început să trăiesc în mod independent. Oare n'o să se supere? O să spună: „A venit de dragul lui Pavel, nu de dragul meu..."

— Și crezi c'ar fi rău dacă ai fi venit de dragul lui Pavel?

Clavdia se supără:

— Of, Pavel, ce nelalocul ei e gluma ta! Ce ton nepotrivit! Cum de nu mă înțelegi? Cât de departe ești de starea mea sufletească! De ce stai așa aproape de mine?... Du-te mai încolo! Așează-te colo, în fotoliu. Vrei pe scaun? Așează-te pe scaun. Așa! Pavel ascultă-mă, trebue să-ți vorbesc foarte, foarte serios...

— Sunt numai urechi...

—Iar ai un ton nepotrivit, cuvinte nepotrivite.

Glumeşti mereu, iar discuţia noastră — bagă de seamă Pavel — va fi hotărîtoare. Ea nu se va mai repeta. Sau vom fi străini unul de altul, sau vom fi pentru totdeauna, pentru vecie, prieteni... nişte prieteni cinstiţi, credincioşi. Cât timp ai lipsit dela Moscova, Pavel, eu m'am tot gândit şi m'am tot întrebat: ce relaţii sunt între noi?... Doamne, câte prostii am mai făcut şi noi! Ne-am lăsat amândoi copleşiţi de un sentiment care pe atunci era mai puternic decât noi. Mă înţelegi măcar cât de cât, Pavel? Pricepi? Eu vreau ca între noi să existe mai departe aceeaşi prietenie, fără nimic altceva... fără niciun fel de amestec! O prietenie aşa cum e a ta cu Sunduc, ba chiar mai bună. De ce ai lăsat capul în jos şi nu mă priveşti în ochi? Ce-i poza asta byroniană, îndurerată, ca şi când ai fi fost jignit sau înşelat? Priveşte-te în oglindă... Ai aerul că eşti gata, gata, să mă provoci la duel! — Clavdia râse tare. — Zău, asta e caraghios. Abia mă pot ţine să nu râd. Ei, hai să vorbim serios. Dacă Sunduc ţi-ar fi oferit prietenia lui, sunt sigură că te-ai fi bucurat şi nu ai fi avut aerul pe care-l ai acum... Asta înseamnă că eu sunt pentru dumneata cu totul altceva, decât o prietenă! Nu-i aşa? Înţelege, în sfârşit că asta e jignire, — adăugă ea pe un ton mânios. — Nu vrei să fim prieteni? Ei, bine, o să fim nişte îndrăgostiţi obişnuiţi, vulgari. Asta-i dorinţa dumitale?

Afară viscolul se stârni din nou cu şi mai multă putere. Fulgii de zăpadă şfichiuiau geamurile groase ale uşilor duble din spre balcon, închise bine de tot, ca pe vreme de iarnă. Clavdia şedea lângă uşă. Izbindu-se de uşă, zăpada se împrăştia la început ca o pulbere, acoperind geamul, iar apoi devenea tot mai moale şi mai lipicioasă. Şi, deodată, pe geamuri începură să curgă şiroaie de lacrimi. Ploaia începu să bată cu lovituri rare şi apoi din ce în ce mai dese! Ploua în Februarie! Nu ştiu de ce, dar mă bucură această ploaie măruntă, timpurie, prevestitoare de primăvară, în noaptea ceţoasă şi pustie de Februarie. Mă sculai, mă apropiai de uşa care dă în balcon şi încercai să scrutez întunericul. Răpăitul ploii se

auzea lin şi egal, întrerupt doar arareori de răbufnelile unui vânt vijelios şi şuierător.

Se sculă şi Clavdia şi se apropie de uşa balconului. Se vede că o impresionase şi pe ea această neobişnuit de timpurie ploaie de Februarie.

— Hai să stingem lumina, — spuse ea. — O să putem privi mai bine ploaia.

Stinsei lampa.

— Uite, tot nu se vede nimic... Dar parcă încep să disting... Ce şuvoaie puternice! Auzi? Ce sgomot plăcut, vesel, neîntrerupt!

Tăceam, ştiind că ea va continua să vorbească.

— Pe întuneric mi-e mai uşor să-ţi spun, Pavel... Cum să-ţi explic? Nu găsesc cuvintele adevărate, poate că nici nu cunosc cuvintele necesare. Există relaţii firești şi legitime totodată, dar care mai bine n'ar exista... Ai răbdare... Nu mă întrerupe. Şi aşa îmi vine greu. Ştiu cum îl critici pe Tolstoi pentru „Sonata Kreutzer", pentru caracterul ei abstract, pentru dogmatismul mort, pentru caracterul antiistoric al tuturor argumentelor, pentru caracterul ei nesocial. Imi dau foarte bine seama că acestea nu sunt concepţiile noastre. Vorbesc din cu totul alt punct de vedere... Dumneata eşti fericit; nu ai niciun fel de contact cu mediul în care mie mi-au rămas prietene, cunoştinţe, oameni apropiaţi, rude... într'un cuvânt cu mediul în care oamenii se ocupă cu filosofia la modă, discută despre artă, citesc numai lucrări decadente, moderniste, noi... Mă simt copleşită, înnecată de acest val de filosofări la modă, despre descătuşarea instinctelor animalice, despre cultul instinctelor sexuale. Nu vreau să-i mai întâlnesc pe oamenii aceştia. Nu sunt în stare să-i mai ascult!

— Dar spune-mi, te rog, Clavdia, ce legătură au toate aceste lucruri cu noi?

— Al Oare pe dumneata aceste lucruri nu te scârbesc?... Eu socotesc că adevăraţii socialişti trebue să impună lumii burgheze prin purtarea lor personală. Eu vreau să mă concentrez în întregime asupra unui singur gând, asupra unei singure dorinţe: cauza noastră. După părerea mea, numai o concentrare to-

tală, atotcuprinzătoare, poate da fericirea. Nu-i așa? Consecvența, integritatea, integritatea până la capăt — iată ce-mi cer mie și ce-ți cer și dumitale acum... Vreau să respir un aer curat, vreau ca în jurul meu și în mine însămi să fie o atmosferă curată... uite, ca ploaia asta curată de primăvară. Alege: sau relațiile dintre noi trebue să fie absolut pure... sau nu trebue să mai fie... de niciun fel. Înțelegi lucrul ăsta sau nu-l înțelegi? Dumneata ce părere ai de toate astea? Și te previn că am să te combat și nu am să fac nicio concesie, pentru nimic în lume, pentru nimic în lume!

— Dar Clavdia, sunt de acord cu dumneata...

— Nu înțeleg! — strigă deodată Clavdia.

Și mi se păru că acordul meu este pentru ea și neașteptat și neplăcut oarecum. Voia neapărat luptă, voia piedici, poate pentruca rezistența mea s'o întărească. Și iată că, deodată, nu mai era nevoie de nicio luptă!

— Știi, știi... dragă Clavdia...

— Taci... nu spune nimic... — mă întrerupe Clavdia.

Tăcui. Multă vreme am stat așa, în tăcere. Ploaia începuse să se potolească! Fulgi umezi de zăpadă începură din nou să lovească în geamuri. Valul trecător de căldură se retrăgea în fața suflării iernii. Se simțea că afară se lasă ger.

Stăteam alături de Clavdia și-i simțeam respirația. Deodată ritmul acestei respirații se schimbă.

— Ce-i cu dumneata, Clavdinca mea?

— Nimic.

— Totuși... ce-i cu dumneata? Plângi?

— Eu? Să plâng? De ce-aș plânge?... M'am întristat doar: la ce-a folosit toată discuția asta?... Parcă s'ar fi rupt ceva... Mai bine ar fi fost să nu fi avut loc. Dumneata ești de vină. — Tăcu. Apoi spuse ceva mai liniștit: — Auzi cum suflă vântul? Pavel, vroiam să te întreb ceva: când întâlnești o fată drăguță, o admiri? Nu, nu voiam să te întreb asta... Ai sărutat vreodată... nu, nu asta vroiam să-ți spun.

Mi se părea un sacrilegiu să evit răspunsul la această întrebare naivă.

— Clavdia... asta s'a întâmplat pe când eram în deportare... Nu știu de ce nu ți-am vorbit mai demult despre asta... Dar nu eu, ci ea m'a sărutat pe mine. Dealtfel, după aceea și eu pe ea. Dar am sărutat-o ca un tovarăș...

Clavdia se depărtă de ușă și spuse rece:

— Să nu îndrăznești să-mi povestești tot soiul de porcării.

In lumina răsfrântă de felinarul de pe stradă, văzui că se lăsase într'un fotoliu și-și ascunsese fața în spătarul lui.

Deodată cineva bătu în ușă. Clavdia rămase nemișcată... Cât despre mine stăteam nemișcat în dreptul ușii ca și înainte, de parcă n'aș fi auzit bătaia aceea.

Ușa se deschise.

— Pavel Ivanovici, ești aici? — se auzi vocea lui Ivan Matveevici.

— Tată, eu sunt aici — răspunse Clavdia.

— Dar Pavel Ivanovici unde e?

— Și el e aici... colo lângă ușa dela balcon.

— Să-ți aprind lampa Clavdinca? — întrebă blând Ivan Matveevici cu o intonație atât de tristă, ca și când Clavdia ar fi fost bolnavă.

— Aprinde, tăticule. Dar eu plec, e timpul să plec... Aș fi trecut în orice caz să te văd. Eu și Pavel am privit de aici, pe întuneric, ploaia.

Ivan Matveevici oftă greu.

— Ai lacrimi în ochi, Clavdiușa, — spuse el aprinzând lampa.

— Exagerezi, tată. Deloc... Așa, numai puțin... M'am certat cu Pavel.

Ivan Matveevici își îmbrățișă fiica, cu un zâmbet liniștit, plin de încredere și gingășie.

— Ești bună și cuminte! — spuse el pe jumătate afirmând, pe jumătate întrebând.

Aștepta ca răspunsul ei să întărească în el o anumită speranță și să alunge o anumită teamă. Dar Clavdia nu răspunse la această timidă jumătate de întrebare.

— Eu plec, tată.

— Du-te, du-te dacă trebue... Nu te reții. Dar când vii să mă vezi?

— Am să vin mâine, tată... — Şi se grăbi să-şi consoleze tatăl. — In schimb o să vin pentru o zi întreagă, de dimineaţă. Am să mă aşed lângă tine şi n'am să plec nicio clipă până seara târziu... Şi mie mi-e greu fără tine...

— La revedere, Pavel. Pe mâine, la locul de întâlnire, — îmi spuse ea, cu o voce calmă şi egală.

Rămăsei numai cu Ivan Matveevici. Nici el, nici eu nu ştiam cu ce să începem. Clavdia ne scoase pe amândoi din încurcătură. Se întoarse şi ne măsură pe amândoi cu o privire cercetătoare:

— Ce e cu voi? Despre ce aţi vorbit? Aţi vorbit despre mine?

— Dar de ce te-ai întors? — întrebă cu nemulţumire în glas Ivan Matveevici.

— Am uitat pur şi simplu să-i dau lui Pavel o carte. E foarte, foarte important, — adăugă ea, adresându-mi-se. — Pavel trebue să citeşti cartea asta cât se poate mai repede: o să înţelegi mai bine o sumedenie de lucruri în situaţia de astăzi.

Clavdia lăsă cartea „Materialism şi empiriocriticism" şi plecă. Şi rămăsei din nou numai eu cu Ivan Matveevici.

Cum se întâmplă uneori ca un nor jos să reverse deodată ploaia, tot astfel şi el revărsă asupra mea o ploaie torenţială de întrebări:

— De ce ai dispărut? Pe unde ai binevoit să stai ascuns? Ai plecat de lăsata secului la mama dumitale? Sau poate că nici n'ai plecat nicăieri? Nu cumva te-ai certat sau poate chiar ai rupt cu Clavdia? Nu mai pricep nimic. Işi aduce aminte de dumneata ba cu prietenie, ba cu enervare, chiar cu durere, cu amărăciune, cu obidă. Nu cumva i-ai făcut vreun rău?

Calmul şi umorul obişnuit al lui Ivan Matveevici dispăruseră. Era emoţionat şi îngrijorat totodată. Probabil că în timpul cât lipsisem din Moscova, el îmi aşteptase apariţia pentru a-şi lămuri ceva şi poate chiar sperase să uit de casa lui... Era desigur gelos pe mine din cauza fiicei lui.

— Haide să trecem în sufragerie, — îmi spuse profesorul cu un zâmbet întristat. — A venit la mine

în vizită un om foarte ciudat, un vechi prieten de al meu. Pentru dumneata e absolut neprimejdios, pentrucă este cinstit şi obiectiv peste măsură. Să mergem. Poate că va trebui să ne obişnuim să stăm la aceeaşi masă.

Asta mi se păru din cale afară. Bătrânul făcea evident aluzie la relaţiile mele cu Clavdia.

— De ce va trebui? — întrebai eu brutal.

El răspunse supărat şi neprietenos:

— Dumneata tot priveşti în viitorul îndepărtat, tot planifici, faci calcule, dar ai privit vreodată înainte în propriul dumitale viitor, te-ai gândit de ce vii aici în casa mea şi ce poate rezulta din asta?

Prima mea pornire era să-i spun că vorbeşte despre lucruri vulgare, dar el continuă cu o voce deodată schimbată, tristă şi chiar implorătoare:

— Trebue să-mi dai cuvântul de onoare! Te rog... Simt, cred, că eşti un om cinstit, altfel n'ai lupta cu atâta abnegaţie pentru cauza obştească... Dă-mi cuvântul dumitale că n'o să-i faci niciun rău Clavdiei... Iartă-mă, te rog, dar ea este tot aşa de prostuţă şi de plină de fantezii extravagante ca şi dumneata. Să nu-i faci niciun rău!... Dacă poţi, închipue-ţi că eşti tată, că îţi iubeşti fiica, că ea visează împreună cu dumneata la ceva măreţ, minunat, luminos, curat... şi deodată fiica dumitale a fost privită ca un lucru oarecare... jignită, umilită... Sunt singur, nu am pe nimeni în afară de fiica mea. Ştiu că pe dumneata te caracterizează spiritul de obiectivitate, spiritul de dreptate şi deaceea nu mi-e frică să apar în faţa dumitale cu slăbiciunea mea bătrânească...

Când spuse că „timpurile sunt murdare, timpurile lui Sanin[1])" şi că desfrânarea este propovăduită ca eroism, mă simţii jignit pentru mine şi pentru Clavdia. Cum să-i exprim sentimentul acela minunat, înalt, cu neputinţă de exprimat prin cuvinte, care ne leagă pe noi, cum să-i explic că acest sentiment nu seamănă câtuşi de puţin şi nu are nimic comun cu lucrurile vulgare şi murdare pe care acest bătrân inteligent le cunoaşte din literatura contemporană ca

[1]) Eroul romanului cu acelaşi nume de Arţibaşev. (N. trad.).

şi din îndelungata şi poate trista lui experienţă de viaţă !

Il întrerupsei pe profesor cu o asprime care mă sperie şi pe mine:

— Tăceţi din gură ! Mai curând m'aş omorî decât să-mi îngădui măcar un singur gând necurat cu privire la Clavdia. Mă înţelegeţi, în cele din urmă? Sau sunteţi cu totul incapabil să ne înţelegeţi ?

Ultimele cuvinte izbucniseră, se vede, ca un strigăt şi îl izbiseră probabil pe profesor ca o lovitură puternică. Ivan Matveevici se încovoie, se făcu parcă mai mic, iar figura i se schimonosi, inspirându-ţi milă.

Dar starea asta dură numai câteva clipe; el se lumină apoi dintr'odată şi, ca şi cum nu s'ar fi aşteptat nici el la una ca asta, începu să râdă. Şi cu cât râdea mai mult, râsul lui era mai plin de bucurie, ca al unui om căruia dintr'odată i s'a uşurat inima.

La început nu înţelesei râsul acesta.

— Vă rog nu mai râdeţi, — îi spusei. — Cu cât trăesc mai mult...

— Ce spui? Ce spui? mă întrebă Ivan Matveevici.— Cu cât trăeşti mai mult?... — şi iar începu să râdă.

Dar eu continuam:

— Cu cât trăesc mai mult, cu atât mă conving mai puternic că adevărata iubire este neapărat nedespărţită şi neapărat legată...

— ...Cu castitatea vrei să spui? — întrebă Ivan Matveevici.

Mă simţii stânjenit şi abia putui termina fraza :

— Intocmai aşa... cu castitatea...

Ivan Matveevici se apropie de mine, mă apucă cu amândouă mâinile de umeri, mă privi în ochi ca şi când m'ar fi examinat şi m'ar fi admirat:

— Scumpul meu băiat ! Ca să te mâniezi atât de tare la cuvintele mele, cum te-ai mâniat dumneata, trebue să fii foarte, foarte curat. Cum de ai reuşit să rămâi atât de neîntinat ? Desigur că ai văzut multe murdării şi multe lucruri desgustătoare? — bătrânul mă îmbrăţişă. — Ei, Pavel, vrei să fim prieteni ? Eu am să te pot înţelege totdeauna şi, crede-mă, n'am să-ţi dau niciodată un sfat rău !

După o pauză începu să-mi vorbească pe deplin liniștit.

— Să mergem în sufragerie. Dar acum aș vrea să mă plâng de fiica mea. Clavdia mă mâhnește totuși... mă mâhnește din cale-afară. De ce a plecat? N'avea decât să trăiască cum voia. N'avea decât să dea lecții. N'avea decât să spele rufe, să frece podele, să taie lemne, să coasă... Am văzut-o făcând lucruri și mai grave: a dormit pe scânduri, veghind o bolnavă contagioasă, nevasta unui sacagiu. Voia să-și cultive dragostea de oameni... N'avea decât să facă foc în sobe și chiar să curețe coșurile, numai să nu fi plecat dela mine. De ce să plece, te întreb? Ce teorii poruncesc să-ți condamni tatăl bătrân la singurătate? Pavel, dacă în dumneata a mai rămas măcar un grăunte de bun simț, deși și dumneata ești un utopist, ei, fă-o să înțeleagă cât de cât... Dar numai pentru dumnezeu, te rog fii foarte, foarte cu băgare de seamă ca nu cumva să se înfurie și până la urmă să nu facem nimic. Fă-i o aluzie: îi e urît bătrânului... Nici știința nu mai e în stare să-l distragă...

6

Intru cu Ivan Matveevici în sufragerie. Și acolo peste cine dau?...

Parcă presimțeam că mă așteaptă o întâlnire uluitoare, neverosimilă. Încă decând îmi spusese Grușa că Ivan Matveevici are musafir un ofițer care a venit cu trenul de dimineață, îmi trecuse prin gând: El trebue să fie. E adevărat că bunul simț îmi spusese imediat: „Sunt atâția ofițeri pe lume și n'o să ți se întâmple tocmai ție să dai de ofițerul tău". Și iată că mi s'a întâmplat!

Pe divan ședea, picior peste picior, ofițerul de artilerie care mă scăpase de Șolț, îngăduindu-mi să mă ascund sub banca din compartimentul lui. Nu eram câtuși de puțin mirat. In schimb, ofițerul era mai mult decât mirat. La început, puse deoparte, zâmbind, revista recentă pe a cărei copertă erau desenați fauni bărboși și fete goale cu picioare strâmbe. Se vede că profesorul îl prevenise că o să facă cunoș-

tință cu un bolșevic și se aștepta să întâlnească un reprezentant al interesantului „trib indigen de nepieptănați", cum și-i închipuia desigur pe bolșevici. Ca un om bine crescut, se pregătise să trateze cu bună voință și chiar cu amabilitate rătăcirile radicale ale tineretului... Și iată că deodată în fața lui se găsea „individul" cu care nici nu catadicsise să vorbească în vagon... Nu numai că n'a vrut să vorbească! Și pe tăcute ar fi putut să-mi ofere o înghițitură de apă sau o bucățică de pâine. Știa doar că înainte de a fi ajuns în compartimentul lui fusesem bătut cu sălbăticie... Sigur că știa!... In gară, în biroul șefului gării, văzusem cât de bine știa să se stăpânească omul acesta... Ce l-a împiedicat într'un compartiment închis, când nimeni nu ne vedea și nu ne știa, să-mi ofere un ajutor oarecare? In gară, aruncase jandarmului care mă arestase o privire plină de dispreț și în ochii lui inteligenți apăruse atunci o undă de tristețe... De ce se ferise atunci de mine în compartiment?...

Iar acum... Nu, pe fața lui nu se citea mirare în legătură cu neașteptata noastră întâlnire, ci rușine. In vagon se comportase josnic; aparent făcuse o faptă bună: salvase un revoluționar, dar sentimentele lui în acest caz nu au fost demne de un om dintr'o bucată... „E un liberal sclivisit", mă gândii eu și simții cum crește în mine o pornire împotriva „binefăcătorului" meu. Și cât îmi plăcuse la gară! Sunt întâlniri care-ți fac o impresie bună numai o clipă, dar când se repetă devin șterse sau te irită.

— Pavel, îți prezint pe prietenul meu, căpitanul Nicandr Dmitrievici Filomatițchi, un ofițer din cei mai destoinici...

Căpitanul stătea de parcă era legat. Desigur că în el se luptau gânduri și prejudecăți numeroase și feluri te, poate chiar contradictorii. Mă înclinai puțin și, evitând să dau mâna cu el, mă așezai la masă. Mă mâncau palmele să încep lupta și să fac praf toate „principiile" lui de viață, oricât de numeroase ar fi fost ele. Dar nu de asta îmi ardea în această seară plină de griji, când prietenul meu Sunduc fusese poate dus la închisoare...

— Ce-i cu dumneata, Pavel? Ce-i cu dumneata, Nicandr Dmitrievici?

Profesorul nu putuse desigur să nu observe ciudățenia întâlnirii noastre.

— Vă cunoașteți cumva? Zău că vă cunoașteți!

Tăceam. Să vorbească întâi ofițerul, îmi spuneam; vreau să-l încerc.

Profesorul ne pofti la masă. Pe masă era vin din Țelșug.

— Ai întrebat dacă ne cunoaștem? Ocupațiile noastre sunt prea diferite una de alta, — răspunse ofițerul. — Numai o întâmplare ne-ar fi putut pune față în față...

— Ce fel de întâmplare ar fi fost asta, după părerea dumitale: fericită sau regretabilă? — încercai eu să-l întărât.

— Nu indiferentă, pentru ambele părți... Așa cred... Nu indiferentă...

— Voi... sunteți doi antipozi, — spuse pe neașteptate profesorul.

— Nu în toate împrejurările suntem neapărat antipozi... — răspunse ofițerul. — Pe față, parcă împotriva voinței sale, i se aprinse un zâmbet care apoi dispăru imediat. Mie începu din nou să-mi placă.

— Bine zici, — se agăță Ivan Matveevici de prilejul ivit pentru angajarea unei discuții. — Bine zici. Exact, exact așa. E neîndoios că amândoi porniți dela una și aceeași premiză.

— Și care anume? — întrebă ofițerul.

— Mă refer la dragostea de patrie... Nu-i așa, Pavel?

Din nou întârziai răspunsul, ca să-l las pe ofițer să se dea pe față.

— Așa? — răspunse el. — Pentru una din părți acest lucru este incontestabil adevărat. Dar este oare adevărat și pentru cealaltă parte?

Numai din politețe dădea cuvintelor sale o formă interogativă. In realitate, această interogație răsuna ca o afirmare a superiorității sale asupra revoluționarului. I se părea că a găsit terenul pe care va ieși învingător, în cazul unei dispute.

Nu! N'am să-i cedez poziţia asta!

— In care din cele două părţi vă socotiţi pe dumneavoastră? — întrebai eu. — Serviţi dumneavoastră cu adevărat patriei, sau numai oamenilor care dispun de patrie în interesele lor egoiste?

— Greşeşti! Interesele egoiste n'au niciun amestec aici. Armata apără tot ceea ce e măreţ, tot ceea ce a fost creat de patrie în decursul veacurilor şi constitue temeliile ei.

— Oare numai tot ce e măreţ? N'am prea auzit ca voi ofiţerii să fi făcut vreo deosebire şi să fi luptat, să zicem, împotriva elementelor „nemăreţe" ale acestor temelii. Cum adică, voi apăraţi numai trecutul? Dar la viitorul patriei nu vă gândiţi? Lumea doar nu stă pe loc... Cărui viitor îi slujiţi voi?

Ofiţerul nu găsi ce să-mi răspundă. Profesorul se băgă în vorbă:

— Ştii, Pavel, când vorbeşti despre viitor nu pot să te ascult fără să nu-mi ies din fire... După părerea mea, pentru dumneata viitorul este numai o justificare a indiferenţei faţă de îmbunătăţirea imediată a prezentului. Uite, până la sosirea dumitale, Nicandr Dmitrievici şi cu mine ne gândeam cu tristeţe şi discutam cu amărăciune despre toate câte nu merg cum trebue în scumpa noastră Rusie... Nicandr Dmitrievici vorbea despre armată, despre durerile ei... — Profesorul se adresă ofiţerului: — Permite-mi să ating această problemă... suntem aici între noi... poţi fi liniştit...

Ivan Matveevici ne turnă din nou vin.

— Poftim... — spuse ofiţerul pe un ton voit provocator. — Eu nu ascund... Dacă îmi dai voie, sunt gata să-i explic... Până la venirea dumitale i-am povestit lui Ivan Matveevici că cei mai buni dintre ofiţeri sunt îndureraţi, aş spune chiar indignaţi, de actuala situaţie a armatei... Recent au suferit o ruşine greu de suportat... Sub ochii noştri, Austriacii au înghiţit, au anexat Bosnia şi Herţegovina... Iar noi, Rusia, am fost nevoiţi, în special din cauza faptului că nu suntem pregătiţi din punct de vedere militar

să lăsăm pradă nemților aceste două teritorii slave lipsite de apărare. Sau iată altceva: s'a propus reînzestrarea artileriei noastre. Eu însumi sunt artilerist... Termenul de încheiere a reînzestrării este prevăzut deabia pentru 1916, când expiră și convenția comercială cu Germania, care ne-a ruinat... Și credeți că o să fim gata măcar la această dată? Nu!... Cu hoțiile, rutina și trădările din rândurile noastre?... Nu, nu...

In glasul ofițerului răsunau note de sinceră tristețe; era foarte agitat:

— Dar problema nu se pune numai dacă astăzi suntem puternici sau nu. Spuneți-mi care sunt idealurile prin care am putea atrage astăzi și duce după noi popoarele slave pe care le-au lăsat fără sprijin; ce perspective le-am putea deschide?

— Cu alte cuvinte ce viitor le-am putea făgădui de vreme ce nu știm și nu ne preocupăm noi înșine de propriul nostru viitor? — îl întrebai eu fără ocol.

Ofițerul vorbea sincer și suferea, dar nu aveam nicio poftă să-l cruț.

— Nu, Pavel, — se amestecă din nou profesorul, — nu trebue să ne reîntoarcem la disputele asupra viitorului. Să rămânem, te rog, mai aproape de pământ! Să ne întoarcem la prezent. O să fie mai clar dacă în loc de armată o să luăm viața economică. Am să dau un exemplu simplu. Spune-mi, te rog: uite, voi revoluționarii afirmați că vă iubiți patria și vă pregătiți ca într'un viitor îndepărtat să elaborați programul practic de renaștere a Rusiei. Dar știți voi oare ceva despre programul de industrializare a Rusiei, program schițat de marele nostru savant Mendeleev? Bravo, mă bucur foarte mult că te văd dând din cap. Inseamnă că-l cunoașteți. Atunci de ce voi, cu energia și pasiunea care vă caracterizează, nu ați munci la punerea lui în practică? Dacă nu chiar să munciți, căci pentru asta sunt necesare cunoștințe speciale pe care voi revoluționarii poate că nici nu le aveți, cel puțin să dați un sprijin celor cari vor să muncească pentru el. Adică, de ce nu

ați ajuta prin propaganda voastră pe oamenii aceștia — mă refer la savanții noștri — care încearcă să atragă atenția cercurilor largi obștești asupra unor anumite aspecte ale reorganizării economiei Rusiei? E un domeniu în care se găsește berechet de lucru. Criticați cât vreți, dar, pentru dumnezeu, îndemnați și la muncă concretă. Luați de exemplu cazul meu personal... Irigarea stepelor secetoase de dincolo de Volga mă pasionează astăzi ca o măreață problemă economică și culturală, aș spune chiar ca o sarcină patriotică. Eu sunt hidrolog și nu politician, dar din însărcinarea câtorva colegi de-ai mei, de asemenea savanți și nu politicieni, am să plec la Petersburg pentru a interveni pe lângă autorități... S'ar putea forma o societate specială pe acțiuni, atrăgând capital... și de-al nostru rusesc, și străin. Dar pe voi, revoluționarii, toate astea nu vă interesează. Pentru voi toate acestea sunt „Vanitas vanitatum" — „deșertăciunea deșertăciunilor" sau cum am tradus eu pe când eram elev „Vania, taci că vine tat-tu".

Ivan Matveevici mai trase o dușcă. Ofițerul era atât de mulțumit de argumentele și de glumele profesorului, încât nu se putu abține și izbucni în hohote:

— Da! Curioasă mentalitate au revoluționarii noștri...

— Perfect adevărat! O logică care te doboară! A izbucnit un incendiu! Dar stați, nu stingeți focul, lăsați mai întâi să ardă totul, atunci o să ne lămurim în toate privințele. Dumneata, Pavel, nu te indigna. Intocmai așa stau lucrurile. Aveți o veșnică scuză: noi o să facem totul mai târziu. Dar când mai târziu, utopistule incorijibil? Pavel, văd că astăzi vrei să scapi tăcând din gură. Nu, asta n'o să-ți meargă. Și în zadar tot închizi ochii și te prefaci că ți-e somn. Te întreb: când mai târziu? Atunci când totul se va dărâma și va putrezi?

Mă simțeam cuprins de somn așa cum te cuprinde un vârtej de apă și te trage la fund. Dar îmi venii în fire. Oricât eram de obosit, trebuia totuși să acțio-

nez, fiindcă mă gândeam că şi asta face parte din munca mea. Ofiţerul nu pare să fie de familie nobilă şi pe lângă aceasta, e un om căruia îi place să gândească. Cine ştie? Poate că vreo sămânţă va rodi în el! Poate că o să ne fie de folos cu ceva!

— Iertaţi-mă, Ivan Matveevici, mi-e tare somn. N'am dormit noaptea asta. Aţi vorbit foarte bine despre putrezire... Dar atunci când are loc un proces de putrezire trebue în primul rând să îndepărtăm cauzele care determină putrezirea, căci dacă nu le îndepărtăm...

— Am înţeles, am înţeles, — mă întrerupse nerăbdător şi agitat profesorul. — Continuă, continuă să-ţi desvolţi...

— Ce este atunci mai imperios necesar, mai raţional, mai cu perspectivă? Să cârpim armata şi economia pe o bază putredă sau să pregătim terenul pentru o temelie nouă, trainică? Ce este mai practic, fiindcă veni vorba de practic: grija pentru reînzestrarea artileriei în condiţii de rutină, hoţii, trădări...

— Văd că mi-ai reţinut bine cuvintele! — interveni ofiţerul.

Eu continuai:

— ...visele de irigare a stepelor de dincolo de Volga în regimul nostru...

Profesorul mă întrerupse din nou:

— Am înţeles ce vrei să spui. După părerea dumitale, lucrul cel mai imperios necesar este să pregătim dărâmarea regimului şi deaceea mult mai actual este astăzi nu ceea ce fac eu şi Nicandr Dmitrievici, ci ceea ce face Clavdinca mea şi altele ca ea, când duc proclamaţiile voastre în magherniţele muncitorilor şi ceea ce faceţi voi toţi când vă duceţi la întâlniri conspirative, ţineţi seara şedinţe şi purtaţi discuţii... Am formulat just ce aveai în gând?

— Aproape just, — i-am răspuns eu.

Nici unul nici altul din interlocutorii mei, nu se aşteptau la asta. Profesorul începu să dea din mâini:

— Nu! Am vorbit numai aşa, ironic, în glumă.

— De ce în glumă? Eu consider asta ca un lucru

foarte serios. Ironia dumitale conţine un adevăr simplu şi real.

— Foarte interesant, — spuse ofiţerul, de astădată fără ironie şi vădit preocupat. — Rezultă că după părerea dumitale principalul e să fie răscoale! Ţi-aduci aminte? Stolîpin le-a spus în Dumă celor de stânga: „Voi vreţi sguduiri măreţe, iar noi vrem o Rusie măreaţă..."

Nu puteam să nu resping acest argument şi răspunsei liniştit:

— Poate c'o să vi se pară paradoxal, dar e foarte adevărat că întărirea organizaţiei noastre ilegale, din punct de vedere al perspectivei istorice... şi dealtfel şi din punctul vostru de vedere patriotic, dacă aveţi un punct de vedere cu adevărat patriotic în accepţiunea largă a cuvântului, iar nu unul interesat, de clasă... aşadar, întărirea organizaţiei noastre revoluţionare asigură în ultimă instanţă măreţia patriei noastre, pe când preocupările voastre, de măreţia ei... în timpul lui Stolîpin nu pot duce decât la slăbirea şi la decăderea ei...

— Foarte interesant, — spuse ofiţerul, neliniştit.

— Cum să nu fie interesant! — spuse din nou în glumă, cu acelaşi ton ironic, profesorul. — Mă lămuresc din ce în ce mai bine... Nici prin minte nu-mi trecea cât de important este rolul fiicei mele în soarta Rusiei! După câte văd eu, activitatea ei e pusă pe aceeaşi treaptă cu activitatea miniştrilor...

— Fără să vreţi, aproape aţi spus adevărul, Ivan Matveevici! — continuai eu. — Bineînţeles că sub aspectul proporţiilor teritoriale, activitatea Clavdiei este mai prejos de activitatea miniştrilor. Clavdia aduce folos Rusiei în limitele unui raion al Moscovei; miniştrii ţarului aduc însă pagube patriei întregi...

Buna dispoziţie îl cuceri cu totul pe profesor. Bătu din palme şi începu să râdă.

— Iartă bătrâneţelor mele... Imi tot vine în minte Clavdinca mea şi o văd grăbindu-se, alergând la întâlniri şi întruniri şi-i ca şi cum Stolîpin s'ar pregăti să meargă la o şedinţă a consiliului de miniştri...

Profesorul se cam ameţise. Şi, ceea ce mă mâhnea şi mai mult, era faptul că se prostise. Unde era limpezimea desăvârşită şi plină de calm a minţii sale mature?

— Te ascult, Pavel Ivanovici, cu mult interes, — spuse ofiţerul socotind probabil că bătrânul e pierdut pentru discuţie. — Argumentele dumitale trebuesc adâncite mai înainte de a fi respinse...

— Şi de ce trebue neapărat să fie respinse? — îl întrebai eu.

— Mă refer la bogatul material de reflecţie, pe care îl oferă. Continuă, te rog. E foarte interesant, şi mi se pare că nu ţi-ai desvoltat încă ideia principală.

— Am să continui cu plăcere... Trăim un moment istoric, un moment de cotitură. In ciocniri de clasă din cele mai crâncene, făţişe, sau care se petrec în adânc, ţara întreagă rezolvă problema căii ce o va lua desvoltarea sa istorică... Sau se va întări alianţa dintre moşierime şi capitalişti, pe socoteala poporului... şi în acest caz în faţa ţării se va deschide o cale lungă şi chinuitoare, peste trupurile celor ce muncesc... Sau se va produce o ruptură revoluţionară, o curăţire revoluţionară de toate vechiturile istorice care şi-au trăit traiul şi o rapidă mişcare înainte prin forţele poporului descătuşat...

— Vrei să spui: o nouă revoluţie?

— Desigur!

Ofiţerul se tulbură, începu să se agite, să se sucească pe scaun şi aproape îmi păru rău că l-am izbit cu un cuvânt atât de înspăimântător pentru o ureche de ofiţer.

— Dar oare revoluţia se poate repeta? Doar au fost anumite cauze pentru care ea n'a putut triumfa şi dumneata ar trebui să dovedeşti că aceste cauze nu mai există... Iată, de exemplu, în Prusia: acolo nu s'a mai repetat revoluţia înfrântă la „48".

— Nu aşa trebue pusă problema! Trebue dovedit nu că au dispărut cauzele care au determinat contra-

revoluţia, ci că nu au dispărut cauzele care au determinat revoluţia.

I-am citat interlocutorului meu fapte care arătau că pricinile care au determinat revoluţia din Rusia, continuă să existe şi să acţioneze şi că ele determină raportul de forţe din ţară.

Ofiţerul era atât de nedumerit încât deveni caraghios în naivitatea lui:

— Aşa! Vasăzică revoluţionarii continuă să creadă că la noi, în ciuda exemplului Prusiei, revoluţia se va repeta... Hm... Aşa să fie oare? In ce mă priveşte eram sincer convins că absolut toată lumea a recunoscut că lucrurile astea s'au terminat şi nu se vor mai repeta. Toate astea sunt foarte interesantel Şi e foarte interesant să auzi chiar dela obârşie că unii oameni mai nutresc asemenea speranţe... Cum, nu vedeţi că toată lumea, absolut toată lumea, a întors spatele revoluţiei?... Căci înfrângerea a fost deosebit de grea — o înfrângere după care de obicei armatele învinse nu se mai pot reface.

I-am citat atunci cuvintele lui Lenin că războaiele mari din istorie, că marile sarcini ale revoluţiei, au fost rezolvate numai datorită faptului că clasele înaintate şi-au repetat asaltul în mai multe rânduri, căutând să obţină victoria pe baza învăţămintelor culese din experienţa înfrângerilor...

Şi deodată ofiţerul meu prinse să zâmbească. El îşi luă din nou aerul acela condescendent pe care-l avusese la începutul conversaţiei noastre.

— Foarte interesant, — spuse el, — şi comparaţia cu războaiele este minunată. Adevăraţii patrioţi, în special de-alde noi, militarii, aşa trebue să gândim în caz de înfrângere. Intocmai aşa... Totuşi — iartă-mă, te rog — nu văd... şi nu aud... niciun fel de — hm, cum spune acolo în citat? — de niciun fel de asalturi, de niciun fel de bătălii, şi la naiba, nici măcar de niciun fel de ciocniri!... Unde sunt ele? Unde este această repetare a asaltului? Nu cumva numai în visele dumneavoastră?

— Dar nici eu nu aud de niciun fel de bătălii şi

asalturi din partea dumneavoastră, — îi răspunsei, pregătit dinainte pentru această replică a interlocutorului meu.

— O, e o mare diferență! Noi pregătim în fiece clipă armata care va intra în luptă atunci când va fi chemată de disciplină și de datorie în acest scop.

— Și noi pregătim deasemenea, în fiece clipă, o armată care va intra în luptă când istoria o va chema.

Profesorul, care pân'atunci tăcuse, se băgă și el în vorbă:

— Așadar, sunt două armate... Numai că eu cred că Nicandr Dmitrievici n'o să vă permită să vă recrutați, pentru armata voastră, oameni din rândurile armatei lui? Nu-i așa, Nicandr Dmitrievici?

Nicandr Dmitrievici zâmbi vag și strânse din umeri.

— Intr'adevăr, Nicandr Dmitrievici, — încercai eu o lovitură îndrăzneață, — ce-ai face dumneata dacă te-ai întâlni undeva, bineînțeles nu într'o împrejurare ca asta, cu un agitator ca mine?

— Știi foarte bine ce am făcut...

Dar profesorul insista:

— Să presupunem că dumneata, Nicandr Dmitrievici, intri pe neașteptate în cazarmă, la soldați...

— In cazarmă, la soldați? — întrebă ofițerul pe un ton atât de speriat, de parcă ar fi văzut în fața lui limba unui șarpe veninos.

— Da! Da, la cazarmă, la soldații dumitale, intri pe neașteptate și-l găsești acolo, să zicem, tocmai pe Pavel al nostru; simpaticul dumitale interlocutor dela această masă prietenească? Ce-ai face cu el?

— L-aș aresta.

— Fără să stai o clipă pe gânduri?

— Exact! L-aș aresta fără să stau o clipă pe gânduri.

Ofițerul se întoarse spre mine, și cu un aer prevenitor, aproape prietenesc, fără umbră de amenințare și mai curând cu un fel de rugăminte de om înspăimântat, îmi spuse:

— Cazarma nu e o fabrică: te rog foarte mult să

nu uiți asta! Să ții întotdeauna seama că armata este sfântă și că trebue să rămână în afara politicii.

Iar mie îmi trecu prin minte ideia că ar fi bine să încerc să lucrez printre soldați, printre militari. E probabil un lucru complicat, care cere metode speciale. Dar ce teren rodnic!...

Câteva clipe se scurseră în tăcere. Ivan Matveevici oftă adânc.

— Ce crezi, Pavel, o fi ajuns cu bine Clavdinca la locuința ei?

Apoi adăugă, cu un oftat și mai adânc:

— Dar câte pierderi, câte victime va aduce încercarea voastră de a întreprinde un nou asalt...

— „La război te duci nu pentru a avea pierderi cât mai mici, ci pentru a-ți atinge țelul, indiferent de pierderi.“ — îi răspunsei.

Ofițerul mă privi cu un zâmbet viclean.

— In privința asta sunt de acord cu dumneata. — Și adăugă cu multă șiretenie: — Asta-i o părere a dumitale?

— Nu. E un citat.

— Știu că e un citat. Dar mă mir că îl cunoști și dumneata.

— Cum să nu-l cunosc, de vreme ce-l citez...

— Nu cumva citesc și revoluționarii noștri pe generalul Dragomirov? Mărturisesc că sunt uimit. Imi închipuiam întotdeauna... cum să spun... că sunt oarecum unilaterali, ca să spun așa... Nu mă așteptam la o asemenea varietate de preocupări, nu mă așteptam.

— Nu prea vă cunoașteți adversarul. E un lucru nepermis unor militari.

Ofițerul întinse mâna spre masă și luă o sticlă.

— E *Chablis,* Ivan Matveevici?

Ivan Matveevici râse.

— Nu-ți cunoști adversarii... Și nici vinurile nu le recunoști! *Chablis* e la dreapta dumitale, iar acesta este *Pommery* sau mai corect, *Pomri* [1]).

Ofițerul ne turnă tuturor Pommery.

---

[1]) Joc de cuvinte între marca vinului Pommery și cuvântul rusesc „pomri“ care înseamnă: mori. (N. trad.)

— Deşi nu e un vin de-al nostru, ci franţuzesc, să-l bem totuşi.

Ivan Matveevici declamă:

— *Cât trăeşti bea Pommery,*
Iar de n'ai zile, vei muri!

Ofiţerul îmi întinse un pahar:

— Hai să ciocnim... Imi inspiri respect. Nu se poate să nu găsim un toast care să ne unească pe toţi...

— Pentru Rusia! — strigă profesorul.

— Da, pentru Rusia — răspunse ofiţerul.

— Nu! — spusei eu. — Eu nu ciocnesc.

Ofiţerul îşi desfăcu mirat braţele:

— Asta e surprinzător, surprinzător! Poate cel mai surprinzător lucru din toată conversaţia noastră.. De ce nu vrei să bei pentru Rusia?

— Care Rusie?

— Există o singură Rusie...

— Nu, două.

— Cum adică, două?

— A voastră şi a noastră...

Ofiţerul dădu din mână în semn de împăcare şi îşi întinse spre mine paharul.

— Bine, fie; hai să lăsăm cearta. Să bem pentru progres!

— Şi pe acesta noi îl înţelegem cu totul altfel.

— Nu-i chip să te'nţelegi cu omul ăsta! — se supără Ivan Matveevici.

— Ştii, Pavel Ivanovici, — spuse cu căldură şi multă prietenie ofiţerul, — am găsit toastul care, fără îndoială, o să ne unească pe toţi şi pe care dumneata nu-l vei putea refuza. Mi-ai plăcut atât de mult... E atâta convingere, atâta puritate şi tinereţe sufletească în dumneata...

— In ce priveşte puritatea sufletească, pentru asta pot garanta din toată inima! — aprobă cu căldură profesorul.

Ofiţerul îşi continuă discursul:

— Să bem... pentru dumneata, pentru sănătatea dumitale!

— Ura, ura! — strigă Ivan Matveevici şi bău paharul cu atâta grabă încât uită să ciocnească cu mine.

— Pentru mine?... Dar cu o singură condiţie, cu totul inacceptabilă pentru dumneata. Dacă beţi pentru mine, atunci să beţi pentru cauza care e însăşi viaţa mea... Aşadar, fiţi buni şi beţi pentru revoluţie...

— Al dracului de greu e să te'nţelegi cu băieţaşul ăsta! — spuse supărându-se de astădată deabinelea Ivan Matveevici. — Şi mai ales ce orizont strâmt, strâmt din cale afară de strâmt, insist asupra acestui lucru...

— Ei, vedeţi, aţi şi găsit că orizontul meu e strâmt! Şi mai e ceva, Nicandr Dmitrievici, care mă împiedică să beau cu dumneata: m'ai lăudat acum atât de mult, după ce am fost aşa în desacord într'o discuţie serioasă... că mă întreb: n'am făcut cumva vreo prostie?

— Eşti încântător! Imi placi din ce în ce mai mult...

— ...Intr'atât încât ai promis să mă arestezi „Dumneata personal". Ce tablou simpatic: la început bei prieteneşte în sănătatea mea, iar apoi îmi legi mâinile la spate?! Nu-i aşa, Nicandr Dmitrievici?

— Ce otrăvit! — spuse profesorul.

— Eu propun să ciocnim pentru ca dumneata, Nicandr Dmitrievici, să nu ai prilejul să mă arestezi...

Ofiţerul râse:

— Bună ideie. Bine, fie... Totuşi aş dori să nu-mi dai prilejul să te arestez, adică să nu faci agitaţie printre soldaţii mei. Eşti de acord?

— Iar eu aş dori să-ţi pot da cât mai multe prilejuri, adică să izbutesc să fac agitaţie printre soldaţii dumitale, dar fără să ai ocazia să mă prinzi şi să mă arestezi...

— A, nu! Nu sunt de acord!

— Ei, vedeţi... de data asta nu am găsit un toast care să ne convină tuturor, nu din cauza dârzeniei mele, ci din cauza „îngustimii" orizontului dumneavoastră.

— Să bem atunci fără toast, — propuse profesorul.

Ofiţerul, după ce bău, îmi întinse mâna.

— Totuşi nu suntem chiar aşa de duşmani.

— O să vedem ce-o să dovedească viaţa, Nicandr Dmitrievici.

Îi lăsai. Când stinsei lampa, văzui cum dincolo de fereastră, pe cer, pluteau jos de tot, sdrenţe de nori.

De partea cealaltă a străzii era un felinar. Lumina lui arunca pe tavan umbra tremurătoare şi diformă a calului şi călăreţului de aramă de pe cămin.

Ce zi infinit de lungă trăisem!

7

Dis-de-dimineaţă mă sculai brusc din pat, speriindu-mă de ceva, şi inconştient, încercai să mă culc din nou ghemuindu-mă în aşternut. Abia când îmi dădui seama de această intenţie, mă trezii definitiv. In timpul nopţii mi se păruse că dormeam mai departe sub banca din compartimentul vagonului şi că trebuia să rămân, pe cât posibil nemişcat.

Fără să ştiu încă ce voi avea de făcut în cursul zilei, mă îmbrăcai în grabă şi pusei repede în ordine lucrurile care îmi serviseră drept culcuş: strânsei aşternutul, perna şi pledul; deasemenea strânsei salteluţa, pe care o ridicai de pe divan. Deschisei ferestrele.

Obligaţiile acestea figurau în regulile stabilite, nu se ştie de cine, pentru cei ce-şi petreceau noaptea ca nomazii: trebuia să dai cât mai puţin de lucru celor ce te adăpostiseră. Privii în jur; ar fi trebuit să mătur prin cameră... dar nu era mătură... şi n'aş fi rezolvat această problemă dacă nu ar fi intrat tocmai atunci Gruşa.

— Te-ai şi sculat? Aşa devreme? Şi eu care veneam tiptil ca să nu te trezesc. Ţi-a sosit un musafir...

— Un musafir?... Cine e? Portarul? Sau un subcomisar?

— Aşi, de unde! Un domn tare arătos. E îmbrăcat ca un boier şi are sprâncenele încruntate, dar după ochi pare om bun. Mi-a arătat un bilețel dela domnişoara noastră... ca să-l las să intre la dumneata.

Intră Mihail.

— Ce s'a întâmplat, Mişa? — îl întrebai eu, îngrijorat.

El nu se grăbea să răspundă. Işi alese un fotoliu adânc, se cufundă în el ca şi când i-ar fi făcut o favoare acordându-i atenţie, apoi scoase un port-ţigaret din lemn de mesteacăn de Carelia. Asta pentru el nu însemna boierie. De mâncare se putea lipsi, dar nu se putea să nu-şi cumpere un port-ţigaret, ori cât de scump ar fi costat. Dela o vreme făcea pe scriitorul. Asta era rolul lui preferat. Probabil că a întâlnit pe undeva vreun ziarist sau vreun scriitor cu un asemenea port-ţigaret şi cu acelaşi fel de a se purta.

— Veşti proaste, — spuse el după ce se aşeză comod şi-şi aprinse ţigarea.

— Nu cumva s'a întâmplat vreo nenorocire cu Sunduc?

— Tocmai deaceea m'a şi trimis Clavdia la tine...

— A fost arestat Sunduc?

— Asta nu ştiu. Tot ce ştiu e că mi-a fixat o întâlnire pentru azi dimineaţă... şi n'a venit. L-am aşteptat degeaba. Aşa ceva nu i s'a mai întâmplat. Şi aveam de discutat cu el probleme foarte importante. Rău, rău se întorc lucrurile...

— Spune lămurit ce s'a întâmplat.

— S'a întâmplat că articolul lui Sunduc n'o să meargă în revistă. A fost respins.

— De cine?

— De aşa zisul, sau de cel care-şi zice, birou al sindicatelor. După cum ştii, revista este organul lor. Şedinţa de birou a fost fixată pe neaşteptate aseară, la cererea unuia dintre menşevici. Şi problema articolului a fost ridicată în şedinţă tot pe neaşteptate. Şedinţa era pe sfârşite. Iar Sunduc nu mai venea. Menşevicii îşi tot şopteau: „E târziu; acum n'o să mai vină". Eu cred însă că pur şi simplu nu l-au

anunțat... Și deodată se introduce la „diverse" o comunicare urgentă cu privire la articolul lui Sunduc. Eu adusesem mai dinainte articolul la cunoștința celor ce trebuiau să-l cunoască. Au început atunci discuții și scandal, spunându-se că articolul este conceput în spirit fracționist și contrazice linia de apropiere a fracțiunilor... Iar într'un colțișor stătea, fără să scoată o vorbă tot timpul, rotindu-și numai ochii, de-ai fi zis că el comanda... Alexandr Fedotovici.

— Blagov?

— El, în persoană. La începutul ședinței ne-a fost prezentat în felul următor: „A sosit și va lua parte la munca noastră un activist de seamă al mișcării sindicale și cooperatiste muncitorești, un scriitor, un om de știință de curând întors din deportare.

— Cunosc toate astea.

— Și deodată Blagov, mă întrebă: „Dar părerea dumitale ca redactor care e?" Până să-i răspund, el se și adresase lui Sviazchin, care prezida: „Dacă, zice el, tovarășul Mihail, în calitatea lui de redactor o să insiste ca articolul să fie publicat, va trebui să ne schimbăm redactorul." Bineînțeles am încercat să apăr articolul...

— Și?

— Ce: și? Așa s'au întors lucrurile, că dacă nu scoteam articolul, mă scoteau ei pe mine. Am luptat cât am putut. Dar ce e mai important, până la urmă, Pavel? Să păstrez de partea noastră locul de redactor și să le cedez nepublicând articolul lui Sunduc, sau să mă încăpățânez?... In cazul ăsta, tot una ar fi fost: nici articolul nu l-ar fi publicat și și-ar fi găsit un alt redactor, de-al lor.

— Ei, și ce-ai făcut Mișa?

— Le-am spus că scot articolul. Atunci, chestiunea a fost pusă la vot. Și au înscris în procesul verbal că articolul lui Sunduc, fiind conceput în spirit fracționist, a fost respins în unanimitate.

— In unanimitate?

— Ei da, în unanimitate... Ce era să fac? Tocmai deaceea și voiam să mă sfătuesc cu Sunduc, ce să fac de acum încolo.

— Ce să te mai sfătuești, Mihail? Te-ai purtat ca o cârpă, ca cel mai înrăit împăciuitorist... Ce scofală că ai mai rămas redactor? Dar cu ce preț ai rămas? O să fii acum un băiețaș bun la toate al lichidatorului ăsta de Blagov. Ai dat revista pe mâna lichidatorilor și ai mai și acoperit această trădare cu numele tău de bolșevic.

— Ei, Pavel, ai luat-o razna și vorbești chiar ca un fracționist înrăit. In condițiile de astăzi, noi trebue totuși să prețuim unitatea.

— Dar unitatea în numele cui și în ce scop? Ca să jucăm după cum ne vor cânta lichidatorii?

— Și acum ce-i de făcut?

— După părerea mea trebue să fii revocat. Tu nu ne mai reprezinți pe noi. Tu ești „în unanimitate" cu lichidatorii.

— Dar cine are dreptul să mă revoace? Comitetul din Moscova nu mai există — asta-i una la mână; iar în al doilea rând știi care-i linia trasată cu privire la unitate.

— Dar tu de unde cunoști această linie? Ai în această privință o directivă de Partid precisă? Du-te numai în mijlocul muncitorilor și spune-le cum te-a pus Blagov cu botul pe labe. O să-și bată joc de tine, o să-ți dea câteva bobârnace și-o să te ia la goană.

— N'am să mă duc nicăieri. O să așteptăm, o să primim vești, o să cântărim și abia după aceea o să hotărîm.

— După părerea mea, nu mai avem ce aștepta. Câte parale face poziția ta e clar, cât despre mine știu limpede ce trebue să fac în asemenea cazuri.

— Ce-ai de gând să faci în apărarea mea?

— In apărarea ta? N'au decât să te apere lichidatorii. Noi n'o să te mai considerăm redactorul nostru.

— Așa? Greșești cu un fleac și gata: „nu mai ești al nostru!"...

— Dacă ești cinstit, Mihail, trebue să pleci singur și să ne rogi să trimitem în locul tău un bolșevic adevărat.

— Așadar după părerea ta, eu nu sunt adevărat.

— Judecând după cum te-ai purtat, nu ești.

— Dar dacă n'o să renunț de bună voie la postul de redactor și-o să mă apăr?

— N'are nicio importanță; vei fi lipsit de încrederea noastră.

Mihail dădu din mâini, „tragic":

— Iată într'adevăr, o totală nesocotire a liniei de unitate! E ceva nemaipomenit. Duci o politică fracționistă.

Mihail ieși din cameră fără să-și ia rămas bun.

Mărturisesc că în fundul sufletului meu eram desorientat. Ce situație complicată se crea chiar dela început!

Grușa bătu din nou la ușe.

— Iarăși musafiri... Domnișoara noastră, și cu ea a mai venit unul cam cărunt, un om curățel cu o voce blândă și domoală.

Intrară Clavdia și Sviazchin. Clavdia era palidă; Sviazchin se silea să pară posomorît. Intreaga lor înfățișare arăta că se întâmplase ceva neobișnuit.

— Sunduc a fost arestat! — spuse Sviazchin, ba strângându-și, ba desfăcându-și pumnii, fie de mânie, fie dintr'o nesatisfăcută dorință de a se agita la orice eveniment important.

Mă așteptam cu îngrijorare și teamă la o asemenea știre, dar îmi mai rămăsese încă o speranță. Poate că în seara trecută mă înșelasem, poate că Sunduc nu fusese în duba neagră și mi se păruse numai. Mă așteptam să-l văd intrând și spunând: „Bună ziua, Pavel! Trăesc!" Și când Sviazchin îmi confirmă nenorocirea, mă simții cuprins de ciudă: ce-i pasă lui?... Și ce tot smorcăe și bolborosește atât de desgustător, ca o oală pe jăratic?

— Dar de unde știi dumneata asta, **Efim Ivanovici**?

— Mi-a comunicat mahaistul.

— Mahaistul dumitale minte! De unde știe el? **Ce**, e agent al ohranei? Minte!

— Stai o leacă, înainte de-a'ncepe cu ocările...

— Liniștește-te, Pavel, ascultă până la capăt, trebue să asculți până la capăt, — mă ruga pe un ton sentențios Clavdia.

— Dacă vrei... poftim, am să-ți spun de unde știe

mahaistul. Ai să afli îndată, ai să auzi îndată de unde știe. Dela Proșca! Iată de unde au scos-o! Ai înțeles? Dela Proșca! Dar cum s'au întâmplat lucrurile? Eu, bineînțeles, l-am pus pe mahaist să-mi povestească totul de-a-fir-a-păr. Uite cum s'a întâmplat: azi noapte târziu l-a întâlnit pe Prohor într'o berărie... beat...

— Minciuni! Prohor n'a băut niciodată și nu bea nici acum.

— Tocmai așa spune și mahaistul, că s'a mirat când l-a văzut: băiatul nu bea niciodată și acum era beat de nu mai putea scoate o vorbă... Ce comedie mai e și asta? Proșca făcea pe grozavul: „S'a petrecut o întâmplare, spunea el, pe care nu puteam să n'o ud..." Și, beat cum era, i-a spus-o dintr'odată mahaistului: „Sunducuț, spuse el, e închis." „Ce Sunducuț?" „Gogeamite Sunducul, adăugă el, e închis după zăbrele... Sunduc a fost arestat aseară".

Ascultându-l pe Sviazchin, mă gândeam tot timpul: Da, asta pare a fi adevărat. E foarte probabil ca Prohor să se fi îmbătat, în situația lui de azi și, ca să-l ponegrești așa pe Prohor trebuia să știi ce furtună îi răscolește acum sufletul, iar mahaistul n'avea de unde să știe de această furtună. Deasemenea de unde să știe mahaistul că aseară Sunduc era în pericol să fie arestat?... Și totuși, oricât mă gândeam, nu-mi puteam închipui că în sufletul bun și curat al lui Prohor poate sălășlui perfidia și trădarea... Mă străduii să nu arăt tovarășilor mei îndoielile ce mă frământau.

— Ei bine... dar deocamdată sunt doar svonuri.

Îl întrebai pe Efim Ivanovici dacă mai are și alte treburi cu mine, „în afară de transmiterea noutăților dela mahaist".

— Am o chestiune urgentă. Cere o rezolvare imediată.

El se apropie și-mi puse mâna pe umăr.

— Ah, Pavlușa, Pavlușa, aș fi așa de fericit dac'ar înceta războiul nostru fratricid, ei, nu de tot, dar măcar așa puțin... Doar am lucrat împreună cândva! Am venit acum la tine cu inima deschisă. Să chibzuim, să aranjăm, să ne punem tovărășește de acord

şi să găsim o soluţie comună prin bună înţelegere.

— Poftim Efim Ivanovici, dar despre ce chestiune e vorba?

— Despre aceeaşi chestiune: despre Proşca. E o chestiune delicată, fiindcă pata se întinde şi asupra noastră a tuturor. Sunt oameni care ajung să spună dumnezeu mai ştie ce, şi îi fac de ocară pe toţi bolşevicii, deavalma, băgându-i pe toţi în aceeaşi oală. Şi se grăbesc să tragă concluzii premature despre descompunerea ilegalităţii în genere, despre inevitabilitatea provocărilor din ilegalitate, în condiţiile de astăzi. Eu nu sunt de acord cu asemenea acuzaţii aduse fără nici o discriminare. Intr'un cuvânt a avut loc o întrunire a activiştilor legali, la care a fost şi Alexandr Fedotovici Blagov. El te cunoaşte; cândva l-ai jicnit la Arhanghelsc... Şi pe Proşca îl ştie din timpul deportării la Arhanghelsc... Spune că Proşca e un om de nimic, care nu merită nicio încredere. Bine'nţeles, la şedinţă, patimile au ieşit la iveală. Legaliştii cu capetele mai înfierbântate strigau în gura mare tot soiul de inepţii; n'am să mai repet ce strigau. Dar a învins bunul simţ. S'a adoptat o rezoluţie. Am fost însărcinat să tratez cu voi. Vă propunem un lucru foarte simplu şi de mare actualitate.

— Da, da... ce anume?

— Să se institue o comisie care să studieze în general problema inevitabilităţii provocărilor din organizaţiile ilegale, cu privire specială asupra cazului provocatorului Prohor, dela manufactura Riabovscaia. Componenţa comisiei: doi bolşevici, doi menşevici, doi activişti legali fără de partid. S'a manifestat dorinţa să se includă şi social revoluţionari. Cu cât se va desbate mai pe larg problema generală şi cazul particular, cu atât mai bine va fi pentru cauza noastră.

Sviazchin îmi puse în faţă o pagină mare, scrisă îndesat.

— Această rezoluţie, dragă Pavel, au iscălit-o cei mai de seamă activişti din raionul nostru, menşevici şi activişti ai asociaţiilor legale.

— Nu numai cei mai de seamă, Efim Ivanovici, dar — după cum văd după semnături — sunt aici tot

felul de nelămuriți... iartă-mă... în genul dumitale, și lichidatori care fac pe diplomații, și lichidatori înverșunați care urăsc ilegalitatea „în genere". Ce înseamnă că comisia va examina în general problema „inevitabilității provocărilor din ilegalitate?" E un proces al luptei revoluționare din ilegalitate?...

— Pavel, nu căuta nod în papură! E adevărat că la ședință au fost mai multe nuanțe și în rezoluție lucrurile sunt cam amestecate, dar problema care se pune este cea a instituirii comisiei și noi sperăm, adică eu sper, că n'o să avem discuții...

— N'o să fie, n'o să fie discuții, Efim Ivanovici. Și dealtfel nu numai discuții, dar nici tratative. Sunt zadarnice orice tratative, n'am să fiu de acord cu instituirea unei asemenea comisii.

— Nu te înțeleg, Pavel. Iți pui în joc prestigiul. E vorba de o provocare... Alexandr Fedotovici, îl bănuia pe Proșca încă dela Arhanghelsc. Gândește-te, e vorba de soarta, de viața tovarășilor. Ți-o spun fiindcă te iubesc.

— Să lăsăm laoparte iubirea; discuția noastră este oficială, Efim Ivanovici. Cum puteți propune o comisie, când n'aveți niciun fapt concret? Aveți numai bănuieli despre provocare... Dar un asemenea lucru nu se cercetează de o comisie. Dacă nu sunt fapte, ce-o să cerceteze comisia? Bârfeli? Presupuneri? Diferite argumente logice? De ce n'a fost arestat Prohor la întrunirea deschisă? Nu cumva este el vinovat de arestarea celor doi membri din conducerea sindicatelor? Nu cumva este el vinovat de arestarea lui Sunduc, dacă această arestare a avut într'adevăr loc? Prin ele însele aceste bănuieli sunt grele pentru cel care a bănuit. Și cu atât mai mult dacă ajungem la instituirea unei comisii interpartinice, la anchetă. Se întâmplă ca în asemenea cazuri oamenii să sfârșească prin a se sinucide. Putem oare să ne torturăm tovarășii, cu atâta nepăsare, atât de crâncen și de nedrept? Ce ne îndreptățește la aceasta? La ce o să folosească? A cui cauză e servită de o calomniere atât de pripită a luptătorilor din ilegalitate?

Sviazchin se înfurie:

— Să venim cu fapte? Asta e un pretext. Asta în-

seamnă amânare. Pentru ce? Apărați prestigiul fracțiunii voastre? Constat cu amărăciune că și tu tărăgănezi după cum a tărăgănat și Sunduc. Dar ascultă-mă pe mine și crede-mă! Ne-am săturat să tot așteptăm. Se fac arestări după arestări... I-am atras atenția lui Sunduc... Nu aveam nici cea mai mică încredere în motivele invocate de el pentru a justifica ignorarea părerilor și avertismentelor unor activiști din organizațiile de massă, demni de toată considerația... Și atitudinea lui ar trebui să fie analizată de o comisie...

— Iată că cercul de ilegaliști acuzați începe să se lărgească! E clar că lichidatorii vor folosi bârfelile care circulă pe socoteala lui Prohor pentru a înscena un proces întregii activități ilegale.

— Dar nici astea, Pavel, nu sunt fapte, ci presupuneri de-ale tale. Iar eu vă declar, tuturor, solemn... Dealtfel, citiți direct în rezoluție: „Dacă nici acum, comisia nu va fi instituită... sau se vor repeta amânările, ne vom lua asupra noastră răspunderea de a pune în fața masselor muncitorești chestiunea privitoare la purificarea organizațiilor legale muncitorești de bolșevicii de toate nuanțele... N'au decât să fiarbă în propria lor zeamă de ilegaliști dar să nu împiedice mișcarea muncitorească legală".

— Ai iscălit și dumneata, Efim Ivanovici, asta? Nu ți-e rușine, Efim Ivanovici? Dumneata doar ești cu noi, în ilegalitate!

— Te rog să nu-mi vorbești de rușine și să nu te bagi în sufletul meu...

— Sunt convins că toate astea au fost scrise după dictarea lichidatorului Blagov. Nu cumva, voi menșevicii, ați trecut cu toții de partea lichidatorilor? Și ne mai cereți încă unitate! Dar spune-mi, Efim Ivanovici, nu mi-ai putea confirma în scris ce ți-a spus mahaistul?

— Asta nu e treaba mea, Pavel, să notez depoziții.

— Socotești totuși că e treaba dumitale să le transmiți pe cale orală.

— Nu ocoli răspunsul, Pavel. Acum, îți cer ca persoană oficială, un răspuns oficial.

— Iată răspunsul meu oficial: nu sunt de acord cu instituirea comisiei.

— Tu nu eşti de acord... dar ceilalţi tovarăşi bolşevici din raion?

— Spuneai că vrei să ţi se răspundă chiar acum, în cursul convorbirii.

— Aşadar, îţi iei răspunderea personală?

— Imi iau.

Intre timp se deschisese uşa şi Gruşa înmânase Clavdiei ziarele de dimineaţă. Nemulţumită pesemne de discuţia noastră, Clavdia se apucă să răsfoiască ziarele.

Sviazchin se ridică. Devenind dintr'odată solemn, îşi aranjă hăinuţa şi-şi netezi barba. In faţa noastră nu mai era tovarăşul Efim Ivanovici, ci solul „puterii" menşevice.

— Incă o întrebare şi cu asta gata! Pavel, ai împuternicirea să duci tu tratativele în numele bolşevicilor din raion...?

— Temporar am împuternicirea.

Sviazchin se uită întrebător la Clavdia.

— Ca secretară, îi confirm împuternicirea, — răspunse ea.

Sviazchin se înclină ceremonios şi spuse cu o voce schimbată, care după părerea lui se potrivea cu poziţia lui de menşevic:

— Rămâneţi cu bine.

Dar Clavdia flutură o foaie de ziar:

— Stai puţin, Efim Ivanovici... Ia citeşte notiţa asta.

— Ce mă privesc pe mine ziarele burgheze! Câte porcării nu se scriu prin ele!

Atunci Clavdia citi plină de mânie:

— „Am aflat că în cercurile muncitoreşti din Moscova au stârnit o puternică emoţie svonurile larg răspândite despre legăturile suspecte ale aşa zişilor marxişti consecvenţi, de nuanţă leninistă, cu elementele provocatoare, ce acţionează în rândurile muncitorilor şi caută împreună cu leniniştii să discrediteze pe acei reprezentanţi ai mişcării muncitoreşti, care apreciind just situaţia actuală din ţară, îndeamnă pe muncitori

să nu se lase pradă iluziilor şi să încadreze apărarea intereselor lor în limitele garantate de lege".

Efim Ivanovici făcu un gest teatral, desfăcând larg braţele:

— Nu ştiu, nu ştiu, n'am văzut, nici pe-acolo n'am trecut.

— Poate bănueşti totuşi de unde a pornit această calomnie şi cine a răspândit-o? — spusei eu. — Nu cumva, Blagov e autorul ei, Efim Ivanovici? Uite asta ar trebui cercetat! Blagov este responsabilul cronicei muncitoreşti la acest ziar. Şi pe deasupra, Efim Ivanovici, mai are ticăloşia să te trimeată la noi, pe dumneata, un muncitor cinstit, ca să ceri instituirea unei comisii şi câte şi mai câte, când el şi lichidatorii — în genere toţi aceşti aliaţi şi prieteni ai voştri de dreapta — în spatele vostru, au şi pronunţat verdictul lor clevetitor asupra noastră şi au şi început să trâncănească prin mahalaua burgheză? Efim Ivanovici, gândeşte-te, o să te acoperi de ruşine dacă n'ai să-i spui de îndată ticăloşiei pe nume.

Sviazchin tăcea. Parcă îmbătrânise dintr'odată. Umerii şi mâinile i se lăsaseră. Mă bucuram pentru bătrân: cel puţin nu e un fătarnic, nu caută să ne convingă că nu bănueşte cine este vinovatul.

Efim Ivanovici nu se hotăra nici să discute, nici să plece. Părea că încă mai aşteaptă întrebări dela noi. Poate chiar consolări? Dar Clavdia şi cu mine tăceam.

El stătu câtva timp, strânse din umeri şi spuse, tărăgănat:

— Desigur că nu trebuiau să comunice unui ziar burghez... Dar trebue să ne lămurim, să chibzuim... Nu începi să tragi clopotele fără să ştii ce sfânt e... Rămâneţi cu bine.

Vorbise cu o voce sugrumată, surdă. Şi porni cu pas tărăgănat, greoi, trist.

Clavdia îl conduse pe Sviazchin până în antreu. Se întoarse posomorîtă.

— Uite ce mă îngrijorează pe mine, Pavel: poate că în svonul despre Prohor există unele lucruri care me-

rită să fie cercetate, de exemplu depoziția mahaistului...

— Ești naivă, Clavdia. Poți să garantezi că mahaistul n'o să dea îndărăt? Sau că n'a exagerat Sviazchin? Poate fără intenție, poate și cu intenție, dracul știe... Căci aici nu e joacă, e luptă...

— Sunduc ar fi procedat altfel într'un asemenea caz.

— Dar tu ai discutat și cu Sunduc despre Prohor. Dealtfel ai dreptul să pui problema că nu sunt indicat...

— Răspunsul tău nu e tovărășesc. Te superi pentrucă nu ești sigur. Dar Sunduc nu s'ar fi supărat, ci ar fi dovedit...

Amorul meu propriu era rănit. Din fericire observai la timp în mine acest sentiment meschin și mă stăpânii în aceeași clipă.

— Să sperăm, Clavdia, că Sunduc nu este totuși arestat; o să se întoarcă și o să'ndrepte lucrurile, dacă am făcut cumva o prostie.

Bine că m'am stăpânit. Orgoliul rănit e cel mai bun aliat al prostiei.

Din nou apăru Grușa.

— Ce mai e iar? — mă răstii enervat.

— Pe Pavel Ivanovici îl caută o fetiță.

— Pe mine?

— Da.

— O fetiță?

— Da. Imbrăcată cu o bluziță ruptă, cu tălpile dela pantofi căscate, de parc'ar cere de mâncare, dar altminteri drăgălașe la față și, spălățică.

Eram nedumeriți amândoi. Clavdia ieși grăbită în antreu. Trecând pe lângă mine mă ciufuli și mă bătu ușor peste ceafă. In dreptul ușii se întoarse și zâmbi șiret:

— Of, ce supărat suntem...

Nu-i răspunsei nimic. Curând Clavdia se întoarse cu fetița. Aceasta stăruise să-mi dea scrisoarea numai mie „în mână", așa cum era dealtfel indicat pe plic cu niște litere ca de tipar, scrise strâmb.

O privii pe fetiță și în mintea mea revăzui scena

la care asistasem intrând cu Clavdia într'o odăiță întunecoasă; ședeam pe un scaun fără spătar și chipuri de copii mă priveau, ba ieșind de sub plapomă, ba ascunzându-se sub plapomă... Și-mi adusei aminte de chipul acesta. Era fiica lui Timofei.

Fetița îmi întinse întâi plicul și abia apoi întrebă:

—Nu-i așa că dumneata ești Pavel Ivanovici?

— Nu, nu eu sunt Pavel Ivanovici, — glumii eu luând scrisoarea.

Fetița se sperie:

— Atunci, dați-mi-o înapoi! Vă rog dați-mi-o înapoi!

O liniștii. Ea începu să vorbească repede:

— Numai vă rog să nu mă descoaseți deloc. Mi s'a poruncit să nu spun nimic. Mi s'a poruncit să dau scrisoarea și să plec cât mai repede. Rămâneți cu bine. Pe unde se poate ieși?

Fetița fugi în antreu, ca și când s'ar fi temut că voi alerga după ea, o voi ajunge și o voi „descoase".

Am desfăcut plicul care fusese bine închis.

— „Fără excepții pentru nimeni, tu nu știi absolut nimic despre mine. Nu ai primit dela mine niciun fel de bilet. Nimeni nu trebue să știe nimic. Fără să întârzii nicio singură clipă, treci pe la Timofei".

Nu era nicio semnătură. Dar era scrisul lui Sunduc.

— Ce-i cu scrisoarea asta, Pavel?

— Clavdinca, trebue să plec fără să zăbovesc o clipă.

In asemenea cazuri unii ca să nu jignească caută un pretext. Experiența m'a învățat demult să evit procedeul acesta. Pretextul cuprinde neapărat o parte de neadevăr, iar în conspirativitate, între tovarăși, neadevărul poate da naștere la lucruri iremediabile și înspăimântătoare. Oricât de mică ar fi părticica de neadevăr, reflexele ei se pot întinde ca o umbră lungă și neagră, semănând neîncredere între oamenii cei mai apropiați. E preferabil să jignești — e mai sincer.

Clavdia înțelesese totul. Imi întinse mâinile. Le luai și le reținui mult timp. Discuția noastră de aseară risipise orice încordare. Clavdia nu se mai temea de

mine. Am stat așa unul lângă altul. Simțeam dorința să spun ceva, simțeam dorința să mă uit și iar să mă uit în ochii ei. Dar amândoi ne simțeam legați prin discuția noastră de aseară, care era pentru noi ca un jurământ.

Ajunsesem la ușă, când ea mă strigă:

— Doamne... era cât p'aci să uit un lucru foarte important!

Imi înmână din partea lui Ivan Semionovici, furnizorul nostru de acte, o „copie" gata înregistrată, adică un act de identitate copiat după actul unei persoane reale. Faptul că actul era înregistrat arăta că mi s'a găsit și o cameră. Era în casa unui avocat, specialist în procese civile, un om de un liberalism roz pal. De acum înainte nu mai eram Ivan Nicolaevici Sergheev, acum mă chema Luca Pavlovici Artiuhov. Copia spunea că sunt un mic burghez din orașul Zadonsc. Pentru orice eventualitate va trebui să mă documentez asupra acestui oraș. Deasemenea nu strică să aflu câte ceva și despre Tihom din Zadonsc și despre lăcașul în care a trăit, ca să mă pot descurca în cazul când voi da peste un polițist curios, amator de lăcașuri sfinte.

Clavdia mai adăugă, pentru orice eventualitate, că eu, Artiuhov, am venit la Moscova ca să intru la școala de morari a lui Erlanger... Nu cumva voi fi nevoit să fac cunoștință și cu morăritul? Dar câte nu faci pentru o conspirativitate cât mai mare!

— Clavdia, nu te-aș sfătui să vizitezi prea des casa părintească. Ai putea fi urmărită.

— Se prea poate...

— Iar tu ai o datorie față de organizație...

— Pavel, nu cred ca indiferența față de părinți să facă parte din virtuțile cetățenești.

— Judeci abstract, Clavdinca!

In antreu, la plecare, o întrebai pe Gruța:

— Dar cu cărțile lui Sunduc ce-ai făcut?

— Sunt învelite în mușama și puse bine, într'un loc uscat. Dacă nu ți-e greu, urcă pe scară...

Mă suii în fugă în pod și mă încredințai că totul era făcut cum trebue.

8

Ies în stradă. Zăpada de Februarie la Moscova, mai ales după viscolul umed urmat de ploaia de aseară, pare nisip galben şi reavăn. Tălpicile săniilor de piaţă scrâşnesc când nimeresc în rarele fâşii de caldarâm neacoperite de zăpadă. Pe cerul nostru moscovit, primăvara începe cu mult mai devreme decât pe pământ, iar oamenii o simt şi mai'nainte. Fie ce-o fi, mă simt bine dispus.

Pe Iauza, sunt înşirate mormane de gunoi care răspândesc un miros deosebit de pătrunzător, ca primăvara, şi par mai negre pe zăpada ce începe să se topească.

Mahalaua Cojevnicescaia se vesteşte de departe printr'un miros de piei proaspete şi de argăseală.

Coborînd în demisolul unde locueşte Timofei, aud voci de copii. Printr'o uşiţă strâmtă, făcută din scânduri subţiri, pătrund într'o cămăruţă cu pereţii tot de scânduri. Văzându-mă, copiii care stau în pragul uşii se grăbesc să-mi facă loc. Şi cu cât interes mă privesc! Ca şi când s'ar aştepta la cine ştie ce din partea mea. Nu numai fetiţa care a venit la mine cu scrisoarea, ci şi un băieţaş şi o fetiţă, mai mici decât ea, mă privesc cu o curiozitate încordată. Ei bănuesc că nu degeaba se trimisese la mine, că se petrece ceva important între oamenii mari şi îşi dau seama că persoana mea e legată de o oarecare taină. Te pomeneşti că taina asta se va desvălui acum, sub ochii lor! Guriţele câtor trei s'au căscat, în aşteptare... Au uitat chiar să-mi răspundă la salut. Ce, parcă poţi să vorbeşti cu un vrăjitor şi să-i dai bună ziua?... Şi dacă cel care a intrat e într'adevăr vrăjitor?

Timofei şedea la locul lui obişnuit, cufundat în îndeletnicirea lui obişnuită din orele libere — în lectură. Auzindu-mă, se ridică de îndată, dar nu putu cu niciun chip să mă salute: bucata de cârpă cu care-şi legase ochelarii după ceafă se încâlcise în păr. Un zâmbet larg, blând, îi lumină faţa.

— Ia te uită ce comedie! Iar mi s'a încurcat cârpa asta în păr. Nu mai ajung să-mi fac un șiret, cu toate că nu e cine știe ce treabă... Dar cu grijile astea, nu-ți rămâne niciun pic de timp.

Timofei era totdeauna atât de calm, încât putea să se'ntâmple cel mai groaznic lucru, că tot nu se tulbura, rămânând la fel de cumpănit și de blând ca o zi senină și caldă de toamnă.

— Copilași, — li se adresă el copiilor, — n'avem ce-i face, duceți-vă și vă plimbați în voie prin curte...

Copiilor nu le era deloc ușor să plece din fața tainei. Datoria și curiozitatea se încleștă într'o trântă aprigă care nu se mai isprăvea.

— Mai repede, mai repede, copilași!

Iar când porniră târșindu-și pașii, de parcă ar fi tras după ei la deal cine știe ce greutate, Timofei spuse:

— Copilașii mei înțeleg atât de bine treburile noastre încât trebue să fii cu băgare de seamă când vorbești de față cu ei. Dacă aud câte ceva, numai ce-i vezi că-și fac un joc din asta, sau încep să povestească un basm... Și ăl mai mult le place să se joace de-a secretul. Să-i întrebe copiii din curte, fie și lucrul cel mai simplu, ca de pildă: „Ați mâncat astăzi ciorbă?" — că le arată ei lor: „De ce ne tragi de limbă? De ce vrei să știi? Nu cumva te-a trimes cineva?" S'ar arunca și în foc dacă i-aș trimite — spunându-le numai atât: „Pentru ai noștri, copii"... Trăesc tot timpul ca într'un basm.

Nevastă-mea și cu mine n'avem de unde să le dăm distracții și jucării. Și uite, ei se joacă în felul lor, de-a treburile noastre. N'aș putea să-ți spun dacă e bine sau rău, dar un singur lucru mă bucură: față de strengăriile fără rost sunt mai severi decât ne-am fi priceput eu și nevastă-mea să-i învățăm!...

Apoi începu să-mi spună amănunțit unde și cum aș putea să-l găsesc pe Sunduc.

— Sunduc n'a vrut să te cheme direct, ci printr'un intermediar... Zice că prin mine e mai sigur. Acuma

a devenit deosebit de precaut. M'a amenințat chiar cu pumnul: „Vezi, nu uita: conspirativitatea". Cât despre celelalte lucruri, o să-ți spună singur ce socoate că e necesar. Așadar, du-te la Stepanida; acolo e el!

— Dar iartă-mă Timofei... la care Stepanida? la Amvrosievna?

— La ea, chiar la ea.

— Păi asta-i precauție? Nu cumva a fost filată după ședința aceea a noastră?

— Și eu m'am gândit la asta... Dar Sunduc mi-a spus: „Coțofana a șters-o în altă parte"... Ea și-a vândut casa curând după aia și s'a mutat în mahalaua Danilov, dar, nu ca proprietară, ci ca simplă chiriașă la o rudă a ei: o bătrânică singură. Ei, ca să zicem așa, i s'a pierdut urma... „Și toate astea spune ea, pentrucă nu mă pot despărți de voi... sâmbăta vă rog să veniți să țineți ca și înainte ședință la mine!" Femeia asta s'a legat cu tot sufletul de noi. E de neclintit ca o stâncă!

Voiam să aflu cât mai degrabă de ce mă chiamă Sunduc atât de urgent și cu atâta precauție, dar Timofei nu depășì limitele sarcinei ce-i fusese încredințată. Bineînțeles că nici eu n'am stat să-l descos deși era clar că în cazul de față nu mai era vorba de conspirativitate, ci trebuia să urmezi o altă regulă, nu mai puțin importantă în munca din ilegalitate, și anume, de a evita să transmiți sarcinile prin persoane intermediare, cu excepția cazurilor de strictă necesitate.

Inainte de a pleca, l-am întrebat:

— Dar cu munca de Partid cum stați?

— Cu munca? Bine. Tăbăcarii din subraionul meu n'au lăsat nicio fabrică fără un șurub trainic de-al nostru, în jurul căruia să se învârtă totul; pretutindeni există oameni de încredere de-ai noștri, ca niște curele de transmisiune... Același lucru și la textiliști. Îți mulțumesc pentru Stiopa; s'a dovedit a fi de mare folos. El s'a aranjat aici, alături, la mine, într'o cămăruță. E un flăcău foarte de treabă și îl iu-

bim cu toţii. In muncă reuşeşte să facă faţă la toate. Ei, şi printre metalurgişti, Mişa redactorul, ataţă bine focul cu ajutorul revistei.

— Dar cum se face că eşti la curent cu toate?

— Zău, nici eu nu ştiu cum... Tot vin pe la mine băieţii să mai stăm de vorbă. Îmi place să-i ascult... Şi lor le face plăcere. Ei, apoi sunt şi mai în vârstă decât ei. Dar cine poate şti de ce vin la mine? Vino şi dumneata de vei socoti cu cale, am să-ţi fac un raport amănunţit...

— Şi de ce spui că ai să-mi faci un raport şi nu că ai să-mi povesteşti pur şi simplu?

— Dumneata trebue să ştii mai bine ca mine de ce... — răspunse el, după cum mi se păru, cu o nuanţă de involuntară ciudă în glas.

Mă hotărîi să glumesc puţin:

— Ei, prietene, dar uite că te-ai şi lăsat tras de limbă. Printr'un singur cuvânt neatent l-ai trădat pe Sunduc.

Timofei se fâstâci, ba chiar se sperie deabinelea.

— Ia uite, ce-i şi cu limba asta... Cum aşa? Ce am flecărit?

— Păi, de, că acum eu aş putea spune: „Am aflat dela Timofei că tu Sunduc, laşi munca şi mi-o predai mie, iar Timofei îmi va da mie rapoarte". Aşa-i c'am dibăcit'o bine?

Timofei râse şi el cu mine:

— Se zice: cât trăeşti — înveţi... Trebue să mai adaug: cât trăeşti — fii vigilent...

Oftă, tăcu câteva clipe şi apoi spuse:

— Săptămâna asta nevastă-mea e în schimbul de dimineaţă, iar eu intru la amiază.

Era o invitaţie politicoasă de a termina conversaţia şi de a ne despărţi. Prin comportarea lui plină de tact Timofei îmi aducea aminte de ţăranul Sofron, „materialismul sadea", cu care mă întâlnisem întâmplător în ajunul evadării mele din Mezen. Pe unde o fi el acum? Şi doar nimeni nu îi învăţase buna cuviinţă pe aceşti oameni plecaţi nu demult dela

țară. Această bunăcuviință era rodul unui bun simț înnăscut.

Stepanida Amvrosievna mă întâmpină în grădină lângă portiță. Ședea „de strajă" pe o bancă, așteptându-mă. Văzându-mă, sări, bătu din palme și strigă cu voce tare, chiar prea tare:

— Nepoțelule! — și mă îmbrățișă.

Pentru Stepanida asta era conspirativitate! Dar atât în vocea cât și în ochii ei simțeai dragoste și bucurie.

Fără să spună nicio vorbă mă duse prin grădină cu atâta grabă încât de două ori piciorul îi lunecă de pe potecuța îngustă, într'un troian adânc de zăpadă. Mă împinse repede în tindă și trase cu sgomot un zăvor de fier.

După ce mă conduse la Sunduc, Stepanida dispăru în bucătărie.

— Griji, grijile casei — spuse ea — deși masa era pusă, iar pe masă samovarul — același samovar pe care-l cunoșteam dela ședințele comitetului de raion — mormăia în tihnă.

Fie că bănuia fără să-i fi spus nimeni, fie că o prevenise Sunduc, Stepanida își dădea seama că discuția dintre noi o să fie secretă.

— Sunduc, tu ești oare? Asta e nemaipomenit!

— Ce-i nemaipomenit? Eram sigur că n'o să mă înhațe închisoarea.

— Dar eu te-am văzut în duba aia neagră...

— Ți-aduci aminte cum ai văzut pe câmp ochii lupului, atunci când începusem să înghețăm? Așa și acum. Te-ai speriat pentru mine și ți-ai văzut... spaima...

— Dar cu Agașa cum stau lucrurile?

— Totul e'n ordine. Am de discutat ceva cu tine. Bea însă mai întâi ceaiul. Ai băut, ai mâncat la profesor?

— De dimineață am trecut prin atâtea emoții că nu i-a mai trecut nimănui prin cap și nici nu ne mai ardea de asta. Sunt într'adevăr flămând.

Sunduc îmi povesti cum se desfășurase evadarea

Agaşei, cum îl ajutaseră surorile şi infirmierele, cum totul era cât pe aci să fie pus în primejdie din cauza unui amănunt neaşteptat şi cum îl salvase prezenţa de spirit.

— Zici că ai băgat de seamă că, apropiindu-mă de clădirea spitalului, m'am oprit în dreptul unei ferestre deschise. Probabil că ţi-ai zis cu mirare: de ce-o mai fi făcut şi asta?... Dar parcă eu însumi ştiam de ce? Aşa mi-e obiceiul: să observ totul. Şi-mi ziceam: uite, e iarnă, dar la cabinetele medicilor ferestrele sunt larg deschise, probabil ca să se aerisească. Şi mă gândeam că bine fac. Şi deodată s'a ivit ceva neprevăzut... Sosise clipa să o scot pe Agaşa, dar portarul — era un om de-al nostru — fusese chemat de cineva dintre superiori. In locul lui venise un altul... un slugoi care linge cizmele poliţiştilor. Ei, ce-i de făcut? In ulicioară ne aştepta duba. Să amân? Nu se poate. Mă sucesc, mă învârtesc şi deodată îmi trece prin minte: dar ferestrele? Intreb dacă nu există cumva vreun cabinet ale cărui ferestre să nu dea în stradă ci în grădină. Zis şi făcut! M'am furişat într'un cabinet gol, din care abia ieşise doctorul şi la care fereastra era deschisă. Intre timp Agaşa fusese adusă la doctor şi, ca din greşeală, a nimerit în acest cabinet gol, adică la mine, căci fusese prevenită în ce cabinet mă aflu. Intră; eu o iau în braţe, sar pe fereastră în grădină şi ies pe portiţă, în ulicioară. Acolo ne aştepta Vasili cu duba, iar în dubă, pentru orice eventualitate era o şubă. Ne-am suit şi am pornit în goană. Acum Agaşa se află la o muncitoare dela fabrica de ciorapi, prietenă cu Stepanida, într'un loc sigur, dincolo de barieră. Va trebui însă să o duc de acolo, Pavel, şi să o ascund. In starea în care e nu poate rămâne la Moscova. Prea au torturat-o. Lui Stepan i-a şi venit o ideie unde am putea s'o ducem: în satul de unde e el; e un sat mare, la drum umblat, unde un nou venit trece nebăgat în seamă.

— Dintr'un punct de vedere locul nu e potrivit, Sunduc.

— Dar tu cunoşti satul ăla?

— Am fost cândva pe acolo, mai demult. Mamămea s'a mutat acolo după ce a murit tata. In apropiere, e satul natal al Conoplinilor şi ei vin pe-acolo de sărbători.

— Păi din contră, asta e bine. Inseamnă că pe acolo trăesc textilişti, că toate împrejurimile sunt pline de ei. Inseamnă că-i urăsc pe Conoplini. Iar pentru noi, textiliştii sunt oameni de-ai noştri. Fii pe pace: e deajuns să le şoptim că e o femeie de a noastră şi o s'o apere ca lumina ochilor, ca să-i facă în ciudă lui Conoplin.

— Dar dacă dau peste ea Piaşa sau Svilcev?

— Se vede că tu încă nu-i cunoşti bine. De faţă cu lumea şi mai ales cu oameni de-ai lor dela ţară, n'au să se atingă şi n'au să trădeze niciodată pe nimeni. Spune-mi mai bine cum putem s'o ducem acolo pe Agaşa. Cum s'o scoatem din Moscova? Ne trebue un om de încredere.

— Vasili?

— El ar putea, şi pe deasupra mai e şi textilist. Dar în momentul de faţă el e necesar organizaţiei şi nu poate fi scos din muncă. Mi-am pus ochii pe altcineva, Pavluha, şi tu trebue să-mi aranjezi socoteala asta. Pentru tine sarcina asta este de trei ori importantă: în primul rând o păstrăm pe Agaşa pentru organizaţie, în al doilea rând, o să fie o adevărată salvare, o soluţie fericită pentru tovarăşul la care m'am gândit, şi în al treilea rând, pentru organizaţia însăşi...

— Sunduc, tare eşti deştept!

— Ai ghicit?

— Ei cum să nu ghicesc! Prohor?

— El!

— Dar bănuielile împotriva lui?...

— Bănuielile? N'am nicio bănuială! Cred în omul acesta... cred! Cred, lua-i-ar naiba pe toţi! In omul acesta cred.

— „Cred, cred!" Dar n'ai învinuit-o tu pe Clavdia că a schimbat locurile de întâlnire şi nu l-ai scos

tu din muncă pe Stiopa din cauza legăturii lui cu Prohor? Cu asta cum rămâne?

— Asta-i cu totul altceva, prietene. Eu am punctul meu de vedere, dar oamenii îl bănuesc şi eu trebue să ţin seama de ei până când reuşesc prin fapte să dovedesc contrariul. In probleme ca încrederea, sau neîncrederea nu ajunge numai disciplina. N'ai să poţi porunci cuiva să aibă încredere, trebue să-l mai şi convingi cu fapte. Dacă m'aş fi opus cu hotărîre, să zicem Clavdiei, nu aş fi făcut decât să provoc desorientare şi să-i întăresc bănuiala preconceputâ faţă de Proşca. Acelaşi lucru şi cu muncitorii la care s'ar fi dus Stepan. Dar în sinea mea, eu am avut şi am încredere în Prohor. Şi ştii tu ce înseamnă încrederea noastră? Vreme de cinci ani l-am văzut pe băieţandrul ăsta pe toate feţele. Proşca e un muncitor, nu urmăreşte interese personale; nu-i laş şi nici cârpă.

— E limpede. Tu te bazezi pe lucruri concrete.

— Şi nu numai pe lucruri. Ar fi foarte uşor dacă ai putea să socoteşti într'un om totul ca în contabilitate şi să întocmeşti un bilanţ. Dar trebue să ţinem seama într'o măsură oarecare de încrederea noastră în om! Căci şi încrederea s'a născut din fapte, numai că ele au fost atât de numeroase şi uneori atât de mărunte şi neobservate, că nici nu le mai poţi ţine minte pe fiecare în parte, dar un bilanţ al lor, tot s'a format. Şi dacă crezi în mine, trebue să crezi şi în acest bilanţ pe care l-am făcut în sinea mea. Am atâta încredere în Prohor încât îi încredinţez un om scump, apropiat mie, tovarăş şi prieten — pe soţia mea. Dar să luăm şi fapte. Parcă noi doi am rupt orice legături cu Prohor? Şi cu toate astea, nu am fost arestaţi. Aşadar, sau Prohor nu e agent provocator, sau nu există niciun fel de provocator, sau, însfârşit, nu se ating de noi, considerându-ne ca un fir posibil... Fir! Dar unde să ducă firul ăsta? Şi aşa, aproape tot comitetul din Moscova este arestat iar noi alcătuim nucleul activităţii raionale. De ce ar mai sta pe gânduri ohrana în ce ne priveşte? Alegerile de delegaţi, pentru consfă-

tuirea legală în problemele condiţiilor de trai ale muncitorimii, trebue să aibă loc peste câteva zile şi astăzi, în condiţiile de dezastru general, raionul nostru s'a dovedit a fi un factor hotărîtor în pregătirea delegaţiei. Şi atunci de ce ar mai aştepta cu mâinile în sân, până când o să le prezentăm delegaţia formată din muncitori bolşevici!

Am consimţit să mă duc la Prohor.

— El o să accepte orice dela tine, şi n'o să se teamă c'ar putea fi vreo capcană. Ah, Proşa, Proşa, prostule! Ce o să te mai bucuri, ce rază de lumină o să fie pentru tine! Numai de nu ţi-ai fi făcut tu singur vreun rău, prostuţule! Şi pentru organizaţie e bine: pentru un timp îndepărtăm pricina tuturor bârfelilor. Iar când o fi să se întoarcă Prohor dela ţară, poate că totul va fi lămurit şi pus la punct.

Sunduc se aşează mai aproape de mine şi începu să vorbească în şoaptă:

— Dar lucrul principal pe care-l am de discutat cu tine este altul... Peste câteva ceasuri n'o să mai fiu la Moscova...

Se hotărîse să treacă, clandestin, graniţa în Galiţia şi de-acolo să plece la Paris.

— Trebue să primesc instrucţiuni dela matcă. — Sunduc pronunţă cuvântul „Lenin" dar pe faţa şi în privirea lui apăru acea expresie deosebită de însufleţire pe care nu odată o observasem la el când pronunţa acest nume. — Se anunţă o situaţie încordată. Astăzi, dis-de-dimineaţă, Pavluha, am primit unele ştiri care m'au determinat să trec imediat la acţiune. Ascultă: tovarăşul care ne aducea o scrisoare dela Paris din partea Centrului de Partid, a căzut acum zece zile la Viazma. Şi al doilea transport cu material tipărit şi probabil cu rezoluţiile plenarei a fost capturat la sosirea lui la Moscova. Intr'un cuvânt trebue să plec. In cursul acestei dimineţi am cântărit şi am chibzuit totul. Uite cum o să procedăm: o să dispar şi o să se răspândească svonul că Sunduc a fost arestat...

— S'a şi răspândit.

Ii povestii lui Sunduc despre vizita pe care mi-o făcuse Sviazchin.

— Cu atât mai bine că s'a şi răspândit svonul. Plecarea mea trebue să fie învăluită în cea mai deplină conspirativitate. Singura grijă este să nu mi se dea de urmă. Trebue să înţelegi importanţa acestui lucru: sau o să mă întorc cu instrucţiuni, sau în clipele hotărîtoare o să fim în situaţia unei corăbii cu cârma sfărâmată, pe timp de furtună. Deaceea te rog să fii ca o stană de piatră, ca un mormânt. Chiar dacă tovarăşii ţi-ar face imputarea că m'ai ucis, că m'ai mâncat, că m'ai înghiţit, să nu te justifici spunând că ştii unde mă aflu. Nu ştii absolut nimic. Şi nu bănueşti absolut nimic. Nu trebue să ştii, sau să nu ştii decât ceea ce ştiu sau nu ştiu toţi ceilalţi. O să-mi răspunzi că de pildă s'ar putea desminţi svonul despre arestare şi că atunci s'ar putea invoca o plecare la sud, sau la nord sau la răsărit. E complicat. Ar trebui să inventaţi amănunte şi tocmai în amănunte te laşi prins totdeauna. Ceva tot ar răsufla în orice caz... Dacă spui la sud sau la nord, înseamnă că totuşi a plecat... E un început de indiciu. Şi apoi, gândeşte-te, cum te simţi când spui minciuni oamenilor tăi? E desgustător. Iar pe de altă parte, când începi să minţi, nu se poate să nu laşi să-ţi scape vreo vorbă. Cel mai bun lucru e să stai deoparte. Vorba ceea, toată lumea minte şi nici eu nu mă las mai prejos. Nu cumva ţi'nchipui că băieţi atât de încercaţi ca membri noştri de Partid din Zamoscvorecie o să se lase pe tânjală sau o să fie desorientaţi pentrucă Sunduc e arestat? Proastă părere mai ai despre ei! Flăcăii ăştia au trecut prin multe... N'o să le piară, ci din contra, mai degrabă o să le crească curajul. Lui Timofei i-am spus, dar asta e altă socoteală. Dealtfel, pentru orice eventualitate, nu trebue să ştii asta numai tu. Vreau să mă sfătuesc cu tine în privinţa lui Timofei. Eu m'am gândit aşa: tu o să mă înlocueşti în toate chestiunile de muncă ale raionului, iar Timofei în ce priveşte conducerea muncii în sindicate a tovarăşilor noştri de Partid.

Nu i-am ascuns lui Sunduc că observasem la Timofei un fel de jignire și parcă gelozie față de mine.

Timofei e un om deschis la cap. Muncitorii îl cunosc, au încredere în el și-l iubesc. Deasemenea el cunoaște munca. Are tot dreptul să aibă ambiție. Iar simțământul lui de jignire e deasemenea legitim. Dar el nu bănuește încă ce încredere îi arătăm. Eu n'am vrut să-i fac nicio propunere înainte de a mă fi sfătuit cu tine. Acum transmite-i tu asta ca din partea mea. E tocmai munca ce i se potrivește. Și e foarte bine că el este delegatul sindicatului de tăbăcari în Uniunea sindicatelor. Fără îndoială că o să fie la înălțime. Dar ajută-l dacă o să fie nevoie să lupte, în probleme teoretice, cu „oamenii competenți" ai menșevicilor, experții cu bărbuțe, cu gulere scrobite și „convingeri" bălțate. Timofei nu o să se simtă jignit. Numai proștii se supără când sunt ajutați, iar el e mai deștept decât noi amândoi la un loc.

Ieri ți-am vorbit de ajutorul pe care trebue să-l dai lui Vasili. Pe Timofei deasemenea trebue să-l ajuți la învățătură. El citește mult, dar îi vine greu să se descurce singur și nu în idei, căci e foarte deștept, ci în cuvinte, mai ales în cele străine. Și bineînțeles nu are niciun fel de ordine în studiu: se apucă, ba de una, ba de alta. Ajută-l în toate astea. Vreau să spun, adică, să te ocupi de el în mod individual ca și de Vasili. Ei sunt conducătorii noi, din înseși adâncurile clasei muncitoare. Inainte, până în 1905, erau mai puțini oameni din aceștia. Nu-ți precupeți forțele, ajută-i la învățătură. Ei sunt adevărata noastră nouă gardă muncitorească. Deci așa rămâne stabilit: tu și cu Timofei o să mă înlocuiți. Te supără că această înlocuire o hotărăsc de unul singur? Dar cum aș putea face altfel? Situația noastră ne obligă să procedăm așa. Și, dealtfel, înlocuirea e numai provizorie. Iar dacă s'o întâmpla să cad și să fiu închis pentru un timp mai îndelungat, căutați să rezolvați problema înlocuirii în chip cât se poate de democratic...

I-am povestit lui Sunduc despre notița apărută în ziarul burghez.

— Lichidatorii, — conchise el calm, — s'au prăbuşit în mlaştina cea mai desgustătoare. O să le punem toate astea la socoteală în viitorul cel mai apropiat.

Atitudinea lui Sviazchin faţă de notiţa aceea, îi plăcu foarte mult lui Sunduc:

— Inseamnă că sub cenuşa menşevică, în el mai mocneşte încă conştiinţa de proletar. Bătrânul nu şi-a pierdut sentimentul demnităţii sale de muncitor. Tu, deocamdată, nu-i da bătrânului la cap. Eu încă nu i-am pus cruce. E un bătrân cumsecade şi o să mai vină încă verificări hotărîtoare pentru el. Fii atent, vezi dacă în poziţia lui nu se iveşte vreo fisură, vreo îndoială; caută de i-o adânceşte la timp. Mai treci pe la bătrân, arată-i respect, fii politicos cu el, spune-i câte o vorbă bună, arată-i încredere... bineînţeles cu băgare de seamă, cu băgare de seamă! Atrage-l în muncă — bineînţeles tot cu băgare de seamă, cu mare băgare de seamă! Că doar ţii minte cum ţi-a zădărnicit meetingul? In ce-l priveşte pe Stepan ridică-i pe încetul, fără o discuţie specială, din proprie iniţiativă, interdicţia de a munci. Ai să ai o discuţie aprinsă cu Clavdia, dar nu te intimida. Ah, ce fată bună! Probabil că tună şi fulgeră împotriva mea şi mă dispreţuieşte din cauza lui Prohor! Cu cât se războieşte mai mult cu mine, cu atât îmi place mai mult. Caută să o păzeşti. In ce priveşte conspirativitatea, nu e totdeauna la înălţime. Ei, şi acum ultima mea indicaţie: pregătiţi-vă pentru o luptă aprigă. Lichidatorii din Moscova nu vor întârzia să ia ofensiva: acum le convine faptul că noi nu ştim nimic despre poziţia centrului. — Sunduc tăcu puţin, apoi continuă: — Desigur că o să prefere să dea lupta în sindicate. Ei socotesc că acolo poziţiile lor sunt cele mai puternice şi tocmai acolo trebue să căutaţi să le trageţi, cu ajutorul lui dumnezeu, o mamă de bătaie. Pavel, mie mi se pare că lucrurile stau aşa: lichidatorii sunt acum mulţumiţi şi se bucură că ai refuzat formarea comisiei pentru cercetarea „provocării". Bineînţeles că ei consideră acest

lucru ca o scăpare, ca o greşală serioasă din partea noastră şi vor căuta să facă uz de ea cu prima ocazie. Dar s'ar fi bucurat la fel, poate chiar mai mult dacă am fi căzut de acord. Cu comisie sau fără comisie, pentru ei lucrul principal este să sdruncine treptat încrederea muncitorilor faţă de noi şi să răspândească un fel de ceaţă — adică, dumnezeu ştie ce se întâmplă acolo, printre ilegaliştii lor. Ei socotesc că în momentul de faţă reacţiunea e la apogeul ei şi că aşa o să fie mereu. Aşadar, după socotelile lor, elanul muncitorilor spre ideile şi lozincile revoluţionare este în descreştere. Aşa apreciază ei momentul politic.

Care este concluzia la toate aceste lucruri, Pavluha? Cum trebue să acţionaţi? Menşevicii vor căuta să scoată mereu la suprafaţă diferite probleme secundare, dar vor căuta să treacă sub tăcere lucrul principal, adică faptul că, după părerea lor, revoluţia s'a terminat. Lucrurile secundare sunt, de exemplu, cazul lui Proşca, al lui Mihail sau articolul meu „fracţionist". Toate lucrurile astea ei vor căuta să le umfle şi o să se bucure până n'o să mai poată. Dar nu-ţi face griji prea mari pentru toate astea. N'au decât să trâncănească. Poţi chiar să torni şi niţel gaz peste foc. Ai înţeles? Iar când îşi vor da drumul şi vor începe să latre mai amarnic, calomniind revoluţia, atunci pune-ţi laba de leu pe masă: „Pentru ce toată zarva asta? Pentru unitate? Dar ce fel de unitate? Ia spuneţi-mi mai bine, scumpii mei, sunteţi pentru revoluţie sau pentru cârpirea găurilor regimului lui Stolâpin? Ia să facem unitatea pe un singur principiu: toţi pentru revoluţie! Asta va fi o adevărată unitate". Aşa dar, Pavluha, sarcina noastră este să lămurim totul, ca să nu mai rămână nimic neclar. Şi să nu vă fie teamă dacă în statul major o să rămâneţi în minoritate. In schimb, când veţi ieşi în faţa massei largi muncitoreşti şi se va pune acolo problema de a fi pentru revoluţie sau pentru acomodare la regimul lui Stolâpin, poţi fi sigur că muncitorii n'au să meargă alături de adepţii lui Stolâpin. Dela caz la caz, după cum se vor desfăşura lucrurile, o

să vă puteți da seama cum trebue să acționați. Dar este neapărat necesar să treceți voi înșivă la ofensivă, oriunde puteți și de îndată ce puteți.

Sunduc îmi transmise toate legăturile din raion, cuprinzând aproape douăzeci de întreprinderi, precum și legăturile cu oamenii noștri cei mai devotați din patru organizații legale.

Eram pe punctul de a pleca când apăru Stepanida. Sunduc mă opri deodată:

— Uite, am citit ceva și mi se pare că n'am înțeles exact un cuvânt... Explică-mi-l pe scurt, dar cât mai precis... Stai, stai să mi-l aduc aminte, dar să nu râzi dacă am să-l stâlcesc... A, da, mi-aduc aminte: solipsism. N'am stâlcit? — întrebă Sunduc, roșind.

Ii explicai, iar el continuă să-mi pună întrebări:

— Dar ce-i cu cartea lui Lenin?

— E la mine.

— Dar cu cărțile mele? N'ai uitat ce te-am rugat?

Il liniștii spunându-i că se află în siguranță.

Ne luarăm rămas bun. Stepanida merse să mă conducă.

Pusesem mâna pe zăvor când ea se opri, își ridică genele extrem de lungi și mă privi țintă, cu ochii ei întunecați și adânci.

— Dumneata ai citit versurile lui Jucovschi despre doamna cu mănușa și despre pajul îndrăzneț și mândru? De ce râzi? Nimeni n'o să spună că pajul n'a făcut o faptă curajoasă ducându-se în fața fiarei ca să aducă doamnei o mănușă care nu făcea nici două parale. El a ridicat mănușa cu sânge rece, chiar de sub nasul unui tigru înfuriat sau al unui leu, s'a întors și a oferit-o doamnei. Poate că ea a fost cucerită de acest lucru. Dar el? El a început s'o disprețuiască tocmai pentru acest sacrificiu făcut de dragul ei... Și nici n'a vrut s'o mai vadă... „N'are decât să se ocupe altcineva de dânsa, cine o vrea, zicea el, de vreme ce ea a putut primi cu sânge rece un asemenea sacrificiu din partea mea..."

— Pentru dumnezeu, Stepanida Amvrosievna! Ce rost au toate astea?

Stepanida clătină din cap şi o şuviţă de păr începu să i se sbată pe frunte, ca şi când ar fi fost atinsă de vânt.

— Nu cumva îţi închipui că am să încep să o ponegresc pe Agaşa? Te înşeli. Agaşa e nenorocită şi mi-e milă de ea; e o femeie bună şi toţi o iubesc.

— Bineînţeles, Stepanida Amvrosievna! Dealtfel nici nu încape comparaţie. Tot ceea ce e acolo, în poezia aceea, n'are nicio asemănare cu situaţia dumitale. Stepanida coborî genele din cale afară de lungi, se opri şi parcă meditând, clătină încet din cap.

N'are nicio asemănare... Intr'adevăr n'are nicio asemănare. Toate astea le-am scornit eu, proasta de mine, în capul meu... Totul e altfel... Iar cavalerul nu a început să o dispreţuiască pe doamna... Şi n'o să o dispreţuiască niciodată. Niciodată. El nu e omul care să dispreţuiască...

Stepanida ridica glasul cu fiecare cuvânt şi deodată strigă:

— Ei, dar cu speranţa ce să fac? Căci speranţa nu o poţi alunga din inimă, cu una cu două!

Stepanida Amvrosievna trase cu sgomot drugul de fier, îl ridică deasupra capului meu, ca şi cum ar fi vrut să mă lovească şi spuse blând:

— Salut-o pe Clavdinca, mărgăritarul meu. Şi vino să o mai vezi pe proasta de Stepanida de care nimeni n'are nevoie.

Ii strânsei mâna şi ieşii. Ea închise uşa în urma mea şi imediat o întredeschise, îşi scoase capul şi spuse repede şi apăsat cu supărare în glas:

— Dar aripi totuşi nu are! A suferit şi-acum e nenorocită... Nu are aripi, nu. Nu-i e dat să sboare, nu...

Mi se făcu milă de Stepanida, căci simţeam cum se mistuie în ea o forţă fără să-şi găsească întrebuinţare în folosul unei cauze măreţe. Dar Sunduc? Oare nu vede el, nu-şi dă seama? Caut să-mi evoc, să-mi aduc aminte cum se poartă el când sunt împreună.

Nu, desigur că nu-şi dă seama. Când e cu ea e atât de liniştit, atât de lipsit de grîji şi preocupări, încât chiar dacă se întâmplă să fie enervat dinainte se potoleşte numaidecât. Nu odată i-a spus de faţă cu mine: „Tu, Stepaniduşca, eşti ca şi Valeriana". Iar ea îmi spunea: „Ştiu că Vania mă preţueşte... Ai să te întrebi de ce? Pentru seninătatea mea. Pe mine nimic nu mă poate tulbura; eu suport cu voie bună orice mi s'ar întâmpla".

Intr'adevăr, de faţă cu el ea e totdeauna calmă, veselă, „senină", aş spune chiar luminoasă. În absenţa lui vorbeşte de el cu admiraţie, iar uneori, ca de exemplu acum, cu gelozie şi durere. De faţă cu el însă, îşi ascunde sentimentul cu foarte multă iscusinţă şi cu o consecvenţă rară la femei. Dar oare el, cu spiritul lui de observaţie, atent la cele mai mărunte trăsături şi frământări din lumea înconjurătoare, nu observă cât o costă pe ea această consecvenţă? Sunt convins că nu observă. S'ar putea spune că inima lui, concentrată în întregime şi cu toată pasiunea, asupra unei cauze mari şi atotcuprinzătoare, e cu desăvârşire opacă la asemenea lucruri.

9

Plecai în căutarea lui Prohor. Numai Vasili fusese de părere, cu mai multă sau mai puţină siguranţă, că Prohor trebue să fie „în vacanţă" la maică-sa. Ceilalţi căutau să mă convingă că Prohor „se fereşte de toţi", că „a început să semene cu un ciumat", că „nu se mai uită la oameni", că „se uită chiondorîş", că „a început să aibă o privire plină de răutate" şi că „flăcăului ăsta i-a venit deabinelea sfârşitul, că a început să tragă la măsea, iar dacă n'a făcut-o până acum, o să înceapă în curând să bea şi de-o să înceapă să bea — s'a isprăvit cu el".

Casa lui era sus, pe Dealul Vrăbiilor, care domină Moscova în apropierea satului Potâliha. Intrai în-

tr'o curte împrejmuită cu un gard vechi, cu şipcile rupte pe alocuri, cu parii strâmbi, plini de găuri şi pârleazuri şi sprijinit cu proptele. Mormane de zăpadă erau strânse în jurul zidurilor căsuţei care stătea parcă cu mâinile în şold, ca şi când s'ar fi gândit să cadă, iar apoi răsgândindu-se s'ar fi străduit din răsputeri să se facă iar semeaţă.

Intr'un târziu am găsit şi scăriţa pe care trebuia să urc. Şi în timp ce o căutam aveam sentimentul că nişte ochi mă observau printr'un geam, ba apărând de după perdea, ba ascunzându-se din nou.

Fui introdus într'o odăiţă de o curăţenie exemplară. Mesele, laviţa, scaunele, străluceau lună. Pe pereţi erau câteva policioare, lucrate în traforaj şi niciuna din ele nu atârna strâmb, ci toate drept de parcă fuseseră aşezate cu nivelmetrul. Pe hârdăul cu apă era pus un capac bine dat la rindea şi potrivit cu atâta precizie încât n'ar fi putut pătrunde nici cel mai ager şi pătrunzător firicel de praf. Lângă sobă era un topor cu coada potrivită, fără nicio pană şi parcă lustruită.

Se simţea pretutindeni că în casa asta există un tâmplar al ei. Se vede că lui Prohor îi fusese de folos munca în atelierul din Arhanghelsc; în acelaşi timp se ghicea grija fiului pentru mamă-sa.

— Prohor Maximovici nu-i aici... Şi nici nu prea vine pe-aici... Eu sunt mama dumnealui. A fost surghiunit departe. Degeaba v'aţi ostenit să-l căutaţi aici...

Dar eu nu plecai, luai un scaun şi m'aşezai. Femeia însă nu se aşeza. Stătea în dreptul mesei şi mă privea aspru, cu neîncredere, aşteptând să plec, ca şi când ar fi spus: „Dece te-ai aşezat nepoftit, du-te..." Avea faţa slabă şi în ochi i se citea o hotărîre calmă.

Incepui să-i povestesc despre întâlnirea mea cu Prohor la Arhanghelsc. In mod intenţionat îi dădeam amănunte: i-am spus şi cum râde Prohor şi cum îşi frământă moţul de deasupra frunţii şi cum îşi aducea aminte de acasă şi de dânsa. Totul era adevărat şi precis în povestirea mea. Dar privirea ei nu

devenea mai blândă. Şi continua să rămână în picioare. Ba uneori avea o uşoară tresărire de nerăbdare, ca şi când ar fi zis: toate astea sunt bune, toate astea sunt întocmai, dar dumneata, domnule, ar trebui să te simţi şi să înţelegi că eşti aici un mosafir nedorit. Se părea chiar că cu cât amănuntele mele despre fiul ei erau mai reale, cu atât mai mare era îngrijorarea cu care le asculta: „Ia te uită, ştie totul, absolut totul despre băiatul meu". Drept cine mă lua? Poate drept un om care a venit să-i înhaţe fiul? Dar se vădi că mai mult decât de poliţie se temea de prietenii lui Prohor.

— Degeaba vă purtaţi aşa cu mine, — îi spusei. — Eu sunt tovarăş şi prieten cu Proşa şi am venit să-l ajut.

Ea îşi ţuguie supărată şi cu ironie buzele, privi undeva într'o parte, spre hârdău, spre topor, cu intenţia să nu răspundă, dar nu putu răbda şi începu să vorbească:

— Nu zic şi nici nu gândesc nimic rău despre dumneata, dar acum tocmai prietenii sunt ăi mai periculoşi... Prietenul te atrage şi apoi tot el te ponegreşte. Fereşte-mă, doamne, de prieteni.

— Dar poate aţi auzit dela Prohor Maximovici despre Pavel? Eu sunt Pavel.

In ochii ei trecu o undă de curiozitate.

— Dar după tată cum vă zice?... Aha, Ivanovici! Aşadar Pavel Ivanovici...

Rămase o clipă pe gânduri, apoi deveni din nou rezervată.

— Ei, ce să-i faci. De mi s'o întâmpla să-i scriu, am să-i scriu că a trecut pe-aici şi a întrebat de el, Pavel Ivanovici.

Tot planul meu se ducea de râpă. Dacă nu reuşeam să-l găsesc pe Prohor prin maică-sa, nu-mi rămânea decât să aştept o întâmplare fericită, o întâlnire întâmplătoare.

Şi deodată îmi adusei aminte de căciula lui Prohor! Ii arătai căciula. Ii povestii cum ne-am „înfrăţit". Ii descrisei în amănunt fularul pe care-l dădusem lui Prohor, cu toate culorile lui, până la ciucuri, la no-

duri şi la ultimul firicel. Poate că-l văzuse, îl observase, avusese timp să-l cerceteze.

Zidul se prăbuşi. Maria Petrovna se lăsă pe o bancă şi-şi acoperi faţa cu şorţul.

S'a prăpădit Prohor Maximovici al nostru, s'a prăpădit...

Şorţul îi căzu din mână şi lacrămile se rostogoliră încet ca nişte picături de durere pornite din adâncul inimii pe obrajii ei uscaţi.

— Să-ţi spun drept, Pavel Ivanovici, tocmai pe dumneata te aşteptam... „Un singur prieten am, zicea el, şi pomenea numele dumitale. Ar putea să vină şi eu i-aş dovedi de ce m'am aflat la gară, i-aş aduce-o pe soră-mea şi i-aş spune: Uite-o, a venit cu adevărat... Dar n'are să vină... Nu ştiu ce netrebnic i-a aţâţat pe toţi împotriva mea..."

— Dar ce vorbă e asta că s'a prăpădit? Ce e cu el?

— S'a prăpădit... Zic că s'a „prăpădit" pentrucă ori o să înnebunească, ori o să se îmbolnăvească. N'am niciun fel de vină, spune el, şi sunt învinovăţit. Şi nici nu-mi spun de ce mă învinovăţesc. Toţi fug de mine".

— Dar trăeşte?

— Trăeşte!

La auzul acestei veşti parcă înviai şi eu:

— Dar unde e? Aduceţi-l încoace! S'a terminat cu nenorocirea lui!

Atunci ea începu să-mi povestească în amănunt:

— Să vezi cum a fost. Mă uit pe fereastră şi îi spun: „Cine-i ăsta Proşa? Nu cumva o fi venind la noi?" In clipa aceea dumneata te apropiai, un băieţel îţi arătase uşa noastră. „Nu cumva o fi vreunul din tovarăşii tăi, Proşa, aşa s'ar părea?" îi şoptesc eu repede. Iar el fără să se uite, nici nu voia să se mai uite să vadă ce şi cum, o ia la fugă din odaie şi-l aud bocănind pe scară spre pod. După el ieşii şi eu în tindă să-ţi deschid dumitale. Adică, să spun drept, nu ca să-ţi deschid, ci mai degrabă ca să te mai ţin, să nu deschid imediat, ca să-i dau timp să se ascundă.

Iar el de sus se aplecă spre mine şi-mi spune în şoaptă „Ţine-te bine, nu spune nicio vorbă despre mine". Iar eu îi fac semn cu mâna să se ascundă de zor. Acum ce să facem? Fă-l să-ţi audă vocea, dar nu striga prea tare, ca să nu se audă la vecini...

Mă repezii în goană spre tindă, urcai în sbor scara şi intrai în pod.

In pod era linişte şi pustiu. Mirosea a praf şi a stătut. Prin colţuri şi pe marginea lucarnei atârnau până jos pânze de păianjen. Undeva căzu o picătură. Ochiul mi se obişnui cu lumina ca de amurg şi începui să disting în colţul acoperişului găurit, locul de unde pica. Picături mari se formau treptat, şi parcă le venea greu să se despartă de marginea lucarnei, lovindu-se cu un plescăit uşor de hornul înalt, lipit din belşug cu lut. In spatele hornului mi se păru că aud o răsuflare. Strigai:

— Prohor! Eu sunt... Prohor!

Niciun răspuns. Mă înfuriai.

— Dar unde eşti? Ei! De ce te ascunzi?

Din nou niciun răspuns. Trec dincolo de horn, în ungherul cel mai întunecos, şi văd că Prohor al meu stătea ghemuit, cu capul băgat în nişte cârpe.

Nu-mi putui stăpâni enervarea:

— Ei, ia întoarce-te încoace! Ce glume's astea să te ascunzi de tovarăşi? Fă bine şi ieşi cât mai repede. Ce s'a întâmplat?

Prohor nu se mişca.

— E ultimul cuvânt pe care ţi-l spun, Prohor: dacă nu-mi răspunzi plec. Il faci de ruşine pe revoluţionarul din tine. Din toate astea se vede că nu eşti revoluţionar, ci un papă-lapte. Am plecat.

Prohor se ridică şi se apropie de mine.

— Aşadar tu mă consideri, ca şi înainte, revoluţionar? Ei, îţi mulţumesc pentru asta.

— Ah, ce papă-lapte mai eşti. Ce rost au vorbele astea prosteşti? N'ai un pic de demnitate în tine? Tu singur te rupi din mijlocul nostru. Ce te tot milogeşti să fii considerat revoluţionar şi mai şi mulţumeşti pentru asta? Trebue să ceri ca revoluţionarul

din tine să fie respectat. E dreptul tău. Iar tu, te vaiți. Te pomenești că ai să începi să și plângi? Crezi că am venit să te consolez sau să-mi cer iertare în numele organizației noastre: te-am jignit de pomană, te-am suspectat, iartă-ne?... In timp ce vorbea, Prohor se făcuse alb ca varul și pălea din ce în ce mai mult, de parcă i se scursese și ultima picătură de sânge. Dar deodată se aprinse la față, ca luminat de o flacără purpurie.

— Ce ușor e să vorbești așa! Eu m'am rupt de organizație? Vrei să spui că eu am ascuns de mine însumi sediile conspirative și am fixat altele noi? Eu însumi am trecut, ferindu-mă de mine însumi, pe partea cealaltă a străzii?

— Dacă ești revoluționar și tovarășul nostru, tu trebue să înțelegi măsura de precauție necesară, inevitabilă, luată de organizație. Dar oare te-am părăsit noi cu desăvârșire? Oare nu a trecut pe la tine Timofei? Sarcina asta a avut-o din partea organizației.

— A trecut...

— De câte ori?

— Ei, de vreo trei ori.

— Ce înseamnă „de vreo trei ori"? De trei ori sau nu?

— Da, de trei ori.

— De trei ori în curs de patru zile? De ce nu ai căutat să ai o explicație cu el?

— Nu m'a găsit niciodată acasă.

— Nici eu nu te-am găsit acasă! Nu-i așa?

Prohor nu răspundea.

—Dar ce, tu parcă nu puteai trece pe la Timofei? El e doar legal și toți știu unde locuește.

— Mi-era rușine și mă temeam c'o să mă dea afară. Mi s'a spus că am și fost condamnat.

— Cine ți-a spus?

— Mahaistul. M'a întâlnit și mi-a spus: „S'a terminat cu tine; s'a examinat cazul tău, te-au condamnat, o să te declare provocator și portretul tău o să fie tipărit în manifestele și în ziarele ilegale. Lasă-i

dracului, mi-a zis, şi nu te mai încurca cu bolşevicii ăştia ai tăi. Am să-ţi fac rost, îmi spunea el, de o slujbă bună. Dela foştii tăi tovarăşi să nu te mai aştepţi acum la nimic bun şi să nu te miri, zicea, dacă or să te trimită pe lumea ailaltă, de s'o întâmpla să-i nimereşti când or fi cu chef". Eu i-am spus însă mahaistului că nu-l cred: „Cum se poate oare ca Sunduc şi Pavel să nu fi stat de vorbă cu mine?" Iár el îmi spunea: „Sunduc a fost arestat, iar Pavel se vede că nici nu e la Moscova, că nu se aude nimic de el". Trebue să mă înţelegi, Pavel... La Arhanghelsc m'au torturat cu interogatoriile. În mine totul e sfâşiat, dureros... Iar aici la Moscova, am nimerit din nou în foc...

— Nu, Prohor, n'ai dreptate. Un revoluţionar nimereşte uneori în complicaţii şi mai grele. Odată, la închisoare, într'o celulă comună, era cât pe-aci să fiu ucis de deţinuţii instigaţi de un agent provocator. Ei, şi ce crezi, că am început să plâng, „să mă supăr" pe tovarăşii mei că îndrăzniseră să mă bănuiască? Nu! Eu am luptat pentru cinstea mea de revoluţionar. Şi totul s'a terminat prin demascarea provocatorului. Dar tu ce faci în momentul de faţă? Ai încrucişat braţele. Cum ai îndrăznit să nu comunici organizaţiei ce ţi-a trăncănit mahaistul? Oare nu ai înţeles cât e de important? Chiar numai pentru acest fapt ai merita să nu ţi se acorde încrederea organizaţiei.

De jos din tindă, se auziră nişte paşi care se opriră însă de îndată. Apoi paşii se auziră din nou şi din nou se opriră. Era Maria Petrovna. Cred că auzise ultimele mele cuvinte. Acum aştepta pe semne să audă ce va răspunde Prohor.

— Sunt vinovat în faţa organizaţiei, — spuse el cu hotărîre şi, după cum mi se păru, cu o adâncă uşurare sufletească şi cu satisfacţie, aşa cum se întâmplă când un om descoperă în sfârşit că o bună parte din nenorocirile lui se datoresc propriei lui greşeli.

Nu-mi rămânea decât să-i trasez lui Prohor sarcina de a o duce pe Agaşa la ţară.

Pe drum îmi închipuisem cum se va desfăşura această scenă, cum îi voi comunica acestui om chinuit şi istovit o noutate care îl va lumina şi-i va umple inima de bucurie. Mi se părea că în prima clipă va dori să rămână singur cu fericirea lui, iar apoi se va arunca spre mine, mă va îmbrăţişa. Poate că va începe chiar să plângă. Strălucind, plin de bucurie, va lua totuşi un aer preocupat, ca al unui om care are o misiune şi va începe numaidecât să chibzuiască în ce fel să facă lucrurile mai bine pentru a aduce la îndeplinire cu succes misiunea ce i-a fost încredinţată şi pentru a justifica încrederea şi speranţele tovarăşilor.

Toate acestea le văzuse amănunţit cu închipuirea, triumfând şi bucurându-mă în sinea mea de bucuria lui Prohor.

Dar acum mi se părea cu neputinţă să îndeplinesc întocmai sarcina lui Sunduc. Noi doi ne făcusem o ideie greşită despre starea sufletească de astăzi a lui Prohor. E prea sguduit. Trebue păzit cu grije, nu trebue să te atingi de el. Trebue să-i lăsăm timp să se liniştească, să se odihnească şi să-şi vină în fire.

— Prohor, dă-mi mâna! Iat-o pe a mea. Fii demn! Tu eşti tovarăşul nostru. Noi nu credem că eşti agent provocator. O să se lămurească cum de a apărut această acuzaţie şi care este substratul ei. Să ai încredere în ancheta noastră şi să fii liniştit. Să-ţi aduci aminte de toate, până la cele mai mici amănunte, în legătură cu întâlnirile şi discuţiile tale cu mahaistul. O să le povesteşti apoi lui Timofei; fără îndoială că o să se întâlnească cu tine când o să socotească necesar. Ştie el mai bine unde şi când anume. Dar neapărat o să se întâlnească cu tine. Ţine legătura cu noi prin mama ta. Iar tu însuţi caută să păstrezi o cât mai deplină conspirativitate. Dar nu sta degeaba. Am să-ţi trimit nişte cărţi. Foloseşte timpul, citeşte, învaţă şi aşteaptă liniştit.

In tindă mă opri mama lui.

— Nu prea știu eu bine, scumpul nostru tovarăș, ce treabă ai avut cu fiul meu. Dar inima mea simte că, deși este un copil cu sufletul curat, are totuși o parte de vină în fața oamenilor celor mai buni, în fața celor care au fost totdeauna cu noi, și la necaz și la bucurie. Nu degeaba am dus o viață plină de necazuri. Și tata și mama au fost muncitori la fabrică. Anul 1905 l-am trăit. Înțeleg, înțeleg totul. Și cred în voi, adică în Partidul vostru, așa cum cred în mine însămi. O singură rugăminte am față de voi toți. Dacă s'o dovedi cu adevărat că fiul meu are vreo vină, să fie pedepsit pe dreptate. Pe dreptate, fără niciun fel de cruțare! E copilul meu cel mai iubit. Dar nu vreau și nici n'aș ierta o pată de necinste...

— Fii liniștită, fii liniștită... Nu-l bănuiam pe Prohor de nimic necinstit.

— Atunci mă închin în fața voastră a tuturor, oameni drepți ce sunteți.

Se uită aspru în ochi mei și făcu o plecăciune adâncă.

Seara, îl așteptai pe Timofei să se întoarcă spre casă la ieșirea schimbului său. Ii povestii totul. El îmi aprobă hotărîrea în privința lui Prohor:

— E bine așa. Să-și mai vină în fire. Am să trec pe la el astăzi, iar de nu mâine. Am să-i dau câte o muncă mai ușoară, ținând seama de sarcini. Iar pe Agașa am s'o trimit mâine. Am un om potrivit pentru sarcina asta.

— Stepan?

— El.

— Incă ceva, Timofei: ți se dă sarcina să-l înlocuești pe Sunduc în munca de îndrumare a tovarășilor noștri din Partid care activează în sindicate.

Timofei spuse numai atât:

— Bine!

In schimb, luându-și rămas bun, îmi strînse mâna cu atâta însuflețire încât mai, mai, să-mi smulgă brațul din umăr.

N'ajunsesem nici la a zecea casă dela locuinţa lui Timofei, că el mă ajunse gâfâind din urmă.

— Am ajuns acasă şi, uite, am găsit un bileţel din partea lui Blagov. Mă cheamă. Au fixat pentru astăzi o consfătuire urgentă.

Imi aruncai privirea asupra bileţelului: erau invitaţi membrii biroului sindicatelor. Consfătuirea era intitulată „restrânsă", „închisă", dar se admiteau „persoane competente". Ordinea de zi nu era indicată.

— Pavel, hai cu mine acolo, de vreme ce „persoanele competente" sunt admise.

— Timofei, consfătuirea asta n'o fac ei de florile mărului.

— Se înţelege! De vreme ce scrie „restrânsă", trebue să fim cu ochii'n patru. Iar o să tune şi o să fulgere menşevicii.

Regulamentul „consfătuirilor restrânse" nu cerea redactarea unui proces verbal şi prezentarea lui obligatorie către „autorităţi". Deaceea la consfătuirile „restrânse" se puteau discuta şi probleme care depăşeau limitele înguste stabilite de lege, ale „competinţei sindicatelor".

— Sunt sigur că lichidatorii pregătesc cine ştie ce acţiune de ponegrire a noastră, pentrucă am refuzat „comisia cu privire la provocări".

Ne-am hotărît să ne sfătuim şi să chibzuim asupra atitudinii ce trebuia luată. Ne-am întors la cocioaba lui Timofei.

Toată familia stătea în jurul mesei, pregătită pentru cină. Aşteptau să se întoarcă tatăl. In mijlocul mesei era o strachină mare de lemn, umplută cu o zeamă rece în care pluteau bucăţele de pâine neagră şi ceapă.

Copiii n'aveau astâmpăr; li se servise mâncarea, aveau lingurile în mână şi erau gata „să care" bucăţelele din strachină, dar tata plecase undeva. Când intrarăm, băieţelul se căznea tocmai să roadă cu dinţii lingura de lemn, fără să slăbească o clipă din

ochi strachina, de parcă i se făcuseră farmece. Fetiţa mai mare îşi pusese coatele pe masă şi cu capul sprijinit în palme, legănându-se încetişor, repeta pe de rost nişte versuri:

Am ajuns să vedem luminosul Mai;
Florile şi copacii înfloresc.
Şi pe cerul albastru plutesc,
Topindu-se, nouraşii bălai.

Iar mezina stătea cu ochii închişi de parcă-i era frică să n'o ispitească mâncarea.

Se înviorară toţi de îndată ce Timofei se aşeză la masă. Apucară imediat lingurile şi începură să soarbă, în bună înţelegere din strachina comună.

— Iertaţi-ne, noi avem „tiuria" la masă. Poate vreţi să gustaţi. Cu ce avem, suntem bucuroşi să vă servim, — mă îmbie cu blândeţe, dar stingherită, stăpâna casei.

— Ce-i vorba asta: cu ce avem... avem o avere! — începu să râdă Timofei şi-mi făcu vesel cu ochiul. — Mănânci cu noi nişte murţovocica, prietene? Ei? Ce zici? Grozavă mâncare, zău aşa!

Nu refuzai.

— Ei, copii, ia daţi-vă mai încolo. Lăsaţi pe oaspete mai aproape de strachină.

Imi puse în faţă lingura lui de cositor. Ceilalţi aveau linguri de lemn.

— Ca oaspete de onoare, ţi se cuvine această lingură.

Murţovca sau tiuria este un fel de cvas în care sunt puse bucăţele de pâine neagră şi ceapă.

— Ei, măicuţă, de ce n'ai pus în murţovca şi o leacă de untdelemn? Măcar o linguriţă să-i fi pus şi tot ar fi fost bine.

Fără să mai aştepte răspunsul mamei, băieţelul spuse repede:

— Untdelemnul s'a terminat.

— Atunci, măicuţă, dă uleiul de cânepă.

— S'a terminat şi uleiul de cânepă, Timoşa

— Ehe, ce viaţă! — îngână Timofei.

— Viaţă, viaţă, legată cu aţă, — râse soţia lui, făcând haz de necaz. — Nu-i nimic Timoşa, nu mai sunt decât trei zile până la leafă.

— Ce, e zeamă lungă? — mi se adresă Timofei.

— Hai atunci să-i mai punem ceva sare să se mai îngroaşe.

După „murţovca", ni se servi mazăre rece bătută, pusă în aceeaşi strachină, după ce fusese golită.

— Mănâncă, prietene, şi gândeşte-te că înghiţi piftie din picioare de viţel. Aşa-i că seamănă? — glumi Timofei.

Era cam stânjenit. Observasem că mulţi dintre muncitorii conştienţi se simt stânjeniţi de condiţiile mizere în care trăesc acasă la ei. Şi nu că le-ar fi fost ruşine în faţa altora că sunt săraci. Câtuşi de puţin. Dar parcă simţeau un fel de umilire lăuntrică pentru nepotrivirea dintre orizontul larg, liber, ce s'a deschis în faţa ochilor lor şi limitele înguste ale unei vieţi de mizerie, aspră, apăsătoare, în care soarta îi ţinea strâns înlănţuiţi. In asemenea ocazii se manifestă sentimentul de independenţă ce s'a născut în ei, conştiinţa demnităţii lor personale şi necesitatea de a avea parte de o viaţă ceva mai frumoasă.

După cină, copiii au fost trimişi pe stradă.

— Măi, frate, au un miros mai ceva ca al copoilor, — spuse Timofei. — Câte odată nu-ţi vine-a crede ce le poate trece prin cap. Ieri, a trebuit să lămuresc o ceartă a lor. Il întreb pe băieţelul meu: „De ce l-ai pocnit peste nas pe Petiuşca, băieţelul vecinului?". Iar el îmi răspunde: „Da el de ce e menşevic?" Ia te uită, mă gândesc: «Şi ce-i aia „menşevic?"» îl întreb eu. Iar el îmi răspunde că Petiuşca s'a dat bine pe lângă copiii proprietarului casei şi căuta să-i convingă pe ai noştri să-i primească şi pe ăia la joc. Alora le-a spus că ei pot comanda pe ai noştri cum vor, iar alor noştri le-a spus că ăia or să aducă bomboane. Ăia au venit şi au început să comande şi să ţipe: „Fă aşa! Fă pe dincolo!" Atunci ai noştri i-au alungat din curte fugărindu-i o bucată

de drum. Iar bomboanele lor li le-au svârlit în nas. Uite cum mi-a explicat piciul ăsta mie, tatăl lui, ce înseamnă menşevic! A înţeles şi încă foarte bine. Şi se mai spune că din pricina vieţii ăsteia pline de lipsuri pe care o ducem şi din pricina mâncării ăsteia păcătoase, oamenii rămân veşnic proşti.

— Dar cine spune asta, Timofei? De unde ai auzit aşa ceva?

— Foarte simplu. Sindicatul ne-a dat nişte bilete la teatru. Se juca o piesă de Ibsen. Acolo, un avocat un profesor sau un politician, nu ştiu ce era, spunea că cei care trăiesc în sărăcie nu sunt în stare să priceapă viaţa, pentrucă sub tavanele joase nu se nasc gânduri înalte, iar din mâncare proastă se naşte numai ură şi invidie, iar nu eroism. Nu-mi aduc aminte întocmai, dar cam aşa ceva spunea. Am ascultat şi mi-am zis: poate că socoteala ăsta îşi are rostul ei! Din experienţă ştim şi noi că sărăcia într'adevăr nu te răsfaţă, ci te striveşte. Dar pe de altă parte mi-am zis: noi, părinţii, am înţeles câte ceva. De ce n'ar înţelege copiii noştri mai mult decât noi? Şi pe de altă parte, dacă stai să te gândeşti, oare bogăţia şi mâncarea din belşug, predispun ele neapărat la gânduri măreţe? Oare puţină lăcomie, egoism şi înfumurare se nasc din bogăţie?... Am fost la teatru cu un grup mai mare. Câţiva muncitori tăbăcari... Am discutat după aceea între noi problema asta. Eu le-am lămurit băieţilor în felul ăsta: „Problema nu-i dacă mănânci tiuria sau pui fripţi, dacă trăeşti sub un tavan înalt sau scund, ci, le-am zis eu, care ţi-e locul în procesul social de producţie şi care este ideia pe măsura puterilor clasei tale..." Am spus bine, Pavel? E just, după Lenin?

L-am întrebat pe Timofei:

— Ce citeşti tu acum, Timofei? De câte ori vin pe la tine, te găsesc cu cartea în mână.

— Ce citesc? Mare pacoste, Pavluha! Citesc un lucru aşa de greu! Mi se întâmplă să citesc de cinci ori una şi aceeaşi pagină. E o chestie foarte încurcată. Ceva, în legătură cu problema agrară. Ai

să te întrebi ce-mi trebue mie problema agrară. Cum să nu! Tăbăcarii mei, dealtfel şi textiliştii, întreabă cel mai mult despre problema agrară. Ei nu s'au rupt încă de pământ. In ajunul sfântului Petru pleacă dela Moscova la ţară, la cosit, iar în apropierea sfintei Maria din Cazan, la seceratul grâului. Ei sunt ca între doi magneţi: se simt atraşi şi de fabrică şi de ogor. Şi eu mă duc uneori la ţară, pe la soacră-mea, şi mai cosesc: *„Umeri făceţi-vă vânt, mână ia-ţi avânt"*. Ce lucru minunat este cositul, Pavel. Mergi în zori pe câmpia plină de rouă, pe-aproape răsună glasurile sgomotoase ale copilaşilor mai la vale străluceşte un pârâu domol şi molcom. Ce fericire! Şi în jur e atâta libertate, poţi să respiri în toată voia!

Ascultându-l pe Timofei mi se umplea inima de bucurie: creştem, ne lărgim orizontul. Inainte de 1905, muncitorii noştri din Moscova nu citeau cărţi voluminoase, tratând probleme complicate. Să mai încerce contrarevoluţia să anuleze acest proces dătător de viaţă, nemai cunoscut până acum!

Glasurile copiilor nu se mai auzeau. Lângă cuptor, nevasta lui Timofei spăla vasele.

Ii transmisei lui Timofei toate indicaţiile ce mi le încredinţase Sunduc cu privire la tactica noastră. Alcătuirăm în grabă un plan asupra felului în care trebue să acţionăm la consfătuire şi ieşirăm în stradă.

II

— Pavel... dumneata eşti? Bună ziua! Nu mă recunoşti? — răsună un glas melodios undeva foarte aproape de mine, când intrai împreună cu Timofei printr'o uşă mare, cu geamuri, în vestibulul încăpător dar scund şi întunecos al unei case vechi, cu etaj.

Pe vremuri, casa fusese „hotel", dar acum, din cauza vechimii, se închiria cu preţuri reduse, „institutiilor", „pentru diferitele ocazii", după cum anunţa afişul lipit pe uşa prăfuită dela intrare.

Aici își stabiliseră sediul două sindicate ce trăgeau să moară în cătușele „legalității" lui Stolâpin.

— Ce bine-mi pare că te întâlnesc. Ești demult la Moscova?...

Auzind acest ciripit de pitulice, îmi întorc capul și întâlnesc doi ochi mari care mă privesc... Cine să fie oare femeia asta? Nu mai știu. Un singur lucru mi-a rămas în minte: că, văzându-i undeva pentru prima oară, mi-am spus că ochii ăștia nu pot fi uitați.

Femeia mă ia de mână și mă scoate din șuvoiul de oameni.

Mă las în voia ei. „Legalitatea" întregii atmosfere este destul de relativă: la intrarea din spre stradă, în antreu și pe coridoare, tovarășii noștri așezaseră ca măsură de prevedere, semnalizatori pentru cazul că ar apărea cine știe ce personalități, în calitate de „observatori", ca să aibă timp să facă să dispară sau să ascundă pe unii ca mine, ilegaliști, cărora cunoștința cu poliția nu le poate fi prea plăcută.

— Nu mă recunoști? Eu sunt Iulia...

— Iulia?

— Da. Sunt nevasta lui Alexandr Fedotovici... nevasta lui Blagov!

Nevasta lui Blagov... tocmai acum, înainte de răfuiala cu Blagov!

Timofei îmi șopti că participanții la „consfătuirea restrânsă" se ascunseseră într'o cameră ferită, din fund și, arătându-mi cum să ajung acolo, mă lăsă cu Iulia.

Da, îmi aduc aminte de noaptea aceea mohorîtă și geroasă când Sunduc și cu mine, doi fugari, intrasem în locuința caldă și curată a lui Blagov, după o săptămână de drum prin Taibola; mi-aduc aminte ce îndârjiți strigam, Blagov și cu mine, unul la altul; mi-aduc aminte cum scuipa sânge, cum i-am spus că e un trădător și cum n'am vrut să am nimic de-a face cu el și cu locuința lui, fugind în ger în ciuda oricărei primejdii. Mi-aduc aminte cum mi-am scos dela gât șalul călduros și i l-am dat Iuliei, pentru

Blagov; mi-aduc aminte de fața ei chinuită și de lumina curată a ochilor ei... Mi-aduc aminte cum din ochi mi-a picurat o lacrimă pe mâna înghețată de frig, pe când ședeam singur pe o bancă, lângă o poartă străină din Arhanghelsc, într'o noapte cumplit de geroasă.

— Ce bine-mi pare că te văd! Saşa şi cu mine îţi suntem foarte îndatoraţi. Iţi voi fi recunoscătoare toată viaţa.

Despre ce-o fi vorbind oare? Nu cumva despre fular? Ar fi o prostie.

— Știi oare că cearta cu dumneata a fost o cotitură în viața lui Saşa? L-a sguduit așa de mult... A avut o criză îngrozitoare, a început să scuipe sânge, am adus doctorul. Saşa a refuzat însă cu încăpățânare orice ajutor. Dar a trecut o zi şi mi-a spus deodată: „Orice s'ar întâmpla, Iulia, viitorul Rusiei aparţine mişcării muncitoreşti", apoi a strâns pumnii — ştii, e aşa de violent — a strâns pumnii şi a spus: „Dar avem noi oare dreptul să lăsăm mişcarea muncitorească pe mâna unor astfel..." Nu te supăra, Pavel, dar atunci v'a ocărît tare de tot pe dumneata şi pe Sunduc. Şi din ziua aceea Saşa n'a mai visat decât un singur lucru, a început să facă demersuri, a încercat să reuşească... Şi iată-ne la Moscova. In sfârşit, am căpătat aprobarea. Desigur că nu te superi că-ţi spun totul cu atâta sinceritate... Sunt convinsă că acum şi dumneata ţi-ai schimbat total părerile. Ai fost pe aici şi ai văzut cu propriii dumitale ochi. Treci pe la noi. Avem un copil aşa de drăgălaş! Vino... Şi dacă ai nevoie de un ajutor, de vreo slujbă, de legături, Saşa o să fie bucuros să te ajute. Inflăcărarea dumitale de atunci i-a plăcut dealtfel foarte mult. Şi sper că nu o să vă mai certaţi în chestiuni politice. Desigur că acum e limpede şi pentru dumneata ce curent a învins şi ce curent trage să moară. Ştii, Saşa are un succes grozav. Câteva din articolele lui au şi fost publicate. Toţi îl laudă pentru realismul gândirii sale, pentru bunul lui simţ... Acum Saşa e invitat să scrie la toate revistele. Vino, vreau să mă laud faţă de dumneata ce

bine o ducem. I-am cumpărat lui Saşa un fotoliu de piele. Dealtfel, s'a şi îngrăşat niţel şi se simte cu mult, cu mult mai bine... Lucrează la administraţia Ţentrosoiuzului, în sectorul cooperaţiei muncitoreşti... E pur şi simplu îndrăgostit de parchetul din locuinţa noastră... „Deşi astea sunt fleacuri Iulenca, îmi spune el, totuşi ce lucruri noi, neaşteptate, au apărut în viaţa noastră..." Ştii, Pavel, am să-ţi mărturisesc, dar numai să nu râzi... odată, într'o clipă de mulţumire ne-am apucat să visăm şi sub impresia asta... am visat că într'adevăr Saşa a fost ales membru în Duma de stat, din partea muncitorilor... Trebue să recunoşti că ar fi un deputat strălucit... Ştii, are un tact deosebit. Fără mojicii, fără să bruscheze şi fără să jignească pe cineva, poate să-şi expună părerile cele mai radicale într'o formă atât de elegantă, încât devin acceptabile pentru oamenii cei mai conservatori... Are un talent deosebit de a convinge. Intr'o zi şi Arţâbaşev a spus asta... ei, scriitorul acela renumit, autorul lui „Sanin"... Am făcut cunoştinţă cu el şi vine în vizită pe la noi. Văd că nu prea ţi-a plăcut tot ce ţi-am spus eu! Sper că nu-l invidiezi pe Saşa?... Nu-i aşa că nu-l invidiezi?

— O, câtuşi de puţin.

— Dar dumneata, bietul meu Pavel, o duci prost?... Hai vino pe la noi. Am să te tratez cu ciocolată cu lapte „Einem", „Eticheta de aur". Şi, zău, Saşa ar putea să-ţi facă rost să câştigi foarte bine în domeniul literaturii... Sunt posibilităţi foarte mari... toată lumea te roagă: scrieţi, numai scrieţi — şi se interesează în special de scriitorii foşti social-democraţi...

Privirea ei era curată ca de copil. I-aş fi scos ochii aceştia fermecători ca de sfântă şi i-aş fi dat cuiva mai demn de ei.

— Iartă-mă, Iulia, dar trebue să mă grăbesc. Am o singură rugăminte, dacă ai să mă întâlneşti din întâmplare, de faţă cu alţi oameni să nu-mi spui Pavel.

— Cum? Eşti ilegal aici? Iar eu care credeam că...

Iulia era îngrozită. Pentru ea era dureros să audă că alături de Saşa al ei, atât de fericit, trăiesc şi acţionează oameni care nu au renunţat la revoluţie.

— Dar îţi jur, Pavel, îţi jur pe toţi sfinţii că Saşa... nu de dragul avantajelor materiale... Saşa nu din calcul... Saşa din convingere sinceră...

— Cu atât mai rău, Iulia. Sunt şi cazuri de-astea când oamenii fac ticăloşii şi-şi închipuie că salvează patria.

— Asta e josnic din partea dumitale, Pavel. Eu ţi-am povestit chiar despre puişorul nostru scump, iar dumneata parcă mi-ai înfipt un pumnal în inimă. Ei, dacă-i aşa rămâi în plata domnului, om fără suflet ce eşti.

Mă îndreptai pe un coridor mic, spre partea din fund a clădirii.

Deodată, ea făcu câţiva paşi după mine.

— Totuşi, Pavel, vino pe la noi... măcar pentru mine...

Când am intrat în sală, „consfătuirea restrânsă" începuse.

Blagov ţinea o cuvântare.

Văzându-mă, el se întrerupse, făcu ochii mici şi socoti că e diplomatic să mă salute cu amabilitate. În acest salut se citea presentimentul victoriei, mascat de o făţarnică amabilitate.

Mă îndreptai spre un ungher, mai în fund, în ultimele rânduri, dar la un semn al lui Blagov, un ajutor al lui, un individ cu picioarele subţiri, îmi tăie drumul cu un zâmbet greţos de dulce, mă împinse spre rândul întâi şi mă aşeză pe un scaun, drept în faţa oratorului, după ce în prealabil gonise de pe scaun o respectabilă persoană de intelectual plin de morgă, cu ochelarii prinşi pe nas, care se uita la mine ca la un osândit. Era limpede că ei se înţeleseseră dinainte şi-şi suflecaseră mânecele pentru o bătălie serioasă, convinşi că vor obţine uşor victoria: Sunduc nu era şi venise „doar Pavel".

— Ilegalitatea degenerează, — își continuă Blagov discursul. — Și ar putea fi oare altfel? Istoria ne arată că încercările de a reînvia o revoluție nimicită duc doar la izbucnirile caraghioase și neputincioase ale unor complotiști. Să luăm ca exemplu anii de după revoluția din 1848...

Fără să vreau râsei de această manie ciudată a menșevicilor, care despre ori și ce-ar fi vorbit trebuiau neapărat să facă referințe la anul 1848. El reprezenta începutul și sfârșitul înțelepciunii lor.

— Muncitorii nu mai vor vechile forme organizatorice, — continuă Blagov. — Muncitorii vor să o rupă definitiv cu formele perimate. Ei vor să atragă în noile forme organizatorice întreaga, dar absolut întreaga masă muncitorească. Pentru aceasta e nevoie de o lozincă care să fie pe înțelesul proletarilor celor mai înapoiați și care să poată strânge laolaltă pe toți muncitorii, indiferent de preferințele lor ideologice. Această lozincă există — ea este simplă și trăește în sufletul oricărui muncitor: „Libertatea de asociere", libertatea coalițiilor de orice gen, începând cu casele de ajutor reciproc și terminând cu sindicatele și cu societățile de culturalizare etc. etc. O să mă întrebați de ce să renunțăm la vechile lozinci, sau așa cum li se spune, „cele trei balene": republica, confiscarea pământului, ziua de lucru de 8 ore? Păi, pentrucă astăzi, aceste vechi lozinci sună cu totul utopic și abstract. Ele apar astăzi celui mai simplu muncitor ca irealizabile. Acesta știe că patronul nu o să facă niciun fel de concesii în problema zilei de lucru. In schimb lozinca „libertății de asociere" este înțeleasă de toți și doresc dreptul de asociere. Și unui muncitor simplu acest lucru îi apare astăzi ușor de îndeplinit. Mă veți întreba cum vom obține dreptul de asociere? Trebue să strângem semnături masive pe petiția pe care o vom adresa Dumei de stat pentru libertatea de asociere. Ce, ce, ce spuneți voi, de acolo din bănci? Spuneți că prin petiții și cereri n'o să obținem nimic? Nu suntem atât de proști să credem una ca asta. Acest lucru îl știm tot atât de bine

ca şi voi. Ce-i? Ce-aţi strigat acolo? Spuneţi: luptă, răscoală? Dar ia închipuiţi-vă că mergeţi acum şi spuneţi unui muncitor: „Luptă, răscoală". O să audă doi trei şi o să vă înţeleagă poate unul singur. Pe când petiţia o vor iscăli cu toţii, de vreme ce strângerea semnăturilor se va face în mod legal, căci revendicarea asta nu e interzisă de lege. Vor fi atraşi toţi să o semneze şi să poftească după aia autorităţile să refuze. Iar de vor refuza o să ne fie o învăţătură concretă şi o să devină clar pentru toţi că trebue să căutăm alte mijloace de luptă. Ce e? Ce strigaţi de acolo din bănci? Nu vă mai trebue noi învăţături? V'a învăţat anul 1905? Nu ştiu... nu cred.

Se stârni zarvă. Muncitorii strigau:

— Noi nu suntem din ăia care au mers după popa Gapon.

Când zarva se mai potoli, Blagov continuă:

— Ilegalitatea creată în mod artificial devine o pepinieră de agenţi provocatori... Iată de ce insist încă odată şi încă odată, spunând că organizaţiile noastre muncitoreşti legale de massă, trebue să fie curăţate de cei ce aduc în ele germenul putreziciunii care emană din ilegalitatea în degenerare, trebue să fie curăţate de cei ce se bălăcesc în atmosfera provocărilor si aventurilor.

Blagov rămase o clipă în aşteptare:

— Vreţi să vă confirm cu fapte? Poftim. Aţi auzit de Prohor dela manufactura Riabovscaia? Tot raionul urlă că Prohor e un agent provocator, tot raionul cere ca el să fie pus sub anchetă, tot raionul e indignat, iar voi...?

Blagov se întoarse spre mine şi mă arătă cu degetul. Iată de ce mă aşezase în rândul întâi! Ce prevedere de regisor!

— Iar dumneata ce zici, Pavel?... Dumitale îţi cer răspunsul mii de oameni care se află dincolo de pereţii aceştia şi ştiu despre diplomaţia voastră sectară şi intrigantă. Luaţi-vă inima în dinţi şi explicaţi-ne: De ce încercaţi să acoperiţi şi să salvaţi de ancheta comisiei de delegaţi ai partidelor pe un om despre care ştiţi bine că e agent provocator? De ce?

Şi de ce ai roşit acum? Pentrucă nu ţi-e curată conştiinţa?

Blagov se opri. Toţi se uitau la mine. Nu cumva roşisem cu adevărat? Blagov minţise. Ăsta era un procedeu de-al lui. Eram liniştit. Dar cuvintele rostite în faţa unei adunări capătă uneori o forţă deosebită.

— Continuaţi-vă, continuaţi-vă discursul, — îi spusei eu, — şi nu vă îngrijoraţi. O să căpătaţi răspunsul asupra fondului problemei.

— Ei, ce să facem. O să aşteptăm explicaţiile... — conchise triumfător Blagov.

Povesti apoi cum refuzasem judecarea lui Prohor. Vorbea pe un ton indignat şi patetic.

Un muncitor mai în vârstă se sculă deodată de pe scaun şi ridică mâna. Blagov tăcea respectuos, convins că peste câteva clipe avea să se producă o surpriză plăcută pentru el.

Îl cunoşteam pe bătrânul acela: era un vechi menşevic, prieten cu Sviazchin, muncitor la uzina „Oboznâi", de pe Şabolovca — Ivan Elistratovici Jarcov.

In timpul discursului lui Blagov, moţăise cu palmele proptite de genunchi şi cu capul plecat, cuprins de oboseală. Avea o haină soioasă şi lucioasă.

Iată-l că-şi îndeasă strengăreşte şapca pe ceafă şi se întoarce cu faţa spre adunare şi cu spatele spre orator:

— Ei şi ce-are a face dacă s'a refuzat ancheta? Nu văd nimic grav în toate acestea. Zău nu văd. Uite, băieţandrul ăsta (bătrânul mă arătă pe mine), deşi e tânăr, a dat dovadă de multă chibzuinţă. La drept vorbind ce rost are să declarăm aşa dintr'odată că Proşca e vinovat? Proşca e totuşi de-ai noştri... L-am cunoscut pe tată-su, îi cunoşteam şi mama, o femeie minunată, muncitoare, care a suferit mult. Nici nu-ţi vine să crezi că o pacoste ca asta e adevărată. Dar dacă se va dovedi că nu e vinovat? La ce bun să ne apucăm să-l judecăm aşa tam-nesam pe flăcău? De ce să-l gonim dintr'odată din mijlocul nostru? Şi zău nu înţeleg prea stimate tovarăşe Blagov ce e cu graba asta a dumitale, de parcă ai avea mâncărime, parcă toate astea ar fi o joacă pentru dumneata...

Spre surprinderea mea, Blagov se arătă mulţumit de spusele lui Jarcov.

— Şi eu aş fi judecat la fel ca şi dumneata Ivan Elistratovici, — se adresă el lui Jarcov pe un ton prietenos şi plin de încredere... Oamenii ciuliră urechile... — Totuşi acum judec altfel. Pentrucă ştiu lucruri pe care dumneata încă nu le ştii. Dar mai bine întreabă-l chiar pe Pavel — cred c'o să aibă atâta curaj să confirme că spun adevărul — întreabă-l pe el când şi după ce întâmplare a refuzat ancheta comisiei interpartinice cu privire la Prohor? Nici noi nu ne-am grăbit până acum cu judecata, am aşteptat ca bolşevicii să înceapă s'o pregătească singuri. Dar după ce ieri a fost scos din rândurile noastre un tovarăş stimat de noi toţi, am cerut o cercetare neîntârziată şi obiectivă.

— A fost scos? Cine a mai fost arestat? — întrebară îngrijoraţi participanţii la consfătuire.

— Staţi să vă spun. A fost arestat un ilegalist vechi şi cu experienţă, care în ciuda avertismentelor noastre, continua să întreţină legături cu Prohor.

— Cine e? spune cine e!

— O să vă spun. Omul ăsta e trup din trupul şi sânge din sângele clasei muncitoare. Pavel, numeşte-l dumneata, dumneata care cunoşti toate aceste lucruri... le cunoşti şi taci din gură. Tovarăşi, e Sunduc! Sunduc a fost arestat şi sunt temeiuri să credem, tovarăşi, că Sunduc a fost trădat de Prohor.

— Aha! Aşa răsplătiţi voi pe îndrumătorul vostru pentru tot ce-a făcut pentru voi? — ţipă lângă urechea mea ajutorul lui Blagov, cel cu picioarele subţiri.

Blagov aştepta, convins că acum avalanşa se va prăvăli asupra mea, că acum vor răsuna din toate părţile strigătele: „ruşine!", „ruşine!"

Ce să fac? Să mă ridic şi să spun în clipa în care zgomotul va înceta, că... ar fi deajuns să spun un singur lucru: „Nu-i adevărat: Sunduc nu-i arestat!". Şi atunci i-aş smulge duşmanului arma din mână şi imediat toată pânza atât de abil ţesută de Blagov ar rămâne fără niciun fel de temei. Dar pot oare să fac una ca asta: să nu păstrez, să trădez un secret de

Partid?... Asta ar primejdui călătoria lui Sunduc și întreg folosul pe care această călătorie trebue să-l aducă organizației noastre... Poate c'ar fi bine să spun că Sunduc e bolnav... Nu. Cea mai mică indiscreție poate primejdui întreaga taină și, pe de altă parte, o tăinuire parțială nu face decât să ascută atenția dușmanului și-i sugerează că în realitate există o taină și că noi suntem interesați să o păstrăm. Dar ce e de făcut? Căci uite, din clipă în clipă trebue să izbucnească furtuna...

12

Când ieșii cu Timofei și cu Vasili dela întrunire, străzile erau pustii și oamenii se culcaseră. Pe podul de peste râul Moscova se auzi huruitul somnoros al ultimului tramvai cu cai.

— Bine a zis cine a zis că nu se știe de unde sare iepurele, — spuse Timofei. — După părerea mea, noi am câștigat o victorie și nu una mititică.

Mă gândeam că ședințele ca și cărțile, își au soarta lor. Au și ele legile lor, care supun tot soiul de întâmplări neașteptate și le determină cursul și rezultatele, nu după planul inițiatorilor ci după adevărata situație a faptelor din viața reală.

Cum de s'a putut întâmpla ca lovitura lui Blagov împotriva noastră, atât de bine calculată și, după părerea lui, atât de puternică și de greu de respins, să ne ocolească, lovindu-se de ceva de neînfrânt? Furtuna care, după socotelile lui Blagov, trebuia să izbucnească, nu a izbucnit.

Intrebarea plină de imputare ce mi-o adresase se stinsese ca în vid, fără ecou. Cuvintele lui încremeniseră fără să-și ia sborul, ca și când le-ar fi rostit într'un ger care-ți îngheța glasul. Nu stârniseră niciun ecou, nicio mișcare de simpatie; răsunaseră parcă în pustiu.

Blagov nu înțelegea ce se petrecuse. Dealtfel nici eu nu-mi dădeam bine seama care era cauza, până când nu se ridică un muncitor... Păi da, ăsta e vete-

ranul nostru! Sărise dela locul lui, alergase spre Blagov, ridicându-şi mâna, ca şi când ar fi spus: „Dacă e vorba să spunem lucrurilor pe nume, apoi să le spunem." Lui Blagov i se păruse că vrea să-l lovească şi se dăduse înapoi gata să se apere.

— De ce te sperii? — întrebase Veteranul zâmbind şiret şi făcând cu ochiul. — Sau socoteşti că aici nu eşti printre ai dumitale? Are haz! Nu, stimabile, pentru noi ilegalitatea e un prieten. Unde ne-am pregătit noi pentru anul 1905? In ilegalitate. Numai în ilegalitate ne-am simţit oameni şi am văzut lumina. Noi avem amintiri luminoase despre ilegalitate. Dumneata lauzi legalitatea... Poate că pentru dumneata ea o fi însemnând carieră, dar nouă ce folos ne-aduce? La fiecare pas numai piedici şi strigăte: „Vezi-ţi lungul nasului!"

Adunarea întâmpinase cu simpatie cuvintele muncitorului. Blagov socotise că referirea la cazul lui Prohor va sdruncina încrederea în ilegalitate. Dar încrederea în ilegalitate se dovedi a fi atât de puternică la muncitori, încât le clătină convingerea că, în cazul lui Prohor, Blagov avea dreptate.

Şi când îmi veni şi mie rândul să dau explicaţii, nu cazul lui Prohor preocupa mai mult decât orice pe ascultătorii mei, ci soarta ilegalităţii însăşi. Abia apucasem să spun că suntem îngrijoraţi de svonurile despre provocări şi că vom căuta să lămurim lucrurile cu severitate şi nepărtinire, că oamenii mă şi întrerupseră:

— Suntem siguri, suntem siguri! Spuneţi-ne ce să facem de acu' înainte...

După ce le-am explicat concepţiile noastre asupra îmbinării muncii din ilegalitate cu posibilităţile legale, am început să vorbesc despre consfătuirea ce trebuia să aibă loc, în viitorul cel mai apropiat, cu privire la problemele legate de condiţiile de trai şi de sănătate ale muncitorilor şi despre necesitatea de a participa activ la această consfătuire.

Blagov nu se aşteptase la una ca asta: îi strica toate socotelile. El îşi propusese să ne ponegrească la consfătuire, recurgând la calomnii despre legăturile

noastre cu provocatorii; dacă-i reușea, să ne dea afară din organizațiile legale, iar după o perioadă de așteptare, să se ocupe, pe terenul astfel curățat, de pregătirea consfătuirii legale. Și iată că noi îi încurcam toate socotelile.

Furtuna se deslănțuise tocmai când, potrivit planurilor lui Blagov, ea nu trebuia să se mai stârnească. Oamenii săreau dela locurile lor. Fiecare vorbea și țipa despre altceva.

— De ce nu ne pregătim pentru consfătuire?... Care sunt doleanțele pe care le vom formula la consfătuire?... Care este platforma noastră? De ce nu se discută candidaturile muncitorilor din raionul nostru?

Și iată că Blagov se ridică. Multă vreme el nu reuși să facă liniște. Pasiunile se deslănțuiseră. Se vedea că muncitorii erau din cale-afară de indignați de faptul că lichidatorii amână discutarea chestiunilor legate de consfătuirea legală asupra problemelor condițiilor de trai ale muncitorilor.

— Vreți să faceți o delegație sectară! — îi strigară lui Blagov muncitorii. — Vă e frică să discutați în mod deschis platformele!

Blagov ba căuta să-i liniștească, ba aștepta să se potolească zarva. In cele din urmă hărmălaia încetă. Acum Blagov putea vorbi. El proclamă sonor, cu un șuierat plin de ură:

— Nu voi admite demagogie...

Se stârni din nou zarvă și strigătele se deslănțuiră cu aceeași putere ca și mai înainte. Dar iată că din nou se făcu liniște.

— Noi ne pregătim pentru problemele condițiilor de trai ale muncitorilor, dar deocamdată nu suntem complet gata, — încercă Blagov să găsească un pretext.

— Minciună! — i se strigă.

— Umbli cu șoalda!

— Nu-i nevoie de niciun fel de pregătire! Haideți să intrăm deadreptul în discuție.

— Să începem de îndată...

— Asta o să fie pregătirea.

— Să începem, să începem, tovarăși!

De pretutindeni se auzeau strigătele:

— Cer cuvântul în problemele condițiilor de trai ale muncitorilor.

— Cer cuvântul cu privire la platforma politică pentru consfătuirea legală.

Blagov își strânse pumnii.

— Mai încet, — țipă el. — Ascultați ce vă spun eu... Trebue să păstrăm ordinea. Nu voi admite nicio discuție în afara celei asupra provocărilor din ilegalitate.

Gălăgia se stârni din nou:

— Așa nu se mai poate! — răcni Blagov. — Închid ședința! Renunț la președinție!

— Dar noi o să rămânem aici...

— Nu vă împrăștiați tovarăși!

Blagov țipă:

— Pe toți cei cărora le sunt scumpe sindicatele îi rog să părăsească sala!

Și din mers adăugă:

— Iar pe cei care nu vor pleca, îi vom sili să plece.

— Ce? Ai să chemi poliția? Ticălosule!

Blagov porni spre ieșire.

Il văzui pe Efim Ivanovici Sviazchin alergând spre Ivan Elistratovici Jarcov. Văzui cum amândoi încep deodată să se agite, se reped la Blagov, iar acesta începe să se certe cu cei doi bătrâni, dând din mâini supărat. Probabil că hotărau în grabă ce acțiune să întreprindă pentru a domina haosul ivit pe neașteptate.

Blagov și Jarcov începură să se certe. Bătrânul amenința cu pumnul, dădea furios din mâini și în cele din urmă, întorcând spatele lui Blagov, strigă:

— Suntem trași pe sfoară!

Cât despre Sviazchin, se mulțumea să ridice din umeri și-și desfăcea neputincios brațele — ca unul care nu se putea hotărî de partea cui să fie în cearta asta.

Aruncând o privire mustrătoare lui Jarcov, Blagov se îndreptă spre ieșire și dispăru pe ușe. In urma lui plecă și Sviazchin.

In sală începu forfoteala. Oamenii se împrăştiau unul câte unul.

Deodată Jarcov strigă tare spre public:

— Eu am să rămân! Cum să nu discutăm un lucru atât de important pentru muncitori... Trebue să discutăm... De ce să amânăm?

Dar cei care plecau nu-l mai ascultau pe Jarcov. Atunci mă repezii spre tribună şi începui să vorbesc. După mine luă cuvântul Timofei, iar după Timofei, Vasili. Vorbeam despre condiţiile îngrozitoare, de foame, frig şi întuneric, în care trăiau muncitorii, din pricina asupritorilor lor. Indemnam pe oameni să aleagă, ca delegaţi la consfătuirea legală, numai pe cei ce sunt pentru lupta revoluţionară şi nu pentru adaptarea la regimul lui Stolîpin. Le explicam ţelurile noastre revoluţionare generale.

Torentul celor ce părăseau sala se mai potoli. Unii dintre cei plecaţi se reîntoarseră. Atunci schiţarăm în grabă punctele de bază ale platformei noastre, în vederea alegerii delegaţilor pentru consfătuirea legală.

Dădurăm citire platformei. O serie de muncitori luară cuvântul şi unul după altul declarară că sprijină platforma. Aceasta fu pusă la vot. Toţi cei rămaşi în sală votară pentru ea şi împotriva lichidatorilor. Se abţinură doar Jarcov şi încă doi-trei inşi ce stăteau în preajma lui.

La citirea rezultatelor votului, uşa dinspre coridor se deschise şi apăru capul lui Sviazchin. Aşadar nu plecase, ci stătuse după uşă, ţintuit de curiozitate şi con'inuând să şovăe.

Auzind numărul celor ce votaseră pentru noii Sviazchin strigă:

— E mai puţin decât numărul celor plecaţi. Nu aveţi nici jumătate...

Mergeam acum toţi trei: Timofei, Vasili şi cu mine şi discutam despre cele petrecute.

— Da, astăzi am câştigat o victorie însemnată, — spuse Timofei.

— Aşa e, — întări Vasili. — Oricât ar bârfi Blagov ilegalitatea, muncitorii simpli, unii conştient, alţii în

mod spontan, sunt în marea lor majoritate de partea vechiului nostru Partid, din ilegalitate.

Mergeam şi mă gândeam la cuvintele lui Sviazchin. Poate că nu minţise, poate că într'adevăr cu noi rămăsese mai puţin de jumătate din cei întruniţi, dar la întrunire oamenii fuseseră invitaţi chiar de Blagov. Şi apoi, acesta era numai începutul, numai primul nostru asalt asupra fortăreţei în care izbutiseră să se întărească lichidatorii în prima perioadă a reacţiunii Stolîpiniste. Pentru început, era destul de bine. Va veni, va veni vremea, când muncitorii îi vor izgoni din organizaţiile legale pe lichidatorii de teapa lui Blagov, aşa cum el a încercat astăzi, cântând în struna lui Stolîpin să izgonească din sindicate pe partizanii revoluţiei.

In spatele nostru se auzi o răsuflare grea şi nişte paşi repezi răsunară pe caldarâm...

— Staţi, fraţilor. Staţi. Hai înapoi!

Era Mihail. Unde dispăruse aerul lui nepăsător si trufaş? Ca să ne ajungă din urmă, o luase la fugă. Mihail gâfâia emoţionat.

— Haideţi, haideţi, fără nicio discuţie! Vă aşteaptă Blagov!

— Blagov!

— Pe noi? Pentru ce?

— Vrea să se înţeleagă cu voi!

— Ducă-se dracului! — spuse Vasili.

— Ne aşteaptă singur? — întrebai eu.

— Nu! Mai sunt şi nişte muncitori. Să mergem tovarăşi, — ne zori Mihail.

Vasili dădu din mână.

— Eh, Mişca, te bate vântul în toate părţile, om de nimic ce eşti... — Şi îşi văzu de drum fără să mai întoarcă capul, convins că Timofei şi cu mine îl urmam

Dar Timofei şi cu mine, fără să ne fi înţeles dinainte, ne întoarserăm.

Mihail nu se aşteptase la una ca asta. El se pregătise se vede să-l refuzăm şi consimţământul nostru îl cam zăpăcise.

In sfârşit, Vasili întoarse capul.

— Unde vă duceţi? Pavel? Timofei? Ce s'a întâmplat? — El se apropie de noi. — Ce înseamnă asta, tovarăşi? Ce-i cu voi? Aţi devenit împăciuitorişti? Ce mai umblaţi cu Blagov ăsta? La ce bun „înţelegeri" cu acest trădător...

— Nicidecum, Vasea... Nu de dragul lui mergem noi, ci de dragul muncitorilor pe care îi înşeală el acum.

Vasili se înfurie:

— Nu, la lucruri de astea eu nici nu mă pricep şi nici nu vreau să mă bag. Mai bine mă duc să mă culc. Aş fi în stare să-i trag vreo două peste bot lui Blagov ăsta...

— Cred că o să-l doară mai tare dacă o să-l demaşti în faţa muncitorilor, — râse Timofei. — E limpede că menşevicii au simţit forţa noastră şi se vede că vor să o scalde cumva, dar noi n'o să-i lăsăm.

In sala în care abia se terminase întrunirea, eram aşteptaţi de vreo cinci muncitori, printre care Jarcov şi Sviazchin.

— Dar unde e Blagov? — îl întrebă Timofei pe Sviazchin.

Acesta spuse cam stingherit:

— El n'a luat încă o hotărîre. Dar bineînţeles că o să vină imediat, o să se gândească şi o să vină... De fapt, tovarăşi, — continuă el, — această iniţiativă porneşte dela mine... Luaţi loc, scumpi tovarăşi bolşevici. Uite, tocmai discutam aici şi eu le-am spus tovarăşilor mei: „Oare suntem noi într'adevăr atât de duşmani unii faţă de ceilalţi? Oare nu suntem toţi muncitori? Nu suntem oare toţi la fel de apăsaţi de sus, ca de o lespede grea? De ce să ne războim unii cu alţii? De ce să facem tot soiul de platforme?" Pe lângă aceasta, ştiţi că se zice că a intervenit o hotărîre a plenarei comitetului central la care s'ar fi adoptat, în mod unanim, o rezoluţie despre încetarea luptei fracţioniste. Iată ce propun eu acum... Tovarăşii sunt de acord şi aţi fost chemaţi şi voi ca să hotărîm definitiv... Eu cred că noi toţi, laolaltă, în numele raionului nostru, trebue să ne înţelegem cu celelalte raioane ale Moscovei, ca, fără să ne războim între noi, să

prezentăm la întrunirile muncitoreşti de massă o listă comună, unică, de delegaţi pentru consfătuirea legală. Jumătate de locuri bolşevicilor, jumătate — menşevicilor.

Timofei îmi şopti:

— Se vede că ne-au simţit forţa. — Şi îl întrebă pe Sviazchin:

— Dar care este platforma pe care o propui pentru această unitate?

— Niciun fel de platformă... La ce bun o platformă specială?... Toată lumea ştie ce sunt bolşevicii şi ce sunt menşevicii, — răspunse cu o naivitate prefăcută Sviazchin.

— Bine, îi spusei eu, — dar ce va spune massa muncitorilor despre o asemenea înţelegere sectară făcută fără ştirea lor? Ce-ar fi să aducem propunerea lui Sviazchin într'o largă desbatere? Voi aţi împiedicat şi aţi spart întrunirea de astăzi... Să începem dela punctul la care s'a oprit, să continuăm în faţa massei discuţia începută... Convocaţi o nouă consfătuire. Să vedem, să ne sfătuim cu muncitorii, să-i întrebăm dacă ei vor să aleagă delegaţii aşa orbeşte, fără nicio platformă.

In acest timp intră Blagov, parcă împotriva voinţei sale. Se vedea că în realitate făcea toate acestea nu din proprie voinţă, ci sub presiunea muncitorilor menşevici. După ce mă ascultă până la capăt, Blagov se adresă râzând lui Sviazchin:

— Ei, nu v'am spus eu dinainte? Nu! Cu leniniştii n'o să ne putem înţelege. Ei caută în toate numai prilej de agitaţie şi propagandă. N'are rost să mai batem apa în piuă. N'o să mai convocăm niciun fel de nouă adunare. Cu asemenea întruniri ilegale riscăm să periclităm legalitatea sindicatelor.

— Dar de ce nu v'aţi temut de posibilitatea aceasta, când aţi început discuţia despre caracterul inevitabil al provocărilor în ilegalitate? Oare pentru voi legalitatea este un scop în sine?

Blagov, fără să răspundă la întrebările mele, repetă:

— Nu... Ajunge! Refuzăm.

— Ei ce să-i faci, refuzul vostru nu schimbă nimic. In ce ne priveşte, noi vom continua şi singuri să pre-

gătim consfătuirea şi vom explica muncitorilor cum poate fi folosită ea în interesele luminării revoluţionare a masselor, — încheiai eu.

Pe stradă, Mihail ne ajunse iarăşi din urmă.

— Ascultaţi-mă — spuse el. — Vă purtaţi ca nişte copii. Ştiţi ce aţi făcut acum? I-aţi dat apă la moară lui Blagov. Spuneţi şi voi, oare o listă comună, cu jumătate de locuri nu ar fi fost o victorie pentru noi? Ar fi fost o victorie! In împrejurările de astăzi, cu atâtea arestări, cu atâtea treceri dintr'o tabără în alta, vom reuşi oare să cucerim, împotriva lichidatorilor, jumătate din locuri? Pentru nimic în lume. Şi deodată, nici nu-mi venea să cred ochilor şi urechilor: menşevicii sunt în panică, Sviazchin însuşi, fără luptă, vă serveşte victoria pe tavă: locuri la paritate... Blagov e deştept şi şiretlicul lui s'a dovedit foarte bun : a consimţit să vă cheme şi apoi v'a tras pe sfoară...Acum o să ţipe că nu el, ci voi aţi împiedecat înţelegerea.

— E timpul să te duci la culcare, Mihail, — îl întrerupsei eu.

— Nu, Pavel, spune-mi părerea ta în ce priveşte fondul chestiunii.

— In ce priveşte fondul chestiunii,toată problema este că tu, Mihail, supraapreciezi forţele şi şanşele lichidatorilor... Trădările încep adeseori tocmai prin faptul că oamenii supraapreciază forţele duşmanului şi le subapreciază pe ale lor. Care-i tâlcul victoriei noastre de acum ? Că noi am călăuzit gândurile muncitorilor dela micile frecuşuri, spre căile principale şi spre scopurile de bază ale revoluţiei. Iar viaţa va fi de partea noastră.

— Ei, ce să-i faci, Pavel, — spuse Mihail tărăgănând vorbele, — ai făcut o prostie. Te-ai lăsat condus de Timofei. Ţi-ai zis că el e muncitor, deci înaintat. Nici vorbă, el e un om de inimă, dar e un ignorant...Iar tu ţi l-ai luat, aşa, deodată, drept dascăl. Va trebui să răspunzi pentru asta, iar noi vom trebui din nou să strângem forţele vii ale raionului, de astă dată însă fără tine. Tu eşti bun de desbinări, nu de unificări.

Timofei începu să râdă:

— Bine spunea Pavel că-i vremea să te duci la culcare, Mihail. Rămâi cu bine.

Iată-mă acum singur în noapte, rămas față'n față numai cu gândurile mele, plin de îngrijorare și de dorința de a mă verifica, la fel ca înaintea unei oglinzi a conștiinței și a datoriei. Nu e nimeni lângă mine. Și totuși nu sunt singur. In minte îmi mai răsună încă sgomotul și vuietul glasurilor, izbucnesc și se sting încă frânturi de discursuri, se întretaie și se ciocnesc argumente potrivnice.

Merg, fără să-mi dau seama că merg, ca și când aș fi purtat de un șuvoi domol, nevăzut. Sunt atât de emoționat și de agitat, încât până și simpla atingere a cămășii de trup mă supără, de parcă pieptul și spatele mi-ar fi arse.

Am umblat, se vede, mult de tot până când mi-am dat seama că merg cu totul în altă direcție, decât în aceea a adresei unde trebuia să-mi petrec noaptea. In seara asta urma să dorm pentru prima oară la avocatul unde era înregistrată „copia" mea.

Și din clipa în care mi-am dat seama că e deajuns să străbat câteva străzi și ulicioare ca să mă găsesc sub un acoperiș, la căldură, ca să intru într'o cameră și să mă culc, în clipa în care mi-au apărut în minte toate acestea, m'a cuprins o toropeală grea și-am simțit dorința să dorm. Dar împotrivindu-se acestei beatitudini semiconștiente, gândurile prilejuite de discuția cu Mihail îmi năvăliră în minte. Tot ce se întâmplase căpăta contururi precise, așa cum capătă contururi obiectele în nopțile albe. Undeva în adânc, începu să pâlpâe, ca o luminiță palidă, presentimentul că mișcarea noastră se îndreaptă spre o cotitură, că se apropie zări noi, dar că ne stau în cale noi încercări, mai complicate și cu totul neasemănătoare celor ce se năsteau din piedicile exterioare, puse de poliție. Păsisem cu inima ușoară la învingerea acelor piedici, dar acum poate că va trebui să revizuesc vechile prietenii și chiar legăturile obișnuite.

Imputările lui Mihail nu mă mâhnesc, nici măcar nu mă preocupă. Tot ce spune el e strâmt și fără pers-

pectivă. Ceea ce-l interesează pe el e că la nu ştiu ce întorsătură a discuţiei am spus altceva decât ce se cuvenea, iar la o alta am spus sau am făcut ce se cuvenea, dar nu atât de bine cum ar fi fost de dorit. Dar, Mihail, nu asta e problema. Oricum ar fi fiecare dintre noi, şi eu şi Timofei şi Veteranul, forţa noastră principală nu rezidă în talentele noastre personale, ci în vigoarea mişcării revoluţionare căreia îi dăruim toate talentele noastre. Această mişcare este victorioasă. Deaceea şi eu personal mă simt învingător. Şi deaceea acum mă simt bine şi sunt bine dispus. Mă sgribulesc de frig, merg singur prin noaptea pustie şi simt că în mine, deşi totul e încordat şi sunt numai ochi şi urechi, totul vibrează de fericire.

Hoinăream aşa, cu inima plină de bucurie. Dar foamea mă chinuia şi oboseala mă apăsa pe umeri.

Deodată mă strigă din urmă Clavdia.

— Clavdia, ce cauţi aici?

— Aştept...

— Pe cine, dacă îmi dai voie să te întreb?

— Pe dumneata Pavel, pentru dumnezeu! Să nu te duci la adresa ce o ai pentru noapte...

— A căzut?

— Da! Adică aşa mi se pare. In orice caz nu poţi rămâne acolo peste noapte. Am să-ţi povestesc imediat, numai că am făcut rău că ne-am oprit... Mi-e frig. Hai să mergem!

O pornirăm într'o direcţie opusă adresei unde urma să rămân peste noapte.

— Să vezi! Am trecut pe la avocat înainte de sosirea... ta, să controlez... dacă e cu totul sigur... iar la el — o surpriză. A venit Sonia... a venit direct dela gară, fără ca organizaţia să-i fi dat adresa, riscând la întâmplare. Ei se cunosc, aşa că nu-i fac nicio imputare.

— Care Sonia?

— Cea care a fost cu tine în deportare. A evadat... Am hotărît că e mai sigur pentru tine să nu te duci astăzi acolo.

— Probabil. Dar puteai să vii la şedinţă...

— Şi dacă nu ne-am fi întâlnit?...

— Dar așa, din cauza mea, ai înghețat! Și ai riscat Clavdinca!

O luai de braț, iar ea, uitând că e noaptea târziu, izbucni într'un hohot de râs sonor și luminos.

— Știi, să-ți spun drept... Mi-a fost tare frică. Uită-te înapoi; m'am ascuns uite colo, peste drum, alături de casa avocatului. Uite, vezi colo o portiță? Am intrat, am închis-o după mine și deacolo priveam printr'o crăpătură ca dintr'o capcană. Și știi ce fricoasă sunt! E o curte străină și-mi era frică!

— Am înțeles. Dar dacă te-ar fi observat și te-ar fi întrebat: „Ce căutați pe-aici, stimată doamnă? Ați venit să furați?"

— De-ar fi fost așa, încă n'ar fi fost nimic: scorneam eu ceva. Dar dacă era un câine?!

— Și acum unde mergem? — întrebai eu.

Imi spuse că avusese timp să-mi găsească o altă adresă pentru înnoptat, nu departe, la muncitorul Bescozârecinâi.

— Cine este acest „Bescozârecinâi"? [1])

— Nu-l cunoști pe Bescozârecinâi? Dealtfel această poreclă i-a dat-o Mihail. Are totdeauna cozorocul dela șapcă pe jumătate desprins. Lucrează la manufactura Golutvinscaia; un om foarte activ.

— Dela manufactura Golutvinscaia? Nu cumva e unul roșcat?

— Roșcat.

— Mi-aduc aminte. La meetingul de lângă poarta manufacturei Golutvinscaia, el s'a repezit cel dintâi să mă scape... Bine. Dar ce-ai să te faci tu? Nu cumva vrei să te întorci acasă singură, noaptea, prin tot orașul? N'am să te las.

— Mi-am găsit și eu un loc unde să rămân peste noapte. Nu e departe de aici, tot într'o familie de muncitori.

Consimți să o conduc pân'acolo.

— Dar ce s'a întâmpat la consfătuire?

Incepui să-i povestesc. După ce ascultă până la

[1]) Fără cozoroc. (N. trad.)

sfârşit, căzu pe gânduri. Tăcu îndelung, apoi spuse cu un glas în care se simţea nehotărîrea:

— Pentru mine încă nu e clar ceva. Poate că trebuia totuşi să mai încercăm încăodată şi să ajungem la o înţelegere.

Incepui să-i desvolt argumentele mele mai amănunţit. Ne aşezarăm pe o bancă, lângă o poartă.

Apoi ne ridicarăm şi pornirăm din nou, eu continuând să povestesc, iar ea să întrebe. Niciunuia din noi nu-i venea să se despartă de celălalt fără să îi spus totul.

Ajunserăm la locul unde trebuia să fie găzduită peste noapte, fără să fi avut vreme să-i expun în mod convingător toate argumentele mele. Iar Clavdiei i se părea desigur că nu avusese timp să-şi exprime toate îndoielile. Puteam oare să ne despărţim într'o asemenea nelămurire şi cuprinşi de o asemenea îngrijorare?

Când se hotărî totuşi să sune, văzurăm că la uşa cocioabei de lemn, acoperite cu muşchi, nu era sonerie. Bătui tare cu pumnul în uşe.

— Mai încet, Pavel. Ai să dărâmi casa.

In tindă răsună sgomot de paşi împleticiţi; duşumelile scârţâiră, cineva tuşi, trase un zăvor şi uşa se deschise. O femeie spuse din prag:

— Tare adânc adormisem... Ca după muncă. Auzeam că bate cineva, dar nu eram în stare să mă trezesc. Intră, Clavdinca.

Trebuia să ne luăm rămas bun. Dar cum era să plec fără să spun totul până la capăt şi fără să aud lucrul principal, dacă până la urmă este sau nu de acord cu mine.

— Nu te supăra, — spuse Clavdia femeii. — Tovarăşul o să plece numaidecât. Trebue să-i mai spun încă două, trei cuvinte.

— Poftim! Poate intra şi dumnealui, — spuse femeia, — dar numai nu vă supăraţi, o să trebuiască să vorbiţi în tindă, în casă nu aveţi cum să intraţi, că oamenii dorm claie peste grămadă.

Femeia îi arătă Clavdiei cum să pună zăvorul şi se duse în odaie.

Iar noi rămaserăm împreună în întunericul tindei reci, într'un miros greu îmbâcsit...

— Zău, Pavel, nu știu ce să fac, nu mă pot hotărî să-ți spun. Văd că tu începi imediat să te superi.

— Eu? Mă supăr? De unde ai mai scos-o și pe asta? Dumneata ai dreptul să gândești și să judeci cum crezi...

— Pavel nu te mai preface. Te-ai trădat imediat, atunci când mi-ai spus „dumneata".

— Nu-i adevărat. Eu ți-am spus „tu", iar dumneata îmi spui „dumneata".

— Ei, ce să ne mai ciondănim? Problema care se pune e foarte serioasă.

De obicei, în discuțiile noastre, ea știa foarte bine să se stăpânească și stăpânirea ei mă potolea totdeauna și pe mine.

— Hai, Clavdia spune, te ascult.

— Ei, judecă și tu: dacă svonurile despre dizolvarea centrelor fracționiste sunt adevărate, înseamnă că linia este să rămânem mai departe cu menșevicii în același partid. Iar tu vrei să aduci divergențele în discuția masselor largi. Asta ar însemna de fapt o sciziune.

Cu cât discutam mai mult cu ea ce este greșeală și ce nu este greșeală, cu atât mai rău ne încurcam. Și cu cât ne convingeam că trebue să ne înțelegem cum se cuvine unul pe celălalt, cu atât ne înțelegeam mai puțin.

Stăteam pe întuneric, aproape unul de altul. Dar un instinct pe care nu-l puteam nici eu înțelege, mă făcea să mă îndepărtez de ea ori de câte ori o atingeam din greșeală. Și tot atât de brusc se depărta și ea de mine la fiece atingere întâmplătoare.

— Mă întristează foarte mult îndoielile tale, Clavdia. Te implor: cât nu e prea târziu, mai verifică și mai chibzuește. Aici este germenele unei greșeli uriașe, hotărîtoare și poate de neîndreptat pentru tine. Înțelege: una este unitatea, strângerea laolaltă a masselor pe baza unor sarcini revoluționare concrete, clare și precise și altceva e diplomația unor formule „unificatoare" umflate, ambigue, intenționat neclare, și a

unor fraze goale. Dacă tu nu ai să înţelegi acest lucru acum, de aici, dela acest punct ideile noastre pot porni pe cărări deosebite. Se poate oare una ca asta? Riști totul, totul...

Imi trecu prin minte o ideie, dar şovăiam dacă să i-o spun sau nu Clavdiei şi deodată mă hotărîi să i-o spun.

— Clavdinca — numai să nu te superi — uite ce mi-a trecut prin cap. Ştii că după sfatul lui Sunduc, studiez acum cu Vasili teoria şi tactica. Şi, zău, avem nişte discuţii interesante şi temeinic organizate. Acum studiem după cartea „Ce-i de făcut", a lui Lenin, tema raportului dintre elementul spontan şi cel conştient, iar după lucrarea „Un pas înainte, doi paşi înapoi", tema raportului dintre clasă şi partid.Vino la noi, ia parte la aceste discuţii. Ce zici? Vino, prietenă.

In clipa aceea se auzi un sgomot ca şi când cineva ar fi scăpat pe întuneric o mătură sau un vătrai. Ajunse până la urechile noastre un mormăit înfundat, dar destul de clar:

— Ce tot şoşotesc în tindă? Sau nu se mai satură de pupături?...

Ne-am despărţit, fiecare cu o greutate pe suflet: ea, pentrucă până la urmă nu reuşise să se convingă de justeţea atitudinii mele dela consfătuire, iar eu, de ciudă că pentru ea tot nu era încă limpede ceea ce în timpul discuţiei noastre devenise pentru mine încă şi mai neîndoielnic.

Deabia când am ieşit din tindă mi-am dat seama că ne despărţisem fără măcar să ne fi dat mâna şi că nu-mi spusese dacă o să vină la discuţiile cu Vasili.

13

Bătui în ferestruica unei căsuţe scunde de lemn, aşezată pe o coastă de deal, într'o ulicioară ce cobora spre râul Moscova.

Clavdia îmi spusese să bat la fereastra a doua. Mi-era teamă că la o oră atât de târzie n'o să fie nimeni treaz la Bescozârecinâi, că erau doară o familie

de muncitori. Dar din fericire ferestruica era luminată puternic, aşadar nu de o candelă, ci de o lampă.

Imi deschise şi mă întâmpină însuşi stăpânul casei. Eu îl recunoscui de îndată, după zâmbetul lui care pornea din adânc. Mă recunoscu şi el. Imi făcu cu ochiul:

— Ţii minte?... Atunci la noi la Golutvinscaia, în faţa porţii. Dumneata vorbeai, iar eu ţi-am spus: „Ia-o la sănătoasa, drăguţule". Numai că atunci aveai pe cap o şapcă, dar şi acum, cu căciuliţa asta, arăţi ca un muncitor...

Antreul, foarte neîncăpător, avea pe pereţi tapete înflorate, probabil puse demult, dar curate, fără pete şi numai pe alocuri, mai ales jos, rupte nitel.

Bescozârecinâi îmi surprinse privirea.

— N'are cine face ştrengării. Copii mici nu avem. Fiul meu e mare, a şi început să muncească la fabrică. Şi apoi, ca să-ţi spun drept: Avdotiei mele îi place grozav curăţenia. Intră, tovarăşe Pavel. Eu sunt tovarăşul Frol...

Pronunţă cuvântul „tovarăş" ca pe un titlu de seamă. Se vedea că era ceva nou pentru el, că'ncepuseră să-i spună „tovarăş" oameni pe care nu-i prea cunoştea, dar care i se păreau cu greutate. Şi acest lucru îl mulţumea şi-l bucura aşa cum ar fi bucurat pe un altul o avansare recentă.

— Vă deranjează că la tovarăşul Frol mai e lume?...

Şi într'adevăr, din cămăruţa în care ardea o mică lampă de gaz, numărul cinci, se auzeau mai multe voci.

— N'aveţi nicio grijă, sunt de-ai noştri. E sora mea Luşa cu fiul ei Afonia. Au venit la noi dela ţară, aduşi de necazuri. Mai e şi Petia Şustrov, cumnatul Luşei, fratele răposatului ei bărbat. A venit în trecere, nu atât să o vadă, cât mai cu seamă să ne sfătuim într'o chestiune. Intră mai cu curaj.

Bineînţeles că o asemenea găzduire de noapte însemna o abatere dela normele clasice, care prevăd că nu te poate vedea decât cel care-ţi deschide si că trebue să te pitulezi numai decât într'o cămăruţă ferită. Dar acum nu mai putea fi vorba de subtilităţi.

Intrai în odăiță. Făcurăm cunoștință și ne strânserăm mâinile. Afonia era un băiat de vreo opt ani. Ochii lui plânși aveau o expresie de desnădejde, suferință, teamă și tristețe.

Femeia dispăru în aceeași clipă după un paravan. Oprindu-se o clipă ca și când ar fi respectat regulile politeții, băiatul dispăru și el după paravan. Petia Șustrov dădu din cap cu compătimire, iar Frol oftă din adânc. Înțelesei despre ce era vorba: Afonia fusese adus dela țară pentru a fi „dat la stăpân", fenomen foarte obișnuit în satele noastre din preajma Moscovei. Eram mișcat și plin de compătimire pentru băiat și pentru mamă.

Dar și mai mult mă mișcă Petia Șustrov, sau mai degrabă povestirea lui, pe care o începu fără niciun fel de pauză, de îndată ce mă așezai la masă.

Masa era pusă, ținându-se seamă în mod evident că voi veni și eu.

— Tovarășul Frol nu are prea multe bunătăți, — spuse Bescozârecinâi. — Ridichi tăiate felii, ridichi cu untdelemn, ridichi cu cvas, ridichi fără nimic... dar cu ce avem, cu aia te ospătăm... Gustă lucruri proaspete dela țară. Le-a adus Lușa: varză murată, mazăre... și apoi câte un păhărel.

— Cu păhărelul mai stai o leacă! — strigă de după paravan Avdotia.

Bescozârecinâi îmi făcu semn cu ochiul:

— Mai pregătesc ceva pentru gustare.

Dar Petia Șustrov se supără pe Bescozârecinâi:

— Lasă, mai întâi să discutăm, despre ce-avem de discutat. Așa cum spune Pușchin în culegerea de opere complete: „Nu pentru trâncăneli și veselie".

Imi amintii atunci că mă mai întâlnisem cu Șustrov. Era chelnerul care asistase la sinuciderea brutarului Grigori în ceainărie. Atunci îmi povestise cum discutase cu Grigori și cu ocazia aceea citase din „Prea multă minte strică".

Ii adusei aminte de întâmplarea aceasta.

— Și eu mă tot uitam și-mi dădeam seama că e ceva în dumneata care „readuce în amintire trecutul"... Nu te supăra că nu te-am recunoscut dela început. Prin fața noastră trece foarte multă lume. Dar

de îndată ce mi-ai adus aminte de otrăvirea aia şi de discuţia dintre noi, totul îmi reînvie în minte... Cum să nu! Cum să nu! Pe atunci nu ştiam şi nici nu bănuiam cu ce te ocupi şi ce fel de om eşti. Ei, ascultă ce am să-ţi povestesc acum... Dela ceainărie m'am mutat la un local de pe şoseaua Petersburgului... N'o să spun că este ca „Iar" sau „Strelna" [1]), totuşi e un local de mâna 'ntâia, cu covor pe scara dela intrare, ca la apartamentele de lux, portar cu baston, două săli mari dând una'n alta, şi cu separeuri...

— Ei, las-o mai moale cu descrierea, — îl întrerupse Bescozârecinâi.

— Froluş, înţelege că asta e numai ca să nu lungesc vorba, întrucât trebue să-i explic dumnealui că pe la noi vin oaspeţi de seamă... Tocmai acest lucru vreau să vi-l şi comunic aşa, în particular. A început să vină pe la noi un colonel... Venea... ba în uniformă, ba în civil şi intra grăbit în câte un separeu. Dar ştiţi, nu aşa cu ifose, ci parcă strecurându-se pe lângă uşă, de ai fi zis că-i un pârlit. De cele mai multe ori venea singur, neînsoţit de nimeni... Eu servesc tocmai la separeuri, aşa că ştiu obiceiul: rar se întâmplă să vină cineva într'un separeu, singur, fără doamne. Să cheme ţigănci sau cine ştie ce alte femei, asta nu se pomeneşte la noi... Atunci la ce-i trebuia separeu?... Ei, şi-am început să mă frământ ce-o fi la mijloc: un episod din viaţă, jucat de un singur personaj, o tragedie neobişnuită şi înspăimântătoare sau o taină din cele mai pline de mister? Ce-o mai fi şi asta?

— Ia n'o mai lungi, Petiuşa...

— Dă-mi voie, dă-mi voie, Froluş... să le spun toate la rând. Stai să vezi: noi chelnerii, aflăm până la urmă totul. Am aflat că e colonel de jandarmi şi că e vorba de o întâlnire. Mi-a poruncit: „Dac'o veni cineva la mine, să ne laşi în pace, să nu-mi stai aici protap". Iar eu mă gândeam: interesant, cine o fi „neprihănitul înger decăzut" care o să vină acum

---

[1]) Restaurante din Moscova, vestite înainte de revoluţie. (N. trad.)

la el? Şi să vezi ce farse ne face fantezia în trecătoarea noastră viaţă! Apare, ca să zic aşa nu o persoană de sex feminin ci una de sex masculin. Curios! Ce să fie oare? Când mi se spune „să nu stai protap", nu stau, dar întrucât m'a atins la punctul vulnerabil, mi-am ascuţit ochii şi mi-am ciulit urechile... Mi-am zis că nu poate să fie decât un trădător care venise la jandarm să trădeze... M'am prefăcut că plec, dar de fapt, sub un pretext oarecare, m'am întors pentru o clipă ca din întâmplare. M'am uitat cu atenţie la cel ce intrase. Ce să vă spun, mutra lui parcă era rât, nu altceva! Şi avea un aer de şmecher. Se vedea că era un om de rând, dar era îmbrăcat foarte elegant. Ca să nu exagerez, cred că avea vreo patruzeci de ani. Dar ochii... Dumnezeule!... Să te ferească dumnezeu să-i visezi. Un om cu o asemenea căutătură e'n stare să te sugrume pentru zece copeici. Şi pe lângă asta mai era şi ciupit de vărsat.

— Ciupit de vărsat deabinelea, — îl întrebai eu, — sau aşa, numai o leacă?

— Ce înseamnă să ai studii politice înalte ca ale dumneavoastră, — spuse Şustrov, uluit. — Aţi şi ghicit. Intocmai, ciupit o leacă de vărsat.

Piotr ne comunică frânturile de convorbire dintre colonelul de jandarmi şi vizitatorul său, pe care le surprinsese în treacăt. Eu îi sugeram amănunte, semne particulare. Totul confirma presupunerea că cel care se întâlnise cu jandarmul fusese mahaistul Senca Gură-Spartă.

Mă hotărîi să pun la cale o întâlnire între Piotr şi Vasili, cât timp acesta mai era încă la Moscova. Ne-am înţeles cum şi unde să ne întâlnim şi cum să ducem până la capăt, cu toată precauţia, lămurirea acestei chestiuni. Iar lui Vasili m'am hotărît să-i recomand să ţină legătura cu Timofei şi să nu întreprindă nimic decisiv fără Timofei şi fără mine.

Femeile puseră pe masă o farfurie cu bucăţele de scrumbie.

— Regina aperitivelor, — spuse aprobator Piotr şi se ridică să plece.

— Unde ai pornit-o, Petiuşa? — întrebă, mâhnit, Bescozârecinâi.

— E timpul să mă înfiinţez la separeuri.

— Se vede că Piotr Evgrafovici s'a obişnuit cu mâncarea boierească şi o dispreţuieşte pe a noastră, — observă Luşca.

Piotr se simţi adânc jignit.

— Nu cumva, Lucheria Stepanovna, în ochii dumitale sunt un Iscariot şi un Iuda, gata să-mi schimb obiceiurile mele, ale noastre, pentru cele ale burjuilor! Spoiala lor strălucitoare îmi e cu totul străină. Noi nici măcar nu ne uităm la aşa ceva, sau dacă ne uităm — atunci o facem cu scârbă... Nu garantez pentru alţii, dar aşa sunt eu. Există de bunăseamă şi printre chelneri unii care şi-au scuipat pe suflet şi l-au murdărit, iar în faţa boierilor nu se mai consideră oameni. Dar eu vă jur că-i urăsc de moarte pe chefliii bogaţi... şi precum spune proorocul din biblie în versurile lui Iazâcov: „Impietrească-mi-se limba vicleană, dacă-mi voi uita jalea şi voi înălţa osanale tiranilor patriei".

Lucheria, care se vede că nu pricepuse nimic din emoţionanta tiradă a lui Piotr, începu să se văicărească.

— Eu sunt văduvă, Afonia şi cu mine suntem singuri. Oricui îi vine uşor să ne obijduiască... Iar dumneata, Piotr Evgrafovici, mare păcat îţi faci că mă ponegreşti aşa, spunându-mi . „limbă vicleană"... Nouă nu ne arde de viclenii. Mai bine ne-ai ajuta decât să ne găseşti vină...

— Luşa, dar nu-ţi găsesc ţie vină, ci burgheziei şi lui dumnezeu.

— Ei, bine, bine, — spuse împăciuitor Bescozârecinâi. Du-te Petruha, altminteri iar nimereşti cu oiştea'n gard. Căci drept să-ţi spun, nici eu n'am înţeles nimic din ce-ai spus mai adineaori.

Şustrov era emoţionat. Se grăbea să se ducă la restaurantul său aşa cum nu se grăbise probabil niciodată până atunci. Sufletul îi era plin de bucurie. Şi cum să nu fie, când el făcea un lucru sacru, ajuta re-

voluția! Acest triumf se citea în ochii lui inteligenți și curați, cu reflexe verzi.

La masă, Frol începu să vorbească pe îndelete :

— Tare bine s'a potrivit cu găzduirea asta a dumitale. Tovarășa Clavdia mă întreba : „Ai putea oare, tovarășe Frol, să găzduești peste noapte la dumneata pe un tovarăș de-al nostru?" „Când?" o 'ntreb eu. „Astăseară", spune ea. Tocmai azi e cum nu se poate mai bine: înainte, aici în cămăruțele astea două locuiau două familii. Ce înghesuială! Uitați-vă, am aranjat eu și cu fiul meu niște paturi sub tavan, fiindcă dacă oamenii voiau să se culce trebuia să-i îngrămădești pe podea, ca pe niște lemne. Din întâmplare, ieri a plecat dela noi toată familia cealaltă. Pe bărbat l-au dus la cimitir, iar nevastă-sa, cu cei trei copii, a plecat la țară. Deocamdată bunicii or să aibe grije de copii. „Așa că acu' ai, slavă domnului, unde să te miști, doar că a venit în locul lor Lucheria, dar e numai ea cu băiatul, deci doi inși, în timp ce ăilalți erau cinci..." îi zic eu tovarășei Clavdia. După aceea tovarășa Clavdia îmi spune : „E vorba de tovarășul Pavel". Bineînțeles că m'am bucurat din tot sufletul... și i-am spus nevesti-mi: „Tovarășul Pavel mi-e prieten. A fost la un meeting la noi și ne-a arătat că anul 1905 o să se'ntoarcă"... Și doar ni se spusese în chip și fel : nici să nu ne mai gândim, nici să nu ne mai treacă prin cap că se va mai întoarce, că s'au dus zilele voastre frumoase... Și hârști un pumn în obrazul muncitorului : „Tâlharule, acum nu mai e anul 1905. O să te luăm de gât și afară cu tine". Iar Pavel ne-a lămurit din partea Partidului că anul 1905 poate fi adus înapoi dacă o să punem umărul cu toții. Crede-mă, vorbele astea mi-au încălzit inima. Îi spun nevesti-mi „Avdotia, uite ce om o să vină la mine. Pregătește, rogu-te, ca de sărbătoare". Iar nevastămea e o adevărată comoară ; alta ca ea nu găsești nici în cer... Vedeți ce de bunătăți sunt pe masă? Până și de scrumbie a făcut rost...

Avdotia se fâstâci și începu să vorbească sacadat :

— Pe băiat, pe băiat, pe Afonia să-l chemăm la masă... Luşecica, ia chemă-l încoace.

— Ei, frate Afanasie, ia ieşi la lumină! — strigă Frol.

Dar invitaţia rămase fără răspuns. Lucheria se ridică şi se duse după paravan să-l înduplece pe Afonia.

— Băiatul e amărît, —spuse încet Frol.

— Şi nouă ne-a frânt inima, — adeveri Avdotia. — Tare ne e milă de el. E băiat isteţ. In sat nu se temea de nimic, nici măcar de lupi; mergea singur noaptea în pădure, fie iarnă, fie vară. Iar la noi sunt păduri de-alea bătrâne, de nepătruns. Acum, că l-au adus la Moscova, se sperie de toate alea şi se ruşinează de orice: „Mămucă, du-mă înapoi, nu vreau, mi-e teamă..."

— A venit pentru prima oară la Moscova? — întrebai eu.

— Pentru prima oară, — răspunse Avdotia. — L-a adus să-l bage ucenic...

— Altceva ce să facă? — întrebă Frol. Noi am trecut cu toţii prin asta, iar acum copiii noştri pătimesc şi ei, la fel... Nu cumva şi nepoţilor noştri le sunt hărăzite aceleaşi suferinţe? La noi, tovarăşe Pavel, în toată regiunea Moscovei, a Calugăi, a Tulei, aşa se obişnueşte: cum împlineşte băiatul opt ani, e adus la Moscova! Şi pentrucă nu e încă bun de fabrică, intră ca ucenic la un meşter. Cei de prin părţile noastre se duc mai mult la cizmărie, la dărăcit sau la argintarii de icoane. Ştii ce vasăzică asta, tovarăşe Pavel, să trăeşti ca ucenic, la stăpân? Asta înseamnă trei-patru ani de cotonogeală; te urechiază, te bat cu ce le vine la îndemână şi nu-ţi dau niciun fel de învăţătură; înveţi cum te taie capul, trăgând cu coada ochiului. Stăpânul şi stăpâna ştiu una şi bună: „Du-te încolo, adă încoace, mătură, taie lemne, leagănă copilul"; cât despre lucrători au şi ei povestea lor: „Fugi pân' la cârciumă, aleargă după tutun, fură dela stăpân ceva ca să vinzi pentru votcă". Asta e tot ce învaţă acolo.

— Mai încet, Frol; te aude băiatul, — îl opri Avdotia pe soţul ei.

Frol începu să râdă:

— Mă aude!? Ce, crezi că fără să audă dela mine, nu ştie el toate lucrurile astea? Le ştie mai bine ca noi... Câţi din ei nu fug înapoi la ţară! Ei răspândesc toate poveştile astea. Când fug, ştiu ei că acasă o să-i bată. Cu toate astea fug, fiindcă totuşi le e mai uşor decât printre străini. Printre străini nu-i uşor de trăit. In copilărie am îndurat şi eu toate astea. Tot aşa, îmi venise şi mie vremea; împlinisem, bietul de mine, opt ani şi venise sorocul să merg la lucru. Dar ce era să lucrez? Aveam o deseatină [1]) şi jumătate de pământ. Be bucăţica asta nu puteam nici să semănăm, nici să arăm; pământul era sterp şi n'aveam nici cu ce să-l îngrăşăm; nu aveam nici vacă, nici găină. Şi mi-au pregătit bocceluţa să mă trimeată pe mine robul lui dumnezeu Frol, la Moscova, ca ucenic. Eu mă ţineam tare. Dar în ochi îmi mijise o lacrimă fierbinte... Eram gata-gata să plâng de faţă cu toată lumea. Mă încurajau: „Nu-i nimic Frolca, nu te teme, că dacă începi să te temi o să fie vai de tine. Cu Moscova nu-i de glumit... Nu-i nimic Frol, n'are aface unde trăeşti; numai sătul să fii. O să te înveţe necazurile printre străini. Moscova, ziceau ei, e un oraş vesel: la fiecare pas e un birt sau o cârciumă". La Moscova găseşti orice, doar pe părinţii tăi, nu. Ei, şi pe mine asemenea mângâieri mă amărau şi mai tare. Şi colac peste pupăză, mă mai boceau şi babele, ca pe mort: **„Ies în drum cu lacrimile pe obraz, mi-aduc aminte de ai mei şi mi-e dor de ei..."** Şi toate astea se petreceau în postul cel mare, de sfânta Evdochia. Care vasăzică era pe la începutul lui Martie şi, cum se spune, găina băuse deja din picăturile dela streaşină, începuse să se topească zăpada şi să miroasă a primăvară. Ştiţi voi ce înseamnă primăvara pentru un băietan dela ţară? Asta-i pentru el raiul, fericirea pe pământ... Te vânzoleşti pe la râu toată ziulica, de dimineaţă până seara, umbli pe lângă pâraie, şi nu mai ştii nici de mâncare nici de casă... sapi şanţuri, pui cuiburi pentru graurі, le lipeşti, faci oameni de zăpadă... Şi să pleci din mij-

[1]) *Deseatină* — 1,092 ha. (N. trad.)

locul tuturor acestor bucurii ale libertății? Crede-mă, tovarășe Pavel, am fugit din casă, departe de toți cei veniți să mă conducă și de bocetele babelor. Doream să rămân singur, să-mi birui frământările lăuntrice... Și cum am văzut că picăturile dezghețului de Martie făcuseră găurele galbene în zăpadă și croiseră o potecuță în lungul peretelui șopronului, iar vântul leagănă crengile goale ale răchitei și Volcioc, câinele meu roșcat, mi se gudură la picioare, m'a cuprins o jale de-mi venea să mă spânzur!... Cu lacrimi amare am plâns. Ca să vezi! Imi ziceau: „Nu te teme, Frolca"... Dar despre ce mă aștepta la Moscova, auzisem eu destule dela băieți. Da' ce era să fac; m'am supus. Te'nveți să joci după cum îți cântă nevoia. Și m'am dus la caznele alea îngrozitoare.

De după paravan se auzi plânsul domol al lui Afonia.

— Și plânge așa toată ziua, îi curg lacrimile ca o apă, de te miri de unde mai are lacrimi, — spuse Avdotia. — Mă duc la el poate-l mai potolesc.

La masă rămăsei numai eu cu Frol. Ascultând, cu capul plecat, șoaptele de după paravan, căzuse pe gânduri.

— Da, tovarășe Pavel, — spuse el foarte grav. — Toate lucrurile astea trebuesc înțelese... Dacă privești în urmă la toată viața noastră, dela anii ca floarea, plini de nevinovăție — și până la mormânt, cum s'a întâmplat bunăoară cu vecinul meu care a murit și a plecat direct la cimitir, de după acest paravan, unde plânge acum Afonica, dacă privești, zic, în urmă la toată viața noastră, ce vezi? Vezi că toată viața n'ai fost stăpân niciodată pe tine însuți, după voia ta, după dorința ta... Tot timpul te gonește și-ți dă porunci nevoia. Tu zici hăis, ea zice cea, când zici cea, ea zice hăis. De aia și ziceau ăi bătrâni: „Nu trăești după voia ta, ci după porunca domnului." Mai poate băiețașul să-și aleagă calea? Nu-i rămâne altceva de făcut decât să se roage lui dumnezeu să nu-l dea la pământ și să-i mulțumească și pentru atât. In față nu ți se deschide niciun drum, nu ai nicio nădejde. De-aia, ajungi să te disprețuești și să-ți zici: astea nu-s

de nasul meu. Pe mine de pildă m'au poreclit Bescozârecinâi. E adevărat că şapca mea are totdeauna cozorocul rupt... Intr'o bună zi însă, am stat şi m'am gândit: ce comedie mai e şi asta, cum se face că am întotdeauna cozorocul rupt?... Şi să vezi de ce: pentrucă de mic am fost la ordinele tuturor, şi totdeauna am stat faţă de toţi cu capul descoperit. Toţi sunt mari pentru tine, toţi îţi poruncesc, în faţa tuturor trebue să-ţi scoţi şapca... Şi stai aşa, şi-ţi sucesti şapca în mâini, iar în vremea asta ţi se mistue sufletul, obida te roade şi te mănâncă palmele să le răspunzi aşa cum ştii tu... Dar nu ţi-e dat să le răspunzi, puterea nu-i de partea ta, ci de partea aluia mai mare ca tine. Şi aşa, fără să bagi de seamă, îţi rupi şapca, îţi versi pe ea tot năduful. Am oare numai eu firea asta? Mi-am întrebat neamurile şi prietenii: cum îndură ei umilirile? Oare nu le simt, s'au obişnuit cu ele? Imi răspund toţi la fel: «Da ce, poţi să te obişnueşti să ţi se spună într'una: „Tu nu eşti nimic, n'ai dreptul să crâcneşti, iar capul tău nu-i în stare să gândească, gândesc alţii pentru tine". Cu lucruri d'astea nu-i chip să te obişnueşti. Nu pot! M'am născut om şi om vreau să rămân, nu o vită pe care o mâi dela spate.» De curând l-am ascultat la sindicat pe Blagov ăsta vestitul. Ei, şi ce zice el? Un cântec pe care îl cunoaştem bine cu toţii: să ne prefacem, zice el, că suntem smeriţi, că ne trebue doar libertatea sindicatelor; ca şi cum ne-am pleca, ne-am face mici şi n'am cere nimic mai mult. Iar după aia, când o să creadă că suntem smeriţi, noi zice el, o să ne ridicăm în toată înălţimea noastră. Dar, domnule Blagov, şi aşa suntem nevoiţi să ne îndoim spinările într'una şi dumneata mai vrei ca şi atunci când pornim la luptă să ne prefacem, să părem şi atunci altfel de cum suntem... Dar nu te gândeşti, că de plecat spinarea e uşor s'o pleci, dar după aia n'au să ne mai lase să ne ridicăm şi au să ne 'ncalece grumazul cât vom sta încovoiaţi. Pentru Blagov, toate lucrurile astea's o joacă, dar pentru noi asta e viaţa; vrei, nu vrei, trebue să lupţi să-ţi aperi viaţa. Nu-i de noi să luptăm şi să ne prefacem. Noi vrem ca de-aci înainte să nu ne mai înşelăm

asupra scopului pentru care ne pregătim să luptăm. De-aia avem încredere în bolşevici, de-aia îi iubim, de-aia îi socotim de-ai noştri, pentrucă ei nu se pleacă în faţa nimănui şi ne învaţă nu să ne plecăm, ci să luptăm cu adevărat.

De după paravan ieşi Avdotia, iar în urma ei apăru şi Lucheria cu băiatul. Afonia fu aşezat la masă şi i se puse dinainte o porţie de scrumbie, pâine şi ridichi.

— Mănâncă Afonia, mănâncă, satură-te cât timp eşti la tuşa.

Afonia îşi încruntă aprig sprâncenele nu pentru a-şi lua un aer mai grav, ci pentru a-şi stăvili lacrimile ce-i izbucneau fără voie. Frol glumi :

— E, Afanasie, nu cumva ai dat apă la şoareci ? Ia râzi şi arată-ne dinţii tăi albi.

Afonia îşi încruntă şi mai tare sprâncenele şi-şi aplecă fruntea, lipindu-şi bărbia de gât, dar nu se putu opri să zâmbească :

— Ei, ia te uită că a răsărit soarele, — se bucură Frol, şi-l trase pe Afonia spre el, ciufulindu-i părul de pe ceafă.

Băiatul se lumină la faţă şi surâse ca un ştrengar, cu ochii scăpărând de isteţime.

Dar Afonia nu se atinse de mâncare.

— Mănâncă, prostuţule, mănâncă, o să te faci mai voinic.

— Nu pot, mămuco, nu pot... degeaba.

— Aşa e câteodată, parcă ţi se pune ceva'n gât, — spuse Frol. — Tu, Lucherio, nu-l mai sili pe băiat...

Ne-am culcat în patul atârnat de grinzi toţi trei: Frol, eu şi Afonia. Acolo, sub tavan, era strâmt şi simţeam că mă înnăbuş. Ghemuindu-se să doarmă, Afonia spuse ca prin somn :

— Unchiule Frol, tare-i urât la Moscova ! De ce nu se aude vântul şuierând pe acoperiş ?

— Ştiu şi eu, Afonia?!

— Dar de ce aici nu latră câinii, unchiule Frol ?

Mie nu-mi ardea de dormit. Făceam în mintea mea bilanţul zilei ce trecuse. Frol stătea întins pe spate şi, judecând după răsuflarea lui, nu dormea nici el. Mă

gândeam cât de viu şi de activ este spiritul de luptă în adâncurile muncitorimii! Aici nu există niciun fel de răstălmăciri, se vede simplu şi clar unde sunt duşmanii şi unde prietenii.

— Ce crezi dumneata, tovarăşe Pavel, vom mai apuca noi vremea când copii deştepţi de-ai noştri, ca Afonia, nu vor mai fi atât de nenorociţi şi vor deveni adevăraţii stăpâni ai Rusiei...

14

La început simţii o neliniştе nelămurită. Deschisei ochii şi mă uitai în jur: cu faţa atingeam aproape tavanul, iar de jur împrejur erau gratiile patului. Era dis de dimineaţă. Pe ferestrele îngheţate jucau reflexe trandafirii. Iar de jos se auzeau glasurile lui Bescozârecinâi, Avdotiei şi Lucheriei.

Afonia doarme şi zâmbeşte dulce: poate că prin vis îl mângâie pe Volcioc, câinele lui roşcat, şi se bucură de vântul primăvăratic care scutură ramurile goale ale răchitei de lângă şopron.

Toată noaptea nu'nchisesem ochii de-atâtea griji; se contopiseră într'un tot şi mi se păreau peste puterile mele, de nerezolvat.

In primul rând, trebue să-i descopăr, să-i găsesc pe cei ce au supravieţuit prăbuşirii comitetului din Moscova, dacă mai există cumva asemenea oameni; trebue să mă sfătuesc cu ei şi să-mi supun toate acţiunile viitoare unui plan unitar. In al doilea rând, trebue să strâng în raion pe activiştii Partidului şi să le arăt ce s'a întâmplat ieri la „consfătuirea restrânsă". Şi trebue neapărat să-l chem pe Mihail. Dacă nu voi izbuti să-i schimb părerile, măcar să audă ceilalţi din gura lui ce idei încâlcite are în cap şi să vadă el însuşi cât de mult s'a depărtat de tovarăşii săi cei mai apropiaţi. Iar de se va lua cineva după spusele lui, atunci mai bine să rămânem pe linia justă mai puţini, dar strâns legaţi de concepţii comune nouă tuturor, decât să permitem oamenilor să o ia razna. Şi ar trebui să trimitem cât mai repede forţele noastre în sub-

raioane, în massă, în întreprinderi; să întărim printr'o trainică şi eficace sudură organizatorică toate legăturile întâmplătoare, toate întâlnirile obişnuite, să împărţim munca între tovarăşi şi să începem pregătirea masivă a alegerilor de delegaţi pentru consfătuirea legală în problemele condiţiilor de trai ale muncitorimii.

Mai e ceva care mă neliniştește: Clavdia. Trebue să lichidez cât mai repede toate îndoielile ei. Aseară nu prea am reuşit să fac treaba asta.

Şi încă un lucru: să nu încapă Sonia pe mâna unor oameni care s'o informeze greşit. Trebue să-i prezentăm în mod just situaţia chiar dela început. Ea ne va fi de folos jos, în masse, şi mă gândeam să o şi trimit în subraionul Sadovniceschi. Desigur, e neapărat necesar să mă întâlnesc şi să stau de vorbă deschis şi cu Jarcov. Ruptura dintre el şi Sviazchin, ca şi cea dintre Sviazchin şi Blagov, fără îndoială că se va adânci. Dar manifestul pentru alegeri? Desigur că ne va înzeci forţele agitatorice. Nu durează mult să-l scrii, dar unde este „tehnicul" nostru? Când voi începe să umblu după rămăşiţele conducerii orăşeneşti, mă voi interesa de „tehnic" şi în celelalte raioane. Deasemenea nu trebue amânat nici cazul lui Prohor...

Unde-o fi acum Sunduc? Ne va aduce el oare, curând lumină şi limpezire? Mult timp nu mai putem aştepta. Nu putem acţiona orbecăind ca acum, fără farul lui Lenin, care să ne lumineze viitoarele cotituri ale drumului.

Mă gândesc ce ar fi făcut mai întâi Sunduc, să fi fost în situaţia mea. Organizator cu experienţă cum este, fără îndoială că n'ar fi simţit nesiguranţa pe care o simt eu acum. Pentru el, toate lucrurile s'ar fi rânduit în mod firesc într'o ordine şi o succesiune raţională. El şi-ar fi păstrat voioşia şi calmul şi, înflăcărat de viitoarele acţiuni, ar fi fost sigur că va izbuti să facă totul la timp şi cum trebue, pe când eu mă entuziasmez şi ard de nerăbdare să fac totul dintr'odată şi să alerg, în acelaşi timp, în toate direcţiile. Mi-aduc aminte că Puşchin spunea că nu trebue să confundăm entuziasmul cu inspiraţia, căci „entuziasmul exclude

calmul, entuziasmul... nu presupune forţa inteligenţei, care orânduieşte părţile faţă de întreg..."

Cred că nu se mai pune problema înclinărilor naturale ale caracterului. Calmul şi echilibrul în muncă se pot învăţa. Dacă nu sunt înzestrat, ca Sunduc, cu aceste calităţi, cel puţin pot să-mi impun ca, printr'o încordare a voinţei, să cântăresc totul fără grabă şi să stabilesc în chip logic importanţa relativă a fiecăruia din paşii ce-i am de făcut.

In timp ce chibzuiam, Frol plecă la fabrică. Mă îmbrăcai încetişor şi căutai să dispar fără să fiu observat, pentruca Avdotia să nu se apuce să-mi pregătească de mâncare. Dar mă surprinse în tindă şi fui nevoit să mă întorc şi să mai pierd vreo zece minute. Altfel, nu numai că i-aş fi jignit, dar am fi devenit ca nişte străini.

Incepui să cutreier, pe jos, străzile Moscovei. Ce zi lungă şi obositoare! Şi pe unde n'am fost: în Lefortov, în Socolnichi, în Suşcievscoe, în Presnia. Şi pretutindeni n'am găsit decât un simulacru de legătură: oamenii pe la care treceam păreau să fie de-ai noştri, în orice caz simpatizanţi, dar, sau nu ştiau nimic despre tovarăşii pe care-i căutam, sau nu îndrăzneau să spună nimic, din precauţie. Abia în Hamovnichi am dat, în sfârşit, de muncitorul Climov, cu care făcusem cunoştinţă cândva, demult, la una din conferinţele de Partid orăşeneşti, în dumbrava de lângă Horoşev. Climov căzuse la pat şi nu mai era deloc la curent cu munca noastră. Totuşi am aflat dela el două lucruri: în primul rând, că dispăruse responsabilul organizatoric al raionului Presnia-Hamovnichi, devenit nu demult revoluţionar de profesie — lăcătuşul Andreev — pe care vroiam să-l întreb dacă nu cumva începuse refacerea comitetului din Moscova. Fusese probabil arestat. In al doilea rând, că muncitorul Şumchin, lăcătuş şi el, un agitator fără pereche, specialist în restabilirea legăturilor între întreprinderi — „acesta, dragă tovarăşe, a şters-o în străinătate".

— Cum aşa?

— Uite-aşa. Aşa i-a venit, şi a plecat cu 32 de ruble în buzunar. Iar ca limbi străine, în afară de „Guten

Morgen", nu ştie nimic altceva pe franţuzeşte. L-am întrebat, că suntem ca fraţii: „De ce pleci, Şumchin?" Iar el îmi spune: „Mă duc la Lenin!" „La Lenin?" întreb eu din nou, şi-i spun uluit: „Cine eşti tu, Şumchin? Eşti un agitator minunat, dar nu chiar aşa încât să te duci tam-nesam la Lenin. Păi Lenin nici n'a auzit de tine". Iar Şumchin îmi răspunde: «Nu mai pot... Vreau să ştiu precis ce-i de făcut. Am să-l întreb pe tovarăşul Lenin, vreau să aud chiar dela el, fiindcă în jur e un haos de speriat. O să-ţi trimit o carte poştală doar cu cuvintele astea: „Am ajuns, discut!" Atunci ai să pricepi că Şumchin al nostru s'a întâlnit cu Lenin!»

Pe Mihail l-am întâlnit la sindicatul farmaciştilor. Indignarea lui faţă de atitudinea mea, la „consfătuirea restrânsă", crescuse şi mai mult: „Tu, Pavel, cunoşti prea puţin lucrurile, eşti încă necopt şi ai prea puţină experienţă ca să poţi conduce şi hotărî". In fond, Mihail nu făcea decât să repete ideia că deocamdată e mai bine să nu ne băgăm în luptă, ci să luăm dela menşevici ceea ce ne oferă ei fără nicio discuţie. Iar dacă în această perioadă tulbure o să ne abţinem dela lupta internă între fracţiuni, prin asta o să ne sporim autoritatea în rândul muncitorilor fără de partid.

M'am despărţit de el într'o atmosferă de ostilitate, ca odinioară la locuinţa lui Vasili, pe vremea când Mihail se dădea în vânt după „combativitate".

In timpul zilei, m'am întâlnit la editura „Viatca" cu Clavdia, la ora la care se 'ntâlnea de obicei cu Sunduc. Ora aceasta era comodă, prin faptul că puteam să schimbăm noutăţile culese până la prânz şi să transmitem sarcinile pentru seara şi a doua zi dimineaţă.

De îndată ce intrarăm în depozitul din spatele magazinului, ea îmi declară că în privinţa discuţiei noastre de aseară se gândise, înţelesese totul şi e cu totul de acord cu mine. Ce pusese oare capăt şovăielilor ei? Intâlnirea şi discuţia pe care o avusese azi dimineaţă cu Mihail. El îi expusese planul unei consfătuiri a muncitorilor fără de partid, la care să se elabo-

reze o platformă „comună". Ea îi răspunsese că aceasta înseamnă a denatura concepţia despre Partid ca detaşament de avangardă al clasei muncitoare. O lăudai pentru atitudinea ei.

Totuşi mai rămăseseră în ea unele temeri :

— Nu ne vom rupe cumva, Pavel, de marea massă a muncitorilor ?

— In curând o să te convingi, Clavdia, ce aberaţii spui. Am pentru tine o sarcină de cea mai mare importanţă şi urgenţă : organizează-mi, cum poţi şi unde găseşti un loc mai conspirativ, o întâlnire cu Timofei, Veteranul şi Vasili.

I-am mai numit alţi patru activişti din subraioane: pe unchiul Alioşa dela Bromley, care ajutase cândva la organizarea meetingurilor dela porţile întreprinderilor, pe Spiridon dela Einem, pe Bescozârecinâi dela manufactura Golutvinscaia şi pe tânărul poreclit Crecet, dela manufactura Meşcerenscaia. I-am mai spus c'ar fi bine să-l atragem şi pe Ivan Elistratovici Jarcov, dar m'am gândit că n'ar strica să-l pregătim puţin. In cele din urmă, ne-am hotărît să nu ne grăbim şi să trecem pe la el în cercetare: dacă o să răspundă cu însufleţire, să-l chemăm. Iar dacă o să şovăe, atunci să mă întâlnesc numai eu cu el.

Clavdia era deosebit de bine dispusă.

— Tu ai auzit, — mă'ntrebă ea, — ce-au spus despre noi, aseară, când stăteam în tindă ?

Acest „tu" suna acum simplu şi plin de siguranţă.

Ţineam minte cuvintele pe care le auzisem aseară : „Nu se mai satură de pupături". Clavdia se uita la mine şi zâmbea cu un aer viclean de complice. De ce îmi amintise de acest lucru ? Imi venea să-i fac în ciudă, s'o apuc de umeri şi s'o sărut. Dar îi făgăduisem: „nicio intimitate, nimic în afară de prietenie". De ce îi făgăduisem ?

Pentru a organiza, cât mai grabnic cu putinţă, întâlnirea între mine şi activiştii din raion, Clavdia mai avea încă multe de pus la punct. Dar mă asigură că va avea vreme să mă pună în legătură cu Sonia, pe care o „mutase" temporar, încă de azi dimineaţă, la Stepanida.

— Asta ca să-ţi eliberez locuinţa de noapte la avocat, căci tu eşti trecut pe fişă acolo, şi ar fi absurd să nu te foloseşti de o locuinţă legală şi să alergi după adrese întâmplătoare. In definitiv, ai şi tu nevoie de un colţ liniştit, căci trebue să studiezi temeinic „Materialism şi empiriocriticism". Iar în ce-o priveşte pe Sonia, am şi comandat lui Ivan Semionovici un act de identitate pentru ea şi dacă o să vrea să muncească în raionul nostru, o să-i găsim şi o cameră.

Totuşi nu pricepeam pentru ce era necesar să ne întâlnim toţi trei, de vreme ce puteam s'o văd şi singur pe Sonia. Dar argumentele mele n'o înduplecară pe Clavdia :

— Nu, aşa, trebue! Aşa e mai bine! Poate că voia să vadă ce mutră o să fac când am s'o întâlnesc pe Sonia, pentru prima oară după o lungă despărţire? Probabil că asta era. Altfel de unde putea veni această insistenţă înverşunată?

Am intrat la Stepanida prin intrarea din spatele casei. Ne-a deschis repede ca vântul. Probabil că ne văzuse prin ferestruica de lângă uşa dela intrare, din tindă. Cârligul şi lanţul răsunară în mâinile energice ale Stepanidei, ca şi când, în nerăbdarea ei, ar fi vrut să le smulgă cu rădăcină cu tot, numai s'o vadă pe iubita ei Clavdinca şi s'o îmbrăţişeze.

Bucuria revederii se aprinse în Stepanida ca o flacără aţâţată de un vânt vijelios. Clavdia se închise însă numaidecât în ea. Se părea chiar că această efuziune exagerată a Stepanidei o supărase.

Se vedea bine că Clavdia era din cale-afară de tulburată şi voia să ascundă acest lucru, iar Stepanida se perpelea de curiozitate şi suferea din toată inima pentru Clavdia. Se vede că nu ştim să ne ascundem sentimentele, de vreme ce, pentru un observator din afară, totul este vizibil. Nici Clavdia, nici Sonia nu ar fi discutat şi nu ar fi putut să discute despre aceasta cu nimeni pe lume şi nu ar fi admis nici cea mai vagă aluzie. Soniei îi era frică să se gândească că relaţiile ei cu mine ar putea depăşi limitele unei prietenii obişnuite. Deasemenea, Clav-

dia nu mărturisea că prietenia mea cu Sonia nu-i făcea nicio plăcere.

Intrasem deja în antreul aşternut cu scoarţe curate, şi desigur că vocile noastre se auzeau în întreaga locuinţă, dar Sonia, care era în camera de alături, nu dădea încă niciun semn de viaţă. Mărturisesc că mă aşteptam la o revedere sgomotoasă: o să alerge emoţionată în antreu, o să se repeadă spre mine, copleşindu-mă cu întrebări, împrăştiindu-se în povestiri despre călătorie, despre cei rămaşi în deportare. Dar ea rămăsese undeva, încremenită şi mută. O clipă mi-a fost chiar ciudă şi am condamnat-o: uite, nu e destul de inteligentă pentru a mă întâmpina cu simplitate, firesc, fără încordare...

Dar imediat după aceea mi-a fost ruşine de această judecată rece. Când am intrat, Sonia deveni albă ca varul. Păli văzând cu ochii. Se ridică dela locul ei cu o vizibilă sforţare şi se repezi mai întâi, nu spre mine, cum ar fi fost de aşteptat, ci spre Clavdia, şi o sărută cu toate că pe Clavdia o văzuse ieri, iar cu mine se întâlnea pentru prima oară după deportarea noastră. Apoi, după ce o sărută pe Clavdia, Sonia se întoarse spre mine, parcă uşurată şi înveselită — şi mă îmbrăţişă simplu, prieteneşte.

— Ei, Clavdinca, ai încă o admiratoare, — spuse Stepanida Amvrosievna. — De ieri de când aţi făcut cunoştinţă, dragele mele, Sonia nu se mai satură să-mi vorbească despre Clavdinca, mereu despre Clavdinca. Grozav te admiră, Clavdinca.

— De ce trădezi secretele, Stepanida Amvrosievna? — o dojeni Sonia.

— Asemenea secrete, Sonia, nu se păstrează multă vreme, ci se descoperă repede, dela sine. Atunci de ce să le ţinem ascunse?

Se vede că Sonia dorea foarte mult să instaureze cât se poate mai repede pacea şi prietenia între noi.

— Ştiţi? — spuse ea. — Am ascultat-o aseară pe Clavdia, care mi-a povestit în ce condiţii lucraţi voi aici... Zău, sunteţi toţi nişte viteji. Şi ştiţi, prieteni, vreau să intru cât mai degrabă în muncă. Pro-

babil că am rămas mult înapoi; muncind, trebue să vă ajung din urmă, să fac cunoştinţă cu diferitele probleme. Eu n'am citit încă lucrările filosofice ale lui Lenin. Maria Fiodorovna a căpătat, ca prin minune, din Arhanghelsc, un exemplar. Numai ea e'n stare să organizeze şi să le potrivească pe toate, aşa. Ca din pământ l-a scos. Şi ce ciudă mi-era ! Exemplarul fusese adus chiar în noaptea când trebuia să plec. Imi venea să-mi amân evadarea ! Maria Fiodorovna s'a apucat îndată să citească, iar eu citeam odată cu ea... Dar erau ultimele ceasuri şi a trebuit să mă smulg de lângă carte ; Maria Fiodorovna m'a şi certat că-l fac să aştepte pe Sofron... Ştii, Pavel, am evadat împreună cu Sofron... îl ţii minte ? Ţăranul acela „materialist-sadea". La Iaroslavl, ne-am răsleţit pe neaşteptate şi... — ne-am pierdut unul de altul.

Când Clavdia şi Stepanida ieşiră din cameră, Sonia îmi aduse la cunoştinţă că, odată cu exemplarul cărţii lui Lenin, Maria Fiodorovna primise şi o scrisoare. Maria Fiodorovna dăduse a înţelege că va evada şi ea în curând, că este necesară participarea ei la conferinţa internaţională, plănuită pentru dezbaterea problemelor mişcării muncitoreşti feminine.

Despre Lefortovschi, Sonia spuse:

— Am încetat să mai am de-aface cu el. După părerea mea, s'a acrit şi a devenit inutil pentru noi.

Trebuia să hotărîm cum şi în ce muncă să intre Sonia. Erau două posibilităţi : să-i încredinţăm unul din subraioanele mici ca să ducă acolo mai ales o muncă organizatorică, iar dacă va fi nevoie şi una agitatorică, iar când va pune pe picioare cercurile, să-i dăm în ajutor un propagandist special ; a doua posibilitate era să o punem treptat la curent cu toate legăturile din raion şi din afara raionului şi, încet-încet, s'o pregătim să preia dela Clavdia munca de secretar tehnic al raionului, urmând ca pe ea s'o trecem ca organizator al unuia dintre subraioanele noastre importante.

Mi se părea că va fi foarte simplu dacă vom cântări toţi trei cu luciditate toate acestea şi dacă vom găsi

împreună o soluție folositoare și practică. Dar a ieșit taman pe dos. Când am propus să-i încredințăm Soniei un subraion, Clavdia a izbucnit cu obidă fățișă :

— Tovarășa Sonia nu cunoaște încă deajuns pe muncitorii noștri, o să-i fie greu, și, în sfârșit, noi avem alți activiști, care poate visează demult să treacă dela o muncă tehnică la una pur politică.

Sonia se grăbi să se declare întru totul de acord cu Clavdia. Atunci expusei cea de a doua posibilitate : introducerea treptată a Soniei în munca de secretară, pentru a o elibera pe Clavdia, căreia i se va încredința un subraion ; Clavdia izbucni, și mai jignită :

— Pavel, trebuia să-mi spui mai demult că sunt un secretar nepriceput și că e nevoie să fiu înlocuită cu altcineva...

Clavdia era în general un om disciplinat și nu observasem la ea capricii în muncă. Nici aici nu era un capriciu. In cazul de față răbufnise un sentiment pe care, până în clipa aceea, Clavdia și-l stăpânise cu atâta curaj. Era limpede că orice comparație, orice paralelă cu Sonia, o durea.

Sonia declară că, mai mult decât pe oricine, se bazează nu pe mine, nici pe ea, ci pe Clavdia.

— Clavdia cunoaște foarte bine condițiile de muncă din raion și poate să hotărască mai obiectiv decât noi care e munca cea mai potrivită pentru mine.

Faptul că Sonia ceda era cât se poate de grăitor. Era limpede ca lumina zilei că nu o preocupa decât un singur lucru, și anume ca nu cumva să ni se pună deacurmezișul, ca nu cumva să sdruncine ceva în relațiile mele cu Clavdia.

Clavdia se supără :

— Adică, după părerea dumitale, Sonia, eu sunt obiectivă, cu alte cuvinte indiferentă față de muncă ? Mulțumesc pentru asemenea apreciere. Și de unde ai scos dumneata că Pavel poate fi părtinitor ? Și în favoarea cui ?

Le cerui stăruitor să înceteze această discuție fără niciun rost.

— Am să vă comunic mai târziu hotărîrea mea. — le spusei, şi nu mai adăugai niciun cuvânt.

Ele mai încercară să discute cu mine, dar, văzând că tac, începură să vorbească între ele, cu multă seriozitate, şi-mi declarară că pleacă împreună într'o expediţie pentru a pregăti întâlnirea plănuită de mine cu activiştii de bază ai raionului. Nu le-am spus nimic nici atunci. Prin tăcerea mea vroiam să le întăresc convingerea că trebue să găsească ele singure soluţia cea mai bună pentru munca noastră.

Când mă conduse, după plecarea lor, Stepanida îmi comunică, potrivit obiceiului, concluzia ei lapidară :

— Una vultur, cealaltă porumbel.

— Ce vrei să spui cu asta, Stepanida Amvrosievna ? Amândouă sunt bune activiste, folositoare cauzei noastre.

— Ei, şi dumneata ! Gata : cauza noastră ! Cauza este măreaţă ca un ocean. In această cauză, sunt buni oamenii cei mai deosebiţi, şi fiecare îşi va găsi locul, după puteri... Ascultă-mă pe mine, Clavdia e ca un vultur, e autoritară şi n'o să-şi cedeze drepturile. O să-i fie greu, foarte greu. O ştiu din proprie experienţă. E geloasă pe toată lumea pentru ceea ce-i aparţine, şi geloasă o să rămână. Iţi vine să râzi ? Iţi zici, desigur : uite ce mai ghicitoare, ce mai prezicătoare ! A doua domnişoară Lenormand, care i-a prezis lui Napoleon soarta. Nu râde ! Eu stau singură ca'ntr'o temniţă. Şi mă tot gândesc la alţii, las să-mi rătăcească închipuirea şi le bănuesc soarta. Poţi să zici că visele mele sunt fără rost, zadarnice. Dar nu le fac din răutate, ci din iubire faţă de voi toţi. Ei, şi să ştii că uneori iubirea are ochii ageri şi vede ceea ce un om nu vede în mod obişnuit nici cu lupa. De Sonia voastră am prins drag cum am văzut-o şi mi-am dat seama că e un om de-al vostru. Ce suflet mărinimos şi ce inimă curată ! O adevărată porumbiţă ce nu cunoaşte nici răutate, nici invidie, nici mândrie...

Ne-am întâlnit cu activiştii raionului a doua zi, într'un loc pe care nu-l prevăzusem, dar care nu-mi era

necunoscut : în biroul cantinei şcolii de infirmiere, într'o odăiţă de pe Malaia Serpuhovca.

Clavdia şi Sonia aproape că pierduseră nădejdea să găsească un loc de întâlnire. Legăturile noastre obişnuite, ori ne refuzau, ori nu se potriveau, nefiind suficient de conspirative.

Dar chiar în clipa în care se părea că totul cade în baltă şi consfătuirea trebue amânată, Sonia îşi aduse aminte întâmplător de una din legăturile ei uitate : tocmai trecea cu Clavdia pe Malaia Serpuhovca, prin faţa unei case cu ziduri de cărămidă. Sonia privi firma de pe poartă : „Cantina şcolii de infirmiere".

— Clavdia, — spuse ea, — hai să intrăm. Aici am o veche cunoştinţă, pe administratoarea cantinei.

Intrară şi fură întâmpinate fără teamă, dar şi fără prea mare bucurie. In cursul discuţiei, administratoarea spuse aşa, într'o doară, că în cantină ar trebui făcute reparaţii, că duşumeaua s'a cam lăsat, că pe reţii au început să crape, că pragurile s'au stricat, că tavanele s'au scorojit şi că trage din toate părţile. „E nevoie de reparaţii, iar tâmplarii au făgăduit să vină şi nu mai vin"... Atunci, în mintea Clavdei încolţi o ideie : o să venim într'un grup de nouă bărbaţi ca şi cum am fi un artel de tâmplari, doi vor cerceta în fugă ce reparaţii sunt necesare, apoi vor intra toţi în grup la administratoare „să ne tocmim cu privire la preţ", iar Sonia şi Clavdia vor sta şi ele ca şi cum ar fi nişte musafiri veniţi întâmplător la administratoare.

Administratoarea a consimţit cu condiţia ca „tocmeala" să nu dureze mai mult de o oră.

Planul acesta nu dădea o siguranţă absolută. Dar în genere o asemenea siguranţă nici nu există. Iar să amânăm, însemna să ţinem raionul în stare de haos într'un moment când orice zi pierdută ar fi sporit confuzia din organizaţia noastră. Dar nu mi-a fost uşor să iau această hotărîre. Am fost nevoit să mă hotărăsc într'o clipită, fără să mă sfătuesc cu cineva, fără să chibzuiesc. Şi dealtfel la ce-ar fi folosit chibzuiala, sfaturile? Totul e limpede şi totdeodată neclar. Nu ne putem aştepta decât la sfaturi întemeiate pe o

dispoziţie de moment, pe inspiraţie. Şi până la urmă poate fi şi succes şi eşec, deopotrivă. Bineînţeles că în caz de nenorocire o să dau vina numai pe mine. Dar, apreciind cu calm şi luciditate situaţia, trebue să recunosc că n'o să avem condiţii lipsite de orice risc.

— Ce stai atâta pe gânduri, Pavel ? Nu te poţi hotărî ?

— Ce-ţi veni, Clavdia ? Nici n'am de ce să stau pe gânduri. Situaţia e clară : o să ne întrunim. Anunţă-i pe toţi cât mai repede. Totul e în regulă şi voi amândouă sunteţi demne de toată lauda.

— Pentru ce ?

— Pentru iniţiativă.

Eram neliniştit dar plin de speranţă. Imi spuneam că în caz de succes ne vom strânge toate forţele şi vom începe, chiar de mâine, o ofensivă bine chibzuită. Dar îngrijorarea mea avea un caracter deosebit. Parc'ar fi cântat, la fel cum îmi cântă inima plină de nelinişte.

Pentru a pierde cât mai puţin timp la viitoarea consfătu re, am trecut pentru zece minute pela Timofei, după ce stabilisem o serie de propuneri în privinţa felului în care trebuia să acţionăm şi să împărţim forţele.

După discuţia cu Timofei, m'am dus la cantina infirmierelor. Imi făgăduiseră că spre seară îmi vor lăsa un prânz la un preţ convenabil : în loc de 20 copeici, 17 copeici. Iar Timofei s'a grăbit să se ducă la Veteran, să-l prindă înainte ca acesta să plece, şi, în drum spre consfătuire, să discute cu el despre tot ce plănuisem noi doi.

Consfătu rea propriu zisă dela cantină nu ne-a luat prea multă vreme. Ea începu la ora stabilită, fără întârziere Totul decurgea bine. Numai cu prilejul „cercetării" locurilor unde trebuiau să se facă reparaţii, s' întâmplat o încurcătură. In discuţia cu intendenta cantinei, am uitat ce-i aia o „plintă". Observând şovăiala mea de o clipă, ea întrebă :

— Se vede că dumneata nu te ocupi cu tâmplăria în artel ?

— Exact, — îi răspunsei eu, încântat de spiritul ei de observaţie. — Mă ocup mai mult cu scriptele, ca un fel de funcţionar al artelului...

La consfătuire, am discutat în primul rând despre Sunduc : ce e cu el ? Dacă e arestat, îi duce oare cineva pachete ? Timofei şi cu mine am fost nevoiţi să spunem că nu ştim nimic despre Sunduc. Şi am fost sdravăn frecaţi pentru asta.

Timofei a făcut un raport despre declaraţia politică comună de compromis pe care o puneau la cale menşevicii. Răspunsul a fost unanim :

— Despre ce compromis poate fi vorba, de vreme ce există hotărîrile obligatorii pentru toţi, ale conferinţei generale de Partid, din Decembrie 1908, care arată că sarcinile revoluţiei nu au fost aduse la îndeplinire, şi ca şi înainte, trebue să ne străduim să obţinem realizarea lor deplină, fără să renunţăm câtuşi de puţin la lozincile noastre de luptă. Alte hotărîri nu cunoaştem. Nici nu suntem împuterniciţi să schimbăm hotărîrile Partidului şi nici nu socotim necesar s'o facem.

Comunicarea, despre încercările menşevicilor de a specula cu lozincile de unitate, a fost ascultată cu îngrijorare : nu cumva să se producă vreo neînţelegere, căci în mediul muncitoresc dorinţa de unitate este foarte mare.

— Ei, ce să-i faci, — replică Timofei, — o să le deschidem ochii muncitorilor şi o să le spunem : „Aştia sunt nişte falsi adepţi ai unităţi ! Numai noi suntem cu adevărat pentru unitatea muncitorească de jos, pentru unitatea în numele ţelurilor revoluţionare". Iar pe menşevici o să-i întrebăm : „Iar unitatea voastră, domnilor, pe ce principiu se bazează, unitatea cui şi cu cine ? A grupuleţelor de sus, a măsluitorilor politici, a faliţilor şi a renegaţilor politici ? !"

Am căzut cu toţii de acord că atât compromisul cât şi renunţarea la demascarea caracterului contrarevo-

luționar al lichidatorilor ar face din participarea noastră la consfătuirea legală, nu o armă a luminării politice a muncitorilor, ci o deșartă și dăunătoare paradă de legalitate.

Am recunoscut că lucrul cel mai important, principalul și cel mai urgent dintre toate ce ne stăteau în față, era formarea unui centru conducător de raion, a unui comitet de raion.

Toți spuneau că trebue să formăm din nou și să întărim organizația noastră raională, slăbită în urma acțiunilor poliției. Vasili propuse să formăm pe loc, dintre cei întruniți, comitetul de raion. Timofei s'a opus cu îndârjire. Eu l-am susținut. Veteranul a fost de acord cu noi.

— Nu, Vasili, — spuse el. — Tu propui să lichidăm tocmai ceea ce constitue puterea noastră. Reacțiunea nu reușește prin niciun fel de atacuri să ne sugrume și să ne nimicească cu desăvârșire, pentrucă noi reunim în organizația noastră democrația și centralismul. Dar ce fel de democrație ar fi asta, dacă ne-am alege noi pe noi înșine? Asta ar fi o autonumire.

— Dar altfel cum vom putea forma un comitet de raion? — spuse Vasili. — Una din două: sau o să lucrăm fără comitet de raion, sau numim acum un comitet, așa cum putem. Altă cale nu e. Acestea sunt condițiile în care ne-a pus reacțiunea. Trebue să fii nebun ca în condițiile de astăzi să faci după toate regulile democratice alegerile de delegați din celulele de Partid ale întreprinderilor și să-i convoci la o conferință raională. Dacă vreți, încercați. Ohrana o să vă mulțumească grozav pentru asta!

Le-am arătat atunci experiența altor raioane din Moscova. Pretutindeni unde se întâmplă să cadă un comitet, și nu se poate convoca imediat o conferință raională pentru alegerea unui nou comitet, se formează o comisie executivă temporară, dintre activiștii de bază — comisie care are drepturile întrucâtva limitate ale unui comitet de raion. Le reamintii că așa s'a procedat și cu ocazia recentei înlocuiri a comitetului de Partid al Moscovei, care căzuse.

Toţi s'au declarat de acord cu acest punct de vedere. Până şi Vasili a încetat să se mai încăpăţâneze.

S'a hotărît să formăm o comisie executivă temporară, cu drepturi de comitete de raion. Au fost aleşi Veteranul, Timofei şi cu mine. Iar pentru eventualitatea căderii noastre, s'au indicat şi înlocuitorii: unchiul Alioşa dela Bromley, Spiridon şi menşevicul Jarcov, dacă el se va menţine cu hotărîre pe linia noastră. Socotind, am văzut că cei întruniţi reprezintă celulele noastre din 30-35 fabrici şi uzine. Ne-am propus să începem munca pentru pregătirea convocării unei conferinţe raionale. Vom fi oare în stare să facem acest lucru acum? Pentru a reuşi, trebue să ne apucăm de îndată să întărim legăturile existente în întreprinderi; trebue deasemenea să încercăm să refacem legăturile cu câteva uzine, unde există în momentul de faţă oameni de încredere, sau în care să ne putem încrede cât de cât. Toate acestea trebuesc verificate, ajungându-se la o cunoaştere deplină a situaţiei. Clavdiei i s'a dat sarcina să găsească toate adresele necesare şi să le împartă între Timofei, Veteran şi mine, ca să mergem pe la oameni.

Am făcut socoteala că, dacă vom duce o muncă asiduă şi vom avea succes, vom putea strânge la conferinţă aproximativ 18-20 de delegaţi, reprezentând cam patruzeci de întreprinderi.

Nu aveam cum stabili în mod exact numărul celor care erau de partea noastră în fiecare întreprindere, dar socoteam că în total vor fi peste 400 de oameni. Bineînţeles că asta, spuneau veteranii, nu se compară cu anul 1907, când, înainte de Congresul al V-lea al Partidului, ţinut la Londra, raionul nostru a trimis la Congres aproape o treime din numărul total (treisprezece) al delegaţilor Moscovei, câte unul la cinci sute de membri de Partid. Dar să nu ne întristăm, organizaţia trăeşte şi e capabilă să activeze.

Timofei a prezentat o scurtă dare de seamă despre munca noastră în organizaţiile legale. Toţi au fost

de acord că trebue să concentrăm mai multe forţe în acest domeniu. Veteranul a propus să se convoace o consfătuire specială a activiştilor raionului, care muncesc în organizaţiile legale.

— Nu trebue să desprindem din rândul nostru „specialişti" în munca legală, — îi replicai eu. — Trebue ca noi toţi, fără deosebire, să învăţăm mereu cum să folosim posibilităţile legale pentru a întări organizaţia noastră ilegală de Partid. Deaceea, ideia în sine a consfătuirii, aşa cum o propune Veteranul, eu o susţin, însă pentru noi toţi şi nu numai pentru cei ce „se specializează" în munca legală.

Am hotărît să declarăm, oriunde vom fi întrebaţi, că noi nu-l socotim pe Prohor agent provocator. Ne-am înţeles să nu pomenim nimic despre faptul că am dat de urma provocărilor din raion şi că le ţinem sub supraveghere. Asta pentru a nu-l speria pe mahaist, pe care-l bănuiam.

Toţi tovarăşii au arătat că muncitorii învaţă cu o deosebită tragere de inimă. Soniei i-a fost încredinţată o muncă de propagandist.

In sfârşit, au fost împărţite forţele pentru întrunirile ilegale, eventual şi legale, în cadrul cărora urmau să se facă scurte dări de seamă, în legătură cu viitoarea consfătuire cu privire la problemele condiţiilor de trai ale muncitorimii.

15

Incepură alergăturile zilnice prin diferite cartiere ale raionului.

In cursul zilei făceam dări de seamă în faţa muncitorilor care lucrau în schimburile de noapte, dela şapte seara până la şasé dimineaţa, şi care de obicei erau liberi cam în preajma orei patru, după ce dormiseră în timpul zilei şi se odihniseră puţin. Iar seara, făceam dări de seamă, pentru cei care intrau în muncă dela şase dimineaţa până la cinci după masă.

Locuiam acum în casa unui avocat, într'o cămă-

ruţă în care se intra prin bucătărie. Uşa dintre bucătărie şi camera mea avea geamuri în partea de sus. Ajutat de Fenia, servitoarea avocatului, am lichidat dela început acest neajuns, acoperind partea de geam cu „Buletinul Municipal" şi prinzându-l în pioneze. Numai că pionezele astea nu ţineau şi cădeau. Ridicam pioneza, o înfigeam la loc şi atunci se rupea. Şi mă distram citind în „Buletin" anunţurile despre „acte pierdute", „câini pierduţi", „licitaţii pentru vânzarea fânului şi ovăzului trebuitor poliţiei-călare".

Aveam acum intervale de timp liniştite, de obicei seara, când mă întorceam acasă după dările de seamă. Eram emoţionat de faptul că am o locuinţă a mea, că nimeni nu e silit să mă găzduiască peste noapte, că pot să dorm sau să nu dorm, că pot să hotărăsc după bunul meu plac dacă să sting sau să nu sting lumina, să citesc sau să nu citesc. Dimineţile, dacă nu aveam treabă în legătură cu refacerea legăturilor cu celelalte raioane, plecam de acasă abia pe la douăsprezece. Feniei îi spuneam că mă duc la „Universitate", iar în realitate mă duceam la sediul conspirativ.

Feniei îi plăcea grozav să-mi vorbească despre persoana mea:

— De când sunt, n'am văzut chiriaş atât de liniştit. Intră de nici nu-l auzi şi umblă parc'ar pluti. Se închide în camera dumnealui şi-i o linişte! Grozavă linişte! Uneori deschid niţel uşa şi mă uit, nu cumva s'o fi îmbolnăvit, drăguţul de el. Iar el, sărăcuţul, stă cu cartea în faţă... n'aş spune că citeşte, parcă ar scrie ceva, roade creionul şi, ba e vesel, zâmbeşte şi'nvârte condeiul în aer, ba stă sărmanul de el cu capul plecat, şi tot stă şi stă... Nici nu se mai uită în carte, ci mai mult în tavan şi-i gânditor, cum să zic, gânditor cum nu se mai poate. S'ar zice că-şi aduce aminte de vreo nenorocire, sau că desleagă cine ştie ce chestiune, se vede că se dau şi teme acasă. Şi se tot uită în tavan, ca şi când acolo ar fi scris ceva. Pe urmă e iarăşi vesel, începe să se

plimbe de colo până colo, și șoptește câte ceva, plin de voie bună. Și să-ți spun drept, se poartă ca o fată mare. Nici nu vine nimeni la el, nici nu se duce nicăieri, numai învățătură și iar învățătură. Dar o duce greu, bietul de el... Tare greu o duce. Uneori îl mai păcălesc eu. Nu mai are ceai, dar eu îi trântesc o minciună: „Cum să nu fie; colo pe fund mai era nițel, pentru odată, așa că l-am pus. De ce să vă umflați cu apă chioară, dacă aveți ceai..." Iar el îmi spune: „Vai, Fenia, ce șmecheră ești! Ai pus dintr'al tău". Dar eu de colo: „Da'de unde, ce nevoie am să spun minciuni? Și dealtfel de unde ți-aș pune, doar n'am niciun pic de ceai". Și amândoi începem să râdem, că doar nu suntem copii și înțelegem. In schimb, când o să aibă și el câteva copeici, n'o să mă lase așa. Dacă o să se pricopsească o s'o umple de aur pe Feodosia. E foarte politicos cu oamenii; pentru fiecare fleac spune mereu „Mulțumesc, Fenia", „Mulțumesc, Fenia". Tare aș vrea să mă lămuresc ce-i cu cartea asta, ce fel de carte e, cu ce l-a legat atâta. Am încercat eu, dar n'am putut să citesc singură titlul. Da' sunt grozav de îndrăzneață; nu mi-e rușine și nu mă sperii de nimeni, despre orice pot vorbi, despre orice pot întreba. Și iată că într'o bună zi m'am apropiat de el. „Să nu-ți fie cu supărare, dar ce fel de cărțulie-i asta a dumitale?" Iar el râde de curiozitatea mea, „Biblie? zic eu. Nu, aia-i groasă. Și nici cu Evanghelia nu aduce". Și el începe să rădă: „Nu, Fenicica, zice el, asta e o carte mai bună ca Evanghelia". „Dar, de ce, zic eu, nu-s aurite foile pe de margini?"

Și deodată Fenia își dă seama că vorbește despre mine, chiar cu mine însumi.

— Tii, fir'ar să fie! Ce-ți tot vorbesc atâta! Sunt o pisăloagă și jumătate...

Și dând din mâini, Fenia fuge rușinată.

Până noaptea târziu, când adormeau toți din casă și când imensul oraș se potolea ostenit, eu vegheam citind cartea lui Lenin, gândind asupra ei și sorbind viață din ea.

„...prin natura ei, gândirea omenească, e în stare să ne dea şi ne dă adevărul absolut, care se alcătueşte din suma adevărurilor relative".

Citind încercam o adevărată bucurie, asemenea celeia pe care ţi-o dau marile opere de artă. Mă cucerea gândul înaripat, că lumea este, până la capăt, accesibilă cunoaşterii; că lumea este, până în temeliile ei, accesibilă prefacerii şi schimbărilor. Cât de viu şi de palpabil apărea în faţa mea, în această carte, unitatea indisolubilă dintre ultimele generalizări ale cunoaşterii umane şi activitatea din viaţa cea mai obişnuită, unitatea teoriei cu fiecare pas mărunt al practicei noastre cotidiene, al activităţii noastre!

Nicio altă clipă nu-mi dădea o asemenea bucurie de viaţă, ca aceste clipe de concentrare atotcuprinzătoare. Convingerea că scopurile şi căile noastre sunt juste şi precise, încrederea în invincibilitatea noastră, sentimentul forţei, al bucuriei, al speranţei, toate acestea mă umpleau, mă inundau de fericire.

In raion se desfăşura o muncă clocotitoare. La întâlniri, făcându-ne unul altuia rapoarte şi schimbând impresii, ne bucuram peste măsură. Pretutindeni, starea de spirit a muncitorilor era plină de dinamism. Mediul muncitoresc cunoştea în amănunt discursul lui Blagov dela „consfătuirea restrânsă" şi răspunsurile noastre. Se discuta; muncitorii erau agitaţi.

Băteau vânturi umede şi blânde. Spre amiază, soarele încălzea uşor. Incepuse să se topească zăpada pe străzi. In fiecare zi, Timofei, Veteranul, Vasili, Crecet, Sonia, Alioşa, dela Bromley, făceau ca şi mine dări de seamă. Cu ajutorul unor tovarăşi de încredere din biroul sindicatelor, ai noştri erau invitaţi să vorbească în întreprinderi, în care până atunci nu avusesem nicio legătură. Am fost nevoiţi să o includem şi pe Clavdia în munca noastră de dări de seamă, în dauna funcţionării normale a legăturilor şi comunicărilor noastre, în interiorul raionului.

In sfârșit se întoarse dela țară și Stiopa. O dusese cu bine la destinație pe Agașa.

— Vreți să știți cum se trăește la țară? Uite cum, Pavel Ivanovici. Am să-ți spun! Acum la țară, viața e acoperită cu un strat subțire de cenușă, dar sub cenușă mocnesc cărbuni nestinși. Și de s'o stârni o boare, oricât de slabă, o să sufle cenușa și o să se aprindă deodată o vâlvătaie! Mare pârjol o să fie! Din pământul obștiilor țărănești se taie parcele și se dau în proprietatea chiaburilor, care au mijloace să întemeieze ferme individuale. Țăranii înstăriți se reped la treaba asta... Ba bine că nu! Ce, parcă e glumă să capeți pământ în proprietate, mai cu seamă că pentru așa ceva se împart pământurile cele mai bune ale obștei... De repezit se reped ei, dar nu toți se'ncumetă să se despartă și să plece pe la ferme, pentrucă ăilalți, țăranii săraci și mijlocași, îi iau pe ăștia de gât: „Ticăloșilor ce sunteți, jefuiți obștea". Dar se'nțelege că interesul birue teama... Până la urmă, chiaburii tot se duc la ferme.

Stepan dăduse de urma Nastiei și stătuse de vorbă cu ea.

— S'a năimit tocmai la unul din ăștia cu fermă și zice că-i e foarte greu. Țăranul ăsta a ieșit de curând din obște. I-au dat pământ cam la o jumătate de verstă de sat. Un pământ din cel mai gras și cu luncă pe malul râului. Cunosc satul ăsta. Îi zice Scitcovo. De când e lumea, țăranii de acolo au stat prost cu pământul și de astădată s'au înfuriat deabinelea: li s'a smuls bucata a mai bună de pământ. „Din ce pricină? De ce? Pentru ce păcate ale noastre? Și el cu ce s'a făcut vrednic?... Și ce? Noi nu suntem oameni, nu plătim biruri, nu mergem la oaste?... N'avem copii?" Ei, și s'a stârnit vrajbă, firește. Asta nu mai e trai de vecini. Iar ăla cu ferma, a ajuns lup, nu altceva; mereu își arată colții și umblă cu părul sbârlit, de parc'ar vrea să sfâșie. Țăranii nu-l iartă cu nimic, dar nici el pe țărani. In fiecare zi găsește câte ceva stricat, sau îi dispare câte ceva. El îi amenință: „Pe care-l prind, îl trimit în Siberia. Acuma, le zice el, sunt ocrotiți și sprijiniți țăranii gospodari, nu

trântorii și golanii..." Iar țăranii îi spun: „Ei, ei, dacă ți-a venit ceasul rău, încearcă să ne trimiți în Siberia... Numai păzește-te să nu nimerești tu, mai repede decât noi, într'o gubernie mai aproape decât Siberia"... „Care gubernie?" întreabă el. „In gubernia Moghilev!" [1]) „Așa, zice el, mă amenințați cu moartea, amenințați să-mi faceți de petrecanie? Ei, atunci băgați și voi de seamă, că de nu, o să gustați biciul polițaiului..." Și peste vreo trei zile după ce-a spus așa, au venit dela plasă doi jandarmi călare... Au dat o raită prin sat, i-au băgat în sperieți pe copilași cu cravașa, apoi s'au dus mai departe la fermă, la chiaburul ăla poreclit Doldon. Când s'au întors erau cam beți. S'au oprit puțin în sat, spunând în gura mare că acum nu mai sunt vremurile de altădată. „Acum nu mai e 1905, ca să mai dați foc caselor... Acuma e ordine, nu ne legăm de nimeni de pomană, în schimb pentru tâlhari, nu e niciun fel de cruțare..." După întâmplarea asta, țăranul dela fermă și-a luat niște zăvozi răi. Erau cât pe aci s'o sfâșie pe Nastia. Se dusese s'o vadă pe Agașa, iar când s'a întors, zăvozii au tăbărît asupra-i. Iar Doldon ăla s'a făcut și mai hain: „Unde tot umbli, ușarnico, zice el. Ce tot duci în sat vorbe despre mine și despre ferma mea? Dacă o să te învețe ăia din sat să-mi otrăvești câinii, să știi că n'apuci tu ziua aia..." Unde puteam s'o duc Pavel Ivanovici? I-am spus să vină aici, la Moscova, să lucreze la fabrică. „Nu! Mi-e frică de fabrică". A trăit ea pe lângă fabrică, a fost la Conoplin și-i știe tot rostul, cu toate astea se teme... pentrucă fetele dela fabrică i-au povestit tot felul de grozăvii, ba despre căldură, ba despre fel de fel de mirosuri urîte, ba despre prăfărie, ba despre accidente și despre tot felul de oameni care „se leagă" de fete, ba despre „oftică". „Mi-e frică și pace bună" — asta-i tot ce-a putut să-mi spună. Să fi fost dumneata, ai fi lămurit-o mai bine decât mine și ai fi

---

1) Joc de cuvinte intraductibil: Moghilev era numele unei gubernii din vechea Rusie, iar moghila însemna mormânt. (N. trad.)

înduplecat-o. Poate că nici nu-i e frică, ci i-e ruşine să nu se zică că un flăcău a momit-o pe Nastiuşca la Moscova. Şi poate că e şi mândria faţă de mine. „Ce, adică, n'o să mă pot descurca fără ajutorul tău?" Căci e tare mândră. Dela Conoplin a plecat mai mult din mândrie. Ehe, Pavel Ivanovici, acolo în sat ar fi nevoie acum de un agitator în felul dumitale, căci creşte mânia în ţărani, dar pricepere nu prea au ei. O să vedeţi că în primăvară o să înceapă să dea foc la ferme. Ei, de dat foc, o să le dea foc, dar nu e niciun fel de organizare. O să fie ca un foc de armă tras în vânt. Eu am şi spus la vreo doi, trei ţărani de încredere că aici e o chestie serioasă, că ar trebui să înjghebe o organizaţie secretă, să se pregătească de lucruri mari, să strângă şi să păstreze forţe, să le sporească, nu să le împrăştie; şi le-am mai spus: „Ţineţi legătura cu noi, muncitorii". Spune-mi te rog, Pavel Ivanovici, am făcut bine că le-am spus sau am făcut o greşeală?... Acuma am o singură grijă. Cum să-mi întregesc cunoştinţele. Băieţii dela fabrica noastră mă cheamă la cursurile serale din raionul Precistenscaia, şi spun că la cursurile astea, se învaţă foarte bine geografia şi istoria...

L-am trimis pe Stepan să-l ajute pe Timofei şi să muncească sub conducerea acestuia. In ciuda marii diferenţe de vârstă dintre ei, s'au împrietenit ca nişte oameni din acelaşi leat şi s'au apropiat foarte mult unul de altul. Asta-i cum nu se poate mai bine pentru Stepan. Dela Timofei poţi învăţa credinţă în cauza Partidului, căldură sufletească, pricepere de a-ţi apropia oamenii, tact şi perspicacitate. Dar în acelaşi timp, parcă mă râcâe puţin invidia: de ce păstrează Stiopa o oarecare distanţă faţă de mine?...

In sfârşit, am reuşit să mă întâlnesc cu veşnic ocupatul Ivan Elistratovici Jarcov.

— Imi vine greu mie, unui menşevic, să-ţi mărturisesc, tovarăşe Pavel, că menşevicii caută să doboare steagul revoluţionar al P.M.S.D.R.-ului nostru. De mine se feresc, nu spun tot faţă de mine, dar simt că nu-i a bună. Mi-e tare greu să mă cert cu Efim Sviazchin. Ori şi cât, suntem de multă vreme prie-

teni la cataramă. Cu toate că eu sunt cofetar, iar el tipograf, am fost totdeauna nedespărțiți. Dealtfel și la Butârchi am fost închiși împreună. Ce să-i faci? Acu' sunt alte timpuri. Ei așteaptă să vină la Moscova niște menșevici de frunte dela Petersburg... Poate că asta o să-mi risipească îndoielile. Dar până una alta, ce să fac? Deocamdată sunt gata să merg cu cei care sunt pentru vechiul Partid. Eu sunt un vechi ilegalist și nu am de gând să fiu contra ilegalității.

Curând după aceea Jarcov a vorbit la o întrunire legală, făcând o dare de seamă asupra viitoarei consfătuiri, cu privire la problemele condițiilor de trai ale muncitorimii. Ne înțelesesem dinainte despre ce, și cum va vorbi. Bătrânul mă rugase „să fiu de față" la această întrunire.

— O să vedeți că lui Ivan Elistratov nu i s'au ruginit armele. Dumitale o să-ți asigurăm conspirativitatea, o să te aducem viu și nevătămat și tot viu și nevătămat o să pleci de acolo.

N'am îndrăznit să-l refuz, deși pentru mine asta însemna risc, nu glumă.

Jarcov a vorbit la întrunire cu multă căldură, simplu, din inimă. Era un orator remarcabil; nu vorbea abstract, ci cu imagini, cu exemple vii, fără înfloriturí, cu vorbe precise și pe înțelesul tuturor. Dar principalul este că, așa cum ne înțelesesem, a lovit în lichidatori și a apărat, pe ocolite bineînțeles, lozincile noastre, fără niciun fel de rezervă.

— Noi, tovarăși, suntem toți deopotrivă, — spuse Jarcov, — partizanii celor trei balene și vom porunci delegaților noștri să apere și ei aceste trei balene.

Comisarul de poliție se ridică:

— Îți interzic să vorbești așa.

— Ce-mi interziceți? — întrebă Jarcov.

— Îți interzic să vorbești despre cele trei balene...

— Păi eu vorbesc despre cele trei balene despre care bătrânii zic că duc în spinare pământul.

Comisarul ridică tonul:

— Nu face pe prostul. Ştim noi despre ce fel de balene vorbeşti tu. Sunt lucruri cunoscute de toţi: republica, confiscarea pământului şi ziua de muncă de opt ore.

— Ei, de vreme ce domnul comisar a început să vorbească despre republică, noi o să trebuiască să fim de acord cu el...

Comisarul se repezi la Jarcov:

— Taci din gură! Ticălosule! Iţi iau cuvântul!

Arestarea lui Jarcov era inevitabilă. Dar nu degeaba făgăduise el să asigure „securitatea". Ii organizase bine pe ai lui; îndată după ce coborî dela tribună, muncitorii se ridicară, începură să facă sgomot şi-l despărţiră de sergenţii care se îndreptau spre el. O clipă după aceea, Jarcov nu mai era în sală. Ce-a mai fost după aceea, n'am mai văzut. Trebuia să fug până nu începea controlul tuturor celor ce ieşeau din sală.

O inspiraţie fericită m'a făcut să mă reped spre o uşiţă neobservată şi să mă strecor prin ea, cu gândul ca, la o adică, să mă furişez în pod şi să mă ascund acolo. Din fericire, uşiţa dădea în curte şi în curte nu era nimeni. M'am îndreptat cu pas grăbit spre poartă.

— Stai! Unde-o ştergi?

De undeva dintr'un corp al clădirii, se repezise un poliţai care încerca să-mi taie drumul. Fără să stau pe gânduri, făcui cale'ntoarsă. Incepui să alerg la întâmplare spre fundul curţii... Poliţistul începu să fugă după mine. Dar în aceeaşi clipă, din aceeaşi uşiţă îngustă, mai ieşiră câţiva muncitori. Sergentul rămase desorientat. Flăcăii se repeziră spre poartă... In spatele clădirii, lângă un gard jos, dădui peste un deluşor de zăpadă, făcut de copii. Mă urcai pe el şi-mi făcui vânt peste gard, în curtea vecină.

In stradă simţii deodată că sunt urmărit. Din fericire era un singur agent... Trebuia să iau măsuri mai înainte ca el să aibă timp să ceară ajutor altor agenţi.

Pe stradă treceau în sbor un şir întreg de sănii goale. Birjarii chiuiau şi şuierau veseli. Observând

că vreau să mă urc, unul din ei lovi caii cu capătul hăţurilor şi-mi strigă în şagă:

— Ţine-te după mine, nu te lăsa!

Mă aruncai pe aripa saniei şi, pierzându-mi echilibrul, căzui în fundul ei. Birjarul râse cu bunătate şi-şi lovi caii înveselit:

— Hii căluţilor!

Apoi, către mine:

— Acum că te-ai suit în sanie, aşează-te mai bine. N'o să te iau la goană...

Birjarul goneşte chiuind peste podul Moscvoreţchi. Urcăm în galop dealul de pe strada Moscvoreţcaia, străbătem Piaţa Roşie şi trecem prin poarta Iverscaia. Aici, sar din mers şi mă amestec în mulţime. Peste câteva clipe se opreşte, lângă o capelă, o sanie care venea în spatele celei în care fuseşem eu, şi din sanie sare o persoană cu mutră de vulpe. „Persoana" vrea să arate că se îndreaptă spre capelă să se roage, dar în ea recunosc pe agentul care începuse să mă urmărească încă de cealaltă parte a râului Moscova.

In faţa capelei nu s'a adunat încă destulă lume ca să mă pot face nevăzut. Mă îndrept cu pas grăbit spre Ohotnâi Riad. Aici torentul pietonilor este mult mai năvalnic. Agentul nu-mi pierde totuşi urma, ci se ţine după mine pas cu pas. Ce e de făcut?

Străbat strada şi mă îndrept spre biserica sfânta Paraschiva, care se află cam pe la jumătatea străzii. Alături de biserică e un bazar de cărţi, unde mulţimea e şi mai mare. Dar agentul nu mă pierde din ochi.

Grăbesc pasul. Din fericire pentru mine, trotoarul din faţa clubului nobililor, în colţul străzii Bolşaia Dimitrovca, mişună de oameni. Sunt cei care vor să cumpere, dela speculanţi, bilete pentru un concert dat în seara aceea de o celebritate muzicală venită din străinătate.

Mă arunc în acest vârtej, gândindu-mă, că vestibulul clubului nobililor, pe lângă ieşirile spre Ohotnâi Riad, mai are o ieşire spre Bolşaia Dimitrovca. Mă înghesuii grăbit să intru pe uşă.

In vestibul văd o procesiune întreagă: un om într'un smoking soios şi cu pieptarul cămăşii scrobit tare de tot, alături de el avocatul la care locuesc, iar între ei o femeie înfăşurată într'o blană de zibelină şi împopoţonată cu o căciuliţă din aceeaşi blană. Din toate mişcările ei se simte dorinţa de a domina, se vede că e o fiinţă sătulă şi, mai presus de orice, de o îngâmfare prostească. De sub căciuliţă îi ies zulufi castanii cu luciri de aramă. Dar asta e Xenia! Să fie într'adevăr Xenia Conoplina?

Iată o întâlnire cu totul nepotrivită! Cum aş putea să o şterg?

Omul în smoking, probabil administratorul clubului, se pleacă în faţa Xeniei, o salută, îşi frânge spinarea şi întreaga lui fiinţă respiră slugărnicie. Avocatul caută să nu rămână mai prejos. Administratorul deschide larg uşa cabinetului directorului şi o invită pe Xenia Gheorghievna să intre, iar el aşteaptă cu capul plecat. In acest moment, Xenia mă observă şi se opreşte în prag:

— Dumneata eşti? Intr'adevăr soarta mi te scoate în cale. Tocmai am mare nevoie de dumneata. Intră, intră, cu noi. Am să aranjez îndată o chestiune şi apoi am să mă ocup de dumneata... Intră.

Pentru mine e o fericită ocazie să scap de agentul care, probabil, mi-a pierdut urma în mulţime. Nu-l văd în vestibul, dar bănuesc că m'a observat totuşi când am intrat aici. Ce să-i faci? Hai să ne ascundem în cabinetul directorului şi n'are decât să-şi bată copoiul capul unde am dispărut. Numai de-aş putea rămâne cât mai mult timp în cabinet, până ce agentul va face cale'ntoarsă şi va porni spre ieşirea ce dă în Dimitrovca.

In cabinet, avocatul îmi întinde mâna.

— Il cunoaşteţi pe Pavel Ivanovici? — întreabă mirată Xenia?

— Pe cine... cum aţi spus? — se informează avocatul.

Eu mă grăbesc să o corectez pe Xenia:

— Mi-aţi uitat numele. Mă chiamă Luca Pavlovici.

— Intocmai, Luca Pavlovici, — confirmă avocatul, care mă cunoaşte numai după actele mele.

Xenia Gheorghievna face ochii mici. Ce-o să facă acum? O să mă divulge, oare? Dela oameni ca ea te poţi aştepta la orice.

Ea îşi dă seama că aştept cu încordare să văd ce va spune şi tărăgănează dinadins, vrând să-şi bată joc de mine. Fără să se grăbească, îşi scoate căciuliţa, îşi înalţă capul cu o mişcare trufaşă şi zâmbeşte scuturându-şi părul bogat a cărui culoare roşie-închisă, densă, aduce cu văpaia cerului la asfinţit, după o zi de vânt. Şi privirea ochilor ei verzi, parcă mi-ar spune: „Ei, aşa-i că te-am prins? Eşti în mâinile mele"!

In mine începe să clocotească mânia împotriva acestei femei, dintr'o lume cu totul străină mie, şi pe care o urăsc. Chiar îmbinarea aceasta minunată, dintre ochii ei verzi şi buclele roşcate, mi se pare respingătoare, mă revoltă şi mă înverşunează împotriva ei.

— Cum? Luca Pavlovici?... A, desigur, mi-aduc aminte! Iar eu care am încurcat şi am spus Pavel Luchici... — spuse tărăgănat Xenia, mijindu-şi ochii verzi şi privindu-mă cu şiretenie.

— Aţi spus: Pavel Ivanovici, — o corectează avocatul.

— Nu. Am spus Pavel Luchici! — strigă ea mânioasă. Şi dumneata mai ţine-ţi gura. Iţi plătesc şi te poftesc să mă crezi, să-mi asculţi dispoziţiile şi să mă respecţi.

„Mărinimia" ei o găsesc deasemenea desgustătoare. Se vede că-şi are socotelile ei de vreme ce nu mă trădează. Simt dorinţa să-i părăsesc imediat pe oamenii aceştia, dar probabil că agentul continuă încă să adulmece pe urmele mele.

— Din păcate, directorul lipseşte, — se ploconeşte administratorul în faţa Xeniei. — Am să caut însă să aranjez totul, eu însumi. Vă rog să nu vă supăraţi şi să mă mai aşteptaţi o clipă.

Şi dispare pe o uşiţă, după o draperie din fundul biroului.

— Inchipue-ţi ce scandal! — îmi povesteşte Xenia cu indignare — peste o oră, chiar şi mai puţin, o să înceapă un concert. Şi încă ce concert!... Toate blănurile din Moscova, toate briliantele vor fi prezente la acest concert, iar eu deabia acum am aflat de el. In jurul meu nu sunt decât gură-cască; niciodată nu poţi afla nimic la timp. Trimit în goană un om după bilete, omul se întoarce şi bolboroseşte: „Nu se mai poate cu niciun chip. S'au vândut toate biletele". Auzi?! Să-mi spună mie „nu se mai poate"! Alerg chiar eu să-l iau pe avocăţelul ăsta al meu după mine şi-i spun să-mi caute bilete. Ajunge să bat din picior şi-or să se găsească bilete. Ai auzit cine sunt eu acuma la Moscova? Arhip ne-a dat nouă, mie şi lui Valerian Nicolaevici, partea noastră în bani. Uite, avocatul ăsta l-a pus la zid pe drăguţul meu de cumnat... S'a codit Arhip ce s'a codit, dar până la urmă a cedat... Nici cu greva n'a izbutit... Cine ştie, poate că e chiar mai bine pentru el: munca a început să meargă cu mai mult spor şi făcând socoteala, am văzut că ies venituri mai mari. Iar eu mi-am cumpărat o vilă nouă şi un Vrubel oarecare... Ei, n'o fi chiar Vrubel, dar unul dintre elevii lui îmi zugrăveşte pereţii. O să mă coste câteva miare numai zugrăveala asta. Inchipue-ţi, atâtea parale pentru o zugrăveală! Am cumpărat şi o bibliotecă... 8.000 de cărţi legate şi cu titlurile scrise cu aur. Am cumpărat tablouri de Maria Vasilievna Iacuncicova... Asta nu-i o pictoriţă oarecare, e fata unui fabricant şi pictează floricele, de pildă liliac. Apropii nasul de tablou şi simţi cum miroase, parcă florile ar fi adevărate. Parte le-am cumpărat numai pânze, iar parte cu rame simple. Am comandat pentru ele rame aurite. Acuma caut un lector, care să-mi citească când mă odihnesc. Şi mai am nevoie şi de un secretar cu studii, care să-mi scrie scrisori şi să se priceapă la ce balete să-mi cumpere bilete... Valerian şi cu mine n'o să ne ducem în străinătate. Dacă ai bani mulţi, e o plăcere şi la Moscova; mai bine ca aşa nici că se poate. Şi apoi, la Englezii ăştia, totu-i doar îngâmfare prostească şi nimic altceva. Când stai să te gândeşti,

acolo te simţi stingherită la tot pasul: nici tu să strănuţi, nici tu să tuşeşti ca omul, toţi umblă umflaţi ca nişte curcani... şi le zic cucoanelor lor ca la pisici „missis". Nu-mi place! Acuma câteva zile îmi cumpăram un câine şi vânzătorul mă întreabă: „Doamnă doriţi un dog englezesc?" „Doamne păzeşte, zic eu, ce-ai înnebunit? Poate să fie orice fel de dog chiar din Patagonia numai englez să nu fie." Şi ca să le fac în ciudă englezilor, am cumpărat un dog danez. Şi nu mai plecăm din Moscova. Şi ţi-aş mai spune eu încă o vorbuliţă, dar e lupul în preajmă. — Xenia Gheorghievna se întoarse repede spre „avocăţel": — Dragul meu, dă o fugă şi grăbeşte-l pe fantele ăla în smoking. Ce tot zăboveşte atâta...

Avocatul o sbughi prin uşiţa de după draperie, pe unde ieşise mai înainte administratorul.

— Acum suntem singuri, — începu să vorbească Xenia cu vocea scăzută, — şi-am să-ţi spun vorbuliţa: Nu vrei să fii secretarul meu? Ei, ia gândeşte-te! Pune-ţi capul la contribuţie. Pentru dumneata e foarte avantajos, zău, e avantajos. La noi, printre negustori, acum e la modă să luăm în serviciu pe foştii „plete lungi". Câte o negustoreasă îţi şopteşte atât de distins: „Secretarul meu... era pe vremuri revoluţionar, iar acum..." Foştii răzvrătiţi sunt grozav de pricepuţi la toate... Se spune despre ei că oriunde îi pui se descurcă şi reuşesc să-şi impună punctul lor de vedere. Ei, să te luăm chiar pe dumneata. Cu câtă pricepere ai întors-o din condei, atunci, când cu greva dela fabrică... Chiar şi Arhip te-a înjurat cu cele mai strașnice înjurături, dar până la urmă a spus şi el: „Al dracului se pricepe să se înţeleagă cu poporul". Ei, ce zici? Vii? Pentru dumneata aş interveni şi la primar. Ţi s'ar ierta tot ce-ai făcut până acum, s'ar termina cu toate necazurile dumitale şi nimeni nu s'ar mai atinge de dumneata. Şi la noi, la Conoplini, ai trăi, cum n'ai mai trăit în viaţa dumitale: Ai mânca şi ai bea cât ai vrea. Un om instruit ca dumneata mi-ar fi acum de mare folos. Să nu crezi că mă interesezi ca bărbat... — Xenia mă privi din cap până în picioare: — Deşi nu eşti urât... iar dacă te-aş îm-

brăca mai bine, probabil că ai putea să stai alături de oameni bine ca noi.

Situaţia devenea de nesuportat. Mă ridicai. Era plictisitor şi totodată de prisos să-i mai răspund. Mă îndreptai grăbit spre uşă. Bănuiam că agentul şi-a părăsit postul de observaţie.

— Încotro? Unde fugi? — Xenia sări, mă ajunse din urmă şi mi se aşeză în cale. — De ce mă jigneşti aşa? Nu vrei nici măcar să vorbeşti cu mine. Dar ce, eşti prinţ sau ce altă drăcovenie mai eşti? Din ce aluat sunteţi plămădiţi voi, ăştia? N'am să te las să pleci. Uite, n'am să te las! Iar dacă o să pleci cu forţa, o să ştiu să te găsesc şi să te fac să fii supus. Să ştii că eu nu îngădui să fiu jignită.

O dădui uşurel laoparte şi ieşii.

Agentul nu mai era în vestibul.

Afară se făcuse întuneric. Ceaţa, care se lăsase pe neaşteptate, părea neagră în lumina verzuie a felinarelor cu gaz, ce abia se aprinseseră.

Dar ziua mea de lucru nu se terminase încă. Trebuia să-l mai văd pe muncitorul Vania Arefiev, zis şi „Cel de aur", dela Uzina Giraud. Făcusem cunoştinţă cu el la întrunirea la care vorbise Jarcov. Mă înţelesesem cu Vania să ne întâlnim peste două zile. Imi dăduse adresa, făgăduind ca, în seara indicată, „să atragă", la întâlnirea cu mine, pe trei dintre prietenii lui. Toţi patru frecventau cursurile din raionul Precistenscaia, aşa că Vania m'a rugat să nu viu mai devreme de ora zece seara.

In anul 1905 eram încă tinerel de tot, totuşi frecventam un cerc de propagandă, de nivel inferior. Ei, am mai citit noi şi câteva cărţi şi se'nţelege că în Decembrie, în timpul răscoalei, n'am zăcut pe cuptor. Iar după aia, ne-am pus toţi patru pe învăţătură. Eu am învăţat şi ştiu pe de rost, ca pe o poezie, unele pasagii din „Două tactici".

Arefiev era pentru noi o legătură nouă şi nu vedeam nimic rău să mă duc la el mai devreme de ziua stabilită.

La Vania am rămas doar o clipă. N'am făcut de-

cât să-i confirm ziua și ora viitoarei noastre întâlniri. Sosirea mea l-a bucurat neașteptat de mult.

— Ei, văd că într'adevăr te interesezi de noi. Prietenilor mei le-am spus: „Haideți, că o să vină un om dela comitet". Iar ei au început să râdă de mine: „Ia las-o mai domol! Mulți făgăduesc și puțini se țin de cuvânt!"

Vania Arefiev are 22 de ani, dar este din cale-afară de blând și înțelept pentru vârsta lui. Dealtfel a și fost poreclit „cel de aur", tocmai pentru blândețea cu care se poartă.

Dela Vania încotro să mă duc? Să mă duc acasă? Sunt așa de obosit, că ar trebui să mă duc acasă, însă e necesar să mai trec și pe la Bescozârecinâi. Trebue să-i zoresc, pe el și pe Timofei, în chestiunea mahaistului.

Dar pe Bescozârecinâi nu-l găsii acasă. Avdotia îmi spuse în șoaptă, deși nu avea de cine să se ferească, numai pentru a arăta importanța lucrului, că Frol plecase de cum începuse să se înșereze.

— Au plecat câteși trei. La început a venit Timofei... Au mai așteptat, apoi a venit și Petia. Au șopocăit ei cât au șopocăit și apoi au plecat grăbiți. Petia spunea: „Astăzi o să punem mâna pe trădător. O să-l vedem cum se întâlnește și vorbește cu colonelul..." Așa că au plecat la restaurantul de noapte unde e chelner Petruha.

Auzind voci, Lucheria ieși de după paravan.

— Ați venit să ne mai vedeți? — spuse ea, cu un zâmbet prietenos și trist.

Vroia ca cineva să înceapă vorba despre durerea ei.

— Lușa l-a dat la stăpân pe Afonia al ei... — îmi spuse Avdotia. — L-a dat la un cizmar pe bietul copil... iar cizmarul parcă e Cascei în carne și oase... Jigărit, câinos, sburlit; își leagă părul cu o cârpă și când vorbește nu ți se uită în ochi, ci într'o parte. Ei, nu-ți mai face singură spaimă, Lucherio. E un cizmar ca orice cizmar... Așa sunt toți meșterii, posomoriți... Uite, Pavel Ivanovici, nu știu ce s'o sfătuesc pe Lucheria. Stă la îndoială dacă să plece la

ţară, acu'că l-a băgat pe băiat la meşter, sau să mai rămână pe-aici, să vadă cum o s'o ducă mititelul. Dar nici asta, să-ţi spun drept, nu-i o socoteală. Vorba ceea: ori acolo, ori aici, tot una e. Poate că băiatului o să-i vină mai uşor dacă va şti că maică-sa-i dusă.

— Am fost acuma să-l văd, — începu să vorbească Lucheria, cântând ca la un prohod, — să văd cum o duce sărăcuţul de el, acolo, printre străini, cum i se bate lui inimioara. I-am luat şi o jumătate de funt de pâine neagră. Ne-am aşezat într'un colţişor al atelierului, iar el îmi şopteşte: „Nu mai veni, mămucă, pentru numele lui dumnezeu, că râd de mine.“ Văd că apucă pâinea — i-o cumpărasem moale, caldă — rupe o bucată din ea, dar bucata îi rămâne în gât. Se vedea că îl înnecă plânsul... Jalea îi sfâşia inima. Nu m'am putut ţine nici eu şi-am început să vărs şiroaie de lacrimi, văzându-l....

— Of, proastă mai eşti tu, Luşa, proastă! Păi lacrimile tale îl chinue de pomană pe băiat, — spuse Avdotia.

— Dar tu crezi, Duniaşa, că eu nu-mi dau seama? Imi dau, dar n'am putere...

— Ei, şi ce zicea Afonia când te-a văzut plângând?

— Crede-mă, Dunia, s'a uitat aspru la mine... zău, crede-mă, întocmai ca răposatul taică-său, care era doar un om tare... Ei, îmi ziceam eu, acuşi o să-mi spună: „Ia-mă, mămucă, înapoi acasă. O să-ţi slujesc, mămucă, cu dreptate şi credinţă, o să te ascult în toate, numai ia-mă de aici...“ Da' el, nu. „Ce mai plângi? îmi zice. Nu trebue să te necăjeşti, mamă... Ce s'a făcut, e bun făcut. Dar la anul, de paşti, am să viu la tine să te văd, cu pâslari noi şi atunci ce-o să mai rămâneţi cu gura căscată! Şi o să-ţi aduc daruri. Atunci o să spuneţi: bravo Afanasie!“ Apoi începu să râdă. Râdea el, dar pe gene-i jucau lăcrimile, sărăcuţul de el.

— E un viteaz, băieţelul ăsta, un viteaz, — spuse Avdotia, ştergându-şi ochii.

— Parcă-i făcut din cremene! — adeveri Lucheria.

Plecând dela ele, când să cotesc de pe strada lor, mă întâlnii cu Bescozârecinâi. Se întorcea acasă.

— Ei, ce e?

— Prost, tovarăşe Pavel. Degeaba am aşteptat. Lupii n'au venit. Fie că au mirosit, fie din întâmplare. Ei, şi la urma urmei, ei pot alege orice restaurant ca să se întâlnească. Poate că s'au mutat la altul... du-te de-i mai prinde. Şi când te gândeşti ce trădare ticăloasă. Cum se poate una ca asta?! Să-i părăseşti pe ai tăi şi să te duci la nişte străini? Nimic pe lume nu-i mai ticălos ca asta.

Din nou simţii o dorinţă atât de covârşitoare de a o vedea pe Clavdia, încât mă grăbii să-mi iau rămas bun dela Bescozârecinâi.

— Ce-i cu dumneata, tovarăşe Pavel, ce te-ai speriat aşa, dintr'odată? — se miră Bescozârecinâi.

Nu răspunsei nimic şi plecai repede. După o bucată de drum întorsei capul: Bescozârecinâi rămăsese locului şi privea în urma mea.

Mergând, simţeam cum îmi creşte inima de bucurie. Contactul cu lumea pe care noi o uram ascuţise şi mai mult în mine conştiinţa superiorităţii noastre morale asupra duşmanului.

Cum să nu mă simt fericit, când la fiecare pas văd şi mă conving că în popor trăeşte şi renaşte, cu o nouă forţă, devotamentul faţă de revoluţie?!

Sentimentul triumfător al unei vieţi măreţe, pline de înţeles, însufleţită de un pasionant ideal de luptă, şi încrederea mereu confirmată în victorie, se contopeau în aceste clipe cu senzaţia propriei mele tinereţi, a sănătăţii mele şi a primei mele iubiri.

Am să mă duc de îndată la Clavdia. Vreau s'o văd măcar pentru o clipă. Dar, dealtfel, unde mă aflu? De ce sunt străzile pustii? E oare atât de târziu?

Şi iată că, întocmai ca în prima zi după reîntoarcerea mea din deportare, picioarele luaseră singure hotărîrea. Ele mă duceau într'acolo unde năzuia inima mea. Eram în apropierea casei unde locuia acum Clavdia.

Am bătut mult în uşa locuinţei unde îşi închiriase ea camera şi mult timp n'au vrut să-mi deschidă. In sfârşit se auziră paşi şi un glas ameninţător de bărbat spuse:

„Ce-o mai fi şi cu bătăile astea? De ce bateţi în mijlocul nopţii?..."

Şi paşii se îndepărtară. Ce să fac? Mă hotărăsc să bat din nou, orice s'ar întâmpla.

Şi din nou, în spatele uşii un glas:

— Cine sunteţi şi ce căutaţi?

— Vreau să vorbesc cu Clavdia Ivanovna Selivestrova... treziţi-o, vă rog.

Clavdia îmi deschise îngrijorată, aproape îngrozită:

— S'a întâmplat vreo nenorocire?

— Nu, nu, nicio nenorocire... Dimpotrivă Clavdiuşa, dimpotrivă, o bucurie copleşitoare!

— Copleşitoare? Nu înţeleg, Pavel, ce înseamnă asta?

— Asta înseamnă... că nu se poate spune în două cuvinte, — îi răspund eu simţind că nici mai pe larg n'aş putea explica.

Aprinse lumina şi intrai înăuntru în camera ei.

Aşezându-mă, o rugai să ia loc în faţa mea. N'aveam nimic să-i spun, dar eram fericit că o văd.

— Dar ce s'a întâmplat, Pavel, ce-ai venit atât de târziu? M'ai speriat şi ai înspăimântat toată casa.

Rezemându-mi coatele pe masă, îmi sprijinii faţa în palme şi începui să-i privesc ochii minunaţi. Iar ea, intimidată, mirată, aştepta plină de îngrijorare, să vadă ce-o să-i spun.

— Ce s'a întâmplat? — începui eu. — S'a întâmplat, Clavduşca că totul merge bine. Mi se pare că avântul revoluţionar nu e departe... Gândeşte-te numai ce ani întunecaţi şi grei am trăit dela 1905! Dar mi se pare că toate aceste trec, trec Clavdinca.

Mi-era teamă că o să mă întrebe imediat: „Şi pentru asta ai venit?" Şi m'am bucurat nespus că nu m'a întrebat! A primit cuvintele mele ca expresia unui sentiment puternic sau ca un presentiment al victoriei ce se anunţa.

— Înţeleg, Pavel. Simt şi în mine o oarecare schimbare... Puţin câte puţin, în viaţa noastră se petrece o mare schimbare. Şi eu simt că în Rusia începe să bată un vânt înnoitor.

Mă ridicai de pe scaun.

— Trebue să plec, Clavdinca. Intr'adevăr venirea mea e nelalocul ei...

— Nu, Pavel, să nu îndrăzneşti să spui una ca asta. Nu cumva te gândeşti la oamenii vulgari şi meschini care — n'auzi? — aici, undeva, în dosul uşii, cu siguranţă că trag cu urechea la ceea ce vorbim. E minunat, Pavel, că ai venit. Şi mi-ai făcut o bucurie aşa de mare, aşa de mare!

— Plec, şi acum să-ţi spun un ultim cuvânt. Doar o vorbă, Clavdinca: eu am să spun începutul frazei, iar tu o să-i spui sfârşitul. Vrei?

— Vreau!

— Ei, atunci încep. Am venit să-ţi spun că atât de mult... atât de mult te... uite, am spus începutul... spune tu sfârşitul: atât de mult te...

— Nu înţeleg. De unde să ştiu eu ce înseamnă „atât de mult te..."

— „Atât de mult te..." Hai, spune sfârşitul. Acum urmează un cuvânt care începe cu litera „i".

Ea întoarse capul cu o mişcare bruscă. Imi adusei aminte de seara aceea cu ploaie, din Februarie, când stătusem lângă uşa ce da spre balcon, şi de promisiunile noastre. Mă ruşinai pentru insistenţa mea.

— Du-te! Cu bine, — spuse ea.

La ieşire, mă ajunse din urmă lângă scară:

— Cu bine, Pavel. M'am bucurat foarte mult de venirea ta. Şi îmi strânse mâna cu putere.

Pe stradă am simţit o oboseală nemărginită. Totuşi nu m'am dus să dorm la locuinţa mea. Mă temeam ca nu cumva, din răutate, Xenia Conoplina să mă denunţe... Am hoinărit îndelung, iar spre dimineaţă am aţipit puţin pe marginea unei mese dintr'o ceainărie de noapte.

Dimineaţa razele soarelui pătrunseră în ceainărie. Prin fereastră se vedea albastrul primăvăratic al cerului. Ce frumuseţe! Ce primăvară minunată se apropie! Aruncându-mi privirea pe ceas, văzui că e timpul să plec: mai era puţin până la ora întâlnirii. Pe drum spre editura „Viatca", mă tot gândeam la cele petrecute în ziua trecută, la întâlnirea din timpul nopţii cu Clavdia, la bucuria de care-mi simţeam plină inima.

Cufundat în gânduri, mă ciocnii de un om care mergea înaintea mea şi care se oprise pe neaşteptate. Undeva, în apropiere, un copil începu să plângă. In jur, oamenii stăteau cu privirile ridicate spre cer.

— S'a ridicat, s'a ridicat... sus, sus de tot... şi mai sus...

— Ia te uită cum urcă!

— *„El dispăru cufundat în strălucirea zilei albastre..."*

— Care el?

— Care el? Uite balonul ăsta al copiilor. Uite-l unde s'a înălţat, nici nu-l mai deosebeşti din nori. Nu mai plânge băieţaş, mămica o să-ţi cumpere altul...

— Astăzi e ca de Buna Vestire: li se dă drumul păsărilor din colivii. Doar că tu, în loc de pasăre ai dat drumul spre cer unui balon!

De abia atunci observai că strada are o înfăţişare de sărbătoare. Deasupra mulţimii se agitau balonaşe viu colorate. Pe caldarâmul aproape fără zăpadă, lunecau trăsuri lustruite, landouri sau droşti aşternute cu covoare.

Deasupra trăsurilor, deasemenea se înălţau baloane: erau legate de arcuri sau de căciulile birjarilor.

Era o mulţime pestriţă şi sgomotoasă. Imbrăcămintea fetelor şi a femeilor se contopea într'un tot primăvăratic, multicolor şi luminos.

Ieşind pe Tverscaia, mă întâmpinară sunete stridente tremurătoare, care parcă se loveau şi sfâşiau aerul: fluierături, „focuri" de revolvere cu capse,

şuierat de pocnitori, sirenele prelungi ale jucăriilor de tablă sau de lut. Dar larma asta era acoperită de huruitul roţilor a tot felul de vehicole care treceau hodorogind pe caldarâm.

Azi e duminica Floriilor. Intregul torent de oameni se îndreaptă într'o singură direcţie: în jos, spre Iverscaia, iar de acolo spre Piaţa Roşie, pentru a lua parte la sărbătoarea Floriilor.

Fiind zi de sărbătoare, librăria era închisă. Trebuia să intru prin curte, prin cămăruţa din fund, care servea drept depozit. Ştiind că este ora întâlnirii, administratorul era prezent. Il întrebai cum stăm cu cea de a doua ieşire, pentru cazul că ar apărea poliţia.

— Nici nu poate fi vorba să o ştergem prin uşa din faţă... Chiar dacă ei ar intra prin curte, tot o să lase pe cineva în stradă să păzească. La asta te-ai gândit?

— N'aveţi nicio grijă! Şi pentru zilele de sărbătoare a fost prevăzut totul în condiţiile cele mai bune şi s'a discutat chiar cu tovarăşul Sunduc. In pod, unde nu s'ar descurca nici dracul printre atâtea lăzi câte sunt acolo, am făcut cu mâna mea o ieşire care dă în podul casei de alături. La caz de primejdie, am să vă conduc eu însumi... în timp ce ajutorul meu o să ţină de vorbă pe poliţai.

In curând veni Clavdia. După ce se interesă de măsurile de precauţie luate, stăturăm de vorbă.

Dintre noutăţi, cel mai important era faptul că înceta lipsa de legătură, care dealtfel nu durase mult, dintre raionul nostru şi celelalte raioane ale organizaţiei de Partid din Moscova. Se şi discută componenţa noii comisii executive, care va fiinţa temporar, cu atribuţii de comitet al Moscovei. Componenţa ei va fi discutată cu organizatorii de raioane care n'au căzut încă. In câteva raioane, în care dezastrul a fost deosebit de mare, organizaţiile de Partid încep să se refacă în uzine.

Clavdia mi-a comunicat adresa, ziua, ora şi parola cu care trebue să vin pentru a stabili legătura directă şi nemijlocită cu viitoarea conducere a întregii Moscove.

— Tovarăşii au sărit în sus de bucurie, când au aflat că raionul nostru trăeşte. Iar când le-am spus că noi încercăm să convocăm în curând o conferinţă raională şi să alegem un comitet de raion, s'au bucurat atât de mult, încât astăzi, mergând pe stradă, mi se pare că sărbătoarea e organizată în cinstea noastră!

Din curte şi din stradă se auzea larma sărbătorii. Şi razele soarelui se reflectau în ferestruica noastră dela subsolul din fundul curţii. Imi venea să o îmbrăţişez pe aceea care adusese noutăţi atât de bune. Nu garantez de ce-aş fi făcut în cele din urmă, dar din fericire a intrat pentru o clipă administratorul magazinului şi i-am sărutat mustaţa tuşinată şi ţepoasă.

Primul lucru despre care a fost întrebată Clavdia la centru a fost despre Sunduc.

— Le-am spus: Pavel e informat că Sunduc ar fi arestat. Tovarăşii sunt şi ei convinşi de asta dar se miră de ce Sunduc, un ilegalist cu atâta experienţă, nu a reuşit până acum să ne dea de ştire. Pe tine, Pavel, te însărcinează să faci tot posibilul pentru a da de urmele lui. Cu siguranţă că are nevoie de ajutor. Dar zău dacă ştiu ce-am putea face. Eu am căutat în orice caz să mă informez prin toate mijloacele, prin toate cunoştinţele tatei şi chiar printr'un funcţionar dela inspectoratul închisorii. E tatăl liceanului căruia îi dau eu lecţii. Sunduc nu figurează însă pe listele de deţinuţi.

Ascultam toate aceste în tăcere şi mi se părea că tăcerea mea nu-i plăcea Clavdiei. Poate că o socotea asprime sufletească şi lipsă de sensibilitate.

Apoi Clavdia începu să arate cum se desfăşoară munca oamenilor noştri care prezintă dări de seamă prin raion.

Din cauza conspirativităţii, la orice dare de seamă ilegală sunt invitate, după cum s'a convenit, nu mai mult de şapte persoane, uneori zece, şi rar de tot, cincisprezece. Urmărirea de către poliţie este permanentă şi uneori suntem nevoiţi să amânăm dările de seamă sau să le mutăm pe neaşteptate locul. Conse-

cinţa cea mai preţioasă a acestor dări de seamă este lărgirea reţelei de legătură.

— Am adus acum cu mine trei adrese noi şi trebue chiar astăzi să iei legătură cu toate trei. Una dintre adrese e a unor muncitori dela o filatură de bumbac. La a doua sunt nişte cofetari, potrivit referinţelor, nişte flăcăi de încredere, toţi trei dela întreprinderi diferite, ceea ce înseamnă că legătura aceasta contează cât trei. In genere, se observă un puternic aflux şi o orientare plină de avânt către organizaţia de Partid. Asta-i îmbucurător, Pavel!

— Dar legătura a treia?

— Cu cea de a treia, lucrurile sunt mai complicate. E vorba de doi muncitori dela uzina Dobrov-Nabholz.

— Atunci de ce n'au stabilit legătură cu Mihail?

— Nu vor cu Mihail. Ne-au spus că sunt dornici să se întâlnească, „nu cu oricine, ci cu cineva dintre conducătorii centrului raional".

—Asta-i foarte, foarte interesant!

— E vorba de doi metalurgişti, care au văzut multe în viaţa lor. Amândoi au participat la mişcarea revoluţionară, încă dinainte de 1905, iar după răscoala din Decembrie, unul dintre ei, Solnţev, a fugit din Moscova ca să scape de urmărire şi a muncit la Nicolaev, la un şantier de construcţii navale. El spune că, în ciuda încercărilor sale, nu a putut găsi acolo nicio urmă a organizaţiei de Partid, fie că era conspirativitatea prea bună, fie că totul fusese nimicit... Omul s'a simţit din nou atras spre Moscova: „Nu pot trăi de unul singur, fără legătură cu oamenii mei"... S'a aranjat aici, la uzina lui Dobrov. A intrat în legătură cu Mihail al nostru. Dar îl înjură şi nu mai vrea să aibă de-aface cu el. «Aşa să fie oare bolşevicii de astăzi? zice el. Dar ăştia sunt surogat de bolşevici, nu bolşevici adevăraţi. Niciodată n'o să cred că ăştia sunt bolşevici adevăraţi. In 1905 nu erau aşa... Mişca ăsta al vostru pretinde că e nevoie de o consfătuire largă şi că nu trebue să-i respingem pe menşevici, iar eu i-am răspuns aşa: „De ce să-i respingem? Trebue pur şi simplu să-i luăm la goană. Incă din anul

1905 ne-am dat noi seama ce poame sunt... Să-i luăm la goană, să-i luăm la goană".»

— E un om interesant, Clavdiușa. Dar celălalt cum e?

— Celălalt este un om închis, tăcut, pe care nu-l poți smulge de lângă cărțile lui. Are o cămăruță și toată e plină, până și pe podele, de broșuri din anul 1905, editate de publicațiile „Molot" [1]) și „Colocol" [2]). Când am trecut, fără veste pe la ei, pe masă erau un curs de zoologie și un curs de logică, note dela prelegerile cursurilor din raionul Precistenscaia. Iar cartea pe care o citea în clipa aceea era culegerea „Timp de 12 ani". L-am întrebat dacă înțelege ușor. El s'a supărat: „Lenin, zice el, expune chiar lucrurile cele mai grele atât de clar, încât cine vrea să înțeleagă, înțelege totul". După alegerile în Duma II-a, a fost arestat. „In închisoare, îmi povestea el, am început să mă ocup de studiul individual... Unele lucruri le-am pătruns mai în adânc, dar acum vreau să le aplic la cauza noastră. Dar nici nu mă gândesc să fac revoluție cu oameni ca de-alde Mihail al vostru... El e ca limba unei pendule, ba la dreapta ba la stânga". Înțelegi toate astea, Pavel? Acolo, la uzină, sunt 21 de oameni în celulă, iar din cauza lui Mihail nu mai intră alții. Iar din cei ce au intrat mai înainte, unii sunt deasemenea nemulțumiți de Mihail, zic că e un împăciuitorist putred și n'au încredere în el...

Mă hotărîi să-i vizitez cât se poate de repede pe acești doi muncitori dela uzina Dobrov, să fac cunoștință personal cu ei, să raportez noii noastre comisii executive de raion, iar apoi să trec cu hotărîre și rapid la acțiune, bazându-mă pe elementele sănătoase din celula uzinei.

Veștile dela uzina Dobrov-Nabholz mă bucurau tot atât de mult ca și știrea cu privire la refacerea centrului de Partid, al Moscovei. Toate acestea sunt desigur elemente pline de semnificație, care arată o apropiată și cuprinzătoare schimbare a situației. Terminând cu apele stătute, tulburi, cu mlaștinile, în-

---

[1]) Molot = ciocanul. (N. red.)
[2]) Colocol = clopot. (N. red.)

cepem să ieşim într'un şuvoi puternic. Mai e încă mult până vom ajunge în mijlocul acestui şuvoi puternic, dar în ajutorul luntraşilor, treptat, vin chiar valurile şi barca începe să fie luată de curentul apei. Ne îndreptăm spre mijlocul ei...

Intâlnirea noastră de astăzi nu părea să aibă succes. Dintre tovarăşii convocaţi, nu venise nimeni în afară de Clavdia şi de mine.

Ca totdeauna în asemenea clipe, simţi o piatră apăsându-te pe inimă. Te cuprinde îngrijorarea. N'o fi intervenit cumva vreo cădere? Clavdia încerca să mă liniştească :

— Poate că i-a împiedicat sărbătoarea... Şi eu m'am gândit că ar fi poate mai bine să mă întorc, căci s'a strâns prea multă lume lângă prăvălie, pe stradă şi în curte.

Mi-am adus aminte de versurile care se recitau în 1905:

Pentru noi toată viaţa-i alarmă,
Pentru a ne odihni noi cântăm,
Păşind mereu înainte, cântăm...

Ne pregăteam să plecăm, când apăru Stiopa. Se zorise să vină la locul de întâlnire şi îndată ce intră începu să ne povestească grăbit pentru ce a venit. Iar după ce termină de povestit, se pregăti să plece, ca să mai alerge pe undeva.

— Am o grămadă de treburi. Deabia izbutesc să ajung în toate părţile. Ar trebui să am aripi.

Stiopa care se obişnuise cu atmosfera Moscovei şi se familiarizase pe deplin cu munca noastră, era veşnic grăbit dela o vreme.

Era asaltat de o sumedenie de treburi „ce nu puteau fi amânate". Nu stătea nicio clipă locului. Totuşi permanenta lui grabă nu conţinea niciun element de agitaţie, de nelinişte, de alarmă, sau de nemulţumire. Nevoia de a se grăbi îl umplea de bucurie. Se simţea bine, aşa cum se simte bine o pasăre în sborul ei grăbit. Îşi găsise ocupaţia preferată. Aş putea spune că

se grăbea fără un sentiment de grabă şi că toate grijile lui aveau totdeauna un sens şi un ţel.

— Uite cum stau lucrurile, Pavel! Cum să-ţi explic în două vorbe... Căci tare mă grăbesc acum. Totul s'a petrecut la intrarea într'o ceainărie. Am intrat în vorbă cu unul. Stătea dus pe gânduri lângă uşă, de parcă ar fi aşteptat şi n'ar fi aşteptat pe cineva, şi era sdrenţăros din cap până'n picioare, numai sdrenţe. Uitându-te la el, ziceai că-i un cerşetor. Dar era un muncitor. Am intrat în vorbă cu el. Mă gândeam de ce pe faţa lui, e atâta durere, în vreme ce ochii lui inteligenţi te privesc cu mândrie şi îndrăzneală. De unde s'o fi trăgând omul ăsta şi de ce faţa lui pare atât de îngândurată? Ştiţi doar că-mi place grozav „să intru'n vorbă cu oamenii". Tovarăşi, nu pot să stau locului, nu pot să lucrez numai în mijlocul celor ce sunt în jurul meu în atelier... Imi place să am de-aface mereu cu alţi oameni necunoscuţi şi mai ales cu ăia mai obidiţi, mai puţin băgaţi în seamă, cum se spune. Timofei mă ia adesea peste picior: „Tare neastâmpărat mai eşti, Stepane"...

Ei, l-am chemat pe omul ăla în ceainărie şi am comandat două ceaiuri. Primul lucru pe care mi l-a spus a fost: „Am să plătesc partea mea; fiecare plăteşte pentru el, altfel n'are niciun rost". Am început să vorbim. E un om sincer pentrucă a pătimit multe. Munceşte la vopsitorie, ca salahor, în curtea făbricii. Sunt mulţi şi trăesc în nişte barăci anume făcute pentru ei, dincolo de bariera Serpuhovscaia. Am fost ieri la ei în aceste barăci; doamne, dumnezeule, noi n'am văzut şi n'am cunoscut asemenea lucruri nici la Serpuhovo. Şi doar e'n Moscova! Mi s'a strâns inima de durere. Mizerie, mizerie cruntă! Oamenii sunt atât de sdrenţuiţi, că nu-ţi vine să crezi. Toţi sunt numai sdrenţe şi se culcă aşa cum sunt îmbrăcaţi la lucru. Mulţi n'au nicio cămaşe pe ei, poartă nişte cârpe pe pielea goală. Aproape niciunul nu ştie nici să citească nici să scrie. Ei, ce-i de făcut într'un caz ca ăsta? De vreme ce m'am agăţat de ei, n'am să-i las. Şi ce credeţi că am făcut? Starea lor de spirit e din cele mai dârze. E acolo o mare dorinţă de a auzi un

cuvânt cu adevărat revoluționar. Oamenii arată un interes deosebit și atmosfera e foarte încărcată. Domnește printre ei cea mai pătimașă ură împotriva „ordinei". Mi-am zis că dacă lichidatorii ar fi început să vorbească unor asemenea oameni despre o înțelegere cu Stolîpin, muncitorii i-ar fi săpunit bine și le-ar fi tras o mamă de bătaie acestor iude!

Am stat de vorbă cu ei dela inimă la inimă. Și m'au rugat: „Tovarășe! Mare bine ne-ai face dacă ne-ai pune în legătură cu revoluționari adevărați care să ne spună și să ne învețe ce trebue să facem, fără înșelătorii și fără minciuni, și să ne arate cum trebue să trăim și dacă putem face — uite, noi am discutat aici, între noi, — dacă putem pentru noi, sau de nu măcar pentru copiii noștri, să aruncăm cât mai de grabă lanțul de pe grumaz și să începem să trăim ca oamenii, nu așa cum trăim acum, ca vitele... In staul și la jug"... Știi, Pavel, povestindu-i toate astea lui Timofei i-am spus: „Uite, Timoha, tu ar trebui să te duci pe acolo", dar zice că dela o vreme a început să aibă și el legături cu salahorii, în subraionul lui. Atunci pe cine o să ne dai, Pavel, pentru barăcile astea de dincolo de bariera Serpuhovscaia?

— La început o să mergem noi doi. După aia, o să vedem. Poate că o să faci față tu singur, Stepan... Bineînțeles că o să ne sfătuim, o să te ajutăm, o să stabilim împreună linia. Asta înseamnă că începem să prindem rădăcini pe un teren tot mai larg dacă până și muncitorii cei mai înapoiați încep să se ridice spre lumină...

Mă înțelesei cu Stepan să-l întâlnesc chiar astăzi la „tehnicul" nostru, la atelierul fotografic „Rusia" al lui Ivan Semionovici, pentru a face rost de o îmbrăcăminte mai soioasă cu care să mă pot duce la bariera Serpuhovscaia.

Deodată Stiopa spuse, zorit:

— Am o grămadă de treburi! — și o luă la sănătoasa.

— Clavdiușa, tare doresc să mă duc la oamenii aceștia de dincolo de Serpuhovscaia...

M'am înțeles cu Clavdia să ne întâlnim către sfârșitul zilei, după ce aveam să termin expediția mea de

dincolo de bariera Serpuhovscaia, ca să mergem apoi împreună să vizităm noile legături. Ea aştepta să sosească astăzi tatăl ei, dela Petersburg. Ivan Matveevici plecase să intervină pe lângă cercurile guvernamentale pentru un grandios plan de irigaţie.

Pe străzi, puhoiul de oameni creştea mereu. Larma sărbătorii se înălţa şi creştea ca un vuiet tot mai năvalnic.

In faţa mea răsări „avocăţelul" şi imediat începu să-i turue gura:

— Ah, Luca Pavlovici, Luca Pavlovici, ce noroc pe dumneata! Iţi cade norocul drept în braţe. Ce afacere minunată faci dacă intri la Conoplini. Prin ei ai să-ţi faci relaţii cu întreaga Moscovă. Ei sunt primiţi acum în toate părţile; pretutindeni le sunt deschise uşile. Şi bineînţeles o să-ţi dea şi o leafă de ministru. Ce crezi că e glumă să fii secretarul lui Valerian şi al Xeniei Conoplina? N'o să mai locuieşti într'o cămăruţă ca aia în care stai acum la mine. Hi, hi, hi... Atunci nici n'o să mai saluţi oameni neînsemnaţi ca mine. Ştiu! O să-mi întinzi trei degete. Apropo, ai stabilit totul cu patroana?

— Te'nşeli.

— Cum adică mă'nşel? Am auzit-o ieri, chiar din minunata gură a Xeniei Gheorghievna, imediat după plecarea dumitale. Mi s'a şi poruncit să redactez o scrisoare către dumneata în chestiunea asta. De altfel patroana mi-a spus că ai şi fost trimis de ea cu o anumită însărcinare...

— Te'nşeli.

— Nu te cred. Xenia Gheorghievna nu admite să fie contrazisă. Dacă nu vrei, o să te silească.

— Dar ia spune-mi, cum ai dormit astă noapte? Nu te-a deranjat nimeni? — Ardeam de nerăbdare să ştiu dacă nu se făcuse vreo percheziţie acasă, dacă nu cumva Xenia mă denunţase.

— Nu prea înţeleg ce vrei să spui.

— Ei, cum ai petrecut noaptea asta?

Avocatul râse cu tâlc:

— Faci pe şmecherul, scumpul meu Luca Pavlovici. Ai făcut probabil vreun chef pentru a sărbători

noul dumitale succes... N'ai binevoit să vii acasă toată noaptea şi încă mai râzi de noi păcătoşii, care am dormit ca nişte oameni de treabă în paturile noastre. Să-ţi spun drept: te invidiez! Te invidiez din tot sufletul, dar fără răutate... Eu de exemplu, avocatura asta blestemată aş schimba-o chiar în clipa asta cu funcţia dumitale de secretar, pentrucă ea deschide drum în societatea celor ce învârt şi comandă milioanele... Cam peste vreo doi anişori o să te văd şi pe dumneata cu căsuţă proprie şi cu trăsurică, iar apoi o să devii acţionar la cine ştie ce întreprindere bănoasă comercialo-industrială... Ei, ce să mai vorbesc, ce viitor minunat ţi se deschide în faţă!

Se vede că Xenia nu renunţase încă la ideia de a mă angaja ca slujitor al ei şi desigur că deaceea nu se grăbea să mă denunţe. Aşadar pot trece fără niciun risc să-mi iau „averea".

Mă îndreptam spre casă, gândindu-mă la întâlnirea ce trebuia să aibă loc în barăcile de dincolo de bariera Serpuhovscaia. Deodată aud paşi în spatele meu. O mână mă apucă blând de braţ.

Mă întorc. E Clavdia.

— Abia te-am ajuns din urmă, Pavluşa. E atât de veselă, atât de minunată ziua asta de primăvară! Hai să ne plimbăm puţin şi să privim mulţimea, copiii. Imi place aşa de mult să fiu împreună cu tine! Aş fi în stare să-mi cumpăr un fluier şi să fluier sau să dau drumul unui balon spre cer, să ridic capul după el şi să privesc cum se înalţă mai sus, tot mai sus, pentru a se sparge undeva sub soare, probabil de entuziasm. Acolo-i atâta spaţiu, totul e atât de străveziu, atât de albastru... Dacă aş fi în locul balonului aş face la fel.

— Adică ai crăpa?

— Da, de entuziasm... Iar tu ai începe desigur să mă certi pentru excesul meu de exuberanţă!

— Ba bine că nu! Şi încă cum!

Cotirăm spre Piaţa Roşie. Imbulzeala devenea tot mai mare. Larma vie a glasurilor de copii şi huruitul roţilor deveneau tot mai puternice. Cântecul trompetelor, fluierăturile, râsetele oamenilor, glasurile lor, se contopeau într'un vuiet ce părea că planează deasu-

pra mulțimii, spărgându-se când în văzduh, când aproape, într'un vălmășag de sgomote sărbătorești.

Lângă Muzeul istoric, pe dâmbul ce coboară dela Poarta Iverscaia, șuvoaie tulburi de apă goneau dealungul trotoarelor purtând tinichele zornăitoare, surcele săltărețe și tot felul de ciovee... De-o parte și de altă a șuvoaielor alergau băiețași, îndemnând prin chiote goana turbată și neobosită:

Surceluțe, surceluțe, alergați mai iute...

Cu mare greutate ne făcurăm loc până la șirurile de tarabe din Piața Verhnii. Galeria de jos și balcoanele laterale ale clădirii erau înțesate de oameni. Și pretutindeni se vedeau banderole de hârtie, dantele, flori artificiale, baloane pentru copii, adevărate viscole de confeti și panglici șerpuitoare, aruncate dela un balcon la altul. Aici, în acest vălmășag, răsunau și mai stridente fluierele, trompetelor, „limba soacrei" și țipetele vânzătorilor.

— Veniți, cumpărați! In locul lui Mitică fără frică, uite-un pricolici, chelul de Purișchievici! Nu se sparge, nu se strică, în picioare se ridică. Și nu-i scump la o adică... Sare, țopăie și strigă, iar lumea de râs se strică. Se cam miră toți acum: N'o fi dânsul bun de Dumă, dar e tare bun de glumă, să petreacă toată lumea. Dacă-i dai un bobârnac, face spume ca un drac și la toți face pe plac.

După ce trecurăm printre șirurile de tarabe, ieșirăm pe Ilinca și de acolo încercarăm să ajungem la Lobnoe. Nu era deloc ușor. Trăsurile negustorilor și ale boierilor treceau una după alta, alcătuind un cerc în jurul tarabelor, prin fața Muzeului istoric, apoi pe lângă zidul Cremlinului, dela poarta Nicolsc, până la poarta Spaschi ocolind Lobnoe și întorcându-se apoi din nou spre șirurile de tarabe. Cercul acesta se mișca fără întrerupere. Nimeni nu-l conducea și era nevoie de o mare abilitate pentru a găsi momentul prielnic în care puteai să te strecori printre trăsuri și să ajungi în mijlocul pieței, între gheretele vânzătorilor.

Lângă Lobnoe, Clavdia cumpără un balon și-i dădu

drumul în aer. Balonul se ridică alene legănat de vânt când într'o parte, când într'alta.

— Mi-aduc aminte că, în copilărie, Gruşa noastră spunea: „Dacă dai drumul unui balon şi nu se ridică, nici fericirea ta n'o să fie prea mare", — spuse Clavdia în glumă, dar posomorându-se numaidecât.

Urmărirăm îndelung balonul. Nu se ridicase nici măcar până la acoperişuri, iar când, în sfârşit, izbuti să se ridice, se agăţă de o sârmă de deasupra acoperişului Hanului Varvarinschi.

Clavdia deveni şi mai tristă.

— Nu ştiu de ce, mi se pare tristă această sărbătoare. Nu se bucură toţi la fel. Mi se pare că în ziua asta de sărbătoare oamenii sunt mai izolaţi unii de alţii, decât în zilele celelalte, fiecare îşi are o veselie a lui, artificială, pe care o apără cu gelozie de ceilalţi...

Lângă poarta Spaschi, se vindeau păsările în colivii „pentru a fi puse în libertate". Un târgoveţ curăţel, prinsese deasupra coliviilor, pe un băţ lung, înfipt în zăpadă, o bucată de carton, pe care scria cu litere strâmbe: „In astă zi de sărbătoare, dau drumul păsării să sboare". Cumpărai un piţigoi. Clavdia deschise uşa coliviei. Pasărea nu se hotărî de îndată să sboare, nu mai era nici un fel de piedică, nu-i rămânea decât o singură mişcare de făcut şi era liberă. Dar păsărica se ghemuia şi zăbovea.

— Ce e cu ea?

— Nu crede în această fericire, — cugetă adânc târgoveţul cel curăţel.

In sfârşit, piţigoiul se smulse, sbură, ridicându-se puţin deasupra mulţimii, încercă să se înalţe drept în sus, dar imediat căzu, ca o piatră. Un flăcău cu faţa de culoarea cărnii nefierte, care stătea în spatele târgoveţului, lângă colivii se repezi deodată şi o luă la goană. Se întoarse repede, ţinând mâna în buzunar. Clavdia mai cumpără o păsărică, dar nici aceasta nu-şi luă sborul în sus. Intocmai ca şi data trecută, flăcăul porni în fugă în direcţia în care se lăsase pasărea şi se întoarse curând, cu mâna în buzunar. Mi

se păru că în palma pe care o ţinea ascunsă, se sbătea păsărica prinsă.

— Nu, nu pot să plec aşa. Trebue să mai pun încă una în libertate, — spuse Clavdia.

— Dă-i domnişoarei încă o păsărică, una mai vioaie şi mai sprinţară, — se adresă târgoveţul flăcăului.

Flăcăul dispăru o clipă după gheretă şi ieşi cu o colivie, în care, nu încăpea nicio îndoială, se afla piţigoiul pe care-l cumpărasem înainte. Clavdia dădu târgoveţului banii. Luai păsărica în mână şi văzui că avea aripile tăiate... Aşadar nu putea sbura departe, iar flăcăul sau vreun ajutor de-al lui o vor prinde din nou, o vor pune la loc în colivie şi o vor vinde iarăşi.

Intre timp neguţătorul o dăscălea pe Clavdia:

— Omului cuvios care dărueşte libertatea unei făpturi a lui dumnezeu, ţinută închisă, prea sfânta noastră, stăpână maica domnului, îi dă în această zi o fericire pe care nu o poate distruge nici gângania, nici viermele, nici focul.

Il întrerupsei pe negustor.

— Dumneata eşti un excroc şi un pungaş şi ar trebui să-ţi fie ruşine să mai ţii şi predici!

Mare tevatură a fost. In jurul nostru se strânsese o mulţime de oameni. Toţi erau furioşi. Apăru un sergent. Mulţimea era de partea mea.

— Du-i sergent la poliţie, şi pe flăcău şi pe moş. Şi-au bătut joc de un obicei sfânt, iar dumneata domnule, nu te lăsa, — îmi strigau oamenii, — vezi să nu rămână singuri cu sergentul, du-te chiar până la comisar, că de nu te duci dumneata, o să le dea drumul. Tâlharii ăştia se acoperă unul pe altul. Du-te, du-te domnule. Nu scăpa treaba asta din mână.

Sergentul luă pe bătrân şi pe flăcău, dar mă pofti şi pe mine.

— Vino şi dumneata pentru declaraţie.

Clavdia şi cu mine pornirăm.

Abia dincolo de podul Moscovoreţchi am reuşit să scap. Spre satisfacţia generală, şi a târgoveţului şi a flăcăului şi a sergentului, am declarat că „de dragul unei asemenea sărbători, îl iert". Moşul mi se ploconi:

— Dumnezeu te va răsplăti pentru bunătatea ta.

Iar sergentul primi „de un rachiu", 10 copeici dela negutător, iar dela Clavdia 20. Aşa se termină plimbarea mea cu Clavdia. Ne luarăm rămas bun.

Acasă, Fenia mă întâmpină cu un gest elocvent din mâini.

— Sfinte dumnezeule! Te-ai întors! Şi ce regină ai scăpat, cap sec ce eşti, uite numai ce-a sburat... Şi ce regină chipeşă! Regină — ce să mai vorbim! Cum i-am deschis, a intrat şi m'a întrebat: „Cum te chiamă?... Uite, Fedosia, ţine o rublă. Avocăţelul tău e acasă?" Dar eu, deşi îmi dăduse o rublă, i-am răspuns cu mândrie: „La noi nu sunt avocăţei, la noi stă Nicolai Lexeici..." „Păi chiar ăsta-i avocăţelul", zise ea. „Nu-i acasă", zic eu. „Ei, cu atât mai bine că nu-i acasă scârba asta. Du-mă imediat la frumosul tău chiriaş". Şi-şi scoase de pe ea o haină luxoasă, dintr'o blană de care n'am mai văzut niciodată. „Chiriaşul meu nu-i acasă, zic eu, nu-i". „De ce minţi, cioaro", ţipă ea. Până să mă mişc, ea şi începu să alerge de colo până colo; se uita într'o cameră, în alta, dar nu era nimeni; nimeni. „Unde e camera lui", întrebă ea. I-am arătat. „Ei, nu prea e grozavă camera lui. Nu locueşte prea bine, zice ea. Ia te uită ce oameni sunt ăştia! Curioşi oameni!" Se aşează pe un scăunel şi se tot uită, se tot uită în jur. Apoi cade pe gânduri. Şi deodată îşi întoarse capul spre mine: „Eşti aici? Ce mă spionezi, cioaro?" Apoi se ridică să plece, mă priveşte ţintă şi spune: „Mă uit ce arătare eşti, doamne iartă-mă, ce pocitanie te-a mai făcut maică-ta!" Şi-mi întinde zece ruble de aur şi mă îmbie: „Ia cioaro! Banii ăştia o să-ţi prindă bine şi cu ocazia asta povesteşte ce cucoană darnică a fost pe aici"... Credemă, nici nu ştiu de ce, atunci m'am supărat pe prinţesa asta şi nu ştiu cum am avut curaj de i-am spus în faţă: „Să iau banii şi să te şi laud?..." Iar ea mi-a răspuns: „Proasto!" şi a plecat fără să-mi mai spună să vă transmit ceva, nici „bună ziua" sau „la revedere" nu mi-a spus.

Trebuia să plec de îndată din locuinţa aceasta. Imi ascunsei în sân pachetul de cărţi, îmi băgai prin buzunare peria, săpuniera, foarfecele, prosopul şi două

rânduri de rufărie. Mutarea era gata. Ca măsură de precauţie trebuia să-mi schimb şi actul de identitate. Mă hotărîi să mă adresez lui Ivan Semionovici.

Ca de obicei, făuritorul nostru de acte duhnea a alcool. Simţeam dorinţa să-i spun ceva plăcut:

— Am observat, Ivan Semionovici, că e ca un făcut: în toate atelierele fotografice miroase totdeauna a alcool. La dumneata însă nu miroase.

— Şi de ce mă rog, pentru ce să miroasă? — Ivan Semionovici mă privi mai atent. — Stai! Mare şmecher mai eşti! Ţi-ai pus în gând să mă iei peste picior. Ei, dacă ai avea de-aface cu funcţionari dela prefectură şi i-ai căra pela toate cârciumile, nu ţi s'ar înveneţi numai nasul, dar şi galoşii. Până şi căciula ţi-ar mirosi a votcă. De dragul vostru mă canonesc cu băutura, iar dumneata îţi baţi joc de un om bătrân!...

Il întrebai pe Ivan Semionovici dacă nu cumva are un paltonaş vechi, uzat, pentru o oră sau două, cât îmi trebue să mă duc la barăcile muncitoreşti, de dincolo de bariera Serpuhovscaia.

— De ce să nu se găsească? Dacă e vorba de purtat puţin, se găseşte că de-aia existăm noi, tehnicii...

Il încercai. Paltonaşul era pe măsura mea.

Cu actul de identitate am avut noroc: Ivan Semionovici aştepta din oră în oră să capete o copie de pe un act de identitate dela un oarecare Piotr Ivanovici Cuzovlev din Ircutsc, care se pregătea să plece în una din guberniile din vestul ţării. Deasemenea Ivan Semionovici avea în vedere, cam peste două zile, „o cameră liniştită, sigură, pe Zaţepa, lângă Institutul de comerţ."

— Ivan Semionovici, dar ar fi ceva extraordinar! Ţinând seama de condiţiile actuale...

— Ce condiţii?... Condiţiile nu contează, dacă omul îşi dă seama de importanţa muncii sale. Trebue să înţelegi şi atunci nu-ţi mai pasă de „condiţii". Iar dacă, doamne iartă-mă, omul este să zicem un lichidator, nici fotografia n'o să servească la nimic şi nici legăturile cu funcţionarii n'o să-i ajute.

Ivan Semionovici îmi îngădui să-mi las la el

„averea" cu care-mi îndopasem buzunarele, până când mă voi muta pe Zaţepa.

La despărţire, Ivan Semionovici mă sfătui:

— Când am să-ţi găsesc un act de identitate nou, cel mai bun lucru ar fi să-ţi schimbi puţin înfăţişarea. De exemplu, să-ţi laşi barbă sau poate chiar să-ţi aranjezi o perucă. Gândeşte-te la asta; e totuşi mai sigur... Te fereşte de întâlniri întâmplătoare, fără rost...

Grăbitul Stepan sosi în fugă, aruncă o privire asupra îmbrăcămintei mele şi spuse:

— Merge, — şi începu să mă zorească: — Hai mai repede, să mergem mai iute. Avem o grămadă de treburi!

17

In drum spre barăcile muncitorilor, întâlneam trecători cu crenguţe de sălcii în mână. Copiii duceau crenguţele la obraji, lăsându-se desmierdaţi de puful gingaş şi alb al acestei vestitoare a primăverii.

Ajunserăm în sfârşit într'un loc unde trebuia să cotim pe o ulicioară tristă şi pustie. De o parte şi de alta a ulicioarei erau numai garduri. Gardurile erau din şipci, doar că unul era mai nou, iar altul era parcă umflat la mijloc, sta aplecat şi ar fi căzut de n'ar fi fost sprijinit din loc în loc de pari.

Mergeam dealungul gardului mai nou, care părea că ne priveşte duşmănos şi aspru. Merserăm o bucată de drum, până la un colţ, unde caldarâmul dispărea deodată în nişte noroaie de netrecut. De acolo începea parcă sfârşitul pământului. Inainte de a coti, gardul purta un fel de inscripţie — nişte litere înghesuite una peste alta: „rzis", iar după cotitură se vedeau alte litere, la o distanţă respectabilă unele de altele. De două ori am călcat în băltoace până s'ajung la litera „e" — „erzis". Mai departe — „terzis" şi până la urmă „interzis"... Fără îndoială că e vorba de „strict interzis". Până la „strict" am mers nu mai puţin de o sută de metri. Aici, în faţa porţii, am văzut un gardian „care păzea intrarea".

Pe lângă gardian se învârteau un bătrân şi o femeie în vârstă. Incercau să pătrundă prin portiţa de fier.

— Am venit cu prilejul sărbătorii de azi să ne vedem nora şi feciorul, — spunea cu un glas rugător femeia către gardian.

— Ei, tocmai cu ocazia sărbătorilor s'a poruncit să nu lăsăm pe nimeni la barăci. Ce să fac?... Pentru noi e tot una, dar administraţia a poruncit să nu dăm drumul.

Bătrânul se uită ce se uită la sergent, îl mai privi încăodată apoi scuipă liniştit în spre el şi spuse:

— Au răsărit aici ca nişte ciuperci otrăvite lângă o buturugă. Porţile sunt de fier cu stâlpi de zid, dar gardul e din şipci şi mai e şi putred... Asta nici nu v'a trecut prin cap. Ei, doamne iartă-mă, ce bătuţi în cap mai sunteţi, parc'aţi fi făcuţi din soc.

„Dar socul nu se poate împleti, mă gândeam eu. Din el nu poţi împleti nimic". Cuvintele bătrânului cum că gardul e putred ne dădură ideia, mie şi lui Stiopa, să-l examinăm şi să căutăm dacă nu se poate intra prin vreun loc mai îndepărtat de poartă.

Fără a mai intra în discuţii de prisos cu sergentul, pornirăm să căutăm. Dar din păcate gardul era mai tare de cât ne aşteptasem. I-am făcut ocolul dar n'am găsit nicăieri nicio spărtură. In latura din spate a gardului era o portiţă de lemn. Dar şi aici era un paznic, inofensiv la prima vedere, dar purtând pe umăr o puşcă. Era cam în vârstă, dar plin de arţag.

— Ei, flăcăule, unde te bagi. Lasă gluma! — strigă el către Stepan, când acesta începu să cerceteze, cu gândul să vadă dacă nu cumva găseşte un loc potrivit să sară peste gard.

— Dar de ce nu se poate intra la barăci, nenişorule? — îl întrebă Stepan pe un ton rugător.

— Ei, pentrucă nu se poate, de-aia nu se poate...

— Păi eu sunt de aici... am mai fost şi altădată.

— Altădată-i altădată, da' acum e altceva.

— Lasă-mă nenişorule, că am tare mare nevoie.

— Puţin îmi pasă mie că ai mare nevoie! Ascultă mai bine şi vezi de-ţi ţine gura... Cu ocazia scandalului, s'a hotărît să-i dea pe unii afară pentru nesu-

punere... să-i dea afară din barăci pentru nesupunere. — auzi? — ca să se termine cu duhurile cele rele, să-i dea afară cu familii întregi, cu copii, cu muieri, pentrucă, ascultă-mă pe mine, a intrat nesupunerea prin barăci... şi cei nesupuşi nu vor nici să plece... De ce fel de nesupunere e vorba, asta noi nu ştim. De, o fi vreo răzmeriţă.

Stiopa începu să-l roage, încercând să-l înduplece. Paznicul îşi scoase arma de pe umăr.

— Nu mă bate la cap, flăcăule, nu mă bate la cap, că zău dacă nu-ţi trag una. Zău, uite, îmi fac cruce că-ţi trag una. Ai înţeles?... Iar dac'ai înţeles, pleacă de-aici cât mai eşti bun, sdravăn... Să te ferească ăl de sus...

In glasul lui se simţea şi răutate şi bună voinţă. Era slujbaş! Ce nu face nevoia din om!

Hotărîrăm să amânăm vizitarea barăcilor. Pe Stepan îl însărcinai să facă o cercetare prealabilă.

La întâlnirea fixată cu Clavdia, sosii cu o foarte mică întârziere.

— Pavel, astăzi sunt foarte bine dispusă, dar simt că ne paşte o nenorocire... Uite, am venit acum şi văzând că nu eşti, m'am gândit că te-au arestat! Inainte de a veni aici, am aflat că ieri, în raionul Butârchi au căzut doi organizatori. Nici cu tata nu sunt lucrurile cum trebue. Am trecut pe acasă şi Grusa mi-a spus că s'a întors din Piter, că e nemulţumit de ceva, că acolo n'a avut succes. Pe el nu l-am găsit... A plecat la un prieten al lui fără să se fi odihnit. Grusa spune că a întrebat ce mai fac şi a spus să mi se comunice că trebue să mă vadă chiar în astă seară.

Inainte de a mă duce la textilişti am trecut împreună cu Clavdia pe la atelierul fotografic „Rusia". Trebuia să-i înapoiez lui Ivan Semionovici îmbrăcămintea pe care mi-o dăduse pentru expediţia mea la barăcile de dincolo de bariera Serpuhovscaia şi să o recapăt pe a mea.

Muncitorii dela filatura de bumbac locuiau pe strada Tulscaia, o stradă destul de umblată şi de aglomerată. Astăzi, cu ocazia sărbătorii, strada „petrecea", uşile cârciumilor şi ale berăriilor scârţâiau şi pocneau

într'una, în fiece clipă intrau şi ieşeau din aceste „instituţii" grupuri sgomotoase. In aer se încrucişau sunete de armonică, înjurături şi seminţe de floarea soarelui scuipate.

Treburile noastre cu muncitorii textilişti se aranjară cu totul altfel decât îmi închipuisem eu. Erau nişte vechi cunoştinţe ale lui Vasili care în anii avântului revoluţionar fuseseră boevici — membri ai detaşamentelor armate de muncitori — luptaseră, iar apoi, când, în urma hotărîrii Congresului al V-lea al Partidului, se trecuse la lichidarea detaşamentelor de luptă, părăsiseră munca de Partid.

Mă aşteptam să fiu întâmpinat cu exagerări „boeviciste".

Ne-a ieşit în cale un flăcău de vreo 20 de ani.

— Unchiule Nicanor, strigă flăcăul spre tinda din fund, te caută nişte oameni.

La chemarea asta apăru un om de vreo cincizeci de ani şi mai bine, chel, cu bărbia rasă, încălţat cu nişte târlici, cu mânecile cămăşii suflecate şi cu gulerul descheiat.

— Daţi-mi voie să vă întreb pe cine căutaţi, cine v'a trimis şi în ce chestiune?

Omul acesta era Nicanor Nicanorovici de care aveam nevoie. Ne întrebă de două ori parola, ne puse câteva întrebări, ca şi când s'ar fi interesat cum o mai duce Vasili, în realitate însă ca să ne controleze. Şi numai când se convinse că suntem tocmai cei pe care făgăduise Vasili să-i trimeată, ne pofti:

— Luaţi loc, vă rog. Noi trăim într'un adevărat artel. Suntem opt oameni în această cameră. Mâncăm toţi laolaltă. Suntem cu toţii din acelaşi sat şi suntem toţi textilişti, bineînţeles, toţi oameni de-ai noştri, dar nu toţi deopotrivă de vrednici de încredere. Mai sunt unii care au limba lungă, şi, cum se zice, gură de cârpă... Luaţi loc, vă rog, şi staţi o clipă de vorbă cu nepotul meu. Il chiamă Mitia. Ia uite ce a mai crescut, e lung ca o zi de post. E cam tăcut şi sfios, dar dumneata o să-l pui pe roate, iar eu am să mă duc să fac niţică ordine în tindă... Ştii, îmi spăl singur rufele, nu din sgârcenie, dar pentrucă un bărbat, dacă

pune mâna, spală totdeauna mai bine decât o femeie. Are mușchii mai puternici și poate freca mai bine.

N'am reușit să legăm o conversație cu Mitia. Se roșea mereu, tușea, își dregea glasul și ne aproba în toate.

In schimb unchiul Nicanor, de îndată ce apăru, ne și luă la rost.

— Am auzit că nu prea merg treburile...? Nu știu dacă dumneavoastră înțelegeți de ce, dar pentru mine cauza e limpede.

In gândul meu: «Acuși o să înceapă să mă convingă că e nevoie de acțiuni, „de luptă", că e nevoie de arme.» Dar mi-a fost dat să aud cu totul altceva.

— Dumneata ești deci Pavel în persoană? Ei, uite tovarășe Pavel, dumneata probabil că-l cunoști tot așa de bine ca și mine pe un anume Alexandr Fedotovici Blagov. Bun. Dacă n'ar fi alte chestiuni la mijloc, uite nu te supăra, dar ți l-aș fi dat chiar de exemplu! Pe mine, Alexandr Fedotovici ăsta m'a înflăcărat. A apărut aici la Moscova de curând de tot și până acum l-am auzit pe neminține, nu mai puțin de cinci ori. Dar dumneata? Te-am văzut și te-am ascultat când te-ai luat la harță cu Blagov, la consfătuirea sindicală. Totul a fost just și cinstit. I-ai tras o papară cum trebue lui Blagov. Dar urmarea? Nu se vede niciun rezultat. Ca și când ai fi dispărut în apă și au rămas numai bășici... Nu, nu! Asta nu-i muncă. Nu ajunge munca din sindicate, dela casele de ajutor reciproc sau dela cursurile din raionul Precistenschi... Nu ajunge. Asta ți-o spun eu, care am păcătuit abătându-mă spre stânga... Apoi am chibzuit și am cântărit îndelung. Nu, să nu cauți să-mi dovedești că recunoști pe deantregul importanța și alte chestii de-astea. Mie nu-mi trebuesc argumente juste, ci muncă adevărată. Astea sunt *partențele* mele critice față de voi.

Probabil că „partențe" însemna la Nicanor Nicanorovici „pretenții".

— Cu ce m'a înflăcărat acest Alexandr Fedotovici? Ehe, mă gândeam, ce-i mai turue gura! Și oare bolșevicii noștri din Zamoscvorecie nu ar fi putut să ob-

ţină, să cucerească majoritatea noastră bolşevică, aici în sindicate, în locul acestui palavragiu? Ei, ia spune! Nu trebue oare să ne fie ruşine? Şi atunci am hotărît şi în ce mă priveşte: destul cu statul pe cuptor, intru în munca de Partid. Numai că, uite, mai e ceva ce mă ţine'n loc şi vreau să discut cu dumneata despre asta... — Nicanor Nicanorovici se opri, se uită la Mitia şi-i spuse şoväind: — Mitiuşa fugi frate, după nişte ţigări.

După ce-i plecă nepotul, Nicanor Nicanorovici începu să ne critice cu şi mai multă asprime.

— Muncitorii bolşevici au înţeles acum pe deplin învăţătura lui Lenin despre îmbinarea activităţii legale cu cea ilegală şi au înţeles asta chiar oameni ca mine, care împreună cu Vasili, au fost adepţi ai exproprierii. Muncitorul a înţeles-o dar organizaţia nu caută să sprijine această înţelegere...

Aşadar „chestiunea ce-l ţinea'n loc" şi despre care Nicanor Nicanorovici nu voia să vorbească de faţă cu Mitia, nu era decât supărarea ce i-o căşunase organizaţia.

— De ce nu-l atrageţi în muncă pe Proşca... Noi îl cunoaştem. Voi numai în vorbe combateţi pe clevetitori, dar în faptă faceţi întocmai ca ei... Toţi spun că nu avem destui activişti pentru munca legală. Nu oamenii ne lipsesc, ci îndrăzneala şi priceperea lipsesc unora dintre tovarăşii noştri. Unora le lipseşte curajul să-i înfrunte pe lichidatori. Puţină încredere mai aveţi în muncitori! Vă tot uitaţi în dreapta şi în stânga, vă tot îndoiţi că n'o să fiţi înţeleşi, că o să se spună că băgaţi în muncă pe un deochiat. Nu! Acum muncitorul înţelege tot aşa de bine ca oricare altul. El înţelege şi de unde vine clevetirea împotriva bolşevicilor şi cui îi serveşte ea... Un singur lucru să nu uitaţi prieteni: clasa muncitoare a absolvit studiile superioare în anul 1905. O să-mi spuneţi: există oameni noi, care n'au cunoscut învăţătura anului 1905. E just, dar nu cu totul just. Nici oamenii noi intraţi în mişcare nu mai sunt acum atât de novici cum au fost până în 1905. Novicii de acum, dacă vin dintr'o familie muncitorească, sau dacă fierb în cazanul fa-

bricii, oricât ar fi ei de tineri, au auzit câte ceva despre anul 1905, dela părinţi, dela un frate, dela o soră, dela un unchi sau dela o mătuşe. Ei au respirat aerul anului 1905 şi au învăţat pe de rost, ca pe o poveste iubită şi preferată faptele acelea eroice. — Nicanor Nicanorovici începu să vorbească mai în şoaptă cu vocea scăzută: — L-ai văzut pe Mitia al meu?... Visul lui este să săvârşească lucruri ca cele săvârşite de cei vârstnici în 1905... Înţelegem însă şi noi că e nevoie să munceşti cu novicii şi e nevoie să începi dela temelie, dela a.b.c... Şi să-ţi spun tot despre nepotul meu. E din cale-afară de sfios. N'are încredere în el. Te-a văzut pe dumneata şi a rămas înmărmurit de bucurie şi de teamă. Ia-l cât mai curând într'un cerc de propagandă... Îndrumarea mea nu-i ajunge şi e nevoie să simtă că e într'o organizaţie şi că o să vină vremea când o să i se încredinţeze şi o muncă adevărată. Îi port eu de grijă să nu se prăpădească flăcăul. Visează lucruri măreţe, dar din cauza sfiiciunii s'ar putea să rămână pe din afară. Trebue să-i dai curaj. A fost mereu oropsit, de mic copil, şi s'a obişnuit să nu se mai socotească om. Şi când te gândeşti că citeşte grozav de mult şi ştie o grămadă de lucruri! Deaceea, trebue să-l atrageţi în muncă. De îndată ce-o să intre în organizaţie, o să prindă curaj şi o să-i crească aripile.

I-am prezentat şi eu lui Nicanor Nicanorovici contul nostru de socoteli:

— De ce ai stat până acum deoparte?

Ne-am despărţit prieteneşte. I-am schiţat un plan amănunţit de acţiune. Am promis că vom grăbi întoarcerea lui Prohor în muncă şi-l vom trimete ca ajutor lui Nicanor Nicanorovici, iar deocamdată conducerea generală a organizaţiei refăcute dela filatură o va prelua Veteranul.

Întâlnirea cu cofetarii nu dură mult. Ei locuiau nu departe de strada Tulscaia, într'o fundătură părăsită. Ca să ajungem la locuinţa lor trebuia să străbatem o grădiniţă cu câteva sălcii tinere, un măliu bătrân şi două tufişuri de soc. Coborîrăm trei trepte într'o tindă, unde era un hârdău cu apă îngheţată şi

o rogojină ruptă, în faţa unei uşi. Uşa nu era închisă. In tindă mirosea a cremă de ghete şi a ciorbă de varză.

— Cine dracul e?

Din cameră se auziră ţipete, hohot de râs şi cineva spuse cu glas tare:

— Intră, intră, haide! — Iar apoi, stingherit: — Iertaţi-ne aşteptam pe un flăcău de-al nostru. Se dusese după bere... de, e sărbătoare.

Intr'adevăr, imediat în urma noastră apăru flăcăul care se simţi deasemenea stingherit: sosiseră asemenea musafiri, iar el venea cu bere.

Cofetarii locuiau şi mâncau împreună, dar erau de fel din locuri diferite şi munceau la întreprinderi diferite: unul la fabrica Einem, altul la fabrica Lenov iar un al treilea la „Furnizorul majestăţii sale, Ivan Davidovici Ivanov", cum îşi poreclise în zeflemea stăpânul.

Se vede că între flăcăi era o veşnică discuţie, care dintre ei munceşte la o fabrică mai importantă. Cu această ocazie, cel dela fabrica Einem observă:

— Făbricuţa lui Ivanov e un fleac. Nu e fabrică. E învechită rău. Acolo n'ai cum să înveţi niciun fel de tehnică.

Se cunoscuseră întâmplător.

— Ştiţi cum ne-am împrietenit? — spuse muncitorul dela fabrica Einem. Veneam la aceeaşi oră la unul şi acelaşi vânzător de ziare, în colţ, şi ceream „Vestnic truda" [1]). Dar nu se găseau decât câteva numere din ziarul ăsta. Dacă întârziai niţel, nu-l mai găseai. Iar muncitorii aproape şi-l smulgeau din mâini. Şi deodată vezi că în faţa ta un flăcău îl cumpără şi pleacă cu el. Te apropii de el şi-i spui: „Dă-mi voie să-mi arunc şi eu ochii pe el..." Uite Tişca ăsta desfăcea ziarul în faţa mea şi apoi se răstea: „N'ai decât să ajungi la timp şi să ţi-l cumperi şi tu". Iar Şurca, ăstălalt, începea să-l mustre, spunându-i că ziarul nu este numai pentru el, ci pentru toţi, un ziar al tuturor, muncitoresc. Ei şi aşa, astăzi o vorbă, mâine alta, ne-am împrietenit, am văzut cam ce gân-

[1]) Vestitorul muncii. (N. trad.)

deşte fiecare şi apoi ne-am zis: „Ce-ar fi, fraţilor, dacă ne-am muta toţi trei la un loc, în gazdă, la o gospodină, într'o singură odaie?“ Am cumpăra şi ziarul o singură dată, nu de trei ori, şi am putea să-l şi discutăm împreună. Ei, uite aşa ne-am împrietenit trei draci împieliţaţi...

O discuţie serioasă nu se lega însă. Stingheriţi la început din pricina berei, flăcăii nu puteau găsi un ton serios; se grozăveau, umblau cu fleacuri, făceau glume silite şi se învârteau într'una în jurul unor întâmplări caraghioase, hazlii din viaţa lor. Dealtfel, se vedea că tonul acesta de glumă devenise felul lor obişnuit de a discuta între ei şi fiecare se jena de celălalt să înceapă o discuţie fără glumă şi spirit.

Mi-erau foarte simpatici, dar trebuia să schimb total obiectul conversaţiei şi să mă comport faţă de ei cu toată seriozitatea. Ştiu din experienţă că dacă la prima cunoştinţă cu muncitorii tineri, de aceiaşi vârstă cu tine, adopţi un ton prea de glumă începe un familiarism care apoi îţi creează greutăţi şi în muncă şi în prietenie.

Am discutat cu fiecare în parte despre acţiunile organizatorice pe care trebuia să le îndeplinească fiecare la întreprinderea sa, pentru a pune bazele unei legături permanente şi pentru a atrage oameni noi. In toate cele trei fabrici se întrezărea posibilitatea de a organiza pentru început mici cercuri propagandistice. Pe lângă aceasta, am hotărît să alcătuim pentru ei un plan comun, sistematic, de studiu individual şi de studiu cu un propagandist. Mă gândeam să le dau drept conducător în lectura lor individuală pe Sonia care cunoştea aproape toată literatura de popularizare marxistă.

La despărţire, unul dintre ei, Tişa, se oferi să ne conducă prin curte şi prin grădiniţă, pe unde era mai uscat.

— Mergem şi noi cu tine, — spuseră ceilalţi doi.

Tişa refuză cu asprime:

— Numai unul singur conduce.

Clavdia găsea că nu trebuia să fim conduşi, fiindcă n'ar fi fost conspirativ. Dar Tişa începu să pledeze

cu căldură. Se vede că vroia să ne mai spună încă ceva numai nouă.

De îndată ce trecurăm pragul tindei, începu să vorbească:

— In ceea ce privește berea, vă rog foarte mult să nu credeți cine știe ce... Ce ghinion să se'ntâmple tocmai acum. Dar vorba ceea, o singură dată nu înseamnă obicei.

Cu chiu cu vai am reușit să-l liniștim. Se temea că o să-i luăm drept bețivi și că n'o să mai venim. După ce se încredință că nu se va întâmpla o asemenea nenorocire, ne vorbi cu tot atâta înflăcărare și tot atât de zorit despre o altă problemă. In fața tovarășilor nu îndrăznea să înceapă o discuție cu noi. Ii era frică să nu se facă de rușine. Dar în același timp, se vede că pasiunea de a fi de folos cauzei și de a îndrepta ceea ce socotea ca o lipsă și o greșeală a noastră, îl împiedica să ne lase să plecăm fără să fi discutat cu noi și fără să ne fi criticat.

— Tovarăși, noi simțim prea puțin prezența organizației noastre din Zamoscvorecie. Căci de atunci de când au fost meetingurile la porțile întreprinderilor, massa, muncitorul simplu nu mai vede și nu mai aude de vreo acțiune mare a organizației noastre ilegale... Eu, bineînțeles că nu prea știu multe lucruri, dar, scumpi tovarăși, nu alergați voi oare prea mult după munca legală din sindicate și din alte organizații asemănătoare?... Toate acestea nu sunt însă decât pospăieli, nu lucruri hotărîtoare. Scoateți cât mai multe manifeste și proclamații. Dați-ne literatură... Se zice că ar fi ziare care se tipăresc în secret, pe foiță de țigară, că Lenin scrie în ele și că se trimit pe la toate uzinele unde Partidul își are oamenii lui. Și noi am dori să-l citim pe tovarășul Lenin, să știm ce ne spune el despre vremurile de astăzi... Și puteți fi siguri că vom ști să păstrăm un asemenea articol și ne vom strădui să-l facem cunoscut cât mai multor oameni. Fiți siguri de asta. Și mă gândesc deasemenea de ce să nu încercăm să convocăm un meeting de massă... Adineaori înainte de sosirea voastră, am discutat despre aceasta, căci de fapt nu vă așteptam

astăzi, ci mâine... Dar, cum azi e sărbătoare şi toţi trei suntem liberi, am plecat împreună dincolo de barieră, să vedem dacă mai e zăpadă multă pe câmp. Dar ce să mai vorbesc de câmp! Chiar şi în pădure aproape că s'a topit. Doar pe alocuri, în vâlcele, au mai rămas movilițe de zăpadă şi cu toate că pe la asfinţit, cum e acum, te cuprinde frigul, picioarele ţi se înfundă când calci pe ţărână şi nu pe potecă. Dar asta nu-i nimic. O să se svânte în vreo cinci-şase zile, de va fi soare şi vânt. Şi ar fi bine să vă puneţi în faţă sarcina să convocaţi un meeting de massă. Făgăduesc să aduc dela fabrica noastră nu mai puţin de 50 de oameni. Ei, şi la meetingul ăsta, să ne vorbiţi de lucrurile noi, despre care scrie Lenin. Căci uite, aşa încep şi nemulţumirile: oamenii se întreabă unde e organizaţia — ce face: doarme? — şi care este rostul ei. V'o spun asta din partea noastră a câtor trei. Am cercetat pe toate feţele problema meetingului de massă. Ei, ce credeţi?... Singura piedică ar fi că deocamdată pădurea încă nu a înfrunzit...

După ce ne-am luat rămas bun dela Tişa, Clavdia spuse:

— Este semnificativ, Pavel, că şi la muncitorii dela filatură şi la cofetari am fost întâmpinaţi cu un foc aprig de critici. După părerea mea, asta e foarte bine. Şi cred că e şi meritul nostru, un pic.

Nu-i răspunsei nimic Clavdiei. Nu-mi venea să alung elanul de severă autocritică ce-l simţeam crescând în mine. Este neîndoielnic că atmosfera revoluţionară devine tot mai puternică în rândurile muncitorilor. Dar într'o asemenea atmosferă trebue să fii mai modest în aprecierea propriilor tale acţiuni, fereşte-te să atribui meritelor şi capacităţilor tale, ceea ce creează forţa curentului revoluţionar.

Muncitorii dela fabrica Dobrov locuiau pe strada Jitanaia. Locuiau mai bine decât cei dela filatură, chiar mai bine decât cofetarii. Spune-le siderurgişti, şi pace! Pereţii camerei erau tapetaţi. Lângă fereastră era o masă mare de scris, împărţită în două printr'o mică etajeră dublă, cu policioare pentru hârtie, creioane şi tocuri. Mai aveau şi o etajeră cu cărţi, iar prin col-

turile camerei, pe podea, erau deasemenea cărți. Pe un perete, un portret al lui Marx, pe un altul un portret al lui Maxim Gorchi, iar dedesubt, în formă de evantai, ilustrate înfățișând artiști ai Teatrului de artă, în diferite roluri sau așa cum arătau ei cu adevărat.

Am fost întâmpinați cu bucurie, dar în același timp cu un vădit sentiment de demnitate. Unul dintre ei mi s'a prezentat: Constantin. Se vede că-i plăcea acest nume. Celui de al doilea, Solnțev, nu-i plăcea numele lui — Terenti — și se strâmba când Constantin îi spunea Teria (arunca o privire ca și când ar fi spus: uite, or să se ia după tine și-or să-mi spună acum Teteria [1]). Dar nici numele „Teriușa" nu-l prea încânta. Amândoi erau îmbrăcați în costume de culoare albastră închis. Fără să fie noi, costumele erau păstrate cu grijă și se vedea că fuseseră călcate în aceeași zi, de o mână fără îndoială nepricepută, care făcuse niște cute cu totul nelalocul lor dealungul mânecilor hainei, iar dunga dela pantaloni o făcuse cam strâmbă. Solnțev purta o cămașe cu guler tare, iar Constantin o cămașă rusească, cu broderii. Ghetele amândorura rivalizau prin vârful lor ascuțit și prin strălucire.

Solnțev începu de îndată discuția, pe un ton foarte ridicat. Cu o dârzenie plină de mânie, el începu să atace așa zisul „spirit împăciuitorist" al organizației din Zamoscvorecie. Nu permitea să fie întrerupt. Nici nu vroia să audă protestele mele și continua atacurile. A trebuit să fac sforțări serioase ca să întrerup torentul învinuirilor pe care mi le aducea.

Dar nici după ce i-am explicat că Mihail nu reprezintă punctul de vedere al organizației din Zamoscvorecie și că și noi îl considerăm împăciuitorist, Solnțev nu deveni mai blajin.

— Și dumneata ești la fel. Am auzit vorbindu-se despre discursul dumitale dela consfătuirea sindicală...

— Nu te-a satisfăcut? — îl întrebai.

---

[1]) **Nume cu nuanță batjocoritoare. (N. red.)**

— Nu, nu m'a satisfăcut. Discursul dumitale, tovarăşe Pavel, m'a desamăgit.

— Dar de ce, tovarăşe Solnţev?

— Nici pe mine nu m'a satisfăcut, — spuse Constantin.

— Intrebaţi de ce?... Mă laşi pe mine, Costia, sau îi spui tu? — se adresă Solnţev prietenului său şi se vedea că în acest duet conducătorul era Constantin, care era cam tăcut din fire.

Acesta dădu plictisit din mână, ca şi când ar fi vrut să arate că nu mai e nevoe să discuţi un lucru atât de evident şi ca un semn al inutilităţii explicaţiilor se ridică şi trecu la fereastră.

— După părerea noastră, — spuse Solnţev — dumneata la această consfătuire aproape că n'ai făcut altceva decât să te aperi. Nu-i aşa, Costia? — Costia se uită spre mine, dar continuă să tacă. — Constantin şi cu mine suntem încredinţaţi că nu trebuia să te aperi, ci să ataci. O să-mi răspunzi că în organizaţiile legale în momentul de faţă majoritatea o constitue lichidatorii. Dar dacă asta e doar o impresie? Nu cumva au creat ei înşişi această legendă, iar noi din naivitate şi din insuficientă îndrăzneală, am luat-o de bună? Bineînţeles e mai comod aşa, să crezi în majoritatea lor... Dar chiar dacă această majoritate ar fi existat în realitate — ce rezultă de aici? Ei şi? Haideţi să smulgem lichidatorilor această majoritate. Poate că o să-mi răspundeţi: dar a venit oare timpul? Poftiţi, treceţi dumneavoastră la ofensivă, şi o să se vadă după aia dacă suntem gata sau nu. Căci la drept vorbind, ce înseamnă să fii pregătit? Lupta însăşi este pregătirea pentru luptă. Nu-i aşa Costia?

— Formularea ta e niţel neprecisă, Solnţev, dar în momentul de faţă nu se pune problema formulărilor, ci se pune problema să nu ne fie teamă şi să avem mai multă încredere în forţele noastre.

Aceste discursuri mă scoaseră din fire:

— Minunat ai recitat, tovarăşe Solnţev! Dealtfel, după cărţile poştale de pe perete văd că eşti amator de teatru...

— Pavel, nu te enerva și nu o lua ca un atac personal, — mă întrerupse Clavdia.

Eu mă enervai și mai tare:

— Păi, da zău așa! Ce-i asta? Ne jucăm oare? O să ne oferim unul altuia bomboane?... Noi muncim și nu ne jucăm de-a amabilitățile. Uite ce este, scumpii mei prieteni! Imi place starea voastră de spirit, intențiile voastre sunt bune, dar deocamdată sunt numai simple vorbe. Fapte din partea voastră nu văd. Credeți că o să ne lăsăm impresionați de cuvintele voastre frumoase? Nu! Poftiți de munciți, poftiți de dovediți prin fapte concrete...

— Dar ce putem face, dacă organizația noastră de uzină e reprezentată pretutindeni de Mișca?

— Dar nu vă e rușine că vă reprezintă tocmai Mișca? De ce îl răbdați?

— Nu-i atât de ușor să alegem altul în locul lui. El are o autoritate cucerită demult, iar noi suntem noi în mișcare.

— Autoritate! Dar nu cumva și asta e o legendă și poate chiar una creată de Mihail? Iar voi, din naivitate sau din insuficientă îndrăzneală, ați crezut în această legendă! Desigur, așa e mai comod... „Noi, ziceți, nu putem să-i venim de hac autorității lui, dar dumneavoastră poftiți, încercați"...

— Pavel! — mă opri din nou Clavdia. — Nu te înțeleg; asta înseamnă să-ți bați joc.

— N'au decât scumpii tovarăși, să primească ce li se cuvine. Dumneata, Solnțev, vorbești de autoritate... Dar știi dumneata că la noi autoritatea se cucerește prin fapte și se întreține prin noi și noi acțiuni juste și nu se păstrează ca o rentă viageră? De ce n'ai ridicat în fața noastră problema lui Mihail, dacă n'ai fost singur în stare să-l strunești și să-i iei din mâini conducerea?

In momentul acela intră în sfârșit în discuție și Constantin:

— Ei, iată că am pus problema. Păi, pentru ce altceva v'am chemat aici?... Tocmai pentru asta. Și apoi, — spuse el adresându-se Clavdiei, — dumneata, tovarășă, degeaba te temi că pe noi ne poate supăra un

cuvânt spus verde'n față, noi, oricum am fi, tot bolșevici suntem și știm că bolșevicii nu lingușesc niciodată, nu se ploconesc, nu cocoloșesc, și spun omului sincer, verde în față. Eu și cu Teria... iartă-mă, Solnțev, eu și cu Terioșa... Vai, vai, iartă-mă iar, Solnțev, trebue să vă mărturisim, în mod cinstit, că am sărit puțin peste cal... E adevărat că în ultimul timp noi doi am citit multă teorie. De curând am studiat culegerea lui Lenin, „Timp de 12 ani" și acum suntem pe cale să terminăm „Desvoltarea capitalismului". Iată... de ce am neglijat nițel munca practică. Pavel ne-a tras acum o săpuneală meritată...

După această introducere sinceră și furtunoasă ne-am înțeles foarte ușor asupra tuturor problemelor care trebuiau rezolvate practic, în ce privește organizația de uzină, precum și în privința felului în care trebuia să-i atragem pe Constantin Lojchin și pe Terenti Solnțev în munca de Partid raională. Problema lui Mihail am hotărît s'o discutăm la adunarea de Partid a muncitorilor dela uzina Dobrov.

— Dar dragii mei tovarăși, în munca raională am să vă dau la început câteva sarcini speciale, și apoi o să vedem...

— Vrei să ne încerci, — începu să râdă Solnțev. — Bine, fie și așa!

— Poate că organizația voastră de uzină o să vă trimeată ca delegați la conferința raională...

Amândoi coborîră privirile, stingheriți, dar în același timp în sufletele lor înflori visul minunat al unei adevărate munci de Partid.

Se făcuse noapte deabinelea când am plecat dela muncitorii dela uzina Dobrov. Ce mult hoinărisem! Ce lungă fusese ziua! Îi retrăesc întâmplările: dimineața m'am trezit la ceainărie, am alergat la sediul conspirativ; pe străzi, atmosferă de sărbătoare, baloane; la sediul conspirativ — noutăți minunate, emoționante. Ne-am dus apoi la sărbătoarea Floriilor, păsărica nu s'a ridicat în văzduh. Am hoinărit în jurul barăcilor muncitorilor de pe Serpuhovscaia. Iată-l pe Nicanor Nicanorovici, iată-i pe cofetari și iată-i pe simpaticii Costia și Teria. Imi plac asemenea zile

pline. Abia îmi mai pot trage picioarele, dar întreaga fiinţă mi-e plină de avânt şi nu doresc deloc să se sfârşească această zi infinit de lungă. Parc'aş mai face ceva, m'aş mai duce undeva, îmi vine să sbor...

Iar noaptea primăvăratică, fără lună, străluceşte scăldată într'o lumină albastră. E un ger straşnic. Stelele pâlpâie ca o flacără, aşa cum pâlpâie ele iarna.

— Şi muncitorii ăştia dela uzina Dobrov ne-au primit tot cu focul criticii... nu te bucuri, Pavel?

— Da, Clavdiuşa, mă bucur. Dar acum mă gândesc la altceva. Iţi dai tu seama ce înseamnă ideologia partinică şi ce forţă uriaşă de atracţie are ea? Te atrage, te absoarbe, te însufleţeşte! Iar dacă băieţii ne critică, înseamnă că încep să pună umărul, iar dacă vor începe cu toţii, o vom scoate fără îndoială la capăt, nu putem să n'o scoatem. Numai cei care ţin mai mult la ambiţia lor decât la cauza noastră nu iubesc critica.

Era târziu, totuşi Clavdia se hotărî să meargă în noaptea aceea la tatăl ei.

— O să se îngrijoreze dacă n'o să mă duc. Mi-a lăsat vorbă că mă aşteaptă astă seară. Tatei a început să i se pară că mă răcesc de el şi a devenit aşa de susceptibil. O să mă întrebe desigur: cum, fata mea, nu ai fost curioasă să afli ce am reuşit să fac la Petersburg?... Dacă n'am să mă duc, o să fie desigur mâhnit până în adâncul sufletului. Dar ce fac cu agenţii?... Nu-i nimic! N'o să intru prin stradă, ci prin ulicioara care dă în grădiniţa noastră... Agenţilor n'o să le treacă prin cap că se poate ajunge la noi şi prin ulicioară. In partea aceea e o portiţă, iar deacolo porneşte o cărăruie, pe care a făcut-o Stepanida tot venind pe la mine.

— Da, mi-a arătat-o Gruşa: o cărăruie care străbate toată grădina, dela portiţă până la terasă. Dar dacă agenţii ţi-au dat de urmă? S'ar putea să pice în cursul nopţii şi atunci au să te înhaţe. Insist cu hotărîre să nu te duci.

— N'ai dreptate! Agenţii au să aştepte cât au să aştepte, au să vadă că nu mă întorc şi au să-şi amâne

vizita: la ce bun să dea buzna în casă de vreme ce eu nu sunt acolo? E clar, dragă Pavel, sau nu?

Ea mă luă de braţ. Amândoi simţeam nevoia să tăcem. Cerul era de un albastru intens, aşa cum e uneori în primăverile timpurii. Mergeam şi mă gândeam. Nu ştiu de ce îmi veniră în minte cuvintele lui Herzen demult întipărite în memorie: „Aspectul exterior al vieţii nu a apărut niciodată luminos în imaginaţia noastră: condamnaţi să luptăm cu o forţă uriaşă, succesul ne părea aproape imposibil! „La noi situaţia e cu totul alta. Noi simţim succesul aproape şi ni se pare chiar că el se găseşte undeva alături, în prag, şi dintr'o clipă într'alta el va intra şi ne va spune: „Am venit pentrucă fiecare pas al vostru a pregătit şi a apropiat venirea mea". Şi „aspectul exterior al vieţii" a devenit pentru noi luminos, indiferent de nenorocirile care ni s'ar întâmpla.

Mă gândesc la relaţiile mele cu Clavdia. Nu ştiu cum să le denumesc, dar ele îmi sunt scumpe şi mă umplu de fericire. Cu Clavdia sunt sincer până în adâncul sufletului. Mi se pare că şi ea e sinceră cu mine. Dar de ce mă simt totuşi puţin stingherit? Ne iubim unul pe altul, dar ne e ruşine, ne e teamă şi evităm să fim aproape unul de altul. Deaceea ne spunem unul altuia cuvinte oarecum străine şi nu din toată inima, jucăm roluri închipuite, gândindu-ne mereu: oare nu cumva mi-am jucat rolul greşit?

Iată şi gardul grădiniţii. Iată şi portiţa din gard. Ulicioara-i pustie. Nu se vede niciun om, nu se aude niciun scârţâit de paşi. Aici şi stelele par mai tăcute, mai liniştite: nu mai clipesc şi nu mai joacă în faţa ochilor.

Incercăm să deschidem portiţa, dar nu se deschide. Se vede că pe partea cealaltă, în grădină, e înţepenită cu zăpadă. Ce e de făcut? Clavdia se hotărăşte să sară gardul.

— De ce să nu sar gardul? Ba am să-l sar.

Dar iată că găsim un loc unde gardul e mai jos. Clavdia mă roagă să plec şi să nu mă uit cum o să se suie pe gard.

Ne luăm rămas bun. Ii ţin îndelung mâna în mâna

mea. Imi vine să-i spun ceea ce gândisem mai adineaori, despre relaţiile noastre... şi nu găsesc cuvinte în care să îmbrac această ideie. Poate că şi ea se gândeşte la ceva asemănător şi caută deasemenea cuvintele?...

Stăm şi nu ne putem despărţi. Să plec acum, ar însemna să-i ascund un lucru foarte important. Dar oare n'ar însemna asta o trădare a relaţiilor dintre noi?

Trebue să ne luăm totuşi rămas bun... Simt dorinţa să-i sărut mâna... Mi-e nesfârşit de dragă...

— Ei, rămâi cu bine, — spune ea cu o umbră de supărare în glas, pesemne din pricină că tac prosteşte, de-atâta timp.

Descumpănit mă retrag, spunându-i:

— Sue-te că nu mă uit. Aştept doar să văd dacă poţi.

Ea încercă de câteva ori dar nu reuşi să ajungă până sus. Gardul e mai înalt de cât pare. Incercă încă odată şi lunecă iarăşi jos, sgâriindu-şi mâinile. Ei, încăodată. Văd că n'o să reuşească.

In cele din urmă devine periculos: putem fi prinşi. N'ar fi mai bine să plecăm? Dar ea n'o să plece nici în ruptul capului, pentru că o aşteaptă tatăl ei.

— Am să te ajut să sări... Vrei? O să mă las pe vine ca la „capra", iar tu ai să te sui pe spatele meu...

Clavdia începu să râdă ca un copil:

— Sunt grea, am să te strivesc!

Reuşi dela prima încercare. Aplecându-mă, simt că mă atinge, se sprijină de mine, pune piciorul pe spatele meu, se ridică şi iat-o că s'a cocoţat în vârful gardului. Mă aplec şi mai mult, parcă mi-ar fi ruşine de ceva.

Acum e în partea cealaltă a gardului, în grădiniţă. După felul cum râde se vede că e emoţionată şi parcă buimăcită. Şi eu mă simt buimăcit şi emoţionat. S'a întâmplat ceva... Deşi totul a durat doar o clipă, o mai simt încă, mi se pare că o mai ţin în spatele meu... Desigur că ceva nou s'a înfiripat între noi.

— Ei ,rămâi cu bine Pavel, — spune ea din grădiniţă, revenind până aproape de gard.

— Intinde-mi mâna, Clavdia.

Ea mi-o întinde. Stând de partea cealaltă, nu pot să-i ating decât vârful degetelor, dar aş vrea să-i strâng cu putere mâna întreagă. Şi deodată, piciorul meu pipăe în gard o ieşitură, pe care n'o văzusem. Mă ridic şi într'o clipă sar în grădiniţă, lângă Clavdia, dar ea o ia la fugă numaidecât.

Eram gata, gata să o prind, când m'am poticnit. Clavdia se opreşte, întoarce capul ca şi când m'ar aştepta; o prind lângă terasă. O cuprind şi încep să o sărut. Cu o smucitură bruscă îşi aruncă capul pe spate, dar nu-i dau drumul.

Când ne-am venit în fire, ea se aşează pe treapta de jos a scării terasei şi închise ochii.

Stăteam în picioare fără să îndrăznesc să mă uit la ea. Măturai cu căciula zăpada de pe treaptă, alături de dânsa. Mai rămânea încă puţină ghiaţă. O curăţai cu tocul pantofului, până nu mai rămase nicio bucăţică de ghiaţă.

Clavdia stătea nemişcată şi mi se părea că-mi urmăreşte fiecare mişcare. Ii spusei pe un ton, nu ştiu de ce, mai ceremonios:

— Aşează-te aici, e mai curat.

Ea se mută. Deabia atunci observai că basmaua de lână, cu care venea întotdeauna la raion, îi căzuse de pe cap şi-i lunecase aproape pe umeri.

— Acoperă-te, Clavdia, ai să răceşti.

Am tras-o spre mine şi am stat multă vreme aşa, în tăcere. Apoi am început să vorbim. Nu mai ţin minte despre ce am vorbit, dar tot ce spuneam ne mişca şi ne făcea fericiţi.

— Vezi, Pavel, colo, o stea... deasupra hornului, o stea luminoasă. Nu ştii cum îi zice?

— Nu ştiu.

— Asta să fie steaua mea şi a ta, steaua noastră. M'am uitat întâmplător la ea, când mă ajungeai din urmă pe potecă şi deatunci steaua asta s'a uitat mereu la mine... Să-i spunem Pitaceea. Nu ştii ce-i aia Pitaceea? Nici eu nu ştiu. Mi se pare că eu am scornit numele ăsta sau poate că l-am auzit undeva, Pitaceea.

Când ne luarăm rămas bun, ea spuse:

— Nu știu de ce mi se pare că tata stă lângă fereastra sufrageriei și se uită la noi. Ce și-o fi închipuit dacă ne-o fi văzut?... Dar tata e un om extraordinar.

O îmbrățișai cu patimă, iar ea își încolăci brațele în jurul gâtului meu. Căciula îmi căzuse în zăpadă.

Clavdia urcă treptele terasei, se apropie de ușă și bătu încetișor:

— Grușa, nu te teme, eu sunt.

Ușa scârțâi. Mi se păru că, intrând, Clavdia își întorsese capul spre mine.

Rămăsei singur pe potecă. Grădina se cufundase, parcă dintr'odată, în tăcerea adâncă a nopții, contopindu-se cu nesfârșita ei întindere albastră, spuzită de stele.

Senzația pe care o avusesem, când Clavdia se sprijinise de mine pentru a sări gardul, mă podidi din nou. Mă întorsei agale pe potecuță, deslușind pe-alocuri, în zăpadă, urmele picioarelor ei. Mă oprii o clipă să privesc aceste urme...

„Da am să mă însor cu ea".

In ulicioară îmi adusei aminte că nu am unde să dorm peste noapte... Era foarte târziu. Ce să fac? Poate că prietenul meu Bescozârecinâi nu se culcase încă? N'ar fi exclus ca Frol, cu firea lui de cazac liber, să nu doarmă nici după miezul nopții.

18

Iată dealul de lângă râul Moscova! Iată și căsuța! Dar fereastra căsuței lui Bescozârecinâi e întunecată. Abia se zărește prin perdeaua subțire, o luminiță sfioasă, probabil dela o candelă sau o lampă de noapte. Dar poate că oamenii nu dorm?...

Mă plimb de colo până colo, dar nu cutez să bat. Inseamnă că trebue să hoinăresc prin oraș până dimineața. Și dealtfel nici nu-mi prea vine să dorm în noaptea asta. Imi stăruie în minte gardul, grădina, poteca, treptele terasei. Cum o să mă întâlnesc mâine cu Clavdia?

— Ei, asta-i strașnic! Uite-l pe Pavel... Vorbești de lup și lupu-i la ușă! Nici n'apucasem bine să spun: dacă l-am găsi acum pe Pavel, și uite-l în fața noastră!

In fața mea se aflau Bescozârecinâi și chelnerul Piotr.

— Ne întoarcem dela vânătoarea de lup...

— Numai că am nimerit-o cam prost: îi întinsesem o cursă fiarei, dar a fugit, deși părea că nu mai are unde să se ascundă. Ei, haideți în casă și o să vă povestesc.

Avdotia își aștepta soțul. Urcasem treptele dela intrare, când în tindă se auzi un sgomot, cineva trase zăvorul și ușa se deschise larg în fața noastră.

— Poftiți, poftiți...

— Și nici nu întrebi măcar cine e?... Curajoasă mai ești! — spuse Frol.

— Te cunosc după pași.

Bescozârecinâi o rugă pe Avdotia:

— Stinge lampa, să nu ne vadă careva, că de vorbit putem vorbi și pe întuneric. Petruha, dă-i drumul și povestește-ne.

— Mahaistul, Senca Gură-Spartă... — începu Piotr.

— Ei, ei...

— Aveți răbdare. Uitați-vă ce s'a întâmplat. Am aflat încă de ieri, că astăzi, în dumineca Floriilor, o să vină la noi colonelul ăla. Patronul s'a interesat la bufetier de un batoc prima'ntâi și a spus să-i aducă dela Calganov, de pe Piatnițcaia, pentrucă, zice el, colonelul cere totdeauna batoc dela Calganov. Iar mie mi s'a poruncit ca pentru ora nouă să pregătesc separeul și să nu-l ocupe nimeni. In gândul meu, îmi zic: „Vino, din Liban mireasă!" Și cum eu nu sunt prost, îi înștiințez și pe Frol și pe Vasili. Și iată că seara, imediat după ora nouă, apare în restaurant, adus ca pe tavă, ticălosul ăla de Senca, lustruit din cap până'n picioare, vorba ceea: scos ca din cutie, și cu ochelari negri... Se duce glonț în separeu. Nu comandă nimic, dar nu trece mult și sosește colonelul în persoană. Atunci eu îl aduc pe Vasili al nostru chiar în coridor și-l așez în fața cabinetului, lângă fereastra de pe co-

ridor, pentruca la o adică să poată s'o șteargă neobservat, iar la caz de nenorocire, să se poată ascunde măcar după perdeaua ferestrei. Primesc comanda dela clienți — cum se cuvine — și încep să-i servesc: aduc zacusca, aduc votcă — asta era pentru mahaist: o comandă specială, votca la ghiață, iar colonelului îi aduc vin alb Chablis, servit după tipic — cu sticluța băgată într'un hârdăiaș de argint plin cu ghiață. Senca se dă mereu pe lângă colonel, ca o vulpe, nu mai știe cum să se gudure și toate-s cum scrie la carte. Le servesc niște portocale. Colonelul îmi spune: „Du-te, nu-mi mai trebue nimic până la friptură". Plec și las ușa separeului întredeschisă, pentruca din coridor Vasili să-l poată vedea bine. Apoi mă întorc cu niște țigări. Colonelul îmi spune: „Ți-am poruncit să nu mai intri". „V'am adus țigări. Serviți din cele care vă plac," zic eu. Le-am adus țigări de diferite calități. Mahaistul, care răsucea niște hârtiuțe, îmi zice supărat: „Inchide ușa, tontule!" Iar eu îi răspund: „Indată". Și încep să aranjez pe masă furculițele, cuțitele, paharele, prefăcându-mă că pun totul în ordine. Dar mahaistul sare deodată: „Vită'ncălțată, de ce nu închizi ușa, fir-ai al dracului să fii?" Și trântește ușa cu sgomot. Vasili o sbughește din coridor. Apoi îmi spune: „Da, așa e, nu-i nicio greșeală, nicio îndoială. Asta este Senca Gură-Spartă. Nu mai începe vorbă, e un provocator!"

In același timp aud cum gură-spartă și colonelul cer să fie mutați în altă parte și să fie serviți de alt chelner în locul meu. Dacă ar avea gânduri cinstite de ce ar pleca din separeu și și-ar face griji? Se vede că s'au înspăimântat și au luat-o la sănătoasa pentrucă n'au cugetul curat. Grozav se mai agitau; ardeau de nerăbdare să plece undeva, unde să fie mai liniștiți. Și au plecat. Am început să fac rânduială, așa cum se face după ce pleacă clienții, și când mă uit, văd că după carafă, printre farfurii, era o tabacheră de aur. Tabachera lui Senca! Era în dreptul lui. Ticălosul! Tabacheră de aur tocmai la el! La Senca! Iar jos, pe podea, lângă piciorul scaunului, văd un bilețel. Am luat bilețelul și am pornit în goană cu farfuriile la

bucătărie. I-am dat repede bileţelul lui Frol care era în bucătărie, unde-l chemasem eu pentru orice eventualitate: „Ţine, îi zic, şi şterge-o"... Iar eu am alergat şi i-am dat şefului nostru tabachera: „Au uitat-o clienţii", zic eu... In separeu, clienţii făceau mare zarvă. Nu găseau nici tabachera, nici bileţelul. Şeful mă ia la rost: „Unde e bileţelul?" Eu îi răspund: „Poftiţi! Tabachera, care e un lucru de preţ, v'am dat-o, dar bileţelul nu l-am văzut. Eu n'am nicio nevoie de bileţel şi nu răspund pentru el". „Nu răspunzi pentru el? Dar una după ceafă nu vrei?" Colonelul m'a percheziţionat şi m'a lovit destul de sdravăn, ticălosul.

Frol îmi arătă bileţelul mahaistului. Pe o bucăţică de hârtie galbenă, de împachetat, era scris cu greşeli: ...*„încă să mai raportez ca să nu se uite. Proşca e mâniat foc, dacă acuma l-am chema la înălţimea sa şi l-am speria, atunci cu siguranţă va putea să fie tras în Sirviciul de urmărire şi când o să fie tras vom răspândi svonul că Proşca ieste nevinovat şi că a fost o clevetire că era provocator."*

Incepu să se lumineze de ziuă. In cameră răzbătea o lumină trandafirie. După ce-l ascultasem pe Piotr, mă gândeam ce e de făcut de-acum înainte. Un provocator demascat nu înseamnă că-i şi făcut inofensiv. Trebuia să acţionăm repede, fără zăbavă. Principalul era să-l facem cât mai repede inofensiv. Dar cum?

Ca şi când mi-ar fi ghicit gândurile, Petruha spuse:

— Lăsaţi-mă să-l sdrobesc cu mâinile mele ca pe-o năpârcă.

— Asta e lucrul cel mai uşor... Mai greu şi mai important este să lămurim totul până la capăt, — răspunsei eu, iar Bescozârecinâi mă susţinu:

— Să-l ducem undeva în vreo fundătură sau să-l prindem într'un loc pustiu şi să-l descoasem cum trebue; pe cine ai trădat, despre cine ai anunţat ohrana, pe cine ameninţă primejdia în momentul de faţă şi dacă nu cumva are şi-un complice? Să scoatem dela ticălosul ăsta tot ce se poate scoate...

— Iar lucrul cel mai important, prieteni, este să aducem aceasta la cunoştinţa cercurilor largi muncitoreşti, a celor mai largi cercuri muncitoreşti...

— Toate astea le înţeleg eu, tovarăşi — replică Piotr. — Totuşi n'ar strica să-l venim de hac... Simt cum clocotesc de mânie; daţi-mi voie să mă răfuesc cu el... Cum zice Taras Bulba: „Eu te-am făcut, eu te voi ucide". Lăsaţi-l pe seama mea.

— In ce te priveşte pe dumneata personal, Petruşa, prima noastră grijă e să te apărăm, nu să te expunem la lovituri. Să nu calci pe la dumneata acasă. Va trebui să renunţi şi la restaurant. Dumneata vei avea cel dintâi de suferit din partea ohranei, după ce mahaistul va fi demascat în faţa muncitorilor. Poate că acum te şi caută. Cum ai plecat astăzi dela restaurant? Nu cumva s'a apucat cineva să te urmărească? Frol, n'ai observat nimic? Pe stradă nu v'a urmărit nimeni?

In această clipă, cineva bătu cu putere în uşa tindei.

— Of, doamne! A venit pacostea, pacostea, — începu să bocească Avdotia.

— Taci, — o întrerupse Frol. — Stai, nu deschide. Tovarăşi, nu avem pe unde ieşi: nu-i decât o uşă. Avdotia, ţine bileţelul şi ascunde-l după icoană...

Frol se duse să deschidă şi se întoarse curând, vesel, urmat de Vasili.

— Ei, şi besmeticul ăsta care nu se mai poate deslipi de noi şi nu mai ştie ce-i aia noapte...

Piotr şi Bescozârecinâi povestiră încăodată ce se întâmplase după ce Vasili plecase din restaurant şi-i arătară bileţelul mahaistului.

— E scrisul lui, — spuse Vasili. — Al lui, ticălosul! El avea obiceiul ăsta, să scrie totul pe hârtie şi totdeauna se lăuda: „O să vezi tu, Vasca. O să ajung cândva director de fabrică şi atunci o să trec orice chestiune pe o fişă separată, aşa cum se face în străinătate..." Ei, tovarăşi, acum ascultaţi-mă pe mine. N'am vrut să pierd de pomană noaptea asta. Dela restaurant am luat-o la goană direct la locuinţa acestui Iuda. Ajung acolo şi oamenii îmi spun: „Semion Petrovici a plecat demult dela noi..." Nu m'am putut opri să exclam: „Ticălosul!" Gazda şi-a deschis de îndată sufletul în faţa mea: „Bine zici că-i ticălos... Mi-a rămas dator trei ruble, dar n'am să-l las... am

să-l urmăresc. I-am găsit ieri adresa". „Şi mie mi-a rămas dator", îi spun eu gazdei. Gazda începe să râdă cu hohote: „Se vede că nu numai pe mine m'a tras pe sfoară", şi-mi dădu noua lui adresă. Sbor la această adresă. Trecuse de miezul nopţii. Ce să vedeţi, nu dormeau! Imi deschid cu foarte multă amabilitate. Le spun: „Sunt prieten cu Semion Petrovici". „Poftiţi, poftiţi", mă îmbie o femeie căruntă, blajină, cu o boneţică albastră şi cu picioarele strâmbe. «Cum de nu, zise ea, Semion Petrovici mi-a poruncit: „O să vină nişte prieteni la mine, să le deschizi, Pelaghia Vasilievna; şi să le ceri scuze din partea mea că plec fără să-mi iau rămas bun dela ei, dar mă grăbesc căci trenul pleacă peste o oră". Toate acestea s'au întâmplat acum o oră... „Adresa exactă o să v'o scriu în curând, de îndată ce am să mă fixez undeva. Roagă pe toţi cei ce se interesează, să treacă pe la dumneata şi să întrebe dacă nu sunt ştiri dela mine..." Apoi şi-a strâns bagajul, şi-a luat lădiţa şi perna şi dus a fost. Şi era aşa de drăguţ la plecare! Numai că n'aş putea spune că era şi vesel. Se vede că nu prea îi venea să plece dela mine. Era cam mohorit. Iar copilaşilor noştri — se treziseră, că prea arunca lucrurile şi făcea sgomot — copilaşilor noştri le-a dat nişte prăjiturele cu mac, de alea: două la o copeică. A pus la fiecare câte o prăjiturică pe pernă... Cu copiii era bun, Semion Petrovici al nostru, dar cu mine în ce priveşte gospodăria, să nu mint, era cam rău, hapsân, să te ferească sfântul Semion, îngerul lui păzitor».

Ascultând-o, îmi ziceam în gând: „Minte, ticălosul... şi nici ea nu spune tot adevărul. Poate că sunt înţeleşi amândoi, poate că nici n'o să ies teafăr de aici, poate că am nimerit într'o capcană şi acuşi or să-mi vină de hac"... Dar îmi trecu prin minte că n'ar fi rău să cotrobăesc prin cameră, înainte de a fugi. Mă adresez bătrânei: „Prea stimată Pelaghia Vasilievna, Semion Petrovici, urma să-mi lase o scrisoare, trebue să fie pe undeva prin camera lui. Permiteţi-mi să mă uit..." „Mă rog", răspunse ea.

Intrai în cameră. Podeaua era acoperită cu tot felul de gunoaie. Mii şi mii de hârtioare, rupte în bucăţele

mici de tot, scrise şi nescrise. Mă uit într'un colţ, printre gunoaie sunt aruncate câteva cărţi fără scoarţă. M'am uitat ce fel de cărţi erau: Forel — „Problema sexuală"; Bloch — „Problema sexuală"; Weininger — „Sexul şi caracterul"; Max Nordau — „Degenerare"; Arţâbaşev — „Sanin". Apoi „Viciul ascuns şi tratamentul lui". Imi venea să scuip. Şi atunci, ascultaţi ce s'a întâmplat. M'a interesat cartea asta, „Sanin". Auzeam mereu: „Sanin", în sus, „Sanin" în jos, dar nu ştiam despre ce e vorba. Ştiam doar că e la modă printre intelectuali. Şi-i spun bătrânei: „Uite, v'aş ruga să-mi permiteţi să iau cartea asta „Sanin"; Semion Petrovici mi-a făgăduit-o demult". Iar bătrâna îmi spune: „Pentru numele lui dumnezeu, ia te rog porcăria asta, că tot eram gata s'o pun pe foc, ca nu cumva — doamne păzeşte! — să dea copilaşii de ea". Am luat cartea. Mi-am luat apoi rămas bun. Iar după aceea, în curte, tot încercând să-mi bag „Sanin"-ul în buzunar, mă uit şi văd un semn de carte. Il scot şi uite ce citesc pe el... Priveşte, Pavel, şi admiră.

Pe semnul de carte era notată adresa Clavdiei, dar nu cea dela tatăl ei, ci noua ei adresă, unde locuia singură. Intr'un colţ al bileţelului era scrisă data de ieri, ceea ce însemna că abia ieri picase această adresă în mâinile lui Senca.

— Frol, pune-o şi pe asta după icoană, alături de bileţelul celălalt.

Mă fulgeră gândul să o trecem de îndată pe Clavdia în ilegalitate şi să-i cerem lui Ivan Semionovici o „copie" pentru ea... Ar fi bine ca sarcinile ei să fie schimbate. Am să discut cu „grupul de trei" raional şi cu comisia executivă a comitetului din Moscova. De-aş întâlni-o mai repede pe Clavdia, ca să-i pot comunica totul!

Bescozârecinâi trebuia să plece la lucru — în schimbul de dimineaţă. O întrebai pe Avdotia ce mai e cu Lucheria şi cum o duce Afonia printre străini. „Afonia o duce cam prost; se canoneşte. Iar Lucheria a plecat la ţară. Ce să-i faci? De trăit, trebue să trăiască, şi oricât de puţin pământ să ai, tot trebue să-l lucrezi".

Trebuia să-l mai ascundem şi pe Piotr. Vasili îi dădu'o adresă unde putea să stea o zi, două, până va pleca din Moscova. Vasili se obligă să-i găsească un rost în oraşul Bogorodsc.

— O să-ţi găsim un serviciu bun, într'o cârciumă, unde se întâlnesc ai noştri şi ai să fii un fel de verigă de transmisiune, un fel de om de legătură. Eşti mulţumit?... Cred şi eu, cum să nu fii mulţumit... Asta e mai bine decât să serveşti portocale unui colonel şi unui provocator. O să-i serveşti pe-ai noştri.

— Ei, şi-acum, Vasili, hai să mergem la Timofei. Trebue să hotărîm cu toţii ce să facem de-acum înainte.

Timofei abia sosise acasă, istovit şi amărît, dela schimbul de noapte.

— Uite, pe drum mi-a căzut talpa. Ar trebui să mă culc, dar nu-mi place să las lucrurile de azi pe mâine şi m'am aşezat s'o cârpesc.

De obicei, în timpul liber Timofei se ocupa cu cizmăria, deşi nu învăţase niciodată în mod special meşteşugul acesta.

— O fac aşa, ca să-mi treacă de urît şi pe deasupra e şi o înlesnire. Uite, din când în când mai repar încălţămintea nevestei, a copilaşilor şi pe a mea.

Şedea întocmai ca un cizmar de meserie, pe un scăunel cu fundul de piele. Părul îi era legat cu o cârpă. Salutându-ne, îşi ridică ochelarii pe frunte şi ne întinse mâna în tăcere, ca să nu scape cuiele mărunte, fără floare, pe care le ţinea strâns între dinţi. Potrivea repede, unul după altul, cuiele în găurelele făcute cu sula şi le bătea în pingea cu lovituri precise de ciocan. După ce bătu toate cuiele şi-şi eliberă gura, ne rugă:

— Povestiţi-mi, iar eu o să vă ascult lucrând.

Copiii lui Timofei dormeau duşi. Totuşi nu odată Timofei se uită să vadă dacă nu cumva vreunul dintre ei se trezise şi ne asculta.

După ce terminarăm de povestit, am trimis după cel de al treilea membru al „grupului de trei". Veteranul locuia în apropiere şi veni tot atât de istovit după munca de noapte, ca şi Timofei.

După ce ne-am sfătuit, am constatat că suntem pe

deplin îndreptăţiţi să-l acuzăm pe mahaist ca provocator şi să începem judecata lui. Deasemenea am căzut de acord că este de dorit să continuăm cercetările, ca să stabilim cu şi mai multă precizie împrejurările în care fuseseră arestaţi doi activişti ai mişcării sindicale şi să verificăm bănuielile lui Stepan, că această arestare ar fi avut loc în urma denunţului făcut de mahaist. Am trimis să-l cheme pe Stepan. Cămăruţa lui era alături. El veni şi luă parte la consfătuirea noastră.

Am format viitorul tribunal: Preşedinte — un membru al comisiei executive de pe lângă comitetul din Moscova, membrii tribunalului: Timofei, Constantin Lojchin şi reprezentantul unuia din raioanele organizaţiei de Moscova, iar Clavdia ca secretar. S'a hotărît ca în competinţa comisiei să fie pronunţarea verdictului, pe baza dublei vinovăţii a mahaistului: de a fi un provocator şi de a fi clevetit pe Prohor. Am hotărît să rugăm comisia comitetului din Moscova, pe cale de a se forma, să transmită întreprinderilor unde există celule de ale noastre semnalmentele mahaistului, pentruca în cazul când vor da de urma provocatorului, să anunţe imediat comisia executivă.

— Dar ce facem cu mahaistul? — întrebă Vasili. — A dispărut şi-l lăsăm în plata domnului? Nu sunt de acord cu voi, tovarăşi. Eu propun să-mi daţi mie sarcina să-l urmăresc şi să-i vin de hac. Organizaţia nu riscă nimic decât pierderea mea.

— Chestiunea asta nu se pune încă, Vasili, — spuse Timofei. — Mai întâi să-l judecăm.

Timofei trimise pe Vasili să-l prevină pe Prohor să nu treacă pe la locuinţa maică-si şi să schimbe adresele la care înnopta.

— Sunt mulţumit de Proşa, — spuse Timofei. — Flăcăul ăsta a înviat pur şi simplu din morţi; în muncă arde ca o flacără, nu ştie ce-i oboseala, iar la cercuri vorbeşte ca un orator de meserie.

„Grupul de trei" nu aprobă mutarea Clavdiei dela noi într'un alt raion.

— Noi ne pregătim pentru consfătuirea legală privitoare la problemele condiţiilor de trai ale muncitorimii.

Va trebui să convocăm apoi şi conferinţa raională, — spuse Timofei, — şi cine cunoaşte mai bine decât Clavdia toate legăturile noastre? Ea ţine minte toate adresele şi îi ştie pe oameni pe de rost. Trebue însă s'o trecem neapărat în ilegalitate.

Am trimis-o pe fetiţa lui Timofei acasă la profesorul Seliverstov. In formule convenţionale o preveneam pe Clavdia asupra pericolului şi-i fixam o întâlnire, ca odinioară, în sala bibliotecii Turgheniev.

Veteranul se sculă anevoie de pe bancă.

— Ei, aţi terminat cu toate?

— Cu toate, — îi răspunsei eu.

— Atunci haideţi la culcare, tovarăşi. Abia mă mai ţin pe picioare.

— Şi eu, — mărturisi Timofei, surâzând cu un aer vinovat, dar luminos şi blând.

— Dar dumneata, tovarăşe Pavel, şi cu mine, — râse Stepan, — n'o să ne putem duce la culcare. Noi suntem aşteptaţi dincolo de bariera Serpuhovscaia. Am făcut cercetări. Astăzi se poate intra şi ne va aştepta şi un om. E tocmai timpul să mergem. — Timofei îşi scoase cizmele de pâslă şi rămase în picioarele goale. Privi spre Stepan. Privirea lui, ca şi vocea lui, avea ceva blând, părintesc.

— Ia-le Stepan, încalţă-le fără nicio vorbă... Se anunţă o dimineaţă friguroasă.

Stepan refuză.

— Ei hai, ia-le, orfan neascultător ce eşti, — spuse Timofei, prefăcându-se că e supărat.

— Uite că nu sunt orfan, — zâmbi Stepan. — Tocmai am primit o scrisoare dela tatăl meu.

Mă bucurai pentru Stiopa.

— O scrisoare dela Cuzma? Trăeşte? Unde este? Prin cine ai primit scrisoarea?

— Prin Vasili. Tata a fugit la Bogorodsc şi acolo oameni de-ai noştri i-au înlesnit să intre la o fabrică. S'a întâlnit la organizaţie cu Vasili care i-a vorbit despre mine şi mi-a adus o scrisoare dela el.

— Şi ce scrie? — întrebă aspru şi neprietenos Timofei.

— Scrie să mă duc la el.

— Hm... Te chiamă! Dar aici ce, nu o duci bine? — întrebă şi mai nemulţumit Timofei.

— Doar mi-e tată, — răspunse Stiopa în chip de scuză.

— Dar noi ce, suntem străini pentru tine? Sau, după părerea ta, tu eşti străin pentru noi?

Nevasta lui Timofei începu să râdă:

— Ei, s'au luat la harţă cocoşii! Aşa fac totdeauna: vorbesc cu bună voinţă, se înţeleg şi deodată încep să ţipe unul la altul... de-i foc şi pară. Cine se iubeşte se ciondăneşte.

In drum spre Ivan Semionovici, dela care trebuia să împrumutăm din nou hainele, Stepan spuse:

— Nu înţeleg de ce e nemulţumit Timofei? Doar mă chiamă tata, nu un străin.

Ivan Semionovici se dovedi a fi „la o temperatură ridicată", cum obişnuia să spună despre alţii, dar niciodată despre el însuşi. Imi dădu aceeaşi îmbrăcăminte şi cu această ocazie îmi înmână şi „copia" promisă. Pe lângă aceasta îmi mai dădu şi adresa camerei aceleia „singure şi liniştite" de pe Zaţepa, pe care mi-o făgăduise mai demult.

— Mută-te sănătos, Pavel. In ce mă priveşte, eu am şi sărbătorit acest eveniment fericit... Am avut aici o dispută ştiinţifică cu „asistentul" meu asupra temei — care votcă e mai bună: cea din grâu, numărul 26, dela firma văduvei Popova, sau cea rafinată, numărul 21, a fabricilor Piotr Smirnov?... El era adeptul lui Smirnov iar eu al Popovei. Ei, şi am trecut la o mică probă. Şi ce să vezi? In cursul probei ne-am schimbat poziţiile. Eu am trecut la punctul de vedere al stimatului meu oponent, iar el a ajuns la concluziile mele. Ghinion... Acum eu sunt adeptul lui Smirnov iar el al Popovei. Va trebui să repetăm probele. Ştiinţa cere repetare şi perseverenţă...

19

De data aceasta, când mă apropiai împreună cu Stepan de barăcile muncitorilor, poarta era larg deschisă.

În dreptul porții stăteau doi sergenți care sbierau la cineva, înconjurați de un mic grup de muncitori. Se auzea un strigăt strident de bărbat:

— Lovește-mă, omoară-mă!... Nu plec, nu plec...

Văzui cum doi flăcăi vânjoși târau spre poartă un muncitor care se împotrivea.

În urma lui, începu să bocească o femeie:

— Aoleo, l-au omorît... îl omoară! Scăpați-l! Omoară un om!

Cineva se prăbuși la pământ.

Sergenții se repeziră într'acolo. Stiopa și cu mine ne apropiarăm și mai mult.

Un băiat de vreo șapte ani, care până atunci se ținea, speriat, de fusta mamei sale, începu să țipe desnădăjduit și se aruncă în învălmășeală. Cu o nuia subțire de salcie, el începu să dea cu furie în spinarea sergentului care se aplecase asupra celui căzut.

— Haide, haide, — îl îmbărbăta sergentul pe colegul său. — Să-l apucăm de picioare. Eu de dreptul, tu de stângul... Când o să simtă sub grumaz pietrele caldarâmului și o să se lovească de ele, o să se ridice, fii pe pace. Hai să-l apucăm!... — Omul se sbătea și nu era ușor să-l prinzi de picioare. Unul din sergenți se retrase, dar celălalt reuși să-l prindă pe om de amândouă picioarele și începu să-l târască pe pământ ca să-l doară cât mai mult. Băiețelul îl tot șfichiuia pe sergent cu nuiaua de salcie, neputându-se stăpâni în desnădejdea lui fără margini.

— Dar pe mine nu mă doare, țâncule, — râdea sergentul. — Mai dă, mai dă! „Nuiaua e tot nuia, poți să dai și-un an cu ea!" Uite că nu mă doare, nu mă doare — îl întărâta el pe băiat.

Acesta, în mânia lui, începu să lovească și mai tare, apoi deodată aruncă nuiaua, alergă spre maicăsa, care se lăsase istovită pe o buturugă, se aruncă la genunchii ei și se porni pe un plâns întretăiat de hohote și sughițuri.

— Terminați cu această batjocorire a oamenilor! — le strigai eu sergenților.

Strigătul izbucnise fără voia mea. Și e curios că n'a

rămas fără urmare. Sergentul slobozi picioarele omului ce zăcea pe pământ.

— Ar trebui să chemăm o ambulanță... — spuse cu îndoială unul dintre ei.

Și amândoi rămaseră pe gânduri, nehotăriți. Apoi, cel la care strigasem se uită chiorîș și cu răutate la mine și începu să mă înjure.

— Tu, derbedeule, pleacă până n'o iei după ceafă. Ia te uită cine și-a găsit să dea ordine!

Grupul de muncitori care era lângă noi rămase tăcut. Numai unul din ei, îmbrăcat foarte sărăcăcios, dar rasproaspăt, se apropie de Stepan și-i șopti ceva. Stepan zâmbi, îl urmă în curte și-mi făcu și mie semn să viu după el. Era cel care avea sarcina să ne întâmpine la poartă și să ne conducă la dormitoare. Nu ne recunoscuse imediat.

Curtea era plină de noroi. Ici, colo, din zăpada gălbuie răzbăteau șuvoaie urât mirositoare, chiftind în gropnițe prea pline.

— Ați văzut ce se întâmplă? La poartă, zic, ați văzut? Cum vă place? — mă întrebă cel ce ne conducea.

— Niște ticăloși, — răspunsei eu. — Pentru ce îl lovesc pe omul acela?

— S'a îmbolnăvit omul de oftică. La ce mai poate folosi uzinei? Trebue deci să fie dat afară. Și ce poți să faci? Vrei, nu vrei, trebue să pleci de bună voie. Da' el parcă și-a pierdut mințile. „N'am să plec", zice... Și se tot împotrivește... Din prostie, s'a lungit în mijlocul curții. Ce-și închipuia? Că ăia au să se sperie? Că au să zică: ce să ne facem cu Iușca, nu vrea să plece! Lor puțin le pasă de noi toți. Ei... și au început să-l târască. De mi s'o întâmpla mie sau altuia, la fel au să facă. Dacă se îmbolnăvește omul, alungă-l de aici ca pe un câine. Bineînțeles că toată lumea ar vrea să fie mai bine, dar se vede că așa ne e nouă dat! Nu cu noi a început așa și nu cu noi o să se sfârșească.

— Ei, ați văzut? — spuse Ignat. — „Nu există putere decât dela dumnezeu". Noi l-am poreclit „apostol de lemn cu barbă lungă". La toate întrebările el are

un singur răspuns: „Se vede că aşa ne e nouă dat". Le-aş tăia capul la firoscoşi de soiul ăsta!

Trecurăm pe lângă nişte copii care jucau rişca. Băieţii îşi aleseseră un loc uscat, însorit, lângă un zid acoperit de sus până jos cu expresii tari, scrise cu cărbunele, creta sau creionul. Izbindu-se de zid, moneda sări departe şi căzu în noroi. Cei patru jucători se repeziră spre ea şi se chircirăla pământ, măsurând depărtarea dela locul unde căzuse moneda, la o altă monedă, mai apropiată. Toţi patru vorbeau şi ţipau necontenit, fie că se certau, fie că nu-şi puteau stăpâni emoţia ce-i copleşea.

— A atins, — jubila unul dintre ei.

— A atins, a atins... acuşi te strâng de gât, — răspunse un al doilea.

Se repeziră unul la celălalt, ca doi cocoşi.

Ignat ne duse la baraca bărbaţilor. In faţa intrării în baracă ne-a trebuit multă dibăcie ca să ne strecurăm printre gunoaie, prin labirintul unor urme de paşi.

— Acum am să vă duc deadreptul la Ilia Ermilâci. Băgaţi de seamă cum umblaţi, să nu loviţi cu capul picioarele cuiva. Oamenii dorm după schimb. Unii, mai nesimţiţi îşi întind picioarele peste întregul interval. Şi nu s'ar putea zice că oamenii noştri au picioarele lungi, mai degrabă paturile astea sunt făcute scurte, din pricina sgârceniei stăpânului.

Trecem printr'un coridor îngust, printre paturi aşezate în două sau trei etaje. Un paravan de scânduri despărţea grupuri de câte două paturi, ca într'un compartiment. Erau patru compartimente din astea în mijlocul încăperii şi câte două în dreapta şi în stânga. Restul spaţiului era ocupat de paturi aşezate dealungul peretelui.

— Aici, în paturile astea comune, oamenii se culcă înghesuiţi unii lângă alţii, câţi încap; cu cât sunt mai înghesuiţi, cu atât e mai cald, — spuse Ignat.

Ilia Ermilovici „locuia" în colţul cel mai îndepărtat al barăcii, pe un pat comun, la rândul al treilea, sub tavan. Ne aştepta, bălăbănindu-şi picioarele

deasupra patului dela „etajul" doi, cu spatele puțin încovoiat și cu capul proptit de tavan.

Ne întâmpină cu răceală.

Era înalt, cu fața aspră și ursuză. Pe mine Ilia Ermilovici mă privi cu un aer cercetător, ca și când ar fi spus: „Să vedem mai întâi câte parale faci". Îmbrăcămintea lui nu se deosebea de a celorlalți. Era veche, purtată și răspurtată. Avea pe el o haină de culoarea lutului, murdară, făcută dintr'o veche tunică soldățească, peticită cu bucăți de pânză albastră; avea pantaloni din pânză de sac, iar în picioare purta cizme de piele cu carâmbii scurți și largi, roșcate din pricina vechimii și pline de petece.

Dându-se jos de pe pat, Ilia Ermilovici, fără să spună un cuvânt, se îndreptă spre ușă, ieși din baracă și porni spre o altă baracă, fără să ne privească, ca și cum ar fi fost dela sine înțeles că noi îl vom urma.

Am intrat în baraca femeilor, care la această oră era aproape goală.

Ilia Ermilovici se opri în fața unui compartiment cu patru locuri, alcătuit la fel ca cele din baraca bărbaților.

— Intrați aici. Femeile mi-au dat voie să stau aici.

— Fiica lui Ilia Ermilovici locuește aici, — ne lămuri Ignat.

Ilia Ermilovici îl privi mustrător:

— Asta n'are nicio legătură cu treaba noastră.

Grupului nostru i se alăturară încă doi salahori chemați de Ilia Ermilovici. După ce se așezară toți cum putură în intervalul îngust dintre paturile de jos, Ilia Ermilovici mi se adresă mie:

— Pentru început, permiteți-mi să vă întreb cine sunteți și din partea cui veniți la noi.

— Vin la voi în urma invitației voastre. Nu-i așa?

— E adevărat. Așa e. L-am rugat pe flăcăul ăsta, pe Stepan Cuzmici, să cheme la noi pe câte cineva.

— Și nu știați pe cine chemați?

— Aveți dreptate. Se'nțelege că știam... Dar vrem să ne încredințăm, pentrucă nu vrem să ne batem

gura de pomană cu oricine se nimerește. Nu te supăra. Astăzi sunt tare mulți oameni deștepți, dar nici numărul flecarilor nu scade, ba dimpotrivă, sporește. Ce-o să ne răspunzi la asta?

— N'o să vă răspund nimic, Ilia Ermilâci, — îi spusei eu.

— Ia te uită... Deci nu aveți ce să-mi răspundeți.

— N'are niciun rost să-ți răspund, Ilia Ermilâci. La ce bun această tactică plină de șiretenie! Hai să stăm de vorbă despre chestiuni serioase. Și din aceste discuții se va vedea dacă face să stăm de vorbă — eu cu voi și voi cu mine.

Ilia Ermilovici bodogăni, se vedea că nu era prea mulțumit. Imi veni să râd când văzui privirea pe care i-o aruncă Ignat lui Ermilâci. Ochii lui Ignat parcă spuneau: „Ei, ai înghițit gălușca. Nu se lasă prins oaspetele. Tu ții morțiș să supui omul chiar dela început..."

Intr'adevăr, Ermilâci părea să fie un om ambițios și dintr'o bucată. Un om ca el, dacă-și ia vreo sarcină, mai curând se prăpădește decât să se facă de rușine.

— Ei bine, haideți să începem să discutăm lucruri serioase. N'am nimic împotrivă, — spuse el, rămânând însă sburlit ca un arici. — Noi nu prea suntem meșteri la vorbe. In schimb, la treabă nimeni nu ne bate. Discuția noastră poate să pară prostească, dar uneori de pe urma unei discuții prostești, dar cinstite, poate ieși mai mult folos decât de pe urma unei discuții deștepte, dar fără suflet. Se întâmplă uneori ca laptele să pară bine fiert, dar după aceea, îți dai seama că e afumat.

Incepui să-i descos despre viața lor. Tabloul era sumbru. In marea majoritate a cazurilor, salariul lunar era de șapte-opt ruble, dar erau și muncitori care primeau câte cinci ruble. La foarte puțini salariul atingea 10-12 ruble și numai la câțiva 15-18 ruble.

— In ce privește celelalte lucruri din viața noastră — ai văzut și singur.

Le cerui voie să-mi notez „pentru ținere de minte" câte ceva din cele povestite. Asta-i plăcu lui Ilia Ermilovici.

— O să te sfătuești cu cineva din cei mari despre situația noastră?

— O să mă sfătuesc.

Văzând că s'ar putea ca vorbele lor să fie notate în scris, interlocutorii mei se arătară deosebit de grijulii în privința spuselor lor: începură să cântărească fiecare cuvânt. In același timp, fiecare ținu să aducă completări, fapte noi, amănunte noi din viața lor de toate zilele.

Pentru a-i încerca, îi întrebai ce părere au despre posibilitatea declarării unei greve. Oamenii începură să dea din mâini.

— Da de unde! Nici nu trebue să ne gândim măcar. In primul rând, pentrucă între noi nu este înțelegere și unire. Asta-i una. Și în al doilea rând, nimeni dintre noi n'are experiență, nu se pricepe la chestia asta. Apoi, oamenii noștri sunt mai mult dela țară: asta-i în al treilea rând...

— Ei, Stiopa, ia povestește-le tu cum ai nimerit pentru prima oară în viața ta într'o grevă și cum oamenii dela fabrică spuneau tot așa: unul „hăis" și altul „cea" și nu aveau nicio pricepere și greva a izbucnit totuși, cu toate că stăpânul era un vulpoi...

Stepan povesti despre greva dela fabrica Conoplin, fără să ascundă câtuși de puțin întâmplările dureroase. Simplitatea și adevărul sincer al povestirii sporiră interesul și încrederea ascultătorilor față de Stepan și, mi se păru, încrederea în propriile lor forțe.

— Inseamnă că nu dumnezeu le face toate, Ilia Ermilovici, — spuse Ignat.

— Dumnezeu, nedumnezeu, — răspunse Ilia Ermilovici, — dar acolo erau muncitori textiliști și filatori: osia carului. Fără osie nici carul nu se urnește. Iar noi suntem numai niște salahori, niște muncitori „auziliari". Fabrica-i o vopsitorie, dar noi n'avem nicio legătură cu vopsitul. Inseamnă că noi

nu suntem osia, ci un fel de hăţuri. E greu fără hăţuri, dar la o adică poţi umbla şi fără ele.

— Dar muncitorii de bază ai fabricii, vopsitorii, o să vă sprijine? — întrebai eu.

— La asta nu ne-am gândit. Dar parcă îi poţi urni din loc! Ce le pasă lor de noi? Ei îşi au necazurile lor. N'o duc nici ei mai bine decât noi...

— Dar dacă aţi încerca să vă înţelegeţi cu ei ca să faceţi greva împreună? Nu strică să 'ncercaţi!

Oamenii se înviorară. Începu o discuţie înflăcărată. In faţa lor se ridica o problemă serioasă şi grea. Speranţa le încolţi în suflete.

Salahorii nu aveau legături trainice cu muncitorii de bază ai fabricii. Din nenorocire, nici organizaţia noastră nu stabilise legătura cu vopsitoria.

— Cum aşa, nu aveţi legături? Ar trebui să aveţi legături cu toate fabricile.

Această observaţie ne-a servit drept cel mai bun pretext pentru a începe o discuţie asupra problemelor generale. Discuţia a durat două ceasuri. Am vorbit despre solidaritatea muncitorească, despre raportul dintre Partid şi clasă şi despre multe altele.

Dar deodată se auziră uşi trântindu-se şi în baracă răsunară glasuri de femei. Se întorcea schimbul. Ilia Ermilovici începu să se agite într'un fel cam ciudat.

— Ne pare rău, dar trebue să eliberăm cât mai repede încăperea. Ei, data viitoare va trebui să vă descoasem mai pe îndelete.

Zărind fetele care intrau pe interval, Ilia Ermilovici ne sili să facem cale întoarsă şi ne scoase pe uşa din partea cealaltă. Ignat îmi şopti:

— Aţi văzut o fată frumoasă? E fiica lui Ilia Ermilâci. Tocmai de-aia v'a şi întors din drum. Nu-i place ca străinii să dea ochii cu mândreţea lui de fată. Aşa e el, cam ciudat în chestiunea asta. Pe cât poate n'o slăbeşte din ochi pe fiică-sa.

La despărţire, salahorii făgăduiră să ne asigure pentru început una sau două cunoştinţe printre muncitorii de bază ai fabricii. Era evident că pe Stepan

îl respectau şi aveau încredere în el. Asta mă bucura foarte mult. Mă bizuiam foarte mult pe el în pregătirea şi conducerea unei greve, dacă lucrurile aveau să ajungă până acolo.

Ilia Ermilovici nu mă lăsă să plec aşa repede. Despărţindu-se de ceilalţi, el ne ajunse pe mine şi pe Stiopa lângă poartă şi merse mult timp alături de noi, fără să vorbească. Iar când ajunserăm pe ulicioară, în dreptul literelor „zis", de pe gard, Ilia Ermilâci se adresă lui Stiopa:

— Fiule, nu te supăra, dacă vrei, du-te singur şi lasă-mă cu tovarăşul Pavel! Am să-i spun ceva între patru ochi...

Şi iată-mă mergând alături de Ilia Ermilovici. Nu scoate o vorbă, se vede că-i vine greu să înceapă; poate că se gândeşte c'ar fi mai bine să amâne sau chiar să nu vorbească deloc...

— Tovarăşe Pavel, trebue să te previn şi dumneata trebue neapărat să aduci acest lucru pe deantregul şi în amănunt la cunoştinţa Partidului dumitale. Şi să nu ascunzi nimic... Deasemenea să nu iei o hotărîre de unul singur, ci împreună cu ăi mari. Şi apoi, să fiu înştiinţat şi eu de această hotărîre. Te previn în privinţa unui om de aici... In privinţa lui Bocichin! In privinţa lui Ilia Ermilâci-Bocichin, adică a mea însumi.

— Ce fel de prevenire, Ilia Ermilâci? Ce tot vorbeşti dumneata?

— Imi vine greu să vorbesc despre lucrurile astea. Eu nu lucrez de ieri, de-alaltăieri pentru cauza muncitorească, tovarăşe Pavel. Incă înainte de anul 1905 am început să mă interesez, să chibzuesc, am căutat să aflu de ce şi pentru ce e viaţa aşa. Dumneata, desigur, ai auzit despre Feodor Slepov?

— Nu, Ilia Ermilâci.

— Vai, vai, vai! — dădu din cap cu amărăciune Ilia Ermilâci. — Ce păcat! Dumneata ar trebui să ştii lucrurile astea. Cum te duci în mijlocul muncitorilor din Moscova, fără să cunoşti asemenea istorii? Muncitorii din Moscova sunt nişte şoimi, nişte vul-

turi! Ei au trecut prin multe şi toate le-au chibzuit bine şi tuturor le-au dat răsplată dreaptă, după cum li se cuvenea. Se vede că n'au ei nevoie să fie învăţaţi; mai degrabă toţi ceilalţi au nevoie să înveţe dela ei. De aia, cum ai intrat, eu am cam clătinat din cap şi mi-am zis: prea eşti tânăr. Ei, uite ce-a fost acum opt ani de zile! Cu ocazia aniversării a patruzeci de ani dela desfiinţarea iobăgiei — poate că ai auzit — s'a pus o cunună la monumentul ţarului Alexandru II. Ne strânsesem vreo 100 de muncitori şi mai bine... După cum am aflat mai apoi — peste vreo trei ani şi ceva — îndemnul să facem cununa venise dela ohrană, dela Zubatov, iar conducătorul nostru era Feodor Slepov, un muncitor, ca să zic aşa. Mai trăeşte şi acum, ticălosul ăsta. Şi am să vă mai spun încă ceva. In ce mă priveşte, eu sunt un om iute şi dacă m'apuc de ceva, nu fac niciodată treaba pe jumătate. Intru până'n gât în treabă. Aşa a fost şi de data asta. Cum mi-a şoptit Slepov că trebue să aducem o cunună, am şi început să trâmbiţez în toate părţile despre asta şi să mă leg de toţi muncitorii: haideţi, fraţilor, haideţi. Deaceea, printre muncitorii cinstiţi mi s'a dus faima proastă că aş fi mâna dreaptă a lui Slepov... Şi Slepov cine e? Mâna dreaptă a lui Zubatov. Iar Zubatov cine e? Şeful ohranei! Iată cum s'au întors deodată lucrurile pentru mine. Şi asta din pricină că eu aveam atunci încredere în Feodor ăsta. „Haideţi, zicea el, să ne îmbunătăţim viaţa fără politică, şi chiar poliţia, zicea el, o să ne ajute, dacă o să facem totul după lege, fără să călcăm legea". Şi aşa am crezut până în anul 1905, până când au fost împuşcaţi muncitorii lângă Palatul de Iarnă. Numai atunci mi s'au deschis mie ochii. Apoi, l-am croit de i-au mers peticile, pe Slepov ăsta. L-am snopit în bătăi. El m'a pârît şi m'au dat afară din uzină. M'am dus liniştit la altă uzină, dar şi acolo mi s'au pus bete 'n roate. Şi aproape peste tot, acelaşi lucru. Nimeni nu mă primeşte. L-am întâlnit mai târziu pe Feodor, era beat: „Acum s'a terminat cu tine, zice el. Eşti pus pe lista neagră şi n'o

să te mai poţi angaja nicăieri, n'o să te mai primească nimeni".

Şi am fost silit să duc o viaţă nenorocită. Am vândut tot ce am avut, până la ultimul scaun, până la ultima cârpă. Nevasta mi-a murit de foame; apoi mi-am înmormântat băieţelul, pe Vaniuşca, un băiat plin de viaţă, care râdea într'una. Am rămas noi doi: eu şi fata mea. Nici ca măturător n'aveam voie să mă angajez. Am umblat prin toate părţile, mi-am băgat nasul pretutindeni, i-am întrebat şi pe comisari şi pe poliţişti — răspunsul a fost acelaşi: „Nu se poate şi basta". Odată m'au băgat chiar la răcoare o zi: „Nu ne mai bate capul"... S'a întâmplat să mi se dea într'un loc ceva de muncit, pentru vreo trei zile, şi să vezi ce-a ieşit. Se apropie de mine un muncitor bătrân şi îmi spune: „Pleacă de bună voie de aici zubatovistule". Şi cu toate că eram flămând şi mă târîsem la picioarele comisarilor, nesimţindu-mă vinovat faţă de muncitori, s'a trezit mândria în mine înaintea fraţilor mei de muncă. Nici eu nu ştiu de ce s'a trezit mândria în mine.Poate fiindcă pentru mine comisarul nu e om iar în faţa unui om adevărat mi-a fost ruşine... Am tăcut şi am plecat. Dar fata? Mă gândeam dacă să n'o omor mai întâi pe ea, şi apoi să mă omor şi eu? Nu ştiu cum se face, da' uite, e al doilea an de când muncesc aici ca salahor. Aici m'am arătat ca un om cumsecade, liniştit, aşezat. Oamenii noştri au prins să aibă încredere în mine. Muncitorii vin la mine să se sfătuiască, pentrucă eu am văzut şi am îndurat multe în viaţă. Iar acum se întâmplă că la fabrica noastră lucrurile se 'ntorc în rău pentru salahori. Eu le spun muncitorilor cinstit: „Trebue să aducem la cunoştinţa Partidului". Şi în sinea mea mă întreb: „Dar inima ţi-e curată, cugetul ţi-e împăcat?..." şi mi-e frică să mă duc singur să caut Partidul... Şi iată că tinerelul nostru, Ignat, pe care-l ştii, s'a străduit şi a adus un orator. Vorbeşte oratorul ăsta, dar mie mi se pare că nu el, ci Feodor Slepov sau Zubatov însuşi vorbesc, doar că ăsta e mai şmecher: „Trebue să înaintăm petiţii la Duma

de stat..." zice el. Nu te deosebeşti prea mult de Slepov, mă gândesc eu în sinea mea, numai că pe ăla îl ţinea ohrana de zgardă ca pe un căţeluş, pe când tu eşti ticălos de bună voie... Vorbea în numele sindicatului. Organizase o întrunire, poliţia o încuviinţase şi comisarul de poliţie era şi el de faţă. Noi l-am ascultat, ne-am ridicat în tăcere şi ne-am împrăştiat, iar el a rămas prieten la toartă cu comisarul... Îl chiamă Blagov. N'ai auzit de individul ăsta?... După ce l-am dat afară, le-am spus alor mei: „Ar trebui să ascultăm nişte bolşevici". Printre muncitori s'a răspândit vestea, dela unul la altul, dela uzină la uzină, că numai bolşevicii au rămas revoluţionari adevăraţi, care n'au renunţat la nimic din ce a fost în 1905. Şi în sinea mea am hotărît: de o să vină un bolşevic, lui am să-i spun totul, lui am să-mi deschid sufletul şi să mă judece bolşevicii... De m'or respinge, înseamnă că aşa mi se cuvine. Iar de-o să mă ierte, înseamnă că mi se va şterge pata. Asta e tot, scumpe tovarăşe. Ţi-am vorbit din inimă. Ai tăcut şi nu-mi dai niciun răspuns... Ai căzut pe gânduri? Te-ai întunecat?

— Nu-i o chestiune simplă, Ilia Ermilâci, nu e simplă.

— Spune totuşi ceva.

Avea foarte multă nevoie de un cuvânt de mângâiere. Şi simţeam şi eu dorinţa să-i dau o speranţă. Dar solemn şi emoţionat cum era, putea să considere cuvintele mele drept cuvintele organizaţiei de Partid şi nu aveam dreptul să fac aceasta.

— Trebue să mă sfătuesc cu forurile superioare, — îi răspunsei eu.

— Recunosc... ai dreptate. Vreţi să aflaţi, să verificaţi? Şi asta e bine.

Ilia Ermilâci îmi dădu numele câtorva muncitori, care puteau confirma şi completa datele despre el.

Când mă pregăteam să-mi iau rămas bun dela el, îmi spuse:

— Să ne aşezăm undeva... Trebue să vă mai spun ceva.

Nu se vedea nicio bancă prin apropiere şi nu era nicio grădiniţă. Cât timp am mers, Ilia Ermilâci n'a scos un cuvânt. In sfârşit, la marginea maidanului, îmi arătă o buturugă şi mă pofti să şed:

— Am să vă mai spun, tovarăşe, încă un lucru, pe care nu-l poţi spune decât unui frate... Am rămas aşadar numai noi doi: eu şi fata mea. De fapt, eu nici n'am trăit, ci mai mult am tremurat să nu i se întâmple ei vreun rău. Crede-mă, eram în stare să-mi ascund copilul la piept şi să nu mă despart de el, să nu-l las să plece de lângă mine nicio clipă. Acum fata s'a făcut mare... Şi ai văzut cum trăim? Ai auzit ce vorbe se spun. Iţi dai seama că în mocirla asta nimic nu se respectă, nimic nu e sfânt, că în mizeria asta, între atâtea nenorociri şi suferinţe totul e pângărit? Cât mi-e de teamă pentru biata mea porumbiţă fără apărare!... Au s'o pângărească şi apoi au să-şi bată joc de ea fără milă. Nu-i nicio apărare, n'ai unde să te ascunzi, să fugi din această duhoare, să te fereşti de ea. Toate astea pătrund în plămânii omului. Noaptea stau pe pat, mă gândesc şi, crede-mă, mi se face părul măciucă şi mă trec fiorii. Ce să fac? Cum s'o scap? Din păcate, s'a născut şi frumoasă ca un înger. Eu nu mă tem de ceea ce crezi dumneata... Orice s'ar întâmpla, am să le îndur pe toate, am să iert totul, n'am s'o învinuesc de nimic şi n'am s'o cert. Mă tem de lucrul care este cel mai îngrozitor, mă tem că duhoarea o să-i otrăvească sufletul şi că atunci n'o să mai aibă nimic sfânt pe lume, nici pe tatăl ei, nici pe nimeni. Trebue să fac ceva împotriva otrăvii. Dacă ai putea să-i faci cunoştinţă cu nişte femei de-ale voastre, cinstite, cu sufletul curat, plin de năzuinţe înalte, care nu slujesc interese meschine... Ele ar lămuri-o... poate c'ar atrage-o în munca voastră. Şi atunci niciun noroi nu ar mai putea s'o întineze. Iar de s'ar întâmpla să intre la închisoare... ce să faci? Sunt pe lume nenorociri şi mai înspăimântătoare decât închisoarea...

Ii făgăduii că o să-i fac neapărat cunoştinţă fiicei

lui cu niște fete de treabă — mă gândeam să mă sfătuesc cu Clavdia și cu Sonia.

— Povestiți-le despre Duniașa mea. A împlinit de curând 15 ani, merge pe 16. E liniștită, bună, n'o să aibă nicio neplăcere din partea ei și o să le fie recunoscătoare pentru orice vorbă bună. Ai grije, te rog, ești un om de inimă.

Indată după ce mă despărții de Ilia Ermilâci, apăru Stepan. Nu mă slăbise o clipă din ochi.

— De ce ai făcut asta, Stiopa?

— Nu vroiam să plec de lângă dumneata... Și mai am și o rugăminte. Incredințează-mi, tovarășe Pavel, munca printre salahori. După părerea mea, e sigur c'au să facă grevă. Eu cam știu cum trebue pornită treaba asta cu oamenii înapoiați și cum trebue s'o pregătești cu băgare de seamă. Și-mi place și Ilia Ermilâci. O să-i fie și lui mai ușor cu mine. E o fire aprigă și n'am să-l bat la cap. Lângă mine, o să se simtă în fruntea acțiunii și sfaturile mele n'au să-l jignească. Cât despre mine, puteți fi sigur că o să-mi pun tot sufletul. O să pregătim greva și o s'o câștigăm! O s'o câștigăm!

Propunerile acestea mi se păreau serioase. Consimții. Stiopa se lumină la față:

— Uite, după așa ceva, Pavel, parcă-ți cresc aripi pe umeri... zău așa.

Până la întâlnirea cu Clavdia mai aveam destul timp. Trecui pe la atelierul fotografic „Rusia". Ivan Semionovici nu era acolo, dar „asistentul" lui îmi dădu pachețelul, lăsat în dulap, în care se afla lucrarea filosofică a lui Lenin și niște albituri.

Apoi, „mă mutai" la noua mea locuință. Pachețelul fu adus într'o cameră care avea în diagonală o lungime de șase pași. După un obicei pe care-l păstram din timpul deselor mele șederi în închisoare, față de orice cameră în care mi se întâmpla să locuiesc aveam aceeași atitudine ca față de o celulă de închisoare, și în primul rând încercam „să mă plimb" în diagonală prin ea și să număr pașii pe care-i puteam face în această plimbare.

Pe stăpână o prevenii că astăzi, pentru început, am să vin târziu.

— Apă clocotită?... Nu, mulţumesc, nu-mi lăsaţi apă clocotită.

20

Soarele strălucea. Nori deşi de praf se învolburau spre cer, purtaţi de vântul jucăuş. Prin tot oraşul răsuna fără încetare huruitul trăsurilor care-şi frecau şinele de fier de pietrele caldarâmului.

Primăvara moscovită era plină de strălucire. Şi odată cu ea mă bucuram şi eu, probabil pentrucă nu învăţasem încă să acord întâietate grijilor mărunte, trecătoare, ale vieţii. Bineînţeles că şi eu am numeroase griji de acest fel, bineînţeles că ele mă stingheresc şi pe mine, însă nu-mi stăpânesc conştiinţa şi nici nu-mi hotărăsc starea de spirit.

N'a fost nevoie să mai intru în biblioteca Turgheniev, pentrucă în dreptul intrării Clavdia îmi tăie drumul. O luai la braţ şi o silii să se întoarcă. O pornirăm la vale pe bulevard, spre Trubnaia, iar de acolo, în sus, spre monumentul lui Puşchin.

Am mers mult timp fără să ne spunem nimic. Îi strângeam din ce în ce mai tare mâna, ţinând-o mai sus de încheietură. Mănuşa ei scurtă, de lână, abia-i ajungea până la încheietură. Mănuşa era veche şi se lăbărţase, aşa că degetele mele pătrunseră uşor până la palma Clavdiei şi se încălzeau laolaltă cu mâna ei.

— Eşti de acord, — o întrebai eu, — ca între noi, de acum înainte, să se schimbe totul şi să devină altfel de cum a fost?

— Spune mai deadreptul. Nu ştiu dacă mă gândesc la acelaşi lucru pe care vrei să-l spui tu.

— Bineînţeles că te gândeşti la acelaşi lucru la care mă gândesc şi eu. Dar nu vreau să pronunţ aceste cuvinte. Mai bine o să-ţi spun aşa: faptul că ne vedem acum este o excepţie; iar faptul că multă vreme nu ne vedem e o regulă. Trebue însă să fie invers! Ai înţeles?

Ea râse:

— Vrei să-ţi spun eu mai simplu?

— Spune! — răspunsei eu înfrigurat de o aşteptare plină de bucurie.

— Nu. M'am răsgândit... N'o să mai spun. Dealtfel la ce bun? Am înţeles totul, ai vorbit aşa de clar. Am să fac Pavel, aşa cum vrei tu...

Ii strânsei şi mai tare mâna.

Ii povestii totul despre mahaist şi despre primejdia ce o ameninţă.

— Pavluşa, ia să trecem acum pe la „Inger". Probabil că e la atelier.

— Să-l rugăm să-ţi facă rost de o copie... O să-ţi găseşti o locuinţă aşa ca să fim cât mai aproape unul de altul...

— Prostuţ mai eşti! — exclamă ea, râzând sgomotos.

Cum ştie Clavdia să râdă în cele mai serioase împrejurări! Minunat dar! Mie-mi lipseşte. Ar trebui să mă străduesc să fiu la fel.

Ivan Semionovici ne întâmpină cu o glumă:

— Aha, din nou împreună! Văd că respectaţi cu stricteţe principiul colegialităţii atunci când apelaţi la tehnica mea...

Mă mâhni când declară că nu-i poate da Clavdiei decât un buletin fals.

— Şi nu numai acum, dar în genere nu am „copii" după acte de identitate de femei. In toată practica mea mi s'au întâmplat poate vreo două cazuri. Avem în faţa noastră un fenomen demn de a fi obiect de meditaţie. Femeile nu prea dau voie să li se copieze actele de identitate în folosul unei persoane necunoscute lor. De ce? N'aş putea să vă spun de ce. Dar permiteţi-mi să vă înfăţişez ceva mai amănunţit fenomenul acesta. Am observat, bineînţeles numai în limitele înguste ale practicei mele, că femeia se aruncă cu mult mai uşor în primejdie atunci când această primejdie e vizibilă, când poţi să o priveşti drept în faţă, decât atunci când primejdia este ascunsă, nevăzută, o primejdie care te poate a-

meninţa continuu şi care se strecoară pe furiş, lovindu-te pe neaşteptate.

Ivan Semionovici îmi promisese să facă actul fals chiar până în seara acelei zile. Clavdia îi spuse că numele şi pronumele îi sunt indiferente, aşa că Ivan Semionovici poate să-i aleagă orice nume. Eu unul, n'aş fi vrut ca ea să poarte alt nume.

— Dar camera? Ai neapărat nevoie de ea?

— Ar fi bine, dar deocamdată mă pot mulţumi şi cu adrese de noapte.

— Bine, bine! O să mă grăbesc să ţi-o găsesc. Dar locul, cartierul? De cine doreşti să fii mai departe, şi de cine mai aproape?

Roşirăm puternic amândoi. Dar nici eu, nici ea nu avurăm curajul să spunem „că este de dorit" să fie mai aproape de mine şi că ar fi şi mai bine să avem camerele în aceeaşi locuinţă.

Mi-era ciudă de timiditatea mea. Dar Ivan Semionovici îşi justifică şi de data asta porecla, dovedindu-se a fi un adevărat înger.

Ajunsesem în prag când el ne chemă înapoi.

— Copii, dar dacă o să-mi pice două camere în aceeaşi casă? O să aveţi ceva împotrivă? De ce tăceţi? O să aveţi ceva împotrivă sau nu? Obiecţiunile au să fie puternice sau nu?

Şi din nou nu ne hotărîrăm să mărturisim. Numai că el citea ca în palmă secretele noastre, aşa încât conchise în locul nostru:

— Am să vă aranjez în acelaşi apartament.

Când ieşirăm în stradă din cămăruţa întunecoasă şi umedă a lui Ivan Semionovici, ziua strălucea şi mai tare. „Azi e nunta noastră, mă gândeam. O sărbătorim la lumina soarelui".

— Pavel, am o veste atât de bună, atât de minunată şi totuşi nu mai ajung să ţi-o spun...

— Ce rea eşti! De ce nu mi-ai spus dela început?

— Păi şi acum mi-e frică să vorbesc despre asta pe stradă. E un lucru foarte semnificativ, foarte important.

Imi trecu deodată prin minte o ideie:

— E atâta soare şi e o zi atât de fericită! Hai să mergem afară din oraş, Clavdinca.

— Minunată ideie, Pavluşa! Numai să nu stăm prea mult. Diseară vom avea de făcut o expediţie foarte importantă... O să-ţi povestesc totul pe câmp, în pădure... nu, mai bine pe câmp, ca nimeni să nu poată trage cu urechea.

In drum spre gară îi cumpărai Clavdiei un buchet de ghiocei, uitând complet că n'o să-mi ajungă banii pentru bilete.

De obicei nu mă preocupă câtuşi de puţin dacă am bani sau nu, după cum nu mă preocupă cum sunt îmbrăcat. Simt numai foamea şi sunt îngrijorat când nu am unde să înnoptez. Faţă de toate celelalte probleme ale vieţii de toate zilele mă comport cu indiferenţa şi ignoranţa voită a unui cerşetor care se ţine mândru.

Totuşi, de ce când e nevoie să împrumut câte ceva dela Clavdia se răsvrăteşte şi protestează totul în mine? Şi nu ştiu dacă este ura împotriva nevoilor de fiecare zi care cutează să se amestece în relaţiile noastre atât de curate, sau este filistinul din mine care se trezeşte în asemenea ocazii, cu toate prejudecăţile masculine de veacuri... Să analizăm şi dacă o să ne convingem că e filistinul, să-l înnăbuşim! Pentru orice eventualitate, să încercăm să-l sugrumăm măcar puţin pentru a vedea ce se întâmplă.

— Clavdiuşa, nu am bani.

In ciuda poruncii mele, filistinul din mine roşi şi mândria lui rănită scânci.

Dela gară, porniram cu pas grăbit prin staţiunea de vilegiatură, cotiram spre marginea pădurii şi în curând ajunserăm într'un câmp deschis.

Vântul şuiera şi se plimba peste întinderile care acum, primăvara, erau pustii, golaşe şi neprimitoare, şi care, prin înfăţişarea lor te făceau să visezi la lucruri îndepărtate, nerealizate până la noi, dar care se vor împlini şi vor fi realizate în timpul nostru, poate chiar de către noi înşine.

— Imi place, Pavel, când bate vântul şi în ace-

laşi timp arde soarele. Priveşte pe câte verste se deschide orizontul...

Câmpul întins şi negru avea în mijloc o ridicătură ca o cocoaşe. Ici-colo, pe povârniş, se târau un ţăran, un cal şi un plug de lemn, pierzându-se alene, dincolo de culmea îndepărtată. Şi apoi apăreau din nou de după culme... Mişcarea aceasta parcă nu era a unor fiinţe vii, ci a unor făpturi vrăjite. Ţăranul strigă la cal, stăncuţele ba se lasă în stoluri deasupra câmpului, ba se împrăştie, ba se ridică în văzduh. De undeva se aude şopotul unei ape, croncănitul unei ciori. Oare aşa a fost timp de milenii? Plugul de lemn, ţăranul, o fâşie îngustă de pământ cenuşiu, o cioară croncănind şi un pârâiaş ca o şuviţă subţire pe povârnişul râpei...

In acest cadru Clavdia îmi comunică în sfârşit ce eveniment ne aştepta în seara acelei zile. Eram convocat de tovarăşii din comisia executivă a Moscovei, în calitatea mea de organizator al raionului.

— De ce vorbeşti atât de solemn despre asta, ca despre ceva neobişnuit? Eu aştept de câteva zile să se formeze comisia, să înceapă să lucreze; atunci vom avea în sfârşit o conducere pe întregul oraş...

— Nu, Pavel, e un lucru într'adevăr neobişnuit. Vom afla în sfârşit tot ce nu ştiam până acum decât din svonuri, tot ce până acum nu ştia nimeni din noi, nici tu, nici chiar Sunduc. Vom afla ultima hotărîre a conducerii centrale.

— A venit un transport de literatură? O scrisoare cifrată? Sau a sosit cineva?

— A sosit...

Eram cât pe ce să izbucnesc: „A sosit Sunduc?"

— A sosit un tovarăş. Eu nu-l cunosc, dar tu probabil îl cunoşti — desigur că ai auzit de el. Circulă zvonul că va intra în comisia executivă a comitetului Moscovei. Numele lui conspirativ este Vichenti.

Vichenti! Il cunoşteam într'adevăr, dela organizaţia de Moscova. Lucrasem împreună în timpul alegerilor pentru cea de a doua Dumă de stat. Este a-

celaşi Vichenti care încearcă să imite în toate pe Inochenti, un bolşevic foarte cunoscut la noi la Moscova, un organizator şi un revoluţionar minunat.

Ce să spun oare? Mă simţeam emoţionat în faţa acestei întâlniri apropiate.

Trebue să aflăm dela Vichenti întreg adevărul, trebue să se lămurească totul!

Intorcându-ne dela câmp, o luarăm pe un alt drum şi ajunserăm la cimitir. Cimitirul era aşezat pe un povârniş abrupt. Soarele ardea puternic. Noroiul lipicios începea să se svânte şi pe alocuri mijeau firicele de iarbă nouă.

Ne aşezarăm într'un loc unde soarele bătea mai tare, pe lespedea de piatră a unui monument funerar, încinsă de razele soarelui. Simţeam cât de nesfârşit de apropiată mi-e Clavdia, iar noutatea importantă pe care o primisem amândoi cu aceeaşi înflăcărare, părea că ne apropie şi mai mult unul de altul.

— E bine, Clavdiuşa, că noi doi suntem alături unul de altul în toate, în toate în viaţă...

Ii luai degetele în palmă şi începui să mă joc cu ele.

Eram cuprins de un simţământ de solemnitate privind amurgul care cobora, ascultând ţipetele stăncuţelor şi simţind înăuntrul meu aşteptarea plină de emoţie a întâlnirii cu cel care venise din depărtări, poate din partea omului pe care îl respect şi îl iubesc cel mai mult pe lume.

Pe ramurile golaşe ale sălciilor jucau reflexele roşietice ale asfinţitului. Un bătrân gârbovit ne zări şi începu să strige:

— Nerușinaţilor, v'aţi aşezat pe un mormânt.

La întoarcere, în tren, era aglomeraţie. Vorbele oamenilor, înghesuiala şi vălmăşagul ce domneau la intrare şi la ieşire, fluieratul locomotivei, huruitul trenurilor cu care ne încrucişam, ţăcănitul insistent şi monoton al roţilor, păreau că te chiamă undeva, că prevestesc ceva, că te previn într'un chip stărui-

tor, cu o nuanţă de ameninţare. Intotdeauna, după tăcerea şi pacea satului, te simţi cuprins de nelinişte când te apropii de oraş, mai ales seara, când se aprinde o mare de lumină. Parc'ai fi în pragul unei încercări necunoscute. Şi de judecat, o să te judece viaţa însăşi, acest judecător neîndurător şi rece faţă de soarta ta.

La ieşirea din gară îl întâlnii pe Vania dela uzina Giraud. El mă luă deoparte şi îmi şopti că ştie totul despre mahaist dela Stiopa şi că a aflat că mahaistul a plecat dela uzină şi şi-a luat azi dimineaţă banii dela birou. Ii strânsei mâna cu putere, îi dădui câteva însărcinări şi-l rugai să mă ţină la curent cu tot ce se va întâmpla în viitor.

Clavdia deveni pe neaşteptate tristă. Imi spuse, oftând:

— Tata a întrebat de tine. Probabil că vrea să vorbească cu tine, dar nu vrea să mărturisească. I se pare mereu că tu mă depărtezi de el. Să ne gândim cum ai putea să-l vezi. Trebue s'o faci neapărat. El s'a întors necăjit dela Piter. Te rog foarte mult, caută să-l vezi.

21

Intâlnirea cu Vichenti era fixată la locuinţa artistului de circ, unde fusese cândva sediu conspirativ.

In timp ce ne apropiam de casă şi, apoi, în timp ce urcam scara, mă simţeam înflăcărat. Intâlnirile cu oamenii pe care-i presupuneam apropiaţi de Comitetul Central mă emoţionau întotdeauna. In plus, de data asta ştiam că va trebui să fac un raport şi că voi primi instrucţiuni.

Vichenti arăta jalnic: pieptul scobit, umerii înguşti, mâinile osoase. In ochii lui cenuşii se citea o oboseală plină de tristeţe, ca şi cum ar fi trăit din ultimele rămăşiţe ale forţelor sale. Se spunea că e foarte suferind.

El mă întâmpină cu o bucurie care făgăduia o discuţie prietenească şi luminoasă. Imi strânse mâinile şi ţinându-le în ale lui mă duse spre o canapea şi mă pofti

să stau jos. In ce privește pe Clavdia, o privi cu admirație, îi zâmbi entuziasmat, vru să-i spună ceva, dar nu găsi nimic, sau se răsgândi.

— Ei, cum mai merge, Pavele? Ne întărim, creștem, muncim?

Il întrebai:

— Nu cumva știi ceva despre Sunduc?

— Dar de ce mă întrebi tocmai pe mine despre asta? Pot să spun doar că în trecere prin unele din orașele din Apus am auzit că la graniță ar fi căzut un tovarăș care se întorcea dela Lenin și că era un muncitor din Moscova. Se poate presupune că e tocmai Vania Drozdov, Sunduc al nostru.

Nu mă aștep'asem la o asemenea noutate, dar ceea ce urmă mă amărî și mai mult.

— Ei, Pavele, acum să trecem la treburile noastre. Dumneata, tovarășă Clavdia, dacă nu mă înșel, ești secretara raionului? Bine, poți rămâne la discuția noastră. E chiar de dorit să rămâi. Dealtfel, fiindcă veni vorba, am referințe bune despre munca dumitale. In schimb nu pot spune același lucru, tovarășe Pavel, despre dumneata. Imi pare foarte rău, dar nu pot. Ai muncit din cale-afară de prost și ai făcut, nu te supăra, o serie întreagă de greșeli dăunătoare.

Simții că mă prăbușesc parcă în golul negru al unei scări sau într'o fântână fără fund, plină cu apă rece ca ghiața. Vichenti își trecu mâna peste fruntea înaltă și tăcu. Poate că lungea dinadins această tăcere apăsătoare pentru mine. Avea în general obiceiul să facă pauze lungi în discuții, fie pentru a-și concentra ideile, fie pentru a-și încerca interlocutorul. Apoi începu să vorbească încet, rar și pe un ton foarte sigur:

— In genere, situația din organizația de Moscova mă bucură. Centrul organizației renaște, iar în toate raioanele, după grelele căderi suferite, munca e pusă din nou pe picioare. Desigur că ruperea temporară a legăturii cu conducerea centrală a Partidului a avut o influență dăunătoare asupra muncii și asupra comportării unor tovarăși izolați și în special, Pavel, asupra comportării dumitale personale. După părerea mea, tocmai

raionul Zamoscvorecie merge prost, tocmai aici situaţia e îngrozitoare.

— Şi ce e, după părerea dumitale, îngrozitor? Ce anume stă prost? — îl întrebai eu.

— Lucrurile nu stau bine în ce priveşte unitatea. Tocmai unitatea e pusă în pericol. Dumneata ştii doar că fărămiţarea forţelor şi lupta lăuntrică în rândurile social-democraţiei reprezintă în momentul de faţă, în perioada de avânt a reacţiunii, slăbiciunea noastră cea mai de seamă. Iar dumneata, Pavel, ai contribuit personal la agravarea acestei slăbiciuni. Ştii că principalul remediu împotriva acestei boli este unitatea, iar dumneata, Pavele, ai semănat fracţionismul.

— Nu e just, tovarăşe Vichenti. Am să-ţi arăt că am întărit, pe cât am putut bineînţeles, adevărata unitate a elementelor cu adevărat partinice...

— Dar Mihail?

— Ce-i cu Mihail?

— De ce l-ai scos de fapt pe Mihail din munca de Partid? Asta nu reprezintă o fărămiţare a forţelor? Asta nu e oare fracţionism? Mihail e doar muncitor, siderurgist, bolşevic. De ce nu l-aţi chemat la consfătuirea în cadrul căreia aţi ales grupul de trei tovarăşi care ţine locul comisiei executive şi aţi făcut planul pentru convocarea conferinţei raionale? De ce? In ce scop ai susţinut intriga împotriva lui Mihail în grupa de Partid dela uzina unde el munceşte de atâţia ani şi se bucură de atâta autoritate? Consfătuirea voastră cu privire la convocarea unei conferinţe raionale a avut un caracter sectar, fracţionist.

— Noi am invitat pe toţi cei care vroiau în mod real şi cinstit să pună din nou pe picioare organizaţia de Partid a raionului nostru. Spre exemplu, a fost invitat chiar menşevicul Jarcov. Dar Mihail?... Pe vremuri, când trecuse pe poziţii de stânga, l-am smuls din braţele otzoviştilor, i-am dat muncă de Partid, i-am deschis toate posibilităţile şi l-am sprijinit în fel şi chip. Dar s'a dovedit a fi şovăielnic; după consfătuirea sindicală a trecut pe poziţii de dreapta şi de fapt a început să acţioneze laolaltă cu lichidatorii.

— In ce anume, de pildă?

Îi povestii cum la început Mihail a luat poziție în favoarea unei liste de candidaturi comună cu lichidatorii pentru congresul legal în problemele condițiilor de trai ale muncitorimii, ceea ce însemna că renunța la lupta ideologică înăuntrul mișcării muncitorești; cum a ajuns în cele din urmă să pledeze împreună cu Sviazchin, pentru convocarea „unei consfătuiri lărgite a muncitorilor", pe care o opune conferinței de Partid raionale în curs de pregătire.

Vichenti îmi ascultă cuvintele cu multă atenție și căzu pe gânduri. Îmi răspunse cu precauție:

— Asta o s'o lămurim ulterior în amănunt. Dar pentru mine e clar că la consfătuirea sindicală, te-ai purtat prea arogant și în mod intenționat ai ascuțit disensiunile cu Blagov. Menșevicii propuneau doară să ieșiți în fața muncitorilor, la tribuna legală, cu o declarație politică unică. Asta ar fi fost bine. Și deasemenea n'ar fi fost rău ca la alegeri să prezentăm o listă unică de bolșevici și menșevici, în locul concurenței și al împrăștierii forțelor. Gândește-te, Pavel, ce minunat s'ar fi aranjat lucrurile, dacă dumneata l-ai fi ascultat pe Mihail și ai fi intrat în tratative cu Blagov! Căci la consfătuirea sindicală atmosfera s'a schimbat evident în favoarea noastră...

— Dar prin ce mijloace am schimbat-o? Tocmai prin critica pe care am făcut-o lichidatorilor în fața muncitorilor.

— Nu se pune problema mijloacelor prin care ați schimbat atmosfera. Manevrând cu pricepere și cu prețul unei mici concesii, ați fi putut realiza o platformă electorală comună pentru ambele părți, acceptabilă pentru noi. Atunci campania alegerilor ar fi decurs fără cheltuirea unor uriașe eforturi, care...

— Și și-ar fi pierdut orice fel de importanță politico-educativă.

— Nu cred. Înțelegerea în alegeri, ne-ar fi eliberat forțele și ne-ar fi dat posibilitatea să-i atragem pe menșevici în pregătirea conferinței de Partid.

— Ce idilă! Credeți că lupii lichidatori ar fi început să behăe ca niște mieluși? Uite cum înțeleg eu ideia dumitale: lupta se desfășoară pentrucă nu există o în-

ţelegere. Dar nu cumva este invers, tovarăşe Vichenti? Nu cumva nu există înţelegere pentrucă lupta e determinată de cauze adânci?

— Ei, în felul acesta ai să poţi justifica orice sciziune!

— Ce sciziune? Sciziunea poate avea loc când oameni care năzuesc spre acelaşi ţel gândesc în mod diferit. La noi însă nu este sciziune, ci luptă pe viaţă şi pe moarte cu un duşman care vrea să ne şteargă de pe faţa pământului şi să distrugă Partidul nostru.

Vichenti închise ochii şi îşi plimbă mâna dela frunte spre ceafă. După o scurtă tăcere, se ridică.

— Nu, Pavel, nu. Orice ai spune, acum m'am lămurit pe deplin de unde a pornit toată nenorocirea din raion. Păcat că n'ai căutat să găseşti atunci un compromis acceptabil pentru noi.

— Nu ţi-am spus eu! — exclamă Clavdia.

Observaţia ei mă lovi şi mă înspăimântă ca o trădare.

— Clavdia, — izbucnii eu, — nu-i adevărat că noi n'am căutat să găsim o înţelegere. Tu n'ai dreptul să uiţi că Timofei şi cu mine am propus pe loc să facem o încercare de a cădea de acord, dar nu de a cădea de acord în mod sectar, pe ascuns, ci în faţa muncitorilor. Dar Blagov a refuzat. Dumneata, tovarăşe Vichenti, ar trebui să înţelegi şi să ştii că Blagov nici nu putea şi nici nu voia să supună neînţelegerile dintre noi judecăţii muncitorilor. Ei, iacă, dă-ţi şi dumneata seama despre ce compromis vorbeşti: e vorba de o înţelegere pe ascuns, făcută în spatele muncitorilor. Despre o înţelegere cu nişte oameni care ne îmbie în lagărul acelora ce caută să fie pe placul călăilor de azi ai revoluţiei. Îţi dai seama de asta sau nu? Căci nu putem alege decât o singură cale: sau luptăm pentru vechile noastre ţeluri revoluţionare sau împotriva vechilor noastre ţeluri revoluţionare. Noi vrem ca la consfătuirea legală cu privire la problemele de trai ale muncitorilor, să spunem: „Intensificaţi lupta revoluţionară", iar lichidatorii vor să spună: „Adaptaţi-vă la regimul lui Stolîpin", grozavă unitate! Minunat compromis! Crezi c'ar putea exista

o locomotivă, care să tragă trenul dintr'odată în două direcţii opuse?

Vichenti zâmbi blajin, încetă să se mai plimbe prin cameră şi se aşeză pe marginea divanului. Din nou făcu o pauză, apoi începu să vorbească domol şi cu un zâmbet plin de bunătate.

— Nu ridica tonul, Pavel, şi nu mai da din mâini... Lasă tonul acesta acuzator. Te găseşti între prieteni, nu între duşmani.

— Nu! Ce fel de prieteni îmi sunt cei ce apără compromisurile cu duşmanii! Nu! Nu! In momentul de faţă nu mă aflu printre prieteni, nu mă aflu printre prieteni!

Clavdia începu să se frământe:

— Pavel, ce-i cu tine? Linişteşte-te! Oare şi eu?...

— Da, şi tu, şi tu... Asta-i trădare, Clavdia!

— Ai înnebunit! Nu-ţi dai seama ce vorbeşti.

Se prea poate să nu fi fost prea stăpân pe mine în momentul acela. Mi se părea că se prăbuşeşte tot ce făurisem cu atâta trudă şi în condiţiile unor piedici atât de mari... Nu cumva se pregă este cedarea tuturor poziţiilor cucerite de noi împreună cu Timofei şi Veteranul? Pentru mine, această întâlnire cu Vichenti era asemenea unui coşmar obsedant, care te urmăreşte şi pe care ai vrea, dar nu eşti în stare să-l alungi. Şi aşa lupta, e grea, iar acum, în loc de ajutor, o nouă piedică.

Mă străduii din răsputeri să mă stăpânesc, deşi clocoteam. Spusei cât putui mai liniştit:

— Bine, Vichenti. E clar. După părerea mea, noi ne-am depărtat în discuţia noastră şi am început-o dela al' capăt, nu cel dela care trebuia s'o începem. Să trecem la situaţia de fapt. Spune-mi, care este calitatea şi scopul în care m'ai chemat la dumneata şi care-ţi este împuternicirea ca să faci o apreciere a activităţii raionului nostru?

— Am să-ţi răspund! — răspunse cu vioiciune Vichenti. — Deocamdată... nu am niciun fel de împuternicire. In momentul de faţă, Pavel, se formează noua comisie executivă, temporară, a comitetului de Partid al Moscovei, se discută, se fac propuneri, se desem-

nează diferite candidaturi. S'a pus problema dacă nu cumva ar fi bine să mă trimeată pe mine în raionul vostru... Deocamdată s'a căzut de acord ca pentru început să fiu introdus în grupul vostru de trei ca să se vadă cum vom lucra împreună. Dealtfel, se propune ca împreună cu mine să fie introdus şi Mihail. În felul acesta grupul vostru de trei se transformă într'un grup de cinci. Mi s'a dat sarcina să lămuresc în prealabil care ar fi atitudinea raionului faţă de această schimbare, şi am fost sfătuit să vorbesc mai întâi cu dumneata.

— Eu cred că nimeni dela noi din raion n'o să refuze candidatura dumitale din motive personale. Desigur că prin cunoştinţele ce le ai, dumneata eşti mai pregătit decât oricare dintre noi. Dar care-i poziţia dumitale politică în momentul de faţă? Ea nu-mi inspiră încredere.

— Eu stau pe poziţia hotărîrilor ultimei plenare. Oare dumneata nu eşti dispus să te supui acestor hotărîri? În cazul acesta se va discuta despre poziţia dumitale, nu despre a mea. Şi atunci se vor cere şi alte măsuri, dar nu din partea dumitale şi a mea, ci a conducerii organizaţiei orăşăneşti.

— Tovarăşe Vichenti, lasă ameninţările astea. Să discutăm serios. Dumneata ai adus desigur o rezoluţie?

— Nu... Eu am trecut graniţa în condiţii foarte grele şi riscante.

— Aşa! Eşti totuşi la curent... Pune-mă la curent măcar cu lucrurile cele mai esenţiale.

— Peste câteva zile rezoluţia va sosi aici.

— Ei, şi până atunci?

— Rezoluţia recunoaşte necesitatea de a reface unitatea organizatorică a Partidului.

— Cum trebue interpretat acest lucru?

— După părerea mea, trebue interpretat aşa cum am făcut-o eu cu câteva clipe mai înainte, în cazul raionului vostru.

— Dar oare hotărîrea permite interpretări diferite? — întrebai eu.

— Da, Pavel. Din păcate, chiar a doua zi după ple-

nară, au apărut două interpretări, care se bat cap în cap. Leniniștii o interpretează în sensul că trebue să fie o unitate a membrilor de Partid bolșevici, care recunosc îmbinarea muncii ilegale cu cea legală, cu acei membri de Partid menșevici, care recunosc vechiul Partid ilegal și luptă pentru întărirea lui de acum înainte.

— In genul menșevicului nostru, muncitorul Jarcov, — intervenii eu.

Vichenti continuă:

— Iar leaderii menșevicilor, care au legături cu lichidatorii, spun că e vorba de unitatea Partidului ilegal cu legaliștii care s'au depărtat de el.

— Adică au dezertat din Partid, au luptat și continuă să lupte împotriva lui, ca de pildă Blagov. — intervenii eu din nou.

Vichenti răspunse jignit:

— Nu s'ar putea deocamdată să nu facem personalități, Pavel? Continui. Cei care îmbrățișează punctul de vedere leninist definesc în felul următor atitudinea față de legaliști: dacă legaliștii se obligă să se supună de acum înainte hotărîrilor Partidului, atunci cu asemenea oameni putem discuta despre munca în comun, iar dacă refuză să se supună, este cu neputință orice discuție.

— E clar. Iți mulțumesc foarte mult, tovarășe Vichenti pentru această comunicare. Acum totul e limpede pentru mine. Există o interpretare leninistă și una antileninistă. Dar dumneata... personal, de partea cărei interpretări ești?

— Eu personal, ca și alți câțiva, cred că problema trebue privită sub o perspectivă mult mai largă... Trebue să fim mult mai elastici.

— Mai precis: Ești împotriva interpretării leniniste? — întrebai eu.

Vichenti începu să protesteze:

— De ce împotrivă? Nu sunt împotrivă. Dar condițiile practice sunt atât de variate... După părerea mea, totul trebue lăsat pe seama practicei, trebue să luăm în considerație condițiile și chiar specificul per-

sonal al fiecărui activist în parte... Pot exista combinații neprevăzute.

— Așadar, niciun principiu diriguitor, ci un adevărat cauciuc. Îl sucești cum vrei? După cât văd dumneata, Vichenti, ești cel mai putred împăciuitorist!

De data asta nu eu, ci Vichenti începu să se agite. Simțise că își desvăluise mult prea devreme împăciuitorismul.

— Ascultă Pavel. Până la urmă trebue să ne înțelegem și să ne împrietenim. Am să-ți explic imediat poziția mea.

Vichenti începu „să explice". Ascultam și încercam să înțeleg. Dar nu înțelegeam. Era peste puterile mele. Cu toate astea, el vorbea foarte curgător, îmi demonstra avantagiile unității în genere și mai ales în aceste momente, când reacțiunea mobilizase împotriva mișcării muncitorești toate forțele și mijloacele de oprimare polițienească, toate mijloacele de înșelare, prostire, corupere, jefuire și asuprire. De fapt, el vorbea însă despre o unitate abstractă fără să-și dea seama că argumentele lui atârnă într'un vid. Îl înspăimântau divergențele cu conducătorii diferitelor grupulețe și curente, legale și ilegale, dar nu vedea că în spatele acestor divergențe cu conducătorii crește și se întărește unitatea adevărată, născută din viață, a muncitorilor din massă. El judeca mai degrabă ca un avocat decât ca un om politic. Avocatul acceptă uneori în mod intenționat premizele adversarului său, pentruca apoi, jonglând cu ele, să încerce să schimbe părerea adversarului și să-l facă să accepte concluziile care-i sunt necesare lui, avocatului. In felul acesta concluziile apar tocite, așa cum se întâmplă cu un brici uzat, pe care deși îl ascuți, totuși nu taie.

— Tovarășe Vichenti uiți că noi suntem politicieni și nu avocați și că nu trebue să-i convingem pe lichidatori, ci să-i nimicim și să-i lipsim de autoritate în ochii muncitorilor, — spusei eu.

Maniera avocățească îl înrudea cu lichidatorii. Mie îmi făcea greață tendința lui de a evita frazele răs-

picate. Asemenea trăsături nu sunt proprii unui luptător.

Clavdia era numai ochi şi urechi. Fusese oare atrasă de acest torent de cuvinte sonore, dar lipsite de conţinut?

— Ei cum rămâne, ce hotărîm? — întrebă Vichenti.

— Eu am să mă ridic împotriva candidaturii dumitale la locul de conducător al raionului nostru. Nu eşti bun pentru aceasta, tovarăşe Vichenti. Dumneata nu ai conduce ci ai căuta numai să jonglezi, să te adaptezi, şi în fond ai bate pasul pe loc. Sunt de acord însă să fii folosit în raionul nostru...

Spunându-i asta mă gândisem cât de mare e nevoia noastră de cadre şi deaceea consimţisem să-i introducem pe Vichen'i şi pe Mihail ca ajutoare în grupul nostru raional de trei. Dar consimţisem numai cu două condiţii: să intre cu vot consultativ şi cu obligaţia de a se supune necondiţionat hotărîrilor grupului de trei, cu alte cuvinte cu obligaţia de a munci efectiv, iar nu de a face pe avocaţii lichidatorilor.

Ne-am înţeles ca eu să comunic grupului de trei, iar el să comunice tovarăşilor din comisia executivă a Moscovei, pe cale de a se forma.

La sfârşitul discuţiei am atins problema hotărîrii luate de grupul nostru de trei, cu privire la procesul mahaistului.

— Componenţa tribunalului nu e bună, — spuse Vichenti — Aş propune să-i introducem pe Blagov şi pe Sviazchin. Nu pierdem nimic în felul ăsta. Dar o să fie mai diplomatic aşa. O să-i încercăm cu ocazia asta şi poate că o să-i prindem: dacă intră în componenţa unui tribunal format după indicaţiile organizaţiei ilegale, înseamnă că în felul acesta recunosc existenţa Partidului ilegal.

— E prea subtil, prea diplomatic, tovarăşe Vichenti. După părerea mea e un joc inutil. Dar am să cedez, ca să încercăm. Cel puţin ai să primeşti o lecţie şi ai să vezi că la şiretlicul dumitale zadarnic, Blagov o să răspundă prin cine ştie ce tergiversare.

Clavdia era mulţumită că încordarea se mai mic-

şorase. Pe mine mulţumirea ce se citea pe figura ei mă jigni.

Vichenti era foarte blând şi atent cu mine. Mă îmbrăţişă şi mă bătu prieteneşte pe umăr.

— Da, da, Pavel! Creşti într'adevăr, te întăreşti şi ţi se ascut chiar şi ghiarele. Mă bucur foarte, foarte mult. E bine, e bine!

Pe mine această blândeţe mă înfurie. Ce vrea să arate prin asta? Că divergenţele în chestiuni serioase nu trebue să dăuneze relaţiilor personale? După părerea mea acest lucru e posibil numai în cazul indiferenţei faţă de cauză.

Pe stradă, Clavdia mă luă cu gingăşie de braţ, se lipi strâns de mine şi zâmbi. Cu mare greutate izbutii să mă reţin să nu-mi desprind braţul. Cum de nu simte în ce stare mă aflu? Oarba! Sunt adânc indignat şi mâhnit, mi-e ciudă; pumnii mi se încleştează, iar ea nu vede nimic, sau vede numai pojghiţa de deasupra. Nu cumva socoteşte că noi mersesem pe un drum greşit? Nu-mi spusese ea oare în noaptea aceea după consfătuirea sindicală, că s'a gândit, a revăzut totul şi că este de acord cu mine?...

Mă privi în ochi şi se dădu imediat înapoi, scoţându-şi braţul de sub braţul meu.

— Ce-i cu tine, Pavel? Mă priveşti cu atâta duşmănie! E înspăimântător! Doamne, dar în ochii tăi e ură! Şi totul numai pentrucă am îndrăznit să nu fiu de acord cu tine într'o chestiune? Nu, mi-e pur şi simplu frică... E deadreptul jignitor...

Părea gata să plângă. Mi se făcu milă de ea, o milă plină de amărăciune. Ar trebui să-i spun o vorbă bună. Dar imediat îmi apăru în faţa ochilor Vichenti, cu blândeţea lui fără rost. Nu cumva voi proceda la fel ca el?

— Nu înţeleg, — spuse Clavdia, înfrânându-şi probabil, durerosul sentiment al jignirii, — de ce eşti atât de mâhnit? Nimic nu e pierdut. Dealtfel, până la urmă Vichenti s'a despărţit de tine atât de prieteneşte.

— Aşadar tu crezi că pentru un zâmbet artificial eu trebue să fac concesii? Felul cum s'a purtat la

despărţire se chiamă nu prietenie, ci o desgustătoare camuflare a fireştilor consecinţe care trebue să rezulte dintr'o ciocnire făţişă şi cinstită într'o luptă serioasă; e ca şi când ar spune: „Te sărut şi uită că ţi-am pus bețe în roate. Să netezim totul, ca totul să fie lin, fără nicio cută..." Asta nu e prietenie, ci murdărie, ticăloşie, e laşitatea unui împăciuitorist, specialist în împăciuitorisme. Şi tu admiri lucrurile astea...

— De unde ai mai scos-o şi pe asta?

— Cum de unde am scos-o? Ce nu te-ai topit când el a început să zugrăvească imagini de paradis, arătându-mi cum ar trebui să umblu îmbrăţişat cu Blagov, social-democratul lui Stolîpin? Şi n'ai exclamat tu chiar de faţă cu el: „Ce ţi-am spus eu!" Era un pumnal pe care mi l-ai înfipt în spate.

— Dar, Pavel, mi-a scăpat fără să vreau.

— Tocmai asta este monstruos, că ţi-a „scăpat" un cuvânt favorabil duşmanului.

— Nu te înţeleg, Pavel.

— Dar eu te înţeleg. Poate să-ţi „scape" numai ceea ce ai în suflet. Mie n'o să-mi „scape" niciodată nimic în folosul lichidatorilor. Pentru mine este o descoperire foarte amară faptul că ţie, Clavdia, ţi-a putut „scăpa" un asemenea lucru. Unde ţi-e integritatea? Ţii minte? Vorbeai despre integritate în noaptea aceea ploioasă, lângă uşa dela balcon.

Clavdia mă lăsă să vorbesc până la capăt fără să mă întrerupă. Deşi supărat, îmi dădui seama de asta şi mă bucurai pentru felul cum ştia să se stăpânească. Totuşi e o fată neobişnuită! Şi cât farmec respiră fiinţa ei! Dar cum să-mi birui indignarea? Şi în definitiv, de ce să mi-o stăpânesc?

— Pavel, ascultă-mă, n'are niciun rost să te înfierbânţi. Să mergem acum la Timofei, să trimitem după Veteran, să ne sfătuim, să judecăm totul împreună... Zău, aşa o să fie mai bine, mai inteligent. Ei au o mare experienţă şi, în definitiv, eşti dator să le relatezi discuţia cu Vichenti.

Avea dreptate. Mai înainte şi eu fusesem gata să-i propun să mergem la Timofei. Dar o clipă mi

s'a părut că e mai bine să o fac fără ea. Şi imediat mă înfiorai: cât de mult ne-am depărtat unul de altul dacă pot s'o consider pe Clavdia ca o piedică în chestiunea cea mai importantă pentru mine...

— Ei bine, Pavel, tu eşti enervat din cauza cuvintelor pe care le-am spus de faţă cu Vichenti... Hai să ne explicăm, să vorbim.

Dar eu nu mă mai simţeam stăpân pe mine.

— Despre ce să mai vorbim? Totul a fost spus şi n'o să putem şterge ceea ce a fost.

— Ei, atunci, Pavel, rămâi cu bine.

— Dar unde te duci?

— Ce te mai interesează?

— Doar n'ai unde să fii găzduită în noaptea asta. Acasă, te rog, nu te duce.

— Adio, Pavel...

— Nu, te rog. Dă-mi cuvântul că n'o să te duci acasă.

— Am să mă duc la Sonia. Cred că ea o să-mi rămână totuşi prietenă.

In aceste cuvinte mi se păru că deslusesc o rugăminte: „Hai să mergem împreună la Sonia, ea o să ne judece şi o să ne împace". Şi eu însumi nutream speranţa că totul se va schimba într'un fel şi norul se va risipi.

Fără să mai spun ceva, pornii alături de Clavdia. Tăcurăm tot drumul şi ne dădeam seama că tăcerea noastră avea ceva silit.

Deschizându-ne uşa, Stepanida strigă:

— Ia te uită ce bucurie! Ce surpriză! Sonicica! Au venit ai noştri: Clavdinca şi Pavel.

Clavdia găsi în ea destulă stăpânire de sine ca să glumească şi să râdă. Râsul ei era curat şi sonor. Uşor ai fi putut-o crede fericită.

In întâmpinarea noastră apăru în uşă Sonia. Stepanida arătă cu mâna spre noi:

— Uite-i pe scumpii noştri, porumbeii nedespărţiţi.

— Ce-i cu Sonia? Ea se acoperi brusc cu un şal, se întoarse şi trecu grăbită din vestibul în cămăruţa de alături.

Clavdia alergă după Sonia. De îndată ce rămaserăm singuri, Stepanida începu să vorbească.

— Plânge... aşa-i vine ei câteodată. Am băgat eu de seamă. Ba e veselă şi nu-i pasă de nimic; ba, dintr'odată, când îi spui vreun cuvânt, parcă-şi aduce aminte de ceva şi începe să plângă. Şi doar e aşa de tare şi de rezistentă în toate privinţele...

Stepanida se aşează mai aproape de mine şi începu să şoptească de parc'ar fi pus ceva la cale:

— Mi se pare că încep să înţeleg câte ceva... Se vede că ea şi cu mine avem aceeaşi soartă. Suntem singure amândouă. Inainte de a sosi voi, am stat cu ea, am discutat, am vorbit despre Clavdia şi, bineînţeles, am vorbit şi despre dumneata... iar eu n'am avut de lucru şi i-am spus: „Dă-le doamne noroc". Ea s'a uitat la mine atât de ciudat, atât de mâhnită, apoi a schimbat vorba. Şi deodată apăreţi voi... răsună râsul fericit al Clavdiei!... Ăh, Pavel Ivanoviçi, tocmai eu să o judec pe Sonicica?... Se întâmplă să-ţi pătrundă în suflet o amărăciune faţă de un om bun şi nevinovat şi te gândeşti: ce vină i-aş putea găsi omului ăstuia?... Singura vină pe care o are omul ăsta faţă de mine este că el e fericit, iar eu nu. Ei, Pavluşa, nu oricine şi nu oricând te poţi uita uşor la nişte oameni fericiţi. Se întâmplă să te cuprindă amărăciunea şi să ţi se facă milă de tine însuţi: sunt eu chiar atât de netrebnică încât să nu am parte nici de o fărâmitură şi alţii să se bucure din plin? Şi crede-mă, nu-i din invidie.

Eu o ascultam frământându-mă la gândul că eu şi Clavdia trecem drept fericiţi. Şi mă gândeam: „Nu, nu e posibil să mă mai pot împăca cu ea. Ceea ce doresc din tot sufletul, ea consideră poate dăunător, greşit, iar ceea ce ar dori ea să se realizeze, pentru mine e o nenorocire şi o înfrângere a cauzei noastre. Ce fel de prietenie este aceea în care nici măcar nu poţi visa împreună..."

In sfârşit, Clavdia şi Sonia apărură. Sonia părea neliniştită. Se vede că nu prea se ogoiseră, ci mai curând se certaseră.

Incepui atunci să povestesc tot ce s'a întâmplat la Vichenti. Sonia se declară de partea mea. Analiza-

răm tot ce făcusem în raion până atunci. Cântărirăm şi verificarăm totul din nou, cu asprime. Clavdia socotea că în linii generale am lucrat just, totuşi au existat şi unele „încordări inutile".

— Mi-e foarte greu, Pavel, — spuse Clavdia, — dar nu mai pot să iau înapoi ceea ce am spus odată fără să vreau. Ai dreptate, lucrul ăsta nu e întâmplător... Dar ar fi fost oare mai bine dacă aş fi căzut de acord în mod făţarnic cu tine?... Mi-e silă de împăciuitorism, dar ţi-am spus şi mai înainte că atitudinea noastră ar fi putut să fie mai elastică.

Discuţia se prelungea şi inutilitatea ei devenea din ce în ce mai evidentă. Am plecat în grabă, luându-mi rămas bun cu răceală, nu numai dela Clavdia, dar şi dela Sonia. Nu ştiu de ce, dar mi-era ciudă şi pe ea. Poate că mi-era ciudă tocmai pentrucă ea, şi nu Clavdia fusese de acord cu mine.

Mă dusei la Timofei. Il chemarăm pe Veteran. Plin de emoţie, le povestii despre întâlnirea cu Vichenti.

Timofei şi Veteranul reacţionară la fel faţă de cele relatate de mine, rămaseră amândoi cu desăvârşire liniştiţi. Timofei chiar mă certă prieteneşte:

— Ar trebui să fii mai stăpân pe tine, Pavluha.

— Vichenti nu înseamnă încă nimic, — spuse Veteranul. — O să citim rezoluţia Comitetului Central şi trebue să vedem neapărat care este poziţia tovarăşului Lenin. Iar deocamdată o să continuăm să muncim conform hotărîrilor conferinţei generale de Partid, din Decembrie 1908. Slavă domnului, aceste hotărîri nu au fost până acum anulate de nimeni. Iar acolo se spune limpede că se duce lupta pentru vechile noastre ţeluri revoluţionare, pentru întărirea Partidului nostru, aşa cum s'a format el în perioada de avânt revoluţionar. Dealtfel, nu ne-a luat dumnezeu minţile, mai putem judeca. Ce rost are să ne zorim a'âta din cauza lui Vichenti! Părerea mea este să aşteptăm şi să chibzuim. O să-i primim pe Vichenti şi Mihail, în grupul de cinci. Dacă-o fi cazul, o să fim noi în stare să-i mai tragem de mânecă.

Tovarăşii căzură de acord să trateze cu Blagov şi Sviazchin în ce priveşte procesul mahaistului, deşi

întocmai ca şi mine nu credeau în reuşita acestor tratative. Dar nici nu vedeau o mare pagubă în afară de zadarnica pierdere de timp. Iar pe de altă parte, nici Timofei, nici Veteranul nu socoteau ca o tactică bună să deslănţuim de îndată un război cu Vichenti din cauza unei probleme atât de lipsită de importanţă.

Timofei ne spuse că astăzi trecuse pe la el Climov, din raionul Presnia, prietenul acela al muncitorului Şumchin, pe care-l vizitasem şi care ne spusese că Şumchin plecase în străinătate, cu 32 de ruble, pentru a se întâlni cu Lenin. Climov i-a adus lui Timofei o noutate: Muncitorii din raionul Presnia şi din raionul Butârchi, care au primit din partea comisiei executive a comitetului Moscovei semnalmentele mahaistului transmise de noi, au dat întâmplător de urma lui şi au stabilit că locueşte undeva în apropiere de Pocrovscoe-Streşnevo. Vasili fusese deja înştiinţat despre aceasta.

Imi recăpătai calmul şi încrederea.

Vichenti încetă să-mi mai apară ca un nor sinistru acoperind întreg orizontul. Şi de îndată ce-mi recăpătai calmul, figura lui Vichenti îşi căpătă proporţiile şi însemnătatea ei relativă. Incepusem să deosebesc în ce constă forţa şi în ce constă slăbiciunea lui. E foarte dibaci în polemică. Are în spatele lui o experienţă de mulţi ani. Dar observaţiile lui s'au format şi s'au şlefuit într'un cerc închis de intelectuali. El mânueşte bine logica abstractă, dar nu are suficientă sensibilitate, curaj şi vitejie pentru a sezisa, a accepta faţiş şi a face faţă argumentelor mereu noi şi aproape întotdeauna neaşteptate ale vieţii. Pe de altă parte, oamenii de felul lui riscă întotdeauna să se găsească copleşiţi, neputincioşi în faţa faptelor. Torentul vieţii îi poartă ca pe o surcea şi cu greu vor găsi curajul să înnoate împotriva curentului spre un ţel care este încă ascuns de ceaţa viitorului.

Când am sosit la noua mea locuinţă, inimoasa gazdă mă întrebă dacă nu vreau ceai; se plânse puţin că am venit atât de târziu şi mă înştiinţă că odaia de alături de mine „a fost închiriată tot astăzi; după

cum mi s'a spus, o să aveţi o vecinică, o fată liniştită, cuminte şi serioasă". Pomeni de numele trecut în actul de identitate al Clavdiei, fabricat de „tehnicul" nostru. Repede îşi mai îndeplinea promisiunile Ivan Semionovici!

Dar eu am primit această noutate nu cu bucurie, ci mai degrabă cu neliniște. Prea eram tulburat şi plin de îngrijorare!

Când mă năpădi somnul, toate amintirile zilei se contopiră, sburară în depărtare ca un roi ascultător pentru a fi înlocuite de o singură imagine: E noapte, un gard, eu o ajut pe Clavdia să sară în grădină şi alerg după ea pe cărare.

22

Pornii spre clădirea sindicatelor, pentru a discuta cu Sviazchin şi cu Blagov despre procesul mahaistului. Acolo — o inovaţie neplăcută: la intrare, lângă scară, stătea un comisar de poliţie şi cerea „acte de identitate".

Fără să mă grăbesc îi arătai carnetul de membru al „Asociaţiei profesionale a muncitorilor tipografi Ivan Feodorov". Cartea de membru purta numele care figura şi în actul meu fals.

Comisarul nu fu satisfăcut. Ii arătai cartea de membru al „Clubului distracţiilor populare". Comisarul căzu pe gânduri.

— Dar buletinaşul?

Ii arătai şi „buletinaşul".

Cu toată severitatea nou introdusă, în clădire era lume multă.

Se simţea o însufleţire neobişnuită, mai ales printre menşevici. Era ca şi cum din afară un vânt ar fi stârnit valuri înalte. Pe coridoare se vedeau grupuri compacte de agenţi. La prima vedere păreau oameni de treabă. Pe feţele lor se citea o plictiseală prostească, deşi se vedea că erau cu ochii'n patru. Dar atmosfera generală de entuziasm trecea peste aceşti agenţi, aşa cum trece peste bolovani valul mării. Pretutindeni se strângeau deodată ca niște stoluri, mici grupuri de

oameni care şuşoteau în grabă şi se împrăştiau într'o clipă. Se vedea că sosise o noutate senzaţională.

Mă întâlnii cu Stepan. El nu ştia nimic nou. Se vede că era un secret ce aparţinea numai menşevicilor.

— La muncitorii dela vopsitorie, treaba merge. E posibilă o grevă.

Incă o întâlnire. Cu Mihail. Imi strânse în tăcere mâna, cu un aer reţinut şi demn, de învingător. Nu încăpea nicio îndoială că el îl informase pe Vichenti despre treburile raionului.

In sfârşit, chiar la uşa cămăruţei lui Blagov, fui oprit de Jarcov.

— Circulă svonul că ar fi sosit un activist important, de sus, un bolşevic.

Dădui afirmativ din cap.

— L-ai văzut?

— L-am văzut.

— Ce s'a hotărît acolo, la centru, în privinţa unităţii? Te întreb pentrucă acum a sosit şi o altă ştire...

Arătând spre uşa lui Blagov, Jarcov şopti:

— Şi la Blagov a venit cineva important, dar un menşevic care cică a asistat la plenară şi o să ne spună cum a fost. Toţi sunt foarte agitaţi, aşteaptă cu nerăbdare şi m'au chemat şi pe mine... Dar pe bolşevici nu i-au chemat? Şi nici pe tine? Cum se face una ca asta? Discută despre unitate dar nu v'au chemat: dacă s'au dizolvat fracţiunile, atunci ce rost are să se discute separat fără bolşevici?

Intrai la Blagov fără să bat în uşă şi acolo-l găsii pe Sviazchin. Stăteau aplecaţi asupra unor liste şi trebăluiau de zor. Intr'o clipă, acoperiră şi ascunseră totul.

Sviazchin mă copleşi cu amabilităţi care veneau poate într'adevăr din inimă.

— Avdotia Stepanovna întreabă mereu de tine, se interesează pe unde mai eşti şi-i e dor de tine. Zău, dacă nu pentru mine, măcar de dragul ei, mai dă pe la noi.

— Spune-i că am să viu neapărat, Efim Ivanovici.

Durerea Avdotiei Stepanovna mă impresiona întotdeauna.

— Pe la mine vii rar de tot, — spuse Blagov, — preferi să acționezi împotriva mea cu artilerie cu tragere lungă.

— Se vede că nimeresc ținta de vreme ce-ți dai seama... Dar dacă va fi nevoie nu mă voi da înlături nici dela o luptă corp la corp.

— Nu cumva acum ai venit pentru asta? Efim Ivanovici și cu mine am auzit că a venit din străinătate un bolșevic cu ramura de măslin a păcii și pare-se că nu prea aprobă bătăioasa dumitale linie personală.

Blagov se și bucura de triumful lui asupra mea. Era ceva jignitor în asta, dar trebuia să-mi îndeplinesc sarcina.

— Dumneata, — continuă Blagov, — probabil că știi cum s'au rezolvat lucrurile în cadrul fracțiunii bolșevice, la plenară. Punctul de vedere intransigent al lui Lenin, cu toa'tă lupta lui disperată cu așa zișii bolșevici împăciuitoriști, nu a triumfat sau cel puțin nu în totul... Știi asta?

Eu știam altceva, că profitând de faptul că eram rupți de centru, menșevicii nu se jenau să folosească drept armă pentru slăbirea rândurilor noastre, o informație deadreptul falsă.

In cazul de față însă unele lucruri păreau adevărate. Nu în zadar Vichenti evitase amănuntele. Și, în sfârșit, ceea ce Vichenti ne prezentase ca o hotărîre a plenarei — și el nu ar fi îndrăznit să falsifice în mod conștient — nu se potrivea în concepția noastră, a mea, a lui Timofei, a Veteranului, cu linia generală a lui Lenin, pe care o cunoșteam noi. Intr'un cuvânt, se părea că dușmanul îmi dăduse fără să vrea un fel de cheie pentru a ghici ceea ce încă părea neclar. Dacă informația lui Blagov este adevărată, ea ar confirma că noi, oricât de rău am fi lucrat, nu ne-am depărtat de linia lui Lenin. Dacă lucrurile ar sta astfel ce piatră uriașă mi-ar cădea de pe suflet!

— Am venit, Alexandr Fedotovici, să vă invit să participați la o chestiune care ne interesează deopotrivă.

— Interesant, ia să vedem despre ce-i vorba.

Îi vorbii despre procesul plănuit împotriva mahaistului.

— Interesant. E foarte interesant. Punctul nostru de vedere cu privire la inevitabilitatea provocărilor în ilegalitate vă este cunoscut. Noi vom saluta cu mulţumire acest proces. Numai că voi nu veţi risca să invitaţi un reprezentant al nostru în tribunal.

Eu întârziam în mod intenţionat să răspund. Iar Blagov îşi şi începuse „comentariile".

— Reprezentantul nostru n'ar fi prea comod pentru voi. Căci în cursul desbaterilor ar ieşi prea evident în lumină faptul că ilegalitatea pe care voi o ridicaţi în slăvi, generează în mod automat, dela sine, provocările.

Sviazchin îl întrerupse pe Blagov.

— Ascultă, Pavel! Voi aţi riscat să admiteţi pe un reprezentant al nostru măcar ca observator? Iţi spun dinainte, Pavel, că dacă veţi avea curajul ăsta cred că stimatul nostru Alexandru Fedotovici, aci de faţă, va recunoaşte el însuşi aceasta drept un pas mic din partea voastră spre unitate. Ei, ce zici?

Îi comunicai atunci că noi am hotărît să acordăm reprezentantului lor un vot deliberativ, ca judecător cu drepturi depline.

— Spui drept? — întrebă foarte desorientat Efim Ivanovici, şi-l privi pe Blagov, ca şi când aştepta ceva.

Acesta stătea liniştit, fără măcar să clipească. Simţeam că această întorsătură a lucrurilor nu-i făcea plăcere. Pe faţă îi apăru dintr'odată un zâmbet ciudat.

— Suntem de acord, — spuse Blagov, — şi salută invitarea unui reprezentant din partea noastră, deşi am fi vrut să stăm cât mai departe de influenţa putredă a ilegalităţii.

Sviazchin era mirat, dar se vedea că se bucură. Nu se aşteptase la consimţământ.

— Numai că va trebui să ne confirmaţi în scris că reprezentantul nostru va avea drept de judecător... Şi încă o condiţie obligatorie, absolut obligatorie: Nu vrem să dăm apă la moară presei burgheze care

afirmă că revoluționarii îi judecă pe provocatori în mod neobiectiv. Deaceea noi cerem respectarea cea mai scrupuloasă a tuturor garanțiilor pentru acuzat, adică în cazul de față pentru Semion Gură-Spartă, mahaistul, cum l-ați poreclit voi. Trebue să i se dea posibilitatea să prezinte tribunalului justificările și explicațiile sale. Nu trebue să-l lipsim de dreptul de a se apăra.

— Spuneți asta în serios? — îl întrebai eu. — Sau o faceți ca să vă bateți joc de bunul simț? Unde și cui o să dea explicații acest ticălos agent al ohranei? Cine o să-i dea citația pentru proces? A dispărut doar. Poate că după părerea dumitale, ar fi bine să-l invităm și pe colonelul din ohrană, ca martor al apărării sau chiar în calitate de apărător? Nu, Alexandr Fedotovici Blagov, dumneata în momentul de față îți bați joc de noi. Condiția asta e o provocare și noi nu o acceptăm.

— Cum vreți, — începu să râdă Blagov, — cum vreți... Voi fi însă nevoit să iau măsuri ca massa largă să afle că lucrurile au eșuat tocmai datorită faptului că bolșevicii nu au catadicsit să creeze procesului condiții elementare, menite să asigure desbateri obiective. Explicația noastră în acest sens va fi publicată în presă...

— In cea legală? Adică în cea burgheză?

— Da, în cea legală. Da, în cea burgheză... Deocamdată nu există alta. Voi înșivă ne obligați să facem acest pas neplăcut. Noi nu avem niciun alt mijloc să ne apărăm împotriva demagogiei voastre. La asta ce o să-mi mai răspundeți?

— Am să vă răspund că asta înseamnă să folosiți presa burgheză pentru a calomnia organizațiile muncitorești. Și asta e curat lichidatorism.

Ieșind dela Blagov mă gândeam: care este rezultatul? O să apară în presa galbenă încă o calomnie împotriva bolșevicilor. Și cine e de vină? Imi apăru clar faptul că dacă până acum se spuneau lucruri extrem de îndoielnice despre greșelile noastre, acum începem să facem greșeli neîndoielnice. Evitând conflictul cu incontestabilul împăciuitorist Vichenti, hotă-

rîsem în mod naiv să tratăm cu Blagov în privinta procesului, spunându-ne că în cel mai rău caz n'o să fie decât o pierdere de vreme... Dar s'a dovedit a fi altfel. Noi înşine am creat o bază pentru o nouă intrigă împotriva noas'ră. E o lecţie grea. Dacă intri în împăciuitorism cu un singur picior, te scufunzi în el ca într'o mlaştină.

Sosise ora întâlnirilor noastre. Era timpul să plec la librărie.

Dar în coridor se repezi spre mine Vasili, extrem de agitat. In primul moment m'am gândit dacă nu cumva era beat.

— Unde am putea să vorbim fără să fim auziţi?... Aoleu Pavel, iar am făcut-o boacănă...

Am găsit un colţişor, o cameră cu totul goală, din care, judecând după mucurile fumegânde, oamenii abia ieşiseră. Vasili îmi povesti:

— De îndată ce muncitorii din Presnia mi-au dat adresa lui, vorbesc despre mahaist, m'am şi hotărît să-l urmăresc... Zău, Pavel, n'aveam niciun fel de alte gânduri. Mi-am zis că trebue să-l urmăresc. Şi l-am urmărit. El m'a observat şi a intrat într'o pădurice, eu după el. Se depărtează, eu după el, înteţeşte pasul, eu după el... Înţelegi, începusem să mă înfurii, îmi ieşise totul din minte, mă gândeam la un singur lucru: n'ai să-mi scapi, nu sunt eu omul care să te lase să scapi... Iar el se opreşte deodată, se întoarce spre mine şi se năpusteşte asupra mea cu revolverul în mână... Ştii, când a venit atunci Clavdia după arme, i-am dat lui un revolver ca să-l ascundă. „Aha, îmi zic eu, blestematule!" Iar el ţinteşte cu revolverul spre mine. Zăpăcit, am luat-o la goană. Iar el, fir-ar al dracului, după mine! Şi ţipa: „Am să te omor ca pe un câine..." Deodată mi-a trecut prin cap o ideie... „Să vedem noi care pe care o să-l omoare ca pe un câine, ticălosule ce eşti"!... Am luat-o şi mai repede la picior, când mi s'a copt planul în minte, şi din fugă am cotit după un tufiş şi m'am oprit... El nu se aşteptase la asta şi nu se putu opri. Eu îi sar în spate de după tufiş, îi smulg revolverul din mână... Asta a fost totul... S'a sfârşit... fără să trag. Se vede

că era slab de inimă câinele. Judecați-mă cum vreți, acuma. Mă căesc de greșeala mea. Sunt vinovat în fața voastră a tuturora: m'am pripit, nu am așteptat procesul, am încălcat disciplina. Așa e firea mea blestemată!

Clavdia nu era la sediul de întâlnire. Nici în librărie, nici în depozitul din spatele ei. Inima mi se strânse: nu cumva a sguduit-o prea mult cearta noastră, nu cumva s'a îmbolnăvit? Incepui să-mi fac imputări că am fost prea aspru. Unde s'o caut acuma?...

In depozit mă aștepta Timofei. Ii transmisei hârtiile pe care le găsise Vasili în buzunarele mahaistului. Le examinarăm fără grabă. Porecla mahaistului la siguranță era „faunul"... Și în aceasta se manifestase firea lui trivială.

— In ce-l privește pe Vasili, — spuse Timofei, — parcă nu-ți vine să-l pedepsești. Omul era în legitimă apărare. Dar i se cuvine un avertisment foarte sever. El are obiceiul să se grăbească și să hotărască în locul organizației, fără să o întrebe. Acum, primul lucru care se cere este un manifest. Trebue să explicăm muncitorilor totul. Scrie-l tu, și vom cere comisiei de Partid a Moscovei să ne facă rost de un tehnic tipograf. După părerea mea, lucrul cel mai important din manifest este să spui că provocarea este o consecință a contrarevoluției, apoi să-i îndemni pe muncitori să lucreze în organizațiile ilegale și legale și să subliniezi cât mai puternic, pe baza acestui exemplu, diferența dintre ilegalitatea noastră și cea a social-revoluționarilor. La ei, numele provocatorilor e comunicat ziariștilor complotiști, de teapa lui Burțev, de către înalții funcționari ai departamentului poliției, nemulțumiți de țar, pe când în ilegalitatea noastră însăși massele muncitorești descoperă și demască pe trădători. Să nu uiți să amintești acest lucru. Uite-te și tu cum s'au petrecut lucrurile: chelnerul Petruha, Bescozârecinâi, Vania dela Giraud, muncitorii din Presnia, din raionul Butârchi... iar despre fapta lui Vasili, să spui în manifest că a fost spontană. Ești de acord? Să-l dai apoi să-l citească și Veteranul. Să ne sfătuim și cu Vichenti.

Dar Clavdia tot nu se arăta. In genere, e foarte greu ca o întâlnire să decurgă fără secretar, iar cea de azi se arăta deosebit de însufleţită: erau nu numai activiştii permanenţi dar şi noile noastre „legături". Activiştii noştri permanenţi: Veteranul, Bescozârecinâi, Stiopa, Sonia, făcură comunicări despre desfăşurarea alegerilor de delegaţi pentru conferinţa raională, despre dările de seamă pe care le ţinuseră prin întreprinderi în vederea consfătuirii legale, asupra problemelor de trai ale muncitorilor, ce urmau să aibă loc în curând. Pretutindeni treaba mergea bine. Dintre noile „legături" venise Nicanor Nicanorovici. La întreprinderea lui începuse să activeze o celulă, formată în mare majoritate din oameni noi, tineri, dar şi din câţiva oameni care participaseră la mişcare până în 1905. Venise şi Tişa din partea cofetarilor, care nu renunţaseră la ideia unui meeting de massă în aer liber, şi organizaseră o întrunire de câteva persoane într'o pădurice. Noi îi rugasem să mai amâne meetingul de massă ca să nu le dea cineva de urmă şi astfel să dispară caracterul neaşteptat, de surpriză pentru poliţie, al unei întruniri atât de mari cum era conferinţa raională de Partid pe care o pregăteam.

Din partea muncitorilor dela fabrica Dobrov venise Solnţev. El ne povesti o serie de lucruri uluitoare. La întrunirea lor apăruse pe neaşteptate Vichenti, care luase cuvântul, îl sprijinise pe Mihail, şi vorbise pe un ton împăciuitorist despre lichidatori. Vorbise într'un mod impresionant despre necesitatea unităţii şi chiar „puţin cu lacrimi". Oamenii noştri nu reuşiseră să întrunească majoritatea.

— Ce ciudă ne e, Pavel! — spunea amărît Solnţev. — Doar un vot ne-a lipsit.

— Ia te uită ce luptător împotriva fracţionismului mai e şi Vichenti ăsta! — se indignă Timofei. — El însuşi ne propovăduieşte să nu ne spurcăm cu fracţionismul şi tot el în ascuns de noi, adică de conducerea raionului, aleargă pe la uzine şi-şi formează o fracţiune a lui de împăciuitorişti. Dar pentru asta o să-l călcăm pe bătătură când o să se întrunească comisia

executivă o comitetului Moscovei! — amenință Timofei.

Ii propusei lui Solnțev să aibă tot mai multe discuții cu fiecare membru al celulei în parte.

— Iar după câtva timp, o să vin și eu și o să fac un raport la voi sau o să aduc un tovarăș din comisia executivă a comitetului Moscovei.

In ce o privea pe Clavdia nu mai puteam presupune că a întârziat. Hotărîi cu Timofei să încheiem ședința și să plecăm. Nu numai eu, dar nici el nu se simțea la largul lui. Ofta, parcă se gârbovise, se tot uita la ceas și clătina din cap:

— Da, da, ce chestie, ce chestie... Dar ce crezi, pe unde poate fi?

Ușa scârțâi cu un sgomot trist, dureros. Intră Climov, muncitorul din cartierul Presnia.

— Tovarăși, o scrisoare dela Șumchin. Se întoarce în patrie.

Ii explicai lui Timofei cine este Șumchin.

Scrisoarea era scrisă pe o hârtie subțire, cu litere foarte mărunte și cifrată cu un cifru convenit între Climov și Șumchin. Această scrisoare i-o adusese din Liège și i-o înmânase într'un ungher tainic al uzinei, un tehnician belgian, întors dintr'o călătorie în patrie și care demult „simpatiza cu revoluția rusă". Tehnicianul adusese scrisoarea, ascunsă în talpa ghetei, iar la Liège primise scrisoarea dela tovarășii ruși din grupul bolșevic din Liège, cu sarcina de a o înmâna destinatarului.

Climov, un vechi ilegalist, ne descifră scrisoarea:

— «Salută-i pe toți, pe toți flăcăii. Sunt viu și sănătos. Ce-o să fie nu se știe! Iți scriu din drum. Poate că scrisoarea mă va întrece și va sosi înaintea mea. Deaceea mă și grăbesc. Cu cât veți afla mai repede, cu atât mai bine. Nouă ne e scumpă fiecare zi. Veștile mele pentru flăcăi nu vor fi prea vesele. Hotărîrile care s'au luat nu au fost cele care trebuiau. Acela în care avem încredere, după care mergem, a prevenit și n'a vrut să convoace în Ianuarie...»

— Înțelegeți? — Ne întrebă Climov. — Aici e vorba de Lenin și de plenară.

— Citește mai departe, înțelegem și fără explicații, — răspunse Timofei.

— «El nu vroia să se facă în Ianuarie convocarea plenarei, pentrucă cei mai buni și cei mai dârji dintre cei ce trebuiau să ia parte la ea fuseseră închiși mai înainte, sau se aflau departe, de unde nu puteau veni când voiau ei. Și așa s'a făcut că atunci când s'au întâlnit, au învins cei șovăielnici și nestatornici. Și să vă mai spun că unii dintre cei ce se lăudau că ar fi devotați lui Lenin au început să trădeze ca niște ticăloși. Dar spuneți-le tuturor alor noștri să nu demobilizeze. Voi știți, fără să vă mai spună nimeni, pe cine o să urmeze muncitorii. Ei vor merge pe drumul luptei și nu vor aluneca în mocirlă după cei șovăielnici. Se și observă o cotitură. In ziua plecării mele s'a primit o scrisoare dela Stalin. Stalin i-a frecat sdravăn pe toți! Și pe ticăloși și pe nătărăi. El cere lichidarea urmărilor acestei trădări ticăloase. Stalin ne arată calea pentru remedierea situației. Vă comunic, ca să știți și voi ce este just și ce nu este just. Drumul pe care ni-l indică Stalin este: convocarea unei conferințe generale de partid, scoaterea unui ziar legal al Partidului și crearea unui centru practic ilegal al partidului în Rusia. Articolul lui o să apară curând, îndată ce se va putea tipări numărul 11 din ziarul „Social democratul". Așteptați-l.»

Timofei spuse:

— Ei, flăcăi, v'ați lămurit? Slavă domnului, avem iarăși o busolă în mână. După busola asta o să ne îndreptăm barca. Stalin!... Il cunosc bine încă din exilul dela Vologda. E un adevărat geniu! Îți mulțumesc, Climov, că te-ai grăbit să vii. Ar trebui să copiem scrisoarea asta ca s'o aibă tovarășii noștri din raion.

In curte, luându-și rămas bun dela mine, Timofei, mă îmbrățișă și mă sărută. Veștile primite îl emoționaseră peste măsură.

Alergai cât mă țineau picioarele spre clădirea în care era sediul sindicatelor. Poate că o voi găsi acolo pe Clavdia. O voi găsi și-i voi povesti totul.

Nu mai văzui agenți în preajma clădirii sindicate-

lor. Şi nici la intrare nu mai era comisarul de poliţie, care controla actele de identitate.

Cercetai prin toate ungherele. Clavdia nu era nicăieri. Intrebai pe cei care o cunoşteau — şi pe aici o cunoşteau mulţi — şi îmi spuseră că nu o văzuseră şi că nu trecuse pe acolo.

In seara asta domneşte aici o atmosferă neobişnuită: e linişte, se discută în şoaptă. In antreu şi pe coridoare stau oameni de pază. Mă lămuriră că în una din camerele din fund are loc o consfătuire menşevică cu un „om dela centru" sosit din străinătate.

Şi deodată un sgomot vag, ceva asemănător unui ţipăt, apoi se aude sgomotul unui scaun care cade, după aceea mai multe glasuri care vociferează... Din fundul coridorului se auzi scârţâitul unei uşi, cineva, ieşi în goană, urmat de alţi oameni. Toţi veneau în fugă în direcţia mea. In fruntea lor era Jarcov, iar după el, ajungându-l din urmă, un muncitor mai în vârstă:

— Ivan, Ivan, ia-ţi şapca, ia-ţi şapca, să nu se piardă.

Ivan Elistratovici, agitat, sburlit, mă recunoscu, mă apucă de umeri şi începu să mă sgâlţâe, ca şi cum eu eram cauza agitaţiei sale.

— Pavel, ascultă numai ce se întâmplă aici.

Furăm înconjuraţi de câţiva muncitori. Din exclamaţiile lor se vedea că sunt de partea lui Jarcov şi împărtăşesc indignarea lui.

— Păcat că l-au tras înapoi pe Elistratâci...

— Trebuia să-l înveţe minte sdravăn pe oaspe, să nu mai facă de ruşine Partidul.

Mi se povesti că Jarcov se aruncase cu pumnii asupra simandicosului raportor când acesta începuse să calomnieze în mod mârşav organizaţia de Partid ilegală. Din fundul coridorului veni în fugă Blagov. El îmbrânci oamenii făcându-şi loc şi se opri în faţa lui Jarcov.

— E o ruşine, e o ruşine, Ivan Elistratovici! De unde atâta nerusinare la dumneata? Intoarce-te imediat şi cere-ţi iertare raportorului şi adunării.

— Auzi, Pavel? Eu, Ivan Jarcov, eu, un proletar

cinstit din Moscova, care am luat parte la 1905, eu să cer iertare unui lacheu al lui Stolîpin? Nu, Alexandr Fedotovici! Te-am înţeles pe deplin şi pe tine, vulpe ce eşti. Mai bine piei din ochii mei că altfel nu ştiu ce se'ntâmplă... Şi de astădată n'o să mă mai poată ţine nimeni. Ascultă, Pavel, a picat la noi un dascăl, chiar din cerul lichidatorilor şi a îndrăznit să latre în faţa noastră, a muncitorilor: „Partidul vechi, zice el, şi-a trăit traiul. Ascultaţi-mă pe mine, a murit! A pleda pentru unitate cu leniniştii, înseamnă a căuta să lecueşti un mort. Dimpotrivă, zice el, trebue să îngropăm cât mai repede ilegalitatea ca o rămăşiţă istorică depăşită." Atunci am sărit şi i-am tras una, apoi încă una peste faţă acestui dascăl. Înţelege-mă, clocoteam.

23

Noutăţile ne-ar fi împăcat pe Clavdia şi pe mine şi gândurile noastre s'ar fi contopit din nou. Vichenti, cu visurile lui despre o cât mai largă unitate, îmbrăţişându-i până şi pe lichidatorii cei mai înrăiţi, i-ar fi apărut acum Clavdiei, în cel mai bun caz, ca un utopist orb. Oare în scrisoarea lui Şumchin nu este arătat tot adevărul? Oare răzvrătirea lui Jarcov împotriva leaderilor menşevici nu ne convinge că unitatea muncitorească nu constă în cârdăşia cu conducătorii menşevici, care sunt prizonierii lichidatorilor-practicişti, ci cu acei activişti din massă care au rămas, prin acţiunile lor, credincioşi organizaţiei ilegale?

Era o seară călduţă. Cerul se întuneca tot mai mult şi numai la orizont se mai zărea o fâşie albăstruie, ca o făgăduială bună. Aerul devenea din ce în ce mai umed şi din când în când cădea de sus câte o picătură grea. O boare uşoară, ca de vrajă, venea din depărtări nemărginite, pătrunzând pe străzile Moscovei, aidoma unei brize marine. Imi plac asemenea seri moscovite de primăvară, întunecoase, liniştite şi umede, când te simţi îmbătat de presentimentul fericirii şi când ţi se pare că fericirea te aşteaptă în spa-

tele fiecărui gard pleoştit sau că stă ascunsă în vârfurile încă îngheţate ale copacilor.

Mă întorsei din nou la librăria noastră.

— Nu, n'a venit. N'a fost pe aici.

Pe nesimţite am ajuns aproape de strada către care nu odată mă duseseră picioarele fără să mă întreb dacă se poate şi trebue să mă duc acolo. Mai aproape, tot mai aproape... Inima îmi bate plină de îngrijorare. Orice-ar fi, dacă ferestrele vor fi luminate, am să intru şi am să întreb. Din fericire, nu sunt agenţi în jurul casei. E tăcere şi pustiu. Dar, din păcate, ferestrele sunt întunecate, toate, absolut toate sunt întunecate şi nu se zăreşte nicăieri nici măcar o dâră de lumină.

Inima mi se strânge. Trec mai departe. Dar senzaţia fericirii apropiate rămâne. Deasupra Moscovei, acelaşi cer şi aceeaşi atmosferă întunecată, caldă, cu iz de briză marină. Mă îndrept spre casa Stepanidei. Dacă s'a îmbolnăvit sau dacă tot o mai doare cearta noastră de ieri, Clavdia putea să rămână şi astăzi la Sonia. Cum de nu m'am gândit la asta mai înainte?

Deschizându-mi, Stepanida nu mă salută cu nicio exclamaţie. In mine se infiripă o presimţire îngrozitoare. Sonia, care veni în întâmpinarea mea, nu îndrăzni nici ea să înceapă vorba. O presimţire amară îmi strânse şi mai dureros inima. Tăceam şi eu, dar mi se părea că strig: „Spuneţi-mi, ce s'a întâmplat?"

— Sonia, Stepanida Amvrosievna, spuneţi-mi odată, Clavdia e arestată?

— Da, Pavel.

Nu mai doream să întreb nimic, nimic altceva. Aveam o singură dorinţă, să plec mai repede, să mă ascund, să nu mă vadă nimeni şi nici eu să nu văd pe nimeni.

Mi se păru că una din ele alergase după mine şi-mi strigase ceva din urmă. Dar ajunsei cel dintâi în stradă şi proptii portiţa cu umărul, ca ele să nu vină după mine. Rămaseră pe loc, înţelegând probabil că nu vreau nici să fiu consolat şi nici să stau de vorbă.

Mergeam pe stradă şi încercam să-mi închipui cum s'a întâmplat totul, unde se afla ea acum şi ce făcea. Nu mă temeam câtuşi de puţin că şi-ar putea pierde

curajul. Eram încredinţat că se va purta demn. O să fiu şi eu curajos.

Dar nu puteam scăpa de senzaţia că un foarfece uriaş de fier tăiase, cu o răutate drăcească, nişte fire ascunse, luminoase şi minunate, ale soartei mele. Eram îndurerat.

Ajunsei acasă. Căutând să nu dau ochii cu gazda, trecui în cameră şi mă aşezai la masă, fără să-mi scot paltonul. Căzui pe gânduri şi de îndată lacrimile începură să curgă şiroaie pe hârtia albastră care acoperea masa...

Ca întotdeauna, înainte de a mă culca, îmi examinai cu grijă buzunarele, ca să văd dacă nu cumva am adus acasă vreun material ilegal. Găsii un bilet învechit pe care se şterseseră urmele de creion şi nu se mai deslușea nimic. Totuşi e mai cuminte să-l ard. Aprinzând chibritul, îmi trecu prin minte: dar dacă cumva rândurile acestea fuseseră scrise de mâna Clavdiei? Stinsei chibritul. Apoi aprinsei un al doilea şi dădui foc biletului.

Ploaia începu să izbească în geam. Părea că se rupseseră zăgazurile cerului. Era o ploaie torenţială, puternică şi deasă, care ba şuiera vijelios şi biciuia geamul, ba mai domol potolindu-se parcă, dar la fel de biciuitoare.

Nimeni n'o să mai vină acum la mine. Am să rămân singur cu curajul meu toată noaptea. Stăteam liniştit, fără niciun fel de gânduri. Şi deodată mi se păru că nu mai sunt eu şi că nu sunt singur. Nu puteam concepe că toate acestea mi se întâmplaseră mie. Şi începui să ascult cu atenţie sgomotul triumfător al ploii torenţiale neobosite. Mă simţeam din ce în ce mai bine. Când şi când acest torent care, ba se potolea, ba izbucnea mai puternic, mi se părea sinistru. Mă sculai apoi, scosei din sertarul mesei „Materialism şi empiriocriticism" şi începui să iau note, cu gândul ca mâine să transmit cartea tovarăşului care urma la rând.

Nu ştiu câtă vreme am lucrat. Cineva bătu încet în uşa camerei. Mă ridicai de pe scaun.

Intră Ivan Matveevici Seliverstov. Apa îi curgea

de pe pălărie, de pe palton, iar pantalonii îi erau stropiţi cu noroi până la genunchi. Când îşi scoase paltonul, văzui că la spate haina era udă de tot.

— O să răceşti, Ivan Matveevici.

— Ah, ce mai contează acum, Pavel... Acum totul, totul mi-e egal.

Tăcurăm.

— Ştii şi dumneata, Pavel?

— Ştiu.

— Mi'nchipuiam eu că ştii. Ţi-a comunicat Stepanida. Dar eu vroiam să-ţi spun personal. Faptul ăsta, pentru voi, oameni curajoşi, este desigur obişnuit. Cu voi se întâmplă lucruri cu mult mai înspăimântătoare decât acesta şi totuşi nu vă înspăimântaţi... Lucrul acesta e înspăimântător numai pentru mine, pentrucă nu sunt obişnuit cu aşa ceva. Văd că lucrezi... Sunt convins că nu din indiferenţă. Să vedem, aşadar, lucrurile în proporţiile lor adevărate, să fim curajoşi.

Ivan Matveevici era cu totul treaz. Faptul că nu-şi înnecase amărăciunea în vin mi-l făcu şi mai simpatic.

Ca din întâmplare, îi atinsei mâna. Voiam să-l mângâi, să-l consolez, dar nu îndrăzneam. El înţelese totul. Mi se păru că şi el fusese cuprins pentru o clipă de dorinţa de a-şi manifesta căldura sufletească, dar, întocmai ca şi mine, se ruşinase, şi poate se şi temuse că n'o să se poată stăpâni şi-o să-şi dea pe faţă durerea. Ne cam ascundeam unul de celălalt, deşi ştiam amândoi că nu puteam ascunde nimic şi că pentru o inimă care împărtăşeşte durerea, totul apare limpede ca lumina zilei.

— Recunoaşte, Pavel, — spuse Ivan Matveevici după o scurtă tăcere, — că te uiţi acum la mine şi te gândeşti cu ciudă: „Ce-are de gând să facă acum bătrânul ăsta nerod? Să nu cumva să facă, doamne fereşte, cine ştie ce nebunii şi absurdităţi, pentru care biata Clavdia va trebui să roşească în faţa ei însăşi şi a tovarăşilor?" Recunoaşte că te gândeşti, că eşti îngrijorat, nu-i aşa?

— Intr'un fel, da, Ivan Matveevici.

— Iţi mulţumesc că ai recunoscut sincer.

Se ridică, covârşit de emoţie, şi începu să se plimbe privindu-mi camera.

— Mizerabilă locuinţă ai, Pavel. Dar văd că de lucrarea asta filosofică nu te desparţi. Asta-i minunat. Trebue să învăţăm să generalizăm; asta-i bine şi pentru viaţa practică. Mai ales în durere. Şi în ştiinţă este neapărat necesar. Eu însumi sunt un filosof mediocru, totuşi am fost în stare să înţeleg că ştiinţa ar păşi cu mult mai repede înainte, dacă savanţii s'ar pricepe să pornească dela generalizări largi şi să verifice toate observaţiile particulare, toate presupunerile şi descoperirile, de pe poziţii atotcuprinzătoare.

— Păi, lucrarea aceasta a lui Lenin conţine tocmai această ideie, exprimată excepţional de precis şi bogat argumentată.

— Asta e minunat, dragul meu Pavel Ivanovici! Incep să ghicesc izvorul intransigenţei dumitale, care întotdeauna mă făcea să râd puţin. Orice principiu ştiinţific precis va fi întotdeauna duşmanul eclectismului. In activitatea practică însă, a fi duşmanul eclectismului înseamnă a fi intransigent, căci eclecticul tinde să niveleze şi să împace totul. Aşa. Bine că ne-am mai luat gândul niţel. Acum vom vorbi mai liniştit: n'o să-ţi ascund că la începutul întâlnirii cu dumneata eram întrucâtva mâhnit şi nu reuşeam să mă stăpânesc. Mă uitam la dumneata şi mi se părea că aici, alături, stă Clavdinca... Acum sunt în stare să-ţi povestesc cum s'a întâmplat, — continuă profesorul după o scurtă pauză. — Azi dimineaţă a venit în goană la mine şi m'a îmbrăţişat: „Tată, tăticule dragl" Mi-am dat seama că era din cale-afară de deprimată. Trebuia s'o mângâi, s'o întreb, iar eu am început să mă supăr, să o cert. „De ce ai trecut pe la mine îi zic, fetiţă imprudentă ce eşti? Tu singură doar mi-ai explicat că acum e primejdios să vii pe aici şi tu singură ai căutat să mă convingi să nu mă supăr... Şi eu m'am împăcat cu desăvârşire, îi zic, m'am împăcat cu gândul că nu putem să ne vedem la noi acasă, şi acum tu singură calci..." Iar ea, drept răspuns, mi-a spus, gata-gata să izbucnească în plâns: „Ei, şi tu te repezi acum la mine... Sunt rea, tată, foarte rea, şi

Pavel socoteşte şi el că sunt rea, că nu sunt bună de..." Şi a început să-şi facă imputări că este o ilegalistă care nu face doi bani. Mi-a spus că a dormit la prietena ei Sonia, adică la Stepanida. „Şi Sonia, îmi spune ea, este împotriva mea..." In treacăt a lăsat să-i scape că în ajun trăise o seară foarte grea, că avusese o despărţire „ireparabilă". Nu cumva cu dumneata Pavel? „Am făcut o greşeală involuntară, zicea ea, şi nu vor să mi-o ierte. Ce să fac, ce să fac, tăticule? Nu ştiam unde să mă duc şi cu cine să vorbesc. Ştiu bine că-i imprudent să viu la tine, dar n'am putut face altfel. Mi-e greu şi mă doare inima şi pentru tine, tăticule. De ce eşti atât de descurajat de când te-ai întors dela Piter? Ce-i cu tine, tată?... " Bună şi iubitoare fiică am! Şi stând mereu cu ea, îmi tot spunea: „Nu mai rămân decât o clipă la tine, tată, şi apoi am să fug şi n'am să mai risc aşa". Şi tocmai în clipa aceea sună cineva la uşă. Amândoi ne-am gândit: „Poliţia"! „Au venit să te ia..." „Au venit să mă ia. Uite tată, pentru orice eventualitate, adresa lui Pavel. El trebue să fie prevenit de arestarea mea. Altfel, tată, n'am să pot să suport dacă din cauza mea o să se întâmple vreo nenorocire tovarăşilor mei... Dar tu învaţă pe de rost adresa asta şi după ce te vei duce la Pavel, uit-o imediat." A început apoi să mă înveţe cum să observ dacă sunt sau nu urmărit... Sunase însă zarzavagiul şi nu poliţia. Am râs amândoi de spaima prin care trecusem. Şi a plecat. Curând a venit în goană la mine Stepanida şi mi-a povestit că a văzut cum de poarta comisariatului de pe Piatnitcaia s'a apropiat o birjă, din care a ieşit un om în civil împreună cu Clavdia, şi imediat, la un semn al civilului, de pe poartă au ieşit doi sergenţi şi au dus-o pe Clavdia înăuntru. Nu ştiu: au urmărit-o după ce ieşise dela mine sau totul a fost o întâmplare? N'am îndrăznit să pornesc imediat la dumneata, ci ţinând minte indicaţiile Clavdiei, am ocolit prin oraş, uitându-mă mereu dacă nu sunt urmărit. Tot căutam să fac să-mi dispară urmele! Am trecut pe la universitate şi prin alte câteva locuri. Am schimbat 4 birje şi am mers ba într'o parte, ba în alta, cum m'a învăţat

ea. Şi mărturisesc că m'am bucurat foarte mult când s'a deslănţuit ploaia şi strada se golise de pietoni, căci puteam să văd mai bine dacă sunt urmărit sau nu... Strecurându-mă prin nişte străduţe liniştite, am pornit-o spre dumneata. Şi nu era nimeni în urma mea. Poţi fi sigur că nu am adus nicio coadă după mine.

„Din nou va trebui să-mi schimb camera", mă gândii eu.

Ivan Matveevici începu să umble prin cameră. Apoi se opri şi ca şi când ar fi îndepărtat nişte gânduri apăsătoare îşi roti mâna în jurul capului.

— Dar să ne întoarcem la clipa de faţă. Inseamnă că dumneata te temi că o să încep să fac tot felul de boroboaţe, că de exemplu, o să-mi treacă prin minte să telegrafiez ministrului... sau la departamentul poliţiei, sau că voi alerga la guvernator, la şeful ohranei, că mă voi ploconi, mă voi ruga ori voi interveni. Linişteşte-te cu desăvârşire. N'o să fac nimic din toate acestea. N'o să fac pentru nimic în lume. Chiar dacă însuşi Stolîpin mi-ar acorda audienţă! Poţi să-ţi închipui: imperiul rus s'a speriat de fata mea!... Vezi ce glume triste fac! Ce-aş putea să le făgăduesc? Că fiica mea îşi va schimba ideile?... Nu, iartă-mă, dar aş înceta cel dintâi s'o mai respect... Eu am şi înţeles multe, şi mă înspăimântă lipsa unei idei naţionale, de stat, la conducătorii noştri, lipsa perspectivelor, mă îngrozeşte neputinţa lor de a duce Rusia la înflorire. Mă îngrozeşte incapacitatea lor. Vreau să construesc. După părerea dumitale, desigur, în cadrul regimului nostru nu există condiţii pentru a construi. Să presupunem că aşa este. Dar nu pot şi nu vreau să aştept până când vor apare condiţiile necesare. Sunt născut să construesc... Ce să fac dacă asta mi-e firea! Nu mă pricep la nimic altceva, nici nu-mi place altceva decât să construesc. Dar nimeni nu-ţi va putea explica mai bine ca mine ce greu e să construeşti în situaţia de astăzi. Clavd'a nu ţi-a povestit nimic despre călătoria mea la Petersburg şi despre întâlnirea mea cu Stolîpin? Ei, da, am fost în audienţă la el şi am discutat cu el...Am discutat despre chestiunea aceea veche a

mea, pe care o cunoşti şi dumneata, despre visul meu iubit de irigare a stepelor secetoase din regiunea Volgăi şi de dincolo de Volga. Te interesează cum a decurs întâlnirea? Stolîpin m'a ascultat şi mi-a spus: „Da, ar fi o iniţiativă minunată... Noi înţelegem toate acestea, le-am saluta, dar... dragă profesore, în primul rând se cer mijloace, trebue cointeresat şi atras capitalul, cel naţional, cel străin, trebue garantate beneficiile şi toate acestea ar fi foarte greu de realizat. Ce-aş putea să vă spun, profesore? Am să vă spun: munciţi, populariza ţi". M'am uitat la el şi m'am gândit: „Cine eşti tu? Eşti un paralitic, nu un conducător". Spaimă şi neputinţă în faţa puterii capitalului. Capitalul nu vine... şi ministrului acesta atotputernic nu-i rămâne decât să scâncească asemeni unui câine bătut... Ce neputincios! Şi asta într'o maşină de stat uriaşă, monstruos de mare! De aici decurge probabil şi acea enervare a lui, respingătoare şi apăsătoare, pe care am observat-o în timpul discuţiei. Dar el arborează optimismul, ba chiar îi place să se laude cu el. Se vede însă că nu face decât să se umfle în pene. Şi cu cât e mai multă autoritate în cuvintele şi în vocea lui, cu atât îi tremură mai rău ficaţii, cu atât inimioara lui de iepure se sbate mai tare.

Ivan Matveevici se ridică şi se uită la paltonul lui atârnat în cuier. Era încă ud.

— Ar trebui să plec şi să te las în pace.

— Dar mă bucură atât de mult că ai venit, Ivan Matveevici! In noaptea asta n'aş fi vrut să văd pe nimeni altcineva, în afară de dumneata.

— Iţi mulţumesc prietene. Uite aşa ne-am plâns durerea împreună, tot discutând despre fel de fel de lucruri importante şi nemaipomenite. — Şi deodată îşi aduse aminte. — Ah, doamne, era cât pe aici să uit. Am un comision pentru dumneata. Plecând de acasă am întâlnit în vestibul un tânăr cam de vârsta dumitale... Intreba pe Gruşa cum să facă s'o vadă pe Clavdinca. Gruşa s'a zăpăcit. Atunci am scos-o eu din încurcătură: „Fiica mea a plecat". Tânărul se cam jena de mine, totuşi a îndrăznit să mă întrebe dacă nu te cunosc. I-am răspuns că dacă se va întâmpla să te

întâlnesc, atunci... Atunci el m'a rugat să-ţi transmit că vrea neapărat să te vadă cât se poate mai repede, că acest lucru e foarte important atât pentru el cât şi pentru dumneata, că dumneata îi cunoşti demult adresa şi o să-l poţi găsi uşor... şi şi-a spus şi numele... Doamne, cum a spus că-l chiamă? Uite că am uitat, am uitat. Ce indicaţii să-ţi dau despre el?... In primul rând, nu mi-a plăcut. Dar mie mulţi oameni nu-mi plac. In al doilea rând e respingător de politicos şi de amabil. In al treilea rând e pisălog... Da da! Am mers niţel cu el pe stradă şi a şi avut timp să mă roage să-l recomand cuiva şi mi-a oferit serviciile sale. Iţi mărturisesc că nu prea ascultam ce spunea... Numele lui, stai, stai, încep să-mi aduc aminte, un nume moscovit, miroase a pseudonim, parcă Zamoscvoreţchi, sau Vşiviegorschi sau Butârschi sau Jivoderschi...

— Lefortovschi?

— Da, da, ăsta e!

24

M'am trezit în mijlocul nopţii cu o aprigă dorinţă de a mă consacra cât mai grabnic muncii. In spatele acestei dorinţe se ascundea o durere şi mai aprigă: îngrijorarea pentru Clavdia. Mă gândeam că până astăzi nu înţelesesem uriaşa mea răspundere faţă de ea şi pentru ea. Oricât de independentă i-ar fi fost firea, eu aveam totuşi mai multă experienţă decât ea. Şi asta mă obliga să mă străduesc şi mai mult, cu şi mai multă grijă, să-i dau acea călire pe care mi-o dăduse munca în organizaţia de Partid. Este oare ea, în momentul de faţă, suficient de înarmată, din punct de vedere moral, pentru a rezista încercărilor ce-i stau în faţă, pentru a ieşi din ele şi mai pregătită de luptă? Mă chinuia un sentiment de vină faţă de Clavdia. Eu mai mult o admirasem decât o educasem să-şi disciplineze felul de a gândi şi să-şi călească voinţa.

In ce priveşte trecutul, nu pot avea decât regrete.

Dar în momentul de faţă trebue să fiu pe deplin stăpân pe mine însumi şi să mă consacru cât mai grabnic muncii.

In toate planurile noastre pătrunseseră, ca o aşchie străină, manevrele împăciuitoriste ale lui Vichenti. Judecând situaţia, mi se părea că dacă relaţiile noastre cu el nu se vor încorda la maximum, pentru a ajunge să ne lămurim definitiv, ne vom trezi învăluiţi de păienjenişul manevrelor lui abile. Momentul părea favorabil pentru a exercita o presiune din partea noastră asupra lui Vichenti. Refuzul lui Blagov de a participa la proces şi „răsvrătirea" muncitorului menşevic Jarcov împotriva leader-ului lichidatorilor sunt de natură să-l facă să-şi recapete raţiunea, să-i deschidă ochii, să-l convingă că una este a avea intenţii bune în legătură cu înţelegerea paşnică, iar alta imposibilitatea practică de înţelegere cu cei care dau în mod diplomatic un lustru revoluţionar cuvintelor lor, îndreptându-şi însă cu duşmănie acţiunile împotriva revoluţiei.

Toată noaptea m'am frământat, cu gândul la ce avea să se mai întâmple, iar dis-de-dimineaţă când abia mijeau zorile, am plecat în mare grabă de-acasă.

Cerul senin făgăduia o zi luminoasă. Mugurii se desfăceau. Păsărelele, venite nu se ştie de ce în oraşul murdar, îşi proslăveau viaţa lor păsărească. Iar în mine era mereu prezent, ascuns undeva în adânc, gândul: „Clavdia este acum după gratii".

Grupul nostru de trei se întruni. După ce discutarăm situaţia, căzurăm toţi trei de acord că arestarea Clavdiei nu înseamnă că s'a dat de urmele organizaţiei noastre raionale, ci e mai curând consecinţa unei vechi supravegheri a casei profesorului. Supravegherea accentuată a casei, pe care noi o observasem demult, arăta că ohrana nu reuşise încă să o fileze pe Clavdia personal. Probabil că aceasta se datora faptului că ea încetase să mai vină pe la casa părintească, precum şi faptului că dispăruse în grabă dela noua ei locuinţă. Arestarea avusese loc, se vede, pe stradă, imediat după ce ea ieşise din

casa tatălui ei. Şi asta fusese desigur o prostie din partea ohranei. Organizaţia noastră ar fi fost ameninţată de un pericol mult mai mare dacă, urmărind-o pe Clavdia, agenţii ar fi trecut la urmărirea legăturilor noastre.

Hotărîrăm să nu luăm niciun fel de măsuri speciale de securitate a muncii noastre în urma arestării Clavdiei, să nu ne restrângem câtuşi de puţin activitatea şi să nu amânăm nimic. Singura măsură de precauţie va fi să mutăm pentru un timp sediul de întâlnire dela editura „Viatca" într'altă parte.

Sonia preluă munca de secretar tehnic al raionului. La propunerea mea, se hotărî să i se dea sarcina să stabilească, de comun acord cu Vichenti şi Mihail, convocarea pentru astă seară a comisiei raionale executive, în noua ei compunere, adică de cinci oameni. Timofei şi Veteranul căzură de acord cu linia propusă de mine pentru această şedinţă.

Am trecut pe la Sonia. Era singură. Nu ne-am spus niciun cuvânt despre arestarea Clavdiei. Se vede că Sonia vroia să mă cruţe. Iar eu mi-am făcut o pavăză, vorbindu-i despre sosirea lui Lefortovschi la Moscova.

Sonia primi noile ei sarcini fără şovăială, fără rezerve, fără să ceară măcar să fie eliberată de munca de conducere a cercurilor propagandistice. Dar ştiam din propria mea experienţă că a cumula munca de secretar cu o altă muncă este un lucru riscant, neconspirativ, aşa că am preluat eu cercurile, cu speranţa că nu va fi pentru mult timp, altminteri n'aş fi putut rezista.

Oare Lefortovschi ne va da o mână de ajutor? Desigur că el va intra în muncă de îndată ce va afla de rezultatele minunate pe care le-am realizat noi şi de posibilităţile atrăgătoare şi luminoase care se vor deschide în faţa noastră când vom reuşi să trimitem o delegaţie bolşevică de nădejde la consfătuirea legală, iar apoi vom convoca conferinţa raională şi vom alege un comitet raional.

Ascultându-mi proiectele cu privire la Lefortovschi, Sonia nu spunea nimic, ci dădea doar din cap.

— Dar de ce aceste îndoieli față de un tovarăș, Sonia? Impresiile profesorului? Dar ele sunt probabil arbitrare și întâmplătoare. Sunt convins că lucrurile s'au petrecut astfel: Lefortovschi a venit în casa profesorului, s'a intimidat grozav, a intrat pe neașteptate în discuție cu un mare savant și s'a hotărît să facă pe conspirativul și să joace rolul unui afacerist monden din romanul lui Boborâchin. Iar Ivan Matveevici a luat-o drept bună și a început să-l certe. Totul e numai fantezie, pur fantezie a profesorului.

Iată-mă acum pe bulevardul Balcanschi, în fața unei căsuțe joase cu un singur cat, construită din lemn, pe o temelie de piatră. Aici locuise Lefortovschi, încă din copilărie. Duminicile ne întâlneam pe bulevard să privim „zidul" — bătaia începută de băieței și în care intrau apoi și băieți mai mari, înaintând unii împotriva altora în rânduri strânse, ca niște ziduri, fapt pentru care bătaia purta numele de „zid". De obicei noi stăteam mai laoparte și nu ne băgam. Dar într'o zi era cât pe aci să fiu omorît din cauza lui Lefortovschi. El băgase în mănușe o monedă de aramă și lovise până la sânge nasul unui băiețel care privea și el „zidul".

— De ce l-ai bătut? — l-am întrebat eu.

— Așa, ca să văd ce-o să facă...

Băiețelul începu să țipe:

— Asta are ceva ascuns în mănușe...

— Bate-l, bate-l! — începură să strige și cei mici și cei mari.

Dacă la jocul ăsta loveai cu altceva decât cu mâna, nimeni nu era cruțat, oricât de mic ar fi fost, ci era aspru pedepsit, uneori bătut măr.

Eu luai apărarea lui Lefortovschi, care reuși să se strecoare și să se ascundă în curtea casei lui. Toată furia mulțimii se revărsă asupra mea. Mă salvă un diacon care trecea tocmai atunci pe acolo. Ieșise din biserica Balșoi Spas, de pe strada Balșaia Spascaia. Bisericii îi zicea „Spas Vo Spase", și, mai târziu, la școală, băieții mă porecliseră „Spas Vo Spase"...

— Poftiți la dânsul în odaie, sus, — îmi spuse o femeie simplu îmbrăcată, care-mi deschisese ușa.

— Probabil că e acasă, că aud pe cineva umblând şi chicotind pe sus.

Urcai pe scăriţă, iar sus fui întâmpinat, nu de Lefortovschi, ci de Xenia Conoplina.

Eu nu dădusem nicio atenţie faptului că în faţa porţii staţiona o caleaşcă luxoasă cu doi cai. Văzându-mă, Xenia începu să râdă în hohote. Râsul ei avea ceva trivial şi chiar nefiresc. Era îmbrăcată într'o rochie scumpă, dar modestă, stil „reforma": se vede că voia să facă pe „progresista"!

— Doamne, ce decadent eşti! — spuse ea strângându-mi mâna, şi din nou începu să râdă în hohote.

— De ce decadent? Se vede că aţi confundat cuvântul.

— Vrei să mă prinzi că sunt incultă? Ba eşti un decadent. Te prefaci că fugi de oamenii bogaţi şi când colo umbli după ei şi ai vrea să fii în mijlocul lor ca toţi decadenţii. Ai să spui că ai venit întâmplător, că n'ai ştiut că sunt aici? Nu cred. Cu siguranţă că te-a anunţat Lefortovschi. Se vede că nu ţi-e dat să scapi de ce ţi-e scris. Ştiu, ştiu că te aciuiezi într'o cămăruţă ca vai de ea şi mănânci pâine şi cvas... Dar dacă m'ai ruga frumos, te-ai pleca umil în faţa mea şi ţi-ai cere iertare pentru obrăznicia de data trecută, poate că te-aş mai lua şi ţi-aş da şi o lefşoară bună. Uite, Lefortovschi ăsta al dumitale se roagă să intre la mine ca secretar.

Ii răspunsei cu brutalitate.

Ea râse iar.

— Işi închipue că nu mai pot fără el! Vrea să-şi urce preţul! Uite, o să vă trântesc acum uşa şi o să plec. Coate-goale ce sunteţi! Sub cele mai deosebite înfăţişări, ştiu eu că toţi urmăriţi acelaşi lucru: cum să stoarceţi cât mai multe parale dela noi. Scamatori, zău, sunteţi nişte scamatori!

Ea plecă, iar eu îmi spuneam în gând: „E milionară, nenorocita de ea..."

Făcea oare să-l mai aştept pe Lefortovschi? La impresiile profesorului despre el, se adăugase acum

povestirea Xeniei. Aveam eu oare nevoie de un om ca el? Dar rămăsei să mă conving singur.

Văzându-mă, Lefortovschi vru să se repeadă la mine şi să mă îmbrăţişeze, dar ceva îl reţinu.

— Ce faci acum, Pavel?

— Intrebarea ta îmi place, Lefortovschi. Am observat că ai vrut să mă întâmpini prieteneşte, dar apoi te-ai oprit. Probabil că ai vrut să afli mai întâi dacă nu cumva am dezertat. Nu-i aşa? Asta înseamnă că eşti acelaşi de altădată, şi ca şi altădată eşti alături de noi?... Nu-i aşa că nu mă înşel?

— Bineînţeles că nu te înşeli. Eu sunt acelaşi de altădată... Aşa... în general... în ce priveşte felul meu de a fi. Numai că viaţa s'a schimbat, — spuse Lefortovschi sentenţios. — Dealtfel îmi vine să râd când oamenii se laudă că în ei nu s'a schimbat nimic!...

— Ia povesteşte-mi despre fuga ta.

— Despre fugă? Nu e propriu zis o fugă...

— Ai nevoie de un act de identitate?

— La drept vorbind, nu. Mi-au schimbat deportarea cu plecare în străinătate... din cauză de boală... Dar n'am să cedez. Am să încerc să rămân aici, în Rusia... Ce să fac în străinătate?

— Cum trebue să înţeleg toate cele ce-mi spui? Că ai folosit înlocuirea deportării cu plecarea în străinătate numai pentru a te smulge din locurile acelea îndepărtate... Şi că într'un fel şi asta înseamnă o fugă?

— Poţi s'o înţelegi şi în felul ăsta.

— Şi acum te gândeşti să devii ilegalist şi să munceşti în ilegalitate, nu?

— Vezi, Pavel, într'o bună zi am privit ilegalitatea sub un aspect cu totul neobişnuit. Acum, n'am nimic împotriva ilegalităţii revoluţionare: orice s'ar spune, e o şcoală organizatorică. Munca în ilegalitate dă omului o uriaşă experienţă în relaţiile lui cu oamenii, o vastă cunoaştere a oamenilor şi pricepere de a-i folosi după capacităţile lor. Câte ceva din aceste daruri le-am căpătat şi eu. Deaceea, în principiu, de ce n'aş lucra şi în ilegalitate?... Dar nu m'am lămurit

încă prea bine... Eram convins că ai să părăsești vechile tale poziții... Tu ai un simț al realului. Să nu crezi cumva că tăgăduesc rostul ilegalității! In măsura în care există o conștiință în care un obiect este considerat ca existând, înseamnă că acest obiect există. Lozinca mea în momentul de față este următoarea: „Totul este posibil. Totul este în egală măsură și bine și rău, în egală măsură adevărat și neadevărat". Am sosit abia acum cinci zile, dar am văzut că aici, mai mult ca oricând, ideile țâșnesc cu vigoare. Totul se revizuește. Oamenii nu se dau înapoi dela nimic. Se vede că dărâmarea vechiului a devenit un obicei profund. Astăzi se dărâmă toate dogmele, toate normele, se afirmă libertatea deplină a tuturor năzuințelor, se respinge împărțirea lor în josnice și înălțătoare. Știu că mulți, printre care probabil și tu, denumesc acest lucru decadentism, filistinism deandoaselea, desagregare morală, putrefacție... La aceasta, răspund: „Totul este posibil". Poate fi și așa, dar poate fi și invers. In definitiv, cine poate spune cu precizie cum este în realitate? In asemenea momente de tranziție, e greu să recunoști, dar și să respingi ceva în mod categoric. Totuși, pentru mine e clar că în momentul de față nu poți da faptelor unor persoane luate individual, aprecieri morale ca: „trădător", „renegat" și altele. Aceste etichete, care nu înseamnă nimic, sunt arbitrare. Este un moment de tranziție... Istoria însăși nu știe încă încotro s'o apuce, tot așa cum în epoca Smutei [1]), boierii prudenți spuneau: „Nu putem ghici cum se va termina". Deaceea, astăzi, mai important decât orice, este toleranța și precauția în acțiuni și în aprecieri. In momentul de față, în locul tău n'aș considera eticheta „lichidator" ca o ocară, și nu m'aș fuduli cu eticheta „membru de Partid". Trebue să stai de veghe, pentru a întoarce cârma vieții obștești într'acolo unde o vor cere evenimentele. Tu nu cunoști teoria pragmatiștilor des-

[1]) *Smuta* — perioadă tulbure de frământări sociale și politice, între sfârșitul sec. al XVI-lea și începutul sec. al XVII-lea, în Rusia. (N. red.)

pre așa zisele „posibilități plutitoare"? Este o mare artă să știi să întorci cârma potrivit posibilității care plutește spre tine... Tu te interesezi ce voi face eu personal? Vezi, cu privire la conduita mea și la ceea ce se cuvine să fac și ce nu, m'aș feri de orice preciziune dogmatică. Aș vrea să-mi spun mie însumi: trăește, crește așa cum crește copacul în libertate, fără un punct de vedere îngust, preconceput și totdeauna limitat, fără amestecul grădinarului, în chip de morală. O morală cu adevărat științifică nu poate cere decât un singur lucru: ca atitudinea omului să fie în conformitate organică cu natura lui.

— Bine, Lefortovschi, nu mai e nevoie de amănunte. Am înțeles: „A întoarce cârma potrivit posibilității ce plutește spre tine", în limba noastră rusă se chiamă mai pe scurt și mai simplu: „întoarce-te încotro bate vântul".

— Pe mine nu mă miră și nici nu mă sperie ocările tale.

— Te-a așteptat aici o „posibilitate plutitoare", și a plecat fără să te fi găsit...

— Xenia Gheorghievna Conoplina?

— Lingușirea în fața nevestei unui fabricant este prevăzută și ea de pragmatism?

— Știi ce, Pavel? Eu nu sunt un lingușitor, și o să ne mai întâlnim, poate chiar în ilegalitate, poate chiar la Vichenti... Am fost la el. Te miră? Nu am câtuși de puțin intenția să rup legăturile cu aceia care mă cunosc și pe care-i cunosc.

— Iar Vichenti este deasemenea pentru tine una din „posibilitățile plutitoare", nu-i așa?

— Lasă ironiile, Pavel. E foarte firesc ca omul să aibă dorința să-și aranjeze treburile cât mai bine. Căci și în ilegalitate există un anumit gen de carierism. Am auzit că una din cunoștințele mele nu este cu totul nevinovată în această privință și că tare nu ar vrea să se despartă de titlul de „general de raion".

— Dar dacă, — îi răspunsei eu, — am aplica totuși spuselor tale de azi aprecieri morale, știi cum

ar trebui să le denumim? Josnicie, mârşăvie. După părerea ta, pentru titlul de „general", nouă, ilegaliştilor, ni se dau bunuri materiale? Cel mult ne trimit în regiuni depărtate, ne deportează şi ne închid mai bine în închisori... Carierismul este o chestiune de lăcomie individuală. Şi este oare permis să considerăm carierism năzuinţa desinteresată a luptătorului de a se dărui cât mai mult unei cauze măreţe, de a juca în lupta pentru această cauză un rol cât mai mare?... Cred, Lefortovschi, că noi am discutat tot ce era de discutat, şi pentru amândoi totul a devenit clar.

— Sezisez în tonul tău o condamnare... Imi vine să râd. Grozav îmi vine să râd. Ce sunt eu acum, după părerea ta?

— O „imposibilitate plutitoare". Rămâi cu bine.

Când ajunsei la uşă, el mă opri.

— Stai, Pavel! Intoarce-te o clipă. N'o să caut nici să-ţi schimb convingerile, nici să te rog. Şezi numai, zău şezi. Lasă-mă să te privesc, să te privesc numai o clipă. Ne leagă doar atâtea şi atâtea... Toată copilăria noastră fericită... Prin câte încercări am trecut împreună! Cunoscându-ţi firea, îmi dau seama că e probabil pentru ultima oară că stăm aşa, alături, unul lângă altul... Tu pleci... iar mie îmi vine să plâng pentrucă în mine se răceşte ceva, cad nişte petale, se sting nişte scântei. Ce obositor e să trăeşti...

Nu simţeam nicio milă pentru el. Dădui să plec.

— Rămâi cu bine.

Trecând prin curte, întorsei capul. Lefortovschi mă privea dela fereastră, foarte trist. Mă gândii: „Pozează. Dă-l draculuil"

Şi totuşi inima mi se strânse. M'aş fi simţit mai fericit acum să stau împreună cu el, tovarăşul din copilărie, să-mi aduc aminte de trecut, să visez la viitor şi să simt o încredere nemărginită, respect şi dragoste pentru prietenul meu. Mă simţii amărît. Tinereţea trece şi vine maturitatea, mai curajoasă, dar inevitabil, mai puţin încrezătoare. Invăţăm să fim neîncrezători.

In cursul zilei, vizitai două întreprinderi din subraionul meu, apoi trecui pe la salahorii dela vopsito-

rie. Mă întâlnii cu Ilia Ermilovici. Acolo îl găsii aşa cum ne înţelesesem, pe Stiopa. In ungherul în care dormea fiica lui Ilia Ermilovici, în absenţa ei, se întruniseră vreo zece oameni, reprezentând numai o parte a comitetului propus să conducă viitoarea grevă. Atelierele principale nu-şi trimiseseră reprezentanţi şi atmosfera de acolo continua să fie tulbure. Pregătirea grevei se lovea de greutăţi serioase. Hotărîrăm să intensificăm agitaţia. Deasemenea se stabili ca eu să intru în legătură directă cu muncitorii secţiilor principale.

Ilia Ermilovici îmi mulţumi pentrucă făcusem cunoştinţă fiicei lui cu Sonia.

A doua zi vizitai barăcile muncitorilor dela atelierele principale şi mă convinsei că acolo domnea o atmosferă de neîncredere faţă de salahori, în ce priveşte dârzenia şi nivelul conştiinţei lor.

Cu puţin înainte de a se înserа, am fost reţinut într'unul din cercurile pe care le preluasem dela Sonia. Sosise timpul să se formeze acolo o mică celulă de Partid. Trebuia însă să mai verific încăodată impresia Soniei despre oamenii aceia.

Când se făcu seară, o pornii spre Vichenti, tot la locuinţa artistului de circ.

— A, noroc, noroc, dragă Pavel! Ei, prietene, cum merg treburile?

Vichenti era singur.

— Deocamdată, Pavel, până nu mai vine şi altcineva, aş vrea să te întreb unele lucruri. Dumneata ai fost în deportare împreună cu tovarăşul Lefortovschi. Ştii că a evadat şi că a sosit aici?

— Că a evadat, nu ştiu. Dar că este aici, ştiu.

— Este un om inteligent, nu-i aşa? Şi mi se pare că are un serios bagaj teoretic, mai ales în filosofie. Il ţin minte din 1905...

In mine ardea indignarea împotriva lui Lefortovschi şi discuţia începută de Vichenti era pentru mine ca o adiere de vânt care aţâţă un foc ce mocneşte.

— Ce părere ai despre el? După părerea mea, este pe deplin...

Il întrerupsei:

— Pe deplin copt pentru a fi un renegat...

— Pavel, de ce vorbeşti aşa? Cum de nu ţi-e ruşine? Dar dovezile? Dar faptele?

— Este un empiriomonist, un empiriocriticist, un pragmatist... şi dealtfel trebue să-i facem vânt din mijlocul nostru.

I-am povestit ce discuţie avusesem cu Lefortovschi.

— Resping în mod absolut şi în întregime toată aiureala dumitale, Pavel. Ăsta e un sectarism nepermis. Omul n'a făcut deocamdată nimic rău. Dumneata nu eşti în posesia niciunui fapt, nu poţi indica nicio acţiune a lui, nicio vină. Cât priveşte intenţiile lui... Omul se gândeşte, este în căutare. Chiar dumneata spui că ţi-a declarat: „De ce să nu lucrez în ilegalitate?" Iar eu îţi spun că vrea neapărat să lucreze în ilegalitate. Mie mi-a vorbit mai limpede decât dumitale. Mi-a spus: „Vreau..."

— Şi nevestei de negustor, tot „vreau" i-a spus, numai că era vorba de o slujbă de secretar. Toate astea sunt pentru el „posibilităţi plutitoare".

— „Posibilităţi plutitoare"? Dacă nu mă înşel, asta e din James. „Relaţia dintre credinţă şi voinţă". Filosofie americană? Nu e lipsită de interes, dar sunt gata să recunosc că nu merită să-şi piardă cineva vremea citind-o.

— De ce nu? Trebue să ne cunoaştem duşmanii.

— Asta aşa-i. Dar oare Lefortovschi ne este duşman?... E uluitor cât de uşor îi declari dumneata pe toţi duşmani. Probabil că ai citit cartea lui Lenin împotriva empiriocriticismului şi ai început să dai în dreapta şi în stânga. Noi aici, dumneata şi cu mine, Pavel, ne-am apropiat de o problemă foarte interesantă. Ascultă-mă pe mine, sunt mai în vârstă decât dumneata şi am intrat în mişcare mai demult. Bineînţeles că, în tot timpul perioadei de formare a Partidului, lupta dârză, îndârjită, între fracţiuni, a fost o necesitate istorică. Nu numai conţinutul luptei, dar şi formele ei, îndârjirea ei deosebită, toate acestea pot fi explicate şi au şi fost explicate — şi Lenin le explică perfect just — prin desfăşurarea luptei de clasă, în Rusia şi în restul

Europei. Dar nu găseşti oare că la noi s'a ajuns la o oarecare exagerare a acestei, ca să zicem aşa, intransigenţe ideologice? Vezi, eu am crescut într'o familie de dogmatici, în care domnea o intoleranţă religioasă acută, nu într'o familie rusească. Şi ca un protest faţă de caracterul închis, de castă, am căutat să fiu blând, tolerant, şi în mine s'a întărit poate un umanism iluminist, oarecum sentimental. M'am obişnuit să caut netezirea asperităţilor şi a contradicţiilor... Condiţiile de viaţă ale familiei mele favorizau aceste tendinţe: o situaţie materială bună estompa sentimentul inegalităţii în drepturi, iar lipsa grijilor materiale era considerată ca independenţă. Tendinţei de izolare, manifestată de cei mai în vârstă, noi, generaţia mai tânără, îi opuneam tendinţa de apropiere de lumea înconjurătoare, noi tindeam spre literatura rusă clasică, ne atrăgea sufletul rus, larg, blând, tolerant...

— Dar ce rost are spovedania asta a dumitale, tovarăşe Vichenti? Din partea noastră, oamenii aşteaptă acţiuni şi nu subtile relaţii personale prieteneşti. Iar dacă pentru dumneata asta e o încercare de fundamentare social-psihologică a împăciuitorismului, ea aduce mai curând a apologetică.

— Vezi, Pavel, tocmai asta numesc eu intoleranţă exagerată. Iţi vorbesc dela suflet la suflet, iar dumneata mă repezi cu brutalitate ca Bazarov [1]). Se vede că degeaba am fost sincer cu dumneata. Te fuduleşti probabil cu intransigenţa dumitale. Dar să ştii că nu ai de ce să te mândreşti. După părerea mea, cu cât o minte este mai multilateral desvoltată, şi mai pătrunzătoare, cu atât îi va fi mai greu să fie intransigentă, pentrucă ea vede în faţă numeroase căi opuse.

— Probabil că o asemenea inteligenţă pătrunzătoare şi multilateral desvoltată a avut şi măgarul lui Buridan, care tocmai de-aia nici n'a putut săracul să aleagă una din cele două grămezi de fân şi a murit de foame...

— Dumneata, Pavel, simplifici totul într'un mod

---

[1]) Erou din romanul lui Turgheniev: „Părinţi şi copii". (N. trad.)

insuportabil. Poate că vrei cu tot dinadinsul să mă scoți din fire? Ei bine, cum se zice, am să te las în plata domnului. Să ne întoarcem la Lefortovschi. Mi-a venit o ideie. Dacă o să fie și el de acord — și se pare că nu are nimic împotrivă — propun să-l introducem în viitorul comitet al Moscovei. Și în privința dumitale am o propunere minunată: să intri în grupul de lectori de pe lângă comitetul Moscovei. De ce nu te-ai specializa în conducerea cercurilor de tip superior pentru a pregăti noi propagandiști și agitatori? Asta ar constitui un puternic stimulent pentru lărgirea propriilor dumitale cunoștințe. Iar lui Lefortovschi i se potrivește mai mult rolul de organizator; în privința asta, el e mai tare decât dumneata. Și i-am încredința lui, în locul dumitale, conducerea raionului Zamoscvorecie...

N'avui timp să răspund, că intră Mihail. Fără să salute, el începu să vorbească agitat:

— Dracu' știe ce se petrece în raionul Zamoscvorecie sub aripa ocrotitoare a lui Pavel... Sau este o totală desagregare, anarhie, sau este o „combativitate bătăioasă" patronată și prost camuflată. Vasili l-a omorît pe mahaist fără să aștepte judecata și mi s'a mai și lăudat cu asta.

— E sigur că ți s'a lăudat? — îl întrebai eu. — Nu cumva ți s'o fi părut?

— In orice caz, — replică Mihail, — este consecința unei proaste conduceri a raionului. Faceți cum credeți, tovarăși, dar eu pun problema cu toată brutalitatea. Chiar astăzi trebue să se ia o hotărîre, și anume o hotărîre necruțătoare: Pavel trebue să fie scos dela conducerea raionului, — încheie Mihail.

După Mihail, sosiră Veteranul și Timofei. Vichenti vorbi cu foarte multă bunăvoință:

— Propunerea ca Pavel să fie scos din munca din raion eu o consider ca o lucrătură. Nu consider necesar să discutăm tocmai acum fapta lui Vasili, căci în fața noastră stau probleme mult mai importante.

Dar eu nu eram de aceeași părere cu Vichenti și declarai că susțin propunerea lui Mihail de a judeca

sub toate aspectele incidentul cu Vasili. În felul acesta s'ar fi desvăluit toate punctele de vedere şi ar fi devenit mai clare poziţiile tuturor. Veteranul şi Timofei căzură de acord cu mine.

Vichenti scrise câteva cuvinte şi-i transmise lui Mihail un bileţel. După ce citi bileţelul, Mihail spuse că-şi retrage propunerea ca „Pavel să fie scos din muncă". Era de presupus că Vichenti pregăteşte o manevră împăciuitoristă.

— Ne-am întrunit în această componenţă pentru prima oară, — spuse Vichenti. — Să ne conducă astăzi spiritul de unitate şi de înţelegere. După părerea mea, lucrurile decurg favorabil pentru noi. Cearta lui Jarcov cu leaderul lichidatorilor, noi desigur o vom saluta în mod unanim ca un semn al nemulţumirii muncitorilor menşevici împotriva conducătorilor lor. Eu personal consider acest fapt ca de bun augur pentru discuţiile cu Blagov care, după părerea mea, vor trebui să aibă loc în legătură cu alegerea delegaţilor la consfătuirea legală asupra problemelor de trai ale muncitorilor. Cearta cu Jarcov este un bun mijloc de presiune. Blagov va ceda mai uşor. Peste câteva zile va avea loc consfătuirea în problemele de trai ale muncitorilor cu care ocazie va trebui să demonstrăm, în faţa întregii ţări, unitatea rândurilor şi solidaritatea clasei muncitoare. Nu este o chestiune care să privească numai raionul nostru, ci, în condiţiile de astăzi, când noi ne-am refăcut mai repede decât alţii de pe urma rănilor provocate de ultimele atacuri poliţieneşti, nouă ne revine o datorie deosebită, aceea de a susţine onoarea organizaţiei Moscovei. Apoi, încă o chestiune, de astă dată a noastră, pur raională: convocarea conferinţei ilegale care trebue să se întrunească zilele acestea. Iată, propun o măsură care ne va face dintr'odată mai puternici şi într'o chestiune şi în cealaltă.

Vichenti ne expuse cu entuziasm planul său abil „bine chibzuit şi perfect din toate punctele de vedere".

— Am pregătit chiar un proiect de declaraţie comună de compromis.

Potrivit planului nostru îi vom face lui Blagov şi lui Sviazchin concesii în formulările politice ale declaraţiei comune, „care va fi proclamată la consfătuirea legală din partea tuturor curentelor, fără deosebire", iar în schimb, ei vor consimţi să participe la conferinţa raională ilegală.

— In felul acesta, — ne explică Vichenti, — vom căpăta din partea lor o recunoaştere de fapt a bazei ilegale a Partidului.

Timofei îl întrerupse pe Vichenti:

— Dar asupra recunoaşterii principiale nu aveţi nici măcar intenţia să insistaţi?

— Planul nostru, — răspunse Vichenti, — este să-i atragem cu orice preţ, fără a intra în discuţii abstracte şi sterile, iar restul va veni... Totul va veni treptat, dela sine.

— Dar cum vom ajunge la o asemenea declaraţie comună? — îl întrebai eu. — Oare nu cu preţul unor concesii politice principiale din partea noastră.

Se încinse o discuţie îndârjită, care dură aproape toată noaptea. Incepuse să se lumineze de ziuă. Noi trei, Veteranul, Timofei şi cu mine refuzam să-i dăm lui Vichenti împuternicirea de a duce tratativele cu lichidatorii pentru a se ajunge la un compromis. Vichenti se referea la hotărîrile plenarei. Am respins interpretarea lui cu privire la hotărîrile plenarei asupra unităţii, până când nu vom face cunoştinţă cu textul rezoluţiei. Drept răspuns, el începu să ne învinuiască de „scindarea intenţionată şi criminală a organizaţiei." Şi ne ameninţa chiar cu „excluderea din rândurile mişcării muncitoreşti".

Se luminase bine de ziuă când Timofei trase concluziile:

— Nu e vorba numai de noi trei. Cum putem noi să cădem de acord cu planul tău, Vichenti, când atmosfera din mediul muncitoresc se bate cap în cap cu scamatoriile şi târguielile tale împăciuitoriste? Iar dacă ne-am prosti dintr'odată şi te-am urma, ce-ar rezulta din asta?... N'am face altceva decât să ne rupem de muncitori. Cu noi s'ar petrece acelaşi lucru care se întâmplă în momentul de faţă cu lichidatorii. Ei se

îndreaptă spre un faliment politic, spre moarte politică. Voi, împăciuitoriştii, vreţi să nimeriţi laolaltă cu ei în aceeaşi ladă de gunoi? Treaba voastră, vă priveşte; noi nu vă împiedicăm, dar pe noi vă rugăm să ne lăsaţi în pace. Noi n'o să ne rupem de muncitori. Noi am căzut de acord să vă introducem în „grupul de cinci", vroiam să vă ridicăm, să vă atragem într'o muncă adevărată şi am cedat într'o serie de chestiuni unde se putea ceda şi unde era nevoie să se cedeze... N'am reuşit să vă convingem. Deaceea, să trecem la vot. Votul aduse un rezultat cu totul neaşteptat: Numai Vichenti ridică mâna pentru „proiectul declaraţiei de compromis". Mihail se abţinu.

— Eu, tovarăşi, vreau să mă mai gândesc, să mă lămuresc, — ne explică el hotărîrea lui de a se abţine.

Timofei se aplecă spre mine:

— Scrisoarea lui Şumchin începe să-şi producă efectul... I-am dat-o s'o citească.

— Atunci de ce m'a atacat astăzi pe mine atât de violent? — întrebai eu.

— Obişnuita zăpăceală împăciuitoristă. El şovăe la fiece pas.

Vichenti se ridică şi declară solemn:

— Am rămas singur în mijlocul vostru. Cu toate acestea, nu mă pot supune atât de simplu unei majorităţi mecanice.

— De ce „mecanică"? — întrebă râzând Veteranul. — Probabil pentrucă nu-ţi place. Ai să te plângi de noi când s'o întruni conferinţa raională. Acolo o să vorbim dela suflet la suflet.

— Nu, — răspunse Vichenti, — n'am să aştept conferinţa. Comitetul de Moscova este pe punctul de a se forma şi o să răspundeţi în faţa lui.

— Dar, ia spune, Vichenti, — i se adresă Timofei, — este adevărat ce spune un tovarăş că formarea comitetului de Moscova se amână din cauza manevrelor dumitale împăciuitoriste? Ia vezi să nu te pomeneşti pentru asta cu un genunchi în spate din partea muncitorilor.

— Orice ai spune, Timofei, dar ceea ce faceţi voi în momentul de faţă este o sciziune făţişă.

— Intr'adevăr, între noi şi tine este o sciziune. In schimb însă e unitate perfectă între muncitori şi noi, — spuse Timofei.

25

Comisia executivă a comitetului Moscovei nu se formase încă. Intâlnirile menite să întreţină legătura cu conducătorii de raion nu erau încă stabilite. Vichenti încetase cu desăvârşire să se mai întâlnească cu noi. Sonia întrebase de el la locuinţa artistului de circ, dar Vichenti nu mai trecuse deloc pe acolo şi oamenii nu ştiau nimic despre el. Sonia începu să alerge după cunoscuţii şi legăturile din alte raioane, dar nu recoltă decât svonuri şi presupuneri contradictorii. Se vede că stabilirea legăturii cu centrul încă neformat al Moscovei devenise, nu se ştie de ce, mai grea, nu numai pentru raionul nostru, dar şi pentru celelalte raioane. Apoi de undeva se stârni şi se întinse svonul despre arestarea majorităţii candidaţilor indicaţi să intre în viitorul comitet al Moscovei.

In raionul nostru se simţea mai puţină viaţă. Sonia explică acest lucru prin influenţa unei neînţelese moliciuni generale ce-şi făcuse loc în cercurile din Moscova; un timp mersesem cu pânzele întinse din succes în succes, iar acum se iviseră noi piedici dintr'o direcţie neaşteptată, nu din partea duşmanilor ci din interior, din partea prietenilor noştri de ieri, care împrăştiaseră îndoieli şi şovăeli prin împăciuitorismul lor. Nu eram de aceeaşi părere cu Sonia şi încercam să stabilesc cauze mai palpabile şi mai precise. In primul rând insistai să ne întoarcem la vechiul şi obişnuitul nostru sediu de întâlnire dela editura „Viatca", loc bine cunoscut tuturor alor noştri, unde continuau probabil să vină, din obişnuinţă, oameni dela diferite întreprinderi. Şi într'adevăr, după această măsură, circulaţia sângelui în viaţa noastră raională se acceleră oarecum.

Prima surpriză plăcută a fost venirea lui Climov din Presnia. Dar noutăţile aduse de el erau triste. La

trecerea graniței din spre Austria, Șumchin fusese arestat. Zilele acestea fusese adus la Moscova și închis într'o celulă izolată a închisorii Butârchin. Așadar din nou dispărea posibilitatea de a primi dintr'o sursă de prima mână informații asupra hotărîrilor plenarei.

In toate întreprinderile se apropiau de sfârșit alegerile de împuterniciți care urmau să desemneze delegația pe întreaga Moscovă pentru consfătuirea legală în problemele de trai ale muncitorilor. In raionul nostru, această muncă se desfășura intens. Timofei, Bescozârecinâi, Nicanor Nicanorovici, Stiopa, Solnțev, Vania dela Giraud, Sonia, cei trei cofetari, precum și Jarcov, care mergea ferm alături de noi, se consacraseră cu totul acestei munci.

In aceste zile a trebuit să prezint în fața membrilor de Partid dela uzina „Dobrov Nabholz" un raport despre problemele noastre interne, din raion. Le-am relatat cum a refuzat Vichenti să se supună hotărîrilor celor cinci și cum, de fapt, Mihail îl susținuse.

Ședința în care mi-am prezentat raportul a avut loc în camera lui Mihail. Acesta era dârz și chiar puțin arogant, fiind absolut sigur de victorie. Dar lucrurile au luat o întorsătură neplăcută pentru el. Tovarășii și-au exprimat neîncrederea și i-au luat dreptul de a reprezenta organizația de Partid a uzinei în legăturile ei cu conducerea raionului. Un amănunt, dealtfel lipsit de importanță, îi spori și mai mult amărăciunea: înainte de sfârșitul întrunirii, începuse să pregătească ceaiul, dar în timp ce samovarul fierbea, tovarășii își exprimaseră neîncrederea. Samovarul fu pus pe masă după ce devenise cunoscut rezultatul votului, și niciunul dintre musafiri nu vroi să rămână să bea un pahar cu ceai. Samovarul sâsâia de pomană. Oamenii își luau rămas bun dela Mihail în grabă, de formă, dornici să plece cât mai repede.

— Trebue să vorbesc cu tine, Pavel, — spuse Mihail în prag.

— Vino la sediul de întâlnire.

— Dar în altă parte decât la sediu nu se poate?

De pildă, aş putea veni la tine acasă? — spuse el pe un ton rugător, parcă fără viaţă.

— Nu, — răspunsei eu. — Ar fi neconspirativ.

Intre timp, îmi părăsisem locuinţa şi, în aşteptarea unei noi locuinţe, înnoptam pe la diferite adrese.

A doua zi, la uzina Dobrov a avut loc alegerea împuterniciţilor. Cineva pronunţă numele lui Mihail. Analizând candidaturile în numele organizaţiei de Partid, Solnţev nu spuse despre el nimic, nici rău nici bine, ci îl trecu sub tăcere. Şi, întrucât la uzină se ştia că organizaţia de Partid îşi exprimase neîncrederea în el, Mihail căzu la vot.

— Pentru ce mă executaţi, pentru ce mă urmăriţi atât de necruţători? — se plânse Mihail venind la întâlnire la editura „Viatca". — Numele meu răsuna în întreaga uzină Dobrov. Ajungea să spun un cuvânt ca oamenii să mă urmeze. Doar voi m'aţi chemat în muncă şi m'aţi ridicat. Acum de ce mă ponegriţi în halul ăsta?

— Cine te-a ponegrit? Noi nu am respins candidatura ta. Înţelege, Mihail, că muncitorii nu urmau cuvântul tău, ci cuvântul Partidului, iar din momentul în care ai început să spui cuvinte străine, s'a terminat cu gloria ta.

Plecă obidit şi trist, dar fără necaz împotriva noastră. Iar în mine se născu speranţa că poate îl vom mai readuce pe Mihail pe calea cea bună.

Sonia reuşi în sfârşit să dea de urma lui Vichenti.

El consimţi să intre în comisia de judecare a procesului mahaistului. Comisia se întruni sub preşedinţia lui şi publică un manifest cu expunerea exactă a faptelor şi aprecierea politică a celor petrecute. In acelaşi timp, comisia condamnă ca o mârşavă calomnie premeditată svonurile care îl ponegriseră pe Prohor. Vichenti nu fu de acord să se adauge cuvintele: „care au fost împrăştiate cu scopul de a discredita ilegalitatea revoluţionară".

— Asta, — spuse el, — tovarăşi, ar însemna să încheiem socotelile cu menşevicii, în mod fracţionist.

— Te svârcoleşti ca un şarpe, Vichenti! — îi răspunse Timofei la această intervenţie.

Imediat după şedinţă plecai cu Prohor să împărtăşesc această fericită noutate mamei sale. Bătrâna mă sărută, iar fiului ei îi spuse aspru şi ameninţându-l cu degetul:

— Ţine minte, Prohor, pentru totdeauna, că nu trebue să-ţi pierzi niciodată curajul. Nu degeaba îţi spunea maică-ta: „Nu dispera, nădăjdueşte"...

Prohor reintră în muncă, ca un participant cu drepturi depline. El se aruncă cu patimă în muncă. Îi plăcea în special să vorbească în faţa unui auditoriu numeros. Am fost cu el la trei întruniri. Vorbea cu un entuziasm neobişnuit pentru el, dobândit de curând şi care se transmitea ascultătorilor. Cuvintele lui erau impregnate de grelele încercări prin care trecuse de curând. Dar convingerea lui, încrederea lui în victorie, atrăgeau şi captivau auditoriul.

In relaţiile noastre cu muncitorii dela vopsitorie se petrecu ceva neaşteptat. Toate legăturile se întrerupseră dintr'odată. Pregătirea grevei era ameninţată.

Intr'o zi venind la poarta barăcilor dela atelierele principale nu putui pătrunde: poarta era închisă, iar în dreptul portiţelor de fier străjuiau sergenţi.

Mă întâlnii cu Stiopa şi el îmi spuse că barăcile salahorilor sunt şi ele puternic păzite de poliţie.

Timp de două-trei zile încercai împreună cu Stepan să pătrundem într'un chip oarecare printre salahori sau vopsitori. Dar nu numai în ambele corpuri de barăci, aşezate la o distanţă de câteva străzi una de alta, ci chiar înlăuntrul vopsitoriei se găseau grupuri de pază, în uniformă de poliţişti sau civili.

Se vede că administraţia aflase ceva despre frământările din rândurile muncitorilor.

In măsura în care ne îngăduia conspirativitatea, Stiopa şi cu mine hoinăream în fiecare zi, la orele când muncitorii intrau sau ieşeau dela lucru, în speranţa că vom întâlni întâmplător vreun muncitor cunoscut dintre vopsitori sau salahori.

In sfârşit această ocazie se ivi în seara zilei de sâmbătă. In apropierea ceainăriei îl întâlnii pe vopsitorul Roman Cuzovlev. El se bucură:

— Bine că te-am întâlnit, tovarăşe Pavel! Oamenii

spun verzi şi uscate: „Uite, zic ei, bolşevicii au pornit agitaţia, dar când a venit vorba să treacă la fapte au dat bir cu fugiţii — unul n'a mai rămas." Eu însă le spun: „Dar ce pot să facă? Acum nu mai poate pătrunde la noi niciun şoricel, dar mi-te un om!"

Am intrat în ceainărie ca să chibzuim cum să ieşim din situaţia asta. In curând veniră acolo şi Stiopa cu Ilia Ermilovici şi Ignat.

Am chibzuit îndelung, dar toate căile ilegale se dovediră a fi întrerupte şi pline de obstacole. In acelaşi timp nu puteam fi siguri că Roman Cuzovlev, Ilia Ermilovici, şi tovarăşii lor cei mai apropiaţi, vor putea pregăti singuri greva, deşi după cum căutau să ne convingă toţi trei, atmosfera generală în fabrică şi în curte, printre salahori, se îmbunătăţise întrucâtva în acest răstimp.

— Ne lipseşte numai scânteia, Pavel, — spuse Cuzovlev.

— Dar scânteia asta unde ai s'o găseşti? Prea e tare vântul acuma, suflă şi stinge totul, — răspunse mâhnit Ilia Ermilovici.

In mintea noastră încolţi ideia de a căuta căi legale, de vreme ce acum toate căile ilegale erau închise. Şi atunci, în seara aceea de sâmbătă, concepurăm în toate amănuntele, un plan complicat de acţiune. Hotărîrăm să aplicăm o metodă de largă agitaţie şi să convocăm câteva sute de oameni din ambele corpuri de barăci.

A doua zi de dimineaţă mă şi apucai de această treabă.

Neţinând seama de faptul că era duminică, mă dusei la confortabila locuinţă a lui Blagov. Intâlnirea n'a fost dintre cele care te umplu de bucurie. Iulia mă întâmpină încruntată, temându-se, probabil ca vizita mea să nu arunce vreo umbră asupra lor. Blagov ieşi în ţinută de casă, într'un halat de Buhara.

Ii propusei să obţină aprobarea autorităţilor ca Biroul sindicatelor să convoace o mare adunare deschisă în vederea unei discuţii „strict profesionale, strict practice", asupra unor „lucruri mărunte" din viaţa salahorilor dela vopsitorie. Bineînţeles că nici

nu-mi trecu prin minte să-l sperii pe Blagov, arătându-i că intenţiile noastre reale depăşeau limitele unei discuţii fără obiect şi că scopul nostru era de a explica muncitorilor şi salahorilor dela vopsitorie propria lor situaţie, dându-le să înţeleagă ce trebue să urmărească şi care sunt revendicările pe care trebue să le formuleze în viitoarea grevă. Voiam deasemenea să folosim această întrunire pentru a pune de acord măsurile organizatorice în vederea grevei şi poate că am fi reuşit să formăm şi comitetul de grevă pentru care desemnasem candidaţii. Bineînţeles că nici despre aceasta nu-i vorbii lui Blagov.

Fie că avea mai demult pică pe muncitorii dela vopsitorie, fie că această vulpe bătrână ştia că bolşevicii nu prea discută de pomană despre „lucrurile mărunte", legate de condiţiile de trai, fapt este că Blagov ghici că propunerile acestea ascundeau un plan de luptă. El refuză cu înverşunare să susţină propunerea noastră.

— De ce nu eşti de acord, Blagov? Doar e o chestiune care priveşte direct sindicatele şi e o obligaţiune directă a lor.

— Tocmai asta e, că dumneata eşti un ilegalist iremediabil şi cu orizont îngust şi nu cunoşti sau nu iei în seamă aspectul juridic, statutar al chestiunii. Salahorii dela vopsitorie nu sunt membri ai sindicatelor. Eu nu îi învinovăţesc din pricina asta. Sunt prea înapoiaţi şi prea săraci. Dar, conform statutului, noi avem dreptul să ne ocupăm numai de membri sindicatelor. Ceea ce propui dumneata n'o să ne îngăduie poliţia.

Desigur că această piedică ar fi putut fi înlăturată, dar îmi dădui seama că Blagov nu era deloc dispus s'o facă.

Aranjai atunci o întâlnire între Veteran şi Solnţev. Solnţev, în afara muncii sale în cadrul celulei dela uzina Dobrov, conducea munca de Partid dela cursurile muncitoreşti din raionul Precistenscaia. Iar Veteranul ne era necesar ca un specialist plin de inventivitate în întruniri „legale" deschise.

După ce ne-am sfătuit, am hotărît să folosim „Co-

misia pentru răspândirea cunoştinţelor de higienă printre muncitori", comisie legală care funcţiona în mod oficial pe lângă cursurile din raionul Precistenscaia.

Impreună cu doctorul Ivanov, membru al comisiei care simpatiza cu mişcarea muncitorească, am alcătuit planul conferinţei sale cu tema „Higiena personală a muncitorului" şi cu subtitlul „Ce poate face personal fiecare muncitor pentru a-şi păstra sănătatea".

— Doctore, — îi propusei eu, — să pregătim împreună tezele conferinţei, aşa cum se cere pentru aprobarea poliţiei. Trebue să ţii seama că tema generală a conferinţei este higiena personală, adică ceea ce poate face fiecare în mod individual. Te rog foarte mult să nu spui niciun cuvânt despre niciun fel de măsuri sociale. Să discuţi numai despre lucrurile cele mai nevinovate: de exemplu, despre aerisirea încăperii în care se doarme, despre fricţiunile cu apă rece, despre plimbările regulate, despre lingeria curată de corp şi de pat, despre mâncarea substanţială, îmbrăcămintea higienică, despre distracţiile raţionale şi despre alte chestii de genul ăsta.

— După câte văd, dumneata eşti un umorist, — răspunse doctorul. — Muncitorii o să se prăpădească de râs. Ei vin din cocioabe, desbrăcaţi, iar eu o să le vorbesc despre lingerie, despre aer curat.

— Tocmai de asta şi avem nevoie, doctore, tocmai pe asta o să ne axăm discuţiile în jurul conferinţei dumitale. Şi poţi să nu ai nicio grijă, pe dumneata personal n'o să te ocărîm, în schimb o să spunem destule despre regimul fabricanţilor şi despre condiţiile generale.

— Ei bine, — încuviinţă doctorul, — pentru o cauză bună sunt gata să suport ca muncitorii să râdă niţel de mine.

Veteranul propuse să închiriem în vederea conferinţei sala „Clubului oamenilor săraci", în conducerea căruia fusese ales de curând.

— O să băgăm acolo, ca sardelele, vreo trei-patru sute de oameni.

Incepură apoi greutăţile inerente folosirii oricărei posibilităţi legale.

Clubul nu putea să ne dea sala gratuit. Iar Blagov, refuză să ne dea bani pentru plata chiriei.

Hotărîrăm să tipărim bilete şi să le vindem cu 10 copeici pentru salahori şi cu 15 copeici pentru vopsitori.

Apoi Ivanov fu chemat de către comisarul de poliţie.

— Ce-ţi veni, domnule, cu conferinţele astea pentru muncitori? — spuse comisarul. — In momentul de faţă ei nu au ce să mănânce iar dumneata vrei să le ţii conferinţe! N'o să vină niciunul. Păcat de banii cheltuiţi pentru sală. Nu, n'am să permit asemenea prostii. Interzic conferinţele.

Doctorul veni amărît.

— Vezi, Pavel Ivanovici, nu merge, — spuse el. — Comisarul ăsta face pe prostul, dar cu nasul lui de copoi a mirosit imediat că e vorba de ceva subversiv.

Il sfătuii pe doctor să se plângă la prefectură de refuzul comisarului. Şi într'adevăr prefectura îngădui să se ţină conferinţa „dar fără niciun fel de discuţii".

Atunci celebrităţi medicale respectate din „Comisia pentru răspândirea cunoştinţelor higienice", se duseră la prefect.

— Daţi-ne voie, excelenţă, dar în statutul comisiei se prevede că noi trebue „să trezim în sânul populaţiei interes faţă de higiena personală".

— „Să treziţi", — clătină din cap prefectul. — Toată lumea năzuieşte astăzi să trezească pe cineva, toată lumea trezeşte pe cineva, iar noi, poliţia, din cauza aceasta nu mai avem deloc timp să dormim. Ei bine, numai din consideraţie pentru numele dumneavoastră respectabile am să permit. Dar cu condiţia să nu fie scandal şi desordine. Iar dumneata, doctore Ivanov, dă-mi cuvântul dumitale că n'o să te abaţi câtuşi de puţin dela problemele higienei individuale, repet: individuale. Vezi: să nu pomeneşti cumva despre îndatoririle fabricanţilor sau ale Dumei orăşeneşti şi alte lucruri de astea, altminteri... mă înţelegi...

— In ce mă priveşte pe mine, excelenţa voastră,

vă garantez în mod absolut şi vă dau cuvântul meu, — promise doctorul.

La conferinţă veniră peste patru sute de oameni. Se înghesuiră cum putură.

Conferinţa începu într'o tăcere solemnă plină de atenţie. Apoi, treptat, oamenii deveniră din ce în ce mai veseli. Incepură să curgă exclamaţii, întrebări, observaţii.

— Cum-cum? Să dormim câte unul în cameră? Asta-i bună!

— Aer curat? Grozav!

Izbucni râsul. Dar în curând totul se potoli. Oamenii îşi dădură seama că li se vorbeşte pe ocolite despre lucruri foarte importante pentru viaţa lor. Conferinţa a fost ascultată până la sfârşit într'o linişte desăvârşită. Multora, ea le deschise ochii asupra condiţiilor îngrozitoare, inumane, în care trăiau.

Primul care luă cuvântul la discuţii fu Ilia Ermilovici. După cum stabilisem dinainte, el lăudă pe conferenţiar pentrucă „ne-a deschis capul şi ne-a spus multe lucruri folositoare. Iată în viaţa noastră, să luăm de pildă, barăcile noastre, ale salahorilor dela vopsitorie. La noi de pildă, în jurul barăcilor sunt gunoaie şi de dormit dormim claie peste grămadă".

Şi aşa, exemplu după exemplu Ilia Ermilovici, zugrăvi un tablou impresionant. După fiecare exemplu, el arăta ce şi cum ar trebui îmbunătăţit şi îndreptat. Formulă astfel tot programul de revendicări ce trebuiau să fie prezentate în cadrul apropiatei greve.

Apoi, Veteranul, folosindu-se de exemplele date de Ilia Ermilovici, expuse într'o formă camuflată programul minimal al Partidului nostru.

La concluzii, vorbi Prohor, care se înscrise cu numele ce apărea acum în noul său act de identitate fals, făcut de „tehnicul" nostru, Ivan Semionovici.

Conform planului nostru, Prohor trebuia să vorbească, în forma cea mai abstractă, despre solidaritatea muncitorească şi să se adreseze muncitorilor din secţiile principale, îndemnându-i să sprijine pe salahori.

— Iată ce am să vă spun: drept a vorbit doctorul că

fiecare trebue să se gândească la sănătatea sa personală. Dar altceva va fi dacă ne vom gândi, să zicem, cum să luptăm împotriva acelora care, de pildă, ne sug sângele...

— Bagă de seamă! — se burzului comisarul care era de faţă.

Prohor continuă:

— Vorbesc de ploşniţe.

In sală se auziră râsete.

— Vorbesc cum trebue să omorîm ploşniţele astea care ne sug sângele.

— Iţi atrag atenţia pentru a doua oară! — sări din nou comisarul.

Prohor continuă:

— Poate că printre noi sunt proşti care-şi închipue că aceşti vampiri care ne sug sângele pot fi ucişi unul după altul. Nu, prieteni, lucrul ăsta e cu neputinţă. Ce, parcă poţi să-i răpui pe toţi, dacă-i omori unul câte unul? Nu, prieteni, trebue să schimbi toate condiţiile de viaţă din căminul tău, să le schimbi din temelie.

Pe neaşteptate răsunară aplauze. Comisarul, care nu pricepu, strânse din umeri. Prohor continua cu şi mai multă însufleţire:

— Uite, de exemplu, noi avem pe un oarecare Blagov, care şade la sindicat şi care crede că e deajuns să pui praf insecticid şi ploşniţele o să ne sugă mai puţin sânge.

Izbucniră din nou aplauze.

— Nu, prieteni. Eu cred că nicio desinfectare totală nu va fi deajuns.

— Dar ce trebue să facem, după părerea ta? — strigă cineva.

— Ce trebue să facem? Trebue, tovarăşi... iertaţi-mă, domnule comisar, am uitat că acest cuvânt este interzis — n'am să spun „tovarăşi" ci „fraţi"... trebue, fraţilor, să ne aruncăm cu toate forţele noastre unite asupra acestor vampiri, cu forţele întregii clase muncitoare şi să dărâmăm toată locuinţa, trebue să dărâmăm dracului toată locuinţa...

Poliţaiul începu să strige:

— Iți atrag atenția pentru a treia oară! Iți interzic să mai vorbești!

Incepură țipete:

— Nu-l lua în seamă... nu te teme, vorbitorule, continuă-ți cuvântarea, continuă.

— Nu asculta, frate, de poliție.

Prohor nu se grăbea să coboare de pe tribună.

— Să dărâmăm locuința cea veche. A venit vremea să devenim stăpânii propriei noastre vieți.

— Inchid întrunirea! — proclamă comisarul și făcu un semn sergenților să urce la tribună.

Cu mare greutate reușirăm să-i liniștim pe muncitori și să evităm bătaia cu polițiștii care era gata să izbucnească.

Dar treaba ne-o făcusem. In timpul conferinței, stabilisem componența definitivă a comitetului de grevă. Pregătirea grevei era pusă pe temeiuri de nădejde. Eram sigur de succes.

In ziua ce urmă conferinței, Vichenti îmi spuse că pentru a doua zi era convocată o consfătuire de Partid importantă. Imi dădu locul de întâlnire. Era la școala Capțovscoie, în fundacul Leontievschi, un loc conspirativ de încredere, încercat de multe ori în anii trecuți, pentru organizarea unor întruniri cu participare destul de largă.

— Din partea raionului vostru sunt așteptați doi reprezentanți. La această ședință trebue să se stabilească definitiv, pe baza consfătuirii cu reprezentanții raioanelor, componența comisiei executive temporare a Moscovei care va activa până în momentul convocării unei conferințe orășenești. Probabil, Pavel, că ne vom întâlni mâine la consfătuire. Se spune că vor fi surprize. A venit la Moscova un tovarăș pe care nimeni nu-l aștepta. Nu știu de ce, numele lui e ținut în mare secret. După cum vezi, sunt conspirativi chiar față de mine.

Mă cuprinse o mare emoție. Prin cap îmi treceau cele mai irealizabile presupuneri. Demult, în clipele de singurătate, îmi țesusem în mintea mea un vis și mă lăsam în voia acestui vis așa cum te lași furat de o melodie iubită și cunoscută. Visam mereu că pe

neașteptate o să vină între noi un trimis al lui Lenin, o să aducă lumină, o să împrăștie îndoielile și totul o să se schimbe, devenind simplu și ușor, așa cum se întâmplă întotdeauna în vis.

Dar nu mă puteam duce la Capțovscoie. Imi luasem angajamentul în fața întregului comitet de grevă să asist la ședința la care trebuia să se hotărască declararea grevei.

In vederea ședinței trebuia să pregătesc câteva informații de ordin economic și juridic și în acest scop trebuia să mă întâlnesc cu un avocat, simpatizant de-al nostru, economist „inițiat în problemele marxiste". Oricât am încercat să mă amăgesc, să mă conving pe mine însumi că ședința comitetului de grevă este mai importantă decât orice, cu greu am putut rezista dorinței arzătoare de a participa la consfătuirea orășenească... Dar absența mea din rândul muncitorilor dela vopsitorie putea trezi în ei enervare, ciudă, sau putea chiar să treacă drept indiferență, ceea ce ar fi dat naștere unei înstrăinări, tocmai în zilele de criză în care spiritul de luptă al greviștilor trebuia menajat îndeosebi.

Se hotărî ca delegații la Capțovscoie să fie Veteranul și Timofei.

26

Isprăvii treburile la vopsitorie abia pe la miezul nopții. Emoția mea creștea pe măsură ce se apropia, după calculele mele, sfârșitul consfătuirii dela școala Capțovscoie. Vroiam să alerg cât mai repede într'acolo și să aflu...

Conform înțelegerii cu Veteranul și cu Timofei unul din ei trebuia să treacă direct dela școală pe la Sonia și să-i transmită toate noutățile „dar neapărat cu amănunte". Ne înțelesesem să mă duc și eu la Sonia.

Bat la ușa Stepanidei. In curte e liniște și întuneric. La toate ferestrele căsuței sunt trase perdelele.

Imi deschide Sonia. E tot atât de emoționată ca și mine. Am impresia că venirea mea o desamăgește.

— Și eu, care mă bucuram, crezând că e unul din

ei, — îmi spune ea sincer. — Ce să fie oare? N'a venit nici Veteranul, nici Timofei... şi e aproape de miezul nopţii. Să nu li se fi întâmplat vreo nenorocire!

— Ce nenorocire?

— Păi acolo, la Capţovscoie, e primejdios... e în plin centru. Tu ce crezi?

— Nu cred nimic. Să aşteptăm, — îi spusei eu înciudat, neputând să-mi ascund frământarea.

— Credeam că o să mă mai linişteşti, dar văd că nici tu nu eşti în apele tale... Ţi-e şi ţie teamă?

Tăcurăm amândoi. Ornicul bătu ora 12. La Capţovscoie, totul trebuia să se fi terminat demult. E periculos să ţii oamenii atât de mult şi e şi mai periculos să se împrăştie atât de târziu.

— Dar Stepanida unde e?

— Şi din cauza ei sunt neliniştită. O aştept. Astăzi i s'a promis că o să poată intra în închisoarea Novinscaia.

— La Clavdia ?

— Da. A plecat de dimineaţă şi văd că nu mai vine... I s'a îngăduit, dându-se drept mătuşa ei. Are de ieri aprobarea. Vizita trebuia să aibă loc azi dimineaţă. E adevărat că profesorul i-a poruncit că după ce pleacă dela închisoare să treacă pe la el să-i povestească. Dar s'a făcut noapte.

De afară cineva bătu în geam încet de tot. Sonia sări în picioare.

— Aşa bate Stepan... Doamne! Pavel, dragul meu! Ce să fie oare? De ce vine Stepan şi nu ei? Stai, să-i deschid. Trei ciocănituri înseamnă că se teme să intre.

In odăile astea e atâta linişte încât îţi auzi şi răsuflarea.

Sonia se întoarse repede. Se aşeză pe divan, se înfăşură în şal şi tăcu.

— Ei, ce-i?

— Nimic... A bătut aşa.

— De ce faci pe şireata? Parcă nu-mi dau seama? S'a întâmplat ceva rău?

Nu, ea nu căuta să facă pe şireata, ci pur şi sim-

plu îi venea greu să-şi stăpânească tremurul care o apucase. Cu o sforţare, ea respiră adânc, mai respiră odată, apoi începu să vorbească:

— N'au venit până acum nici acasă... Familiile cred că ei sunt aici. Stiopa s'a dus acum la şcoala Capţovscoie şi dacă o să afle ceva o să ne dea de veste.

In sfârşit sosi Stepanida.

— Of, cât l-am aşteptat, cât l-am aşteptat pe Ivan Matveevici. Nu ştiu ce treburi l-au făcut să zăbovească până seara târziu şi am trebuit să stau până la miezul nopţii. Nu îndrăzneam să plec fără să-l văd. De cum a venit, s'a repezit la mine cu întrebările: „E sănătoasă, tânjeşte, a întrebat ceva de mine?" Bietul Ivan Matveevici suferă cumplit, se străduieşte să nu se arate. Şi-a pierdut cu desăvârşire cumpătul. Gruşa îl tot sfătueşte să intervină pentru Clavdia, iar el sau tace sau o alungă spunându-i : „Lasă-mă, nu mă plictisi". Incepe să se supere. Nu-i chip să-l mai înţelegi! Se vede că-i savant... Pe ăştia nu-i poţi înţelege... Cine dracul i-o fi băgat în cap prostiile astea, să nu intervină...

Stepanida se uită la mine întrebător şi desabrobator totodată, ca şi când ar fi spus: „Nu cumva tu?" Aşteptă apoi o clipă, în speranţa c'o să spun ceva. Nu spusei nimic.

— Iar ea, Clavdinca, râde, nu ştiu dacă într'adins, ca s'o văd eu, sau aşa din chiar senin... şi nu se amărăşte şi nu plânge. Iar când a văzut că lăcrimez s'a supărat: „Dacă ai chef să mă compătimeşti, nici să nu îndrăzneşti să mai vii pe aici Stepaniduşca!" Ştii că directorul îl cunoaşte pe Ivan Matveevici; ne-a permis să ne vedem nu după gratii, ci într'o cămăruţă, lângă birou, de faţă cu gardianul. Şi gardianul ăsta se tot plimba, se tot plimba... Nu era bătrân, părea voinic, ţanţoş, iar eu i-am făcut cu ochiul, ca şi când i-aş fi spus: întoarce-te pentru o clipă, drăguţule, să-i dau păsăricii mele, prizoniera, o bomboană, căci este strict interzis să înmânezi ceva unui arestat. Se zice că numai inspectorul închisorii poate aproba şi că nici nu-ţi dă voie să te apropii prea mult. Eu i-am

făcut din nou cu ochiul gardianului, iar ochiul meu e negru... S'a fâstâcit gardianul şi a întors capul. Atunci Clavdinca şi cu mine ne-am sărutat, altminteri e interzis să te şi săruţi. Tot atunci mi-a dat şi un bileţel pentru dumneata, Pavel Ivanovici, pe o hârtiuţă. Cât am mai tremurat eu din pricina hârtiuţei ăsteia, să nu cumva să mă oprească la ieşire: „Ia arătaţi-mi ce fel de bileţel aveţi", dar m'a ferit dumnezeu. Uite bileţelul, citeşte-l; iar tu, Sonicica, n'ai vrea să-mi dai puţin ceai? Mi-e inima grea şi mărturisesc că m'am amărît. E greu să te uiţi la ele, sărăcuţele...

Bileţelul era scris cu cerneală şi fiecare literă era scrisă mărunt şi citeţ: se vede că scrisoarea fusese pregătită dinainte, fără nicio grabă. Cred că fiecare cuvânt din această scrisoare fusese cântărit:

„Tu ai dreptate. Iar cel sosit nu are dreptate. A doua oară am greşit nefiind de aceeaşi părere cu tine, şi a doua oară mă căiesc sincer... Am chibzuit aici totul şi am găsit greşeala:dacă o ghiară rămâne prinsă în împăciuitorism, va pieri întreaga păsărică. Acum sunt cu totul, cu totul alături de tine... şi nu trebue să fie niciun fel de divergenţe. Te interesează starea mea sufletească? E excelentă. Mă mândresc că sunt arestată. Inseamnă că duşmanii m'au considerat periculoasă pentru ei. Prin fereastra celulei în care sunt închisă singură, străluceşte, „Pitaceea". Steaua noastră străluceşte şi zâmbeşte. Nu-l părăsi şi nu-l uita pe tatăl meu; mi-e tare milă de el"...

Nu avui putere să rup sau să ard pe loc bileţelul.

Stepanida se apropie de mine şi îmi puse drăgăstos mâna pe umăr. Apoi se aplecă şi, tutuindu-mă nu ştiu de ce, începu să-mi vorbească în şoaptă:

— Ştii, Pavel, după Clavdia, tu îmi eşti acum ca o rudă şi nu mă mai simt stingherită, nu mă mai ruşinez faţă de tine ca înainte. Asta se întâmplă când pe oameni îi uneşte aceeaşi durere. Dar astăzi, toată ziua, de când m'am întors dela Clavdinca, am fost stăpânită de presimţirea unei bucurii... Ştiu din copilărie că presimţirea nu mă înşeală niciodată la fel ca durerile reumatice care-mi vestesc schimbarea vremii...

Din antreu se auzi clopoţelul cu un sunet plin, de parcă se grăbea să se întreacă pe sine, ca un om care-ar fi sărit speriat din somn şi s'ar fi repezit buimăcit, la întâmplare. Simţeai că mâna care suna, tremura.

Stepanida scoase un „ah", îşi lovi palmele una de alta şi fără să scoată un cuvânt, se aşează... Clopoţelul, continua să sune grăbit.

— Eu n'am nimic asupra mea, — spuse încet Sonia. — Dar tu, Pavel?

— Nici eu, — răspunsei. Nu vroiam să-i mărturisesc Soniei că nu rupsesem bileţelul Clavdiei. — Du-te şi deschide Stepanida Amvrosievna.

Stepanida porni îngrijorată, împleticindu-se. Cu părere de rău rupsei bileţelul, fără ca Sonia să vadă. Ascultam amândoi. In antreu se aude scârţâind zăvorul uşii. Un glas de bărbat... Un strigăt al Stepanidei. O clipă de linişte. Cineva intră în antreu. Stepanida oftează adânc. Alerg în antreu... După mine, Sonia... Stepanida plânge în hohote şi nu se poate opri.

— Ce-i cu dumneata, ce-i? — îi spune Sunduc.

El e vesel, îi vine să zâmbească, dar e intimidat de aceste lacrimi neaşteptate. Nu se aşteptase la o astfel de întâlnire.

Sonia se repede la Stepanida, o îmbrăţişează, o sărută şi începe să plângă şi ea; iar Stepanida repetă într'una:

— Aşa, fără motiv, aşa. Nu-i nimic, nu-i nimic... Zău nu-i nimic...

Sunduc mă îmbrăţişă cu putere.

— Ei, Pavluşca... Iată că ne-am întâlnit. Ţii minte, aici ne-am despărţit. Inspăimântătoare clipe au fost atunci. Parcă am întinerit amândoi, ce zici? De întinerit n'am întinerit, dar am devenit mai veseli. Aşa-i, Pavluha?

Se întoarse spre Stepanida.

— Ei, Stepanida Amvrosievna! Nici nu mă saluţi! Ţi-ai făcut o cruce de parcă ai fi văzut un strigoi, şi ai început să plângi. Nu cumva nu-ţi pare bine? Hai cu o ocazie ca asta să ne sărutăm.

— M'am necăjit atâta din cauza Clavdincăi... şi de-aia nu m'am mai putut stăpâni, — spuse Stepanida luminându-se dintr'odată, bucuroasă că găsise un motiv pentru lacrimile ei.

Cam mult a durat acest sărut prietenesc al lui Sunduc. Şi nu cumva a fost prea apăsat?

Stepanida alergă imediat să se îngrijească de ceai, potrivit obiceiului moscovit. Sunduc încercă s'o reţină:

— Dă-mi voie! Am să pun eu samovarul...

— Nu, Sunduc, — îi spusei eu tăindu-i drumul, — tu ai să ne povesteşti.

— Ei asta e mai greu, — răspunse el. — Despre Clavdia ştiu, Pavluşa, ştiu.

Sunduc era cam stingherit că nu găsea cuvintele potrivite. Deodată se întoarse spre Sonia şi o ameninţă sever cu degetul:

— Iar dumitale, Sonicica o să-ţi fie cam greu, dar vezi, caută să te menţii la nivelul ridicat al Clavdincăi. Sonicica, Clavdia nu uita nimic. Nu lăsa nimic să-i scape, avea timp să ajungă în toate părţile şi mai ales înţelegea totul perfect.

Ii pusei lui Sunduc un noian de întrebări. Dar el căuta să scape de ele.

— Ei, ce mă tot întrebi? E clar că nu sunt arestat, de vreme ce sunt aici, cu voi, şi mă pregătesc să beau ceaiul. E clar că am ajuns acolo unde m'am dus, de vreme ce m'am întors. E clar: am adus tot, tot. O să vină timpul să aflaţi totul. Lăsaţi-mă să beau ceaiul şi să mă satur privindu-vă. De unde vin acuma? De acolo de unde nu mai sunt. Lasă-mă Pavluha, vreau şi eu s'ascult şi să nu răspund la întrebările tale.

Te simţeai bine şi fără grijă datorită calmului lui Sunduc şi datorită lipsei lui de grabă. Asta însemna că totul e bine, că totul fusese calculat... Nu se poate totuşi să nu ne spună nimic!

— Ei ajunge, Sunduc! Te-ai închis cu o cheiţă; acum deschide-te. Nu cumva vii direct dela Capţovscoie? Nu cumva tu eşti noul sosit despre care se vorbea acum două-trei zile? Vrem să ştim dacă la Capţovscoie totul a mers bine. Ce-i cu Timofei şi cu

Veteranul nostru? Şi tu taci din gură. Zău, nu se poate una ca asta!

— A, întrebaţi de tovarăşi? Intr'adevăr, în privinţa asta sunt vinovat faţă de voi. Ei bine, aflaţi că şi Timofei şi toţi ceilalţi sunt acasă la ei şi probabil că la ora asta dorm buştean. Intâlnirea dela Capţovscoie a avut loc şi toţi s'au dus sănătoşi pe la casele lor. S'a format comisia executivă temporară a comitetului Moscovei cu o componenţă aşa cum trebue. Pe Vichenti l-au frecat cum se cuvine, iar apoi, drăguţul de el, a fost măturat... N'a intrat în comisie... A ameninţat că pleacă definitiv din Moscova. Ei, şi să vă spun drept, fraţilor, mi-am dat oarecare silinţă în treaba asta. Eu l-am frecat mai tare.

Din bucătărie răsună glasul Stepanidei.

— Vania, samovarul!

Sunduc sări, alergă în bucătărie şi se întoarse cu samovarul clocotind. Invârti voinicește samovarul prin aer şi-l puse apoi cu eleganţă în mijlocul tăvii.

— Poftiţi!

Sunduc deschise capacul ceainicului, se aplecă şi sorbi aroma ceaiului, proaspăt opărit.

— Demult n'am mai băut ceai cu adevărat ca la noi — rusește. Stepaniduşca, da' samovăraşul ăsta al tău s'a cam lăsat în partea stângă, parcă ar vrea să se culce într'o rână. De ce oare?... — se apropie de masă. — Ei, şi-acum, vorba aceea: „Să bem, să chefuim, iar când moartea va veni, om muri..."

Şi senin ca totdeauna, îşi concentră atenţia asupra a tot felul de amănunte lipsite de importanţă.

Totuşi îmi ghicea nerăbdarea şi în timp ce vorbea cu Stepanida despre nu ştiu ce lucruri neînsemnate, îmi întinse un mic ghemotoc de foiţă de ţigară, pe care-l avea la îndemână în buzunar, pentruca în caz de pericol să-l poată înghiţi repede.

— Ţine... citeşte.... E rezoluţia plenarei din Ianuarie. Dar evenimentele se desfăşoară atât de repede încât astăzi situaţia înlăuntrul Partidului este cu totul alta. Totuşi trebue neapărat să cunoaştem rezoluţiile. Acum se găsesc destule exemplare la Moscova.

Ii povestii şi eu despre scrisoarea lui Şumchin.

— Şumchin va descris just totul, — spuse Sunduc după ce ne ascultă. — Dar ceea ce se spune acolo despre înşelătoriile menşevicilor, astăzi e o chestiune depăşită. Evenimentele au mers şi mai departe. Citiţi, tu şi Sonia, rezoluţia şi apoi am să vă spun ultimele noutăţi. Cu grabă, dar şi cu multă băgare de seamă începui să desfac foiţele de hârtie, care erau atât de subţiri încât se puteau rupe la cea dintâi atingere mai brutală.

Şi iată că am în faţa mea rezoluţia „Situaţia în Partid"... Sonia şi cu mine o citim cu atenţie. Aşa, aşa... Despre criza în Partid, despre refluxul luptei de massă... Şi mai ce? Despre intensificarea represiunilor, despre concentrarea şi ofensiva capitalului, despre fuga intelectualităţii din Partid, despre noua generaţie de muncitori care au trecut prin şcoala politică a evenimentelor revoluţiei şi ale contrarevoluţiei, despre generaţia care tinde să apere sarcinile revoluţiei şi să găsească formele de luptă corespunzătoare noilor condiţii.

Dar iată că am ajuns şi la lucrul cel mai important... Da! Conştiinţa primejdiei lichidatorismului şi a otzovismului face necesară refacerea unităţii organizatorice, impune nimicirea fracţionismului. Da...

Ne uităm la Sunduc.

Sunduc ne ia din mână rezoluţiile şi făcându-le iarăşi ghemotoc întreabă:

— Ai citit? Ai citit şi tu Sonia? Ştiţi că toate rezoluţiile au fost votate în unanimitate. Aflaţi atunci că toată această unanimitate cu menşevicii s'a dovedit a nu fi decât o speranţă deşartă a împăciuitoriştilor. Lenin a prevăzut şi a prevestit acest eşec al împăciuitoriştilor. Rezoluţiile plenarei sunt umflate, putrede şi după ele nu te poţi orienta în muncă. Menşevicii care au luat parte la plenară erau mai ales cozi de topor ale lichidatorilor; iar lor li s'au adăugat şi misiţii troţchişti ticăloşi şi lipsiţi de principialitate. Imediat după plenară, a început să urle tot acest putregai lichidatorist puturos. Aceşti domni i-au luat la rost de îndată pe menşevicii din comitetul

central; aceştia s'au speriat de stăpânii lor, au început să dea înapoi şi să renege în grabă toate poziţiile asupra cărora căzuseră de acord la plenară, au început să mintă şi să denatureze în mod intenţionat şi făţiş sensul hotărîrilor luate. Şumchin v'a scris despre înşelătoriile menşevicilor. Acum nu se mai pune însă problema înşelătoriilor, ci a crimelor, a războiului deschis, pe care-l duc împotriva Partidului. Aţi citit în rezoluţie: „Tot mai puternică devine tendinţa de a pune capăt metodei meşteşugăreşti, şi de a contribui la crearea unui Comitet Central capabil de muncă şi în stare să conducă într'adevăr activitatea pe teren?" Aţi citit? Şi bineînţeles că aţi reţinut! Atunci mai reţineţi şi altceva. Tocmai plecam... Ajunsesem la gară. Ai noştri au trimis un tovarăş să mă ajungă din urmă şi cu câteva clipe înainte de plecarea trenului el mi-a înmânat „Suplimentul" la numărul 12 al organului central al Partidului, abia ieşit de sub tipar. Uitaţi-vă! Lenin anunţă aici, într'un articol, că s'a primit o scrisoare oficială din partea „Biroului din Rusia al Comitetului Central". Pavel, ia citeşte tu cu voce tare.

Citii:

— „Ne-am adresat tovarăşilor Mihail, Roman şi Juri..." Sunduc ne explică:

— Sunt trei menşevici, membri ai Comitetului Central, care la începutul reacţiunii s'au retras din muncă, iar acuma sunt legalişti lichidatori... Citeşte Pavel, mai departe...

— ...„cu propunerea de a intra în muncă, dar ne-au răspuns că ei consideră dăunătoare nu numai hotărîrile plenarei..."

Sunduc mă întrerupse:

— După cum o să vedeţi, nu numai noi dăm la cap împăciuitoriştilor dar şi lichidatorii de dreapta sunt nemulţumiţi de ei. Citeşte mai departe.

Continuai:

— ...„Dar găsesc dăunătoare însăşi existenţa Comitetului Central. Din această pricină ei nu vor să participe la nicio şedinţă în vederea cooptării".

— Acum citeşte ce scrie despre asta Lenin.

— „Refuzul de a veni la şedinţa de cooptare îrâneazâ activitatea C.C., frânează constituirea lui şi ne obligă să amânăm, poate cu luni întregi, începutul activităţii C.C. în calitate de C.C."

— Acum citeşte sfârşitul.

— „Complotul împotriva Partidului este descoperit, ridicaţi-vă în apărarea Partidului".

Sunduc întrebă:

— Acum aţi înţeles limpede totul? După părerea noastră fără o conducere centralizată nu poate fi decât haos, anarhism, cedări de poziţii; iar după părerea lor vedeţi, conducerea este „dăunătoare". Ticăloşii! Ei doresc fărâmiţarea şi desagregarea ilegalităţii. Pe osemintele organizaţiei noastre revoluţionare, ei şi-ar putea construi mai comod şi mai fără piedici un aşa zis „partid" legal, stolîpinist, aşa zis „muncitoresc", în realitate însă nu un partid, ci o adunătură de slugi care cerşesc un gologan dela autocraţie şi dela fabricanţi pentru a prosti muncitorimea. Aceşti trei indivizi aruncă o sfidare întregului Partid. E un semnal pentru o ofensivă a lichidatorilor de pretutindeni. Astăzi, mâine, o vom simţi şi aici. Ei socotesc că noi în ilegalitate suntem nimiciţi, făcuţi una cu pământul şi că nu ne vom mai putea ridica. Ei se fălesc că ar avea, cică, în momentul de faţă, majoritatea în organizaţiile legale. Ei bine, o să vedem noi cine are dreptate. Şi în organizaţiile legale o să dăm o bătălie crâncenă împotriva lor. O să trecem în curând la ofensivă.

Sunduc se întoarse spre Sonia şi spre Stepanida, care intrase tocmai atunci.

— Aş avea nevoie să lucrez numai cu Pavel în mai multă linişte şi cu mai multă atenţie...

Ne lăsară singuri. Sunduc aduse în mijlocul camerei două scaune, le puse spate în spate, se aşeză pe unul din ele, călare, cu bărbia sprijinită de spătarul aproape rotund, şi îmi făcu semn să mă aşed pe cel de al doilea. Eram foarte aproape unul de altul, faţă în faţă. Imi adusei aminte că aşa mă aşezase şi când mă săpunise pentru prea marea mea încredere în Vasili. Sunduc mă privi mult timp în ochi, fie că se con-

centra, fie că mă examina și căuta la mine ceva nou, pe care încă nu-l cunoștea.

— Ei, acum ai să povestești tu, iar eu am să tac și am să te-ascult. Cum au mers treburile pe aici pe la voi și cum le-ați dus la capăt?

Începui să-i povestesc, căutând să vorbesc numai despre fapte și să evit aprecierile proprii. Și mereu mă surprindeam că, fără să vreau, sub privirea lui Sunduc, relatându-i evenimentele așa cum se petrecuseră ele, încep să privesc cu alți ochi, încep să le măsor cu o altă măsură decât înainte și să le dau nu aprecierile mele, ci acelea pe care probabil avea să le dea Sunduc. Sub privirea lui simt că devin capabil de cea mai sinceră critică a faptelor mele. Am senzația că în ochii lui e înșurubat un diamant ascuțit care taie interlocutorului pojghița de ambiție personală și, atunci, esența faptelor îi apare celui ce povestește nu în dimensiunile și proporțiile dorite de el, ci în cele reale, adevărate.

Terminasem darea de seamă, dar Sunduc continua să tacă de parcă se retrăsese adânc în el. Apoi, se sculă și începu să umble prin mijlocul camerei. Făcea trei-patru pași într'o parte apoi se întorcea, făcea tot atâția pași și iar o întoarcere bruscă de parcă se'nvârtea într'un cerc strâmt.

— Ei Pavel, în general lucrurile nu stau rău.

Simții că mă luminez de bucurie. Sunduc continua să umble numai că întoarcerile îi erau acum mai bruște și mai repezite.

— De rău, nu-i rău, ce-i drept, e drept. Dar, fir'ar al naibii, ați trecut cu vederea una din chestiunile cele mai importante. Și va trebui să acoperim acum această lipsă... Îți dai seama unde ați greșit? Și tu ești mai vinovat decât alții, în chestiunea aceasta. Ați făcut bine că v'ați dus la „consfătuirea restrânsă", dela Biroul sindicatelor, deși fusese convocată de Blagov. Acolo ați acționat just. Bine ați făcut că ați refuzat să discutați într'un cerc restrâns declarația comună pe care v'o propuseseră menșevicii și că ați insistat ca ea să fie discutată în massele largi. Bravo vouă, de trei ori bravo că ați dus o campanie dârză

în uzine şi fabrici, în vederea alegerii numai a candidaţilor cu adevărat revoluţionari la consfătuirea legală asupra problemelor de trai ale muncitorilor. Şi în această chestiune aţi îmbinat bine ilegalitatea cu folosirea posibilităţilor legale. Asta-i un fapt îmbucurător. E un succes real. E o bună pregătire a terenului. Şi mai bine aţi folosit posibilităţile legale cu ocazia organizării grevei salahorilor. Dar n'are niciun rost să le enumăr pe toate. Pentru ce vă cert însă? Pentru că nu v'aţi consolidat succesele dându-le forme organizatorice. Trebue să organizaţi celule mai din plin şi cu mai multă îndrăzneală decât aţi făcut-o pân'acum, în toate organizaţiile legale ale raionului. Şi mi se pare, deasemenea, că era timpul să puneţi problema alungării lui Blagov din Biroul sindicatelor. Nu trebuia să-i daţi răgaz să răsufle. Să ştiţi că atâta vreme cât duşmanul nu este definitiv nimicit el se mai poate ridica. Trebuia să ţineţi seama, să înţelegeţi, să prevedeţi, că acum va începe o nouă etapă în care noi vom duce lupta pentru alungarea tuturor ticăloşilor de lichidatori din organizaţiile muncitoreşti legale... Iar voi, tovarăşi din raionul Zamoscvorecie, aţi avut toate posibilităţile să începeţi această etapă înaintea altora...

Sunduc se opri din mers, se apropie de mine şi mă bătu în tăcere pe umăr. Credeam că asta însemna sfârşitul analizei critice. Dar lucrurile nu stăteau astfel.

— Şi, Pavel, uite încă o greşeală, la fel de esenţială. Sunteţi de felicitat că aţi aruncat în joc multe forţe pentru întărirea aparatului ilegal. El formează baza. El este începutul tuturor începuturilor. Şi aţi reuşit să creaţi un centru bine închegat în raion. Dar ce s'a întâmplat în acest timp în restul Moscovei? V'aţi preocupat voi oare de asta? Şi doar a fost o situaţie din cele mai grele. Organizaţia Moscovei era sdruncinată de atacurile poliţiei, căderile se ţineau lanţ. Şi cu toate acestea, tovarăşii din alte raioane încercau să stabilească o legătură între ei, tovarăşii din conducerea centrală a Moscovei, care fusese distrusă, făceau sforţări supraomeneşti pentru a reînvia

centrul conducător. Dar voi ce-aţi făcut? Aţi pus voi oare centrul vostru bine închegat în slujba acestei cauze de primă importanţă pentru întreaga Moscovă, cauza reînvierii centrului din Moscova? Mi se pare că nu. Aţi aşteptat să fiţi chemaţi şi întrebaţi, dar n'aţi întrebat din proprie iniţiativă cum merg treburile; n'aţi cerut nimic, dar nici n'aţi ajutat pe alţii... Nu neg că aţi opus o serioasă rezistenţă împăciuitoristului Vichenti şi că nu v'aţi speriat de ameninţările lui de şef. Şi totuşi nucleul vostru ar fi putut să joace rolul unei mici pârghii pentru activitatea întregii Moscove. Dar nu l-a jucat.

Imi dădeam seama că are dreptate şi mă miram cum de putusem să nu observ atâta vreme greşelile noastre. Simţeam cât de multe lucruri mai am de'nvăţat. Şi mă întristam că sunt atât de nepregătit pentru o muncă politică şi organizatorică de sine stătătoare.

In sinea mea mă şi hotărîsem să rog organizaţia să-mi dea o muncă de propagandist în cercurile de tip inferior. In clipa aceea îmi luasem faţă de mine însumi angajamentul să-mi îmbunătăţesc şi mai mult pregătirea în această muncă, deşi, după cum recunoşteau tovarăşii, şi până atunci nu eram rău pregătit pentru munca de propagandist.

— Nu te mira că te-am muştruluit pentru greşelile tale — începu din nou Sunduc. — Te-am muştruluit pe bună dreptate. Uite ce am să-ţi spun: învaţă totdeauna din experienţa luptei. Uite ce exemplu am să-ţi dau acum: Lenin m'a întrebat dacă noi, la Moscova, cunoaştem şi dacă cunoaştem bine experienţa organizaţiilor de Partid din Transcaucazia. Şi tot atunci m'a sfătuit în mod insistent, că atâta timp cât mă aflu la Paris să studiez „Scrisorile din Caucaz" ale lui Stalin, de curând tipărite, să studiez temeinic şi alte articole şi corespondenţe ale lui, trimise organelor de Partid, precum şi alte materiale asupra muncii din Transcaucazia. Le-am studiat. O să analizăm în mod amănunţit această experienţă împreună cu tovarăşii, ca să zic aşa cu întregul colectiv. Ei, frate Pavluha, am văzut în ce fortăreaţă bolşevică de nezdruncinat a transformat Stalin organizaţia de Partid din Bacu,

din momentul în care a apărut din nou în Transcaucazia, după fuga lui din deportare. Şi atunci am înţeles de ce acolo toţi ai noştri îmi spuneau: „Învaţă dela tovarăşii din Bacu, învaţă dela tovarăşul Stalin cum să lupţi împotriva lichidatorismului şi a împăciuitorismului de toate nuanţele, cum să construeşti Partidul în condiţiile reacţiunii".

Stalin a dat o replică minunată tuturor duşmanilor Partidului nostru. Stalin a organizat pe toate fronturile o ofensivă bolşevică biruitoare — repet, literalmente pe toate fronturile: începând cu formularea bazelor filosofice ale marxismului revoluţionar şi terminând cu cea mai iscusită îmbinare practică a mijloacelor de luptă ilegală şi legală.

Sunduc tăcu, concentrându-se probabil asupra amintirilor. Apoi trecu la ceea ce trebuia să facem noi mai departe şi la modul în care trebuia să acţionăm.

— Nu mai putem tărăgăna. In cel mai scurt timp convocăm conferinţa raională. Luaţi măsuri şi faceţi convocările. Dacă grupul vostru de trei contează pe un număr de 18-20 de delegaţi, reprezentând 50-60 de întreprinderi, atunci e minunat! E timpul, e timpul să întărim, din punct de vedere organizatoric, succesele pe care le-aţi cucerit. In caz contrar, dacă nu vom căuta să ne întărim, s'ar putea să se năruiască totul. Eu voi participa la conferinţă. Voi face un raport general ca membru în comitetul Moscovei. Noi, din partea comitetului Moscovei, te recomandăm în comitetul de raion, în calitate de conducător responsabil al raionului.

Nu-mi venea să-mi cred urechilor şi nu înţelegeam...

— Sunduc, iartă-mă te rog, dar am impresia că aiurezi. Eu nu sunt bun de conducător...

— De ce nu eşti bun? — se miră Sunduc.

— Păi, acum câteva clipe, chiar tu ai dovedit-o analizând greşelile mele... Şi eu, zău sunt din toată inima de acord cu critica ta... Crede-mă.

— A, asta e! — spuse Sunduc tărăgănându-şi cuvintele. — Înţeleg, înţeleg. Nu mă aşteptam să fii un prostuţ atât de sensibil. Ei, gata. Ascultă ce ţi se spune şi fă ce ţi se spune, de vreme ce singur nu te

poţi descurca. Aşadar, în rezumat: în primul rând, te propunem responsabil al raionului, în al doilea rând — am uitat să-ţi spun — eşti propus şi ca supleant în comitetul Moscovei în caz de arestare a membrilor din comitet.

27

Nu e oare curios să nimeresc din nou la Sviazchin? Sun la uşa casei lui şi mă uit cam emoţionat, nu pentru el ci pentru mine însumi. Voi reuşi oare să mă stăpânesc şi să îndeplinesc rugămintea lui Sunduc?

Inainte de a ne despărţi în seara întâlnirii noastre, Sunduc îmi spusese:

— Am o rugăminte la tine. Hai să împărţim pe din două o treabă. Eu îl iau asupră-mi pe Jarcov, voi căuta să-l conving să-şi pună candidatura în comitetul de raion, iar tu du-te la Efim Ivanovici Sviazchin. Caută de-i trezeşte conştiinţa. Ce dumnezeu, n'o rupe cu idolii şi icoanele menşevice? Eu i-am şi trimis lui Efim printr'un om de încredere „Suplimentul", cu articolul lui Lenin. Să citească bătrânul mai întâi, despre trădarea mârşavă a idolilor lui. Iar tu vizitează-l, sfătuiţi-vă, chibzuiţi împreună: tu ai fost doar cândva în cercul lui şi el te consideră „finul" lui în Partid. Intreabă-l dela inimă la inimă, în baza vechii prietenii: cum trebue înţeleasă atitudinea menşevicilor din C.C.? Intr'un cuvânt presează, încearcă să presezi... poate că bătrânul nu e cu desăvârşire pierdut pentru noi. Doar el e fiu al clasei muncitoare.

Şi ată-mă că sun la Efim Ivanovici. Ca întotdeauna, îmi deschide uşa Avdotia Stepanovna. Bătrâna consideră vizita mea nu ca o amabilitate, ci ca o târzie îndeplinire a unei datorii:

— Demult, demult era timpul. Ei, Pavel, se vede că ţi-e cam ruşine să te uiţi în ochii mei. Nu se face. N'am crezut că o să fii atât de lipsit de respect.

Cu toate astea e mulţumită şi bucuroasă. Probabil că ar fi vrut să mă întâmpine cu mai multă căldură, dar mândria o împiedicase.

— Eu nu te cert: îmi place doar să spun omului adevărul în faţă. Acum sunt câte unii că poţi să mori şi ei tot nu vin să mai vadă pe cei bătrâni. Tu tot ai venit la patul lui de suferinţă. Cum, n'ai ştiut? Nici n'ai ştiut măcar? Sigur că da, sigur că da! Zace, e bolnav rău... Acum a început barem să vorbească, dar două zile nici n'a vorbit deloc. La început am crezut că l-a lovit damblaua... când a citit foiţa aceea pe care i-a trimis-o Sunduc, printr'un ucenic al lui Efim Ivanovici dela tipografie. A citit-o liniştit de tot, fără nicio grabă, numai că nu ştiu ce tot aveau ochelarii lui. Citea niţel şi se lăsa pe spate, începea să-şi şteargă ochelarii, apoi iar citea niţel şi iar scotea ochelarii şi-i freca cu batista îndelung pe o parte şi pe alta... I-am spus atunci: „Poate că ai ceva la ochi?" Iar el... nu mi-a răspuns niciodată atât de mânios: „Proasto, zice, n'am avut, n'am şi n'o să am niciodată nimic la ochi. Lasă-mă în pace, parcă tu mare lucru pricepi. Am ceva în ochi. Poftim, ţi-ai găsit... am ceva în ochi!" Am văzut că nu e în apele lui şi am plecat în bucătărie ca să nu iasă cine ştie ce scandal. Dar parcă mi-era inima grea. Tot trăgeam cu urechea. Se vede că citeşte, că în cameră e linişte, linişte de tot — îmi ziceam. Şi deodată m'a cuprins groaza şi m'am repezit ca o nebună în odaie, iar el, dragul de el, zăcea pe divan, o mână îi atârna, pe duşumea, ziarul acela căzuse, iar el abia mai respira... Dambla şi nimic altceva. A venit după asta doctorul, l-a culcat, nici nu-ţi pot povesti tot ce-a fost; a fost foarte rău, dar doctorul m'a liniştit, a zis că nu era dambla. A zăcut aşa două zile întregi. Acum, slavă domnului, îi e mai bine. Dar încă nu vrea să vorbească, îmi face numai semn din mână: „Adă, ia!" Noaptea mormăe mereu: „sguduitor lucru", „strigător la cer lucru", „bătaie de joc".

După câteva clipe de gândire, Avdotia Stepanovna se duse să întrebe dacă pot intra la bolnav.

— Să mergem. A dat din cap în semn că se poate.

Mă apropiai şi-i luai mâna, el întoarse încet capul spre mine. Se uită la mine, ridică puţin mâna şi o a-

tinse de a mea. Şi deodată întrebă destul de clar şi cu o voce care nu părea deloc a unui om bolnav.

— Convocaţi conferinţa raională?

Îi răspunsei.

El închise ochii şi rămase aşa fără să spună niciun cuvânt. Apoi îi deschise din nou şi spuse cu o voce şi mai hotărîtă, totuşi plină de enervare:

— Convocaţi-o, convocaţi-o, dacă veţi putea...

Şi imediat se întoarse cu faţa spre perete. Rămase mult timp aşa, fără să se mişte. Avdotia Stepanovna îi reaminti:

— Pavel e aici. Să mai aştepte sau nu mai ai nimic să-i spui?

Efim Ivanovici răspunse supărat fără să se întoarcă spre noi:

— N'am să vin... şi nici n'o recunosc. Asta nu e conferinţă. Alegeţi numai oameni de-ai voştri. N'am să vin.

Mă gândeam: „Cât de puternic este spiritul ăsta coclit, menşevic în el, ca într'un butoi cu apă stătută!"

Se putea spune că am ratat această întâlnire. Peste câteva clipe am plecat.

Căutarăm să răspândim cât se putu mai larg, în rândurile muncitorilor, ştirea despre trădarea celor trei menşevici, membri ai C.C. Refacerea centrului de Partid pe întregul oraş nu întârzie să-şi arate efectele. In raion sosiră din partea „tehnicului" central fragmente din articolul lui Lenin trase la hectograf şi la şapirograf.

Toate organizaţiile noastre lămureau în celulele diferitelor întreprinderi înţelesul celor întâmplate. La muncitorii noştri, veneau vechii lor prieteni sau pur şi simplu unele cunoştinţe, dela fabricile şi uzinele unde nu aveam noi legături, precum şi dela cele unde fuseseră cândva legături dar cu timpul se pierduseră şi cereau să li se povestească amănunte. In felul acesta în uzine se năşteau noi legături şi noi grupe de Partid. Se ridicau vechii luptători şi se alăturau iarăşi detaşamentelor în acţiune, de care se rupseseră altă dată, când drumul fusese greu.

Chemarea lui Lenin: „Ridicați-vă în apărarea Partidului!" răsună și fu auzită...

Sonia și cu mine eram ocupați cu pregătirile organizatorice în vederea conferinței. In aceste zile observarăm că în întreprinderi paza începuse să se întărească. La porțile multor întreprinderi începură să apară sergenți, întocmai ca în zilele de tulburări. In unele locuri fură puși chiar jandarmi călări. Incepură să se agite agenții camuflați sub diferite înfățișări: funcționari de birou, supraveghetori sau pur și simplu agenți nedeghizați.

In decurs de trei zile, nimerii de două ori în rețeaua de urmărire și în ambele cazuri reușii cu greu să scap. A trebuit să desființăm locul de întâlnire dela locuința artistului de circ. In raion urmărirea se intensifica. In această accentuare a pazei se simțea un oarecare sistem.

Prima cădere avu loc la fabrica Giraud. In curtea fabricii fu arestat Vania Aretiev. Motivul era foarte neînsemnat. Ieșind din atelier în curte, Vania se apropiase de doi muncitori care ca și el erau de fel din regiunea Caluga, rugându-i să-i dea voie să-și aprindă o țigară. Ei se opriră și schimbară câteva cuvinte cu el. Se apropiară alți doi-trei muncitori, spuseră câte o glumă, începură să râdă. Atunci se apropie un agent și-l pofti pe Vania:

— Hai la birou.

— De ce să merg la birou? Ce-am uitat acolo? Și cine ești tu de-mi dai mie ordin?

— Ei, lasă c'ai să afli îndată cine sunt eu.

Agentul șuieră și un sergent veni în fugă dela poartă. In birou, Vania îl întrebă pe comisarul de poliție: — De ce m'au adus aici?

— Parcă n'ai ști? Pentrucă ai vrut să organizezi un meeting în curte!

A doua zi, la manufactura Golutvinscaia, Bescozârecinâi, convocă într'un ungher ferit vreo șapte muncitori, membri de Partid. Era vorba de pregătirea conferinței raionale. Agenții încercuiră acest mic meeting-fulger. Cinci muncitori reușiră să scape, dar

Bescozârecinâi şi prietenul său, responsabilul financiar al celulei de Partid, fură arestaţi.

Soţia lui Bescozârecinâi veni la Timofei şi întrebă ce ar putea face ca să ajute organizaţia.

In mijlocul acestor evenimente triste, am avut şi o zi bună, plină de succes. Linia noastră bolşevică obţinu o mare victorie. Nu numai duşmanii noştri, dar chiar noi înşine nu ne aşteptasem la un asemenea succes.

In seara zilei în care fusese arestat Bescozârecinâi s'au întrunit, cu aprobarea şi sub supravegherea poliţiei, alegătorii, pentru a vota pe delegaţii la consfătuirea pe întreaga Moscovă, cu privire la problemele condiţiilor de trai ale muncitorilor, în legătură cu pregătirea celui de al doilea congres al medicilor de fabrici şi uzine. Din 32 de aleşi, 25 erau leniniști.

Ne-am întâlnit a doua zi de dimineaţă, după victorie, Sunduc, Timofei, Veteranul şi cu mine. Sunduc ne comunică proiectul de declaraţie pe care Timofei trebuia să-l citească la consfătuire. Proiectul fu adoptat fără completări şi modificări.

Veteranul propuse să discutăm dacă nu cumva ar fi mai bine să amânăm câtva timp convocarea conferinţei de Partid, din cauza valului de urmăriri ce se abătuse asupra raionului nostru, din partea copoilor de tot felul — şi din ohrană şi din jandarmerie şi chiar din afara poliţiei. Sunduc respinse această propunere.

— Vom convoca conferinţa cu orice preţ. Şi vom obliga grupul de trei şi în special pe Pavel ca, pe răspundere personală, să folosească pentru îndeplinirea acestei sarcini toate forţele vii ale raionului. Iar Timofei va conduce consfătuirea legală. Voi căuta să pătrund acolo, în cazul când sfatul meu va fi necesar. Iar Veteranul să se ocupe de Biroul sindicatelor.

La plecare l-am condus pe Sunduc. Mergeam amândoi fără să spunem un cuvânt. Totul fusese discutat şi nu mai aveam nimic să ne spunem, dar nu voiam să mă despart de el. Alături de el mă simţeam atât de uşurat şi cu sufletul atât de senin! Am mers

cu el până când a început să mă certe pentru neconspirativitatea unei asemenea plimbări în doi. La despărțire îi strânsei mâna cu putere. Cred că își dădea seama cât de mult țin la el.

Trecui pe la Timofei mai înainte ca el să plece la consfătuirea legală. Munca nu-mi cerea câtuși de puțin să fac această vizită. Dar în aceste zile pline de îngrijorare, simțeam mai mult ca oricând dorința de a fi împreună cu tovarășii.

Toată seara până târziu de tot, mi-am petrecut-o la întreprinderile „mele" și pe lângă aceasta am mai fost și pe la Ilia Ermilovici la barăci. Greva vopsitorilor și a salahorilor, începută în condiții de unitate, continua. Greviștii erau dârzi dar și patronii erau încăpățânați și nu cedau. Se răspândise svonul că toți muncitorii întreprinderii vor fi concediați. Sub diferite pretexte, Blagov refuza să lanseze un apel în vederea strângerii de bani pentru ajutorarea vopsitorilor.

Sosii acasă după miezul nopții și adormii imediat frânt de oboseală. Dis-de-dimineață Sonia veni în fugă, plină de îngrijorare.

— Ce-ai de gând să faci acum, Pavel?

— Plec la Timofei să-l prind până nu pleacă la muncă.

— Nu te du; a dispărut... Și a rugat să te prevenim... Ieri, la consfătuirea legală... tu desigur încă nu știi că n'a avut loc, adică a fost suspendată. Se întruniseră toți — erau polițiști de nici nu puteai să le ții socoteala — se întruniseră și așteptau. A venit și Sunduc... Zău, e un adevărat vrăjitor! Cum de-a reușit să se strecoare?! Localul era păzit de jur împrejur și se făcea control.

— S'a strecurat probabil tot așa cum te-ai strecurat și tu.

Sonia roși puternic. Nici prin cap nu-i trecea că și ea e prinsă sau îndemânatică.

— Stăteam așa și așteptam, iar Timofei se tot pipăia la buzunar să vadă dacă n'a pierdut declarația... In sfârșit, apăru comisarul de poliție, se urcă la tribună și citi ordinul prefectului de poliție: „Con-

sfătuirea este interzisă având în vedere inutilitatea ei". Apoi poliţiştii începură să-şi facă de cap, să prindă şi să-i controleze pe oameni. Delegaţii fură lăsaţi cu chiu cu vai să plece din clădire, şi printre ei şi Timofei... Dar, după cum ne-a povestit după aceea, l-au urmărit. Cu mare greutate reuşi să scape din plasa urmăritorilor... Nu s'a mai dus acasă, ci abia mai târziu a trimis vorbă familiei. Ne-am întâlnit cu el în grabă. Acum o să dispară pentru două-trei zile, iar mai apoi o să vedem. Poliţia, bineînţeles ştia — conform regulilor fusese informată — că el avea să citească declaraţia grupului muncitoresc. Se prea poate să se ordone arestarea lui. O să vedem, totul o să se lămurească în câteva zile. Ei, şi Sunduc... zău, eu credeam că n'o să apuce să mai plece... dar el a dispărut deodată undeva. N'am văzut să fi fost arestat, dar nici nu l-a văzut nimeni ieşind din clădire. Eram îngrijoraţi şi am urmărit în mod special să vedem dacă va reuşi să se strecoare sau nu. Dar n'am reuşit să ne lămurim ce e cu el.

M'am înţeles cu Sonia să convocăm chiar pentru astăzi o întâlnire urgentă la „Viatca". Iar cei care dintr'un motiv sau altul nu se vor putea prezenta astăzi vor trebui să se prezinte mâine la aceeaşi oră. Această întâlnire era ultima înainte de conferinţă. Până la conferinţă mai rămâneau două zile. Locurile etapelor şi punctelor intermediare fuseseră deja comunicate: la cotitura de pe şosea spre câmp, dincolo de barieră, la intrarea în dumbravă, înainte de râpă şi toate celelalte... Deocamdată nu socoteam necesar să schimbăm parolele. Dar dacă am fi avut timp ar fi fost mai sigur să dăm parole noi în ajunul conferinţei.

Pentru cazul când unul dintre noi nu ar fi putut ajunge la sediul de întâlnire, Sonia şi cu mine ne-am comunicat unul altuia toate informaţiile pe care trebuia să le transmitem la întâlnire, reprezentanţilor subraioanelor: Sonia — pe linie tehnică şi de secretariat, iar eu pe linie politico-organizatorică. In felul acesta fiecare dintre noi putea conduce întâlnirea

singur. Bineînțeles că dacă eu n'aș fi venit, tot soiul de lămuriri în probleme ivite pe neașteptate în subraioane, ar fi trebuit să fie amânate până la întâlnirea personală la conferință.

Chiar dela primii pași ne aștepta insuccesul. În drum spre librărie căzui într'o rețea de urmărire. Oricât m'am învârtit prin străzi și ulicioare, urmărirea nu m'a slăbit. Riscam foarte mult să-i aduc pe agenți la sediul de întâlnire.

Mi-am spus că cel mai bun lucru este să nu mă apropii de magazin. Dar asta era numai jumătate din treabă. Mai rămânea să mă și smulg din rețeaua deasă de urmărire.

Căutam să duc urmărirea cât mai departe de librăria „Viatca" și până la urmă nu-mi rămase decât un singur mijloc de scăpare: să mă pierd în mulțime. Incercai acest lucru în dreptul gării. Totuși agentul se dovedi a fi cu experiență și intră după mine în gară. Ieșind pe peron, sării în vagonul unui tren de plăcere care pleca tocmai în clipa aceea.

Coborii, nu fără emoție, în localitatea în care nu demult hoinărisem cu Clavdia. O luai pe același drum pe care mersesem și cu ea. Amintirile erau grele. Dar și mai greu este să fii condamnat la inactivitate când trebue să acționezi.

Același drum șerpuitor mă aduse ca și atunci la cimitir. Același paznic al cimitirului îmi ieși în cale. Nu știu dacă mă recunoscu — am impresia că nu. Văzându-mă, începu însă să vorbească ca și cum ar fi continuat o discuție începută nu se știe cu cine. Sau poate că rostea cu voce tare gândul lui obișnuit, ultimul lui gând, singurul care-i mai putea turbura liniștea deplină.

— Ei uite, — mi se adresă el mie, — eu zic și tot zic pentrucă de tot atâtea ori observ același lucru. Tineretul nostru încă n'a ajuns la acea înălțime, încât să respecte pe înaintași. Dar părinții noștri au făcut multe. Eu am avut o viață bogată, am văzut oameni care mergeau în întâmpinarea unor furtuni înspăimântătoare fără să clipească. In anul 1905 au fost împușcați oameni aici lângă gară, când se retră-

geau detaşamentele de muncitori înarmaţi din Moscova. Puţine urme au rămas de pe urma acestor oameni şi poate că nici n'au făcut mare lucru, dar ei au dat o mare parte din sufletul lor... Dar ce zic... tot sufletul lor, fără să cruţe nimic din el, şi l-au secătuit. Se întâmplă şi aşa ca omul să înfăptuiască multe lucruri, dar să nu capete glorie. Iar apoi vii tu să săvârşeşti aceleaşi lucruri ca şi el şi te umpli de glorie. Dar ce? Fapta celor morţi nu se ia în seamă? Ba da, se ia! Nu te fuduli în faţa tatălui dacă faptele lui au rămas necunoscute... Nu, trebue să ai respect faţă de înaintaşul care zace aici la umbra răchitei: Cinsteşte-l pe înaintaşul tău cu o amintire plină de respect. El ţi-a netezit lungul tău drum.

Il rugai pe bătrân să mă găzduiască peste noapte. Imi dădu să beau lapte şi până noaptea târziu îmi tot povesti cum, după răscoală, muncitorii înarmaţi încercaseră să rupă încercuirea detaşamentelor de pedepsire şi să iasă din ea, dar nu reuşiseră şi căzuseră cu toţii, chiar în localitatea aceasta.

Mă întorsei a doua zi dimineaţă la Moscova şi mă îndreptai grăbit spre Stepanida, ca să aflu dela Sonia, cum a decurs întâlnirea la care nu putusem să iau parte.

Stepanida stătea pe o bancă la poartă. Imi dădui seama că nu era lucru curat. Ea îmi făcu semn din cap să trec mai departe.

— Sonia a dispărut, — şopti Stepanida, prefăcându-se preocupată de broderia pe care o ţinea în mână.

Nu-mi rămânea altceva de făcut decât să mă duc la librăria editurii „Viatca". Poate că acolo voi afla câte ceva despre Sonia. Mă îngrijora şi soarta lui Sunduc.

Drumul spre librăria „Viatca" nu era supravegheat de data asta, deşi în această privinţă nu poţi fi niciodată sigur. Luându-mi inima'n dinţi, intrai în camera din fund, cu puţin înainte de ora stabilită pentru întâlnire.

Ora fixată sosi. Dar nu se arăta nimeni. Mai trecu o oră. Şi mai trecu încă multă vreme. Intră pentru

o clipă administratorul librăriei şi-mi spuse că nici la întâlnirea de ieri nu fusese nimeni.

— Nici măcar Sonia n'a trecut...

Şi mai trecură iarăşi şi iarăşi alte clipe apăsătoare... Stăteam nemişcat pe un maldăr de cărţi, acoperit cu o pânză de sac. Vroiam să mă mişc, să mă desmorţesc, dar încordarea aşteptării era atât de mare şi speranţa că cineva o să intre, dintr'o clipă într'alta, atât de puternică, încât amânam mereu, zicându-mi că o să-mi schimb poziţia mâinilor şi picioarelor când în sfârşit va veni cineva. Fiecare minut care trecea mă făcea parcă să sângerez. Mă gândeam: dacă întâlnirea eşuiază, nu va eşua oare şi conferinţa de mâine? Iar dacă va eşua conferinţa nu va trebui oare să reluăm totul dela capăt?...

Veni grăbit Veteranul. Dar sosirea lui târzie nu făcu decât să sublinieze insuccesul întâlnirii. Se apropia seara şi ora de închidere a magazinului. Ce mai puteam aştepta? Conferinţa de mâine era oricum ameninţată să eşueze.

Mă sfătuii cu Veteranul ce să facem? Să amânăm cumva conferinţa? Dar conducătorii organizaţiei de Moscova aşteaptă din partea noastră ca ea să aibă loc. Muncitorii raionului aşteaptă şi ei. Dar chiar dacă ne-am hotărî noi să o amânăm, am mai putea oare s'o amânăm acum? N'o să avem timp să-i prevenim pe toţi... Fie ce-o fi...

Tocmai când ne pregăteam să plecăm, apăru Ivan Semionovici. Era neobişnuit de alarmat.

— Staţi, nu plecaţi... O ştire importantă... Ia fii bun Pavel şi citeşte copia asta de telegramă. Numai dumnezeu, eu şi un beţiv fără pereche ştim cum am pus mâna pe ea.

Citii:

— „Excelenţei sale şefului departamentului poliţiei. Aduc la cunoştinţa excelenţei voastre că datorită măsurilor excepţionale luate de mine, împreună cu prefectura poliţiei, organizaţia social democrată bolşevică din Moscova a încetat cu desăvârşire să mai existe. Stop. Mă adresez excelenţei voastre cu rugămintea să decoraţi pe funcţionarii din subordinele

mele care s'au distins. Stop. Reînoirea acţiunilor revoluţionare ale bolşevicilor din Moscova este absolut exclusă. Stop. Şeful ohranei din Moscova".

— Ticălosul — spuse Veteranul — grozav mai minte!

— Ei, să dea dumnezeu să rămâie ticălos, — interveni Ivan Semionovici. — Şi eu mi-am zis că minte.

— Aşadar, Veteranule, nu amânăm, ci ţinem conferinţa. Nu?

— Nici vorbă! — răspunse Veteranul.

Noaptea aceasta am petrecut-o în ceainăriile birjarilor, umblând dintr'una într'alta, până dimineaţa când birjarii începură să se ridice dela mese, pregătindu-se să plece:

— Ce o mai aduce şi ziulica de azi?... — oftau ei. — De-ar da dumnezeu...

28

E dimineaţă. Abia ora cinci. Ies în stradă. E foarte răcoare şi aerul e proaspăt. Pulpanele norilor atârnă jos, la marginile cerului ce se trezeşte. In curând se va trezi pe deplin şi va începe să strălucească. Deasupra, în înalt, oceanul albastru se înseninează.

Până la ora 9 mai e mult. Merg agale. Nimeni nu mă urmăreşte, dar din obişnuinţă cotesc pe neaşteptate prin ulicioare sau mă furişez în ganguri. Intru într'o curte de biserică şi mă aşed pe o bancă sub un salcâm care începe să înflorească. Nerăbdarea mea creşte. Oare mai e mult?

Bătrâne şi bătrâni încep să se târască la utrenie. Paznicul a ieşit să măture şi face puţin praf, că doar e vânt afară. Pe şorţul lui alb, străluceşte o insignă de alamă. Nu mai pot rămâne locului.

Am ajuns la barieră. In faţa mea, întinderea câmpiei şi dunga cenuşie a caldarâmului şoselei. E trecut de ora opt.

Controlez posturile şi semnalele noastre. Iată prima cotitură spre câmp. Omul nostru se află la locul lui.

Poartă, după cum s'a stabilit, o cămaşe de atlas roz. Trec prin faţa lui. Iată a doua cotitură. Omul stă deasemenea la locul lui şi semnalmentele sunt deasemenea în ordine; se preface că nu mă cunoaşte. Trec pe lângă el.

Am trecut de patru cotituri. Totul este aşa cum se stabilise. Şi aici omul de gardă mă cunoaşte, dar nici nu mă salută, nici nu intră în vorbă cu mine, deşi am cotit de pe drum pe câmp. Aşteaptă să-i spun parola. I-o spun. El îmi dă replica şi după aceea adaugă repede:

— Pe cărăruia din stânga.

Săptămâna trecută am fost împreună cu Sonia de trei ori pe aici, pe aceste drumuri şi cărări, şi am controlat toate drumurile de acces spre locul în care urma să ne întâlnim. Ea a avut o ideie fericită: să dăm delegaţilor drumuri diferite, fiecare cu ghidul său, cu semnalmentele sale, cu parola şi răspunsul său. In felul acesta, nu va exista un singur şuvoi de oameni într'o singură direcţie, pe aceeaşi cărăruie. Chiar dacă o să vină aproximativ vreo douăzeci de delegaţi, totuşi pe fiecare cărăruie nu vor trece mai mult de 5 oameni. Deasemenea, ca loc de aşteptare, am găsit patru locuri diferite, nu departe unele de altele. Două în nişte văgăuni, unul într'un tufiş şi al patrulea între nişte brazi tineri. Delegaţii se vor aduna cu toţii laolaltă în poieniţa ascunsă, numai atunci când se va hotărî să se deschidă adunarea. Cât am mai umblat cu Sonia, cât ne-am mai certat, câte variante am mai propus! Biata de ea! Ea nu va vedea cum se desfăşoară acum, exact conform planurilor ei, toată această mişcare de oameni.

In prima văgăună găsesc 8 oameni.

— De ce sunteţi opt? Aici trebuiau să fie numai 5 oameni.

Solnţev râde şi mă lămureşte că a venit cu oamenii lui mai devreme.

— N'am avut răbdare, tovarăşe Pavel. Am început să ne frământăm încă de aseară. Ne-am îmbrăcat ca pentru noaptea învierii. Uitaţi-vă: ne-am pus şi ghete noi deşi iarba e umedă. Şi de ce suntem opt? Vedeţi!

La început am crezut că vor fi delegaţi numai dela 5 organizaţii, căci nu aveam încredere în trei fabricuţe din subraionul meu: în primul rând, pentrucă organizaţiile sunt tinere, de curând puse pe picioare; în al doilea rând pentrucă nu mă aşteptam să se pregătească aşa cum trebue, în mod conştient, pentru alegerea delegatului. Fără o pregătire conştientă nu i-aş fi lăsat să meargă la conferinţă. Dar uite că am reuşit să facem dări de seamă la toate cele trei fabrici şi delegaţii; au fost aleşi aşa cum trebue, pe bază de discuţii. Le-am citit şi suplimentul cu articolul tovarăşului Lenin. Deasemenea am analizat în mod amănunţit şi am aprobat planul lui Stalin de refacere a Partidului. Ei, şi aşa s'a făcut că suntem 8 delegaţi. E mai bine, tovarăşe Pavel, să greşeşti aşa decât să te lauzi, să făgăduieşti 8 şi să vină numai 5...

In toate cele 4 „locuri de aşteptare", numărul de delegaţi era depăşit. Pentru a nu pierde vremea, Veteranul şi cu mine începurăm un control prealabil ca să vedem dacă alegerile şi mandatele sunt juste, luând un adevărat „interogatoriu riguros" fiecărui organizator de subraion şi fiecărui delegat ales. Iar unde se simţea nevoia, fără să se bage de seamă, făceam şi un fel de examen politic.

Impresia pe care am avut-o Veteranul şi cu mine, a fost din cele mai îmbucurătoare. Inimile delegaţilor băteau la unison, iar gândurile tuturor erau îndreptate către un singur şi scump ţel: să treacă la apărarea Partidului şi să nu lase să i se plece steagurile.

Atmosfera se încălzi foarte mult când veni Timofei. Oamenii se emoţionară, şi o agitaţie veselă îi cuprinse pe toţi, căci nu ne aşteptam să-l vedem venind.

— Ehe, — zise Timofei. — Acum ni se realizează şi speranţe mai mari decât asta. Ia te uită câţi oameni vin... şi în ce ordine! Dar atmosfera! Iţi vine să-i săruţi pe toţi. Mai adineaori, pe aici, prin tufişurile astea, am stat de vorbă cu câte unii... băieţi straşnici cum nu se mai află. Din massa muncitorească se nasc şoimi... cu nimic mai prejos de cei din 1905, şoimi, unul mai dârz decât altul.

Luându-mă deoparte îmi şopti:

— Şi Sunduc n'a venit!

Nu mai adăugă nimic altceva. Grija, durerea, teama plină de amărăciune îmi strânseră inima şi nu fui în stare să-i mai răspund ceva.

Apăru Jarcov, se apropie de Timofei, de Veteran şi mă chemă şi pe mine.

— Ei, vreau să vă spun ceva vouă, grupului de trei, şi să mă înţelegeţi cum trebue. M'am gândit mult şi mi-am zis că nu pot să-mi pun candidatura pentru comitetul de raion. Nu pot, cu toate că i-am promis lui Sunduc.

— Dar de ce, Ivan Elistratâci? De ce schimbarea asta?

— Pur şi simplu pentrucă m'am hotărît să mă abţin deocamdată. O să vă ajut în muncă, o să vă ajut din toată inima, dar să intru în comitet, deocamdată e prea devreme.

— Cum adică „prea devreme"?

— Cum să spun?... Ca să zic aşa, nu sunt încă destul de copt...

Timofei şi Veteranul începură să râdă:

— Eşti prea tânăr şi eşti de prea puţină vreme în mişcarea muncitorească? Asta vrei să spui?

— Ei, e încă prea devreme şi ar trebui să mai stau să mă mai uit; nu strică să mă mai lămuresc.

— Vorbeşte mai pe şleau.

— Ei, mai pe şleau... componenţa voastră pare să fie foarte omogenă.

— Asta-i adevărat. Suntem numai din cei credincioşi revoluţiei. Oare tu nu eşti dintre aştia?

— Asta da! Sunt şi eu dintre aştia, cu toate astea...

In sfârşit veni şi Sunduc. Timofei se lumină de bucurie şi mă bătu pe umăr:

— Ei, vezi, Pavluha! Tu erai gata să-ţi pierzi cumpătul...

Sunduc se grăbi să deschidă conferinţa. Avui totuşi timp, înainte de deschidere, să-i comunic ce ne spusese Jarcov.

— Ia te uită! — spuse Sunduc rămânând pe gânduri. — La o asemenea întorsătură nu mă aşteptam. Se vede că cine ştie ce noi influenţe au lucrat asu-

pra lui. Probabil că menşevicii s'au trezit din prima lor zăpăceală, după articolul lui Lenin, şi încep să facă presiuni asupra celor care s'au plasat pe poziţii partinice. Lupta, frate, lupta! Ea nu încetează niciodată. Trebue să stai necontenit de veghe. Dar căţei ce sunteţi vă înşelaţi! Pe Jarcov n'o să vi-l cedez aşa de uşor. O să mai mă lupt pentru el. E timpul să-l smulgem menşevicilor cu desăvârşire şi pentru totdeauna.

Conferinţa se deschise. Din partea comisiei de mandate, Solnţev anunţă că în loc de 40-50 de organizaţii de Partid din fabrici şi uzine, cum ne aşteptam, sunt reprezentate 78 de organizaţii de Partid, iar în loc de 18-20 de delegaţi, câţi erau aşteptaţi, au venit 42, ale căror mandate au fost verificate şi recunoscute valabile.

Raportul a fost făcut de Sunduc. El a vorbit în amănunt despre munca ce ne stă în faţă şi ne-a schiţat cu entuziasm planul stalinist de refacere a Partidului.

— Dragi prieteni, — începu Sunduc, — la plenara ce a avut loc în străinătate, împăciuitoriştii s'au lăsat influenţaţi de lichidatori şi au început să împingă Partidul în mocirlă, ca nişte trădători. Dar ei şi-au făcut greşit socotelile. Complotul lor a fost descoperit, demascat şi nimicit de Lenin.

Acum linia leninistă a căpătat o vie întruchipare în planul clar, de fier, al tovarăşului Stalin: convocarea unei conferinţe generale de partid, scoaterea unui ziar legal al partidului şi crearea unui centru practic ilegal al partidului în Rusia.

Să ştiţi că în munca noastră de zi de zi, noi toţi îndeplinim pas cu pas o parte din acest vast plan. Conferinţa noastră raională de astăzi este şi ea unul din paşii ce duc la crearea, în toată ţara, a unei astfel de organizaţii de Partid ilegale, puternice al cărei glas va fi auzit de întreaga clasă muncitoare prin intermediul viitorului ziar legal de Partid. Nu uitaţi aceasta, ţineţi minte în fiece clipă ce importanţă mare prezintă fiecare pas al vostru şi fie ca această conştiinţă să vă înzecească curajul.

Când Sunduc termină de vorbit a trebuit să luptăm mult pentru a reține aplauzele delegaților și a le aduce aminte în ce împrejurări se desfășoară conferința.

„...Dragă Clavdia, dragă Sonia, de ce nu sunteți cu noi în aceste clipe fericite? Și cu cât mi-e mai puternică bucuria, cu atât mă apasă mai greu și mi-e mai dureroasă captivitatea voastră. Știu că și acolo în spatele zidurilor închisorii sunteți și voi pline de mândrie, fericite, conștiente că luptați în rândurile măreței și invincibilei armate revoluționare."

Conferința alese comitetul de raion. Am intrat toți trei în comitet și pe lângă noi Prohor, care a fost ales în unanimitate, Stepan, Solnțev, Alioșa dela Bromley. A fost ales în absență și Bescozârecinâi. Aflasem cu puțin înainte că svonurile despre arestarea lui sunt false, că s'a ascuns pentru o vreme. Am mai ales încă patru oameni ca locțiitori, în caz de arestare.

Sunduc a felicitat conferința, cu ocazia alegerii centrului conducător al raionului, și a citit salutul comitetului Moscovei nou ales.

Cu un zâmbet șiret, el povesti despre telegrama șefului ohranei din Moscova care ne și cântase prohodul.

Ce râs plin de veselie, ce hohot triumfător răsună prin toată pădurea!

— Ei ne-au și îngropat, — conchise Sunduc, — iar în vremea asta, noi cu neclintită speranță și cu bărbăție săpăm neostenițí mormântul întregii lor orânduiri.

Așadar, cea mai neagră etapă s'a încheiat. Suntem la capătul nopții. Nu mai este cu putință să ne reîntoarcem la desorganizarea pe care am trăit-o și pe care am biruit-o. In curând trebue să înceapă ofensiva noastră.

De aici printre copaci, văd câmpia largă. Dincolo de ea, un drum nesfârșit. Iar acolo, departe, sub cerul albastru, apare ca prin abur, puternica Moscovă.

Câte speranțe ne cântă în inimi astăzi! Va veni vremea noastră!

Redactor de carte : M. Rușescu. Tehnoredactor Iordănescu M. Corector : N. Neacșu. *Dat la cules 1.IX.1952. Bun de tipar : 28.IX.1952. Tiraj: 15.000 + 100. Hârtie semipelină mată 65 gimp. ft. 84×108/32. Coli editoriale 32,42. Coli de tipar: 18,625, Comanda 199. A.0630. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare : 8 Pentru bibliotecile mari indicele de clasificare: 8.S=31.* Tiparul executat la Intrepr. Poligrafică Nr. 1.

LEI 15,03